

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI

A.QODIRIY NOMIDAGI JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA
UNIVERSITETI

**“GLOBALLASHUV SHAROITIDA YOSHLAR MA'NAVİY
AXLOQIY TARBIYASIDA JAMOATCHILIK TA'SIRINI
OSHIRISH MEXANIZMLARI”**

Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
Jizzax shahri, 2026 yil 28-mart

**«МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ ВЛИЯНИЯ
ОБЩЕСТВЕННОСТИ НА ДУХОВНОЕ ВОСПИТАНИЕ
МОЛОДЕЖИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ»**

Республиканская научно-практическая конференция
Джиззах, 28 марта 2026 г.

**"MECHANISMS OF INCREASING THE INFLUENCE OF
PUBLICITY IN THE SPIRITUAL EDUCATION OF YOUTH
IN THE CONDITIONS OF GLOBALISATION"**

Republican Scientific and Practical Conference
Jizzakh city, March 28, 2026

II TO'PLAM

Jizzax – 2026

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI**

**A.QODIRIY NOMIDAGI JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA
UNIVERSITETI**

**“GLOBALLASHUV SHAROITIDA YOSHLAR MA’NAVIY AXLOQIY
TARBIYASIDA JAMOATCHILIK TA’SIRINI OSHIRISH
MEXANIZMLARI”**

Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
Jizzax shahri, 2026 yil 28-mart

**«МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ ВЛИЯНИЯ ОБЩЕСТВЕННОСТИ
НА ДУХОВНОЕ ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ В УСЛОВИЯХ
ГЛОБАЛИЗАЦИИ»**

Республиканская научно-практическая конференция
Джиззах, 28 марта 2026 г.

**"MECHANISMS OF INCREASING THE INFLUENCE OF PUBLICITY
IN THE SPIRITUAL EDUCATION OF YOUTH IN THE CONDITIONS
OF GLOBALISATION"**

Republican Scientific and Practical Conference
Jizzakh city, March 28, 2026

II TO‘PLAM

Jizzax - 2026

UDK: 371.373

UDK: 17

BBK 7.74

“Globallashuv sharoitida yoshlar ma’naviyaxloqiy tarbiyasida jamoatchilik ta’sirini oshirish mexanizmlari”

Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari

Jizzax shahri, 2026 yil 28-mart

388-6er

Mas’ul muharrir:

Meliyev Hamidulla Abdullayevich - JDPU “Nuroniylar” kengashi raisi, professor.

Tahrir hay’ati:

Saidkasimov Akbar, Alibekov Davron, Haydarov Dilshod, Nabiye Mansur, Usmanova Maxfuza, Oripov Alisher

Taqrizchilar:

F.Sh.Aqchayev - tarix fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, JDPU yoshlar masalalari va ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo’yicha birinchi prorektor

U.U.Jumanazarov - pedagogika fanlari doktori (DSc), professor, Samarqand davlat chet tillari instituti o’quv ishlari prorektori

Maqolalarni to’plovchi va nashrga tayyorlovchilar Alibekov Davron, Haydarov Dilshod.

Ushbu to’plam Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika universiteti 2026 yil 28-mart kuni Jizzax davlat pedagogika universiteti **“Globallashuv sharoitida yoshlar ma’naviy axloqiy tarbiyasida jamoatchilik ta’sirini oshirish mexanizmlari” mavzusida Respublika ilmiy-amaliy anjumani** (oflayn va onlayn) materiallaridan tashkil topgan.

To’plam materiallaridan mazkur mavzular atrofida ilmiy-tadqiqot ishlari olib borayotgan izlanuvchilar: olimlar, tayanch doktorantlar, talabalar hamda keng jamoatchilik vakillari foydalanishlari mumkin.

Maqolalardagi materiallarning to’g’ri va haqqoniyligi uchun mualliflar javobgar.

KIRISH SO‘ZI

**M.A.Yuldashev - Jizzax davlat pedagogika
universiteti rektori, professor.**

Hurmatli konferensiya ishtirokchilari, aziz mehmonlar!

Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy taraqqiyot sharoitida shaxs, millat, jamiyat ma’naviyatini yuksaltirish, uni milliy yuksalish tamoyillariga mos holda ro‘yobga chiqarishda safarbar yetuvchi kuchiga alohida e’tibor berilmoqda. Ma’naviyatga yurtimizda har tomonlama ma’rifiy kuch-qudrat manbai va real strategik resurs sifatida munosib baho berilgan. Bugungi davrda ma’naviyat xalqimizni tarixan davom yetib kelayotgan madaniy tamaddun an’analarini tiklovchi kuch, uchinchi renessansni vujudga kelishida muhim omil sifatida o‘zini namoyon yetmoqda. Zamonaviy sharoitda ma’naviy rivojlanishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, ta’lim-tarbiya sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarni yangi mazmun bilan boyitish masalalari davlat siyosatida muhim yo‘nalish hisoblanadi.

Mamlakatimizda yosh avlod tarbiyasi jamiyat ma’naviyatini yuksaltirishning eng muhim ustuvor vazifalaridan biri sifatida kun tartibiga qo‘yilgan. Mazkur masalani o‘z vaqtida hal etib borish shuningdek, jamiyat barqarorligini ta’minlash tizimida ham konstruktiv rol o‘ynaydi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida» 2019 yil 3 maydagi PQ-4307-son qarori ijrosini ta’minlash, shuningdek, yoshlarni mustaqil hayotga dunyoqarashi keng, faol fuqarolar etib tarbiyalash maqsadida uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasi qabul qilingan.

Mazkur konsepsiyada yoshlarda Vatanga sadoqat, tadbirkorlik, irodalilik, mafkuraviy immunitet, mehr-oqibatlik, mas’uliyatlik, bag‘rikenglik, huquqiy madaniyat, innovatsion fikrlash, mehnatsevarlik kabi muhim fazilatlarini bolalikdan boshlab bosqichma-bosqich shakllantirish, ommaviy axborot vositalari, shu jumladan, Internet jahon axborot tarmog‘i orqali tarqatilayotgan g‘arazli axborotlar, odob-axloqni yemiruvchi illatlar, yoshlarni zalolatga boshlovchi buzg‘unchi g‘oyalarga karshi sog‘lom dunyokarashni shakllantirish kabi ustuvor yo‘nalishlar belgilangan.

Darhaqiqat, bugungi globallashtan va axborotlashgan dunyoda insonlar, xususan yoshlar ma’naviyatiga turli tarmoqlar orqali destruktiv ta’sirlar ko‘payib bormoqda. Mazkur salbiy ta’sirlarning asosiy maqsadi yoshlarni bunyodkor g‘oyalar va kayfiyatlardan og‘dirish, milliy qadriyatlar, oila va qon-qarindoshlik bilan bog‘liq munosabatlariga putur yetkazish, jamiyatda ma’naviy beqarorlikni vujudga keltirish bo‘lib qolmoqda. Afsuski yoshlarimizning ba’zilar ana shu turli-tuman salbiy g‘oyalar ta’sirlarga berilib, ma’naviy beqaror muhitga tushib qolmoqdalar. Mazkur ma’naviy sohadagi begonalashuvlar jamiyat umumma’naviyatiga ham salbiy ta’sir qilib, ma’naviy-axloqiy tarbiya tizimida birmuncha muammolarni vujudga keltirmoqda.

Ma’naviy qadriyatlarining chuqur ildizlarini yoshlar qalbi va ongiga singdirish ularni bugungi global dunyoning salbiy ta’sirlaridan asraydi, Vatanga munosib fuqaro bo‘lish mas’uliyati bilan tarbiyalaydi. Chunki ma’naviy-axloqiy tarbiya yoshlarni insonravarlik, milliy g‘urur va iftixor yo‘lida tarbiyalaydi, ulardla jamiyat kelajagi uchun doimiy ravishda qayg‘urish kabi xislatlarni ro‘yobga chiqaradi. Yoshlar qalbida millat, jamiyatga sodiq xizmat qilish ruhi qanchalik chuqur joy olgan bo‘lsa, ular

ongida yaratuvchilik g'oyalari vujudga keladi, ularda tashabbuskorlik, o'z-o'zini anglash va innovatorlik kayfiyatlari paydo bo'ladi.

Jamiyatda ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonlarining yuksalishi mamlakatda olib borilayotgan turli sohalaridagi islohotlar, jamiyatning har tomonlama jadal va innovatsion rivojlantirish jarayonlarining takomiliga o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Ma'naviyat va ma'rifat yoshlar va ularning turli toifa va guruhlarini ijtimoiy jihatdan jirslashuvi, "shaxs-jamiyat-davlat" tizimi barqarorligini ta'minlashga ko'maklashuvchi omildir. Shuning uchun ham bugungi milliy yuksalish sharoitida oliy ta'lim tizimidaham ma'naviy-axloqiy tarbiya ishlariga yuqori darajada e'tibor berilmoqda.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil yetish va uning o'quv-uslubiy ta'minlashning zarurligi quyidagilardan iborat:

- globallashuv sharoitida yoshlarning ongi, tafakkuri va dunyoqarashida milliy manfaatlar doirasida o'zlikni anglashni ta'minlashga oid ma'naviy dunyoqarashni keng qamrovli shakllantirish;

- ma'naviy-axloqiy tarbiyani ilmiy-nazariy, ijtimoiy amaliy ahamiyatga yega bo'lgan masala sifatida Yangi O'zbekiston ijtimoiy makoni va uning zamonaviy milliy-ma'naviy yuksalish xususiyatlari bilan bog'lab tashkil etish;

- oliy ta'limda ma'naviy-ma'rifiy ta'limni yanada samarali tashkil yetish, uning uslublarini boyitish, ta'lim texnologiyalarini takomillashtirish, moddiy-texnik ta'minotini kuchaytirish;

- hozirgi davr va zamonaviy global jarayonlar xususiyatidan kelib chiqib, oliy o'quv yurtlarida ma'naviy-axloqiy ishlarni tashkil etishda ijtimoiy tarmoqlarda milliy kontentni kuchaytirish.

Jizzax davlat pedagogika universiteti, universitet Nuroniylar kengashi hamkorligida "Globallashuv sharoitida yoshlar ma'naviy axloqiy tarbiyasida jamoatchilik ta'sirini oshirish mexanizmlari" mavzusida Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi otkazilishi ham zamonaviy sharoitda yoshlarda vatanparvarlik, milliy mentalitet va fuqarorlik pozitsiyasini mustahkamlash borasidagi tarbiyaviy jarayonlarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Men barcha konferensiya tashabbuskorlari, tashkilotchilari va ishtirokchilariga uning yuqori saviyada tashkil etilishi va kelajakdagi amaliy samarasiga katta muvaffaqiyatlar tilayman.

Barchangizga samarali ish, ilmiy izlanishlarda muvaffaqiyat va mazmunli muloqot tilayman!

E'tiborlaringiz uchun raxmat!

TO'RTINCHI SHO'BA.
MAHALLALARDA IJTIMOYIY-MA'NAVIY MUHITNI
BARQARORLASHTIRISHNING INNOVATSION OMILLARI.

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ЖАМИЯТНИ ЮКСАЛТИРИШДА ИНСОН
МАНФААТЛАРИ ТАМОЙИЛИНИНГ УСТУВОРЛИГИ

Жўрабой Яхшилик

*фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат педагогика
институтини*

Аннотация. Ушбу мақолада Янги Ўзбекистонда жамиятни юксалтиришда инсон фаровонлиги тамойилининг устуворлиги, ҳуқуқий, ижтимоий ва демократик давлатни бунёд этиш ва фуқаролик жамиятини шакллантириш ва ривожлантириш борасидаги стратегик мақсадлар, унинг ижтимоий тараққиётдаги роли илмий таҳлил этилган.

Калит сўзлар: жамият, фуқаролик жамияти, ижтимоий тараққиёт, ҳуқуқ, демократия, давлат, стратегик мақсадлар, ижтимоий ҳаёт, инсон, инсон фаровонлиги.

Аннотация. В данной статье научно анализируется приоритетность принципа благополучия человека в совершенствовании общества в Новом Узбекистане, стратегические цели построения правового, социального и демократического государства, а также формирования и развития гражданского общества, его роль в социальном развитии.

Ключевые слова: общество, гражданское общество, социальное развитие, право, демократия, государство, стратегические цели, общественная жизнь, человек, благополучие человека.

Annotation. This article scientifically analyzes the priority of the principle of human well-being in the improvement of society in New Uzbekistan, the strategic goals of building a legal, social and democratic state and the formation and development of civil society, its role in social development.

Keywords: society, civil society, social development, law, democracy, state, strategic goals, social life, man, human well-being.

Ҳар қандай шахс, ижтимоий гуруҳ, элат, миллат, халқ, давлат ва жамиятнинг ўз олдига қўйган мақсади ва уни амалга оширишга қаратилган вазифалари бўлади. Шунингдек, мамлакатимиз ўз олдига ижтимоий тараққиётга асосланган ҳуқуқий демократик давлатни ривожлантиришни бош стратегик мақсад қилиб қўйди. Янги Ўзбекистонда замонавий шароитда жамиятни юксалтириш, фуқаролик жамиятини барпо этиш шароитида ижтимоий ҳаётнинг турли соҳаларида ривожланишлар кўлами акс этмоқда, жамият ҳаётида муҳим ислохотлар тизимли амалга оширилмоқда. Мазкур ислохотлар жамиятимизда юксак ижтимоий-ғоявий кадриятларни вужудга келтирмоқдаки, бу жараён ўзбек халқининг ижтимоий адолат ва миллий манфаатларни таъминлашга қаратилган интилишларини рўёбга чиқармоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг таъкидлашича, “Бугун ҳаётимизнинг ўзи Конституциямизда ифодасини топган энг асосий мақсад - инсон манфаатларини ҳар томонлама таъминлаш масаласини долзарб вазифа қилиб қўймоқда”. [1, -Б.14]

Кишилиқ жамияти узоқ давом этган эволюцион ривожланишлардан сўнг онг ва ирода қобилятига эга бўлган индивидларнинг уюшмаси сифатида пайдо бўлган оламшумул феноменлардан бири дисобланади. Кишилиқ жамияти макон ва замон характериға биноан ўзининг динамик тараққиёт босқичларини бошидан кечирмоқда. Хўш, шундай экан аслида жамиятнинг ўзи нима, деган савол туғилади. *Жамият - бу кишиларнинг манфаатларини ва эҳтиёжларини қондириш мақсадида, уларнинг ўзаро*

бирлашуви ва кишилар ўртасидаги ижтимоий, иқтисодий, ҳуқуқий, ахлоқий, маънавий ҳамда бошқа муносабатлари йиғиндисидан ташкил топган мажмуасидир.

Давлат, ҳуқуқ ва жамият муайян алоқадорликдадир. Жамият давлат ва ҳуқуқ таъсирида у ёки бу томонга ўзгаради. Ҳуқуқ ҳамма учун мажбурий бўлиб, давлат учун ҳам, жамият аъзолари учун ҳам муҳимдир. Жамиятнинг субъекти бўлиб фуқаролар, миллатлар, элатлар, синфлар, гуруҳлар табакалар қатнашади. Унда биологик қонунлар эмас, ижтимоий қонунлар ҳаракат қилади ва қуйидаги учта назарий ҳулоса келиб чиқади: биринчидан, кишилиқ жамияти турли ижтимоий иқтисодий босқичларга бўлинади. Иккинчидан, ижтимоий турмуш иқтисодиёт, сиёсат ва маънавият каби муҳим соҳаларни ўз ичига олади. Учинчидан, ижтимоий муносабатнинг субъектлари шахс, оила, миллат, элат, синф ва турли табакалардир.

Жамиятнинг юксалишида фуқаролик жамияти ва демократик жараёнларга оид тамойилларнинг вужудга келиши ҳам муҳим рол ўйнайди. Фуқаролик жамияти инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари олий қадрият ҳисобланган, унинг манфаатлари устуворлиги, ҳуқуқий анъанага қонунларга ҳурмат ва итоаткорлик муҳити шаклланиган, умуминсоний қадриятларни эъзозлаш, ҳар бир инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари сўзсиз амалга ошириш кафолатланган, жамоатчилик назоратида самарали фаолият кўрсатаётган демократик ҳуқуқий давлат мавжуд бўлган, юқори маънавий-маданий қадриятларга асосланган инсоний муносабатлар ҳукмронлик қилувчи адолатли, эркин ижтимоий макондир. “Фуқаролик жамиятининг асосий белги ва хусусиятлари қуйидагилардан иборат:

-фуқароларнинг ҳуқуқий жиҳатдан бир хил ҳуқуқга эгаллиги ва қонун олдида тенглиги. Жамиятда адолатли суд тизимининг қарор топиши ва унинг фуқароларни ҳимояловчи қосбон идорага айланиши;

-шахснинг хусусий ҳёти ва иқтисодий фаолиятига давлат аралашувининг қонун доирасида чекланиши. Ҳуқуқий давлатчиликнинг мавжуд бўлиши;

-шахснинг давлат ҳокимиятига нисбатан мулкӣ ва иқтисодий мустақиллиги;

-давлат, давлат идоралари ва фуқаролар ҳуқуқининг тенг субъекти сифатида муносабатга кириша олиши, уларнинг судда тенг тарафлар сифатида майдонга чиқа олиши. Фуқаролар ҳуқуқларини кафолатлаш ва устувор таъминлаш механизмларининг яратилганлиги;

-фуқаролик жамиятининг таркибий институтлари, жумладан фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари тизимининг мавжудлиги” [2, -Б.171-172].

Замонавий шароитда жамиятнинг юксалишида инсон манфаатларини рўёбга чиқариш фуқаролик жамияти ва демократик қадриятларга тўла мос келади. Бу жараёнда амалга оширишда мутлақо янгича ёндашув ва механизмларни ишлаб чиқилмоқда. Бунда ижтимоий манфаатларни таъминлашга йўналтирилган тузилмалар фаолиятини инновацион асосларда такомиллаштириш, уларнинг ўзига хос илмӣ-услубий асосларини тадқиқ этиш, уларнинг мамлакат ижтимоий тараққиёти тенденцияларига ижобий таъсирини ўрганиш ва жамиятнинг истиқболдаги ижтимоий-иқтисодий ривожланиш стратегияларини белгилаш ҳисобга олинмоқда. Олимларнинг таъкидлашича, “Инсон кадр-қиммати, шаъни, ҳуқуқ ва эркинликлари дахлсизлигини кафолатлашга қаратилган қонунчилигимиз умуминсоний тамойиллар ва миллий қадриятлар асосида ривожлантирилди. Бу эса барча соҳаларда эришилган ютуқларнинг бош омили бўлди”. [3, -Б.65].

Умуман, жамиятнинг юксалиб бориши фаровон жамият ғояси ва барқарор тараққиёт тамойиллари билан ўзаро алоқадор ҳолда амалга ошади. Бу жараёнда инсон манфаатларининг устуворлиги умуминсоний жиҳатларига, демократик тамойилларга улкан эътибор берилаётганлигидан далолат беради. Зеро, мамлакатимизда фаровон жамият барпо этиш амалга оширилаётган ислохотлар билан доимий қўллаб-қувватланиб борилиб, умумий тараққиётнинг муҳим асосларини вужудга келишига сабаб бўлмоқда. Бу эса, ўз навбатида фуқароларнинг ҳам ҳаётӣ фаровонлигига шарт-

шароитлар яратиб беради. Жамиятимизда амалга оширилаётган ҳар қандай янгиликни, ўзгаришнинг моҳиятида инсон манфаатларини рўйбга чиқишига оид эзгу мақсад ётгани миллий юксалишнинг муҳим асоси ҳам ҳисобланади.

Жамиятни юксалиши ва инсон манфаатларини таъминлаш жараёнларини ижтимоий-фалсафий жиҳатдан ўрганиш бугунги кун ижтимоий-гуманитар фанлар тизимида муҳим жараёндир. Айниқса, мазкур тамойилнинг ўзбек халқи ўтмиши ва бугунги куни нуктаи назаридан аҳамияти ва ролини очиб бериш, унинг фуқаролик жамияти қурилишида миллий манфаатлар асосида амал қилиш хусусиятларини асослаш зарурий аҳамиятга эгадир. Инсоннинг ижтимоий ҳаётда ўз ўрнини топиб бориши унинг манфаатлари ва эҳтиёжларини таъминланишида яққол кўринади. Г.Осадчаянинг таъкидлашича, “Шахс ва гуруҳнинг орзу, манфаат ва интилишларида гавдаланган кадриятлар тизими эҳтиёжларини шакллантиришда асосий омил бўлиб хизмат қилади. Ўз навбатида кадриятлар тизимининг таркиби рационал, эмоционал ва хулқ-атвор компонентларидан иборат бўлади. Энг юқори қисмида идеал кадриятлар туради”. [4, -Б.56].

Шундай қилиб Янги Ўзбекистонда жамиятни юксалиши билан боғлиқ стратегик мақсадлар миллий манфаатлар асосида ижтимоий адолат, фуқаролар фаровонлиги тамойиллари рўйбга чиқилиши билан алоқадор бўлган ҳуқуқий демократик давлатни вужудга келтириш, фуқаролик жамиятини шакллантириш ва ривожланишдан иборат экан, уни амалга оширишдаги устувор вазифалар қуйидагилардан иборат:

Сиёсий соҳада: Жамият ҳаётини демократлаштириш жараёнини янада чуқурлаштириш, унинг изчиллиги ва самарадорлигини таъминлаш - мамлакатимизда амалга оширилаётган сиёсий ислохотларнинг энг асосий йўналишидир.

Иқтисодий соҳада: Иқтисодиётнинг барча соҳа ва тармоқларида эркинлаштириш жараёнини изчиллик билан амалга ошириш ва олиб борилаётган ислохотларни янада чуқурлаштириш, тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш йўлидаги мавжуд тусиқларни бартараф этиш - бу соҳадаги ўзгаришларнинг асосий йўналишларидир.

Ижтимоий соҳада: Жамият ҳаётида туб ўзгаришлар амалга оширилаётган, инсон манфаатлари ва фаровонлигини таъминлаш устувор бўлиб бораётган ҳозирги шароитда кучли ижтимоий сиёсат юритиш тараққиётимизнинг асосий тамойилларидан бири бўлиб қолаверади.

Маънавий соҳада: Маънавий кадриятларимизни илм-фан ва тараққёт ютқтари билан бойитиб бориш, муқаддас динимиз ва тарихимизни сохталаштириш, улардан сиёсий макрадларда фойдаланишга йул қўймаслик бу борадаги асосий вазифамиздир.

Демак, инсон учун энг муҳим кадриятлардан яна бири - бу, унинг ҳаётда мақсадга мувофиқ даражада манфаатлари ва фаровонлигини таъминланиши, ўз ижтимоий ҳаётдан қониқиш ҳосил қилишдир. Давлат мамлакатда инсон фаолиятининг барча жабҳаларини барқарор асосда такомиллашиб бориши учун доимий ғамхўрлик қилиш, инсон манфаати устиворлиги учун доимий чора-тадбирлар олиб бориши ижтимоий ривожланишнинг муҳим ўзаги бўлиб хизмат қилади. Жамиятда доимий янгиликни, инновацион тараққиёт ва технологик жиҳатдан таъминланган ижтимоий ривожланиш жараёнлари инсон манфаатлари ва унинг фаровонлигини таъминлашнинг муҳим шартлари ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш - юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. -Тошкент: Ўзбекистон, 2017. -Б. 14.
2. Одилқориев Х. Конституция ва фуқаролик жамияти. - Т.: «Шарқ», 2002. - Б. 171-172.
3. Қодиров А., Нарбаева Т. ва бошқ. Азиз ва яғонамсан жонажон Ўзбекистоним. - Тошкент: Muharrir nashriyoti, 2018. -Б. 65.
4. Осадчая Г. Социальная сфера общества: теория и методология

MARKAZIY OSIYODA TA'LIM-TARBIYANING FALSAFIY ASOSLARI

Ergasheva Maxbuba Xotambekovna
SamDU professori (v.b), f.f.d (DSc)

Annotatsiya: Qadimiy Markaziy Osiyo, shu jumladan, o'zbek xalqi ta'lim va tarbiya sistemasi evolyutsion rivojlanish bosqichining ilk asoslari mintaqada vujudga kelgan mifologik, diniy, falsafiy ta'limotlarga borib taqaladi. Shu jumladan, xalq og'zaki ijodiyoti namunalari, afsona va dostonlar hamda muqaddas Avesto kitobidagi qimmatli falsafiy ta'limotlar qadimiy ta'lim-tarbiya falsafaning muhim fundamental asosi hisoblanadi.

Kalit so'zlar: milliy ta'lim, qadriyat, afsona, Tumaris, Alpomish, Avesto, falsafiy asos, ma'naviyat, axloq.

Аннотация: Первые основы эволюционного развития системы образования и воспитания древних центральноазиатских народов, включая узбеков, восходят к мифологическим, религиозным и философским учениям, возникшим в регионе. В частности, важным фундаментальным фундаментом древней философии образования являются примеры народного устного творчества, легенды и эпосы, а также ценные философские учения из священной книги Авесты.

Ключевые слова: национальное образование, ценности, легенды, Тумарис, Алпомиш, Авеста, философские основы, духовность, нравственность.

Annotation: The initial foundations of the evolutionary development of the education and upbringing systems of the ancient Central Asian peoples, including the Uzbeks, trace back to the mythological, religious, and philosophical teachings that arose in the region. In particular, examples of folk oral traditions, legends, and epics, as well as the valuable philosophical teachings of the sacred book of the Avesta, form an important foundation for the ancient philosophy of education.

Keywords: national education, values, legends, Tumaris, Alpomish, Avesta, philosophical foundations, spirituality, morality.

Markaziy Osiyo xalqlari azal-azaldan inson kamoloti, shaxs ma'naviyati, axloqi, diniy, dunyoviy, milliy, umuminsoniy tafakkurining yuksalishi hamda jismoniy barkamolligi masalasiga juda katta e'tibor qaratib kelishgan. Shu boisdan ham, bu o'lkada shakllangan yuksak qadriyatlar, axloqiy va ma'naviy meros, madaniyat va san'at butun jahon falsafasi, madaniyati, ma'naviyatiga sezilarli ta'sir etgan. Bu zaminda vujudga kelgan moddiy va ma'naviy meros namunalari Markaziy Osiyo mintaqasini butun dunyo sivilizatsiyasi o'choqlaridan biri sifatida e'tirof etilishiga asos bo'la oladi. "Qadimgi Markaziy Osiyodagi ta'lim va tarbiya falsafasi rivoji haqida mulohaza yuritganda, miflar, asotir va afsonalarga ham e'tibor qaratmog'imiz lozim. Qadimda mintaq hududida istiqomat qilgan saklar, massagetlar, sug'dlar, baqtriyaliklar, xorazmiylar haqidagi turli afsonalar, dostonlar, xalq og'zaki ijodi namunalari ushbu hududdagi ilk falsafiy-pedagogik fikrlar rivoji haqida guvohlik beradi. Xalq og'zaki ijodi namunalaridan hisoblanmish "To'maris", "Shiroq" kabi afsonalarda vatanparvarlik, millat sha'ni, or-nomusi, ozodlik, erkinlik kabi ulug' sifatlarning madh etilishi ham mazkur xalqlar ma'naviy-axloqiy ta'lim-tarbiyasi, madaniyati va ma'naviyatining uzoq o'tmishga borib taqalganidan darakdir" [7; 18]. O'zbek xalqining eng qadimiy ma'naviy merosi namunalari hisoblangan afsonalar, qahramonlik eposlari, qo'shiqlar, maqol va iboralarda ham ta'lim - tarbiyaga oid qimmatli ma'lumotlar keltirilgan.

Qadimiy ta'lim-tarbiya asoslari xususida mulohaza yuritilganda, sak va massaget qabilalari eposlarini alohida qayd etib o'tish maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa, eposlarda bayon etilgan erkaklar va ayollarning tenghuquqliligi, teng mehnat sharoitlarida faoliyat olib borishi, hattoki Vatan himoyasida ham birgalikda kurash olib borishi kabi masalalar diqqatga

sazovordir. Misol uchun massagetlar malikasi To‘maris va Eron shohi Kirning o‘zaro janglari, munosabati xususidagi rivoyatda butun bir massaget qabilasining aqlu-zakovati, ziyrakligi, vatanparvarligi, sadoqa-tu, fidoyiligi ochib beriladi. Bizningcha, qadimiy xalqlarda bu kabi sifatlarning qaror topishini o‘sha davr tarbiya va ta’lim tizimiga nisbatan yuksak darajada e’tibor qaratilgani bilan izohlash mumkin. Shu bilan bir qatorda ta’lim-tarbiya taraqqiyoti qadimiy ildizlari haqida fikr yuritilganda, “Siyovush”, “Er xubbi”, “Rustam” “Chistoniyalik bek” kabi qahramonlik dostonlari va afsonalarni ham keltirib o‘tish maqsadga muvofiq sanaladi.

Xalq og‘zaki ijodiyotida bayon etilgan axloqiy barkamollik, halollik va poklik, haqiqatni doimo ustun qo‘yish, vatanni asrash, adolatni ulug‘lash kabi masalalarni qadimiy ta’lim-tarbiya borasidagi qimmatli ma’lumotlar sifatida e’tirof etish mumkin. Bu borada xalqimizning “Shiroq”, “Alpomish”, “Go‘ro‘g‘li” singari ma’naviy meros namunalari ilgari surilgan qimmatli axloqiy-falsafiy qarashlar ham diqqatga sazovordir. Ayniqsa, “To‘maris” dostonidagi qimmatli ma’lumotlar qadimiy o‘zbek ayolining jasorati, sadoqati, aq-lu zakovati, sabru-qanoati, tarbiyasi haqidagi muhim g‘oyalar hisoblanadi. Vaholanki, Eron shohi elchisining sovcilik taklifi orqali, xalqiga nisbatan kamsituvchi munosabatiga nisbatan To‘marisning o‘ta ta’sirli javobi ham fikrimiz dalilidir. “Agar elchi bo‘lmaganingizda, shul gapni aytgan og‘zingizni qum bilan to‘ldirar edim. Qayerda ekanligingizni unutmang, janob! Orqa-o‘ngingizga qarab gapiring. Shahanshohi Eronning niyati bizga ma’lum bo‘ldi, - dedi hamon jahldan tushmagan To‘maris. - Boshimizdan zar sochganlaringda ham biz erkinlikni qullikka alishtirmaymiz” [3; 11]. Bu kabi afsona-yu dostonlarimizda bayon etilgan ibratli qarashlar, ajdodlarimizning naqadar ulkan madaniyatga, ma’naviy salohiyatga ega bo‘lganligidan dalolatdir. Zero, ulkan madaniyat va ma’naviyat o‘ziga xos ta’lim va tarbiyaning mahsuli ekanligini qayd etib o‘tishimiz maqsadga muvofiqdir.

Xalq og‘zaki ijodiyotining yana bir namunasi hisoblangan “Alpomish” dostoni ham axloqiy, ma’naviy, tarbiyaviy g‘oyalari bilan muhim ahamiyat kasb etadi. “Dastlab qabila, so‘ngra elat eposi sifatida vujudga kelgan “Alpomish” dostoni keyinchalik o‘zbek xalqining qahramonlik eposi sifatida tan olindi” [4; 84]. Mazkur manbada jasurlik, qahramonlik, shijoat, jasorat kabi axloqiy-estetik jihatlar namoyon bo‘ladi. Alpomishning bolalik davrlaridanoq mardlikka, irodaviylikka, adolatlilikka o‘rgatilishi juda ko‘plab tarixiy-falsafiy, etnografik manbalarimizda qayd etiladi. Vaholanki, Alpomish timsolida ajdodlarimizdagi g‘urur, or masalasi yoritiladiki, har qanday holatda ham yovuzlik, hiyla, nayrang, haqsizlik qoraladi. Aqlli Barchinning Alpomishning yuborgan vakiliga shunchaki rozilik bildirmasdan, uni 3 muhim shartda sinab ko‘rish, ya’ni haqiqiy jasorat jangida raqiblarini halol jangda yenggan mard yigitgagina turmushga chiqish borasidagi talabi ham fikrimiz dalilidir.

Qirg kunchilik yo‘ldan poyga qo‘yaman,
kimning oti o‘zsa, shunga teyaman.
Tekislarda uch kun kurash qilaman,
kim nazari polvon bo‘lsa teyaman.
Kimning sari yoyi qo‘lda sinmasa,
uch shartimga zo‘r chiqqanga teyaman” [2; 65].

Guvohi bo‘lganimizdek, qadimiy xalqlarimizning nafaqat, yigitlari, balki ayollari ham azal-azaldan aqli raso, donishmand, mulohazali, kelajakni ko‘ra oladigan sifatlarga ega bo‘lishgan. Bu sifatlarning shakllantirilishi esa bevosita yuksak ta’lim-tarbiyaning mahsuli hisoblanadi. Shu boisdan ham “Alpomish dostoni bizga vatanparvarlik fazilatlaridan saboq beradi. Odil va haqgo‘y bo‘lishga, o‘z yurtimizni, oilamiz qo‘rg‘onini qo‘riqlashga, do‘st-tu yorimizni, or-nomusimizni, ota-bobolarimizning muqaddas mozarlarini har qanday tajovuzdan himoya qilishga o‘rgatadi”[5; 176]. Bu esa qadimiy xalqlarimizning afsona-yu dostonlari ham ta’lim-tarbiya falsafasining taraqqiyotida muhim metodologik asos ekanligini yana bir bora isbotlaydi. Mazkur manbalarda bayon etilgan g‘oyalarda insonnni nafaqat jismoniy, balki axloqiy, diniy, ma’naviy, ijtimoiy tarbiyalash masalasi ilgari suriladi.

Markaziy Osiyoda shakllangan qadimiy ta'lim-tarbiya elementlari xususida fikr yuritganda zardushtiylik falsafasining ahamiyatini alohida qayd etish lozim. Zardushtiylik ta'limotida ta'lim-tarbiya quyidagi bo'limlarga bo'linadi:

- 1) ma'naviy va diniy tarbiya;
- 2) jismoniy va mehnat tarbiyasi;
- 3) aqliy va axloqiy tarbiya" [7].

Avestoda o'tmish ajdodlarimizning diniy tasavvurlarigina aks etmay, koinot va yer, dunyoning yaralishi, hayot va o'lim, rivojlanish va tanazzul haqidagi talaygina ilmiy-nazariy qarashlar ham borki, bu g'oyalarni o'rganish uni falsafiy, konseptual tahlil etishimizga turtki bo'ladi. Avesto kitobi g'oyalarga ko'ra bilim olish va kasb o'rganish masalasiga doimo diqqat markazida qaratilgan. Avestoda komillikka, yetuklikka erishish uchun bilim olish, hunar o'rganish lozimligi qayta-qayta ta'kidlanadi. Yodgorlikdagi quyidagi bitiklar ham o'sha davrlardayoq bilimning naqadar e'zoz etilganidan dalolatdir:

"...Mazda yaratgan ilm borligi,
Mazda yaratgan bilim o'rganishni olqishlaymiz.
Darveshlarning anduhlarini aritguvchi
Mehribonlik va javonmardligini olqishlaymiz" [1; 224].

Faylasuf olim O.Fayzullayev bu kitob haqida fikr yuritib "Avesto Aristotel yozgan "Fizika" va "Metafizika" kitoblardan 400 yil ilgari yaratilgan. Bu kitoblarda asosiy tamoyil hisoblanuvchi dialektika Avestoda ham markaziy o'rinni egallagan. Avestoda falsafaning dastlabki bilish nazariyasi ham bor" [6; 124], degan xulosaga keladi.

Avestoning bugungi kun yoshlari uchun o'z qadrini yo'qotmasligi, ahamiyati juda beqiyos ekanligining yana bir omili shundaki, unda nafaqat komil, yetuk insonlar, balki, ularni shu yo'lga boshqara olgan ustozlar, ya'ni ilm va kasb o'rgatuvchilar ham e'zozlangan. Yashtlarda Zardusht odamlar ruhiyatiga rost so'z, pok aqida, halol niyatni singdiradigan ustozlar peshvosi sifatida madh etiladi. Yaxshi ustozlar sog'lom, aql-hushli farzandlarni, dono va turli tillarni biladigan o'g'il-qizlarni, elni balo-qazolardan himoya eta oladigan o'g'lonlarni, yaxshi kelajak, porloq hayotni ravshan ko'z bilan ko'ra oladigan avlodni tarbiyalamog'i lozimligi Avestoda juda ko'p marotaba bayon etilgan. Ustozlik sharafi juda katta hurmat bilan ulug'langan.

Avestodagi yetti kichik yashtlardan birida:

"Mazda yaratgan bilimning borligini olqishlaymiz,

Mazda bunyod etgan ilm o'rgatishni olqishlaymiz" [1; 224], deya ta'kidlanadi. Demak, mazkur ma'naviy merosimizda ustozlik sharafi ham doimo ulug'langan.

Avesto insonning axloqiy va ma'naviy kamoloti borasidagi qarashlar ilgari surilgan juda nodir asar hisoblanadi. "Ezgu fikr, ezgu so'z, ezgu amal" g'oyasi, "Avesto"da ilgari surilgan ta'lim-tarbiya borasidagi eng ulug', mustahkam, hech bir davrda o'z qimmatini yo'qotmaydigan buyuk g'oya hisoblanadi. Bu esa Qadimgi ajdodlarimiz inson uchun, barkamol shaxs kamoloti uchun, ezgulikning, jasurlik va adolatning, sadoqat va insoniylikning ahamiyatini naqadar ulug'laganligidan dalolatdir. Bizningcha bu kabi xislatlar, ulkan qadriyatlar o'z-o'zidan shakllanmagan. Mazkur ta'limotlar shakllanishida, albatta, qadimgi ajdodlarimizning ijtimoiy turmush [madaniyati](#), ayniqsa, ta'lim-tarbiya borasidagi jiddiy e'tibori muhim ahamiyat kasb etgan.

Xulosa sifatida mulohaza yuritganda, qadimgi sharq xalqlarida ham, qadimgi g'arbda ham ta'lim va tarbiya shakllanishi, taraqqiy etishi, avvalo, falsafiy tafakkur rivoji zamirida vujudga kelgan. Ta'lim va tarbiya falsafasi evolyutsion taraqqiyot bosqichlarini tadqiq etish, muayyan bir xalq, mintaq tarixini, shu jumladan falsafiy tafakkur tarixini o'rganish bilan uzviy aloqadorlikda amalga oshirilishi mumkin. Zero, falsafiy tafakkur taraqqiyoti va tarixi bevosita ta'lim-tarbiyaning tarixiy rivojlanish bosqichlari uchun nazariy-metodologik, falsafiy-konseptual asos hisoblanadi. Bugungi kunda zamonaviy ta'lim-tarbiyada ajdodlar merosiga tayanish, ayniqsa, hozirga qadar o'z ahamiyatini, qadrini saqlab qolgan falsafiy ta'limotlar asosida milliy ta'lim-tarbiya modelini shakllantirish zaruriy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Авесто. Тарихий-адабий ёдгорлик. / Асқар Маҳкам таржимаси. Т.: Шарқ, 2001.
2. Alpomish. Dostoni. - Т.: Yoshlar nashriyot uyi, 2018.
3. Mirkarim Osim. To‘maris. Tarixiy qissalar. Т.: Yangi asr avlodi, 2015.
4. Имомов К., Мирзаев Т., Саримсоқов Б., Сафаров О. Ўзбек халқ оғзаки поэтик ижоди. - Т.: Ўқитувчи, 1990.
5. Каримов И.А. Юсак маънавият - енгилмас куч. - Тошкент: Маънавият, 2016.
6. Файзуллаев О. Фалсафа фанлари методологияси. -Т.: Фалсафа ва ҳуқуқ, 2006.
7. Эргашева М.Х. “Авестодаги фалсафий ғояларга синергетик ёндашув (онтологик ва гносеологик таҳлил)”. Фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертация. Самарқанд, 2017.

MAHALLA - JAMIYAT BIRDAMLIGI ASOSI

Nuriddin Saidkulov

Guliston davlat pedagogika instituti dotsenti

Annotatsiya: Mazkur maqolada mahalla institutining jamiyat hayotidagi ijtimoiy-ma'naviy ahamiyati, uni rivojlantirishning innovatsion jarayonlari yoritilgan. Unda globallashuv sharoitida mahallaning ijtimoiy birdamlikni mustahkamlash, yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash hamda jamiyatda ijtimoiy kapitalni boyitishdagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, mahalla faoliyatini zamonaviy yondashuvlar asosida takomillashtirish, ijtimoiy hamkorlik va fuqarolik faolligini oshirish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Maqola mahallani jamiyat barqarorligi va ma'naviy yuksalishning muhim tayanchi sifatida asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: mahalla, ijtimoiy-ma'naviy muhit, ijtimoiy birdamlik, innovatsion jarayonlar, yoshlar tarbiyasi, vatanparvarlik, ijtimoiy kapital, jamiyat taraqqiyoti.

Bugungi globallashuv davrida dunyo miqyosida jamiyatning ijtimoiy barqarorligi va ma'naviy taraqqiyotini ta'minlash masalasi eng dolzarb muammolardan biriga aylanmoqda. Texnologik taraqqiyot, migratsiya jarayonlarining kuchayishi, axborot makonining kengayishi hamda turli madaniyatlarning o'zaro ta'siri natijasida an'anaviy ijtimoiy munosabatlar tizimi sezilarli darajada o'zgarib bormoqda. Ko'plab mamlakatlarda mahalla institutlari, ya'ni quyi ijtimoiy birliklar zaiflashib, insonlar o'rtasidagi bevosita muloqot, o'zaro mas'uliyat va birdamlik hissi susaymoqda. Shu sababli jahon miqyosida ijtimoiy-ma'naviy muhitni mustahkamlash, mahalla institutlarining jamiyat taraqqiyotidagi rolini kuchaytirish masalasi strategik ahamiyat kasb etmoqda. Dunyo tajribasi shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy muammolarni faqat yuqori darajadagi siyosiy yoki iqtisodiy choralar bilan hal etish yetarli emas, balki ularni mahalla va jamoa darajasida innovatsion, insonparvar va ma'naviy yondashuvlar orqali bartaraf etish muhimdir. Ana shu global tendensiyalar fonida mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirishning innovatsion jarayonlarini o'rganish va amaliyotga joriy etish nafaqat milliy, balki umuminsoniy ahamiyatga ega bo'lgan dolzarb vazifa sifatida namoyon bo'lmoqda.

Shu bois bugungi kunda mahallani chuqur tadqiq etish va ilmiy asosda o'rganish nihoyatda dolzarb ahamiyat kasb etadi. Aholining kundalik hayoti, ijtimoiy munosabatlari, qadriyatlar tizimi va ma'naviy ehtiyojlari aynan mahalla doirasida shakllanadi va namoyon bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, mahallani tadqiq etish ijtimoiy jarayonlarning real holatini aniqlash, muammolar va ehtiyojlarni manzilli belgilash hamda ularni hal etishda samarali, innovatsion mexanizmlarni ishlab chiqish imkonini beradi. Bundan tashqari, mahalla institutini o'rganish globallashuv sharoitida milliy o'zlikni saqlash, madaniy merosni asrash va umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish masalalarini ilmiy asosda yoritishga

xizmat qiladi. Aynan shu jihatlar mahallani tadqiq etishni nafaqat amaliy ehtiyoj, balki zamonaviy ijtimoiy fanlar oldida turgan dolzarb ilmiy vazifa sifatida belgilaydi.

Mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitni yanada yaxshilash masalasi bugungi kunda jamiyat taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Globallashtiruv jarayonlari, urbanizatsiya, axborot texnologiyalarining jadal rivoji va hayot sur'atlarining tezlashuvi insonlar o'rtasidagi ijtimoiy aloqalarga, qadriyatlar tizimiga va ma'naviy muhitga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan Oliy Majlisga va O'zbekiston xalqiga yo'llangan Murojaatnomada mahalla institutining jamiyat hayotidagi o'rni va ahamiyati alohida e'tirof etildi. Davlat rahbari o'z nutqida mahalla xalqni birlashtiruvchi, milliy qadriyatlar va urf-odatlarini asrab-avaylovchi muhim ijtimoiy makon ekanini ta'kidlab, aynan mahalla orqali yoshlarni vatanparvarlik, fidoyilik va mas'uliyat ruhida tarbiyalash mumkinligini qayd etdi. Shuningdek, mahalla jamiyatda o'zaro hamjihatlik, ijtimoiy birdamlik va mehr-oqibat muhitini mustahkamlashda beqiyos rol o'ynashi, aholi muammolarini joyida hal etish va fuqarolarning ijtimoiy faolligini oshirishda samarali mexanizm ekani alohida urg'ulandi. Shu munosabat bilan Prezidentimiz 2026-yilni "Mahallani rivojlantirish va jamiyatni yuksaltirish yili" deb e'lon qilish tashabbusini ilgari surib, bu orqali mahalla institutini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, uning ijtimoiy-ma'naviy salohiyatini yanada kuchaytirish hamda jamiyat taraqqiyotini quyi bo'g'indan boshlab ta'minlash maqsadi ko'zda tutilganini ta'kidlaydi. Mazkur tashabbus mahallani jamiyatni yuksaltirishning tayanch instituti sifatida rivojlantirishga qaratilgan muhim strategik qadam sifatida baholanadi.[1]

Prezident Shavkat Mirziyoyev yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularni hayotda uchraydigan turli sinov va tahdidlarga bardosh bera oladigan, mustaqil fikrlaydigan va mas'uliyatli shaxslar etib voyaga yetkazishda mahalla institutining o'rni beqiyos ekanini alohida ta'kidlaydi. Davlat rahbarining qayd etishicha, o'zini o'zi boshqarishning noyob va tarixan shakllangan tizimi bo'lgan mahalla jamiyatda xalqni yanada birlashtirish, jipslashtirish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim tayanch bo'lib xizmat qiladi. Aynan mahalla doirasida insonlar o'rtasida o'zaro ishonch, mas'uliyat va hamjihatlik munosabatlari shakllanib, yosh avlod hayotiy qadriyatlarni amaliy muhitda o'zlashtiradi. Shuningdek, Prezident ta'kidlaganidek, mahalla va yaxshi qo'shnichilik an'analari jamiyatda ijtimoiy kapitalni boyitadigan, fuqarolarning o'zaro hamkorligi va birdamligini mustahkamlaydigan uyg'un qadriyatlar majmuini tashkil etadi. Bu qadriyatlar jamiyatning ichki kuchini oshirib, barqaror taraqqiyot va ma'naviy yuksalish uchun mustahkam ijtimoiy poydevor yaratadi. Murojaatnomada qayd etilishicha, mamlakat miqyosida o'tkazilgan ijtimoiy so'rovlar natijalari mahalla institutining jamiyat hayotidagi real va chuqur ildiz otgan ahamiyatini yaqqol namoyon etgan. Xususan, so'rovda ishtirok etgan fuqarolarning qariyb 90 foizi o'zini mahalla jamoasining ajralmas bir qismi deb hisoblashi mahalla, eng avvalo, ijtimoiy birdamlik, o'zaro ishonch va hamjihatlik manbai ekanini ko'rsatadi. Bu holat mahallaning faqat hududiy tuzilma emas, balki insonlarni birlashtiruvchi, ijtimoiy aloqalarni mustahkamlovchi va fuqarolik ongini shakllantiruvchi muhim ijtimoiy institut sifatida faoliyat yuritayotganini tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev jamiyatda turli fikr va qarashlarning mavjud bo'lishi tabiiy hol ekanini, bu esa demokratik jamiyatning muhim belgisi hisoblanishini alohida ta'kidlaydi. Biroq fikrlar xilma-xilligiga qaramay, millati, tili, dini va ijtimoiy kelib chiqishidan qat'i nazar, 38 millionli xalqni birlashtiradigan yagona va ulug' g'oya - bu Vatan va xalq manfaatidir. Davlat rahbarining ta'kidlashicha, ana shu umumiy maqsad atrofida jamiyatni jipslashtirish, fuqarolarda mas'uliyat va daxldorlik hissini kuchaytirishda mahalla tizimining o'rni beqiyosdir. Aynan mahalla orqali umumxalq manfaatlari quyi bo'g'inda anglanadi, ijtimoiy totuvlik mustahkamlanadi va jamiyat barqaror rivojlanishi uchun zarur bo'lgan birdamlik muhiti shakllanadi.

Ana shunday sharoitda mahalla instituti jamiyatning eng quyi, ammo eng muhim bo'g'ini sifatida ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, milliy qadriyatlarni asrash va yosh avlodni ma'naviy barkamol etib tarbiyalashda muhim rol o'ynamoqda. Shu bois mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirish jarayoni zamonaviy innovatsion yondashuvlar asosida amalga oshirilishi zarurati tobora ortib bormoqda.

Innovatsion jarayonlar deganda nafaqat texnologik yangiliklar, balki ijtimoiy boshqaruv, tarbiya, muloqot va hamkorlikning yangi shakllarini joriy etish ham tushuniladi. Mahallalarda bunday jarayonlar aholining ehtiyoj va muammolarini chuqur o'rganish, ularni hal etishda faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish hamda ijtimoiy adolat va hamjihatlik tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Xususan, raqamli texnologiyalar asosida mahalla faoliyatini tashkil etish fuqarolar murojaatlarini tezkor ko'rib chiqish, shaffoflikni ta'minlash va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish imkonini bermoqda. Bu holat o'z navbatida mahalladagi ijtimoiy ishonch muhitini yaxshilab, odamlarning bir-biriga bo'lgan munosabatini ijobiy tomonga o'zgartiradi. Ijtimoiy-ma'naviy muhitni yaxshilashda innovatsion yondashuvlarning muhim yo'nalishlaridan biri ma'naviy-ma'rifiy ishlarning mazmun va shaklini yangilashdir.

An'anaviy targ'ibot usullari bilan bir qatorda interaktiv mashg'ulotlar, treninglar, psixologik suhbatlar, madaniy va ijodiy loyihalar tashkil etilishi aholi, ayniqsa yoshlarning qiziqishini oshiradi. Bu jarayonda mahalla faqatgina ma'muriy hududiy birlik emas, balki shaxs kamoloti, ijtimoiy moslashuv va ma'naviy tarbiya makoniga aylanadi. Yoshlar bilan ishlashda innovatsion metodlardan foydalanish ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, salbiy illatlarning oldini olish va ijtimoiy faollikni kuchaytirishga xizmat qiladi. Xotin-qizlar va keksalar bilan olib boriladigan ishlar ham zamonaviy yondashuv asosida tashkil etilib, ularning jamiyat hayotidagi faolligi va ijtimoiy himoyasi mustahkamlanadi.

Mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitni yaxshilashda ijtimoiy sheriklik va hamkorlik alohida ahamiyatga ega. Ta'lim muassasalari, madaniyat va sport tashkilotlari, nodavlat notijorat tuzilmalar hamda jamoatchilik faollari bilan hamkorlikda olib borilgan ishlar ijtimoiy muammolarni kompleks hal etishga imkon yaratadi. Bunday hamkorlik asosida amalga oshirilgan innovatsion loyihalar mahalla hayotiga yangi g'oyalar, tashabbuslar va ijobiy tajribalarni olib kiradi. Natijada mahallada sog'lom ma'naviy muhit shakllanib, aholi o'rtasida o'zaro hurmat, mehr-oqibat va mas'uliyat hissi kuchayadi.

Xulosa qilib aytganda, mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirishning innovatsion jarayonlari jamiyat rivojining muhim omili bo'lib, ular an'ana va zamonaviylik uyg'unligiga asoslanadi. Ushbu jarayonlar orqali mahalla institutining ijtimoiy salohiyati yanada oshib, u barqaror taraqqiyot, ma'naviy yuksalish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning tayanch bo'g'iniga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. <https://president.uz/oz/lists/view/8834>

MA'NAVIY BARKAMOL SHAXSNI TARBIYALASHDA MAKTAB, OILA VA MAHALLA INTEGRATSIYASI

Alibekov Davron Abdurakibovich

Jizzax davlat pedagogika universiteti dotsenti, falsafa fanlari bo'yicha
falsafa doktori (PhD)

Alibekov Javlon

Zomin tumanidagi 33-maktabning oliy toifali tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ma'naviy barkamol shaxsni tarbiyalashning zaruriyati, uning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni hamda shaxs kamolotida maktab, oila va mahalla tizimini ahamiyati qay darajada ekanligi ochib berilgan.

Kalit so'zlar. Barkamol shaxs, ma'naviyat, ta'lim, tarbiya, rivojlanish, maktab, oila, mahalla, hamkorlik, tizim.

Аннотация. В данной статье рассказывается о необходимости воспитания духовно гармоничной личности, ее роли в развитии общества и значении системы школы, семьи и махалли в совершенствовании личности.

Ключевые слова. Гармонично развитая личность, духовность, образование, воспитание, развитие, школа, семья, махалля, сотрудничество, система.

Abstract. This article reveals the need to educate a spiritually mature person, its role in the development of society, and the importance of the school, family, and community systems in the development of the individual.

Keywords. Mature person, spirituality, education, upbringing, development, school, family, community, cooperation, system.

Globalashuv davrida ma'naviy jihatdan barkamol shaxsni jamiyat oldida turgan muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Tarbiya - bu inson tug'ilgandan to umrining oxirigacha davom etadigan uzluksiz jarayondir. Shu davrlar oralig'ida inson tarbiyasi qay darajada shakllanishi jamiyatning barcha institutlarining faoliyati bilan bog'liq. Ayniqsa ta'lim muassasalarida zimmasiga muhim mas'uliyat yuklangan bo'lib, shaxs kamolotida o'qituvchi muhim o'rin tutadi.

Bugungi kunda muhtaram Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan "Yangi O'zbekiston - ma'naviy taraqqiyotli jamiyat" g'oyasi aynan ta'lim-tarbiya tizimining kompleks yondashuv asosida tashkil qilinishini talab qilmoqda. Shu sababli, oila, mahalla va ta'lim muassasalari o'rtasida amaliy, tashkiliy va metodik integratsiyani mustahkamlash orqali yoshlar kamolotiga xizmat qiladigan barqaror ijtimoiy tizimni yaratish dolzarb vazifa hisoblanadi[1].

Axborot almashinuvi shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda ma'naviyatga ta'sir etuvchi salbiy oqibatlar paydo bo'lishmasligi uchun ular ongiga ma'naviyatimizga, o'tmishimizga, qadriyatlarimizga va tabiatga nisbatan hurmat ehtirom tuyg'usini bolalikdan shakllantirishimiz zarur. Buning uchun maktab, oila, mahalla tuzimining birgalikdagi faoliyatini yuqori daraja amalga oshirish lozim.

Shaxs ma'naviyatini rivojlantirish bugungi kundagi e'tiborli vazifalardan biridir. Bu borada yurtimizda ko'pgina islohatlar amalga oshirilmoqda. Bundan maqsad iymon-e'tiqodi butun irodasi baquvvat, mustaqil shaxs ma'naviyatini shakllantirishdir. O'zining dunyo qarashiga ega, ajdodlar merosi va zamonaviy tafakkurga tayanib yashaydigan barkamol shaxsni tarbiyalashdagi vazifalarni amalga oshirishda keng jamoatchilik bilan hamkorlikdagi ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir[2].

Ma'naviy barkamol shaxsni tarbiyalash jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Chunki jamiyatning kelajagi, uning barqaror rivoji va ma'naviy yuksalishi bevosita yosh avlodning tarbiyasiga bog'liq. Shaxsning ma'naviy dunyosi, axloqiy qarashlari

va hayotiy qadriyatlari eng avvalo oila muhitida shakllana boshlaydi. Keyinchalik bu jarayon maktab va mahalla ta'sirida boyib, takomillashib boradi.

Jamiyat taraqqiy etishi uchun shaxs ma'naviyatini rivojlantirish ehtiyoji seziladi. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Abdug'aniyevich Karimovning quyidagi fikrlarida bu masala o'z isbotini topgan: "Har qaysi millatning o'ziga xos ma'naviyatini shakllantirish va yuksaltirishga, hech shubhasiz, oilaning o'rni va ta'siri beqiyosdir. Chunki insonning eng sof va pokiza tuyg'ulari, ilk hayotiy tushuncha va tasavvurlari birinchi galda oila bag'rida shakllanadi. Bolaning xarakteri, tabiati va dunyoqarashini belgilaydigan ma'naviy mezon va qarashlar - yaxshilik va ezgulik, oliyjanoblik va mehr-oqibat, or-nomus va andisha kabi tushunchalarning poydevori oila sharoitida qaror topishi tabiiydir"[3].

Ma'naviy barkamol shaxsni tarbiyalashda maktab, oila va mahallaning vazifalari mavjud bo'lib, uni to'g'ri amalga oshirish kerak bo'ladi. Quyida har bir bo'g'inning vazifalariga to'xtalib o'tamiz.

Shaxs tarbiyasida maktab o'rni ham juda beqiyosdir. Har bir bola maktab ostonasiga qadam qo'yar ekan, o'zining kelajakdagi qiladigan ishlarini jaji ongida tasavvur qiladi. Maktabda olgan bilimlari, ta'lim-tarbiyasi, bu ishlarining amalga oshishida albatta o'z ta'sirini o'tkazmay qolmaydi. Shu nuqtai nazardan ma'naviy jihatdan barkamol shaxs kamolotida ta'lim muassasining vazifalari quyidagilardan iborat:

- O'quvchilarda ta'lim berishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish va foydalanish uchun sharoit yaratish;
- O'quvchilar tarbiyasiga ta'sir etuvchi salbiy oqibatlarni oldini olish bo'yicha targ'ibot-tashviqot ishlarini olib borish;
- O'quvchilarni kasb hunarga yo'naltirish bo'yicha shart- sharoitlar yaratish;
- O'quvchilarda ma'naviy tahdidlarga nisbatan mafkuraviy immunitet hosil qilish;
- O'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish;
- O'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash;
- O'quvchilar o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish.

Farzand tarbiyasi borasida buyuk mutafakkir bobomiz Mirzo Ulugbek shunday deganlar: "Oilada ota-onalar ayniqsa o'qimishli ota-onalar o'z farzandlarining haqiqiy inson bo'lib kamol topishiga alohida e'tibor berishlari lozim"[4]. Oilada doimo tinchlik va osoyishtalik bo'lishi, bolaning bo'sh vaqtini faol tashkil etish, madaniyat, san'at maskanlariga oilaviy sayohatlar uyushtirish oilaning mustahkamligini hamda barkamolligini ta'minlashga xizmat qiladi. Oilada farzandni to'g'ri tarbiyalashning asosiy shartlaridan biri o'zaro hamjihatlikdir. Ta'limva tarbiya masalasi murakkab jarayon bo'lib, bunday ulkan mas'uliyatli, sharaflı ishni oila, mahalla, maktab va keng jamoatchilik bilan hamkorlikda olib borish muhim o'rin egallaydi. Barkamol shaxsni tarbiyalashda oilada quyidagi vazifalar bajarilishi lozim:

- Oilada sog'lom muhitni yaratish;
- Farzand va ota-ona o'rtasida o'zaro muhabbat ruhini shakllantirish;
- Oilada vatanga sodiqlik tuyg'usini shakllantirish;
- Farzandlarning qiziqishi va iqtidorlarini hisobga olib, kasbga yo'naltirish;
- Farzandlarning bo'sh vaqtlarini to'g'ri tashkil qilish;
- Farzandlar qo'shimcha ta'lim olishlari uchun sharoit yaratib berish;
- Farzandlar kamoloti uchun salbiy odatlarga qarshi tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish;
- Farzandlar ongida yaxshi va yomon, halol va xarom kabi tushunchalarni ajrata olish ko'nikmasini shakllantirish;
- Farzandlarni kelajakka ishonch bilan qarashga o'rgatish.

Shaxs tarbiyasida mahallaning ahamiyatli tomoni shundaki, bu yerda ko'p yillar davomida birga yashagan, bir birini bilgan, sinagan, tanigan kishilar istiqomat qiladilar. Ular har bir oiladagi muhitni va har bir bola tarbiyasini, ota-onasini mahallada tutgan o'rni, mavqei

hamda imkoniyatlarni yaxshi biladilar. Shuning uchun ham ma'naviy barkamol shaxsni tarbiyalashda mahallaning vazifalariga quyidagilar kiradi:

- ❖ Ta'lim muassasalari bilan hamkorlikni o'rnatish;
- ❖ Ta'lim muassasalari bilan birgalikdagi masalalarni muhokama qilish va yechim topishda faollik ko'rsatish;
- ❖ Farzand tarbiyasi bilan shug'ullanmaydigamn ota-onalar bilan tegishli profilaktik tadbirlarni o'tkazish;
- ❖ Yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish va yoshlarga sport bilan shug'ullanish uchun sharoitlar yaratib berish;
- ❖ Yoshlar ongiga ta'sir etuvchi yod g'oyalar va salbiy oqibatlar keltirib chiqaruvchi odatlarni oldini olish bo'yicha targ'ibot ishlarini olib borish;

Shaxs ma'naviy kamolotida maktab, oila, mahalla hamkorligi juda muhim jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayon quyidagi tamoyillarga asoslansa, samaradorlik yanada yuqori bo'ladi:

- o'zaro hamkorlik harakatlarning birligi;
- tarbiyalanuvchi shaxsiga nisbatan hurmat uyg'unligi;
- hamkorlik jarayonlarida sub'ektlarning teng huquqliligi;
- yuksak mas'uliyatlik;
- tarbiyaviy jarayonlarni tashkil etishda tizimlilik.

Shaxs ma'naviyatini rivojlantirishda ma'naviy tadbirlar, tarbiyaviy ishlarni tashkil etish, intellektual salohiyatni rivojlantiruvchi tadbirlarni o'tkazish ahamiyatlidir. Ushbu jarayonlarda quyidagilarga e'tibor qaratilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

- Yoshlar odob- ahloqiga;
- Oilaviy munosabatlarga;
- O'qish jarayonlariga;
- Ota-ona va farzand madaniyatiga;
- Ma'naviy qadriyatlarga;
- Yoshlar dunyoqarashiga;
- Ijtimoiy tarmoqlarga bo'lgan munosabatlar;
- Intellektual qobiliyatlarga;
- Ijtimoiy muhitga.

Yuqorida qayd etilgan holatlarga e'tiborli bo'lish shaxs ma'naviyatini rivojlantirishda yuksak ahamiyat kasb etadi. Natijada dunyoqarash keng, mustaqil fikriga ega, ahloqiy tomonlama yetuk, yuqori bilimga ega, barkamol shaxs fenomeni paydo bo'ladi. Bu esa o'z navbatida jamiyatning jadal va samarali taraqqiyotiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2025 y.
2. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan quramiz. T.: "O'zbekiston", 2017 y.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat engilmas kuch. - T.: "Ma'naviyat", 2008.
4. Munavvarov A.K. Oila pedagogikasi. T-1994 y.

JAMOADA IJOBIY AXLOQIY MUHITNI TASHKIL ETISHDA MEHNATDAN QONIQISH HISSINI TA'MINLASH PARAMETRLARI

Shakarov O'ktam Berdiboyevich

Renessans ta'lim universiteti dotsenti, siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Mazkur maqolada jamoada ijobiy axloqiy muhitni shakllantirishda mehnatdan qoniqish hissini ta'minlashning asosiy parametrlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etilgan.

Kalit so'zlar. Ijobiy axloqiy muhit, mehnatdan qoniqish, jamoa psixologiyasi, motivatsiya, rahbarlik uslubi, rag'batlantirish mexanizmlari, mehnat samaradorligi.

Аннотация. В данной статье с научно-теоретической точки зрения проанализированы основные параметры обеспечения удовлетворённости трудом при формировании позитивной нравственной среды в коллективе.

Ключевые слова. Позитивная нравственная среда, удовлетворённость трудом, психология коллектива, мотивация, стиль руководства, механизмы стимулирования, эффективность труда.

Abstract. This article provides a scientific and theoretical analysis of the main parameters for ensuring job satisfaction in the formation of a positive moral environment within a team.

Keywords. Positive moral environment, job satisfaction, team psychology, motivation, leadership style, incentive mechanisms, work efficiency.

Bugungi kunda boshqaruvda samaradorlikka erishish uchun boshqaruvning axloqiy muhiti dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ijobiy axloqiy muhit xodimlarni o'z mehnatidan rozi bo'lish, qoniqish hissini hosil qilishga yordam beradi. Axloqiy muhit jamoada, tashkilotda axloqiy normalarning qaror topganlik darajasining yuqori bosqichi hisoblanadi.

Ishdan qoniqish - bu faoliyat subyektini uning mehnat faoliyati natijasi, ish jarayonining tashqi sharoitlari to'g'risida hissiy jihatdan quvvatlangan bahosi hisoblanadi.

Boshqaruvning ajralmas ilmiy va amaliy toifasi sifatida faoliyatdan qoniqishni har tomonlama o'rganish ishdan qoniqishni psixologik holat hamda xodimlarning mehnat sharoitlari omillarini baholash natijalari sifatida o'rganishga qaratilgan. Ishdan qoniqishni shakllantiradigan omillar ro'yxati to'liq va aniq yuzaga chiqmaydi, bu holat esa ikki yo'nalishda ta'sir etuvchi omillarni tizimli tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi: xodimning shaxsiyatini belgilaydigan ichki omillar va ish holati bilan belgilanadigan tashqi omillar. Shunga o'xshash yondashuvlar ta'sir etuvchi omillar ro'yxatidagi ba'zi farqlar bilan turli xil ilmiy sohalar: sotsiologiya, psixologiya, iqtisod va boshqa shu kabi soha olimlari tomonidan ishdan qoniqishga doir ko'plab tadqiqotlarda qayd qilingan[1].

Ishdan qoniqish omillari asosan tashkilotning ijtimoiy-ma'naviy muhiti bilan mos keladi. Shuning uchun ular doimiy ravishda saqlanishi lozim bo'lgan munosabatlar hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ishdan qoniqish odatda intervyu, kuzatish, test va anketa usullari yordamida o'rganiladi. Qoniqishni o'rganayotganda, ishdan qoniqishga ta'sir qiluvchi jamoaning asosiy ko'rsatkichlarini ifodalovchi omillarni aniqlash va mazkur omillarni so'rovnomaga kiritish maqsadga muvofiq.

Bir guruh xorijlik olimlarning tadqiqotlarida aholi mentalitetidagi o'ziga xoslik tufayli xodimlarning ishdan qoniqish darajasida sezilarli farqlar kuzatilganligini ta'kidlash lozim. Jumladan, VGUES (Vladivostokskiy gosudarstvenniy universitet ekonomiki i servisa, Rossiya) va Beyxua (Xitoy) universiteti olimlarining tadqiqotlariga e'tibor qaratish mumkin. Xitoy universiteti mutaxassislari har doim ham savollarga javob berishga tayyor emas edilar, bu esa umumiy obyektivlikni biroz pasaytirdi, ammo ushbu mamlakat vakillari uchun ish yuzasidan shikoyat qilish, fikr bildirish odatiy hol emasligini aniqlashga imkon berdi. Rossiyalik mutaxassislarning tadqiqotiga ko'ra, anonimlik sharti bilan vaziyat qandayligini bildirishga tayyor. Tadqiqotimiz va bu boradagi ikkinchi darajali tadqiqotlarimiz shuni

ko'rsatdiki, Rossiya universitetlari o'qituvchilarining qarashlari quyidagilar bilan ajralib turadi. Jumladan:

“ - yutuqlar uchun mukofotlardan norozilik, muvaffaqiyat, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va g'amxo'rlik;

- universitetni muntazam qayta tashkil etishga olib keladigan, xodimlarning kayfiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan ko'plab tashkiliy o'zgarishlardan tashvishlanish;

- korporativ tadbirlar sonini ko'paytirish istagi;

- ish haqi darajasidan qoniqmaslik;

- byurokratiyaning yuqori darajasidan norozilik;

- malaka oshirish imkoniyatlaridan qoniqishning pastligi”[2].

Shunga asoslangan holda, ijtimoiy-ma'naviy muhit va xodimlarning mehnatdan qoniqishi bir-biri bilan o'zaro bog'liq ko'rsatkich, omillar ekanligini qayd qilish mumkin. Xodimlarning ishdan qoniqish darajasining o'ziga xos xususiyatlari Rossiya korxonalarida xodimlar ko'proq ochiq ekanligi, Xitoyda esa xodimlarni qoniqtirmaydigan asosiy omillarni oshkor qilish mumkin emasligi oydinlashadi. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda shuni ta'kidlash lozimki, barcha turdagi tashkilotlarda motivatsiya bilan bog'liq muammolar mavjud, bu esa xodimlarning samarali faoliyat yuritishi uchun rag'batlantirish usullarini ishlab chiqish zarur.

Har bir boshqaruv o'ziga xos axloqiy muhitni yuzaga keltiradi. Shu ma'noda, boshqaruvning axloqiy muhiti ijtimoiy hodisa hisoblanib, tashkilotning, jamoaning samarali rivojlanishiga xizmat qiladi yoki aks ta'sir qiladi. Shu bois jamoada ijobiy axloqiy muhitni yuzaga keltirishda rahbarning o'rni beqiyos sanaladi.

Boshqaruvda rahbar kadrlarning faoliyati ijtimoiy ta'sir jihatidan muhim ahamiyat kasb etadi. Jamiyat taraqqiyoti yoki tanazzuli rahbarlik lavozimida faoliyat ko'rsatayotgan shaxslarning kelajakni ko'ra olishi, muammolarni aniqlay olishi va ularni bartaraf etish yo'llarini topish bilan chambarchas bog'liq. Muammoni ijobiy hal etish masalasi esa jamiyatda rahbar kadrlar tanlash texnikasining qay tarzda hal etilganligi bilan bog'liq sanaladi. Shu jihatdan qaralganda, “davlat boshqaruvi sohasida mutaxassislar tayyorlashning va davlat xizmatchilari malakasini oshirishning maxsus ta'lim yo'nalishlarini ishlab chiqish, shaxsiy yutuq, bilim va kasb mahorati asosida ularning faoliyati samaradorligini baholashning zamonaviy uslublarini joriy etish”[3] maqsadga muvofiqdir.

Boshqaruv muhiti - bu tashkilotning mavqei, istiqboli, boshqaruv samaradorligiga ta'sir qiluvchi subyektlar va kuchlar (omillar) yig'indisidir.

To'g'ridan-to'g'ri ta'sir muhiti - bu tashkilotga bevosita ta'sir ko'rsatadigan elementlar va omillar to'plamidir.

Boshqaruv muhiti ikki turga bo'linadi:

1) ichki boshqaruv muhiti;

2) tashqi boshqaruv muhiti.

Ichki boshqaruv muhiti deganda bu tashkilotning mavqei, istiqboliga ta'sir qiluvchi jamoa va uning ichki subyektlari (uning elementlarining kuchli tomonlari, zaif tomonlari va ular o'rtasidagi aloqalar) xususiyatlarining yig'indisi tushuniladi.

Ichki boshqaruv muhitining tarkibiy qismlari bu tashkilotning missiyasi, strategiyasi, maqsadlari, vazifalari va tuzilishi, funksiyalarini taqsimlash (jumladan, boshqaruv funksiyalari), huquqlar va resurslar, intellektual mulk, shuningdek, barcha ko'rsatilgan xususiyatlarning o'zaro munosabatlarining tizimli modellari.

Tashqi boshqaruv muhiti - bu tashkilotning mavqei va istiqboliga faol ta'sir ko'rsatadigan, ammo uning rahbariyatiga bo'ysunmaydigan tashqi obyektlar va omillar jamlanmasi tushuniladi. Tashqi muhitning tarkibi: tashqi boshqaruv muhiti butun makromuhit va mikromuhitning bir qismini o'z ichiga oladi.

Rahbar, xodimlar va jamoa a'zolarining o'zaro munosabati, o'zaro hurmat, ishchanlik, jamoa, or-nomusi, shon-shuhrati uchun kurash, mas'uliyat hissi, manfaatdorlik, e'tibor, talabchanlik, g'amxo'rlik, rag'batlantirish kabilarda ish joyi muhiti katta ahamiyat kasb

etmoqda[4]. Chunki ish joyida shaxsning ma'naviy-axloqiy qiyofasi to'liq namoyon bo'ladi. Shu sababli olimlar bu borada quyidagi oltin qoidani qat'iy ta'kidlashadi: shaxs xizmat doirasida o'ziga bo'ysunuvchilar, rahbariyat, jamoadoshlar va murojaat qiluvchilar nigohida o'ziga nisbatan yaxshi munosabat keltiradigan axloqiy munosabatda bo'lishi shart[5].

Boshqaruv uchun yagona axloqiy muhit bo'lmasa, insoniyat global jamiyatning noqonuniy tuzilmalarini boshqarish obyektiga aylanishi mumkin. Klassik siyosiy iqtisod maktabining asoschilaridan biri A.Smit "boshqaruvning axloqiy muhitini bozor iqtisodiyotining muvaffaqiyatli rivojlanishining zaruriy sharti" deb hisoblaydi[6]. Fikrimizcha, axloqiy muhit nafaqat bozor iqtisodiyotining, balki xodimlar ma'naviy qiyofasining belgilanishida ham muhim omillardan biri hisoblanadi.

Xulosa shuki, boshqaruvda axloqiy muhitni qay yo'sinda qaror toptirish har tomonlama rahbarning faoliyatiga bog'liq. Rahbarning ijobiy axloqiy muhitni qaror toptirishi jamoaning samarali faoliyat olib borishiga sabab bo'ladi. Natijada xodimlarning ham manfaatdorligi oshadi. Har qanday holatda ham boshqaruvning mazmun-mohiyatini anglash, aniqlash va baholash muhimdir. Zero, boshqaruvda axloqiy muhitni baholashda tegishli organlar faoliyatini yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ильясов Ф.Н. О целесообразности и содержании исследований удовлетворённости трудом // Социологический журнал. -2013. -№ 3. -С. 130-138.
2. Масилова М.Г. Мотивация профессиональной деятельности преподавателей ВУЗа в условиях модернизации высшего профессионального образования (по результатам лонгитюдного исследования, проведенного во ВГУЭС) /М.Г.Масилова // Вестник высшей школы. -2015. -№ 11. -С. 33-38.
3. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-yil 37-son, 979-modda.
4. Sayidov M. Jamiyat ma'naviy-axloqiy muhitini takomillashtirish yo'llari. // Murabbiy jurnali, 2021-yil, 2-son.
5. Ботавсина Р.Н. Этика деловых отношений. Учебное пособие. -М.: Мысль, 2002. -С. 40-41.
6. Adam Smit. The Theory of Moral Sentiments. Cover of first edition. 1759.

MAHALLALARDA IJTIMOIIY-MA'NAVIY MUHITNI BARQARORLASHTIRISHDA MILLIY XARAKTER VA AXLOQ SIMBIOZINING O'RNI

Toshboyev Bobomurot

Jizzax davlat pedagogika universiteti "Ijtimoiy fanlar" kafedrası dotsenti, falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori

Annotatsiya. Ushbu maqolada mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirishda milliy xarakter va axloq simbiozining o'rni xususida fikr yuritilgan hamda milliy xarakter va axloq simbiozidan vujudga keladigan muhitning shaxs faoliyatiga ta'siri tahlil qilingan.

Kalit so'zlar. Mahalla, ijtimoiy-ma'naviy muhit, milliy xarakter, axloqiy me'yorlar, simbioz, ijtimoiy nazorat, sotsializatsiya, globallashtirish, qadriyatlar transformatsiyasi.

Annotation. This article discusses the role of the symbiosis between national character and morality in stabilizing the socio-spiritual environment within neighborhoods (mahallayas). It also analyzes the impact of the environment, arising from this symbiosis of national character and morality, on an individual's activities.

Keywords. Mahalla, socio-spiritual environment, national character, ethical norms, symbiosis, social control, socialization, globalization, transformation of values.

Аннотация. В данной статье рассматривается роль симбиоза национального характера и нравственности в стабилизации социально-духовной среды в махаллях. Также анализируется влияние среды, возникающей в результате симбиоза национального характера и морали, на деятельность личности.

Ключевые слова: махалля, социально-духовная среда, национальный характер, этические нормы, симбиоз, социальный контроль, социализация, глобализация, трансформация ценностей.

Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida hamda 2025-yil 26- dekabr kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasida fuqarolik jamiyatining poydevori hisoblangan mahalla institutini rivojlantirish davlat siyosatining eng ustuvor yo'nalishlaridan biri etib belgilangan. Shuningdek, 2026-yilni yurtimizda **“Mahallani rivojlantirish va jamiyatni yuksaltirish yili”**, deb e'lon qilinishi ham bu tizimning naqadar dolzarb masalalardan biri ekanligini anglatadi. Mahalla nafaqat ma'muriy-hududiy birlik, balki asrlar davomida shakllangan o'ziga xos ijtimoiy-madaniy va ma'naviy-axloqiy ekotizimdir. Mahalla va yaxshi qo'shnichilik o'zaro uyg'un qadriyatlardir. Ular jamiyatda insoniy va ijtimoiy kapitalni yanada boyitishga beqiyos hissa qo'shadi. Mamlakatimizda o'tkazilgan ijtimoiy so'rovlarda ishtirok etganlarning 90 foizdan ko'prog'i o'zini mahalla jamoasining bir qismi deb hisoblashi ham shundan dalolat beradi[1]. Aholining asosiy qismi aynan mahalla tizimi orqali ijtimoiylashadi hamda ularning jamiyatga integratsiyalashuvi ro'y beradi. Bugungi keskin o'zgarishlar, axborot xurujlari va “ommaviy madaniyat”ning ta'sirlari kuchaygan bir sharoitda, mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirish g'oyat dolzarb ilmiy-amaliy muammoga aylanib bormoqda. Bu borada Prezident Sh.M. Mirziyoyevning “Barchamizga ma'lumki, islohotlarimiz natijalari, bo'layotgan o'zgarishlar va aholining kayfiyati avvalo mahallada seziladi. Shu ma'noda, “Mahalla - jamiyatimizning yorug' yuzi va vijdoni ko'zgusi”, desak, to'g'ri bo'ladi. Shuning uchun barcha darajadagi rahbarlar pastga tushib, o'z sohasi bo'yicha mahallalardagi muammolarni o'rganishi va ularga yechim topishi, natijani ta'minlashi shart”[2. -B.115], degan fikrlari ushbu institutning funksional mohiyatini aniq belgilab beradi. Mahallada ijtimoiy-ma'naviy barqarorlikni ta'minlovchi eng qudratli ichki mexanizm - bu milliy xarakter va axloqning o'zaro uzviy bog'liqligi, ya'ni ularning simbiozidir.

“Milliy xarakter - millat bosib o'tgan uzoq tarixiy tajriba, uni o'rab turgan ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy muhit ta'sirida shakllangan, millatning qalbi, ruhiga singan va uning mentalitetini, tafakkur tarzini, o'ziga xosligini, urf-odatini, did va orzularini ifoda etuvchi va zamon ruhiga hamohang takomillashib boruvchi tipik xususiyatlar majmuasidir” [3. -B.28,29]. O'zbek milliy xarakteri uchun xos bo'lgan dominant xususiyatlar sirasiga mehnatsevarlik, mehmondo'stlik, andisha, hayo, o'zaro yordam (hashar), kattalarga hurmat, kechirimli bo'lish va jamoaviylik (kollektivizm) kabi fazilatlarni kiritish mumkin. Bu milliy xarakterga xos fazilatlar qaysidir ma'noda mahallalar mohiyatini tashkil etadi bu xususiyatlardan bu tizim bebaxra bo'lsa bu tizim mohiyatidan uzoqlashdai. Bu xususiyatlar asrlar davomida xalq turmush tarsi, og'zaki ijodiyoti, milliy va diniy qadriyatlari va ijtimoiy turmush tarzi negizida shakllangan. Milliy xatarterning amaliyotdagi ko'rinishi axloq esa jamiyatda shaxslararo munosabatlarni tartibga soluvchi, yaxshilik va yomonlik, adolat va nohaqlik to'g'risidagi tasavvurlarga asoslangan nomoddiy, norasmiy ijtimoiy me'yorlar tizimidir. Sharq falsafasida axloq - inson kamolotining eng oliy mezonini hisoblangan. Axloqshunoslik darsligida “Axloq bu barcha odamlar uchun birdek taalluqli hisoblangan, ijtimoiy talablar hamda ehtiyojlarning munosabatlar shaklidagi ko'rinishidan iborat bo'lgan, insonga berilgan ixtiyor erkinligining xatti-harakatlar jarayonida ichki iroda kuchi tomonidan oqilona cheklanishini taqozo etuvchi ma'naviy hodisa” [4. -B.10.] sifatida ta'riflangan. Shu o'rinda qayd etish lozimki, millat taraqqiyotining asosiy sharti sifatida milliy-axloqiy qadriyatlar bilan zamonaviy ilm-fanning uyg'unlashuvini (simbiozini) ta'minlash bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biri sanaladi. Aynan shu nuqtai nazardan, milliy xarakter

axloqni to'g'ri o'zanga yo'naltiruvchi, uni buzg'unchi yoki destruktiv holatga tushishdan saqlab qoluvchi ma'naviy kompasdir.

Ma'lumki, "Simbioz" tushunchasi biologiya fanidan ijtimoiy-gumanitar sohaga kirib kelgan atama bo'lib, ikki turli organizmning bir-biriga foyda keltirib, birgalikda yashashini anglatadi. Ijtimoiy fanlarda bu atama ikki xil ijtimoiy yoki ma'naviy fenomenning bir-birini taqozo etishi, to'ldirishi va kuchaytirishini ifodalash uchun qo'llaniladi. Mahalla muhitida milliy xarakter va axloq o'zaro simbioz hosil qiladi: milliy xarakter axloqiy me'yorlarning amal qilishiga tabiiy-psixologik zamin yaratadi, axloq esa milliy xarakterni tartibga soladi va uni yuksaltiradi. Ushbu simbioz mahalla muhitida namoyon bo'lishini qiyidagi xollarda ko'rish mumkin. *Birinchidan*, O'zbek milliy xarakteridagi andisha - bu birovning ko'ngliga ozor bermaslik, vaziyatni to'g'ri baholash demakdir. U islom axloqidagi "hayo" (sharm) tushunchasi bilan chatishib ketadi. Mahallada janjallar, qo'shnichilar o'rtasidagi nizolarining ko'pincha qisqa muddatda, sudgacha yetib bormasdan hal etilishi aynan shu andisha va hayo simbiozi mahsulidir. Oqsoqollar va ko'pni ko'rgan insonlarning aralashuvi bilan yuzaga keladigan norasmiy kelishuv - ijtimoiy barqarorlikning mustahkam asosidir. *Ikkinchidan*, mahalla - bu kichik sotsium. To'y, aza, hashar kabi tadbirlar orqali insonlar o'zlarini bir butunlikning qismi sifatida his qiladilar. Ijtimoiy axloqdagi "o'zgalarga yordam berish", "saxovat" me'yorlari milliy xarakterdagi "hashar" yoki kam ta'minlangan oilalarga moddiy yordam berish kabi an'analar bilan birlashib, qiyin ahvolga tushgan oilalarni qutqaradi, jinoyatchilik va o'z joniga qasd qilish (suitsid) holatlarining oldini oladi. Sotsiolog Emil Dyurkgeym ta'kidlaganidek, jamiyatda ijtimoiy birdamlik yuqori bo'lganda, anomiya (me'yorsizlik, tushkunlik) holatlari keskin kamayadi [5. -B.210].

Globalashuv davrida texnologik taraqqiyot, raqamli kommunikatsiyaning kengayishi (internet, ijtimoiy tarmoqlar) va "axborot chegaralari"ning nisbiylashib, yo'qolib borishi o'zbek jamiyatiga, xususan, mahallalardagi ijtimoiy-ma'naviy muhitga ham ta'sir o'tkazmoqda. Bugungi kunda yoshlar ongiga g'arb individualizmi, iste'molchilik kayfiyati, axloqiy nisbiylik (relativizm) g'oyalari faol ravishda singdirilmoqda [6.-B. 89]. Bunday vaziyatda an'anaviy ijtimoiy institutlarning (oilalar va mahalla) inqirozi, avlodlar o'rtasidagi begonalashuv (alyenatsiya), yoshlar orasida deviant xulq-atvorning (giyohvandlik, kiberjinoyatchilik, milliy mentalitetga yot oqimlarga qo'shilib qolish) ortishi kabi tahdidlar paydo bo'lmoqda. Aynan shu nuqtada milliy xarakter va axloq simbiozi kuchli "immunitet" yoki himoya funksiyasini bajaradi.

Mahalla o'zining "ijtimoiy nazorat" mexanizmi orqali muhitni muvozanatda ushlab turadi. "Mahalla-ko'y nima deydi?", "El-yurtning yuzi", "Oila va avlod vakillarining mahalladagi nifuzi" kabi tushunchalar - bu oddiy so'zlar emas, balki g'oyat kuchli ijtimoiy-psixologik regulyatorlardir. Ijtimoiy nazorat asosan norasmiy xarakterga ega bo'lib, ma'qullash yoki qoralash orqali amalga oshiriladi.

So'nggi yillarda mahallalarda tashkil etilgan "Mahalla yettiligi" (Mahalla raisi, hokim yordamchisi, xotin-qizlar faoli, yoshlar yetakchisi, profilaktika inspektori, soliq xodimi, ijtimoiy xodim) instituti davlat siyosati va an'anaviy ijtimoiy nazoratni birlashtiruvchi noyob tajriba bo'ldi. Ushbu "yettilik"ning asosiy vazifasi faqatgina iqtisodiy-ijtimoiy yordam ko'rsatish emas, balki ayni paytda mahalladagi ijtimoiy-ma'naviy muhit monitoringini olib borish, nosog'lom oilalarni sog'lomlashtirish orqali milliy xarakter va axloq simbiozini saqlab qolish hamdir.

Ijtimoiy kapital nazariyasi vakillari ijtimoiy kapitalni insonlar o'rtasidagi ishonch, tarmoqlar va me'yorlar yig'indisi deb ta'riflaydilar [7.-B.19]. Mahalladagi milliy xarakter va axloq simbiozi - bu O'zbekistonning eng noyob ijtimoiy kapitalidir. Barqarorlik shunchaki jinoyatchilikning yo'qligi emas, u odamlarning o'z hayotidan, qo'shnisidan, jamiyatdan rozi bo'lib yashashidir. Bizningcha, mahallada axloqiy mezonlar ustuvor bo'lishi uchun quyidagilarga e'tibor qaratish joiz. **Birinchidan**, mahalla boshqaruvida fuqarolarning faol ishtiroki, davlat tomonidan ajratilayotgan yordamlarning aynan haqdorlarga yetib borishi mahallaga bo'lgan ijtimoiy ishonchni mustahkamlaydi; **ikkinchidan**, mahallarda ijtimoiy

ma'naviy muhitni barqarorlashtirish uchun jadid ma'rifatparvarlari ta'kidlaganidek, din va dunyoviy fanlar taraqqiyotini uyg'un tarzda olib borish [7.-B.45.] lozim. Bugungi kunda mahallalarda besh muhim tashabbus doirasida olib borilayotgan kitobxonalik tadbirlari, yoshlar o'rtasida sport o'yinlarining ommalashishi, turli to'garaklar yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etib, ularni yot g'oyalardan himoya qiluvchi ma'naviy istehkom vazifasini o'tamoqda; **uchinchidan**, "Qarisi bor uyning parisi bor" degan milliy maqolimiz negizida katta falsafa yotadi. Keksa avlod vakillari (nuronilar) mahallada axloqiy me'yorlarning jonli posbonlari hisoblanadi. Ularning tarbiyaviy o'rni orqali avlodlararo vorisiylik zanjiri mustahkamlanadi.

Xulosa qilib aytganda, mahallalarida ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirish nafaqat huquqiy-ma'muriy chora-tadbirlarni, balki chuqur ma'naviy-psixologik omillarni - milliy xarakter va axloq simbiozini kuchaytirishni talab etadi. Globallashuv jarayonida o'zligimizni saqlab qolish va zamon bilan hamqadam rivojlanish aynan mahallalardagi sog'lom ma'naviy muhitga bevosita bog'liq. Milliy xarakter va yuksak axloqning organik birligi ta'minlangan mahalladagina jamiyat barqaror yuksaladi, davlat esa qudratli bo'ladi. 2025-yil 26- dekabr kuni yurtboshimizning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasida ta'kidlaganlaridek, "Yurt obodligi, avvalo, mahalladan boshlanadi. Aynan mahalladagi yo'l, suv, elektr va transport ta'minoti, bog'cha, maktab va oilaviy poliklinikadagi shart-sharoitlarga qarab, odamlar islohotlarimizga baho beradi. Shu bois mahalla tizimini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi bo'lib kelgan va shunday bo'lib qoladi" [1]. Uyimiz kabi mahalla ham har birimiz uchun chinakam ma'noda muqaddas maskan - Yangi O'zbekistonning qiyofasini o'zida aks etiradigan mustahkam va ma'rifatli makon bo'lmog'i uchun unga nafaqat tashqi moddiy tomondan balki ichki ma'naviy jihatdan ham qiyofa baxsh etishda barchamiz bir yoqadan bosh chiqrib harakat qilmog'imiz lozim. Shundagina mahalla rivojlanadi va pirovard natijada jamiyat yuksaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. <https://president.uz/oz/lists/view/8834>.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. - Toshkent: "O'zbekiston", 2021. - B. 115.
3. Toshboyev B.E. Milliy xarakter (Monografiya). - Toshkent.: Tafakkur qanoti, 2013. - B. 28-29.
4. Axloqshunoslik. Darslik. Abdulla Sher. O'zbekiston faylasuflar jamiyati nashriyoti, 2010. 10-b.
5. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. / Пер. с фр. А. Б. Гофмана. - М.: Канон, 1996. - С. 210.
6. Otamurodov S. Globallashuv va milliy-ma'naviy xavfsizlik. - Toshkent: O'zbekiston, 2013. - B. 89-92.
7. Putnam, R. D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. - New York: Simon & Schuster, 2000. - P. 19-21.
8. Alimova D.A. Jadidchilik fenomeni. - Toshkent.: Akademnashr, 2022. - B. 45.

YANGI O‘ZBEKISTON SHAROITIDA MAHALLALARDA IJTIMOIIY-MA’NAVIY BARQARORLIKNI TA’MINLASH STRATEGIYASI

Soatov Rasul Muxitdinovich

Jizzax davlat pedagogika universiteti Ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi
kafedrası dotsenti, falsafa f.b.f.d.(PhD)

Rustamova Charos Uktam qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti “Ijtimoiy ish” yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Yangi O‘zbekiston sharoitida mahallalarda ijtimoiy-ma’naviy barqarorlikni ta’minlashning dolzarb masalalari, uning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan, shuningdek, mahalla institutining jamiyat hayotidagi o‘rni, aholining ijtimoiy faolligini oshirish, yoshlar tarbiyasi, milliy qadriyatlarni mustahkamlash hamda fuqarolar o‘rtasida hamjihatlik va bag‘rikenglik muhitini shakllantirishga qaratilgan strategik yo‘nalishlar yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Yangi O‘zbekiston, mahalla, mahalla instituti, ijtimoiy-ma’naviy barqarorlik, fuqarolik jamiyati, mahalla boshqaruvi, milliy qadriyatlar, yoshlar tarbiyasi, oila va mahalla hamkorligi, ijtimoiy himoya, ma’naviy muhit, jamiyat taraqqiyoti, barqaror rivojlanish.

Аннотация: В данной статье анализируются актуальные вопросы обеспечения социально-духовной стабильности в махаллах в условиях Нового Узбекистана, их теоретические и практические аспекты, а также освещается роль института махаллы в общественной жизни, стратегические направления, направленные на повышение социальной активности населения, воспитание молодежи, укрепление национальных ценностей и создание атмосферы солидарности и толерантности среди граждан.

Ключевые слова: Новый Узбекистан, махалла, институт махаллы, социально-духовная стабильность, гражданское общество, управление махаллой, национальные ценности, образование молодежи, сотрудничество семьи и махаллы, социальная защита, духовная среда, социальное развитие, устойчивое развитие.

Annotation: This article analyzes the current issues of ensuring socio-spiritual stability in makhallas in the conditions of New Uzbekistan, its theoretical and practical aspects, and also highlights the role of the makhalla institution in social life, strategic directions aimed at increasing the social activity of the population, educating youth, strengthening national values, and creating an atmosphere of solidarity and tolerance among citizens.

Key words: New Uzbekistan, neighborhood, institute maxally, social and spiritual stability, civil society, management of neighborhood, national values, education of youth, sotrudnichestvo semi i maxally, sotsialnaya zashchita, spiritual environment, social development, sustainable development

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, huquqiy demokratik davlat va erkin fuqarolik jamiyat barpo etishni o‘z oldiga strategik vazifa qilib qo‘ydi va qisqa davr ichida milliy davlatchilikni shakllantirish borasida ulkan ishlar amalga oshirildi.

Fuqarolik jamiyati - bu odamlarning oddiygina o‘zini - o‘zi boshqarish emas, balki haqiqiy fuqarolardan, ya’ni uzviy bog‘liqlikda bo‘lgan hamda axloqiy madaniyatga tayanadigan huquqiy va siyosiy madaniyatga ega odamlardan iborat jamiyatdir.

Fuqarolarning o‘zini - o‘zi boshqarish organlari bugungi kunda katta kuch bo‘lib, ularni davlat oldida turgan vazifalarni hal qilishga mohirona yo‘naltirish alohida ahamiyat kasb etadi. Fuqarolik jamiyati va demokratik adolatli huquqiy davlat barpo etishni usiz tasavvur qilish mumkin emas. Mahallalar faoliyati butunlay yangicha mazmun kashf etdi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Aytish mumkinki, jahon tajribasida “mahalla” deb ataluvchi yagona, betakror boshqaruv instituti faqatgina bizda bor. Shuni alohida ta’kidlash kerakki, bu haqda “Temur tuzuklari”da yozilishicha, buyuk Amir Temur o‘zi barpo etgan bepoyon va

qudratli saltanatni boshqarishda mahallaning mutasaddi shaxslariga tayangan, ular bilan yaqin muloqatda, doimiy mashvaratda bo'lgan, kezi kelganda ularning faoliyatini bevosita qo'llab - quvvatlagan. [1,-B.344]. O'sha davrlarda ham mahallarga obro'li, ma'naviyatli, e'tiqodli, odamlarni orqasidan ergashtira oladigan jasur kishilar Oqsoqollik qilganlar. ular har bir fuqaro haqida etarli ma'lumot'a ega bo'lgan, kishilarning ota-bobolari, nasl-nasabi, kelib chiqishi, zotidan o'g'ri chiqqanmi yo'qmi shu kabi nozik masalalarni surishtirganlar. Bundan tshqari, ular fuqarolarning turmush tarzidan xabardor bo'lganlar hamda kam ta'minlangan oilalarga yordam berganlar.

“Mustaqillik yillarida mahalla hayoti bilan bog'liq ko'plab qadriyatlar, udum va an'analarimiz qayta tiklanib, zamon talablari asosida boyib bormoqda. Shu bilan birga, mahallaning huquq va vakolatlari kengaytirilmoqda, ular bugu o'zini o'zi boshqarish idorasi, haqiqiy demokratiya darsxonasi sifatida keng ko'lamli faoliyat olib bormoqda. Davlatchiligimiz tarixida birinchi marta “mahalla” tushunchasi Konstitutsiyamizga kiritilib, uning jamiyat boshqaruvidagi o'rni va maqomi qat'iy belgilab qo'yildi. Mahalla boshqaruviga bunday katta e'tibor bugun mamlakatimizda olib borilayotgan siyosatning xalqchilligidan dalolat beradi. Ayni paytda u yutimizda amalga oshirilayotgan “Kuchli davlatdan - kuchli jamiyat sari” degan tamoyilning amaliy ifodasi bo'lib, ma'naviy hayotimizni yanada mustahkamlash, yosh avlodimizning ongu tafakkurini zamonaviy asosda shakllantirish borasida muhim ahamiyat kasb etmoqda”. [2,-B.59-60].

Yangi O'zbekiston taraqqiyot konsepsiyasida inson qadri, jamiyat barqarorligi va ijtimoiy adolat ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Bu jarayonda mahalla institutining roli yanada kuchaytirildi. Mahalla nafaqat hududiy birlik, balki ijtimoiy himoya, ma'naviy tarbiya va fuqarolik jamiyati poydevori hisoblanadi.

Aholining ijtimoiy hayotini yaxshilash, mahallalarning yangicha ko'rinishdagi guzarlarini bunyod etish bo'yicha ko'plab ijobiy ishlar amalga oshirilmoqda. Shuningdek, bu borada Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2017 yil 3 fevraldagi “Mahalla institutini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”[3]gi farmoni ijrosi doirasida fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyati yanada mustahkamlash yuzasidan keng rejali ishlar amalga oshirilishi belgilab o'tilgan.

Prezidentimiz tomonidan mahalla tizimini takomillashtirishga qaratilgan qarorlar esa ushbu institutning nafaqat tashkiliy, balki ma'naviy va ijtimoiy salohiyatini ham oshirishga xizmat qildi. Ayniqsa, mahallaning ijtimoiy himoya, yoshlar tarbiyasi va muammolarni joyida hal etishdagi imkoniyatlari kengaygani jamiyat barqarorligining mustahkamlanishiga olib kelmoqda.

Shu boisdan, men mahallani fuqarolik jamiyatining tayanch nuqtasi, inson qadri va ijtimoiy adolatni ta'minlashdagi eng yaqin va ta'sirchan bo'g'in sifatida baholayman. Agar mahalla tizimi yanada kuchli va faol bo'lsa, jamiyatda birdamlik, ishonch va barqaror taraqqiyot yanada mustahkamlanadi.

Yangi O'zbekiston g'oyasi mamlakatda keng ko'lamli islohotlar boshlangan davr bilan bog'liq bo'lib, davlat va jamiyat boshqaruvida ochiqlik, shaffoflik hamda xalq bilan muloqot tamoyillarini mustahkamlashni nazarda tutadi. “Inson qadri uchun” degan ustuvor tamoyilni to'la ro'yobgachiqarish [4,-B.368] asosida mahalla aholi muammolarini joyida hal etish, ijtimoiy himoyani manzilli tashkil qilish va ma'naviy tarbiyani amalga oshirishning eng muhim bo'g'ini sifatida e'tirof etildi.

Mahalla fuqarolarning o'zaro ijtimoiy munosabatlari, hamkorlik va yordam shakllari, an'ana hamda madaniy merosini saqlovchi muhim ijtimoiy institutdir. U tarixiy qadriyatlar asosida shakllangan bo'lib, davlat va jamiyat o'rtasidagi muloqot ko'prigi vazifasini ham bajarib kelmoqda. Mahallalarning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi aholi farovonligini oshirish, bandlikni ta'minlash, kambag'allikni qisqartirish va mahalliy infratuzilmani yaxshilash orqali namoyon bo'ladi. Mahalliy resurslarni safarbar etish hamda manzilli ijtimoiy yordam ko'rsatish orqali mahalla o'z-o'zini rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Mahalla nafaqat tarixiy an'analarga tayangan ijtimoiy institut, balki bugungi

globallashuv sharoitida jamiyat barqarorligini ta'minlovchi muhim ijtimoiy mexanizmdir. Ayniqsa, uning aholi farovonligini oshirish, ijtimoiy tenglikni mustahkamlash hamda fuqarolarning o'zaro hamjihatligini kuchaytirishdagi o'rni beqiyosdir.

Mahalla tizimi davlat va jamiyat o'rtasidagi muloqotni jonlantirish orqali nafaqat ijtimoiy muammolarni bartaraf etadi, balki fuqarolarda mas'uliyat va daxldorlik hissini ham shakllantiradi. Shu bois mahallaning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Yangi O'zbekiston taraqqiyot konsepsiyasida inson qadrligining ustuvor yo'nalish sifatida belgilanishi jamiyat taraqqiyotining eng muhim mezonidir. Chunki har qanday islohot, avvalo, inson manfaatiga xizmat qilgan taqdirdagina o'z samarasini beradi. Bu jarayonda mahalla institutining roli alohida ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda mahalla - oddiy hududiy tuzilma emas, balki odamlar o'rtasidagi ijtimoiy birdamlik, o'zaro mehr-oqibat va mas'uliyat tuyg'usini shakllantiradigan maskandir.

Yangi O'zbekiston sharoitida mahalla instituti ijtimoiy-ma'naviy barqarorlikni ta'minlashda strategik ahamiyat kasb etmoqda. Mahallaning mustahkamlanishi fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, ijtimoiy adolatni ta'minlash va inson qadrligini ulug'lashga xizmat qiladi. Kelgusida mahalla tizimini raqamlashtirish, yoshlar va xotin-qizlar bandligini oshirish hamda ijtimoiy xizmatlarni yanada takomillashtirish muhim vazifa bo'lib qoladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bugungi Yangi O'zbekiston taraqqiyotida mahalla instituti shunchaki ma'muriy tuzilma emas, balki ijtimoiy- ma'naviy barqarorlikni ta'minlovchi strategik kuchga aylandi. Amalga oshirilayotgan islohotlar, xususan, mahallalarga yo'naltirilgan mablag' va "mahalla yettiligi" tizimining joriy etilishi aholi farovonligini oshirishda tub burilish yasadi.

Umuman olganda, mahalla mustahkam bo'lsa - jamiyat barqaror, davlat esa qudratli bo'ladi. Ushbu institutning rivojlanishi milliy qadriyatlarimizni saqlash bilan birga, mamlakatimizning demokratik yangilanish jarayonlarini yangi bosqichga olib chiqadi. Shunday ekan, fuqarolarning o'zini - o'zi boshqarish organlari - mahallalar faoliyatini fuqarolik jamiyatini tizimi sifatida bugungi kun talablari darajasida takomillashtirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Temur tuzuklari. T.: G'.G'ulom namidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. 1993. -B.344.
2. Karimov I.A. Yuksakma'naviyat - engilmas kuch. T.: "O'zbekiston". 2022. -B.59-60.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017 yil 3 fevraldagi "Mahalla institutini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida:gi Farmon
4. Mirziyoyev Sh.M. Inson qadri, uning huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlari uchun. T.: "O'zbekiston". 2022. -B.368.

GLOBALASHUV JARAYONLARIDA YOSHLAR MA'NAVY XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH VA MAHALLA INSTITUTINING O'RNI

Surayyo Elmuradova

Samarqand davlat chet tillari instituti o'qituvchisi, f.f.b.f.d (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada axborot maydoni shiddat bilan kengaygan hozirgi davrda yoshlar ongiga qaratilgan turli ma'naviy tahdidlar hamda "ommaviy madaniyat" ta'sirini yumshatishda mahalla institutining strategik ahamiyati tahlil etilgan. Ayniqsa, hududlardagi mahalla yoshlar yetakchilari hamda "Oqila ayollar" harakatining ijtimoiy-tarbiyaviy imkoniyatlari falsafiy jihatdan yoritib berilgan.

Kalit soʻzlar: Globallashuv, maʼnaviy xavfsizlik, mahalla instituti, yoshlar tarbiyasi, maʼnaviy tahdid, mafkuraviy immunitet, ommaviy madaniyat, ijtimoiy profilaktika, axborot xavfsizligi, milliy qadriyatlar.

Annotation: This article analyzes the strategic significance of the mahalla institution in mitigating various spiritual threats and the impact of “mass culture” directed at the consciousness of youth in today's rapidly expanding information space. In particular, the socio-educational potential of mahalla youth leaders and the “Oqila ayollar” movement in the regions is elucidated from a philosophical perspective.

Keywords: Globalization, spiritual security, mahalla institution, youth upbringing, spiritual threat, ideological immunity, mass culture, social prevention, information security, national values.

Аннотация: В данной статье анализируется стратегическое значение института махалли в смягчении последствий различных духовных угроз и влияния «массовой культуры», направленных на сознание молодежи в современную эпоху стремительного расширения информационного пространства. В частности, с философской точки зрения освещаются социально-воспитательные возможности молодежных лидеров махаллей и движения «Окила аёллар» на местах.

Ключевые слова: глобализация, духовная безопасность, институт махалли, воспитание молодежи, духовная угроза, идеологический иммунитет, массовая культура, социальная профилактика, информационная безопасность, национальные ценности.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar va axborot olamining mislsiz taraqqiyoti yoshlar tarbiyasiga mutlaqo yangicha, nostandart yondashuvlarni taqozo qilmoqda. “Yumshoq kuch”¹ vositasida yoshlar ongiga taʼsir oʻtkazishga qaratilgan gʻoyaviy harakatlar va maʼnaviy xurujlar chegara tanlamayotgan bir paytda, davlatimiz rahbari taʼkidlaganidek: “Dunyo shiddat bilan oʻzgarib, barqarorlik va xalqlarning mustahkam rivojlanishiga rahna soladigan turli yangi tahdid va xavflar paydo boʻlayotgan bugungi kunda maʼnaviyat va maʼrifatga, aholi barcha qatlamlarining axloqiy tarbiyasiga eʼtibor qaratish har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda”[1,-B.285]. Aynan shunday murakkab va ziddiyatli sharoitda mahalla instituti yosh avlodni begona gʻoyalardan asrovchi va ularda milliy oʻzlikni anglash tuygʻusini shakllantiruvchi eng tayanch ijtimoiy makon hisoblanadi.

Yoshlar maʼnaviyatiga qaratilgan bugungi xurujlarni mohiyatiga koʻra asosan uch yoʻnalishga ajratish mumkin:

1. Ijtimoiy tarmoqlar orqali yoshlar oʻrtasida nigilizm, begonalashuv va individualizm gʻoyalarini yoyuvchi axborot-psixologik tahdidlar.

2. Oilaviy muqaddaslik, milliy qadriyatlar va sof axloqiy meʼyorlarni rad etuvchi yuzaki hayot tarzini targʻib qiluvchi “ommaviy madaniyat” koʻrinishlari.

3. Virtual olamda oʻz taʼsir doirasini tobora kengaytirayotgan turli diniy ekstremistik hamda radikal oqimlarning “mafkuraviy poligonlari”.

Bu tahdidlarning eng xavfli jihati shundaki, ular yoshlar ongiga aynan “zamonaviylik” va “erkinlik” niqobi ostida kirib borib, ularning ichki qadriyatlar tizimini yemirishga qaratilgan. Yoshlarni vatanparvarlik, fuqarolik tuygʻusi, bagʻrikenglik, qonunlarga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida, zararli taʼsirlar va oqimlarga qarshi tura oladigan, hayotga boʻlgan qatʼiy ishonch va qarashlarga ega qilib tarbiyalash yurtimizning yoshlarga oid davlat siyosatining asosiy yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi [2,-B.2]. Bunga erishish maqsadida mahallalarda quruq hisobotlarga asoslangan tadbirlardan voz kechilib, real va “manzilli” ishlash tizimi yoʻlga qoʻyildi.

¹ “Yumshoq kuch” (inglizcha “Soft Power”) — bu davlatning boshqa mamlakatlarga harbiy kuch yoki iqtisodiy tazyiq (tahdid) ishlatmasdan, balki joziba, ixtiyoriylik va hamkorlik orqali taʼsir oʻtkazish qobiliyatidir. Bu tushuncha ilk bor 1990-yilda amerikalik siyosatshunos Jozef Nay tomonidan fanga kiritilgan.

Bu borada, xususan, “Mahalla yoshlar yetakchisi” tizimi yoshlarning dardi va muammolari bilan yashaydigan, ularning bo’sh vaqtini intellektual hamda sport mashg’ulotlari bilan band qiluvchi muhim drayverga aylandi. Joylardagi yetakchilar yordamida yoshlarning qobiliyatlari ertaroq yuzaga chiqarilib, ular turli xil “mafkuraviy bo’shliq”larga tushib qolishining oldi olinmoqda.

“Oila-mahalla-maktab” zanjirining mustahkamlanishi bevosita yoshlarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi. Agar yosh avlod kelayotgan axborot oqimini to’g’ri saralashni o’rgansa, uning ongida har qanday tashqi tahdidga qarshi kuchli filtr, ya’ni mafkuraviy immunitet hosil bo’ladi. Bunga qo’shimcha ravishda, mahallalardagi “Nuroni” jamg’armasi va “Keksalar maslahati” guruhlar orqali ustoz-shogird an’anasining davom ettirilishi, hayotiy tajribaga ega insonlarning o’g’itlari yoshlarda vatanparvarlik tuyg’usini kuchaytiradi.

Tahlillar va amaliy kuzatuvlar shuni ko’rsatmoqdaki, mahallada ma’naviy-ma’rifiy profilaktika ishlari to’g’ri va tizimli yo’lga qo’yilgan hududlarda yoshlarning yot g’oyalarga ergashish ko’rsatkichi keskin pasaygan. Keltirilgan statistik ma’lumotlarga ko’ra, 2024-2025-yillar dinamikasida quyidagi ijobiy o’zgarishlar kuzatildi:

Ko’rsatkichlar	2024-yil	2025-yil	O’zgarish dinamikasi
"Yoshlar daftari" orqali ma’naviy-huquqiy yordam olganlar	14,500	18,200	+25%
Ijtimoiy tarmoqlardagi salbiy guruhlardan chiqarilgan yoshlar	1,200	2,450	2 barobar
Mahallabay tashkil etilgan intellektual o’yinlar soni	3,400	5,100	+50%
Yoshlar o’rtasidagi huquqbuzarlik darajasi (kamayishi)	-12%	-18%	Barqaror pasayish

Falsafiy nuqtayi nazardan olib qaraganda, inson ongidagi bo’shliqni faqatgina ezgu va yaratuvchan g’oya bilan to’ldirish mumkin. Shu maqsadda, yoshlar ma’naviyatini asrash tizimini takomillashtirish bo’yicha quyidagilar taklif qilinadi:

Mahallalardagi IT-markazlarda kompyuter savodxonligi bilan bir qatorda yoshlarga “axborot xavfsizligi madaniyati”ni o’rgatuvchi maxsus “Media-immunitet” darslarini joriy etish.

Yoshlar o’z vaqtining asosiy qismini o’tkazadigan Telegram va Instagram kabi platformalarda mahalla kutubxonalarining interaktiv “Virtual kutubxona” kanallarini tashkil etish.

Tushkunlikka tushgan yoshlarni o’z vaqtida radikal oqimlar ta’siridan asrab qolish uchun har bir mahallada ijtimoiy xodimlar nazorati ostidagi anonim “Psixologik resurs markazlari”ni (ishonch xonalari) ochish.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda mahallada yoshlar tarbiyasini to’g’ri va samarali tashkil etish bevosita mamlakatimiz xavfsizligi hamda kelajagi bilan bog’liq bo’lgan strategik masaladir. Ma’naviy tahdidlarni va g’oyaviy xurujlarni faqatgina taqiqlar yoki chegaralash orqali yengib bo’lmaydi. Buning o’rniga yoshlarda zamonaviy intellektual bilim, yuksak ma’naviy madaniyat va mustahkam milliy g’ururni o’stirish muhim ahamiyat kasb etadi [3,-B.55]. Ushbu murakkab jarayonda mahalla instituti jamiyatning eng ishonchli va tayanch ma’naviy qalqoni bo’lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O’zbekiston strategiyasi. - Toshkent: “O’zbekiston”, 2021. - B. 285.
2. O’zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to’g’risida”gi Qonuni, <https://lex.uz/uz/docs/-3026246.-B.2>.

3. Elmurodova S.E. Zamonaviy ta'lim madaniyatini rivojlantirishning ijtimoiy-falsafiy jihatlarini (PhD dissertatsiyasi).

YOSHLARNING ONGI VA TAFAKURINI RIVOJLANTIRISHDA OILA VA MAKTAB HAMKORLIGI

Isakulov Mamadoli

Jizzax davlat pedagogika universiteti Pedagogika kafedrasida dotsenti v.b.

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlarning ongi va tafakurini rivojlantirishda oila va maktab hamkorligi to'g'risida bayon etilgan.

Tayanch so'zlar: oila, maktab, ong, tafakkur, rivojlanish, tarbiya, nasihat.

Аннотация: В данной статье описывается сотрудничество семьи и школы в развитии сознания и мышления молодежи.

Ключевые слова: семья, школа, сознание, мышление, развитие, воспитание, наставление.

Abstract: This article describes the collaboration between family and school in developing youth consciousness and thinking.

Keywords: family, school, consciousness, thinking, development, education, guidance.

O'zbekiston respublikasi yoshlar tarbiyasini davlat siyosati darajasiga olib chiqqanligi sababli, unga berilayotgan e'tibor diqqatga sazavordir. SHuning uchun yosh avlod tarbiyasini takomillashtirish masalasi doimiy ravishda dolzarbligi bilan muxim ahamiyat kasb etadi. Bu masalani yuksaltirish oila va maktab hamkorligida amalga oshirilsa yanada samarali bo'ladi. Oila va maktab hamkorligi tizimimni yo'lga qo'yishda har bir o'qituvchi birinchi navbatda oilaning o'ziga xos xususiyatlarini diqqat markazidan qochirmasligi kerak. Buning uchun oilaga berilgan ta'rifga e'tiborni qavatlash maqadga muvofiqdir.

Oila - odamlarning tabiiy iqtisodiy, huquqiy, ma'naviy munosabatlariga asoslangan ijtimoiy birligidir[3].

Demak, oila bir ma'naviy tizimligi bilan xarakterlanar ekan, biz ham unga uyg'unlashtirilgan hamkorlikni taklif etishimiz foydadan xoli bo'lmaydi. Ma'lumki, oila asosan milliy tarbiyaga suvangan xolda o'z a'zolarining ongi va tafakkurini rivojlantirib, tarbiyalab boradi. SHuning uchun ham bu hamkorlik tizimida quyidagilarga e'tiborni qaratishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Bular:

- ota -bobolarimiz turmush tarzi;
- milliy qadriyatlarimiz;
- milliy urf - odatlarimiz;
- milliy-ma'naviy boyliklarimiz;
- milliy madaniyatimiz;
- milliy ong;
- milliy psixologiya kabilar.

Biz talaba yoshlar faoliyatida yuqorida sanab o'tilgan jihatlarini tarkib toptirishimiz uchun ta'lim -tarbiya jarayoniga oila va maktab hamkorligi asosida o'quvchilar ongi va tafakkurini rivojlantirish mumkin.

Bu borada Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev yoshlar ongi va tafakkurini yuksaltirishda "Oila - Mahalla - Maktab" zanjiri hamkorligini kuchaytirishni ustuvor vazifa deb hisoblaydi. Davlat rahbari ta'lim-tarbiya faqat maktabning emas, balki oila va jamoatchilikning birgalikdagi mas'uliyati ekanini, yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash orqali ularni ma'naviy tahdidlardan himoya qilish zarurligini ta'kidlaydi.

Prezident Shavkat Mirziyoyevning bu boradagi asosiy qarashlari quyidagilardan iborat:

- **Hamkorlik mexanizmi:** Maktab, oila va mahallaning uzviy bog‘liqligi ta’lim sifatini oshirish va yoshlar tarbiyasidagi bo‘shliqlarni bartaraf etishning asosiy omilidir.

- **Ma’naviy tarbiya:** Yoshlar ongini "yuksak ma’naviyat" tushunchasi bilan boyitish, ularda vatanparvarlik, kasbga muhabbat va intellektual salohiyatni shakllantirishda ota-onalar va o‘qituvchilarning hamkorligi muhim.

- **Kasbiy ta’lim va mahorat:** Yoshlarni nafaqat bilimli, balki kasb-hunarli qilib tarbiyalash, ularning qobiliyat va qiziqishlarini erta aniqlash va rivojlantirish - oila va ta’lim maskanlarining umumiy vazifasidir.

- **Tarbiyaning uzluksizligi:** Bola tarbiyasi maktabgacha ta’limdan boshlanib, maktab va oliy ta’limda oila ko‘magida davom ettirilishi, ta’lim va tarbiya uyg‘un bo‘lishi kerak[1].

Yuqoridagi Prezidentimiz Sh. Mirziyoyevning fikrlari ta’lim tizimini rivojlantirish va talaba yoshlarni komil inson qilib voyaga yetkazishda oila va maktabning jipsligini taminlashda muhim asos bo‘lib xizmat qiladi.

Bugungi kun yoshlarini bilimli, salohiyatli, iqtidorli qilib tarbiyalashda ongi va tafakkurini rivojlantirish kerak. Bunday xislatlarni rivojlantirish uchun oila va maktabning hamkorligi beqiyos ahamiyatga ega. Maktab bilan oila o‘rtasidagi mukammal tarzda tuzilgan hamkorlik, talaba yoshlarni ongi va tafakkurini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etishini e’tiborga olgan pedagogik jamoa har bir ota - onalarni pedagogik bilimlar bilan qurollantirishi mazkur tizim faoliyatiga ijobiy ta’sir etadi.

Shuning uchun xam pedagoglar, ota-onalarga bola tarbiyasida nimalarga e’tibor qaratishi kerakligi borasida pedagogik tavsiyalar berib borishi bu tizimning samarali ish yuritishiga zamin tayyorlaydi.

Ota - onalar bolalar psixologiyasini bilishadimi? Ota - onalar o‘z bolalarining mayli, qiziqishi, ehtiyojlari bilan qiziqib ko‘rishganmi? Maktab o‘qituvchisidan ota-ona o‘z bolasi to‘g‘risida ma’lumotlar olib turganmi? Har bir ota - ona farzandi ma’naviy tadbirlarda faol ishtirok etayabdimi? - degan savollarga to‘liq javob bera oladigan tarzda bu jarayon ishtirokchisi bo‘lsagina, shunda biz oiladan mukammal tarbiyali o‘g‘il qizlar etishib chiqadi degan xulosaga kelishimiz mumkin. Aks holda, esa tarbiyasi og‘ir bolalarni ham uchratishimizga to‘g‘ri kelib qoladi. Bunday holat yoshlarda alohida mas’uliyat yuklaydi.

Maktab va oila hamkorligi jarayonlarida o‘z farzandlariga milliy tarbiya tizimini o‘rgatishda rivoyatlardan, hikoyalardan, ertaklardan, maqollardan, ibrat namuna tizimidan keng foydalanib tushuntirish ishlari olib borayotgan oilalarni alohida qayd qilib borishlari kerak. Ana shundagini har ikkala tizim o‘z ko‘zlangan maqsadiga erishishi mumkin bo‘ladi.

Maktab va oila hamkorligi jarayonlarida qiz bolalar tarbiyasiga ham alohida e’tibor qaratiladi. Shirin so‘zlik, samimiylik, sermulohazalik, go‘zal xulq, yaxshi muomala, saromjon - sarishtalik qiz bolaning ko‘rkidir. Uning ko‘rkiga ko‘rk qo‘shuvchi, odamiylik fazilatlarini zebo qilib boruvchi ota - onadir. Ota - onaning pand - nasihatlarini dillariga jo qilgan yigit - qizlar hayotda qoqilmaydilar, qiyinchiliklarga sabrli, bardoshli bo‘ladilar. Ularning kelgusi hayot yo‘llari ham porloq bo‘ladi.

Demak, oilada ota-ona, bobo-buvilari tomonidan yoshlikdan boshlab ertak, hikoya, maqollardan aytib berib o‘quvchilar ongi va tafakkurini rivojlantirishi mumkin. Shu o‘rinda e’tiboringizni bir hikoyaga qaratmoqchiman.

Bir kuni Luqmoni Hakim o‘tib ketayotsalar, bir ona qiziga nasihat qilib, yaxshi odatlarni o‘rgatayotgan emish: «Qizim sen ham balog‘at yoshiga etib qolding. Ertaga birovning xasmiga borasan, menikiga esa mehmonga kelasan, xolos. Sen yaxshi hayot kechiraman, obro‘ e’tiborli bo‘laman desang, qaynonangni hurmat qil. Hammadan erta tur! Hammadan kech yot! qo‘ling egri bo‘lmasin, boshinga qilich kelsa ham rost gapir. Yolg‘onchi, chaqimchi, ikkiyuzlamachi, g‘iybatchi bo‘lma, qo‘lingdan keladigan xizimatingni ayama, kelgan mehmonni izzat - hurmatini joyiga qo‘yib kuzat. Oila a’zolaringni birovga yomonlama, ziyrak, dono, aqlli bo‘l! Kuyovingni hurmatini joyga qo‘y, ko‘chadan kelganida

kuti bol! Ketganida kuzatib qo'y. Salomni kanda qilma. Shundagina baxt sening yo'ldoshing, g'am - tashvish esa kundoshing bo'ladi» debdi. Shunda Luqmoni hakim «Onasini ko'rib qizini ol!» deganlari shu bo'lsa kerak deb, yo'llarida davom etgan ekanlar[2].

Shuni ta'kidlash kerakki, bu rivoyat orqali oilada bolalarni milliy tarbiya mezonlari asosida tarbiyalash mumkin. Shu o'rinda shuni ta'kidlash kerakki bu hikoya orqali ona o'z qizini ertangi kuni haqida qayg'urib o'z farzandini oilaga tayyorlash bilan birga yosh qizini oilaga bo'lgan munosabati ongi va tafakkurida rivojlantirmoqda. Jumladan ona qiziga:

- tushuntirish;
- namuna ko'rsatish;
- odatlantirish;
- iltimos qilish;
- maslahat berish;
- ko'ndirish;
- undash;
- uzr so'rash kabi tushunchalarni qizi ongi va tafakkurida shakllantirmoqdalar.

Bundan tashqari, insonni axloqiy tarbiyalashda eng kuchli tarbiyaviy vosita sifatida:

- o'git - nasihatlar;
- ibrat ko'rsatish;
- ma'qullash va maqtash;
- mukofatlash kabilardan foydalanilsa samarali natijalar berishi kuzatishlardan

ma'lum.

Maktab va oila hamkorligining yaxshi yo'lga qo'yilishi o'qituvchilarga ;

- o'quvchining maktabga kelishida;
- o'quvchining yaxshi o'qishida;
- o'quvchining tarbiyasida;
- o'quvchining darslarni yaxshi o'zlashtirib faol ishtirokchiga aylanishida oila bilan

hamkorlik o'qituvchiga qulayliklar yaratadi va o'quvchi bilan ishlashda o'qituvchi qiynalmaydi.

Maktab va oila hamkorligining yaxshi yo'lga qo'yilishi ota - onalarga :

- farzandlari yaxshi o'qishini;
- farzandlari bo'sh, ya'ni qarovsiz qolmasligini;
- farzandlari mustaqil aqilli, dono fikrlashlarida ota-onalarga qulayliklar yaratadi.

Demak bunday tizim yosh avlodning ongi va tafakkurining rivojlanishiga ijobiy ta'sir etadi. Shuning uchun ham maktab va oila hamkorligini uzluksiz ravishda yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent.: O'zbekiston NMIU, 2017. - B. 488.
2. Hasanboeva O. Va boshqalar Oila pedagogikasi. "Aloqachi" T.: 2007
3. Хасанбоев Ж., Тўракулов Х. ва бoшқ. Педагогика фанидан изоҳли луғат. -Т.: «Fan va texnologiya», 2009.

O'ZBEK MAHALLALARIDA IJTIMOY-MA'NAVIY MUHITNI BARQARORLASHTIRISHNING INNOVATSION YO'LLARI

Mavlonbek Doniyarov

Jizzax davlat pedagogika universiteti katta o'qituvchisi, pedagogika fanlari bo'yicha
falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbek mahallalarida ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirishning innovatsion yo'llari, mahalla institutining ijtimoiy-ma'naviy hayotdagi o'rni, ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirishning innovatsion omillari, raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish, ijtimoiy hamkorlik va jamoatchilik nazorati, ma'naviy-ma'rifiy ishlarning zamonaviy shakllari, yoshlar siyosatini innovatsion asosda tashkil etish, innovatsion yondashuvlarning natijadorligi va muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari haqida fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar. Mahalla, jamiyat, ijtimoiy-ma'naviy muhit, raqamli boshqaruv, ijtimoiy hamkorlik, jamoatchilik nazorati, yoshlar siyosati, yoshlar yetakchisi, oilaviy mediatsiya, psixologik maslahat.

Annotation. This article analyzes innovative approaches to stabilizing the socio-spiritual environment in the mahallas of Uzbekistan. It highlights the role and significance of the mahalla institution in the socio-spiritual life of society and examines modern factors for strengthening the socio-spiritual environment. Particular attention is paid to the introduction of digital governance systems, the development of social partnership and public oversight, the application of innovative forms of spiritual and educational activities, and the organization of youth policy based on modern approaches. The article also presents scientific conclusions regarding the effectiveness of innovative approaches, existing challenges, and ways to address them.

Keywords. Mahalla, society, socio-spiritual environment, digital governance, social cooperation, public oversight, youth policy, youth leader, family mediation, psychological counseling.

Аннотация. В данной статье проанализированы инновационные пути стабилизации социально-духовной среды в махаллях Узбекистана. Освещается роль и значение института махалли в социально-духовной жизни общества, а также рассматриваются современные факторы укрепления социально-духовной среды. Особое внимание уделяется внедрению цифровых систем управления, развитию социального партнёрства и общественного контроля, применению инновационных форм духовно-просветительской работы, а также организации молодежной политики на основе современных подходов. Кроме того, представлены научные выводы об эффективности инновационных подходов, существующих проблемах и путях их решения.

Ключевые слова. Махалля, общество, социально-духовная среда, цифровое управление, социальное сотрудничество, общественный контроль, молодёжная политика, молодёжный лидер, семейная медиация, психологическое консультирование.

Jamiyat taraqqiyoti va barqaror rivojlanishi avvalo uning eng quyi bo'g'ini - mahalla institutining mustahkamligi bilan bevosita bog'liqdir. Mahalla azaldan xalqimizning o'ziga xos ijtimoiy boshqaruv shakli bo'lib, unda insoniy qadriyatlar, o'zaro hurmat, mehr-oqibat va hamjihatlik tamoyillari mujassamdir. Ayniqsa, O'zbekiston sharoitida mahalla jamiyat va davlat o'rtasidagi ko'priq vazifasini bajarib kelmoqda [1,-B.23].

So'nggi yillarda mahalla tizimini yanada takomillashtirish, undagi ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish va barqaror rivojlantirish masalalari davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi hamda Mahalla va nuroniyatlarni qo'llab-quvvatlash agentligi faoliyati mahalla institutini yangi bosqichga olib chiqishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mazkur maqolada mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirishning innovatsion omillari, zamonaviy yondashuvlar hamda samarali mexanizmlari tahlil qilinadi.

Mahalla institutining ijtimoiy-ma'naviy hayotdagi o'rni

Mahalla - bu faqat hududiy birlik emas, balki ma'naviy qadriyatlar maktabidir. U yosh avlodni tarbiyalash, oilaviy muammolarni hal etish, ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarni qo'llab-quvvatlash kabi vazifalarni bajaradi.

Ijtimoiy-ma'naviy muhit deganda quyidagilar tushuniladi:

- aholining o'zaro munosabatlari darajasi;
- huquqiy va axloqiy madaniyat;
- yoshlar tarbiyasi;
- jinoyatchilik va huquqbuzarlik holatlari;
- ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar samaradorligi.

Mahalladagi sog'lom muhit jamiyat barqarorligining asosiy omillaridan biridir. Agar mahallada o'zaro ishonch, hamkorlik va ijtimoiy faollik yuqori bo'lsa, bu butun jamiyat taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirishning innovatsion omillari

Raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish

Zamonaviy texnologiyalar mahalla faoliyatini samarali tashkil etishda muhim rol o'ynaydi. Elektron ma'lumotlar bazalari, onlayn murojaat platformalari, raqamli monitoring tizimlari orqali:

- aholining murojaatlari tezkor ko'rib chiqiladi;
- ijtimoiy muammolar aniqlanadi;
- ehtiyojmand oilalar ro'yxati shakllantiriladi;
- yoshlar bilan ishlash tizimi takomillashtiriladi.

Raqamlashtirish inson omilidan kelib chiqadigan byurokratik to'siqlarni kamaytiradi hamda shaffoflikni ta'minlaydi [2,-B.43].

Ijtimoiy hamkorlik va jamoatchilik nazorati

Mahallalarda nodavlat notijorat tashkilotlari, ta'lim muassasalari, ichki ishlar organlari hamda yoshlar tashkilotlari bilan hamkorlikni kuchaytirish innovatsion yondashuv sifatida e'tirof etiladi.

Xususan, Yoshlar ishlari agentligi bilan hamkorlik yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ularni kasb-hunarga yo'naltirish va ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Jamoatchilik nazorati mexanizmlari orqali:

- ijtimoiy adolat ta'minlanadi;
- korrupsion holatlar kamayadi;
- fuqarolarning ishonchi ortadi.

Ma'naviy-ma'rifiy ishlarning zamonaviy shakllari

An'anaviy yig'ilish va tadbirlar bilan bir qatorda innovatsion metodlar qo'llanilishi zarur:

- psixologik treninglar;
- motivatsion seminarlar;
- media savodxonlik darslari;
- oilaviy maslahat markazlari faoliyati.

Bu jarayonda zamonaviy kommunikatsiya vositalari - ijtimoiy tarmoqlar, onlayn platformalar, mobil ilovalardan samarali foydalanish katta ahamiyat kasb etadi [4,-B.84].

Yoshlar siyosatini innovatsion asosda tashkil etish

Mahalladagi barqaror muhit ko'p jihatdan yoshlar tarbiyasiga bog'liq. Shu bois:

- "Yoshlar yetakchisi" instituti faoliyatini kuchaytirish;
- startap loyihalarni qo'llab-quvvatlash;
- sport va madaniyat to'garaklarini kengaytirish;
- huquqiy savodxonlikni oshirish zarur.

Yoshlarni bandlik bilan ta'minlash ijtimoiy xavf-xatarlarning oldini olishda muhim omildir.

Oilaviy institutni mustahkamlash

Mahalladagi ijtimoiy-ma'naviy muhit avvalo oiladan boshlanadi. Ajrimlar, oilaviy nizolar va zo'ravonlik holatlarini kamaytirish maqsadida:

- oilaviy mediatsiya tizimini joriy etish;
- psixologik maslahat xizmatlarini kengaytirish;
- nikohdan oldingi ma'rifiy kurslarni tashkil etish muhimdir [3,-B.52].

Innovatsion yondashuvlarning natijadorligi

Innovatsion omillarni amaliyotga joriy etish natijasida quyidagi ijobiy o'zgarishlarga erishish mumkin:

1. Mahallada jinoyatchilik darajasining kamayishi.
2. Aholining ijtimoiy faolligining oshishi.
3. Yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning qisqarishi.
4. O'zaro hurmat va bag'rikenglik muhitining mustahkamlanishi.
5. Fuqarolarning davlat organlariga bo'lgan ishonchining ortishi.

Barqaror ijtimoiy-ma'naviy muhit investitsion jozibadorlik va hudud rivojiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari

Mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirish jarayonida quyidagi muammolar kuzatilishi mumkin:

- malakali kadrlar yetishmasligi;
- axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarining pastligi;
- ayrim hududlarda ijtimoiy passivlik;
- moddiy-texnik bazaning yetarli emasligi.

Ushbu muammolarni hal etish uchun:

- mahalla xodimlarini muntazam qayta tayyorlash;
- grant va loyihalar asosida moliyalashtirish;
- raqamli savodxonlikni oshirish kurslarini joriy etish;
- davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini rivojlantirish zarur.

Mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirish - jamiyat barqarorligining muhim sharti hisoblanadi. Zamonaviy davr innovatsion yondashuvlarni talab etadi. Raqamlashtirish, ijtimoiy hamkorlik, yoshlar siyosatini kuchaytirish, oilaviy institutni mustahkamlash kabi omillar mahalla tizimini yangi bosqichga olib chiqadi [5,-B.54].

Mahalla - bu jamiyatning tayanchi. Undagi sog'lom muhit esa davlat va jamiyat taraqqiyotining kafolatidir. Innovatsion omillarni izchil joriy etish orqali mahallalarda barqaror, ma'naviy yetuk va ijtimoiy faol muhitni shakllantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston strategiyasi. - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021.
2. Mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash agentligi. Mahalla institutini rivojlantirish bo'yicha me'yoriy-huquqiy hujjatlar to'plami. - Toshkent, 2022.
3. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. Ma'naviyat asoslari fanidan o'quv qo'llanma. - Toshkent, 2020.
4. Qodirov B. Fuqarolik jamiyati va mahalla instituti rivoji. - Toshkent: Akademya, 2019.
5. To'xtayev A. Ijtimoiy boshqaruv va mahalla tizimi. - Toshkent, 2020.

MAHALLALARDA IJTIMOYIY-MA'NAVIY MUHITNI BARQARORLASHTIRISHDA SOG'LOM TURMUSH TARZI VA TIBBIY MADANIYATNING AHAMIYATI

Murodali Yusupov

Samarqand iqtisodiyot va servs instituti "Ijtimoiy fanlar" kafedrası dotsenti

Annotatsiya. Mazkur maqolada mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirishda sog'lom turmush tarzi va tibbiy madaniyatning ahamiyati baen etiladi. Shuningdek, maqolada Yangi Uzbekistonda olib borilayotgan islohotlar, sog'liqni saqlash tizimidaги ижобий ўзгаришлар tadqiqot ob'ekti sifatida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: sog'lom turmush tarzi, tibbiy madaniyat, qishloq aholisi, profilaktika madaniyati, tibbiy savodxonlik.

Аннотация. В данной статье описывается важность здорового образа жизни и медицинской культуры в стабилизации социально-духовной среды в махаллях. Также в статье рассматриваются реформы, проводимые в Новом Узбекистане, и позитивные изменения в системе здравоохранения в качестве объекта исследования.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, медицинская культура, сельское население, профилактическая культура, медицинская грамотность.

Abstract. This article describes the importance of a healthy lifestyle and medical culture in stabilizing the social and spiritual environment in mahallas. The article also examines the reforms being implemented in New Uzbekistan and the positive changes in the healthcare system as a research object.

Keywords: healthy lifestyle, medical culture, rural population, preventive culture, medical literacy.

Bugungi kunda mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirish masalasi jamiyat taraqqiyotining muhim ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Bu jarayonda sog'lom turmush tarzi va tibbiy madaniyatning shakllanish darajasi jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, sog'liqni saqlash tizimi samaradorligi hamda aholi ongining yetukligini ifodalovchi muhim ko'rsatkich hisoblanadi. Ayniqsa, mahalla darajasida aholining sog'lom hayotga bo'lgan munosabatini mustahkamlash, profilaktik tibbiy madaniyatni keng yoyish va sog'lom ijtimoiy muhitni qaror toptirish bugungi islohotlar sharoitida dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, mahallalarda sog'lom turmush tarzi va tibbiy madaniyatni shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish, uning ijtimoiy-ma'naviy barqarorlikni ta'minlashdagi o'rni va ta'sir mexanizmlarini ilmiy jihatdan tahlil etish muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Qishloq joylarida aholining tibbiy madaniyati, salomatlik uchun mas'uliyat hissi va profilaktika madaniyati shahar joylariga nisbatan past darajada bo'lishi mumkin. Bizningcha, qishloq aholisini tibbiy hayoti deb bioijtimoiy mavjudot bo'lgan insoniyat olamining sog'lig'ini saqlash, hayotini uzaytirish, kasalliklarning sababini aniqlash va xastaliklarga qarshi kurashish, kelajakda sog'lom inson naslini vujudga keltirish va tarbiyalash, ularni mehnat kapitalining faol a'zosiga aylantirish uchun faoliyat yuritish orqali uzluksiz tarzda takomillashib boradigan ijtimoiy-tibbiy munosabatlar majmuyiga aytiladi. Demak, mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirishda qishloq tibbiy hayotining muhim xususiyatlari, avvalo, uning ontologik va gnoseologik asoslari bilan belgilanadi. Ontologik jihatdan bu jarayon bioijtimoiy mavjudot bo'lgan insonning real hayoti, uning jismoniy tanasi hamda ma'naviy olamida sog'lomlik yoki kasallik holatlarining mavjudligi bilan uzviy bog'liqdir. Ya'ni, shaxs salomatligi nafaqat biologik, balki ijtimoiy va ma'naviy omillar birligida namoyon bo'ladi. Gnoseologik jihatdan esa mazkur jarayon insonning o'z salomatligini anglashga qaratilgan tibbiy ongi va klinik tafakkur tarzi orqali ifodalanadi. Bunda shaxsning sog'lig'i haqidagi bilimlari, o'qigan manbalari, davolanishga doir qarashlari, shuningdek, o'zgalarga nisbatan ma'naviy-axloqiy munosabatlari muhim o'rin tutadi. Shu bois, mahalla miqyosida sog'lom turmush tarzi va

tibbiy madaniyatni yuksaltirish insonning bioijtimoiy mohiyatini chuqur anglash hamda uning tibbiy ongini rivojlantirish bilan chambarchas bog'liq holda amalga oshirilishi lozim.

Jamiyat tibbiy hayotining tarkibiy tuzilishida sog'lom va kasal (xasta) odamlar va ular tomonidan sodir etiladigan xatti-harakatlar tufayli yuzaga keladigan tibbiy vaziyat alohida o'rin egallaydi. Tibbiy vaziyat - bu insonlarning salomatligi yoki kasalliklari tufayli jamiyatda yuzaga kelgan tibbiy jarayon bo'lib, uni tezlikda tushunib yetish ijtimoiy guruh, mehnat va xizmat jamoalari, davlat uchun zarurat hisoblanadi. Bunda odamlarining ko'pchilligi sog'lom bo'lsa, jamiyatdagi tibbiy vaziyat yaxshi, barqaro, bordi-yu, turli xil kasalliklarga chalingan odamlar ko'p bo'lsa jamiyatdagi tibbiy vaziyat jiddiy va og'ir - beqaror deb baholanadi. Masalan, koronavirusning butun dunyo mamlakatlari bo'ylab tarqalib ketishi tufayli jahondagi tibbiy vaziyat yomonlashib ketdi. Ayni vaqtda kasallik barcha qit'alarga tarqalgan. "Qayd etilishicha, 2020-yil yanvar oyidan pandemiya yakunigacha Yevropa va Markaziy Osiyo davlatlarida 270 milliondan ortiq kishi COVID-19ni yuqtirib, ularning 2,2 million nafardan ortig'i xastalik oqibatida hayotdan ko'z yumdi"[1]. Ushbu misol, birinchi navbatda, jamiyatning tibbiy hayoti mavjudligini isbotlaydi. Uning yomonlashuvi esa mamlakatlarning iqtisodiyotiga, tashqi va ichki siyosatida o'zining "dahshatli" ta'sirini o'tkazib, jahonda yangidan yangi inqirozlarni keltirib chiqarishi muqarrar. Masalan, buning tasdig'ini bugungi kundagi koronavirus pandemiyasi keltirib chiqargan oqibatlari haqidagi quyidagi ma'lumotda ko'rish mumkin. BMT hisob-kitoblariga ko'ra, dunyo bo'ylab uch milliard kishi avvalgi daromad miqdorini yo'qotgan va sog'lom ovqatlanishga rioya qila olmayapti. Bu esa zararli oziq-ovqatlar, xususan, fastfud iste'mol qilishga sabab bo'lmoqda.

Jamiyatning tibbiy hayoti mavjud ekan, u holda u tarkibiy tuzilma hamda belgi va xususiyatlariga egadir.

Jamiyatda vujudga kelgan tibbiy hayotning tarkibiy qismlarini, avvalo, u yoki bu darajada biron bir kasallikka chalingan insonlar tashkil qiladi. Masalan, mamlakatimizda 2020-yil 10-sentabr holatiga ko'ra "COVID-19" kasalligiga chalinganlar soni - 45000 kishini tashkil qilmoqda. Shuningdek, 2018-yil dekabr, va 2019-yil yanvar oylari e'lon qilingan statistik ma'lumotlarga ko'ra, o'tkir ichak infeksiyalari -31800, gripp, yuqori va quyi nafas olish yo'llarining o'tkir infeksiyasi -437900, virusli gepatit -31000, ko'kyo'tal -119000, qizamiq - 22000 kishi kasallangan[2]. 2019-yil oxiri, 2020-yilning birinchi yarmida mamlakatimizda kasalliklarga chalinganlar soni - 15770761 nafar kishini tashkil etdi[3].

Ikkinchi navbatda, tibbiy hayotning tarkibiy qismlarini shu bemorlarni davolash bilan shug'ullanuvchi shifokorlar tashkil etadi. "Bugungi kunda ularning soni- 90,1 ming, shundan, terapevtlar-30,1 ming, nevroptologlar -2,9 ming, stomatologlar -7,9 ming, sanitariya-epidemiologiya guruh shifokorlari -5,2 ming nafarni tashkil qiladi. O'rta tibbiyot xodimlarining umumiy soni esa- 356,7 ming nafar bo'lib, ular bemorlarni davolash ishida turli darajadagi xizmat ko'rsatish vazifalarini bajaradilar"[4].

Uchinchi navbatda, aholining bevosita sog'lig'ini saqlashni tashkil etish maqsadida tashkil etilgan sog'liqni saqlash vazirligi va uning joylardagi boshqaruv organlari xizmatchilari, ilmiy-tadqiqot muassasalari tadqiqotchilari, shuningdek, tibbiyot sohasida ta'lim-tarbiya olayotgan talaba yoshlar ham shular jumlasiga kiradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 7-dekabrda PQ-4055-sonli qarori bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash vazirligi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" qaroriga ko'ra SSV gi zimmasiga: aholiga sifatli va o'z vaqtida tibbiy xizmatlar ko'rsatishni joriy qilish; jamiyatda insonlar salomatligini saqlash ustuvorligini, kasalliklarni profilaktika qilish; sog'lom turmush tarzini shakllantirish; sog'lom avlodni dunyoga keltirish va tarbiyalash hamda aholining sog'lom turmush darajasini oshirish kabi bir qancha vazifalar yuklatilgan va ijtimoiy faoliyat yo'nalishi etib belgilangan.

To'rtinchi navbatda esa, o'zining sog'lig'i darajasini bilish, har xil kasalliklarning oldini olish maqsadida sog'liqni saqlash muassasalariga murojaat qilgan fuqarolar kiradi. Masalan, mamlakatimizda mavjud bo'lgan 817 ta qishloq vrachlik punktlariga 23484,3 nafar, 5631 ta ambulator tez-tibbiy yordam punktlariga esa 298446,6 kishi murojaat qilgan[5].

Odamlar bor ekan, ular o'zlarining sog'lig'i, bolalari, nabiralari, qarindoshlarining sog'lig'i haqida qayg'uradilar.

Qishloq aholisini tibbiy hayoti sohasini tarkibiy tuzilishini quyidagicha belgilash mumkin:

birinchidan, aholining demografik holati bo'yicha: ko'chib ketganlar va ko'chib kelganlar, tug'ilganlar va vafot etganlar; yoshlari bo'yicha: chaqaloqlar, go'daklar, bolalar, yigit-qizlar, o'rta yoshdagilar, keksalar va qariyalar, erkaklar va ayollar;

ikkinchidan, aholi sog'lig'ining holati bo'yicha: sog'lomlar va nosog'lomlar; yuqumsiz va yuqumli kasalliklarga chalinganlar; yengil, o'rtacha, o'rtacha og'ir, o'ta og'ir kasalliklarga chalinganlar;

uchinchidan, tibbiyot tashkilotlarining tarmoqlari va faoliyatlari, ulardagi ishchi xodimlardan foydalanish bo'yicha: sog'liqni saqlash tizimi xodimlari va tashkilotlari, tibbiyot xodimlarining sohalar bo'yicha taqsimlanishi, tibbiyot xodimlarining shaharlar, qishloqlar, viloyatlar bo'yicha taqsimlanishi;

to'rtinchidan, aholining salomatligini saqlash bo'yicha ajratilayotgan mablag'lar va ularning sarf-xarajatlari bo'yicha: shifokorlarning malakasiga qarab berilayotgan oylik maoshi va ustamalar, bitta bemorni davolash uchun ajratilgan mablag'lar (pul, oziq-ovqat, dori-darmonlar), ilmiy-tadqiqot ishlari loyihalarini moliyalashtirish; xorijlik shifokorlar bilan tajriba almashish uchun sarflanadigan xarajatlar, sog'liqni saqlash tizimining moddiy-texnika bazasini yangilash uchun sarflanayotgan mablag'lar va shu kabilarga bo'lib tasniflash mumkin.

Xulosa qilib aytganda, mahallalarda sog'lom turmush tarzini qaror toptirish va tibbiy madaniyatni yuksaltirish ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini ta'minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Mazkur jarayon aholi salomatligini mustahkamlash, kasalliklarning oldini olish hamda jamiyatning umumiy farovonligini oshirishga bevosita xizmat qiladi. Shu bilan birga, sog'lom turmush tarzi va tibbiy madaniyatni shakllantirish oila, mahalla institutlari, tibbiyot xodimlari hamda tegishli davlat tashkilotlarining uzviy hamkorligi asosida samarali amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://ssv.uz/uz/news/zhsst-insonijat-koronavirus-bilan-enma-en-jashashga-odatlanishi-kerak>
2. http://web.stat.uz/open_data/uz/16.11%20Morbidity%20of%20the%20population%20by%20infectious_uzb.pdf
3. <https://www.minzdrav.uz/uz/services/stats/>
4. <https://www.minzdrav.uz/uz/services/stats/>
5. <https://www.minzdrav.uz/uz/services/stats/detail/3275/>

MAHALLA FUQORO YIG'INLARI RAISLARINING MA'NAVIY - AHLOQIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH MAHALLADA IJTIMOY-MA'NAVIY MUHITNI BARQARORLASHTIRISHNING MUHIM OMILI

Matkarimov Ikrom Muxtarovich

Xorazm viloyati hokimligi huzuridagi Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari hodimlarining malakasini oshirish bo'yicha o'quv kurslari direktori

Annotatsiya: Ushbu maqolada mahalla fuqarolar yig'ini raisining ma'naviy-ahloqiy sifatlarini rivojlantirish, malaka oshirish jarayonida aynan ma'naviy - ahloqiy masalalarga bag'ishlangan o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish, raislar uchun ma'naviy va ahloqiy sifatlarning ustuvorlik jihatlariga bag'ishlangan tadqiqod natijalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Mahalla, fuqarolarni o'zini o'zi boshqarish organi, fuqarolar yig'ini, rais ahloqi, rais ma'naviyati, ta'lim, tarbiya, ma'naviyat, ahloq, odob, ijtimoiy, madaniy - ma'rifiy rivojlanish.

Abstract: This article analyzes the results of the study on the development of spiritual and moral qualities of the chairman of the public assembly through systematic training, organization of training sessions devoted to spiritual and moral issues in the process of professional development, as well as priority aspects of spiritual and moral qualities of mahalla chairmen.

Key words: Mahalla, self-governing body of citizens, citizens' assembly, ethics of the chairman, spirituality of the chairman, education, upbringing, spirituality, morality, social, cultural and educational development..

Annotatsiya: В данной статье анализируются результаты исследования развития духовно-нравственных качеств председателя общественного собрания посредством систематического обучения, организации учебных занятий, посвященных духовно-нравственным вопросам в процессе профессионального развития, а также приоритетные аспекты духовно-нравственных качеств председателей махалля.

Ключевые слова: Махалля, орган самоуправления граждан, собрание граждан, этика председателя, духовность председателя, образование, воспитание, духовность, нравственность, социальное, культурно-просветительское развитие.

Mahalla O'zbekiston jamiyatining tarixiy boshqaruv shakli, urf - odat va qadriyatlarga asoslangan hududiy birligidir. Mamlakatimizda fuqarolar o'zini o'zi boshqarishining noyob usuli sifatida tan olingan mahalla instituti azaldan chinakam milliy qadriyatlar, ezgu amallar maskani bo'lib kelgan. Mahalla - asrlar osha milliy urf-odat va an'analarimizni bezavol saqlab, xalqimiz uchun ezgulik va tarbiya beshigi, yaxshi qo'shnichilik va hamjihatlik maskani bo'lib kelmoqda. Biz mahalla deganda, dunyoda kamdan-kam uchraydigan, insonni jamiyat bilan uyg'un bo'lib yashashga o'rgatib, bag'rikenglik ruhida tarbiyalaydigan, xalq bilan davlat o'rtasidagi ishonchli ko'priq vazifasini bajaradigan noyob tuzilmani tushunamiz[1]. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 21 bob 127-moddasiga ko'ra "Shaharchalar, qishloqlar va ovullarda, shuningdek shaharlar, shaharchalar, qishloqlar va ovullardagi mahallalarda fuqarolarning yig'inlari o'zini o'zi boshqarish organlari bo'lib, ular raisni saylaydi"[2]. Ushbu tuzilmaning fuqarolik jamiyati institutlari ichida eng sharaflari va ayni paytda, keng ko'lamli vazifalar ijrochisi - xalq vijdoni, deb ta'riflanishi bejiz emas, albatta. Keyingi yillarda davlat boshqaruv instrumentlarining mahalla tizimiga o'tkazilayotgani, joylarda ma'muriy boshqaruv mexanizmlarini "mahallabay" usulda tashkil etilishi bu sohani chuqurroq tadqiq qilish va ilmiy o'rganishni taqozo etadi. Har qanday sohani barqaror va samarali faoliyati unda xizmat qilayotgan subektlarning kadrlarning salohiyatiga bog'liq. Bugungi kunda respublikamizda 9452 ta mahalla fuqarolar yig'inlari mavjud bo'lib, ularda 57591 nafar xodim faoliyat yuritib kelmoqda[3,B.4](shundan Xorazm viloyatida 531 ta mahallada 3 181 nafar "mahalla yettligi" xodimlari faoliyat yuritmoqda).

Fuqarolar yig'ini raisining mahallada ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirish va aholi ma'naviy-axloqiy sifatini rivojlantirishdagi o'rni haqidagi adabiyotlarga nazar tashlash, ushbu tizimning ijtimoiy, ma'naviy va axloqiy jihatlariga bog'liq tadqiqotlarning muhimligini ko'rsatadi. Ushbu mavzuga oid adabiyotlarda fuqarolar yig'inlari, mahalla tizimi, mahallaning ijtimoiy faoliyati va ma'naviy-axloqiy sohada rahbarlik rolini o'rganishga qaratilgan bir qator ilmiy va metodologik ishlarni topish mumkin. Bu adabiyotlar fuqarolar yig'inlari raisining aholi o'rtasida axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash va ularni rivojlantirishdagi qiyinchiliklarini va imkoniyatlarini ko'rsatib, davlat va jamiyat siyosatining ma'naviy-huquqiy asoslarini chuqur tahlil qilish imkonini beradi.

So'nggi davrlarda ko'lga kiritilgan arxeologik ma'lumotlarga ko'ra, mamlakat hududida fuqarolarning o'zini o'zi boshqarishning ilk belgilari bronza davriga borib taqaladi. Bronza davrining yodgorligi bo'lgan hozirgi Surxondaryo viloyati hududidan topilgan Sopollitepa manbalarining guvohlik berishicha, u yerda miloddan avvalgi XVIII - XV

asrlarda sakkiz oilaning bir joydagi manzilgohi qayd etilgan. Demak ko'rinadiki jamoa bo'lib yashashning va turmush muammolarini birgalikda hal etishning dastlabki belgilari O'zbekiston hududida milloddan avvalgi davrlarga borib taqaladi[4, B.65]. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev ta'kidlaganidek, "Mustaqillik yillarida mahalla aholiga eng yaqin va xalqchil tuzilmaga aylandi. Fuqarolarning o'zini o'zi boshkarish organlari «Kuchli davlatdan - kuchli fukarolik jamiyati sari» kontseptsiyasini hayotga tatbiq etishda eng muhim tashkiliy- instiutsional bo'g'inga aylandi" . Mahallaning tashkiliy - huquqiy shakllari, vazifa va vakolatlari globallashuv jarayonlariga mos takomillashtirilmoqda[5]. Darhaqiqat mahalla boshqaruvining tuzilmasi ham uning bajaradigan vazifalariga mos ravishda takomillashib boraveradi. Ayniqsa keyingi yillarda jamiyat boshqaruvida mahallaning ahamiyati oshib bormoqda.

Mahalla tizimi xodimlarini kasbiy malakasini oshirish O'zbekistonda 2014 yildan boshlab tizimli yo'lga qo'yilgan. Dastlabki yillarda O'quv kurslaridamahalla raislari, ularning oila, xotin- qizlar va ijtimoiy-ma'naviy masalalar bo'yicha hamda obodonlashtirish, tomorqa va tadbirkorlik masalalari bo'yicha o'rinbosarlari, oila va xotin-qizlar masalalari bo'yicha mutaxassislar, shuningdek, profilaktika (katta) inspektorlarining jamoat tartibini saqlash bo'yicha yordamchilarining malakasini oshirish belgilangan. 2022 yilga qadarmahalla raislarining obodonlashtirish, tomorqa va tadbirkorlik masalalari bo'yicha o'rinbosarlari, 2022 yil may oyiga qadarmahalla raislarining oila, xotin- qizlar va ijtimoiy-ma'naviy masalalar bo'yicha o'rinbosarlar hamda oila va xotin-qizlar masalalari bo'yicha mutaxassis shuningdek, profilaktika (katta) inspektorlarining jamoat tartibini saqlash bo'yicha yordamchilari 36 soatlik(bir haftalik) kurslarda o'qitilgan. Bugungi kunda mazkur tizimda faqatgina Mahalla fuqarolar yig'inlari raislari o'qitilib kelinmoqda.

Ilmiy tahlillarimiz shuni ko'rsatadiki o'tgan 10 yildan ortiq davr mobaynida 36 soatlik malaka oshirish o'quv kurslarida mahalla raislarining aynan ma'naviy - ahloqiy sifatlarini rivojlantirishga daxldor mavzular bo'yicha mashg'ulotlar tashkil etilgan.

Tahlillardan ko'rish mumkinki mahalladagi ijtimoiy - ma'naviy muhitning barqarorligi aynan fuqarolar yig'ini raisining o'zidagi ma'naviy ahloqiy sifatlarining holatiga bevosita bog'liq. Chunki mahalladagi aholining o'zaro hamjihat yashashi, turmushning turli muammolarini hal etilishida rais odatda hal qiluvchi subekt sifatida maydonga chiqadi.

Mahallani ijtimoiy-ma'naviy muhiti barqaror bo'lgan,jamoatchilik boshqaruvi va nazoratining tayanch bo'g'iniga aylantirish, uning jamiyatdagi o'rni va rolini kuchaytirish, mahallalardagi muammolarni o'z vaqtida va samarali hal etishda davlat organlari va tashkilotlarining mahallalardagi vakillarining imkoniyatlarini yanada kengaytirish bugungi kundagi dolzarb vazifalardan sanaladi. «Mahalla yettiligi» faoliyatini samarali va rejali asosda tashkil etish hamda uning a'zolarini eng muhim samaradorlik ko'rsatkichlari (KPI) bo'yicha baholash tizimini takomillashtirish maqsadida hukumat qarori ham qabul qilingan. Mazkur qarorga muvofiq mahalla raislari uchun quyidagilar har oylik bajarishi kerak bo'lgan asosiy tadbir va vazifalar sifatida belgilandi:

- milliy qadriyatlar, urf-odatlar va an'analarni targ'ib qilish;
- davlat organlari vakillarini aholi muammolarini hal etishga safarbar etish;
- mahalla infratuzilmasini yaxshilash;
- “Obod mahalla”, “Obod ko'cha” va “Obod xonadon” mezonlarini joriy etish;
- “Yashil makon” umummilliy loyihasi amalga oshirilishiga ko'maklashish;
- ommaviy hasharlarni tashkil qilish va ularga aholini jalb qilish;
- qonunchilik hujjatlari ijrosi ustidan jamoatchilik nazoratini ta'minlash;
- nuroniylar bilan birgalikda ta'lim muassasalarida tarbiyaviy soatlar va suhbatlar o'tkazish;

“Mahalla yettiligi” a'zolari faoliyatini muvofiqlashtirib borish.

Mazkur vazifalarni amalga oshirishda albatta raislarning ma'naviy ahloqiy sifatlarini rivojlantirish masalasi muhim ahamiyatga ega. Mahalla fuqarolar yig'inlari raislarining ma'naviy -ahloqiy sifatlarini rivojlantirishni alohida obyekt sifatida o'rganish, jaoatchilikning

qadriyatlarga asoslangan boshqaruv bo'g'ini hisoblanadigan mahalladagi ishlarni samarali tashkil etishda, munosib nomzoblarni rais sifatida saylanishiga, raislar faoliyatini eng muhim samaradorlik ko'rsatkichlarini aniqlash hamda baholashda, aholining jamiyat va davlat boshqaruviga ishonchini ortishiga xizmat qiladi.

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash joizki Mahalla raislarini bilim va malakasini oshirib borish, ma'naviy - ahloqiy kompetensiyalarini rivojlantirish, ularni uslubiy-amaliy qo'llab-quvvatlash, mehnat faoliyatida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan vaziyatlar bo'yicha to'g'ri, oqilona va adolatli qaror qabul qilishiga sharoit yaratish orqali mahallaning ijtimoiy-ma'naviy muhiti barqarorligi ortadi, ish samaradorligi yuksaladi. Boshqaruvning eng quyi bo'g'inidagi mahalla raislarning o'z xizmat vazifasini yaxshi bilishi va shu asosda aholiga sifatli xizmat ko'rsatishi ta'minlanadi. Natijada aholining mahalla tizimidan, "yettilik" vakillaridan roziligi ortadi.

Foydalanilgan manbalar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 22 mart - mahalla tizimi xodimlari va faollari kuni munosabati bilan soha vakillariga tabrigi. // URL: <https://president.uz/oz/lists/view/4250>
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023, 03/23/837/0241-son // URL: <https://lex.uz/docs/-6445145>.
3. Qarshiyev E. O'zgarishlar nafasi har bir mahalla, kocha va honadonga kirib boryapti// Mahalla ko'zgusi. - 2024. - № 10/2024.-B.4-7 bet. (Karshiyev E. The breath of changes is entering every neighborhood, home and apartment // Mahalla kozgusi . - 2024. - No. 10/2024. - P. 4-7)
4. Raxmonkulov H.R. Fuqarolik huquqi muammolari (1-qism). Darslik. - Toshkent: TDYUI nashriyoti. 2010. -B. 65. (Rakhmankulov H.R. Civil Rights Issues (Part 1). Textbook. - Tashkent: TSLI publishing house. 2010. -P. 65.)
5. Mirziyoev Sh.M. Demokratik islohotlarni izchil davom ettirish. xalqimiz uchun tpnch va osoynshta. munosnb hayot darajasnnn yaratish - barqaror taraqqiyot kafolatidir. Tadbirkorlar va ishbolarmonlar harakati - O'zbekiston Liberal Demokratik partiyasining 2016 yil 19 oktyabrdagi VIII s'ezdidagi ma'ruzasi.

MAHALLA BOSHQARUVIDA INNOVATSION YONDASHUVLAR VA IJTIMOIIY BARQARORLIK OMILLARI

Yuldashev Sheryigit Ergashevich, Sharafitdinov Abdulla
O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali katta o'qituvchilari

Annotatsiya: Mazkur maqolada mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirishning innovatsion omillari tahlil qilinadi. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini raqamlashtirish, profilaktik ishlarni manzilli tashkil etish, yoshlar va xotin-qizlar bilan ishlashning zamonaviy mexanizmlari, hamkorlikning klaster modeli hamda "ijtimoiy monitoring" tizimining ahamiyati ochib beriladi. Shuningdek, mahalla institutining jamiyat barqarorligidagi o'rni nazariy va amaliy jihatdan asoslanadi.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy-ma'naviy muhit, innovatsiya, fuqarolik faolligi, profilaktika, raqamlashtirish, ijtimoiy monitoring, hamkorlik, barqarorlik, yoshlar siyosati.

Annotation: This article analyzes innovative factors for stabilizing the socio-spiritual environment in mahallas. It highlights digitalization of self-governing bodies, targeted preventive measures, modern approaches to youth and women engagement, cluster cooperation models, and social monitoring systems. The role of the mahalla institution in ensuring social stability is theoretically and practically justified.

Keywords: Social environment, innovation, civic activity, prevention, digitalization, monitoring, cooperation, stability, youth policy.

Аннотация: В статье анализируются инновационные факторы стабилизации социально-духовной среды в махаллях. Освещаются вопросы цифровизации органов самоуправления граждан, адресной профилактики, современных механизмов работы с молодежью и женщинами, кластерного сотрудничества и системы социального мониторинга. Теоретически и практически обоснована роль института махалли в обеспечении социальной стабильности.

Ключевые слова: Социально-духовная среда, инновации, гражданская активность, профилактика, цифровизация, мониторинг, стабильность, молодежная политика.

Jamiyat taraqqiyotining bugungi bosqichida ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, fuqarolarning ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini mustahkamlash hamda ijtimoiy hamjihatlikni kuchaytirish dolzarb vazifalardan biridir. Globallashuv jarayonlari, axborot oqimining keskin ortishi, turli mafkuraviy tahdidlarning kuchayishi sharoitida jamiyatning ichki barqarorligini saqlab qolish har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bunday murakkab sharoitda milliy davlatchilik tayanchlarini mustahkamlash, fuqarolarning ijtimoiy faolligini oshirish va jamoaviy mas'uliyat hissini shakllantirish zarurati ortmoqda.

Bu jarayonda mahalla instituti muhim ijtimoiy mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Mahalla tarixan xalqimizning o'zini o'zi boshqarish, o'zaro yordam, mehr-oqibat va hamjihatlik tamoyillariga asoslangan noyob ijtimoiy tuzilma hisoblanadi. U nafaqat hududiy birlik, balki ma'naviy qadriyatlarni asrash, yosh avlodni tarbiyalash, aholi muammolarini birgalikda hal etish maskani sifatida ham faoliyat yuritadi. O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi Qonunida fuqarolarning o'zini o'zi boshqarishi fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlar bilan kafolatlangan mustaqil faoliyati sifatida belgilangan [1]. Mazkur huquqiy asos mahallalarning jamiyat hayotidagi o'rnini mustahkamlab, ularni fuqarolik jamiyatining ajralmas institutiga aylantirdi.

Mahalla - fuqarolik jamiyatining tayanch instituti. Fuqarolik jamiyatini shakllantirish jarayonida mahalla aholining ijtimoiy faolligini oshirish, fuqarolik mas'uliyatini mustahkamlash va jamoatchilik nazoratini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Mahalla orqali fuqarolar jamiyat hayotidagi muhim masalalarni hal etishda bevosita ishtirok etadi, tashabbus ko'rsatadi va o'z hududi taqdiriga daxldorlik hissini his qiladi.

Shavkat Mirziyoyev o'zining "Yangi O'zbekiston strategiyasi" asarida mahalla tizimini kuchaytirish va uning vakolatlarini kengaytirish masalasini ustuvor yo'nalish sifatida belgilaydi [2]. Bu esa mahallalarning nafaqat ijtimoiy-iqtisodiy, balki ma'naviy muhitni barqarorlashtirishdagi rolini ham yanada oshiradi.

Mahalla hududida olib borilayotgan ma'naviy-ma'rifiy ishlar, yoshlar bilan individual ishlash, ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalarni qo'llab-quvvatlash, xotin-qizlarning jamiyatdagi faolligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar ijtimoiy adolat va hamjihatlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Ayniqsa, nizoli vaziyatlarni joyida hal etish, oilaviy mojarolarning oldini olish, huquqbuzarliklarning profilaktikasi mahalla institutining amaliy samaradorligini ko'rsatadi.

Zamonaviy boshqaruv jarayonlarida raqamlashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Mahalla faoliyatini elektron platformalar orqali tashkil etish, ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlar bo'yicha yagona ma'lumotlar bazasini yaratish, onlayn murojaatlar tizimini yo'lga qo'yish boshqaruvning shaffofligi va samaradorligini oshiradi. Raqamli monitoring orqali aholi ehtiyojlarini tezkor aniqlash, muammolarni tahlil qilish va ularga tezkor yechim topish imkoniyati kengayadi. Bu esa ijtimoiy ishonchni mustahkamlash va ma'naviy muhitni sog'lomlashtirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Ijtimoiy monitoring va manzilli profilaktika. Mahallalarda ijtimoiy monitoring tizimini joriy etish aholi kayfiyati, muammoli oilalar, ijtimoiy xavf guruhlari haqida aniq ma'lumot olish imkonini beradi. Manzilli profilaktika asosida olib boriladigan ishlar huquqbuzarliklar, oilaviy nizolar va ijtimoiy tangliklarning oldini olishda samarali vosita hisoblanadi.

Profilaktika inspektorlari, maktab pedagoglari, psixologlar va mahalla faollarining hamkorligi orqali kompleks yondashuv shakllanadi. Bu esa ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirishga xizmat qiladi.

Yoshlar jamiyatning eng faol va istiqbolli qatlamidir. Ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, kasb-hunarga yo'naltirish, sport va madaniy tadbirlarga jalb etish ijtimoiy muhitni sog'lomlashtiradi. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov ta'kidlaganidek, "Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch" bo'lib, jamiyat barqarorligining poydevoridir [3]. Demak, yoshlar ongida mustahkam ma'naviy immunitetni shakllantirish mahalla faoliyatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi lozim.

Klaster hamkorlik modeli. Mahalla, ta'lim muassasalari, ichki ishlar organlari, sog'liqni saqlash tizimi, nodavlat notijorat tashkilotlar va tadbirkorlik subyektlari o'rtasidagi hamkorlik ijtimoiy muammolarni kompleks hal qilish imkonini beradi. Klaster yondashuv orqali har bir muammo ko'p tomonlama tahlil qilinadi va amaliy yechim ishlab chiqiladi. Bunday hamkorlik jamiyatda o'zaro ishonch, mas'uliyat va birdamlik muhitini kuchaytiradi.

Bugungi axborotlashgan jamiyatda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni an'anaviy shakllar bilan cheklab qo'yish yetarli emas. Seminar-treninglar, davra suhbatlari, onlayn platformalar, ijtimoiy tarmoqlar orqali targ'ibot ishlarini olib borish aholi, ayniqsa yoshlar ongiga samarali ta'sir ko'rsatadi. Interaktiv metodlar aholining faolligini oshiradi, ularni muammolar yechimiga sherik etadi va ijtimoiy mas'uliyat hissini kuchaytiradi.

Mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirish zamonaviy innovatsion yondashuvlar, raqamli texnologiyalar, manzilli profilaktika, yoshlar bilan tizimli ishlash va klaster hamkorlik asosida amalga oshirilishi zarur. Mahalla institutining modernizatsiyasi fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash hamda milliy qadriyatlarni asrab-avaylashning muhim omilidir. Mahalla - bu nafaqat hududiy birlik, balki jamiyatning ma'naviy tayanchi, ijtimoiy birdamlik va barqarorlik poydevoridir. Uni zamonaviy talablar asosida rivojlantirish - Yangi O'zbekiston taraqqiyotining muhim shartidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida: Qonun. - Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 2013. - 1-12-bet.
2. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston strategiyasi. - Toshkent: O'zbekiston, 2021. - 136-145-bet.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. - Toshkent: Ma'naviyat, 2008. - 45-52-bet.
4. Abdullayev A. Fuqarolik jamiyati asoslari. - Toshkent: Akademnashr, 2020. - 112-118-bet.

MAHALLALARDA IJTIMOIIY-MA'NAVIY MUHITNI BARQARORLASHTIRISHNING INNOVATSION OMILLARI

Koshmuratov Ruslan Ulaxanovich
Qoraqalpoq davlat universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirishning innovatsion omillari tahlil qilinadi. Mahalla fuqarolar yig'ini sifatida jamiyat hayotidagi o'rni, an'anaviy va zamonaviy yondashuvlarning uyg'unlashuvi, raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari, yoshlar va keksalarning hamkorlikdagi faoliyati ko'rib chiqiladi. Maqolada mahalla institutining ijtimoiy-ma'naviy funksiyalari kuchaytirishga qaratilgan innovatsion mexanizmlar taklif etiladi va amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit soʻzlar: mahalla, ijtimoiy-ma'naviy muhit, innovatsion omillar, raqamlashtirish, fuqarolik jamiyati, milliy qadriyatlar, yoshlar tarbiyasi.

Аннотация: В данной статье анализируются инновационные факторы стабилизации социально-духовной среды в махаллях. Рассматривается роль махалли как собрания граждан в жизни общества, сочетание традиционных и современных подходов, возможности использования цифровых технологий, совместная деятельность молодёжи и пожилых людей. В статье предлагаются инновационные механизмы, направленные на усиление социально-духовных функций института махалли, и даются практические рекомендации.

Ключевые слова: махалля, социально-духовная среда, инновационные факторы, цифровизация, гражданское общество, национальные ценности, воспитание молодёжи.

Bugungi kunda O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar mahalla institutini yanada mustahkamlash va uning ijtimoiy-ma'naviy vazifalarini kengaytirishni taqozo etmoqda. Mahalla - bu nafaqat ma'muriy birlik, balki asrlar davomida shakllanib kelgan milliy-madaniy o'zini o'zi boshqarish tizimi bo'lib, u fuqarolarning hayotini tartibga solishda, milliy an'analar va qadriyatlarni avlodlar avlodga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi [1]. Ijtimoiy-ma'naviy muhitning barqarorligi esa nafaqat mahalla aholisining turmush sifatiga, balki butun jamiyat rivojiga bevosita ta'sir etadi.

Globalashuv va raqamlashuv jarayonlari mahallalar hayotiga yangi imkoniyatlar bilan birga yangi muammolarni ham olib kirmoqda. Axborot texnologiyalarining keng tarqalishi, ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri, yoshlar qadriyatlarining o'zgarishi mahalla institutining innovatsion yondashuvlarni qabul qilishini talab etmoqda [3]. Shu bois, mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirishda innovatsion omillarni ilmiy jihatdan o'rganish dolzarb masala hisoblanadi.

Mahalla o'zbekiston jamiyatida noyob ijtimoiy institutdir. Uning asosiy vazifalariga quyidagilar kiradi: fuqarolar o'rtasida hamjihatlik va o'zaro yordam ruhini mustahkamlash, milliy an'analar, urf-odatlar va qadriyatlarni saqlash hamda avlodlarga yetkazish, aholi o'rtasida ijtimoiy muammolarni erta aniqlash va hal etish, yoshlarni tarbiyalash va ularga yo'l-yo'riq ko'rsatish, ekologik va sanitariya madaniyatini shakllantirish [2].

Mazkur vazifalarni samarali bajarish uchun mahalla kengashlari nafaqat an'anaviy usullardan, balki zamonaviy innovatsion yondashuvlardan ham foydalanishi zarur. Jamiyatning jadal rivojlanib borishi sharoitida mahalla o'z ahamiyatini saqlab qolishi uchun yangilanish va moslashish qobiliyatiga ega bo'lishi lozim.

Mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirishning innovatsion omillarini bir necha guruhga ajratish mumkin:

Birinchidan, raqamli texnologiyalar omili. Mahallalarda elektron boshqaruv tizimlarini joriy etish, fuqarolarni onlayn xizmatlar bilan ta'minlash, mahalla ichki tarmoqlarini yaratish - bularning barchasi boshqaruvni shaffof va samarali qiladi. Mahsus mobil ilovalar orqali aholi ma'muriyat bilan tezkor muloqot o'rnatishi, muammolarni vaqtida hal qilish imkoniyatiga ega bo'lishi mumkin [4]. Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlarda mahallaning rasmiy sahifalarini yaratish, tadbirlarni yoritish va fuqarolarni xabardor qilish muhim innovatsion yo'nalish hisoblanadi.

Ikkinchidan, ijtimoiy loyihalar omili. Mahallalarda turli ijtimoiy muammolarni hal etishga qaratilgan innovatsion loyihalar amalga oshirish ijtimoiy-ma'naviy muhitni yaxshilashda muhim rol o'ynaydi. Yoshlar markazlari, ko'p tarmoqli ijtimoiy yordamlar tizimi, psixologik ko'mak xizmatlari, keksa avlod uchun dasturlar - bularning barchasi mahallaning ijtimoiy kapitalini oshiradi.

Uchinchidan, ta'lim va madaniy omil. Mahallalarda norasmiy ta'lim markazlari, kutubxona va o'quv to'garaklari, san'at va hunarmandchilik studiyalari, "mahalla akademiyalari" kabi innovatsion tuzilmalar yaratish ma'naviy-madaniy hayotni boyitadi. Avlodlararo muloqot dasturlarini yo'lga qo'yish esa an'anaviy bilimlarni saqlash va yangi

avlodga yetkazishni ta'minlaydi [5]. Raqamli texnologiyalarni mahalla faoliyatiga tatbiq etish bir qancha yo'nalishlarda amalga oshirilishi mumkin. "Aqlli mahalla" kontseptsiyasi doirasida ko'chalar videokuzatuv tizimi, yoritish tizimini avtomatlashtirish, kommunal xizmatlarni nazorat qilish tizimlari joriy etiladi. Buning natijasida aholining xavfsizlik darajasi oshadi, kommunal xarajatlar kamayadi va hayot sifati yaxshilanadi.

Mahallada raqamli savodxonlikni oshirish bo'yicha treninglar, ayniqsa keksa avlod vakillari uchun, ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirish borasida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Raqamli bo'linish (digital divide) muammosini hal etmasdan, inklyuziv va barqaror ijtimoiy muhitni yaratish mumkin emas [3].

Yoshlarning mahalla hayotiga faol jalb etilishi ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Buning uchun yoshlar kengashlari faoliyatini yangilash, startup va ijtimoiy tadbirkorlik loyihalarini mahalla darajasida qo'llab-quvvatlash, ko'ngilli harakatlarni rag'batlantirish zarur [4]. Yoshlarning mahallaga investitsiya qilishi - ijtimoiy kapital yaratish jarayoni sifatida qarash kerak.

Avlodlararo hamkorlik dasturlari doirasida keksa ustozlar yoshlarga milliy hunarmandchilik, an'anaviy tabobat, oshpazlik va boshqa ko'nikmalarni o'rgatishi mumkin. Bu bir vaqtning o'zida ham yoshlarni band etadi, ham an'anaviy bilimlarni saqlab qolishga yordam beradi.

Mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirishning innovatsion omillarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, zamonaviy texnologiyalar va an'anaviy qadriyatlarni uyg'unlashtirish - bu jarayonning asosiy yo'nalishi bo'lmog'i lozim. Raqamli texnologiyalar, ijtimoiy loyihalar, ta'lim va madaniy dasturlar hamda yoshlar faolligi mahalla muhitini yaxshilashning samarali vositalari hisoblanadi. Shu bilan birga, innovatsiyalar mahallaning o'ziga xos milliy-madaniy xususiyatlarini inobatga olgan holda tatbiq etilishi, an'anaviy mahalla institutining mohiyatini saqlab qolishi zarur [5]. Kelajakda mahalla institutini raqamlashtirish va zamonaviylashtirish bo'yicha keng ko'lamli tadqiqotlar olib borish hamda xorijiy tajribani o'rganish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat - engilmas kuch. - Toshkent: Ma'naviyat, 2008. - 176 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. - Toshkent: O'zbekiston, 2017. - 592 b.
3. Toshmatov N.A. Raqamli texnologiyalar va fuqarolik jamiyati // Jamiyat va boshqaruv. - 2022. - №3. - B. 45-52.
4. Yo'ldoshev J.G'. Mahalla institutining ijtimoiy funksiyalari: innovatsion yondashuvlar // O'zbekiston ijtimoiy fanlari. - 2021. - №2. - B. 18-27.
5. Umarov B.X. An'anaviy mahalla boshqaruvi va zamonaviy talablar // Falsafa va huquq. - 2023. - №1. - B. 33-41.

OILA-MAHALLA TIZIMIDA BOLALAR TARBIYASINING NORMATIV-HUQUQIY VA MA'NAVIY ASOSLARI

Qilichova Marxabo Xudayqulovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti "Maktabgacha ta'lim nazaryasi
va metodikasi" kafedrası dotsenti v.b (PhD)

Muzaffarova Hilola Islom qizi

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada oila-mahalla tizimida bolalar tarbiyasining normativ-huquqiy va ma'naviy asoslari ilmiy-tahliliy jihatdan yoritilgan. Shuningdek, oila va mahalla institutlarining bolalar ijtimoiylashuvi, axloqiy qadriyatlarni shakllantirish va huquqiy ongni rivojlantirishdagi o'rni ochib beriladi

Kalit so'zlar. Oila, mahalla, bolalar tarbiyasi, normativ-huquqiy asos, ma'naviy tarbiya, ijtimoiylashuv, huquqiy ong, milliy qadriyatlar, fuqarolik mas'uliyati, ijtimoiy institutlar.

Аннотация. В данной статье в научно-аналитическом аспекте раскрываются нормативно-правовые и духовно-нравственные основы воспитания детей в системе «семья-маха́лла». Кроме того, раскрывается роль институтов семьи и маха́лли в процессе социализации детей, формировании нравственных ценностей и развитии правового сознания.

Ключевые слова. Семья, маха́лла, воспитание детей, нормативно-правовая основа, духовно-нравственное воспитание, социализация, правовое сознание, национальные ценности, гражданская ответственность, социальные институты.

Abstract. This article provides a scientific and analytical examination of the normative, legal and moral foundations of child upbringing within the family-neighbourhood system.. Furthermore, the role of the institutions of the family and the mahalla in the socialisation of children, the formation of moral values and the development of legal consciousness is revealed.

Keywords. Family, neighbourhood, child-rearing, normative and legal framework, moral education, socialisation, legal consciousness, national values, civic responsibility, social institutions.

Jamiyat taraqqiyoti va barqaror rivojlanishi bevosita yosh avlodning ma'naviy, intellektual va ijtimoiy kamolotiga bog'liqdir. Har qanday davlat o'z farzandlari qiyofasida jamiyat taraqqiyotini ko'radi. Shu nuqtai-nazaridan farzand tarbiyasi dolzarb masala hisoblanadi. Agar ota-ona farzandini tarbiya etmasa, uning og'irligi jamiyatga tushadi. Jamiyat bu farzandni umr bo'yi tarbiya etadi. Lekin uning natijasiga hech kim kafolat bermaydi. Shuning uchun farzand tarbiyasida oila mahalla va ta'lim muassasalarining hamkorligi muhimdir.

Har bir oilada bolaga tarbiya berishning o'ziga xos va mos bir qator muhim qonun-qoidalari borki, unga qat'iy amal qilish tarbiya ishining samarali bo'lishini ta'minlaydi[9]. Shuni ham aytib o'tish lozimki, bu qonun-qoidalarni nisbiy ravishda umumiy deyish mumkin, chunki har bir bola - bir olam, ular har birining o'ziga xos shaxsiyati, ahamiyati, ruhiyati va xulq-atvori bor, shu bois shunga qarab muomala qilish darkor. Shuning uchun tarbiyada ota-onaning mas'uliyati, mahorati, ziyrakligi, obro'-e'tibori muhimdir[9].

Rizouddin ibn Fahriddinning "Oila" nomli risolasida bola tarbiyasi yomon niyat va qo'pollik bilan emas, balki sabr-toqat, matonat, mehribonlik, chidamlilik, shafqat-u sezgirlik bilan bo'lishi kerak. Zarar bilan foydani ayira olmagan yosh go'dakni nazoratsiz tutish ulug' xatolikdir. Balki uni qattqlik bilan yumshoqlik o'rtasida adolat bilan tarbiya qilmoq kerakligi haqida fikrlar berilgan[10]. Shu nuqtai nazardan, bolalar tarbiyasi masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. O'zbekiston sharoitida bola tarbiyasi ko'p darajali ijtimoiy tizim - oila, mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligida amalga oshiriladi.

Mazkur maqolada oila-mahalla tizimida bolalar tarbiyasining normativ-huquqiy hamda ma'naviy asoslari ilmiy-tahliliy jihatdan yoritiladi. Tizimda oila birlamchi ijtimoiy institut, mahalla esa hududiy-jamoaviy o'zini o'zi boshqarish mexanizmi sifatida namoyon bo'lib, ular o'zaro funksional integratsiya asosida bolalarning ijtimoiylashuvi, huquqiy ongining shakllanishi va ma'naviy qadriyatlarining internalizatsiyasini ta'minlaydi. Oila-mahalla tizimi, shunday qilib, nafaqat ijtimoiy-pedagogik, balki normativ-huquqiy va aksiologik fenomen sifatida ham tahlil qilinishi lozim. Avvalo, mazkur tizimning normativ-huquqiy asoslari konstitutsiyaviy tamoyillarga borib taqaladi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida oila jamiyatning asosiy bo'g'ini sifatida e'tirof etilib, uning davlat tomonidan muhofaza qilinishi, bolalarning huquq va erkinliklari kafolatlanishi belgilangan.

Konstitutsiyaviy normalar bolalarning sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilish, ularning jismoniy, aqliy va ma'naviy jihatdan to'laqonli rivojlanishi uchun zarur ijtimoiy shart-sharoitlarni yaratishni davlat va jamiyat zimmasiga yuklaydi[1]. Bu esa oila va mahalla zimmasiga ham bilvosita huquqiy majburiyatlar yuklanishini anglatadi. Sohaviy qonunchilik doirasida "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonun bolalarning yashash, ta'lim olish, sog'liqni saqlash, axborotdan foydalanish va zo'ravonlikdan himoyalani huquqlarini tizimli ravishda mustahkamlaydi[3]. Mazkur hujjat bolani mustaqil huquq subyekti sifatida e'tirof etib, uning manfaatlarini ustuvor prinsip darajasiga ko'taradi. Shu bilan birga, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun uzluksiz ta'lim tizimining insonparvarlik, demokratiklik va milliy qadriyatlarga sodiqlik tamoyillarini belgilab, oila va jamoatchilik institutlarining tarbiyaviy jarayondagi ishtirokini normativ jihatdan asoslaydi[2].

Mahalla institutining huquqiy maqomi esa "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi Qonun orqali aniqlashtirilib, unda voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklar profilaktikasi, ijtimoiy himoya va ma'naviy-ma'rifiy muhitni barqarorlashtirish vazifalari belgilangan.

Normativ-huquqiy asoslar oila-mahalla tizimining tashkiliy va institutsional barqarorligini ta'minlasa, uning mazmuniy mohiyati ma'naviy-aksiologik komponentlar bilan belgilanadi. Oila bolada birlamchi identifikatsiya, ijtimoiy rollarni o'zlashtirish va axloqiy me'yorlarni qabul qilish jarayonining markaziy makoni hisoblanadi. Aynan oilada mehr-oqibat, mas'uliyat, vijdon, hurmat, sadoqat kabi qadriyatlar shakllanadi va shaxsning ichki regulativ mexanizmlariga aylanadi. Bu jarayon pedagogikada internalizatsiya, ya'ni tashqi ijtimoiy me'yorlarning shaxs ichki e'tiqodiga aylanishi sifatida talqin etiladi.

Mahalla esa sekundar ijtimoiylashuv makoni sifatida bolani kengroq ijtimoiy tizimga integratsiya qiladi. Unda jamoaviylik, hamjihatlik, o'zaro yordam, ijtimoiy nazorat va fuqarolik faolligi kabi kompetensiyalar shakllanadi. Mahalla muhitida amalga oshiriladigan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, an'ana va marosimlar bolada milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotira va madaniy merosga hurmat tuyg'ularini mustahkamlaydi. Shu tariqa oila va mahalla qadriyatlar uzviyligini ta'minlovchi ijtimoiy mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Mahalla institutining huquqiy maqomi esa "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi Qonun orqali aniqlashtirilib, unda voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklar profilaktikasi, ijtimoiy himoya va ma'naviy-ma'rifiy muhitni barqarorlashtirish vazifalari belgilangan[4].

Normativ-huquqiy asoslar oila-mahalla tizimining tashkiliy va institutsional barqarorligini ta'minlasa, uning mazmuniy mohiyati ma'naviy-aksiologik komponentlar bilan belgilanadi[7]. Oila bolada birlamchi identifikatsiya, ijtimoiy rollarni o'zlashtirish va axloqiy me'yorlarni qabul qilish jarayonining markaziy makoni hisoblanadi. Aynan oilada mehr-oqibat, mas'uliyat, vijdon, hurmat, sadoqat kabi qadriyatlar shakllanadi va shaxsning ichki regulativ mexanizmlariga aylanadi. Bu jarayon pedagogikada internalizatsiya, ya'ni tashqi ijtimoiy me'yorlarning shaxs ichki e'tiqodiga aylanishi sifatida talqin etiladi[5].

Mahalla esa sekundar ijtimoiylashuv makoni sifatida bolani kengroq ijtimoiy tizimga integratsiya qiladi. Unda jamoaviylik, hamjihatlik, o'zaro yordam, ijtimoiy nazorat va fuqarolik faolligi kabi kompetensiyalar shakllanadi[6]. Mahalla muhitida amalga

oshiriladigan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, an'ana va marosimlar bolada milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotira va madaniy merosga hurmat tuyg'ularini mustahkamlaydi. Shu tariqa oila va mahalla qadriyatlar uzviyligini ta'minlovchi ijtimoiy mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Ma'naviy-aksiologik yondashuv doirasida oila bolada dastlabki axloqiy fazilatlar - mas'uliyat, halollik, mehr-oqibat, hurmatni shakllantiradi. Mahalla esa bolani kengroq ijtimoiy kontekstga kiritib, jamoaviylik, hamjihatlik, ijtimoiy nazorat, hamda fuqarolik mas'uliyatini o'zlashtirishni rag'batlantiradi. Shu tariqa, oila-mahalla tizimi bolalarning qadriyatlar ierarxiasini shakllantiruvchi kompleks ijtimoiy mexanizmga aylanadi.

Globalashuv sharoitida axborot va madaniy oqimlarning kuchayishi bolalar ongiga turli, ba'zan qarama-qarshi ta'sirlar kiritadi. Bunday murakkab ijtimoiy vaziyatda oila va mahalla instituti ijtimoiy immunitetni mustahkamlash, destruktiv xulq-atvordan himoya qilish, huquqiy va madaniy ongni rivojlantirishning asosiy mexanizmi sifatida xizmat qiladi. O'zbekiston sharoitida bu jarayon oila va mahalla institutlarining bir-biri bilan integratsiyalashgan faoliyati orqali amalga oshadi. Oila-mahalla tizimi bolalarning axloqiy qadriyatlarni qabul qilishi, huquqiy ongining shakllanishi hamda ijtimoiylashuv jarayonining muvozanatli rivojlanishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari, 2023.
2. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari, 2020.
3. "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonun. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari, 2008.
4. "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi Qonun. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari, 2013.
5. Karimov, I. "Oila va jamiyat: pedagogik nuqtai nazar". Toshkent: Fan, 2015.
6. Mirzaev, A. "Mahalla instituti va bolalar tarbiyasi". Toshkent: Ma'naviyat, 2018.
7. Abdullayev, S. "Bolalar tarbiyasining normativ-huquqiy asoslari". Toshkent: Pedagogika, 2020.
8. Saidova, L. "Oila-mahalla tizimida axloqiy va huquqiy tarbiya". Toshkent: Ilm-fan, 2019.
9. Qilichova M.X. Asadova M.A. Bola tarbiyasida oilaning o'rni. O'zbekistonda milliy tadqiqotlar: Davriy anjumanlar to'plami. 2022-yil, 10-qism, 40-bet.
10. Rizouddin ibn Faxriddin. Oila. - T.: "Mehnat", 1991.

ZAMONAVIY JAMIYATDA RAQAMLASHGAN TA'LIM SISTEMASINING USTUVOR YO'NALISHLARI

Aziza Zoirova

Samarqand davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim tizimini raqamli transformatsiya qilishning asosiy omillari va ushbu jarayonning strategik ustuvor yo'nalishlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda texnologik taraqqiyot, ijtimoiy ehtiyojlarning ta'lim tizimiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, raqamli ta'lim muhitida shaxsiylashtirilgan o'qitish, ochiqlik va ma'lumotlarga asoslangan boshqaruvning ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Raqamlashuv, globalizatsiya, raqamlashgan jamiyat, raqamli resurslar, masofaviy ta'lim, interaktivlik, raqamli platforma, raqamli transformatsiya, ta'lim texnologiyalari, masofaviy ta'lim, sun'iy intellekt, ta'lim sifati.

Аннотация: В данной статье анализируются основные факторы цифровой трансформации современной системы образования и стратегические приоритеты этого

процесса. В исследовании подчеркивается влияние технологического прогресса и социальных потребностей на систему образования. Также обосновывается важность персонализированного обучения, открытости и управления на основе данных в цифровой образовательной среде.

Ключевые слова: цифровизация, глобализация, цифровое общество, цифровые ресурсы, дистанционное образование, интерактивность, цифровая платформа, цифровая трансформация, образовательные технологии, дистанционное образование, искусственный интеллект, качество образования.

Annotation: This article analyzes the key factors driving the digital transformation of the modern education system and the strategic priorities for this process. The study highlights the impact of technological progress and social needs on the education system. It also substantiates the importance of personalized learning, openness, and data-driven management in the digital educational environment.

Keywords: digitalization, globalization, digital society, digital resources, distance education, interactivity, digital platform, digital transformation, educational technologies, distance education, artificial intelligence, quality of education.

Zamonaviy dunyoda ta'lim shaxs va jamiyat rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi va yangi imkoniyatlarning paydo bo'lishi bilan o'quv jarayonini raqamlashtirish zarurati tug'iladi. Ta'limni raqamlashtirish- bu ta'lim sifatini yaxshilash va ta'lim olish imkoniyatini oshirish uchun raqamli texnologiyalar va resurslardan foydalanishga o'tish jarayoni. Ta'limni raqamlashtirish ta'lim sifatini yaxshilash va onlayn resurslar va interaktiv o'quv materiallari orqali bilimga kirishni ta'minlash uchun raqamli texnologiyalardan foydalanish imkonini beruvchi jarayon hisoblanadi. L.B.Shneyder ta'kidlaganidek, "biz hozirda hayotimizning butun maydonini, munosabatlar va aloqa tizimini tubdan o'zgartirgan shiddatli axborot oqimlari sharoitida yashayapmiz. Zamonaviy inson, avvalgi avlodlardan farqli o'laroq, butunlay boshqa - axborot muhitida yashaydi va ilgari ma'lum bo'lmagan raqamli texnologiyalardan foydalanadi"[3; 198] Ta'limning raqamlashishiga bir qancha omillar sabab bo'ldi. Texnologiya rivoji har bir sohada o'zining sezilarli ta'sirini ko'rsatdi, qulayliklar yaratdi va bu ta'sir doirasi o'z ichiga ta'lim sohasini ham qamrab oldi. Internet, mobil qurilmalar va raqamli resurslarning ommaviylashuvi ta'limda raqamlashuvni ta'minladi. Ushbu jarayon ta'lim tizimlarining zamonaviy texnologiyalarni qabul qilish va integratsiyalashuviga olib keldi, bu esa o'quvchilarga va o'qituvchilarga yangi imkoniyatlarni taqdim etdi. Internetning keng tarqalishi, ma'lumotlarga tezkor kirish imkoniyatini yaratdi, bu esa o'quv jarayonini yanada interaktiv va samarali holga keltirdi. Mobil qurilmalar esa, o'quvchilarning ta'lim materiallariga har qanday joyda va vaqtda erishishlariga yordam beradi.

Raqamli resurslar, masalan, onlayn kurslar, video darslar va interaktiv platformalar, ta'lim jarayonini yanada boyitib, o'quvchilarning o'qish uslublarini individualizatsiya qilish imkonini beradi. Bu holat, o'z navbatida, ta'lim sifatini oshiradi va o'quvchilarning motivatsiyasini kuchaytiradi. Shuningdek, raqamli ta'lim resurslari o'qituvchilarga o'quvchilarning yutuqlarini kuzatish va tahlil qilish imkonini beradi, bu esa ta'lim jarayonini yanada samarali va maqsadli qilishda yordam beradi. Natijada, ta'limda raqamlashuv, nafaqat o'quv jarayonini osonlashtiribgina qolmay, balki o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilishga xizmat qiladi. Bunday o'zgarishlar ta'lim tizimlarining kelajakda rivojlanishi uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Iqtisodiy omillar ham ta'limni keng qamrovda raqamlashtirishni talab qilmoqda. An'anaviy ta'lim bilan solishtirganda, raqamli resurslar bir qancha yo'nalishlarda iqtisodiy ustunlikka egadir. Raqamli ta'limda darsliklarni millionlab nusxada bosib chiqarish, ularni viloyat va tumanlarga yetkazib berish xarajatlari deyarli nolga tushadi. Katta hajmdagi binolar, auditoriyalar va yotoqxonalariga bo'lgan ehtiyoj kamayadi. Bosma kitobni tahrirlash uchun yangi nashr kerak, raqamli resursni esa bir necha daqiqada markazlashgan holda yangilash mumkin.

“Raqamli resurslarning eng katta iqtisodiy foydasi - “cheklangan o‘shish xarajatlari”dir. Agar 100 nafar talaba uchun onlayn kurs yaratilsa, unga yana 10 000 nafar talabani qo‘shish xarajatni sezilarli darajada oshirmaydi. An‘anaviy ta‘limda esa har bir yangi guruh uchun qo‘shimcha o‘qituvchi va xona talab etiladi” [1; 180]. Iqtisodiy samaradorlik nafaqat pul tejash, balki sarflangan mablag‘ga nisbatan olingan natijaning yuqoriligidir. Raqamli ta‘lim resurslarining iqtisodiy samaradorligini baholash uchun ROI ko‘rsatkichi asosiy mezon hisoblanadi. Tadqiqotlarga ko‘ra, raqamli platformalar har bir talaba uchun operatsion xarajatlarni 25-30%ga kamaytirishi mumkin [7].

Ta‘limning raqamlashuvi ommalashib ketishiga pandemiya davri kuchli ta‘sir ko‘rsatdi. COVID-19 pandemiyasi ta‘lim tarixidagi eng yirik “majburiy eksperiment” bo‘ldi. YUNESKO ma‘lumotlariga ko‘ra, pandemiya avjiga chiqqan davrda dunyo bo‘ylab 1,6 milliarddan ortiq o‘quvchi va talaba (umumiy o‘quvchilarning 90% dan ortig‘i) maktab va universitetlar yopilishi sababli an‘anaviy ta‘limdan uzilib qolgan [4; 12-13]. Bu holat ta‘limni raqamlashtirishni yillar emas, balki bir necha oy ichida amalga oshirishga majbur qildi. Pandemiyagacha raqamli ta‘lim “qo‘shimcha imkoniyat” sifatida ko‘rilgan bo‘lsa, 2020-yildan boshlab u yagona hayot yo‘liga aylandi. Zoom, Google Classroom, Microsoft Teams va Moodle kabi platformalar bir necha hafta ichida foydalanuvchilar sonini o‘n barobarga oshirdi. Masofaviy ta‘lim shunchaki darsni kamera orqali o‘tish emas, balki pedagogik yondashuvni o‘zgartirish kerakligini ko‘rsatdi. O‘quvchilarning diqqatini onlayn formatda ushlab turish uchun interaktiv resurslarga (o‘yinlashtirish, video-kontent) talab keskin oshdi.

Pandemiya natijasida EdTech (Ta‘lim texnologiyalari) bozoriga sarmoya kiritish rekord darajaga yetdi. Statistika ko‘ra 2020-yilda global EdTech investitsiyalari 16,1 milliard dollarni tashkil etdi, bu 2019-yilga nisbatan ikki baravar ko‘p deganidir. “Biz ta‘limning fizik va raqamli dunyolari birlashgan yangi erasiga qadam qo‘ydik. Bu shunchaki favqulodda holat chorasi emas, balki ta‘lim iqtisodiyotining yangi poydevoridir” [2; 5]. Raqamlashgan ta‘lim zamonaviy ta‘lim jarayonining ajralmas qismiga aylandi. U o‘quvchilarga keng qamrovli, moslashuvchan, va interaktiv ta‘lim imkoniyatlarini taqdim etadi. Raqamlashishga olib kelgan omillar, xususan, texnologik rivojlanish, globalizatsiya va pandemiya, ta‘lim sohasida yangiliklar va o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Kelajakda raqamli ta‘limni yanada rivojlantirish uchun innovatsion yondoshuvlar va strategiyalarni ishlab chiqish zarur. Pandemiya ta‘lim jarayonining raqamlashtirishini keskin tezlashtirdi, yangi imkoniyatlar yaratdi va raqamli savodxonlikni oshirdi. Bu jarayon kelajakda ta‘lim tizimlarining yanada rivojlanishiga turtki bo‘lishi kutilmoqda.

Zamonaviy sharoitda ta‘lim tizimining raqamli transformatsiyasi shunchaki texnologik yangilanish emas, balki iqtisodiy samaradorlikni oshirishning asosiy drayveriga aylandi. Ushbu jarayonni bir necha fundamental ustuvorliklar kesimida tahlil qilish mumkin.

Raqamli platformalar sun‘iy intellekt yordamida har bir o‘quvchining individual o‘zlashtirish darajasini tahlil qiladi. Bu bilim bo‘shliqlarini kamaytirish orqali ta‘lim samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, raqamli ta‘lim yoshlarni kelajak mehnat bozoriga tayyorlaydi. Yevropa Komissiyasi hisobotiga ko‘ra, “Kelajakdagi ish o‘rinlarining 90 foizi raqamli ko‘nikmalarni talab qiladi” [5; 3]. Raqamli ta‘lim platformalari o‘quvchilarga o‘z vaqtida va joyida ta‘lim olish imkonini beradi. Masalan, Khan Academ o‘quvchilarni o‘zlarining shaxsiy tempida o‘rganishga imkoniyat yaratadi. Raqamli tizimlar ta‘lim sifatini real vaqt rejimida monitoring qilish imkonini beradi. Bu qaror qabul qilish jarayonini taxminlardan aniq ma‘lumotlarga o‘tkazadi. “Katta ma‘lumotlar tahlili ta‘lim tizimi rahbarlariga qaysi resurslar samarali ishlayotganini va qaysi o‘quvchilar ko‘makka muhtojligini aniq ko‘rsatib beradi. Bu esa davlat mablag‘larini manzilli va samarali sarflashni ta‘minlaydi” [6; 24]. Raqamli platformalar ta‘limni faqat maktab yoki universitet yoshidagi insonlar bilan cheklamaydi. Bu iqtisodiy faol aholining doimiy ravishda malaka oshirishini ta‘minlash orqali mamlakatning inson kapitalini kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, rivojlanib borayotgan dunyoda texnologiya rivoji, iqtisodiy samaradorlik kabi bir qancha omillar ta‘limning raqamlashuviga sabab bo‘ldi. Raqamli

resurslar “minimal xarajat bilan maksimal qamrov” tamoyili asosida ta’lim xarajatlarini 30% gacha qisqartirish va moddiy resurslarni tejash imkonini beradi. Raqamli ta’lim har bir o’quvchining individual o’zlashtirish darajasini tahlil qila olishi, bilim bo’shliqlarini kamaytirish orqali ta’lim samaradorligini oshira olishi, raqamli ta’lim yoshlarni kelajak mehnat bozoriga tayyorlay olishi, iqtisodiy samaradorlik, vaqt va makon chegarasining yo’qolishi kabi ustuvor jihatlarga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jeremy Rifkin. The Zero Marginal Cost Society: The Internet of Things, the Collaborative Commons, and the Eclipse of Capitalism. 2014.
2. Nadella S. Microsoft Annual Report. 2020.
3. Шнейдер Л.Б. Вчера, сегодня, завтра: от «кликерного» к клиповому и далее к чиповому мышлению. // Цифровое общество в культурно-исторической парадигме. - М., 2018.
4. UNESCO, Global Education Monitoring (GEM) Report, 2020. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373718>.
5. EC Digital Education Action Plan, 2021.
6. OECD "Trustworthy AI in Education" 2021.
7. <https://doi.org/10.70389/PJCS.100001>

MAHALLALARDA IJTIMOYIY-MA’NAVIY MUHITNI BARQARORLASHTIRISHNING INNOVATSION OMILLARI.

Musurmonov Nurlanbek

Jizzax yuridik texnikumi “umumkasbiy fanlar” kafedrası informatika fani o’qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi globallashuv sharoitida mahallalarda ijtimoiy-ma’naviy muhit barqarorligini ta’minlashning dolzarb masalalari tadqiq etiladi. Muallif tomonidan "mahallabay" ishlash tizimiga raqamli texnologiyalar va ijtimoiy innovatsiyalarni tatbiq etishning samaradorligi tahlil qilingan. Maqolada mahalla faollari va xotin-qizlar faollari ish faoliyatida qo’llanilayotgan yangi metodik yondashuvlar, ijtimoiy rehabilitatsiya va profilaktika ishlarining innovatsion shakllari o’rganilgan. Shuningdek, mahalladagi ma’naviy muhit ko’rsatkichlarini baholashning zamonaviy mezonlari va metodikasi taklif etilgan.

Kalit so’zlar: mahalla, ijtimoiy-ma’naviy muhit, innovatsiya, raqamli jamiyat, "besh tashabbus", ijtimoiy barqarorlik, inson kapitali, mahalla yetiligi.

O’zbekiston Respublikasining yangi taraqqiyot bosqichida mahalla instituti jamiyatning eng muhim bo’g’ini, islohotlarning "ko’zgusi" sifatida e’tirof etilmoqda. Mahallalarda ijtimoiy-ma’naviy muhit barqarorligini ta’minlash faqatgina an’anaviy usullar bilan emas, balki zamonaviy innovatsion yondashuvlar, raqamli monitoring tizimlari va psixologik tahlil usullari orqali amalga oshirilishi davr talabidir. Davlatimiz rahbari ta’kidlaganidek, "Mahalla tinch bo’lsa, yurt tinch bo’ladi", biroq bugungi kiber-makon va axborot xurujlari davrida ushbu tinchlikni saqlash ijtimoiy boshqaruvda innovatsion omillarni faollashtirishni taqozo etmoqda [1, B. 12]. Mahalladagi ma’naviy iqlimni sog’lomlashtirish jarayonida yoshlarning bo’sh vaqtini mazmunli tashkil etish, nizoli oilalar bilan ishlashda "keys-menejment" (case management) usullaridan foydalanish hamda ijtimoiy xizmatlarni raqamlashtirish ushbu sohadagi samaradorlikning asosiy drayveriga aylandi. Maqolaning maqsadi mahallalarda ijtimoiy-ma’naviy muhitga salbiy ta’sir ko’rsatuvchi omillarni erta aniqlash va ularni bartaraf etishda innovatsion texnologiyalarning o’rmini ilmiy jihatdan asoslab berishdan iboratdir.

Mahalla institutini rivojlantirish va undagi ijtimoiy jarayonlarni boshqarish masalalari mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan keng o'rganilgan. Jumladan, sotsiolog olim R. Murtazoyevning tadqiqotlarida mahalla an'anaviy qadriyatlar va modernizatsiya kesishmasidagi maskan sifatida tahlil qilinadi [2,B.45]. Shuningdek, ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirishda psixologik metodlarning ahamiyati A. Akramov ishlarida o'z aksini topgan. Metodologik jihatdan ushbu maqola tizimli tahlil, qiyosiy sotsiologik o'rganish va statistik guruhlash usullariga tayanadi. Tadqiqot davomida "Obod va xavfsiz mahalla" tamoyili asosida joriy etilgan yangi tizimning samaradorligi ijtimoiy monitoring natijalari bilan qiyoslandi. Innovatsion yondashuv sifatida "Ijtimoiy mahalla" elektron platformasi va undagi ma'lumotlar bazasining tahliliga tayanildi, bu esa muammoning subyektiv va obyektiv tomonlarini chuqurroq ko'rish imkonini berdi [3, B.88].

Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitning barqarorligi bevosita "Mahalla yettiligi"ning o'zaro muvofiqlashgan faoliyatiga bog'liq. Innovatsion omil sifatida mahallalarda joriy etilgan "ijtimoiy pasportlar" va "ma'naviy xarita"lar muammoli nuqtalarni vizuallashtirish imkonini berdi. Quyida mahallalarda ma'naviy muhitga ta'sir etuvchi ko'rsatkichlar tahlili keltirilgan.

1-jadval.

Mahallalarda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishdagi an'anaviy va innovatsion yondashuvlar qiyosiy tahlili

Ko'rsatkichlar	An'anaviy yondashuv	Innovatsion yondashuv
Profilaktika	Umumiy yig'ilishlar	"Online-mahalla" monitoringi
Ma'rifiy ishlar	Ma'ruzalar, gazeta o'qish	VR-texnologiyalar, podkastlar
Nizolarni hal etish	Oqsoqollar suhbatlari	Media-mediatsiya va psixologik treninglar
Ijtimoiy himoya	Ariza asosida yordam	Skoring tizimi va manzilli ko'mak

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, innovatsion metodlar qo'llanilgan mahallalarda huquqbuzarliklar soni va oilaviy ajrimlar koeffitsiyenti sezilarli darajada kamaygan. Xususan, "raqamli mahalla" modeliga o'tilgan hududlarda yoshlarning bandlik darajasi 22% ga oshgan [4, B. 156].

2-jadval. Ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini baholash mezonlari (innovatsion ko'rsatkichlar bo'yicha)

Mezon nomi	Ko'rsatkich darajasi (2022 y.)	Ko'rsatkich darajasi (2024 y.)	O'zgarish (%)
Yoshlar bandligi (IT/Frilans)	12%	34%	+22%
"Ayollar daftari"dan chiqish	45%	72%	+27%
Jinoyatchilikning kamayishi	100% (baza)	82%	-18%
Ma'naviy tadbirlar qamrovi	30%	85%	+55%

Mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirish bugungi kunda shunchaki targ'ibot-tashviqot ishlari bilan cheklanib qolmasligi kerak. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, innovatsion omillar - bu birinchi navbatda boshqaruvda inson omilini kamaytiruvchi raqamli texnologiyalar va ijtimoiy munosabatlarni sog'lomlashtirishga qaratilgan zamonaviy psixologik metodikalarning sintezidir. Mahallalarda ma'naviy muhitni

yanada yaxshilash uchun, avvalo, mahalla yoshlar yetakchilari va xotin-qizlar faollarining raqamli savodxonligini oshirish, ularni ijtimoiy mediatsiya va nizolarni boshqarish bo'yicha innovatsion ko'nikmalarga o'rgatish zarur.

Ikkinchidan, mahallalarda "aqli ma'naviyat" burchaklarini tashkil etish, aholining, ayniqsa yoshlarning milliy qadriyatlarga bo'lgan qiziqishini zamonaviy formatlarda (mobil ilovalar, interaktiv o'yinlar) oshirish lozim. Uchinchidan, har bir mahallaning "ijtimoiy-ruhiy portreti"ni doimiy ravishda yangilab boruvchi avtomatlashtirilgan tahlil tizimini takomillashtirish kerak. Bu esa muammolarni yuzaga kelishidan oldin prognoz qilish va "mahallabay" ishlash tizimini yangi sifat bosqichiga olib chiqish imkonini beradi. Xulosa qilib aytganda, mahalla barqarorligi - jamiyat barqarorligining poydevori bo'lib, ushbu poydevorni mustahkamlashda innovatsion omillar asosiy strategik resurs bo'lib xizmat qiladi. Kelgusida mahalla tizimini sun'iy intellekt yordamida tahlil qilish usullarini joriy etish orqali ijtimoiy xavflarning oldini olish mexanizmlarini yaratish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. - Yangi O'zbekiston strategiyasi - Toshkent: "O'zbekiston", 2021. - B. 464.
2. Murtazoyev R. - Mahalla sotsiologiyasi: o'tmish va bugun - Toshkent: "Akademiya", 2019. - B. 210.
3. Akramov A. - Ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini ta'minlash metodikasi - Farg'ona: "Klassik", 2022. - B. 145.
4. Safarov J. - Mahallabay ishlash tizimida innovatsion texnologiyalar - Samarqand: "Zarafshon", 2023. - B. 190.

IQTISODIY ZO'RAVONLIKKA QARSHI KURASHDA MAHALLA INSTITUTINING TRANSFORMATSIYASI

Abdulfaizova Durdona Ikromjon qizi

"University of economics and pedagogy" NOTM o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada O'zbekiston sharoitida iqtisodiy zo'ravonlikka qarshi kurash va mahalla institutining transformatsiyasi ijtimoiy-falsafiy va huquqiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: iqtisodiy zo'ravonlik, mahalla instituti, oila barqarorligi, huquqiy mexanizmlar, ijtimoiy-falsafiy tahlil, moliyaviy maslahat, psixologik qo'llab-quvvatlash, jamiyat barqarorligi

Abstract: This article analyzes the fight against economic violence and the transformation of the mahalla institution in the context of Uzbekistan from socio-philosophical and legal perspectives.

Keywords: economic violence, mahalla institution, family stability, legal mechanisms, socio-philosophical analysis, financial counseling, psychological support, social stability

Аннотация: В статье анализируются борьба с экономическим насилием и трансформация института махалли в условиях Узбекистана с социально-философской и правовой точек зрения.

Ключевые слова: экономическое насилие, институт махалли, семейная стабильность, правовые механизмы, социально-философский анализ, финансовое консультирование, психологическая поддержка, социальная стабильность.

Oilalar barqarorligi jamiyat barqarorligini ta'minlovchi asosiy ijtimoiy institutlardan biri bo'lib, uning mustahkamligi shaxslarning iqtisodiy va ijtimoiy xavfsizligi bilan bevosita

bog'liqdir. Shu bilan birga, iqtisodiy zo'ravonlik oilaviy munosabatlar va shaxsning moliyaviy mustaqilligini susaytiruvchi global va milliy darajadagi muammo sifatida namoyon bo'lmoqda [1]. Uzoq yillik tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, iqtisodiy zo'ravonlik ko'pincha yashirin shaklda amalga oshiriladi va uni aniqlashda mavjud huquqiy mexanizmlar yetarli darajada samarali emas. Shu nuqtai nazardan, mahalla instituti oilalarda iqtisodiy zo'ravonlikni aniqlash va unga qarshi profilaktik choralarni joriy etish bo'yicha markaziy ijtimoiy vosita sifatida faoliyat yuritishi muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston sharoitida mahalla institutining iqtisodiy zo'ravonlikka qarshi kurashdagi roli tarixan an'anaviy ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimi bilan bog'liq bo'lsa-da, zamonaviy sharoitda u huquqiy, ijtimoiy va ma'rifiy funksiyalarni kompleks tarzda amalga oshirishga majburdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mahalla vakolatlari va resurslarining yetarlicha tizimlashtirilmaganligi, oilalardagi moliyaviy adolatsizlik va iqtisodiy zo'ravonlikni erta aniqlashni qiyinlashtirmoqda [3;4]. Shu sababli mahallaning transformatsiyasi nafaqat amaliy, balki konseptual va ijtimoiy-falsafiy yondashuvlarni tatbiq etish orqali amalga oshirilishi zarur.

Zamonaviy yondashuvlarning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat: birinchidan, normativ-huquqiy hujjatlarni takomillashtirish va mahalla vakolatlarini huquqiy jihatdan kuchaytirish; ikkinchidan, oilalarni moliyaviy maslahat va psixologik qo'llab-quvvatlash orqali qo'llab-quvvatlash; uchinchidan, aholining huquqiy savodxonligini oshirish va ijtimoiy-ma'rifiy ishlarni tizimli joriy etish [2]. Ushbu kompleks yondashuvlar oilalardagi iqtisodiy zo'ravonlikni kamaytirish va oilaviy barqarorlikni mustahkamlash imkonini beradi.

Xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, mahalla orqali moliyaviy maslahat, psixologik va huquqiy yo'naltirish xizmatlarini taqdim etish oilalarda iqtisodiy zo'ravonlikning oldini olishda samarali vosita sifatida ishlaydi [5]. Shu bilan birga, O'zbekiston sharoitida mahallalar faoliyati ko'pincha an'anaviy ijtimoiy qo'llab-quvvatlash bilan cheklanganligi, oilalardagi moliyaviy adolatsizlik va zo'ravonlikni oldini olishni murakkablashtiradi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, mahalla instituti oilaviy barqarorlikni ta'minlashda faqat profilaktik va huquqiy mexanizmlarni qo'llash bilan cheklanmasdan, ijtimoiy, moliyaviy va ma'rifiy xizmatlarni integratsiyalashtirish holda amalga oshirishi zarur.

Shuningdek, mahalla instituti oilalarda iqtisodiy zo'ravonlikni aniqlash va oldini olishda ijtimoiy monitoring tizimlarini joriy etishi muhimdir. Buning natijasida nafaqat oilaviy muhit barqaror bo'ladi, balki mahalla darajasida ijtimoiy adolatni mustahkamlash, xotin-qizlar va yoshlarning huquqlarini himoya qilish ham samarali amalga oshiriladi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, mahalla institutining transformatsiyasi orqali oilalarda moliyaviy adolatsizlik, iqtisodiy qaramlik va zo'ravonlik darajasi sezilarli darajada kamayadi, oilaviy barqarorlik va jamiyatdagi ishonch muhitini mustahkamlash imkoniyati oshadi.

Natijada, mahalla institutining zamonaviy yondashuvlari oilaviy barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiy zo'ravonlikka qarshi kurashda hal qiluvchi vosita sifatida ishlatilishi mumkin. Ushbu transformatsiya quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi: mahalla vakolatlarni normativ-huquqiy jihatdan mustahkamlash, moliyaviy va psixologik qo'llab-quvvatlash xizmatlarini kengaytirish, aholining huquqiy savodxonligini oshirish va xalqaro tajribalar asosida zamonaviy profilaktik mexanizmlarni joriy etish [4; 6]. Shu yo'nalishlar mahalla institutining oilaviy barqarorlikni ta'minlash va jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni kuchaytirishdagi rolini sezilarli darajada oshiradi.

Xulosa sifatida aytishimiz mumkinki, mahalla instituti iqtisodiy zo'ravonlikka qarshi kurashda oilaviy barqarorlikni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Mahalla vakolatlarni normativ-huquqiy jihatdan mustahkamlash, moliyaviy va psixologik qo'llab-quvvatlash xizmatlarini tizimli joriy etish hamda aholining huquqiy savodxonligini oshirish orqali oilalarda iqtisodiy adolatsizlik va zo'ravonlik darajasi sezilarli darajada kamayadi. Shu bilan birga, mahalla institutining transformatsiyasi nafaqat huquqiy va ijtimoiy jihatdan, balki oilaviy psixologik muhitni barqarorlashtirish va jamiyatda ishonch muhitini mustahkamlash nuqtai nazaridan ham ahamiyatlidir. Mahalla institutining zamonaviy yondashuvlari oilaviy

barqarorlikni saqlash, xotin-qizlar va yoshlarning huquqlarini himoya qilish, shuningdek, jamiyatda ijtimoiy adolatni rivojlantirishga sezilarli hissa qo'shadi. Shu sababli mahalla institutining transformatsiyasi iqtisodiy zo'ravonlikka qarshi samarali mexanizm sifatida qaralishi, xalqaro tajribalar va milliy sharoitlar asosida rivojlantirilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Adams, A. E., Sullivan, C. M., Bybee, D., & Greeson, M. R. 2018. Journal of Interpersonal Violence, 33[12], 1954-1977.
2. Postmus, J. L., Plummer, S. B., McMahon, S., Murshid, N. S., & Kim, M. S. 2020. Journal of Interpersonal Violence, 35 1-2 , 311-336.
3. Ishankhanova, G. A. [2021]. Yuridik fanlar axborotnomasi, 4, 78-84.
4. Abdurahmonov, A. A. 2022. Jamiyat va boshqaruv, 2, 45-52.
5. EIGE. 2023. Economic violence against women: Factsheet. Luxembourg.
6. UN Women. 2021. Measuring the shadow pandemic: Violence against women during COVID-19.

MAHALLALARDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH - IJTIMOY BARQARORLIK OMILI SIFATIDA

Alikulov Xusniddin Akbarovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Kasb mahoratini oshirish markazi sektor mudiri,
falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada mahallalarda ekologik madaniyatni shakllantirishning nazariy-metodologik asoslari, huquqiy-me'yoriy omillari hamda innovatsion mexanizmlari kompleks tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ekologik madaniyat, mahalla instituti, barqaror rivojlanish, ijtimoiy barqarorlik, ekologik ong, innovatsion mexanizmlar, raqamli boshqaruv.

Annotation: This article presents a comprehensive analysis of the theoretical and methodological foundations, legal and regulatory factors, and innovative mechanisms for fostering environmental culture in mahallas.

Keywords: ecological culture, local community, sustainable development, social stability, environmental awareness, innovation mechanisms, digital governance.

Аннотация: В данной статье представлен всесторонний анализ теоретических и методологических основ, правовых и нормативных факторов, а также инновационных механизмов формирования экологической культуры в махаллах.

Ключевые слова: экологическая культура, махалля, устойчивое развитие, социальная стабильность, экологическое сознание, инновационные механизмы, цифровое управление.

Globalashuv sharoitida ekologik muammolarning keskinlashuvi - iqlim o'zgarishi, atmosfera ifloslanishi, suv resurslarining kamayishi, maishiy chiqindilar hajmining ortishi - jamiyat barqaror rivojlanishiga jiddiy tahdid solmoqda. Ekologik muammolar endilikda faqat tabiat masalasi emas, balki ijtimoiy barqarorlik, sog'liqni saqlash, iqtisodiy taraqqiyot va ma'naviy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liq kompleks muammodir.

O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston - 2030" strategiyasida ekologik xavfsizlikni ta'minlash, "yashil iqtisodiyot" tamoyillarini joriy etish hamda aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan [1]. Shu bilan birga, Prezident Sh.M. Mirziyoyev o'z nutqlarida atrof-muhitni asrash va ekologik ongni shakllantirishni yangi taraqqiyot bosqichining muhim vazifasi sifatida qayd etadi [2].

Mazkur sharoitda mahalla instituti ekologik madaniyatni shakllantirishning eng quyi, ammo eng ta'sirchan ijtimoiy maydoni sifatida namoyon bo'lmoqda. Mahallalarda ekologik madaniyatni rivojlantirish - bu nafaqat hududni obodonlashtirish, balki ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirishning muhim omilidir. Shuning uchun mazkur mavzu ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

Ekologik muammolarning keskinlashuvi (iqlim o'zgarishi, resurslar tanqisligi, chiqindilar hajmining ortishi) sharoitida ekologik madaniyat jamiyatning barqaror rivojlanishi va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda hal qiluvchi omilga aylanmoqda. Nazariy jihatdan ekologik madaniyatni ekologik ong, ekologik axloq, mas'uliyat, amaliy ekologik xulq-atvor va jamoaviy faollik kabi komponentlar birligida talqin qilish mumkin. Xalqaro yondashuvlarda ekologik ta'lim va tarbiyaning maqsadi insonda muhit muammolarini yaxlit anglash, fanlararo bilimlarni uyg'unlashtirish hamda ratsional harakatga tayyorlikni shakllantirish ekani qayd etiladi. Bu masala 1977 yilgi Tbilisi deklaratsiyasida ekologik ta'limning integrativ (fanlararo) tabiati va amalga yo'naltirilganligiga urg'u berish orqali asoslab berilgan [3]. Ushbu yondashuv ekologik madaniyatni shakllantirishda ta'lim-tarbiya, jamoatchilik ishtiroki va mahalliy amaliyotlarni "bir tizim" sifatida ko'rishni talab qiladi.

Ekologik madaniyatning huquqiy-me'yoriy asoslari O'zbekiston qonunchiligida ham mustahkamlangan. Xususan, "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonunda fuqarolarning atrof-muhit holati haqida axborot olish huquqi, shu bilan birga tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, tabiat boyliklariga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish va ekologik talablarga rioya etish majburiyatlari belgilangan [4]. Bu normalar ekologik madaniyatning faqat "axloqiy chaqiriq" emas, balki huquqiy majburiyatlar bilan ta'minlangan ijtimoiy me'yor ekanini ko'rsatadi. Shuningdek, "Chiqindilar to'g'risida"gi Qonunda chiqindilar bilan bog'liq faoliyatni huquqiy tartibga solish asoslari bayon qilingan bo'lib, bu ham aholi va hududlarda ekologik mas'uliyatli xulq-atvorni shakllantirishga xizmat qiladi [5].

Mahalla O'zbekiston jamiyatida tarixiy shakllangan, o'zini o'zi boshqarish tamoyiliga asoslangan ijtimoiy institut sifatida nafaqat ijtimoiy barqarorlik, balki ekologik madaniyatni shakllantirishda ham muhim o'rin tutadi. "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi Qonunda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarishi fuqarolarning mahalliy ahamiyatga molik masalalarni mustaqil hal etish faoliyati sifatida talqin etiladi [6]. Ushbu norma mahallaning hududiy ekologik masalalarni hal qilishdagi institutsional imkoniyatlarini huquqiy jihatdan asoslaydi.

Mahalla ekologik madaniyatni shakllantirishda uch asosiy funksiyani bajaradi:

Birinchidan, tarbiyaviy-funksional yo'nalish. Mahalla jamoaviy tadbirlar (hashar, "Yashil makon" aksiyalari, ko'chat ekish tashabbuslari) orqali aholi, ayniqsa yoshlar ongida ekologik mas'uliyatni mustahkamlaydi. Prezident tashabbusi bilan boshlangan "Yashil makon" umummilliy loyihasi ekologik ongni oshirish va hududiy yashil hududlarni kengaytirishga qaratilgan tizimli harakat sifatida e'tirof etiladi [7]. Bunday tashabbuslarning samaradorligi mahalla darajasidagi jamoatchilik faolligiga bevosita bog'liq.

Ikkinchidan, ijtimoiy-nazorat funksiyasi. Mahalla hududida ekologik me'yorlarga rioya etilishi, chiqindilarni to'g'ri joylashtirish, noqonuniy chiqindi tashlash holatlarining oldini olish jamoatchilik nazorati mexanizmlari orqali amalga oshiriladi. Bu jarayon ekologik mas'uliyatni jamoaviy qadriyatga aylantiradi. Ijtimoiy nazorat nazariyasi (R.Putnamning ijtimoiy kapital konsepsiyasi doirasida) jamiyatdagi ishonch, hamkorlik va o'zaro javobgarlik barqaror rivojlanishning muhim omili ekanini ko'rsatadi [8].

Uchinchidan, kommunikativ-integrativ funksiyasi. Mahalla davlat organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolar o'rtasida vositachi bo'lib, ekologik tashabbuslarni muvofiqlashtiradi. Barqaror rivojlanish bo'yicha BMTning 2030 kun tartibida ham mahalliy hamjamiyatlarning ishtiroki barqarorlikka erishishning muhim sharti sifatida belgilangan [9]. Demak, ekologik madaniyat yuqoridan pastga emas, balki mahalliy darajada jamoaviy hamkorlik orqali shakllanadi.

Zamonaviy sharoitda ekologik muammolarni an'anaviy usullar bilan hal etish yetarli emas. Shuning uchun mahallalarda ekologik madaniyatni rivojlantirish innovatsion yondashuvlar, raqamli texnologiyalar va hamkorlik modellari asosida tashkil etilishi zarur. Innovatsion mexanizmlar ekologik ongni shakllantirishni tizimli va barqaror jarayonga aylantirishga xizmat qiladi.

Mahallalarda ekologik madaniyatni rivojlantirishning muhim innovatsion mexanizmlaridan biri - ijtimoiy tashabbuslarni qo'llab-quvvatlashdir. Prezident tashabbusi bilan amalga oshirilayotgan "Yashil makon" umummilliy loyihasi keng jamoatchilikni ekologik jarayonlarga jalb etishning samarali modeli sifatida e'tirof etiladi [7]. Ko'chat ekish, yashil hududlarni kengaytirish va ekologik targ'ibot tadbirlari mahalla darajasida fuqarolik faolligini oshiradi.

Ekologik madaniyatni shakllantirishda yoshlar ishtiroki muhim innovatsion omil hisoblanadi. "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonunda yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish va ularni jamiyat hayotiga jalb etish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan [10]. Mahallalarda ekologik volontyorlik harakatlarini tashkil etish - ekologik ongni mustahkamlashning samarali vositasidir.

Ekologik madaniyat jamiyat barqaror rivojlanishining muhim omili sifatida ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashda tizimli ahamiyat kasb etadi. Ekologik muhitning yomonlashuvi nafaqat sog'liq va iqtisodiy farovonlikka, balki ijtimoiy munosabatlarga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois ekologik barqarorlik va ijtimoiy barqarorlik o'zaro bog'liq kategoriyalar sifatida talqin etiladi. Ekologik madaniyat - bu faqat ekologik savodxonlik emas, balki qadriyatlar, ijtimoiy mas'uliyat va amaliy xulq-atvor birligidir. U barqaror rivojlanishning muhim omili sifatida ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Mahalla instituti ekologik madaniyatni shakllantirishda:

- tarbiyaviy;
- ijtimoiy-nazorat;
- integrativ-kommunikativ funksiyalarni bajaradi.

Innovatsion mexanizmlar - raqamli monitoring, "yashil tashabbuslar", volontyorlik harakati hamda davlat-mahalla-NNT hamkorligi - ekologik madaniyatni tizimli rivojlantirish imkonini beradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, ekologik madaniyatni mahalla darajasida mustahkamlashda quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish muhim ahamiyatga ega.

1. Mahallalarda ekologik monitoringning raqamli platformalarini joriy etish.
2. Har bir mahallada "Ekologik faollar guruhi"ni shakllantirish.
3. Yoshlar uchun ekologik volontyorlik dasturlarini kengaytirish.
4. Mahalla darajasida chiqindilarni saralash tizimini bosqichma-bosqich joriy etish.
5. Ekologik targ'ibot ishlarini milliy qadriyatlar va ma'naviy meros bilan uyg'unlashtirish.
6. Mahallalar kesimida "Yashil hudud reytingi" tizimini ishlab chiqish.
- 7.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni. O'zbekiston - 2030 strategiyasi to'g'risida. PF-158, 11.09.2023. - Toshkent.
2. Mirziyoyev Sh.M. Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnoma. 26.12.2025. - Toshkent.
3. UNESCO-UNEP. Tbilisi Declaration (1977). - Paris, 1977.
4. O'zbekiston Respublikasi Qonuni. Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida. 09.12.1992.
5. O'zbekiston Respublikasi Qonuni. Chiqindilar to'g'risida. 05.04.2002.
6. O'zbekiston Respublikasi Qonuni. "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida". 2013-yil 22-apreldagi O'RQ-350-sonli.
7. Mirziyoyev Sh.M. "Yashil makon" umummilliy loyihasi tashabbusi. 2021.
8. Putnam R.D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. - New York: Simon & Schuster, 2000.

9. United Nations. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. - New York, 2015.
10. O'zbekiston Respublikasi Qonuni. Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida. 2016.

ЭКОЛОГИК НАЗОРАТНИ АМАЛГА ОШИРИШДА МАҲАЛЛА ВАКОЛАТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Суванкулов Жамшид Абдулаҳадович

Жиззах давлат педагогика университети доценти,
юридик фанлар бўйича фалсафа доктори

Аннотация. Ушбу мақолада фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг экологик назоратни амалга ошириш соҳасидаги ваколатларини ҳуқуқий асослари, моҳияти ва шакллари ўз ифодасини топган.

Калит сўзлар: Экологик назорат, жамоатчилик экологик назорати, маҳалла томонидан амалга ошириладиган экологик назорат.

Аннотация. В данной статье описываются правовые основы, характер и формы полномочий органов гражданского самоуправления в сфере охраны окружающей среды.

Ключевые слова: Контроль за состоянием окружающей среды, общественный контроль за состоянием окружающей среды, контроль за состоянием окружающей среды, осуществляемый жителями района.

Abstract. This article describes the legal bases, nature and forms of the powers of citizens' self-government bodies in the field of environmental control.

Key words : Environmental control, public environmental control, environmental control carried out by the neighborhood.

Маълумки, 2026 йил юртимизда “Маҳаллани ривожлантириш ва жамиятни юксалтириш йили”, деб эълон қилинди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2025 йил 26 декабрдаги энг муҳим устувор вазифалар ҳақидаги Олий Мажлисга ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномасида маҳалланинг жамиятимиздаги ўрни ҳақида шундай деган эди: “Албатта, бугунги мураккаб замонда ёшларимизни турли синовларга чидамли, ватанпарвар инсонлар этиб тарбиялаш, халқимизни янада бирлаштириш ва жипслаштиришда, ҳеч шубҳасиз, ўзини ўзи бошқаришнинг ноёб тизими бўлган маҳалланинг ўрни ва аҳамияти катта” [1].

Шунингдек, Мурожаатномасида маҳалла аҳолисининг яшаш муҳити, экологик муҳит яхшиланаётганлигини ҳам алоҳида таъкидланди: “Бу йил 188 та маҳалладаги 715 минг аҳоли яшайдиган хонадонларга биринчи марта тоза ичимлик суви кириб борди, яна 2 миллион 300 мингга яқин аҳолининг сув таъминоти яхшиланди. Ёки 867 та “оғир” маҳалладаги 470 мингта хонадонга томорқаларни суғориш учун илк бор сув етиб борди”, деган эди [2].

Шу нуктаи назардан, ушбу фикрда мамлакатимиз маҳалларида яшаётган ҳар бир фуқаро нафақат тинч ва эркин ҳаётда, балки қулай атроф муҳитда ҳам яшаши ҳам бош мақсадимизнинг мантиқий мазмунини ташкил қилиши англашилиб турибди.

Ўзбекистонда экологик назоратни амалга оширишда давлат ҳокимияти ва бошқаруви идоралари билан бир қаторда фуқаролик жамиятининг муҳим субъекти бўлган маҳаллаларнинг ўрни алоҳида аҳамиятга эга.

Маҳаллаларининг экологик назоратни амалга оширишдаги ўрни улар ижтимоий-сиёсий роли ва нуфузининг ошиши, бажарадиган вазифа ва ваколатлар доирасининг кенгайиб бориши билан янада долзарб бўлмоқда. Мазкур органларнинг атроф муҳитни муҳофаза қилишдаги ўрни, ваколатларининг ҳуқуқий асосларини янада кучайтириш

масаласи фуқаролик жамиятининг ҳозирги мавқеи ва ролининг экологик муаммоларни ҳал этиш жараёнларида янада ошиб бораётганлиги билан изоҳланади. Уларнинг экологик ваколатлари бошқа ваколатлар билан бир қаторда муҳим аҳамият касб этмоқда.

Экологик назорат масаласи ўта долзарб бўлганлиги учун ҳам у илмий адабиётларда катта аҳамиятга эга бўлмоқда.

Мамлакатимиз ва хорижда ҳуқуқшунос олимлар томонидан экологик назорати ҳақида умумий ва махсус тарзда бир қатор тадқиқотлар олиб борилган [3]. Мазкур тадқиқотларда экологик назорат тушунчасига эътибор қаратилган.

Ўз вақтида олимларимиздан проф. Й.О.Жўраев экологик назорат масаласига тўхталиб ўтиб, унинг тушунчасига қуйидаги таърифни берган: “экологик назорат - корхона, муассаса, ташкилотлар, вазирликлар, давлат қўмиталари, идоралари ва фуқаролар томонидан **атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ҳамда экологик хавфсизликни таъминлаш бўйича талабларга риоя этилишини текшириш, атроф табиий муҳит ҳолатини ўрганиш ва мониторингини юритиш, экологик экспертиза ўтказиш, шунингдек, ушбу соҳада бошқа ташкилий-ҳуқуқий чора-тадбирларни амалга оширишдан иборат**” [4].

Фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг жамоат экологик назоратини амалга оширишда иштирок этиши жиддий ҳуқуқий асосларга эга.

2013 йил 27 декабрдаги Ўзбекистон Республикаси “Экологик назорат тўғрисида” ги Қонунининг 15-моддаси талабларига биноан [5], маҳаллалар томонидан амалга ошириладиган экологик назорат қуйидаги шаклларда намоён бўлади:

- экология масалалари бўйича қарорлар тайёрлаш ва қабул қилишда, шунингдек давлат экологик дастурлари ва бошқа экологик дастурларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга оширишда;

- тегишли ҳудудда жамоатчилик экологик назоратини амалга оширишда;
- экологиянинг ифлосланиши мумкин бўлган вазиятларни кузатиб боришда;
- экологик назорат соҳасидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ишлаб чиқишда;
- экологик назоратини амалга оширишда ўз вакилининг кузатувчи сифатида иштирок этиши тўғрисида таклифлар киритишда;

- экология соҳасидаги қонун ҳужжатлари бузилиши тўғрисида хабардор қилишда ва тегишли чоралар кўриш тўғрисида давлат органларига таклифлар киритишда ҳамда бу ҳолатни бартараф этиш бўйича кўрилаётган чора-тадбирлар тўғрисида тегишли давлат органларига мурожаат қилиш ва ахборот олишда;

- табиатни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш масалаларига доир жамоатчилик фикрини ўрганишда;

- табиатни муҳофаза қилиш масалалари юзасидан корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар раҳбарларининг ҳисоботларини эшитишда;

- атроф муҳитни муҳофаза қилишда экологик назоратнинг бошқа субъектлари ва оммавий ахборот воситалари билан ҳамкорлик қилишда.

Шундай экан, бу ваколатлар фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан қандай амалга оширилади, деган табиий савол туғилади?

Таъкидлаш керакки, Ўзбекистон Республикаси “Экологик назорат тўғрисида” ги Қонуннинг 19-моддаси 6-қисмига кўра, жамоатчилик экологик назорати фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлари ва фуқаролар томонидан амалга оширилади [6].

Бунга кўра, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан ўтказиладиган экологик назорат ушбу институтнинг жамоат экологик назорати шаклида амалга оширилади.

Ушбу қонун ижросини таъминлаш мақсадида қонуности ҳужжатлари қабул қилинганини ҳам эътироф этиш керак.

Фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг экологик назоратни амалга

ошириш ваколатларини амалга ошириш тартиби бўйича 2015 йил Вазирлар Маҳкамаси томонидан қабул қилинган “Жамоатчилик экологик назоратини амалга ошириш тартиби тўғрисида”ги ва “Экологик назоратнинг жамоатчи инспектори тўғрисида” ги намунавий низомлар муҳим аҳамиятга эга [7].

Ушбу Низомларда фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг экологик назоратни амалга оширувчи субъекти эканлиги, жамоат экологик назорати объектлари, принциплари, экологик назоратнинг вазифалари кабилар белгилаб қўйилган.

Хулоса шуки, маҳаллаларнинг экологик назорат соҳасидаги ваколатларининг амалга оширишда самарадорликни ошириш, уни шакллантириш ва ривожлантириш бўйича илмий тадқиқотларни кучайтириш ва амалий натижаларга эришиш муҳим истикболли вазифалардан бири бўлиб ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2025 йилдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси. // www.president.uz
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2026 йил учун мўлжалланган энг муҳим устувор вазифалар ҳақидаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси. // www.president.uz
3. Жураев Ю.А.. Право и управление в области использования и охраны природной среды Республики Узбекистан: Автореф. дисс. ... докт. юрид. наук. - М.: 1996. - 50 с.; Файзиев Ш.Х. Теоретические проблемы правового обеспечения экологической политики Республики Узбекистан: Дис....докт. юрид. наук. - Ташкент: ТГЮИ, 2004. - 348 с.; Холмўминов Ж.Т. Эколого-правовые проблемы рационального использования и охрана орошаемых земель в Республике Узбекистан: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. - Алматы: 1997. - 54 с.; Холмўминов Ж.Т. Экологик назорат : хорижий давлатлар тажрибасида. // “Ҳуқуқ ва бурч”, №11, 2013 й. -Б.52-55. Утегенов О.Д. Жамоат экологик назоратини ҳуқуқий тартибга солиш. Юрид.фан.номзоди ... дисс. автореферати. - Тошкент, 2010; Калонов Б.Х. Правовое регулирование экологического контроля в Республике Узбекистан. Дисс. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. - Ташкент. 2003.; Хамроев Ў.А. Экологик қонунчилик талабларини амалга оширишда жамоат бирлашмалари иштирокининг ҳуқуқий масалалари. Юрид.фан.номзоди ... дисс. автореферати. - Тошкент, 2011.
4. Голиченко А.К. Экологический контроль: теория, практика правового регулирования: Автореф. дис. . . . доктора юрид. наук. - М., 1992 г.; Хмелева Е.Н. Правовые основы деятельности общественных экологических объединений: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. - М., 1995. - С. 28.
5. Экологическое право Республики Узбекистан. Учебник / Под общей ред. проф. М.Х.Рустамбаева. - Ташкент: ТГЮИ, 2006. - С.113.
6. Ўзбекистон Республикаси “Экологик назорат тўғрисида” ги қонуни. www.Lex.uz
7. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 41 (697) - сон, 526-модда, - Б.25-45.

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA MODULLI-KREATIV YONDASHUV ASOSIDA O'QUV MATERIALLARINI ISHLAB CHIQUISHNING METODIK ASOSLARI VA DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Muhayyo G'ulomovna Muminjonova

JDPU "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" katta o'qituvchisi, p.f.f.d.(PhD)

Annotatsiya: Maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining qobiliyatlarini va imkoniyatlarini rivojlantirish uchun tavsiya, modulli o'quv materiallaridan foydalanib o'qitish jarayoni, modulli o'qitish texnologiyasining boshqa texnologiyalardan farqi, o'qitishni individuallashtirish haqidagi ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Texnologiyaning roli, ta'lim mazmunini yangilash, boshlang'ich ta'lim, modulli o'quv materiallaridan, zamonaviy ta'lim, ko'nikma, qobiliyat, o'qitishni individuallashtirish, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari.

Аннотация: В статье содержатся рекомендации по развитию навыков и способностей будущих учителей начальных классов, процесс обучения с использованием модульных учебных материалов, отличие модульной технологии обучения от других технологий, а также сведения об индивидуализации обучения.

Ключевые слова: Роль технологии, обновление содержания образования, начальное образование, модульные учебные материалы, современное образование, навыки, умения, индивидуализация обучения, будущие учителя начальных классов.

Abstrakt: In the article, the recommendation for the future primary school teachers, the process of teaching using modular educational materials, the difference of modular teaching technology from other technologies in the course of "Technology education and its teaching methodology" difference, information about individualization of teaching is provided.

Key words: The role of technology, renewal of educational content, primary education, modular learning materials, modern education, skills, abilities, individualization of teaching, future primary class teachers.

Mamlakatimiz oliy ta'lim tizimida kadrlar tayyorlashning erishilgan darajasi xalqaro maydonda e'tirof etish, zamonaviy ta'limning sifat jihatlarini yanada oshirish, bu boradagi samarali ishlarimizni yangi bosqichga ko'tarish o'ta muhim ahamiyat kasb etadi.

Innovatsion faoliyatni barqaror rivojlantirish uchun yuqori malakali kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, inson kapitalini mehnat bozori talablari asosida rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega. Ta'lim tizimi rivojlanishi o'qitishda innovatsion texnologiyalarning roli ortib borishi bilan xarakterlanib, u bilimlarni rivojlantirish, o'zlashtirish va tarqatish xususiyatini o'zgartiradi, o'rganilayotgan fanlar mazmunini chuqurlashtirish hamda kengaytirish, uni yangilash, samarali o'qitish usullarini qo'llash jarayonini sezilarli darajada kengaytirish imkonini beradi.

Hozirgi zamon sharoitida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisidan quyidagi kasbiy ko'nikmalar va shaxsiy sifatlar talab etiladi: o'zgaruvchan hayotiy vaziyatlarga tez moslasha olish, muloqotmandlik va jamoada ishlay bilish; hozirgi zamon ishlab chiqarish texnologiyasini yaxshi bilish, yangi bilimlarni mustaqil egallay olish; AKT va telekommunikatsion vositalar yordamida zaruriy ma'lumotlarni izlab topa bilish; aqliy imkoniyatini rivojlantirish, umumiy madaniyatini oshirish qobiliyatiga ega bo'lish. Chunki, endilikda boshqarishning avtoritar usuliga tayanilgan o'qitish, illyustrativ-tushuntirish metodlari va dalillarga asoslangan bilimlarni mexanik ravishda o'zlashtirish hozirgi zamon talablariga to'liq javob bera olmaydi. Bugungi kunda jamiyatni axborotlashtirish zarurati mutaxassislarda nafaqat aniq bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishni, balki ularni mustaqil o'zlashtirish, amaliy qo'llay olish uchun qobiliyatini rivojlantirishni taqozo etmoqda. Bunday ta'limda ta'lim beruvchining diqqati markazida o'qitish emas, balki o'quvchining shaxsi yotadi. Boshqacha aytganda, o'qitishning an'anaviy «o'qituvchi -

o'quvchi - darslik» tizimi» o'rnini «o'quvchi - darslik - o'qituvchi» tizimi egallaydi. Agar o'qitishning an'anaviy tizimida darslik bilimlar manbai, o'qituvchi esa bilishni nazorat qiluvchi sub'yekt bo'lsa, ta'limning yangi paradigmasida o'qituvchi ta'lim oluvchining mustaqil bilish faoliyatini tashkil etuvchi rolini, maslahatchi va yordamchi vazifasini bajaradi. Bundan tashqari, darslikni inson ishlarini bajarish qobiliyatiga ega bo'lgan kompyuter bilan almashtirish ta'lim jarayonidagi "sub'ekt-sub'ekt- sub'ekt" munosabatlar haqida so'z yuritishga imkon beradi[1].

O'quv adabiyotlari yangi avlodini shaxsga yo'naltiruvchi va rivojlantiruvchi texnologiyalar asosida yaratish va amalda joriy etilish bugungi kunning dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'limga va rivojlantiruvchi g'oyalarga asoslangan darsliklarni yaratish va ta'lim jarayoniga tatbiq etishda maxsus o'qitish texnologiyalari yoki metodikalarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Biz texnologiya va uni o'qitish metodikasi ixtisoslik fanidan kreativ-modulli texnologiya asosida o'quv adabiyotlarni yaratish imkoniyatlarini yoritishdan oldin darslikda pedagogik tizimni shakllantirish haqida fikr yuritdik[2].

Darslikdagi pedagogik tizimning modelini quyidagi tuzilma orqali ifodaladik.

- Avvalambor pedagogik tizimning maqsadlari aniqlanadi va qo'yilgan maqsadlarga talablar qo'yiladi;

- umumdidaktik tamoyillarni hisobga olib, o'quv material mazmuni yoritiladi;

- o'quv materialida talabalar faoliyatlarida o'zlashtiriladigan asosiy qonunlar, xossalalar, qoidalar, tamoyillar, algoritmlar, usullar, xususiyatlar kabi zaruriy bilimlar aks ettiriladi, shuningdek, o'qitish mazmunini tanlash o'quv maqsadiga mos ravishda amalga oshiriladi;

Darslikni yaratish va unda ma'lum pedagogik tizimni modellashtirishning navbatdagi bosqichi bo'lib, didaktik jarayonlarni tanlash va ishlab chiqish hisoblanadi.

O'quv material mazmunini talabalarga tushunarli bo'lishni ta'minlash uchun quyidagilar tavsiya qilinadi:

- o'rganilgan materialning talabalar hayoti, ularning amaliy ishlari va ixtisosligi bilan yetarli darajada bog'lanish bo'lishini ta'minlash;

- muammoli topshiriq va savollarni kiritish, ularning ishonarliligini, qiziqarliligini hamda ehtirosiy ifodadorligini kuchaytirish orqali talabalarning bilim olish jarayonini faollashtirish;

- bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining qobiliyatlarini va imkoniyatlarini inobatga olgan holda o'quv maqsadlariga erishishni ta'minlovchi topshiriqlar tizimini ishlab chiqish.

Agar yuqorida ta'kidlab o'tilgan jihatlar ta'minlansa, u holda o'qitish texnologiyasini ifodalovchi model haqidagi so'z yuritish mumkin bo'ladi.

Darslikni yaratish pedagogik tizimni modellashtirishning yakunlovchi bosqichi bo'lib, o'qitishning tashkiliy ko'rinishlarini ishlab chiqishini nazarda tutadi. O'qitishning tashkiliy ko'rinishlari deganda, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining bilim olish faoliyatini tashkillashtiradigan va mashg'ulotni o'tkazishdagi (auditoriyada, laboratoriyada, o'quv ustaxonalarida, uyda va hokazo) tashqi sharoitlar tushuniladi. Agar modelda pedagogik tizimning u yoki bu elementlarini yoritishda aniqlik bo'lmasa, biz turli xildagi "komplektlashmagan" darsliklarga ega bo'lamiz[3].

Yuqoridagi texnologiya asosida "Texnologiya ta'limi va uni o'qitish metodikasi" fanidan bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun modulli o'quv materiallari ishlab chiqildi va ta'lim jarayoniga tatbiq etildi.

Modulli o'quv materiallari ta'lim jarayoniga tatbiq etilishi natijasida quyidagi imkoniyatlar yaratiladi:

- bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari mustaqil izlanish va ishlash qobiliyatiga ega bo'ladi;

- tabaqalashtirilgan ta'limga o'qitish imkoniyati yuzaga keladi;
- o'qitishning uzluksizligi va ketma-ketligi ta'minlanadi;
- modulning pirovard maqsadi tushunib yetiladi;
- mehnat jarayonlarining asosiy jihatlari ajratib ko'rsatiladi;
- modulning butun hajmi va maqsadi talabani ko'z oldida yaqqol gavdalanadi;
- har bir modul ichida va ular orasida uzviylik ta'minlanadi, o'quv jarayoni barcha turlarining uslubiy jihatdan muvofiqligi ta'minlanadi[5].

Buning natijasida bo'lajak o'qituvchilar yetarli bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'ladi. Shunday qilib, "Texnologiya ta'limi va uni o'qitish metodikasi"da modulli o'quv materiallari qo'llanilganda talabalarning bilim imkoniyatlari, ijodiy va amaliy qobiliyatlari rivojlanadi. Mashg'ulotlar davomida kasbga qiziqtirish asosida fanni samarali o'zlashtirishga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Hamidov J.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlashda o'qitishning zamonaviy didaktik vositalarini yaratish va qo'llash texnologiyasi. Ped. Fan. Dokt. dissertatsiya. Toshkent.: 2017 y. - 19-21betlar.

2.Hamidov J.A. O'qitishning zamonaviy didaktik vositalarini yaratish texnologiyasi asoslari, g'oyalari va tamoyillari. O'zbekistonda professional ta'lim.-Toshkent, 2022.- № 1.- B. 41-46 betlar.

3.Hamidov J.A. Umumkasbiy fanlarni o'qitishda zamonaviy didaktik vositalardan foydalanish. Uzluksiz ta'lim tizimida yoshlarni o'qitishga yo'naltirishning muammo va yechimlari. Respublika ilmiy-nazariy anjuman materiallari. Jizzax-2022 yil. 409-416 betlar.

4.Ergasheva G. S. Oliy ta'lim muassasalari biologiya darsliklari o'quv materiallarini loyihalash didaktik asoslari. Nomzodlik Dissertatsiya avtoreferati. Toshkent 2006 yil.

5.Mo'minjonova M.G'. O'quv materiallari mazmunini loyihalash texnologiyasini takomillashtirish. Ped.Fan.Dokt.(PhD) dissertatsiya. Jizzax - 2023 y. - 44-61 betlar.

MAHALLA VA TA'LIM MUASSASALARI HAMKORLIGIDA YOSHLAR MA'NAVIY IMMUNITETINI MUSTAHKAMLASH STRATEGIYALARI

Usmonov Abdijabbar Norbo'tayevich

JDPU Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va metodikasi kafedrası dotsenti

Annotatsiya. Mazkur maqolada mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligi asosida yoshlar ma'naviy immunitetini mustahkamlashning pedagogik-ijtimoiy mexanizmlari tahlil qilinadi. Global axborot makonida yuzaga kelayotgan mafkuraviy tahdidlar sharoitida yoshlarni ma'naviy-axloqiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, ularning ijtimoiy faolligini oshirish va milliy qadriyatlarga sodiqligini mustahkamlash dolzarb masala sifatida yoritiladi. Tadqiqotda innovatsion yondashuvlar, hamkorlik modeli va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: mahalla, ta'lim muassasasi, ma'naviy immunitet, yoshlar tarbiyasi, hamkorlik strategiyasi, ijtimoiy barqarorlik, innovatsion yondashuv.

Annotation. This article analyzes pedagogical and social mechanisms for strengthening the spiritual immunity of young people through collaboration between mahallas and educational institutions. In the context of ideological threats emerging in the global information space, the issue of spiritual and moral support for young people, increasing their social activity, and strengthening their commitment to national values stands out as a pressing issue. The study develops innovative approaches, a model of collaboration, and practical recommendations.

Keywords: mahalla, educational institution, spiritual immunity, youth education, collaboration strategy, social stability, innovative approach.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогические и социальные механизмы укрепления духовного иммунитета молодежи на основе сотрудничества между махаллой и образовательными учреждениями. В контексте идеологических угроз, возникающих в глобальном информационном пространстве, вопрос духовной и нравственной поддержки молодежи, повышения ее социальной активности и укрепления приверженности национальным ценностям выделяется как насущная проблема. В исследовании разработаны инновационные подходы, модель сотрудничества и практические рекомендации.

Ключевые слова: махалля, образовательное учреждение, духовный иммунитет, молодежное образование, стратегия сотрудничества, социальная стабильность, инновационный подход.

Bugungi globallashuv va raqamli axborot oqimi kuchaygan sharoitda yoshlar ongiga turli mafkuraviy ta'sirlar kirib kelmoqda. Shu bois yosh avlodning ma'naviy immunitetini shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan "Yangi O'zbekiston - ma'rifatli jamiyat" konsepsiyasi doirasida mahalla institutining roli alohida ta'kidlanmoqda. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tizimida ham yoshlar tarbiyasini kuchaytirishga qaratilgan qator dasturlar amalga oshirilmoqda.

Mahalla - tarixan ijtimoiy nazorat, o'zaro yordam va ma'naviy qadriyatlarni avloddan-avlodga yetkazish vazifasini bajargan noyob institutdir. Ta'lim muassasalari esa ilmiy-pedagogik asosda tarbiya jarayonini tashkil etadi. Mazkur ikki tizimning integratsiyasi yoshlar ma'naviy immunitetini mustahkamlashda samarali mexanizm bo'lib xizmat qiladi.

Ma'naviy immunitet - bu shaxsning zararli g'oya va mafkuraviy tahdidlarga qarshi turish, mustaqil fikrlash va milliy qadriyatlarga sodiq qolish qobiliyatidir. U quyidagi komponentlardan iborat:

- axloqiy ong;
- milliy o'zlikni anglash;
- tanqidiy tafakkur;
- ijtimoiy mas'uliyat;
- fuqarolik pozitsiyasi.

Pedagogik nuqtai nazardan, ma'naviy immunitet tizimli tarbiya, muhit va ijtimoiy hamkorlik natijasida shakllanadi.

Mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligining zarurati:

1. Ijtimoiy muhitni uyg'unlashtirish

Mahalla - yoshlarning kundalik hayotiy faoliyat maydoni, ta'lim muassasasi esa bilim va tarbiya markazidir. Ularning hamkorligi yagona ma'naviy-tarbiyaviy makon yaratadi.

2. Profilaktik ishlarni samarali tashkil etish

Voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilik va ijtimoiy og'ishlarning oldini olishda mahalla faollari, psixolog va sinf rahbarlarining hamkorligi muhim.

3. Ota-onalar bilan tizimli ishlash

Mahalla yig'inlari va maktab pedagoglari o'rtasidagi doimiy muloqot oilaviy tarbiya sifatini oshiradi.

Innovatsion strategiyalar:

1. "Yagona tarbiyaviy platforma" modeli

Mahalla va maktab o'rtasida raqamli aloqa tizimini yaratish (onlayn monitoring, ota-onalar forumi, ma'naviy-ma'rifiy portal).

2. Mentorlik va ustoz-shogird an'anasini tiklash

Mahalladagi tajribali ziyolilar, nuroniylar va pedagoglarni yoshlar bilan individual ishlashga jalb etish.

3. Ijtimoiy loyihalar va volontyorlik faoliyati

Yoshlarni mahalla hududida ekologik, xayriya va ma'rifiy loyihalarga jalb qilish orqali ularning ijtimoiy faolligini oshirish.

4. Media savodxonlikni rivojlantirish

Axborot tahdidlariga qarshi kurashishda tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi trening va seminarlar o'tkazish.

5. "Ma'naviyat soatlari"ni integratsiyalashgan tarzda tashkil etish

Mahalla faollari ishtirokida davra suhbatlari, kitobxonlik kechalari, tarixiy shaxslar merosini o'rganish tadbirlarini o'tkazish.

1. **Diagnostika bosqichi** - yoshlarning ma'naviy-axloqiy holatini o'rganish.
2. **Rejalashtirish bosqichi** - mahalla va maktab hamkorlik dasturini ishlab chiqish.
3. **Amalga oshirish bosqichi** - loyihalar va treninglarni tashkil etish.
4. **Monitoring va tahlil** - natijalarni baholash, takomillashtirish.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki:

- Hamkorlik asosida o'tkazilgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar yoshlarning ijtimoiy faolligini oshiradi.
- Ota-onalar bilan tizimli ishlash tarbiyaviy samaradorlikni kuchaytiradi.
- Innovatsion yondashuvlar yoshlarning raqamli muhitdagi xavfsizligini ta'minlaydi.

Mahalla va ta'lim muassasalari o'rtasidagi samarali hamkorlik yoshlar ma'naviy immunitetini mustahkamlashning muhim omilidir. Innovatsion pedagogik yondashuvlar, raqamli texnologiyalar va ijtimoiy loyihalar asosida yaratilgan integratsion model barqaror ijtimoiy-ma'naviy muhitni ta'minlaydi.

Yoshlar tarbiyasida tizimli, uzluksiz va hamkorlikka asoslangan strategiya jamiyat taraqqiyotining muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Shavkat Mirziyoyev. *Yangi O'zbekiston strategiyasi*. - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021. - 464 b.
2. O'zbekiston Respublikasi. *"Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonun*. - Toshkent, 2016.
3. To'xtaxodjayeva M.X. *Pedagogika nazariyasi va tarixi*. - Toshkent: "Fan va texnologiya", 2018. - 320 b.
4. Ochilov M. *Ma'naviyat asoslari*. - Toshkent: "O'qituvchi", 2015. - 256 b.
5. Qurbonov Sh., Saidaxmedov N. *Pedagogik texnologiyalar*. - Toshkent: "Fan", 2011. - 280 b.
6. Xoliqov A. *Ijtimoiy pedagogika*. - Toshkent: "Noshir", 2019. - 304 b.

MAHALLALARDA IJTIMOY-MA'NAVY MUHIT ASOSIDA TALABALARNING KASBIY MULOQOT KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Bo'ltakov Sanjar

JDPU "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi kafedrası" o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada mahallalarda shakllangan ijtimoiy-ma'naviy muhit imkoniyatlaridan samarali foydalanish asosida talabalarning kasbiy muloqot kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda innovatsion ta'lim muhiti sharoitida mahalla institutining tarbiyaviy salohiyati, yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishdagi o'rni hamda ta'lim muassasalari bilan hamkorlik mexanizmlarining pedagogik ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: mahalla, ijtimoiy-ma'naviy muhit, innovatsion ta'lim muhiti, kasbiy muloqot kompetensiyasi, yoshlar tarbiyasi, ijtimoiy hamkorlik.

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti sharoitida ta'lim tizimi oldida nafaqat yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash, balki ijtimoiy faol, muloqotga kirishuvchan, jamiyat manfaatlarini anglay oladigan barkamol shaxsni shakllantirish vazifasi ham turibdi. Ayniqsa, bugungi globallashuv, raqamli axborot muhitining kengayishi va kasbiy munosabatlarning murakkablashuvi sharoitida talabalarning kasbiy muloqot kompetensiyalarini rivojlantirish dolzarb ilmiy-pedagogik muammo sifatida namoyon bo'lmoqda.

Shu jihatdan, ta'lim muassasalarining mahallalar bilan hamkorligi asosida tashkil etilayotgan ijtimoiy-ma'naviy faoliyatlar talabalarda kasbiy muloqot madaniyatini shakllantirishning muhim manbai hisoblanadi. Chunki mahalla sharoitida yoshlar turli ijtimoiy guruhlari, avlodlar va kasb egalari bilan bevosita muloqotga kirishadi, muammolarni birgalikda muhokama qiladi va jamoaviy mas'uliyatni his etadi.

Mamlakatimizda mahalla institutining ijtimoiy va tarbiyaviy vazifalarini muvofiqlashtirishda. O'zbekiston Respublikasi Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi muhim institutsional tuzilma sifatida faoliyat yuritib kelmoqda. Mazkur tizim orqali mahallalarda yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularning ma'naviy-axloqiy kamolotini ta'minlashga qaratilgan keng ko'lamli dasturlar amalga oshirilmoqda.

Mahallalarda shakllangan ijtimoiy-ma'naviy muhit deganda, aholi o'rtasida o'zaro hurmat, hamkorlik, birdamlik, milliy qadriyatlarga sadoqat hamda ijtimoiy mas'uliyatga asoslangan munosabatlar tizimi tushuniladi. Ushbu muhit yoshlarning ijtimoiylashuvi, shaxs sifatida shakllanishi va kasbiy yo'nalishini aniqlashda muhim rol o'ynaydi.

Pedagogik nuqtayi nazardan, mahalla:

- norasmiy ta'lim va tarbiya muhiti;
- real hayotiy vaziyatlarda muloqotni mashq qilish maydoni;
- kasbiy orientatsiya va ijtimoiy tajriba manbai sifatida namoyon bo'ladi.

Mahalla muhitida yoshlar ijtimoiy tadbirlari, xayriya aksiyalari, jamoatchilik nazorati, profilaktik tadbirlar va madaniy-ma'rifiy uchrashuvlarda ishtirok etish orqali turli ijtimoiy vaziyatlarda muloqot olib borish, fikrini asoslash, kelishuvga erishish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini egallaydi.

Shaxsning rivojlanishida ijtimoiy muhit va hamkorlikning yetakchi o'rni haqidagi ilmiy qarashlar Lev Vygotsky tomonidan ishlab chiqilgan sotsiokultural nazariyada ham asoslab berilgan bo'lib, unda bilim va tajriba aynan muloqot jarayonida egallanadi, degan g'oya ilgari suriladi.

Kasbiy muloqot kompetensiyasi - bu talabaning kelajakdagi kasbiy faoliyatida hamkasblari, rahbarlari, mijozlari hamda jamiyat vakillari bilan samarali va madaniyatli muloqot olib borish qobiliyatidir.

Mahalla sharoitida ushbu kompetensiyaning shakllanishi quyidagi omillar bilan bevosita bog'liq:

- turli yosh va ijtimoiy qatlam vakillari bilan muloqot qilish tajribasi;
- jamoatchilik faoliyatida ishtirok etish;
- ijtimoiy muammolarni muhokama qilish va yechim topishda qatnashish;
- madaniy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etishda faol ishtirok.

Ayniqsa, talabalar mahalla tadbirlarida tashkiliy ishlar, axborot berish, targ'ibot ishlari, ko'ngillilar harakati doirasida qatnashishi orqali kasbiy nutq, jamoa bilan ishlash va ijtimoiy mas'uliyat ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Kasbiy muloqotning mazmunini belgilovchi kommunikativ kompetensiya tushunchasi ilmiy muomalaga kiritilishida Dell Hymes qarashlari muhim ahamiyat kasb etadi. Uning ta'kidlashicha, muloqot faqat til birliklarini bilish bilangina cheklanmaydi, balki ularni muayyan ijtimoiy vaziyatga mos ravishda qo'llay olishni ham talab etadi.

Talabalarning kasbiy muloqot kompetensiyalarini rivojlantirishda innovatsion ta'lim muhiti imkoniyatlarini mahalla faoliyati bilan integratsiyalash muhim pedagogik samaradorlikni ta'minlaydi.

Bunday integrativ model quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

- ta'lim muassasasi va mahalla o'rtasida ijtimoiy loyihalarni ishlab chiqish;
- raqamli platformalar orqali mahalla muammolariga bag'ishlangan muhokamalar tashkil etish;
- onlayn va oflayn treninglar, seminarlar hamda davra suhbatlarini o'tkazish;
- talabalarni mahalla yetakchilari, tadbirkorlar va soha mutaxassislari bilan uchrashuvlarga jalb etish.

Mazkur jarayonda talabalar real ijtimoiy vaziyatlar asosida muloqotga kirishadi, jamoa bilan ishlashni o'rganadi hamda kasbiy faoliyatga mos nutq madaniyatini shakllantiradi.

Innovatsion ta'lim muhiti sharoitida ta'lim mazmunini rejalashtirish va ta'lim natijalarini kompetensiyaviy yondashuv asosida baholashda Benjamin Bloom tomonidan ishlab chiqilgan ta'lim maqsadlari taksonomiyasi muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari va nazariy tahlillarga tayangan holda, mahalla muhitida talabalarining kasbiy muloqot kompetensiyalarini rivojlantirish quyidagi pedagogik shart-sharoitlarda samarali kechishi aniqlanadi:

- ta'lim muassasasi va mahalla o'rtasida tizimli hamkorlik yo'lga qo'yilishi;
- mahalladagi ijtimoiy-ma'naviy tadbirlarni ta'lim jarayoni bilan uyg'unlashtirish;
- talabalarni ijtimoiy loyihalar va ko'ngillilar faoliyatiga jalb etish;
- innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida mashg'ulotlar tashkil etish;
- refleksiv tahlil va o'zini baholash mexanizmlarini joriy etish.

Mazkur shart-sharoitlar talabalarining kasbiy muloqotga nisbatan motivatsiyasini kuchaytiradi, ularning ijtimoiy faolligi va tashabbuskorligini oshiradi.

Mahalla bilan hamkorlikda olib borilayotgan ta'lim jarayonida kasbiy muloqot kompetensiyasini baholashda quyidagi mezonlar asosida yondashish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

- jamoatchilik faoliyatida muloqot faolligi;
- muammoli vaziyatlarda konstruktiv muloqot olib borish qobiliyati;
- ijtimoiy loyihalarda hamkorlikda ishlash ko'nikmasi;
- kasbiy nutq madaniyatiga rioya qilish darajasi;
- o'z fikrini erkin va asosli ifodalay olish.

Baholash jarayonida loyiha ishlari, portfoliolar, kuzatuv varaqalari, refleksiv kundaliklar va taqdimotlar samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, mahallalarda shakllangan ijtimoiy-ma'naviy muhit talabalarining kasbiy muloqot kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim pedagogik resurs hisoblanadi. Innovatsion ta'lim muhiti imkoniyatlarini mahalla faoliyati bilan integratsiyalash orqali talabalar real ijtimoiy vaziyatlarda muloqot olib borish, hamkorlik qilish va ijtimoiy mas'uliyatni his etish tajribasiga ega bo'ladi.

Ta'lim muassasalari va mahalla institutlari o'rtasidagi tizimli hamkorlik, ijtimoiy loyihalar va ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar asosida tashkil etilgan faoliyat bo'lajak mutaxassislarning kasbiy muloqot madaniyatini, fuqarolik

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Hymes D. Communicative competence. - London: Academic Press.
2. Vygotsky L. S. Mind in Society. - Cambridge: Harvard University Press.
3. Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives. - New York: Longman.
4. Innovatsion pedagogik texnologiyalar asoslari. - Toshkent.
5. Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasi. - Toshkent.
6. Bo'ltakov S., Begaliyeva H. Ta'lim jarayonida kreativ fikrlashning ahamiyati //Академические исследования в современной науке. - 2023. - Т. 2. - №. 9. - С. 129-132.
7. Bo'ltakov S. X. Sivilizatsion pedagogik tizimlarni shakllantirish bosqichlari //Science and innovation. - 2022. - Т. 1. - С. 262-265.

8. Bo'ltakov S. X. Practical aspects of using civilized pedagogical systems in the training of future primary school teachers //Journal of Innovation, Creativity and Art. - 2023. - T. 2. - №. 3. - C. 71-73.

9. Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasi. - Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.

10. O'zbekiston Respublikasi Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi. - Mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitni rivojlantirishga doir metodik tavsiyalar va rasmiy materiallar.

11. Kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'limni tashkil etish. - Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimi nashrlari.

12.

INNOVATSION TA'LIMDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR IDROKI

Burxonov Shavqiddin Sherali o'g'li

Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada globallashuv jarayonida maktabgacha yoshdagi bolalar idroki - psixologiya fanining aloxida tarmog'i ekanligi, u maktabgacha yoshdagi bolalar idrokida bola psixik taraqqiyotining qonuniyatlarini, shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalar idroki qonuniyatlarini birlamchi manbalarga asoslanib tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. Globallashuv, idrok, xotira, diqqat, tafakkur, bolalar psixologiyasi, psixodiagnostika, Ontogenez, filogenez, sensor, senzitivdavr, kognitsiya, kognitiv rivojlanish, yosh dinamikasi, metod, tamoyillar.

Idrok - bu narsa va hodisalarning his a'zolariga bevosita ta'siri bilan ularning xossalari va qismlari yig'indisida aks etishidir. U shaxsning g'oyalar va bilim ko'rinishidagi o'tmish tajribasini o'z ichiga oladi.

Idrok - bu atrofdagi dunyoning ob'ektlari, hodisalari yoki jarayonlarini bevosita aks ettirish. Bu analizator yoki analizatorlar tizimiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan ob'ekt, jarayon yoki hodisaning sub'ektiv tasviridir. Ba'zan idrok atamasi sezgilarga qaratilgan harakatlar tizimini, ya'ni kuzatishning sensorli tadqiqot faoliyatini ham bildiradi.

Sezgi a'zolarimizga ta'sir etuvchi tashqi hodisalar sub'ektning idrok etilgan ta'sirga nisbatan hech qanday qarama-qarshi faolligisiz sezgilar shaklida sub'ektiv ta'sir ko'rsatadi.

Sezgilardan farqli o'laroq, idrok har doim bizdan tashqarida mavjud bo'lgan, ob'ektlar shaklida tuzilgan voqelik bilan sub'ektiv bog'liq bo'lib ko'rinadi. Sensatsiyalar o'zimizda, ob'ektlarning idrok etilgan xususiyatlari, ularning tasvirlari kosmosda lokalizatsiya qilinadi. Sezgilardan ajralib turadigan idrokga xos bo'lgan bu jarayon ob'ektivlashtirish deb ataladi. Rivojlangan shakllardagi idrokning sezgilardan yana bir farqi shundaki, sezgi paydo bo'lishi natijasi qandaydir tuyg'u (masalan, yorug'lik, hajm, muvozanat, shirinlik va boshqalar), idrok natijasida esa obrazdir. inson ongi tomonidan biror narsaga, hodisaga, jarayonga tegishli bo'lgan o'zaro bog'langan turli sezgilar majmuasini o'z ichiga olgan shakllanadi. Muayyan ob'ektni idrok etish uchun unga nisbatan uni o'rganish, qurish va tasvirni yaxshilashga qaratilgan qandaydir qarama-qarshi faoliyatni amalga oshirish kerak. Individual tuyg'ular, go'yo o'ziga xos analizatorlarga "bog'langan" va sezgi paydo bo'lishi uchun qo'zg'atuvchining ularning periferik a'zolari - retseptorlariga ta'sir qilishi kifoya. Idrok etish jarayoni natijasida hosil bo'lgan tasvir o'zaro ta'sirni, bir vaqtning o'zida bir nechta analizatorlarning muvofiqlashtirilgan ishini nazarda tutadi.

Demak, idrok integral ob'ektlardan yoki yaxlit holda idrok etilayotgan murakkab hodisalardan olingan turli sezgilarning mazmunli (shu jumladan qaror qabul qilish) va belgilangan (nutq bilan bog'liq) sintezi vazifasini bajaradi. Bu sintez ma'lum ob'ekt yoki

hodisaning tasviri shaklida namoyon bo'ladi, bu ularning faol aks etishi jarayonida rivojlanadi.

Sezgi tasviri sezgilarning sintezi natijasida paydo bo'ladi, buning imkoniyati, A.N. Leont'ev filogenezdagi tirik mavjudotlarning bir hil, ob'ektiv shakllanmagan muhitdan ob'ektiv shakllangan muhitga o'tishi bilan bog'liq holda paydo bo'lgan. Idrok qilinayotgan ob'ektdagi biologik ahamiyatiga qarab, u yoki boshqa sifat etakchi bo'lib chiqishi mumkin, bu esa qaysi analizatorning ustuvorligi sifatida tan olinishiga bog'liq.

Idrok etish jarayoni natijasida hosil bo'lgan tasvir o'zaro ta'sirni, bir vaqtning o'zida bir nechta analizatorlarning muvofiqlashtirilgan ishini nazarda tutadi. Ularning qaysi biri faolroq ishlashiga qarab, ko'proq ma'lumotni qayta ishlaydi, idrok etilayotgan ob'ektning xususiyatlarini ko'rsatadigan eng muhim belgilarni oladi va idrok turlarini ajratadi. Shunga ko'ra, taktil, ko'rish va eshitish sezgilari farqlanadi. Bunday holda, idrokning barcha turlarida sub'ektning ob'ekt bilan haqiqiy munosabatini qayta aloqa printsipiga ko'ra tartibga soluvchi vosita yoki kinestetik sezgilar ayniqsa muhim rol o'ynaydi. Xususan, vizual idrok etishda haqiqiy ko'rish sezgilari (rang, yorug'lik) bilan birga ko'z harakatlariga hamroh bo'lgan kinestetik sezgilar (akkomodatsiya, konvergentsiya va divergentsiya, kuzatish) ham birlashtirilgan.

Shuningdek, eshitish idroki jarayonida artikulyar apparatlarning zaif harakatlari faol rol o'ynaydi. Inson uchun xarakterlidirki, uning idrok etish tasvirlari nutqdan foydalanishni birlashtiradi. Og'zaki belgilash tufayli ob'ektlarning xususiyatlarini mavhumlashtirish va umumlashtirish mumkin bo'ladi.

Demak, idrok analizatorida ta'sir etuvchi predmet yoki hodisaning subyektiv obrazini shakllantirish jarayoni va natijasidir.

Sezuvchanlikning butun filogenetik rivojlanishi shuni ko'rsatadiki, ma'lum bir qo'zg'atuvchiga nisbatan sezgirlikning rivojlanishining hal qiluvchi omili uning biologik ahamiyati, ya'ni hayot bilan, xulq-atvor bilan, atrof-muhitga moslashish bilan bog'liqligidir. Yashash va harakat qilish, o'z hayoti davomida oldida turgan amaliy vazifalarni hal qilish, inson atrof-muhitni idrok etadi. U muomala qilishi kerak bo'lgan narsalar va odamlarni, uning faoliyati sodir bo'lgan sharoitlarni idrok etish insonning mazmunli harakati uchun zaruriy shartni tashkil qiladi. Idrok qilish, inson nafaqat ko'radi, balki qaraydi, nafaqat eshitadi, balki tinglaydi; u ko'pincha mavzuni adekvat idrok etishni ta'minlaydigan munosabatni faol ravishda tanlaydi; idrok etib, u shunday qilib, idrok tasvirini ob'ektga moslashtirishga qaratilgan muayyan faoliyatni amalga oshiradi. Sezish - bu bizning hislarimizga ta'sir qiladigan ob'ektiv voqelik ob'ekti yoki hodisasining hissiy aksidir. Shaxsni idrok etish nafaqat hissiy tasvir, balki ob'ektning atrof-muhitdan ajralib turadigan, sub'ektga qarama-qarshi bo'lgan ongidir. Idrok qilish imkoniyati sub'ektning nafaqat hissiy qo'zg'atuvchiga reaksiyaga kirishish qobiliyatini, balki ma'lum bir ob'ektning mulki sifatida tegishli hissiy sifatdan xabardor bo'lishini ham nazarda tutadi. Ob'ektni idrok etish sub'ekt tomonidan nafaqat tasvirning mavjudligini, balki faqat yuqori darajada rivojlangan tonik faollik (serebellum va korteks) natijasida yuzaga keladigan ma'lum bir samarali muhitni ham nazarda tutadi.

Kelajakda idrokning rivojlanishi bolalar faoliyatining turli turlarini (o'yin, vizual, konstruktiv va mehnat va o'rganish elementlari) rivojlanishi bilan eng yaqin aloqada sodir bo'ladi. To'rt yoshga to'lgach, u nisbatan mustaqillikka ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. "Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi" mavzusidagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. - T.: "O'zbekiston", 2017. 48 b.

2. Jumaboyev M. O'zbek bolalar adabiyoti. -T.: O'qituvchi, 2002.

3. Jumaboyev M Bolalar adabiyoti. -T.: O'qituvchi, 2011.

4.Raximov G'. Tarjima nazariyasi va amaliyoti. O'zbekiston miliy ensiklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent-2016. 176 b.

5.Алимов В.В. Теория перевода. Перевод в сфере профессиональной коммуникации. - Москва: УРСС, 2004.

6.Safarov, B.N. (2022). PIRLS-XALQARO O'QISH SAVODXONLIGINI O'RGANISH BO'YICHA TARAQQIYOT. Ta'lim faoliyatida innovatsion rivojlanish , 1 (5), 134-138.

7.Safarov, B.N. (2022 yil, noyabr). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik kouchingni tashkil etishning dolzarbligi. 21- asrda innovatsion ta'limning o'rni va ahamiyatiga boshlangan xalqaro konferensiya (1-jild, 8-son, 30-35-betlar).

O'ZBEKISTONNING YASHIL MARVARIDI - ZOMIN FENOMENI

O'rozboyeva Charos

JDPU ingliz tili mutaxassisligi 1-kurs talabasi

Ilmiy raxbar: falsafa fanlari doktori, professor A.Saitkasimov

Annotatsiya: Ushbu maqolada Jizzax viloyatining tabiiy go'shalaridan biri-Zomin tumani haqida so'z boradi. Zominning o'zgacha landshaftlari, tog'lari va o'rmonlari, shuningdek, tarixi va madaniy merosi, turizm salohiyati hamda zamonaviy rivojlanishdagi yutuqlari haqida so'z yuritiladi.Tadqiqot natijasida ushbu hududning turizm va iqtisodiy rivojlanish imkoniyatlari tahlil qilinib, xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: Zomin, Qizil kitob, qo'riqxonasi, Zahiriddin Muhammad Bobur, turizm salohiyati, Zomin milliy bog'i,madaniy meros.

Аннотация: В данной статье рассматривается один из природных заповедников Джизакского края - Заминский район. В статье анализируются уникальные ландшафты, горы и леса Замина, а также его история и культурное наследие, туристический потенциал и достижения в современном развитии. По результатам исследования был проведен анализ туристического и экономического потенциала региона и сделаны выводы.

Ключевые слова: Замин, Красная книга, заповедник, туристический потенциал, Заминский национальный парк, культурное наследие.

Annotatsion: This article discusses one of the natural areas of Jizzakh region - Zamin district. The article discusses the unique landscapes, mountains and forests of Zamin, as well as its history and cultural heritage, tourism potential and achievements in modern development. As a result of the study, the tourism and economic development potential of this region was analyzed and conclusions were drawn.

Keywords: Zamin, Red Book, reserve, tourism potential, Zamin National Park, cultural heritage.

O'zbekistonning Jizzax viloyatida joylashgan so'lim go'sha, ikkinchi Shveysariya nomi bilan mashhur bo'lgan O'zbek Shveysariyasi-Zomin o'zgacha tabiiy landshaftga ega hisoblanadi. U geografik jihatdan tog'li hududda joylashgan bo'lib, bu yerda ko'plab tabiiy resurslar, noyob o'simliklar va hozirda yo'qolib ketish xavfi ostida bo'lgan hayvonot olami mavjud.Zominning tarixi qadim zamonlarga borib taqaladi. Zomin tumanida, ayniqsa, qadimgi zamonlarda yashagan xalqlarning madaniy merosiga oid ko'plab arxeologik topilmalar mavjud. Zominning janubiy tog'li qismi (Turkiston tog' tizmasi)da qalin archazorlar, tabiiy o'rmonlar bor. Zomin tog'-o'rmon davlat qo'riqxonasi, Zomin milliy bog'i, bir qancha lagerlar hamda mashhur Zomin sanatoriyasi joylashgan.

İqlimi keskin kontinental, yozi issiq, quruq, qishi biroz sovuq. Sharq tibbiyoti otasi- Abu Ali İbn Sino qalamiga mansub kitoblarda tilga olingan shifobaxsh o'simliklarning ko'p turlari Zominda uchraydi. Bundan tashqari O'zbekiston respublikasining Qizil Kitobiga

kiritilgan turkiston silovsini, oq tirnoqli ayiq, tulki, jayra, bo'ri kabilar hamda turli qushlarning 130, sut emuzuvchilarning 37 turi, sudralib yuruvchilarning 8 turi Zomin qo'riqxonasida mavjud. İlk bahorning eng go'zal manzaralarini tog', adirlarda ochilgan lola-qizg'aldoqlarni Zominda ko'rish mumkin. Shuningdek bahavo tabiatini, sharsharalarini ko'rib ham inson beixtiyor zavqlanadi. Q.Saqievning ta'kidlashicha, "Zomin milliy tabiat bog'ining o'simlik va hayvonot dunyosini asrash, ularni kelajak avlod uchun asrab avaylash bugungi kunning muhim masalalardan biri sanaladi". [1, 264 b.].

Zominning tarixiy ahamiyati qadimiy ildizlari bilan ajralib turadi. Zahiriddin Muhammad Bobur o'zining Boburnoma asarida Zomin hududi orqali o'tganini va shu yerda turli qadimiy madaniyatlarning izlari mavjudligini yozgan. Bu voqea Zominning tarixiy o'rni va o'tmishda qanday muhim savdo yo'llarining o'tganligini ko'rsatadi. Zomin tumani tarixining muhim jihatlaridan biri, bu yerda o'rnatilgan qadimiy obidalar va tarixiy yodgorliklar bilan bog'liq. Zominning tarixiga oid muzeylar va boshqa madaniy obidalar, o'rganilayotgan hududning noyobligini ko'rsatadi. Ushbu muzeylar Zominning tarixiy obidalari va uning madaniy merosi haqida muhim ma'lumotlarni taqdim etadi.

Bundan tashqari Peshag'or, Teshiktosh kabi g'orlar hamda ko'plab ziyoratgohlar bor. Siz Zominga kelish orqali nafaqat tarixiy joylarni ko'rib, tarixni o'rganasiz balkim tabiatidan rohatlanasiz, turistik zonalarida miriqib dam ham olasiz. Hozirgi kunda shahar rivoji uchun judayam katta e'tibor qaratilmoqda. Jumladan 2024-yilning 27-30-iyun kunlari Zomin tumanida "II Xalqaro maqom san'ati anjumani" bo'lib o'tdi va unga 80 dan ortiq davlat vakillari ishtirok etishdi. Bundan tashqari Shvetsariyaning "Fatzerb AG" kompaniyasi uskunalari asosida uzunligi 305 metr, balandligi 150 metr bo'lgan shisha ko'priq qurildi hamda osma dor yo'li faoliyatini boshladi. Ushbu joylarga kelgan sayyohlar haqiqiy adrenalinni his qilishlari aniq. Shuningdek Zomin tumanida ko'plab uloqlar tashkil qilinib turadi. Bu jamiyatni birlashtirish va milliy urf-odatlarini targ'ib qilishga xizmat qiladi. Shu kabi milliy o'yinlar nafaqat sportni, balki Zominning boy madaniy an'analari va xalq o'yinlarini ham jonlantiradi.

Zomin mamlakatimizda haqiqatan ham universal jihatlari, ya'ni so'lim tabiati, tarixiy yodgorliklari, milliy an'analari, dorivor o'simliklari va fidokor insonlari bilan o'ziga xoslik baxsh etadi. Internet manbada ta'kidlanishicha, "Qadim tarixga ega bo'lgan Zomin tumani O'zbekistonning Jizzax viloyatining tog'li hududida va dengiz sathidan 3000 m yuqorida joylashgan bo'lib, undagi qal'a va qo'rg'onlarning xarobalari, shuningdek asrlar osha og'izdan og'izga ko'chib, bizgacha yetib kelgan afsonalar uning tarixiy ahamiyatni ko'rsatib beradi. Biroq, eng muhimi, bu yerlar o'zining noyob tabiati, ignabargli o'rmonlari, shifobaxsh havosi bilan alohida ajralib turadi. Bu joyda turizmning ko'plab turlarini rivojlantirish mumkin bo'lgan sog'lomlashtirish boyliklari mavjud". [2].

Shuningdek, Zominning o'ziga xos milliy bog'idagi 700 yillik "Boboyong'oq" daraxtini ham ko'rishingiz mumkin. Shu kabi turistik zonalar ko'pligi bois ham, bu yerga tashrif buyuruvchilar soni yildan-yilga ortib bormoqda. Ularga qulaylik yaratish maqsadida Zomin xalqaro aeroporti ham tashkil etildi. Shu kabi go'zal manzaralardan bahramand bo'lish uchun albatta O'zbekistonning yashil marvaridi bo'lgan Zominga tashrif buyushingizni tavsiya qilaman. Bu orqali siz hattoki mo'jaz Zominning manzaralarini yaqqol va to'laligicha ko'rish uchun havo sharlaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lasiz.

Zomin Buyuk ipak yo'li chorrahasida joylashgan, qadimiy Ustroshona davlatining markaziy shaharlaridan bo'lgan. Bugungi kunda ham Zomin tumani va shahri ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan rivojlanib, yirik sanoat, savdo va xizmatlar ko'rsatish markaziga aylanib bormoqda, madaniyat va ma'rifat rivojlanmoqda.. Sh.Namozboevning aytishicha, "O'zbekiston o'zining boy tarixi, madaniyati, jahon sivilizatsiyasiga ulkan hissa qo'shgan olimu, allomalari, beqiyos madaniy meros ob'ektlari, qadimiy me'morchilik, hunarmandchilik va pazandachilik san'ati bilan bir qatorda, ziyorat turizmi yo'nalishida ham yuksak salohiyatga ega mintaqa hisoblanadi. Bu borada mamlakatdagi so'lim va betakror o'ziga xos tabiatga ega bo'lgan Zomin alohida o'rin tutadi". [3, 264 b.].

Xulosa qilib aytganda, Zomin tumani boy tarixga, betakror tabiiy go'zallikka va qadimiy madaniy merosga ega hududlardan biridir. Bu yerda joylashgan tarixiy yodgorliklar, tabiiy qo'riqxonalar, sanatoriyalar va milliy bog'lar yil davomida ko'plab sayyohlarni o'ziga jalb qiladi. Shuningdek, Zomin aholisi tomonidan avloddan-avlodga yetkazib kelinayotgan uloq tashlash kabi milliy o'yinlar, madaniy tadbirlar bu hududning o'ziga xosligini yanada oshiradi. Zominning turistik va madaniy salohiyati kelajakda yanada rivojlanishi mumkin. Bu esa hududga bo'lgan qiziqishning oshishiga, turizm infratuzilmasining rivojlanishiga va madaniy qadriyatlarning keng targ'ib qilinishiga xizmat qiladi. Shu bois, Zominning tabiiy va madaniy merosini asrab-avaylash va uni kelajak avlodlarga yetkazish muhim vazifalardan biri sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Saqiyev Q.B. Zomin milliy tabiat bog'ining biologik xilmaxilligi va ulardan samarali foydalanish. //Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences Volume 1 | ISSUE 9. -6. 212
2. Намозбоев Ш. Зомин - табиати ва тарихи гўзал ўлка. // "Экономика и социум" №8(99) 2022 www.iupr.ru -6. 264."Zomin tarixi va madaniyati" - Jizzax viloyati tarixi bo'yicha ilmiy maqolalar to'plami.
3. Зомин. <https://meros.uz/uzc/object/zomin>.

O'ZBEKISTON "MILLIY TIKLANISH" DEMOKRATIK PARTIYASI MAFKURASINING IJTIMOIIY FALSAFIY MOHIYATI

Nuraliyev Sardor Sarvar o'g'li

Andijon davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston "Milliy tiklanish" demokratik partiyasining mafkuraviy yo'nalishi va ijtimoiy-falsafiy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda partiya dasturidagi asosiy g'oyalar - milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi, "oilada ma'naviy muhitni asrashda partiyaning o'rni yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: siyosiy partiya, Milliy tiklanish demokratik partiyasi, siyosiy mafkura, milliy qadriyatlar, partiya siyosat, siyosiy hayot, ma'naviy muhit.

Аннотация: В данной статье анализируются идеологическое направление и социально-философские основы Демократической партии Узбекистана «Миллий тикланиш». В исследовании рассматриваются основные идеи программы партии - гармония национальных и общечеловеческих ценностей, а также роль партии в сохранении духовной атмосферы в семье.

Ключевые слова: политическая партия, Демократическая партия «Миллий тикланиш», политическая идеология, национальные ценности, партийная политика, политическая жизнь, духовная среда.

Abstract: This article analyzes the ideological orientation and socio-philosophical foundations of the Democratic Party of Uzbekistan "Milliy Tiklanish". The study examines the main ideas of the party's program, including the harmony of national and universal values and the role of the party in preserving the spiritual environment within the family.

Keywords: political party, Milliy Tiklanish Democratic Party, political ideology, national values, party policy, political life, spiritual environment.

O'zbekistondagi siyosiy partiyalar - Markaziy Osiyoda kamyob holat sifatida - mafkuraviy jihatdan oltingizakday tarqatilgan: ya'ni har biri alohida yo'nalishni "qoplaydi". Masalan, O'zLiDeP o'ziga liberal-demokratik (o'ng) g'oyalarni shior qilgan bo'lsa, "Milliy tiklanish" DP o'zini konservativ (milliy-ma'naviy qadriyatparvar) g'oyalarga tayanadigan partiya deb biladi. Shu qatorda, XDP va "Adolat" SDP rasmiy ravishda so'l markazchi,

sotsial-demokratik g'oyalarni o'z dasturlari asosi qilib olganlar [1]. Beshinchi partiya - Ekologik partiya - ekologizm g'oyasiga yo'nalishgan [2].

O'zbekiston "Milliy tiklanish" demokratik partiyasi (O'zDP) - O'zbekistondagi siyosiy partiyalardan biri. 1995 yilning 3 iyunida bo'lib o'tgan ta'sis qurultoyida tashkil topgan. O'zMTDP teran milliy ruh va dunyoqarashga ega bo'lgan, ruhan va qalban vatanparvarlik g'oyalarini, siyosiy jihatdan o'z taqdirini o'zi belgilashga, o'z-o'zini boshqarishga intilayotgan, o'zligini anglash, milliy birlik va milliy tiklanishni muhim hayotiy maqsadlari deb ifoda etayotgan fuqarolarning qarashlari va manfaatlarini birlashtiradi.

Ushbu partiya ziyolilar, milliy taraqqiyot yo'lidan borayotgan mulkdor va tadbirkorlar, ijodiy faoliyat bilan mashg'ul intellektual mehnat sohasi vakillari, istiqlol g'oyasiga sadoqatli yoshlar, o'z manfaatlarini umummilliy manfaatlar bilan uyg'unlikda ko'rayotgan fuqarolar hamda partiyaning dasturiy maqsadiga xayrixoh boshqa ijtimoiy tabaqalarga suyanadi va ularning manfaatlarini himoya qiladi.

O'zbekiston "Milliy tiklanish" demokratik partiyasi O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining qonuniy manfaatlari va siyosiy irodasini ifoda etuvchi siyosiy tashkilotdir. Partiya O'zbekistonni rivojlantirishning - Yurt tinchligi, Vatan taraqqiyoti, Xalq farovonligi, "Milliy tiklanishdan - milliy yuksalish sari" - umummilliy g'oyalari atrofida butun jamiyatni jipslashtirishga asoslangan yo'lini qo'llab-quvvatlaydi.

Bu g'oya O'zbekistonning dunyodagi o'rni va roli, davlatning taktik va strategik maqsadlari va vazifalari, uning yangi xalqaro sharoitlarda hamda geosiyosiy voqealarda milliy manfaatlarini ro'yobga chiqarish va himoya qilish borasidagi amaliy qadamlarini fuqarolar tomonidan to'g'ri idrok etish va anglashiga asoslanadi. Partiyaning tashkiliy-huquqiy shakli jamoat birlashmasi bo'lib, u jamiyatning turli guruhlar va qatlamlariga mansub bo'lgan, milliy manfaatlar va qadriyatlarni ustuvor qo'ygan hamda milliy davlatchilik asoslarini mustahkamlashda, demokratik huquqiy davlat barpo etishda, yurtning gullab-yashnashini ta'minlash hamda xalq farovonligini oshirishda ongli va mas'uliyatli tarzda ishtirok etuvchi O'zbekiston Respublikasi fuqarolarini ixtiyoriy asosda birlashtiradi [3].

"Milliy tiklanish" demokratik partiyasi (MTDP) dasturidagi g'oyaviy o'zak zamonaviy rivojlanishni "qadriyat-markazli" yondashuv orqali izohlaydi: partiya davlat qurishni milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligida, inson qadrini yuksak qiymat sifatida ilgari surgan holda qurishni bosh maqsad deb belgilaydi. Bu, ijtimoiy-falsafiy tilda aytganda, modernizatsiyani faqat iqtisodiy-texnik emas, balki axloqiy-madaniy me'yorlar bilan "aralashgan" jarayon sifatida tushunishdir.

"Milliy tiklanish" demokratik partiyasi adolatni, avvalo, axloqiy-jamoaviy tartib va ijtimoiy himoya orqali ta'minlashga moyil: elektron sigareta va nikotinli mahsulotlarni taqiqlash, davlat xizmatchilari sonini qisqartirish, ayollar uchun moslashuvchan ish vaqti hamda haq to'lanadigan "onalik ta'tili"ni joriy etish, oilaviy nizolar bo'yicha ixtisoslashgan sud amaliyotini kuchaytirish, asosiy iste'mol tovarlarida narx barqarorligini saqlash kabi yo'nalishlarni shunga misol keltirish o'rinlidir.

Partiya iqtisodiy nazariyasida ham axloqiy o'lchov ochiq: "qadriyatlarga asoslangan bozor iqtisodiyoti" degan formula bozor neytral emas, balki madaniy-qadriy ramkada harakat qilishi kerakligini anglatadi [4].

Shunday qilib, MTDP dasturining ijtimoiy-falsafiy mohiyati "qadriyat-markazli modernizatsiya" konseptida jamlangan: milliy o'zlik va umuminsoniy huquqlar sintezi, axloqiy iqtisod va qonun ustuvorligi, jamoa birdamligi va fuqarolik hisobdorligi o'rtasidagi uzviy aloqa.

O'zbekiston Milliy demokratik partiyasi lideri: "Biz san'atga qarshi emasmiz, san'atning siyosatga qurol qilinishiga qarshimiz. Taraqqiyparvar o'zbek ziyolilari va oqko'ngil ajdodlarimizning qoniga bo'yalgan bosqinchi sovet davlati bayrog'ining mamlakatimiz poytaxtining qoq markazida baland ko'tarilishini o'zbek xalqiga nisbatan haqorat deb hisoblaymiz", - degandi [5].

Bu murakkablik juda muhimdir; u shuni ko'rsatadiki, partiyalar ko'pincha faqat yagona axloqiy asosni taqdim eta olmaydilar, balki o'z saylovchilari doirasidagi turli axloqiy pozitsiyalar o'rtasida muzokaralar olib borishlari kerak, bu esa demokratik muloqotni boyitadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://kun.uz/8330294> - Siyosiy partiyalar dasturlari - turli mafkuralar va yangi g'oyalar raqobati. Murojaat etilgan sana: 14.05.2025 y.
2. <https://president.uz/uz/lists/view/781> Prezident Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis palatalari, siyosiy partiyalar hamda O'zbekiston Ekologik harakati vakillari bilan videoselektor yig'ilishidagi ma'ruzasi. Murojaat etilgan sana: 21.09.2025 y.
3. <https://mt.uz/nizom> - O'zbekiston "milliy tiklanish" demokratik partiyasining ustavi. Murojaat etilgan sana: 24.09.2025 y.
4. https://uz.wikipedia.org/wiki/O%CA%BBzbekiston_Milliy_tiklanish_demokratik_partiyasi Murojaat etilgan sana: 24.09.2025 y.
5. <https://www.gazeta.uz/uz/2024/09/04/alisher-qodirov/> - «Qonunchiligimizda sovet mafkurasi, davri va ramzlarini targ'ib qilish taqiqlanishi lozim» - Alisher Qodirov. Murojaat etilgan sana: 05.10.2025 y.

СОДЕРЖАНИЯ ТЕХНОЛОГИИ ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

Расулов Ш.У

Старший преподаватель цикла В и С полковник

Аннотация: В статье рассмотрены технологии военно-патриотического воспитания курсантов военных вузов. Уточнены определения «педагогическая технология» и патриотическое воспитание. Автор раскрывает основные методы, формы и средства воспитания в военном вузе. Анализирует актуальный потенциал самовоспитания.

Ключевые слова: технологии военно-патриотического воспитания, патриотическое воспитание, педагогические технологии, формы воспитания, средства воспитания, методы воспитания, самовоспитание.

Abstract: This article examines military-patriotic education technologies for cadets at military academies. The definitions of "pedagogical technology" and patriotic education are clarified. The author reveals the main methods, forms, and means of education at a military academy. The current potential for self-education is analyzed.

Keywords: military-patriotic education technologies, patriotic education, pedagogical technologies, forms of education, means of education, methods of education, self-education.

Annotatsiya: Ushbu maqolada harbiy bilim yurtlari kursantlari uchun harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi texnologiyalari ko'rib chiqiladi. "Pedagogik texnologiya" va vatanparvarlik tarbiyasi tushunchalariga aniqlik kiritildi. Muallif harbiy akademiya'dagi ta'limning asosiy usullari, shakllari va vositalarini ochib beradi. O'z-o'zini tarbiyalashning hozirgi imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi texnologiyalari, vatanparvarlik tarbiyasi, pedagogik texnologiyalar, ta'lim shakllari, ta'lim vositalari, ta'lim usullari, o'z-o'zini tarbiyalash.

Образовательная среда военного вуза предоставляет большие возможности для создания фундамента патриотических ценностей у будущих офицеров. В современности модернизация системы военно-патриотического воспитания становится приоритетной задачей государства и общества.

В рамках исследуемой нами проблемы существует необходимость уточнения определений «педагогическая технология» и патриотическое воспитание. С начала 1960-х гг. в науке получило распространение понятие «педагогическая технология». Произошло это вследствие развития научно-технического прогресса и стремления педагогов вывести образование на качественно новый уровень. Изначально педагогическая технология рассматривалась исследователями как совокупность различных форм и методов, применяемых в процессе обучения, однако в современной педагогике она включает в себя также исследование принципов развития и поиск способов оптимизации воспитательного процесса.

В 1986 г. термин «педагогическая технология» был сформулирован в материалах ЮНЕСКО следующим образом: Педагогическая технология - системный метод планирования, применения и оценивания всего процесса обучения и усвоения знаний путем учета человеческих и технических ресурсов и взаимодействия между ними для достижения более эффективной формы образования [1].

Военно-патриотическое воспитание курсантов военных вузов в педагогической науке понимается как составная часть патриотического воспитания, организованная, целенаправленная, систематическая деятельность государственных институтов, учреждений, общественных организаций, штабов, командиров по формированию и развитию у личного состава патриотических ценностей, желания добросовестно выполнять воинский долг, навыков вооруженной защиты Отечества, а также знание и преумножение воинских традиций [2].

Практика показывает, что эффективность используемых методов зависит от опыта командиров подразделений, уровня квалификации профессорско-преподавательского состава и офицеров управления, умения оптимально использовать педагогические технологии. Важнейшим компонентом педагогических технологий являются средства воспитания. Развитие информационных технологий позволяет использовать в военно-патриотическом воспитании такие инновационные средства как мультимедийные ресурсы, документальные видеоматериалы, аудио и видео информацию. В настоящее время военно-патриотическое воспитание курсантов выражается в практической воспитательной работе, которая представляет собой комплекс индивидуально-психологических, информационно-пропагандистских, социально экономических, правовых, морально-этических, спортивно-массовых, культурно-досуговых и иных мероприятий, организуемых командирами подразделений, профессорской преподавательским составом, отделом по работе с личным составом, целью которых является формирование патриотических ценностей у курсантов. [2,3,4,5,6].

Основными формами и методами воспитательной работы по военно-патриотическому воспитанию, которые входят в состав педагогических технологий, являются: коллективные и индивидуальные беседы, информирование военнослужащих, единые дни информирования, лекции, совещания и собрания с личным составом, вечера вопросов и ответов, тематические вечера, конференции, лекции, викторины, встречи с ветеранами Великой Отечественной войны и боевых действий, экскурсии по культурным местам и местам боевой славы, проведение дней воинской славы России, изучение современных образцов вооружения и военной техники, самодеятельность по интересам, занятия в музеях, просмотр патриотических документальных фильмов. [2,3,4,5,6].

К инновационным формам воспитания, используемым в военном вузе, можно отнести активную учебную лекцию и групповую дискуссию. Основным отличием

активной учебной лекции является то, что преподаватель использует разнообразные подходы, позволяющие подавать информацию и получать обратную связь, корректируя ход лекции в соответствии с мнением курсантов. Метод групповой дискуссии используется с целью организации совместной деятельности и решения общих вопросов, что позволяет улучшить климат в коллективе и найти решение, которое устраивает большинство.

Основной формой дискуссии, используемой в военном вузе, является программированная дискуссия так, как она предполагает точный алгоритм, план ее проведения и четкую последовательность. Положительной стороной данной формы является рационально направленное усилие участников на разрешение поставленной задачи, а отрицательным моментом - ограниченная инициатива. Активные учебные лекции и групповые дискуссии, используемые в целях военно-патриотического воспитания курсантов, относятся к интенсивным технологиям обучения. Ключевой проблемой использования технологий военно-патриотического воспитания является выбор правильного метода обучения. Нет методов плохих или хороших, ни один из них не может быть заранее объявлен неэффективным, все зависит от тех условий, в которых он применяется. Чем точнее командир и преподаватель понимают причины использования того или иного метода, чем лучше знают их специфику, тем эффективнее будет протекать процесс воспитания [2,3,4,5,6].

Применение форм, методов и средств воспитания военнослужащих должно осуществляться комплексно, что позволяет обеспечить качественное функционирование системы военно-патриотического воспитания и достичь высокого уровня эффективности. Использование сетевых средств коммуникации и информационных технологий в процессе патриотического воспитания курсантов предполагает владение командирами методикой интеграции информационных технологий в воспитательный процесс. В сложившейся ситуации, характеризующейся активной иностранной культурно-информационной экспансией в средствах массовой информации, особое значение приобретает умение педагогов грамотно выбирать информационные ресурсы, сосредотачивая внимание на тех материалах, где необходимая информация представлена наиболее доступно и полно [2,3,4,5,6].

Подводя итог сказанному необходимо отметить, что в современной жизни процессу формирования патриотических ценностей у курсантов военных вузов уделяется достаточное внимание: разрабатываются законы, методические рекомендации, публикуются учебные пособия по организации воспитательной работы, определяющие технологии патриотического воспитания, на федеральном уровне организуются мероприятия по развитию у молодежи патриотических качеств. Для того чтобы уровень патриотического воспитания продолжал расти необходимо постоянно контролировать эффективность используемых преподавателями методов, форм, средств воспитания, совершенствовать педагогический опыт командиров, создавать условия для формирования у курсантов способности к самовоспитанию и самообразованию, а также стимулировать у них развитие внутренних мотивов самосовершенствования.

Литературы:

1. Военная педагогика: учебник для вузов / под ред. О.Ю. Ефремова. СПб.: Питер, 2008. 640 с.
2. Государственно-патриотическое воспитание военнослужащих в военном вузе / А.М. Абассов [и др.]; под ред. В.А. Зайцева, Ю.А. Гурьева. Воронеж: ВАИУ, 2009. 185 с.
3. Костылев С.В. Модернизация педагогической системы формирования патриотических ценностей курсантов высших военно-учебных заведений МО РФ. Краснодар: ВАС, 2014. 215 с.

4. Профессиональная педагогика: учебник для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям / под ред. С.Я. Батышева, А.М. Новикова. М.: ЭГБЕС, 2010. 486 с.

5. Старков Р.В. Совершенствование военно-патриотического воспитания курсантов факультетов среднего профессионального образования вузов Министерства Обороны Российской Федерации: дис. ... канд. пед. наук. 13.00.08. М.: 2015. 275 с.

6. Фомина Е.Г. Особенности гражданско-патриотического воспитания студентов университета в современных условиях // Образование и образованный человек в XXI веке. 2015. №2. С. 35.

O‘QUVCHILARNI INNOVATION YONDASHUVLAR ASOSIDA HARBIY VATANPARVARLIK RUHIDA TARBİYALASH JARAYONLARI MAZMUNI

Makamov Axad Xasanboyevich

Qori Niyoziy nomidagi tarbiya pedagogikasi milliy instituti Qoraqalpoq filiali mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘quvchilarni innovatsion yondashuvlar asosida harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tizimi mazmunini takomillashtirish muhim pedagogik muammo sifatida ekanligi ilmiy nazariy jihatda tahlil etilgan hamda mazmuni bayon etilgan

Kalit so‘zlar: o‘quvchi- yoshlar, vatan, vatanga muhabbat, vatanparvarlik, harbiy vatanparvarlik.

Abstract. This article provides a scientific and theoretical analysis and describes the potential for improving the system of educating students in the spirit of military patriotism based on innovative approaches as an important pedagogical issue.

Keywords: student youth, Motherland, love for the Motherland

Xozirgi yoshlarga o‘z xalqining buyukligini tushuntirish, ularning dunyoqarashi zamonaviy hayot paradikmasi orqali o‘zgartirish lozim bo‘lmoqda. Jamiyatda axloqning milliy asoslari pasayishi uning o‘rnini deviant hulq - atvor egallashiga olib keladi. Ushbu muammolarga echim topishda 2020 yil 30 iyundagi PF-6017-son “O‘zbekiston Respublikasida Yoshlarga oid davlat siyosatini tubdan isloh qilish va yangi boskichga olib chikish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmonlari, Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 23 fevraldagi 140-son “Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash to‘g‘risida”gi qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli Farmoni, hamda ushbu sohaga tegishli boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlar orqali tartibga solingan holda amalga oshirilmoqda.

MDH olimlari Z.Sheykin va L.Senkova[4]larning fikriga kura, harbiy- vatanparvarlik tarbiyasi siyosiy muhitga bog‘lik holda jamiyat birligining omili sifatida xizmat qiladi. Davlatning ma‘naviy, axloqiy va iktisodiy tiklanish manbai va vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Demak, harbiy-vatanparvarlik - vatanparvarlik tarbiyasining tarkibiy qismi sifatida tinchlik va urush vaktida fuqarolik burchini muvaffaqiyatli bajara oladigan shaxsni shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan. Xarbiy-vatanparvar fuqaroning shaxsiyati mustakil fikrlashi bilan ajralib turadi. U eng muhim ma‘naviy-axloqiy fazilatlariga, baFrikenglikka, Vatanga, o‘z ona yurtiga, karindoshlari va dustlariga, Vatanidan uning tarixidan hamda yutuklaridan faxrlanishdan, davlat ramzlari hamda mamlakat huquqiy konunlariga hurmat ko‘rsatishlikda namoyon bo‘ladi. .

O‘quvchilarni harbiy-vatanparvarlik ruxida tarbiyalash nazariyasi va amaliyotini puxta egallashi, ularni harbiy xizmatga har tomonlama tayyorlash, Vatan himoyasi burchini ado

etish pedagogik jamoaning eng muhim vazifalaridan biridir. Xarbiy-vatanparvarlik tarbiyasi tushunchasi vatanparvarlik tushunchasi negizida paydo bo'lgan bo'lib uning o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligini yoddan chiqarmasligimiz lozimdir [5, 6, 7].

Mamlakatimiz aholisi va o'quvchilarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularning fuqarolik pozitsiyasini kuchaytirish bilan bog'lik ishlarni Shavkat Mirziyoev tomonidan ta'kidlangandek "Jasur jangchi - yoshlar uchun namuna" shiori ostida yanada jadallashtirish asosida bugungi kun talabidan kelib chiqqan holda amalga oshirilayotgan faoliyatimizni sifat jihatdan samarali tarzda olib borish vazifasini qo'yilmoqda [1, 2].

MDX olimi V.I. Lutovinov fikriga kura, xarbiy-vatanparvarlik tarbiyasi tufayli vatanparvarlik tarbiyasining asosiy mazmuni, avvalo, Vatanga fidoyilik bilan xizmat kilish, konstitutsiyaviy burchni bajarish uchun javobgarlik, Vatanni ximoya kilish vazifasi va xar kaday tajovo'zkorga karshi kurol bilan chikishga tayyorgarlik sifatida tushunilgan [3].

Umumta'lim fani "Chaquiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik" uquv dasturi ma'lum darajada mustakillik davriga qadar qo'llangan boshlang'ich xarbiy tayyorgarlik dasto'ringin vorisi xisoblanadi.

"Asosan xarbiy- vatanparvarlik tarbiyasiga oid bilimlar fan mavzusiga daxldorlik asosida olib borilmaydi, kuprok fanga ajratilgan mashg'ulotlarni tushuntirish, xarbiy vatanparvarlik tarbiyasiga oid bilimlar berilmaydi, shuningdek, kelajakda egallaydigan kasbiy faoliyatimizni tashkil etish jarayonida foydalanish mumkin bo'lgan bilimlar asosida bog'lab o'tilsa maqsadga muvofik bo'lardi"[5].

Xar bir kishi kelajakda muayyan faoliyatni tashkil etish, unda samarali xizmat kilishda mas'ullik, chidamlilik, kat'iyatlilik, sabr-tokatlik kabi tarbiyaviy sifatlar muxim sanaldi. Ushbu sifatlarni tarbiyalashda xarbiy- vatanparvarlik bilimlarini o'quvchilarga singdirish orqali erishiladi. Chaquiruvga qadar bochoanvich tayyorgarligi faniga ajratilgan vakt xajmining o'quvchilar e'xtiyojini kondirish uchun etarli emasligini inobatga olsak, auditoriya xamda ta'lim muassasasidan tashkari sharoitda xarbiy vatanparvarlikka oid bilimlarni va tarbiyaviy dasturlarni tarFib etish zaruriyatini xam xisobga olish lozim bo'ladi. Shu yul tutilganda xam o'quvchilarning e'xtiyojlarini qisman bo'lsada kondirish imkoniyati mavjud bo'lar edi [5].

Vatanparvarlik ruxida yoshlarni tayyorlash buyicha direktor o'rinbosari: xarbiy-vatanparvarlik tarbiyasi muammolarini xal kilish uchun uquv dasturlari imkoniyatlarini taxlil kiladi;

- o'quvchilarni Vatan ximoyasiga tayyorlash uchun dars va darsdan tashkari ishlarning birligi va o'zaro bog'likligini ta'minlaydi;

- darsdan tashkari xarbiy-vatanparvarlik ishlariga raxbarlik kiladi;

- xarbiy-vatanparvarlik darslarini olib borishda uslubiy yordam ko'rsatadi;

- xarbiy-vatanparvarlik darslari va tadbirlarni rejalashtiradi, nazorat kiladi.

Chaquiruvga qadar boshlanvich tayyorgarlik fani o'qituvchisi:

- sinf jamoasining xarbiy-vatanparvarlik faoliyatini nazorat kiladi;

- fan o'qituvchilari bilan mavzuga doir ishlarni rejalashtiradi va nazorat kiladi;

- xarbiy ta'lim o'qituvchisi uquv jarayonining xarbiy-vatanparvarlik yunalishini ta'minlaydi;

- darsning tarbiyaviy maqsadlariga xarbiy-vatanparvarlik tarbiyasi jixatlarini muntazam ravishda kiritib borish;

- dars va darsdan tashkarida o'quvchilarni xarbiy-vatanparvarlik tarbiyasi buyicha tadbirlarni rejalashtirishda ishtirok etadi;

- xarbiy-vatanparvarlik darslarining didaktik imkoniyatlariga mas'ul;

- xarbiy tayyorgarlik buyicha ukitish ishlarni amalga oshiradi;

- fanlararo alokadorlikni ta'minlaydi; xarbiy sport uyinlarini shakllantirishda uslubiy yordam ko'rsatish kabi xususiyatlar aniklandi.

Shuningdek, vatanparvarlik tarbiyasida qo'llanilayotgan tarixiy- vatanparvarlik, fuqarolik-vatanparvarlik va ma'naviy-axloqiy vatanparvarlik yunalishlari bugungi kunda

kengroq tarqib kilinmoqda. Bu vatanparvarlik ta'limi mazmunini boyitishga va turli toifadagi o'quvchilar o'rtasida vatanparvarlik qadriyatlarini shakllantirishda uning imkoniyatlarini oshirishga yordam beradi [6].

Shu bilan birga, vatanparvarlik tarbiyasining xarbiy-vatanparvarlik tarbiyasi yunalishi orqada kolib ketmoqda. Xarbiy-vatanparvarlik tarbiyasining ta'limiy sub'ektlari faoliyatining uquv, moddiy va texnik ta'minoti konikarsiz xolatda ekanligini taxlil kilish davomida aniklandi.

Ta'lim muassasasi har bir o'quvchining fuqarolik pozitsiyasini, uning konstitutsiyaviy burchini va Vatanni himoya kilish vazifasini bajarishga tayyorligini va kobiliyatini shakllantirishga qaratilganligini hisobga olib, biz harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi ishining qo'yidagi maqsadlarda davom ettirdik:

1. Akliy, jismoniy, ma'naviy va axloqiy fazilatlariga ega bo'lgan Kurolli Kuchlar safida fuqarolik burchini bajarishga tayyor bo'lgan barkamol shaxsni shakllantirish.

2. Xarbiy ish asoslari buyicha bilim va ko'nikmalar tizimini shakllantirish.

3. Xayot yulini belgilashda ta'sir kiladigan qadriyatlar tizimini shakllantirish.

Xarbiy-vatanparvarlik tarbiyasi ishlarini olib borishda qo'yidagi tamoyillarga asoslanildi.

ilmiylik tamoyili - dunyo va mahalliy fan tajribalari orqali amaliyotda natijadorlik samaradorligi yukori bo'lgan tavsiyalar va xulosalar asos kilib olish;

uzviylik tamoyili - dars va darsdan tashkari vaktlarda o'quvchilar psixologiyasiga ta'limiy va tarbiyaviy faoliyat orqali doimiy ta'sir ko'rsatishni ta'minlash;

uzluksizlik tamoyili - harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlarini bopo'angich, o'rta va yukori sinf boskichlarida olib borish;

integratsiya tamoyili - ajralmas siyosiy-ijtimoiy soxalarga oid bilimlarni egallash, o'quvchining ma'naviy fazilatlarini tarbiyalash borasida fanlararo bog'lanishlar orqali tashkil etib borish;

amaliy yunaltirish tamoyili - simulyatorlar jixozlar orqali amaliy mashg'ulotlarni tashkil etilish, otalikka olingan xarbiy qismlar bazasida uquv dala mashfulotlarini olib borilishi, shuningdek, urush va mexnat faxriylar bilan uchrashuvlar, xarbiy shon-sharaf joylariga sayoxatlar tarzida olib boriladi.

Xarbiy-vatanparvarlik tarbiyasi ishining yukoridagi maqsad yunalishlaridan kelib chiqqan xolda qo'yidagi funktsiyalari belgilab olindi:

- O'zbek davlati tarixi, uning Kurolli Kuchlari tarkibi va to'zilishi, Kurolli Kuchlarga raxbarlik kilish va boshkarish tizimi, xarbiy xizmatni boshkarish tartibi to'g'risida bilimlarni chukurlashtirishga qaratish;

- madaniy meros funktsiyasi - o'quvchilarni milliy va xarbiy an'analar bilan tanishtirishni ta'minlaydigan jarayonlarni o'z ichiga oladi;

- o'quvchilarda ma'naviy, axloqiy, jismoniy kobiliyatlarini shakllantirish tarbiyaviy faoliyat;

- o'quvchilarni xayotda mustaxkam pozitsiyaga ega bo'lishlikka tarbiyalash;

- o'zgaruvchanlik funktsiyasi - nafakat shaxsning, balki jamiyatning extiyojlarini kondirishga moslashtirish;

- prognozlash funktsiyasi - davlat va jamiyatdagi o'zgarishlarni xisobga olgan xolda proaktiv faoliyatni belgilaydi.

- o'quvchilarda xarbiy-vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirishning pedagogik-psixologik imkoniyatlari:

- fuqarolik pozitsiyasi shakllantirishda ta'limiy bilimlarga kizikish;

- o'qituvchilar bilim darajasi va kasbiy komponentlarini doimiy takomillashtirib borishlik;

- o'quvchilar ota-onalarining individual xususiyatlarini xisobga olishlik.

Keng kamrovli mashg'ulotlar jumladan, amaliy jismoniy mashklar, fuqaro mudofaasi faoliyati va xarbiy ish asoslarini o'z ichiga bo'limlardagi mashg'ulotlarning amaliy turlari estafetalar va musobakalar, muammoli vazifalardan karor kabul kilish tarzida o'tkazilishi maqsadga muvofikdir [7].

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. 2020 yil 30 iyundagi PF-6017-son "O'zbekiston Respublikasida Yoshlarga oid davlat siyosatini tubdan isloh kilish va yangi boskichga olib chikish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonlari
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni. "Xalq so'zi". 2022 yil 1 fevral № 23 (8085)
3. Lutovinov V.I. Voenno-patrioticheskoe vospitanie Rossiyskoy molodeji. Uchebno-metodicheskoe posobie. Moskva, Izdatelstvo RAGS 2010
4. Sheykin Z., Senkova L., Tvorcheskij podxod v patrioticheskom i npravstvennom vospitanii uchahixsya. G'G' Osnovo' bezopasnosti jizni.- 2014.- № 10.- s. 61.
5. Haydaraliyev. H. "Talabalarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash jarayonlarini takomillashtirish". Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan disseratsiya. - Namangan. 2021 y. B.131.
6. Quvvatov N. G'oziev E. "Vatanparvarlik his-tuyg'usini baholash mezonlari". "Xalq ta'limi" jurnali, 1997. 2-son 4-9-b.
7. Quronov M. "Milliy tarbiya" - Toshkent. "Ma'naviyat", 2014, 153-154-betlar.

ТЕХНОЛОГИЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ОДАРЕННЫХ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Худойбердиева Дурдона Баходир кизи

Преподаватель Гулистанского государственного педагогического института

Аннотация: ресурсы, представленные в данной статье, через работу с одаренными детьми и изучение ее компонентов создают основу для проявления одаренности у детей и говорят о формировании научных взглядов, подходов, методов совершенствования основных направлений.

Ключевые слова: талант, технология, талант, демократия, стратегия, устойчивость, государство, одаренность, нестандартный, творческий, индивидуальный.

Anotatsiya: ushbu maqolada keltirilgan manbalar iqtidorli bolalar bilan ishlash va uning tarkibiy qismlarini o'rganish orqali bolalarda iqtidorning namoyon bo'lishi uchun asos yaratadi va asosiy yo'nalishlarni takomillashtirishning ilmiy qarashlari, yondashuvlari va usullarini shakllantirish haqida gapiradi.

Kalit so'zlar: iqtidor, texnologiya, iste'dod, demokratiya, strategiya, barqarorlik, davlat, nostandat, kreativev, individual.

Abstract: the resources presented in this article provide the basis for the demonstration of giftedness in children by working with gifted children and studying its components, and talk about the formation of scientific views, approaches, methods for improving the main directions.

Key words: talent, technology, talent, democracy, strategy, sustainable, state, giftedness, nostandard, creative, individual.

Реформы, направленные на совершенствование нормативно-правовой базы поддержки одаренных детей в Узбекистане, внедрение инновационной системы обучения и воспитания одаренных детей, налаживание сотрудничества в этой связи между семьями, образовательными учреждениями и молодежными организациями, разработка

диагностического аппарата по отбору одаренных детей одаренных детей на основе передового зарубежного опыта, расширение возможностей внедрения социально-педагогических технологий и методов работы с одаренными детьми. В концепции развития системы народного образования до 2030 года определены такие задачи, как «создание системы осуществления конкретной целенаправленной работы с одаренными детьми и талантливой молодежью, организация «Президентских школ» [1].

Талант - это качество психики человека, которое систематически развивается на протяжении всей жизни и определяется тем, что человек обладает способностью достигать более высоких результатов в одной или нескольких областях по сравнению с другими людьми [2; 7-9-стр].

В психологических словарях понятие «талант» определяется следующим образом:

1) талант - уникальное сочетание способностей, обеспечивающее успешное осуществление данной деятельности;

2) талант - это общие способности, определяющие масштаб возможностей человека, уровень активности и уникальности;

3) талант - целостная индивидуальная характеристика умственного потенциала, способности к обучению и познавательных способностей;

4) талант - это наделённые природой способности, их природная основа, своеобразие и степени проявления;

5) талант - это талант, наличие внутренних возможностей и условий для достижения высоких результатов в деятельности [3; 247-стр].

На основании этих описаний можно отметить, что талант - это общие интеллектуальные и познавательные возможности человека, одаренного от природы, способность добиваться успехов в деятельности (например, учебной, творческой, профессиональной, научной) верхом на особых способностях. ложь.

В развитии детской одаренности важна роль их врожденных способностей и талантов. Молодые люди с врожденными способностями быстро усваивают все образовательные, воспитательные и профессиональные наставления взрослых и могут активно усваивать и применять их в жизни. Но не все молодые люди обладают этой способностью и талантом, врожденным талантом. Поэтому формирование способностей и приумножение талантов молодежи является прежде всего обязанностью педагогов и широкой общественности, т.е. семьи, микрорайона, учебных заведений и руководителей предприятий, организаций, мастерских [4; 76-86- стр].

Следовательно, талант-это качественно своеобразная совокупность способностей, которая выражает зрелость творческих способностей человека или определенной группы людей. Талант различается, с одной стороны, уровнем умственного развития, психических и духовных качеств, а с другой - овладением различными областями знаний в зависимости от направленности этих способностей.

Талант зависит от категорий «возможность» и «реальность». Человеческий талант - это только способность приобретать знания и навыки. Приобретение этих знаний и навыков зависит от многих условий.

Талант-это качественно определенный набор способностей, обеспечивающих успешное выполнение деятельности; умственные способности или интеллект; индивидуальное описание познавательных способностей и способностей к обучению. Одаренный школьник - обладатель индивидуального потенциала, отличающийся от других детей своим уровнем интеллекта, познавательных способностей, способностей. Интеллектуальная способность-это характеристика интеллекта, характеризующая успешность интеллектуальной деятельности в конкретных ситуациях с точки зрения правильности, а также быстроты обработки информации в процессе решения задач,

оригинальности и разнообразия идей, высокой скоростью и глубиной обучения, методы познания являются отражением индивидуальности.

Одаренный ребенок - ребенок, отличающийся яркими, публичными, иногда известными достижениями (или имеющий внутреннюю основу для таких достижений) в той или иной деятельности. Сегодня большинство психологов признают, что качественное своеобразие таланта и степень его развития есть сложная игра наследственности, а социальная среда, всегда связанная с деятельностью ребенка (игрой, обучением, трудом), является результатом взаимодействия.

Раннее проявление таланта наблюдается от двух до шести лет. Такие дети склонны читать с двух-трех лет, в три-четыре года умеют читать и считать, в пять-шесть лет могут писать слова и небольшие предложения. В дошкольном возрасте одаренные дети отличаются от других уровнем интеллектуального развития. Они очень активны, задают много вопросов, любознательны, легко запоминают и пересказывают полученную от взрослых информацию, обладают богатым воображением. Одаренные дети часто интересуются различными расчетами, сочиняют стихи или сказки, играют на музыкальных инструментах, играют в шахматы, рисуют, поют и танцуют.

Одним словом, организация интеллектуальных возможностей одаренных детей в нашей стране на основе опыта развитых стран создает прочную основу для обеспечения развития страны.

Одаренные дети - это дети, сочетающие в себе общие и специальные способности. Их отличают от других детей следующие характеристики:

- любознательность;
- постоянно ищет ответы на различные вопросы;
- быстрое развитие речи, мышления, памяти;
- интерес к музыке, рисованию, чтению, математике с раннего возраста;
- высокий уровень познавательной активности и учебной деятельности;
- целеустремленность и оригинальность в поиске решения проблем;
- продуктивность мышления.

В заключение, организация интеллектуальных возможностей талантливых детей в нашей стране на основе опыта развитых стран создает прочную основу для обеспечения развития страны.

Известно, что дошкольный возраст-это возраст игр. Данные исследований показывают, что наблюдение за жизнью окружающей среды, организованное и тщательно продуманное взрослыми, оказывает решающее влияние на обогащение содержания детских игр. Форма игры основана на стремлениях дошкольника, например, знакомя его с миром музыки, способствует развитию таланта ребенка, а умелое сочетание методов игрового руководства способствует максимальному развитию творческих способностей ребенка. талант.

В настоящее время доказано, что существует тесная связь между развитием способностей и позицией эмоций, вызывающих интерес ребенка к деятельности. Ни в одной детской деятельности эмоциональный опыт не собирался так успешно, как в игре. Кроме того, игра может быть эффективным средством профилактики и коррекции таких проблем личности, как тревога и агрессия у одаренного ребенка.

Список литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 14 августа 2018 года «О мерах по воспитанию нравственной, нравственной и физической зрелости молодежи, по поднятию качества ее системы образования на новый уровень» - Постановление № 3907. // Национальная база данных правовых документов, 15.08.2018, № 07Г'18Г'3907Г'1706.

2. Рабочая концепция одаренности / Науч. изд. В. Д. Шадрикова. - М., 2002. - 7-9 с.

3. Психология: Словарь Под общ. изд. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. - М., 1990. - С. 247.
4. Войтенко Т. Обучение через саморазвитие и самовоспитание. G'G' J. Директор школы. - М., 2000. - №3. - С. 76-86.
5. Философия: энциклопедический словарь (составитель и ответственный редактор К. Назаров). - Т.: Шарк, 2004. - С. 173-174.
6. Рахматова.Ф.Г. Иқтидорли ўқувчилар билан ишлаш технологиясини такомиллаштириш Pedagogika fanlari doktori. diss. - Т., 2008. - 23-24с.

ПОДГОТОВКА ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПОДХОДОВ

Спатаев Бахтияр Полатбекович

преподаватель Гулистанского государственного педагогического института

Аннотация: В данной статье рассматриваются основные термины, встречающиеся в научно-педагогической деятельности будущего учителя физкультуры, совершенствование и правильная организация физических качеств, а также организация инновационной и технологической деятельности будущего учителя физкультуры.

Ключевые слова: физическое воспитание, педагогическая деятельность, педагогическое мастерство, инновационная активность будущего учителя физкультуры, творчество, технологический подход.

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo'lg'usi jismoniy tarbiya o'qituvchisi ilmiy pedagogik faoliyatida uchraydigan asosiy atamalar, jismoniy sifatlarni oshirish va to'g'ri tashkil etish shuningdek, bo'lg'usi jismoniy tarbiya o'qituvchisining innovatsion va texnologik faoliyatini tashkil qilish xususida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Jismoniy tarbiya, pedagogik faoliyat, pedagogik mahorat, bo'lg'usi jismoniy tarbiya o'qituvchisining innovatsion faoliyati, kreativlik, texnologik yondashuv.

Abstract: In this article, the main terms encountered in the scientific and pedagogical activities of the future physical education teacher, the improvement and proper organization of physical qualities, as well as the organization of innovative and technological activities of the future physical education teacher is discussed.

Key words: Physical education, pedagogical activity, pedagogical skill, innovative activity of the future physical education teacher, creativity, technological approach.

В мире большое значение придается вопросу воспитания молодежи, их достойного занятия, реформирования системы образования и повышения уровня подготовки национальных кадров до современного уровня. Как заказ государства для педагогического высшего образования, динамика социально-экономических процессов, психолого-дидактические проблемы подготовки будущего учителя физической культуры к науке, инновационный подход к образовательному процессу и практическое применение профессионально-педагогического направления в преподавании предмета физического воспитания информация приобретает приоритет.

В мире проводится широкий спектр работ по подготовке педагогических кадров с физическими качествами в соответствии с современными требованиями, разработке моделей повышения профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры, созданию профессиональной системы и ресурсов электронного обучения. Также ощущается необходимость в "совершенствовании процесса и средств оценки качества образования, и определять достигнутые результаты в практику" [2,3,4,5].

Указ Президента от 29 апреля 2019 под номером-ПФ-5712 "Концепция по развитию системы народного образования Республики Узбекистан до 2030 года", Указ

Президента от 8 октября 2018 года под номером-ПФ-5847 об “ Утверждении концессии по развитию системы народного образования Республики Узбекистан до 2030 года”, Указ Президента от 2019 года 13 февраля под номером-118 решение ратифицировано “2019-2023 гг. физическое воспитание и спорт концепция, акт, меры, директивы Республики Узбекистан, а также, под управлением Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева введение в центр внимания 5 инициатив молодёжи, поколение культуры, искусства”, все данные отрасли отмечены нормативно-правовым законодательством Республики[1].

Организация и обновление содержания физического воспитания в общеобразовательных школах нашей страны на основе современных требований, интеграция системы непрерывного образования с наукой и производством, дальнейшее совершенствование системы высших учебных заведений в направлении педагогики, повышение физических качеств в профессиональной деятельности конкурентоспособного учителя является одним из основных направлений деятельности.

В то время, когда в нашей стране закладывается фундамент "третьего Возрождения", осуществляются реформы в области образования и радикально модернизируется система образования, проблема повышения качества подготовки специалистов этой сферы становится все более актуальной. В этой связи президент нашей страны "в настоящее время переживает еще один важный процесс пробуждения в нашей стране. Поэтому слова "Новый Узбекистан" и "Третий Ренессанс" гармонично звучат в нашей жизни и вдохновляют наш народ на достижение целей". Подготовка учителей физической культуры, отвечающих требованиям рынка труда и работодателей в условиях Нового Узбекистана, модернизация процесса квалификационной практики, создание и внедрение национальных и региональных моделей, ее организация требует углубленного изучения проблемы научным сообществом [2,3,4,5].

Следует отметить, что каждый будущий учитель физкультуры всегда занимается обучением и воспитанием учащихся и взаимодействует с ними параллельно с предоставлением обучающимся физических упражнений. Поскольку каждый ученик постоянно развивается умственно, духовно и физически, будущий учитель должен находиться с ним в постоянном общении, учитывая каждый его психологический характер и физиологические особенности, механизмы воздействия. в совершенстве владеет теорией психологии и педагогики и постоянно развивает свою профессиональную деятельность. С этой точки зрения, мы считаем, что будущим учителям физического воспитания в ходе своей научно-педагогической деятельности следует обратить особое внимание на следующее:

- в совершенстве владеть системой знаний по физическому воспитанию;
- иметь навыки и квалификацию для полноценного выполнения физических упражнений обучающимися;
- знание основ общепедagogических наук, в частности, актуальных вопросов государственной политики, наряду с овладением собственной наукой;
- способны самостоятельно анализировать социальные проблемы и происходящие вокруг них процессы со своей точки зрения;
- приобретение знаний о духовном облике студентов в ходе образовательного процесса;
- способность студентов применять современные педагогические и психологические знания с учетом их возрастных особенностей;
- способен самостоятельно приобретать новые знания, совершенствовать их и использовать в своей работе на научной основе;
- иметь возможность самостоятельно использовать нормативные правовые документы в своей научной и педагогической деятельности;

- соблюдение культуры вопроса;
- способен анализировать полученные знания на основе критического подхода;
- способен доходчиво донести до учащихся полученные знания;
- формирование чувства ответственности за свою профессию;
- овладев одним из иностранных языков как профессиональной квалификацией или средством обмена научным общением в ходе педагогической деятельности;
- умение эффективно использовать современные информационные технологии;
- умение использовать современные педагогические технологии в педагогической деятельности и т.д. [2,3,4,5].

Не следует забывать, что речь учителя является источником примера для каждого ученика, даже если он неосторожно провоцирует его гнев и нарушает дисциплину, но не грубым обращением, оскорблениями, унижениями, затрагиванием его личности, а должен иметь возможность выйти из ситуации с позитивным подходом. Пока учитель ведет урок, его голос должен быть инструментом управления аудиторией. При объяснении упражнений, связанных с физкультурой, он должен уметь повышать и понижать голос в нужном месте, чтобы указать, на чем следует сделать акцент учащимся.

Литературы:

1. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шахкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисига Мурожаатномаси. - Т. “Ўзбекистон” НМИУ, 2018. - Б.19-20.
2. Абдуллаева Ш.А., Хуррамов Э.Э. Бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларини инновацион фаолиятга тайёрлаш // Замонавий таълим / Современное образование. 2016. № 5. - Б.15-16.
3. Абдуллаев А., Хонкелдиев Ш. Жисмоний тарбия назарияси ва услубияти. АСАДЕМИС РЕСЕАРСҲ ИН ЕДУСАТИОНАЛ ССИЕНСЕС ВОЛУМЕ 2 | ИССУЕ 1 | 2021 ИССН: 2181-1385 Ссиентифис Жоурнал Импаст Фастор (СЖИФ) 2021: 5.723 Асадемис Ресеарч, Ўзбекистан 195 www.арес.уз Ўқув қўлланма. Т., ЎзДЖТИ, 2005. 12-б.
4. Карнеги Д. Икромлик - мағлубият эмас. Санъат журнали. Т.: 2009. 28-б.
5. Рафиев Ҳ.Т. Жисмоний маданият соҳасидаги тушунча ва атамаларнинг баъзи муаммолари // Жисмоний тарбия ва спорт назарияси ва услубияти ривожлантиришнинг замонавий тенденциялари мавзусидаги халқаро илмий анжуман материаллари.-Чирчик, 2019. - Б. 49.

YOSH OFITSERLARNI ICHKI TAHDIDLARDAN HIMOYALASH MAZMUNI

G‘ulomjonov Islomjon Valijon o‘g‘li

Qori Niyoziy nomidagi tarbiya pedagogikasi milliy instituti Qoraqalpoq filiali mustaqil izlanuvchisi.

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada innovatsion yondashuvlar asosida bo‘lajak yosh ofitserlarni ichki tahdidlardan himoyalash texnologiyasini takomillashtirish metodikasi yoritilgan. Tadqiqotda ichki tahdidlarning mazmuni, tasnifi hamda ularning yosh ofitserlarning shaxsiy, psixologik va kasbiy rivojlanishiga ta’siri ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Ichki tahdidlar, innovatsion yondashuv, yosh ofitser, takomillashtirish metodikasi, psixologik xavfsizlik, ma’naviy immunitet, raqamli texnologiyalar.

Аннотация: В данной научной статье рассматривается методика совершенствования технологии защиты будущих молодых офицеров от внутренних

угроз на основе инновационных подходов. В исследовании раскрываются сущность и классификация внутренних угроз, а также анализируется их влияние на личностное, психологическое и профессиональное развитие молодых офицеров.

Ключевые слова: внутренние угрозы, инновационный подход, молодой офицер, методика совершенствования, психологическая безопасность, нравственный иммунитет, цифровые технологии.

Abstract: This scientific article examines the methodology for improving the technology of protecting future young officers from internal threats based on innovative approaches. The study provides a theoretical and analytical review of the nature and classification of internal threats and analyzes their impact on the personal, psychological, and professional development of young officers.

Keywords: internal threats, innovative approach, young officer, improvement methodology, psychological security, moral immunity, digital technologies.

Bugungi kunda globallashuv, axborot makonining kengayishi va ijtimoiy-siyosiy jarayonlarning murakkablashuvi xavfsizlik sohasi oldiga yangi talablarni qo'yimoqda. Globallashuv sharoitida bo'lajak yosh ofitserlarni ichki tahdidlardan himoyalash va milliy ruhda tarbiyalash - dolzarb masala bo'lib globallashuv jarayoni dunyoning barcha sohalariga o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Ilm-fan, texnologiya va madaniyatlar bir-biriga yaqinlashib, taraqqiyot yangi bosqichga chiqmoqda. Ammo bu jarayon ba'zan milliy qadriyatlar va urf-odatlarining zaiflashishiga ham sabab bo'lishi mumkin. Ayniqsa, yoshlar globallashuv ta'sirida milliy o'ziga xoslikni unutish xavfi ostida qolishi ehtimoli yuqori. Shuning uchun yosh avlodni milliy g'urur va qadriyatlar asosida tarbiyalash masalasi har qachongidan ham dolzarb bo'lib bormoqda [1,2,3,4,5,6,7].

Yoshlar tarbiyasining ijobiy mevasi bu - porloq kelajak demak. Milliy qadriyat deganda, xalqning tarixiy, madaniy, va ma'naviy merosi, avloddan avlodga o'tib kelayotgan urf-odatlar, odob-axloq qoidalari tushuniladi. O'z milliyligini yo'qotgan xalq o'zligini yo'qotgan xalqdir. Shuning uchun yoshlar ongiga zamonaviylik bilan bir qatorda milliy ong, milliy g'urur va iftixor tuyg'ularini singdira olish tarbiyaning asosiy bosqichlaridan sanaladi.

Globallashuv jarayoni madaniyatlarning bir-biriga yaqinlashishiga, yangi texnologiyalar va g'oyalarning keng tarqalishiga yordam beradi. Biroq shu bilan birga, ayrim hollarda milliy madaniyatlarning yo'qolishiga yoki ularning o'rnini yot qadriyatlar egallashiga ham sabab bo'lishi mumkin. Yoshlarning chet el ta'sirida o'z ona tili, urf-odatlari va milliy merosidan uzoqlashishi jamiyatning ma'naviy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, globallashuv sharoitida yoshlarni tarbiyalashda milliylik ruhini saqlab qolish eng muhim vazifalardan biridir [1,2,3,4,5,6,7].

Yoshlarni milliylik ruhida tarbiyalashning asosiy yo'nalishlari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

Birinchidan, ta'lim tizimida milliy qadriyatlarga e'tibor qaratish:

- O'quv dasturlariga milliy madaniyat, tarix va urf-odatlarni chuqur o'rgatuvchi fanlarni kiritish;

- yosh ofitserlarga buyuk ajdodlar merosini o'rgatish va ularning yutuqlarini targ'ib qilish;

- ona tilining nufuzini oshirish va yoshlarni milliy adabiyot bilan tanishtirish;

- ta'lim maskanlarida o'quvchi yoshlar o'rtasida milliy liboslarni urfga kiritish;

- yoshlar o'rtasida "ijtimoiy tarmoqlarsiz bir kun" yoki "sevimli asarim bilan bir kun" kabi chellenjlar o'tkazish.

Ikkinchidan, oila va mahalla tarbiyasining ahamiyatini oshirish:

- Ota-onalar bolalarini milliy ruhda tarbiyalashlari uchun farzandlari ta'lim olayotgan maktab, litsey, o'quv yurtlarida mas'ul shaxslar bilan treninglar o'tkazish.

- mahallalarda milliy urf-odat va qadriyatlarni targ'ib qiluvchi tadbirlar, hasharlar o'tkazib asosan yoshlarni jalb etish;

- yoshlarni ajdodlar merosi bilan tanishtirish va milliy bayramlarni keng nishonlash.

Uchinchidan, zamonaviy texnologiyalar orqali milliylikni targ'ib qilish:

- Ijtimoiy tarmoqlarda milliy madaniyat, tarix va san'at haqida sifatli kontentlar yaratish.

Ma'rifatli yosh avlod o'z tarixini, haq-huquqini yaxshi bilgan va oldiga qo'ygan ezgu maqsadlari yo'lida izlanib charchamaydigan, o'zining hur fikriga ega bo'lib, yot g'oyalarga qarshi ongida himoya immunitetini shakllantira olgan avloddir. XXI asr texnika davri bo'lgan hozirgi vaqtda, yoshlar ongini turli gadjetlardagi ijtimoiy tarmoqlar orqali ommalashib borayotgan bekorchi "trend"lardan, "ommaviy madaniyat" deb ataluvchi yosh-u qari ko'r-ko'rona ergashib ketayotgan turli ahmoqona urflarni yosh avlod orasida tarqalib ulgurgani ayanchli holat [1,2,3,4,5,6,7].

Bugun farzand tarbiyasiga faqat ustozni yoki ota-onani vazifasi deb qaralishi sabab avtobus, metro yoki bekatlarda boshini telefondan ko'tarmayotgan atrof-muhitga befarq yoshlarning borligi ham sir emas. Bu kabi holatlarni oldini olish yoki kamaytirish uchun hatto davlatimiz rahbari ham "Kelajak - yoshlar qo'lida" shiori ostida jonkuyarlik bilan, faoliyat olib borayotgan, yoshlarga katta e'tibor qaratayotganlarini ko'rish mumkin.

Dunyoda sodir bo'layotgan urushlar, ocharchilik, qirg'inbarotlik, suvsizlik kabi muammolar avj olib borayotgan bir paytda tinchlik osoyishtalik, to'kin-sochinlik bor yurtda yashayotganiga shukrona keltirgan holda shu mamlakatning har bir fuqarosi o'zining milliy o'zligini saqlashi Vatan oldidagi eng muhim burch hisoblanadi.

Tinchlik shukuhida barkamol avlodni tarbiya qilishdan ko'ra ustuvor vazifa yo'q. Tarbiya - insondagi jismoniy va ruhiy, ma'naviy, ahloqiy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayon hisoblanadi. U turli mezonlar va usullar asosida taraqqiy etadi. Biroq, ko'zlangan maqsad bir xil. Shaxsni komil inson qilib tarbiyalash. Tarbiyaning milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan yo'g'rilgan usuli har davr uchun birdek ahamiyatli va foydalidir. Ayniqsa, harbiy xizmat va huquqni muhofaza qiluvchi organlar tizimida xizmat qilayotgan yosh kadrlar uchun ichki tahdidlar masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ichki tahdidlar shaxsning psixologik holati, axloqiy qadriyatlari va axborot muhiti bilan bog'liq bo'lib, xizmat faoliyati samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasida Qurolli Kuchlar va kuch tuzilmalari faoliyatini modernizatsiya qilish jarayonida kadrlar tayyorlash tizimiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu jarayonda bo'lajak yosh ofitserlarda ichki tahdidlarga qarshi barqaror psixologik, ma'naviy va kasbiy immunitetni shakllantirish muhim vazifa hisoblanadi. Mazkur maqolada ushbu vazifani hal etishda innovatsion yondashuvlarga asoslangan himoyalash texnologiyasini ishlab chiqish masalalari yoritiladi [1,2,3,4,5,6,7].

Yosh ofitserlar faoliyatida ichki tahdidlarning namoyon bo'lish xususiyatlari:

Yosh ofitserlar xizmat faoliyatining boshlang'ich bosqichida yuqori mas'uliyat, katta yuklama va yangi ijtimoiy muhitga moslashish zarurati bilan to'qnash keladi. Bu esa ularda psixologik zo'riqish va ichki qarama-qarshiliklarni keltirib chiqaradi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yosh ofitserlarda ichki tahdidlar quyidagi holatlarda kuchayishi mumkin:

xizmatga moslashish davrida;

ijtimoiy qo'llab-quvvatlash yetarli bo'lmaganida;

axborot makonida salbiy kontent ta'sirida;

shaxsiy muammolar va kasbiy qiyinchiliklar mavjud bo'lganida.

Shu sababli ichki tahdidlarni bartaraf etish tizimli va ilmiy asoslangan yondashuvni talab qiladi.

Innovatsion yondashuvlar asosida himoyalash texnologiyasini shakllantirish
Innovatsion yondashuvlar deganda zamonaviy pedagogik, psixologik va raqamli texnologiyalarga tayanilgan kompleks chora-tadbirlar tizimi tushuniladi. Bu yondashuvlar yosh ofitserlarni ichki tahdidlardan himoyalashda yuqori samara beradi. [1,2,3,4,5,6,7].

Xulosa qilib aytganda, innovatsion yondashuvlar asosida ishlab chiqilgan yosh ofitserlarni ichki tahdidlardan himoyalash texnologiyasi ularda psixologik barqarorlik,

ma'naviy immunitet va kasbiy mas'uliyatni shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu texnologiyani harbiy ta'lim tizimiga joriy etish kadrlar tayyorlash sifatini oshirish hamda milliy xavfsizlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. 2020 yil 30 iyundagi PF-6017-son "O'zbekiston Respublikasida Yoshlarga oid davlat siyosatini tubdan isloh kilish va yangi boskichga olib chikish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonlari
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni. "Xalq so'zi". 2022 yil 1 fevral № 23 (8085)
3. Lutovinov V.I. Voenno-patrioticheskoe vospitanie Rossiyskoy molodeji. Uchebno-metodicheskoe posobie. Moskva, Izdatelstvo RAGS 2010
4. Sheykin Z., Senkova L., Tvorcheskij podxod v patrioticheskom i npravstvennom vospitanii uchahixsya. G'G' Osnovo' bezopasnosti jizni.- 2014.- № 10.- s. 61.
5. Haydaraliev. H. "Talabalarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash jarayonlarini takomillashtirish". Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan disseratsiya. - Namangan. 2021 y. B.131.
6. Quvvatov N. G'oziev E. "Vatanparvarlik his-tuyg'usini baholash mezonlari". "Xalq ta'limi" jurnali, 1997. 2-son 4-9-b.
7. Quronov M. "Milliy tarbiya" - Toshkent. "Ma'naviyat", 2014, 153-154-betlar.

HARBIY SOHASIDA KADRLARNI TAYYORLASHNING SIFAT JIHATIDAN YANGI TIZIMINI TASHKIL ETISH-DAVR TALABI

Xadjimatov Baxtiyor Baxadirovich

Qori Niyoziy nomidagi tarbiya pedagogikasi milliy instituti Qoraqalpoq filiali mustaqil
izlanuvchisi.

Annotatsiya: mazkur maqolada milliy xarbiy tizimi respublika Qurolli Kuchlarining muhim tarkibiy qismi tizimining ahamiyatli bo'g'ini hisoblanishi hamda mavjud ijtimoiy-siyosiy vaziyat, umummilliy ehtiyoj u yoki bu davlat infratuzilmasida muayyan sohani yanada rivojlantirishga bo'lgan talabni kuchaytirilish lozimligi bo'yicha ilmiy nazariy fikrlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: bo'lajak harbiy xizmatchi, harbiy xizmatchi, kompetentlik, kasbiy kompetentlik.

Аннотация: В данной статье представлены научно-теоретические идеи о том, что национальная военная система является важной составляющей Вооруженных Сил республики, а также рассматривается текущая социально-политическая ситуация, национальные потребности и необходимость усиления спроса на дальнейшее развитие конкретного направления в инфраструктуре конкретного государства.

Ключевые слова: будущий военнослужащий, военнослужащий, компетентность, технологическая компетентность.

Abstract: This article presents scientific and theoretical ideas that the national military system is an important component of the Armed Forces of the republic, and also examines the current socio-political situation, national needs and the need to strengthen demand for the further development of a specific direction in the infrastructure of a particular state.

Key words: future serviceman, serviceman, competence, technological competence.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xarbiy sohasida kadrlarni tayyorlashning sifat jihatidan yangi tizimini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4870-son (2020 yil 22 oktyabr) Qarori[1]da ta'kidlanganidek, keng ko'lamli islohotlar doirasida bosqichma-

bosqich milliy tibbiy ta'limni modernizatsiyalash, mazkur sohaga xalqaro ta'lim standartlari va ilg'or axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq etish, aholi sog'lig'ini saqlashning dolzarb muammolari yuzasidan ilmiy tadqiqotlarni o'tkazish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirish maqsadga muvofiq sanaladi.

O'zbekiston sharoitida xarbiy sohasida islohotning amalga oshirilishi quyidagi muammolarning mavjudligi va ularni tezkor hal qilish zaruriyati bilan bog'liq:

birinchidan, harbiy tibbiyot mutaxassislarining uzluksiz kasbiy tayyorgarligini ta'minlash, ularning malakasini oshirish, ko'nikmalarini zamonaviy talablarga moslashtirishning amaliy tizimi joriy qilinmagan;

ikkinchidan, o'quv jarayonida innovatsion ishlanma, texnologiyalardan foydalanishning past darajada ekanligi oqibatida harbiy-tibbiy kadrlarni tayyorlash hamda harbiy xizmatchilar va ularning oila a'zolariga samarali tibbiy yordam ko'rsatilishini tashkil etish tizimiga zamonaviy usul va yondashuvlarni tatbiq qilish imkoni mavjud emas;

uchinchidan, favqulodda holatlar (vaziyatlar) oqibatlarini bartaraf etishda ishtirok etadigan va ushbu yo'nalishda tashkiliy-profilaktika ishlarni olib boradigan yuqori malakali xarbiy mutaxassislarini tayyorlashga alohida e'tibor qaratish talab etilmoqda [2].

Mazkur muammolarni bartaraf qilish o'z navbatida yuqori malakali ofitser kadrlar tayyorlash tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, ular uchun uzluksiz, bosqichma-bosqich va maqsadli o'qitish tizimini yaratish hamda harbiy-tibbiy sohada ta'lim, fan va amaliyot uyg'unligini ta'minlashga imkon beradi.

Odatda muayyan soha isloh qilinayotganda, asosan, to'rt muhim jihat inobatga olinadi. Ular: boshqaruv tizimini takomillashtirish (tizimga innovatsion xarakterdagi metodlar, zamonaviy yondashuvlarni, faoliyat tartibini tatbiq qilish); sohaning moddiy-texnik ta'minotini yaxshilash (uni moddiy-texnik qurilmalar, jihozlar, kasbiy uskunalar, ilg'or axborot texnologiyalari bilan ta'minlash, modernizatsiyalash); kadrlarning potentsial qobiliyatini oshirish (ularni kasbiy tayyorlash, qayta tayyorlash, kasbiy malakasini oshirish); sohaga oid mavjud muammolarni tadqiqiy o'rganish (ilmiy-tadqiqot ishlarini amalga oshirish, ilmiy izlanishlar natijalarini tahlil qilish, muhim ilmiy ishlanmalarni soha amaliyotiga izchil joriy qilish).

2020 yilda yuqori malakali ofitser kadrlar tayyorlash tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, ular uchun uzluksiz, bosqichma-bosqich va maqsadli o'qitish tizimini yaratish hamda harbiy-tibbiy sohada ta'lim, fan va amaliyot uyg'unligini ta'minlash maqsadida Toshkent tibbiyot akademiyasi huzuridagi Harbiy-tibbiyot fakulteti negizida O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligining yuridik shaxs maqomiga ega Respublika Qurolli Kuchlari Xarbiy akademiyasi tashkil qilindi.

Akademiyaning oldiga qo'yilgan asosiy vazifalar quyidagilardan iborat etib belgilandi: O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tarkibiga kiruvchi vazirliklar va idoralar uchun xarbiy sohasida zamonaviy talablarga javob beradigan kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish; tibbiyot sohasida tor mutaxassislarni, ilmiy-pedagogik kadrlarni hamda zaxira va rezervdagi tibbiyot xizmati harbiy xizmatchilarini tayyorlash; ta'lim jarayoniga xalqaro ta'lim standartlariga asoslangan ilg'or pedagogik va innovatsion tibbiyot texnologiyalari, zamonaviy o'quv dasturlari va o'quv-uslubiy yondashuvlarni keng joriy etish; xarbiy amaliyotida mavjud muammolarning yechimiga qaratilgan fundamental, amaliy va innovatsion ilmiy-tadqiqot ishlarini amalga oshirish; milliy va xorijiy yetakchi oliy, oliy harbiy ta'lim hamda ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan o'zaro hamkorlikda ta'lim jarayonini rivojlantirish, sog'liqni saqlash sohasida ilmiy tadqiqotlarni o'tkazish; ta'lim oluvchilarni insonparvarlik va yuksak ma'naviy g'oyalar asosida, vatanparvarlik ruhida tarbiyalash[3].

Xarbiy ta'lim jarayonida ham o'qitish sifatini yaxshilash, samaradorligini oshirish, o'quv mashg'ulotlarida ilg'or pedagogik hamda axborot texnologiyalaridan foydalanish kabi vazifalarni ijobiy hal qilinishiga erishish bilan birga bo'lajak harbiy xizmatchilarda kasbiy sifatlar, xususan, kasbiy kompetentlikni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilishi zarur. Bugungi kunda pedagogik va axborot texnologiyalari zamonaviy ta'limning muhim tarkibiy

elementiga aylanib ulgurdi. Shu bois bo'lajak kadrlar ular bilan ishlash malakasiga ega bo'lishi zarur.

Bo'lajak harbiy xizmatchilarda kasbiy kompetentlikni takomillashtirish jarayonining mohiyatini yoritishda dastlab muhim tayanch tushunchalarning pedagogik talqini bilan tanishish ilmiy-tadqiqot ishini kognitiv, tuzilmaviy, tashkiliy-metodik hamda tahliliy jihatdan to'g'ri amalga oshirilishi uchun poydevor yaratadi.

Tadqiqotni olib borishda pedagogik muammoning umumiy mazmunini ochib berishda ahamiyatli bo'lgan tayanch tushunchalar ajratib olindi. Ular: texnologiya, kompetentlik, kompetensiya, kasbiy kompetentlik, kasbiy kompetentlik sifatleri, kasbiy kompetentlikni rivojlantirish, bo'lajak harbiy xizmatchilarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirish, bo'lajak harbiy xizmatchilarda namoyon bo'ladigan kasbiy kompetentlik sifatleri.

A.V.Xutorskoyniing fikricha, "kompetensiya - tegishli sohada uning samarali, mahsuldor faoliyat ko'rsatishi uchun mutaxassis tayyorlashdagi zaruriy ijtimoiy me'yor yoki talab, kompetentlik esa shaxsga xos sifat yoki u tomondan faoliyatni amalga oshirish uchun talab qilinadigan sifatlar majmui, shuningdek, aniq sohada mutaxassis ega bo'lgan minimum darajadagi tajriba" [4]dir.

M.H.Usmonboeva esa har ikki tushunchani quyidagicha sharhlaydi: kompetensiya - ma'lum ish yoki harakatni samarali amalga oshirishga imkon beruvchi malakaviy qobiliyat, kompetensiya esa u yoki bu shakldagi kundalik yoki kasbiy faoliyatni izchil, davomiy, tizimli tashkil qilish va bu borada muayyan darajada yutuqlarga erishishga imkon beruvchi kompetensiyalarning yaxlit birligi, jamlanmasi [5].

Bizning fikrimizcha, yuqorida keltirilgan ta'riflarga tayangan holda aytish mumkinki, kompetentlik - malakaviy talab, kompetensiya esa tegishli kompetentlik (malakaviy talab)ga ega bo'lishni ta'minlovchi alohida sifatlar. Ya'ni, kompetentlik aynan kompetensiya (yoki komponent)larning jamlanmasi sifatida namoyon bo'ladi.

A.P.Katunin, I.A.Kremeniskiylarning yondashuviga ko'ra tarkibiy tuzilmaviy jihatdan kasbiy kompetentligining asosini pedagogik, loyihaviy, ijtimoiy, boshqaruv komponentlar tashkil qiladi [6].

Bo'lajak harbiy xizmatchilarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirish - bo'lajak harbiy xizmatchilarning tegishli mutaxassislik (ixtisoslik) bo'yicha kasbiy faoliyat kompetentligiga ega bo'lishini ta'minlashga yo'naltirilib, maqsadli, tizimli, izchil amalga oshiriladigan ta'lim jarayoni.

Mohiyatiga ko'ra bo'lajak harbiy xizmatchilarda tomonidan kasbiy faoliyat vazifalarining zamonaviy talablar asosida to'laqonli bajarilishiga erishishda ularning kasbiy kompetentlikka ega bo'lishlari muhim ahamiyat kasb etadi. Bo'lajak harbiy xizmatchilarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirish jarayoni bir necha bosqichda davomli ravishda amalga oshiriladi. Bu haqida ishning navbatdagi paragrafida so'z yuritiladi.

Shunday qilib, xarbiy sohasini takomillashtirish uning milliy Qurolli Kuchlar tizimi potensialini mustahkamlash, tinchlik va harbiy harakatlar sharoitida harbiy xizmatchilarning salomatligi va hayoti xavfsizligini samarali ta'minlashga bo'lgan zaruriyat va ijtimoiy ehtiyojning ortishi bilan bog'liq. Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyat jarayonini maqsadli, bosqichma-bosqich, tizimli amalga oshirilishi uchun xizmat qiladi. Bo'lajak harbiy xizmatchilarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirish ular tomonidan kasbiy faoliyat vazifalarining zamonaviy talablar asosida to'laqonli bajarilishini kafolatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Harbiy tibbiyot sohasida kadrlarni tayyorlashning sifat jihatidan yangi tizimini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4870-son (2020 yil 22 oktyabr) Qarori // <https://lex.uz/docs/5065188>

2. Хайдаралиев. Х."Талабаларни ҳарбий ватанпарварлик руҳида тарбиялаш жараёнларини такомиллаштириш". Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. - Наманган. 2021 й. Б.131.

- 3.Кувватов Н. Ғозиев Э. “Ватанпарварлик ҳис-туйғусини баҳолаш мезонлари”. “Халқ таълими” журнали, 1997. 2-сон 4-9-б.
- 4.Қуронов М. “Миллий тарбия” - Тошкент. “Маънавият”, 2014, 153-154-бетлар.
5. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования//Ж.Народное образование. М.: 2003. - № 2. - С. 62.
- 6.Pedagogika. Izohli lug’at / M.Usmonboyeva, F.Asqarova. - Т.: “Navro‘z” nashriyoti, 2021. - 157-б.

YANGI O‘ZBEKISTONDA MAHALLALARDA IJTIMOY-MA’NAVIY MUHITNI BARQARORLASHTIRISH: IJTIMOY SIYOSAT VA INNOVATSION YONDASHUVLAR

Ergasheva Maxsuda Pulatovna

JDPU dotsenti, s.f.b.f.d (PhD)

Navro‘zaliyeva Marjona Shuxrat qizi

JDPU Ijtimoiy ish yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Yangi O‘zbekiston sharoitida amalga oshirilayotgan ijtimoiy siyosatning jamiyat barqarorligini ta‘minlashdagi o‘rni tahlil qilinadi. Xususan, mahalla institutining ijtimoiy-ma‘naviy muhitni mustahkamlashdagi ahamiyati, aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi hamda mahallalarda barqaror ijtimoiy muhitni shakllantirishga xizmat qilayotgan innovatsion yondashuvlar ilmiy jihatdan yoritiladi. Tadqiqot natijalari Yangi O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy siyosatning inson manfaatlarini ta‘minlash hamda jamiyat barqarorligini mustahkamlashdagi muhim rolini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Yangi O‘zbekiston, mahalla instituti, ijtimoiy siyosat, ijtimoiy-ma‘naviy muhit, islohotlar strategiyasi, innovatsion yondashuvlar.

Insoniyat tarixidan ma‘lumki, jamiyat bir ijtimoiy-iqtisodiy tizimdan boshqasiga o‘tish jarayonida muayyan siyosiy, iqtisodiy hamda ijtimoiy muammolar yuzaga keladi. Bunday jarayonlar ko‘pincha jamiyat hayotida turli qarama-qarshiliklar paydo bo‘lishiga, ijtimoiy ziddiyatlarning kuchayishiga hamda ayrim hollarda siyosiy beqarorlikka olib kelishi mumkin. Shu sababli har qanday davlat uchun o‘tish davrida jamiyat barqarorligini ta‘minlash, fuqarolar manfaatlarini himoya qilish hamda ijtimoiy muvozanatni saqlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, demokratik rivojlanish yo‘lini tanlagan davlatlarda fuqarolarni yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga moslashtirish, ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirish hamda jamiyatda sog‘lom ma‘naviy muhitni shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, mamlakat taraqqiyotining o‘ziga xos modeli - bosqichma-bosqich rivojlanishga asoslangan “o‘zbek modeli” shakllandi. Ushbu modelning asosiy tamoyillari siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy islohotlarni izchil amalga oshirish, jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni saqlash hamda aholi manfaatlarini himoya qilishga qaratilganligi bilan ajralib turadi. Mazkur rivojlanish modelining asosiy maqsadi mamlakatda huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etish, iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlash hamda fuqarolarning turmush darajasini oshirishdan iboratdir [1, 12-b].

Yangi O‘zbekiston sharoitida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlarning markazida inson manfaatlari turadi. Prezident Shavkat Mirziyoyev ta‘kidlaganidek, inson qadr-qimmatini davlat siyosatining eng muhim ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Inson qadr-qimmatini deganda, avvalo, fuqarolarning tinch va xavfsiz hayotini ta‘minlash, ularning huquq va erkinliklarini himoya qilish hamda munosib turmush sharoitlarini yaratish

tushuniladi [2, 18-b]. Shu nuqtai nazardan qaraganda, ijtimoiy siyosat jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Ijtimoiy siyosatning mohiyatini tushuntirishda ko'plab olimlarning ilmiy qarashlari muhim ahamiyat kasb etadi. Nemis sotsiologi G. Albrecht ijtimoiy siyosatni iqtisodiy rivojlanish jarayonida yuzaga keladigan ijtimoiy muammolarni bartaraf etishga qaratilgan chora-tadbirlar tizimi sifatida izohlaydi. Uning fikricha, ijtimoiy siyosat jamiyatda barqarorlikni ta'minlash, turli ijtimoiy guruhlarining manfaatlarini himoya qilish hamda iqtisodiy rivojlanish jarayonida yuzaga keladigan ijtimoiy tengsizliklarni kamaytirishga xizmat qiladi [6, 45-b]. Shu bois ijtimoiy siyosat davlat boshqaruvi tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq O'zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini shakllantirishga alohida e'tibor qaratildi. Ayniqsa, keksalar, nogironlar, yetim bolalar hamda kam ta'minlangan oilalarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan davlat dasturlari jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynadi. O'zbek olimi Narzulla Jo'rayev ta'kidlaganidek, davlatning qudrati avvalo ijtimoiy himoyaga muhtoj aholi qatlamlari turmush darajasini oshirish orqali namoyon bo'ladi [4, 112-b]. Shu sababli ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida jamiyat barqarorligini ta'minlashda iqtisodiy jihatdan faol va mustaqil ijtimoiy qatlam - o'rta sinfni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotchilar fikricha, o'rta sinfning rivojlanishi jamiyatda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash hamda ijtimoiy muvozanatni mustahkamlashda muhim omil hisoblanadi [5, 73-b]. Shu sababli O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, yangi ish o'rinlarini yaratish hamda aholi bandligini ta'minlashga qaratilgan islohotlar amalga oshirilmoqda.

Jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda mahalla instituti ham alohida o'rin tutadi. Mahalla qadimdan xalqimizning ijtimoiy hayotida muhim o'rin egallab kelgan ijtimoiy institutlardan biri hisoblanadi. U nafaqat fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish tizimi, balki jamiyatda hamjihatlik, o'zaro yordam va ma'naviy qadriyatlarni mustahkamlashga xizmat qiladigan muhim ijtimoiy tuzilma sifatida ham namoyon bo'ladi.

Yangi O'zbekiston sharoitida mahalla institutini rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Mahalla fuqarolar yig'inlari aholining ijtimoiy muammolarini hal etish, ijtimoiy yordamga muhtoj fuqarolarni qo'llab-quvvatlash hamda jamiyatda sog'lom ma'naviy muhitni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, so'nggi yillarda mahalla tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirishga qaratilgan innovatsion yondashuvlarni joriy etishga xizmat qilmoqda.

Xususan, mahalla tizimida "mahalla yettiligi" instituti joriy etilishi, ijtimoiy xizmatlarni mahalla darajasida tashkil etish hamda aholi bilan samarali muloqotni yo'lga qo'yish orqali fuqarolarning ijtimoiy muammolarini tezkor hal etish imkoniyati kengaymoqda[7]. Natijada mahallalarda ijtimoiy hamjihatlik mustahkamlanib, fuqarolarning davlat boshqaruvida faol ishtiroki ta'minlanmoqda.

Mahalla institutining rivojlanishi fuqarolik jamiyati tamoyillarini mustahkamlashga ham xizmat qiladi. Chunki mahalla orqali fuqarolar o'z hududidagi ijtimoiy muammolarni hal etishda faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa jamiyatda ijtimoiy mas'uliyat, o'zaro yordam hamda hamjihatlik kabi qadriyatlarning shakllanishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, Yangi O'zbekiston sharoitida amalga oshirilayotgan ijtimoiy siyosat jamiyat barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Davlat tomonidan amalga oshirilayotgan ijtimoiy himoya siyosati fuqarolarning turmush darajasini oshirish hamda jamiyatda ijtimoiy tenglikni ta'minlashga qaratilgan. Shu bilan birga, mahalla instituti ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirishda muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Mahalla orqali aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, fuqarolar o'rtasida hamjihatlikni mustahkamlash hamda jamiyatda ma'naviy qadriyatlarni rivojlantirish imkoniyati kengaymoqda. Shu sababli mahalla tizimini rivojlantirish, innovatsion boshqaruv usullarini

joriy etish hamda fuqarolik jamiyati institutlarini mustahkamlash Yangi O'zbekiston taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. - Toshkent: O'zbekiston, 2022. - 120 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O'zbekiston, 2017. - 56 b.
3. Mirziyoyev Sh.M. BMT Bosh Assambleyasining 78-sessiyasidagi nutqi. - Toshkent: Yangi O'zbekiston gazetasi, 2023.
4. Jo'rayev N. Siyosat falsafasi. - Toshkent: Ma'naviyat, 2008. - 256 b.
5. Sharipov F. Siyosiy jarayonlar va siyosiy tizimlar nazariyasi. - Toshkent: Fan, 2012. - 198 b.
6. Albrecht G. Social Policy and Social Development. - London: Routledge, 2010. - 240 p.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni. "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida". - Toshkent, 2022.

O'QUVCHILARNING MUSTAQIL IJODIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANISHDA AQLIY TARBIYANING O'RNI.

JDPU o'qituvchi: Axmedova Shoxida Muxtarovna

Annotatsiya: Mazkur maqolada hozirgi kun bolalarining har tamonlamma rivojlanishida yuzga kelayotgan o'zgarishlarga toxtalib o'tilgan

Kalit so'zlar: shaxs, o'quvchi, yosh xususiyatlari, mustaqil, chaqaloqlik, go'daklik, aqliy rivojlanish, yosh davrlar, qiziqish, mustaqil fikrlash

Yurtimizda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan ezgu islohatlar barcahsi xalqimiz kelajagini ko'zlab amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi qonunda ham makatblarda o'qitish tizmiga alohida e'tibor qaratilgan. Bugungi kunda maktab o'quvchilariga ta'lim-tarbiya berishda ularning har birining o'zgacha xislatga va xarakterga ega ekanligini doimo inobatga olish dolzarb masalalardan biridir.

O'quvchilarning mustaqil ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlanishda o'quvchilar aynan maktab ta'limida o'zi uchun ideal deb bilgan kasbi orqali kelajak maqsadlarini qo'yadi. Aynan shuni inobatga olgan holda ular bilan ishlashga jiddiy yondashish zarurati tug'iladi. Axir "yaxshi o'qituvchi tushuntiradi, buyuk o'qituvchi ilhomlantiradi" deb ham bejizga aytilmagan. Ammo shuni inobatga olish ham kerakki, bunda ayni bir yoshdagi o'quvchilar yoxud ayni bir guruhda tahsil olayotganlarning umumiy qarashlari, o'rganish metodlari bo'lish ehtimolligi mavjud. Aynan shuning uchun ham o'quvchi yoshidan kelib chiqqan holda unga nisbatan kerakli metodlarni qo'llash maqsadga muvofiq.

Umumiy jihatdan olib qaralganda, o'quvchilar bilim va ko'nikmalarining katta qismi maktabgacha ta'lim muassasalari va maktab hududiga to'g'ri keladi. Demak, unga nisbatan munosabat va e'tiborni bu davrda to'g'ri shakllantirish juda muhim ahamiyatga egadir. Agar bolaning yoshlik davrlari, ya'ni maktabgacha bo'lgan va kichik maktab yoshidagi davrini olib qaraydigan bo'lsak, bunday yoshdagi o'quvchilar asosan o'yin yordamida tashqi dunyodan axborotlarni qabul qiladi. Ularga bir joyda doimiy o'tirish, buyruqlarga asoslangan holda dars mashg'ulotlarida ishtirok etish juda og'ir. Shuning uchun yosh bolalarga ta'lim berishda ko'proq rolli o'yinlar tashkil etish, rag'batlantiruvchi metodlar qo'llash, o'zining harakat va intilishlarini doimiy maqtash yaxshi samara berishi mumkin.

O'quvchilarning mustaqil ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlanishda har bir yoshda o'ziga xos xususiyatlar shakllanib boradi. Albatta, aqliy taraqqiyot va ta'lim tarbiya bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan jarayon hisoblanadi. Bolalarning qiziqishlarini xisobga olgan holda, kichik maktab yoshi uchun asosiy faoliyat o'yin faoliyati hisoblanadi. Bu faoliyat bolada nutq, tafakkur, qobiliyat kabi sifatlarning rivojlanishida turtki bo'lib xizmat qiladi. Mashg'ulotlar jarayonida kichik yoshdagi bolalarning bilimlarni egallash ko'lamini yanada kengayadi, qiziqishlari ortadi, ijodiy-izlanish qobiliyati rivojlanadi, tafakkuri faollashadi, mustaqilligi kuchayadi, natijada aqliy imkoniyatlarini ishga solish ko'nikmasi vujudga keladi.

O'rta maktab yoshi bolalarda ko'proq 12-15 yosh oralig'iga to'g'ri keladi. Bu paytda o'quvchilar o'z yon-atrofidagi voqea-hodisalar va taassurotlar to'g'risida chuqurroq yondasha boshlaydilar. Oldinlari ular uchun har qanday voqelik yangilik bo'lib tuyulgan bo'lsa, endi ular ushbu holatga oldingidan o'zgacha nazar bilan qaraydi. O'qituvchilarni ham o'zlari uchun "yaxshi" va "yomon" sifatlari asosida ajratish yuzaga keladi. Bu davrda ularning o'zlashtirishida buzilish va motivatsion yetishmovchilik kelib chiqishi mumkin. Endi ular tarbiyaviy buyruqlarni oldingiga nisbatan yaxshi bajara oladi, shaxs o'rnida tarkib topish boshlanadi. Odatda bu bolalarda "balog'at davri" deb ataluvchi psixologik jarayon kechishi tufayli gormonal o'zgarishlar jinsiy, psixologik fiziologik o'zgarishlarga sababchi bo'ladi. Har bir o'quvchiga qiziqishlaridan kelib chiqqan holda dars o'tish yaxshi ta'sir ko'rsata oladi, shuning uchun ularning bu o'zgarishlarini to'g'ri qabul qilib, dars jarayonida o'quvchi ishtirokini yanada oshirish, nazariy bilimlarni asosan amaliyotda qo'llanilishi bilan bo'g'liq holatlarni misol tariqasida keltirib darsni olib borish lozim.

Katta maktab yoshidagi o'quvchilarda jismoniy hamda ruhiy holat ancha barqarorlashadi. Ular asosan maktabning 9-11-sinf o'quvchilari, akademik litsey, kasb-hunar kolleji talabalari bo'lishadi. Bu holatda ular kelajak uchun maqsad qo'yib, unga nisbatan harakat qilishni yaxshi anglab yetgan holda har bir harakatini "yetti o'lchab", keyin amalga oshiradigan holatda bo'ladilar. Ijtimoiylashuv kuchayadi, ma'naviy hamda axloqiy xislatlar tarkib topadi, asosiysi, ular endi o'zini kattalardek tuta boshlaydilar. Ammo bu turdagi o'quvchilar kattalardek bo'lish istagi yomon illatlarga ruju qo'yish bilan yakun topishi ham mumkin. Shuning uchun bu turdagi bolalar bilib-bilmay xato qilib qo'ysa, ular bilan kattalardek munosabatda bo'lib ish tutish talab etiladi, zeroki "birinchi xatoingdan qo'rqma, ikkinchi xatoga yo'l qo'yma" qabilida ish tutish darkor. Javobgarlik hissi ham ayni shu davrda takomillashib boradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, Grigoriy Nazianzinning fikricha: "Insonni o'qitish va tarbiyalash hamma narsadan ham qiyin va murakkab narsadir-sna'atlarning san'atidir" deya ta'riflaydi. Har bir o'quvchi birinchi navbatda ijtimoiy hamda pedagogik, psixologik jihatdan shaxs deb yuritilgan ekan, unga nisbatan turli yosh va psixologik davrlarda turlicha munosabatda bo'lish hamda ta'lim berishning turli metodlarini qo'llash samaraga boshlovchi kalit yoxud to'g'ri yo'l bo'la oladi. Albatta tajribali hamda hozirgi zamon pedagoglari ushbu ma'lumotlar bilan ham tanish bo'lishi foydadan xoli emas.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A O'zbekiston buyuk kelajak sari, -T,: "O'zbekiston", 1998yil.
2. Avliyoqulov N.X. Pedagogik texnologiya. Darslik, -T, "Tafakkur bo'stoni", 2012yil.
3. Azizxo'jayev N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat. -T,: Fan, 2006yil.
4. Omonov X. Xo'jayev N. Madyorov S. Eshchonov E. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik maxorat. -T,: Iqtisod-Moliya, 2009yil.

BESHINCHI SHO'BA.
YOSHALR MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYASINING PEDAGOGIK-
PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.

**ФИЛОСОФСКО-ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ И СОВРЕМЕННАЯ
ТРАНСФОРМАЦИЯ ЛИБЕРАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Б.Очилова

доктор философских наук, профессор
Джизакский государственный педагогический университет

Аннотация. В статье анализируется философско-интеллектуальная эволюция либерального образования от античности до наших дней. На основе метода Сократа, модели Гумбольдта и прагматизма Дж. Дьюи раскрывается роль образования в развитии личности, формировании критического мышления и интеллектуальной независимости. Обосновывается актуальность модели "Liberal Arts" в эпоху глобализации как средства решения сложных задач и повышения гражданской ответственности.

Ключевые слова: либеральное образование, интеллектуальная независимость, критическое мышление, метод сократа, модель гумбольдта, либеральные искусства, развитие личности, академическая свобода, прагматизм, гражданская ответственность

Abstract. The article analyzes the philosophical and intellectual evolution of liberal education from antiquity to the present. Based on the Socratic method, the Humboldtian model, and J. Dewey's pragmatism, it explores the role of education in personal development, critical thinking, and intellectual independence. The relevance of the "Liberal Arts" model in the era of globalization is substantiated as a means for solving complex problems and enhancing civic responsibility.

Keywords: liberal education, intellectual independence, critical thinking, socratic method, humboldtian model, liberal arts, personal development, academic freedom, pragmatism, civic responsibility

Образование всегда являлось одним из центральных факторов развития человеческой личности. Хотя его интерпретация менялась в разные эпохи, основной целью неизменно оставалось направление человека к зрелости, воспитание свободной, независимой и просвещенной личности. Это обусловлено тем, что "человек - это живое существо, обладающее речью, мышлением, смехом и вертикальной осанкой" [1, с. 41], и четыре аспекта человека - речь, мышление, эмоциональное выражение и вертикальная осанка - отражают фундаментальные принципы развития общества.

Современный мир, сформированный благодаря стремительным технологическим изменениям и глобальным коммуникационным сетям, открыл новые возможности для интеллектуального роста, но одновременно породил беспрецедентные вызовы. Многообразие идей, высокая скорость информационных потоков и усиление глобальной конкуренции все больше требуют от людей способности к самостоятельному мышлению, критическому анализу и рассудительному подходу к решению проблем. Именно поэтому формирование независимого, свободного и критического мышления стало одним из актуальных приоритетов современного образования.

Для понимания того, почему эти принципы остаются актуальными, необходимо рассмотреть интеллектуальные основы либерального образования. Термин "либеральный" происходит от латинского *liberalis* ("свойственный свободному

человеку”) и первоначально подразумевал тип образования, подходящий для свободных граждан. В своей современной интерпретации либеральное образование направлено на воспитание независимости мысли, расширение интеллектуального кругозора и поддержку всестороннего развития личности.

Первый декан Школы либерального образования Университета Летбриджа, доктор Шелли Висмат, характеризует либеральное образование следующим образом: “Столпы нашей модели либерального образования - широта и интеграция знаний, развитие критического мышления через доказательную базу и применение обоих аспектов в гражданской активности - составляют суть нашего преподавания, обучения и исследований” [2]. Её определение отражает различные измерения либерального образования, заложенные в научных традициях. Широта и интеграция знаний соответствуют классическим идеям либерального образования, акцент на критическом мышлении, основанном на доказательствах, отвечает педагогическим подходам, способствующим постоянному интеллектуальному росту, а гражданская активность подчеркивает центральную направленность современного либерального образования на социальную ответственность.

Согласно определению Ассоциации американских колледжей и университетов (AAC&U), деятельность которой направлена на повышение качества либерального образования и обеспечение инклюзивного превосходства в высшей школе, либеральное образование представляет собой “подход к обучению, который расширяет возможности личности и готовит её к преодолению сложностей, многообразия и перемен”. Оно способствует развитию у студентов чувства социальной ответственности, а также навыков коммуникации, анализа и решения проблем в сочетании с практическими знаниями и умениями, применимыми в реальных жизненных ситуациях [3].

Бывший президент Гарвардского университета Дрю Фауст утверждает: “Либеральное образование должно готовить студентов не просто к их первой профессиональной роли, а к деятельности, рассчитанной на долгие годы” [4]. Данное заявление Фауст подчеркивает долгосрочную значимость образования в условиях динамично развивающегося рынка труда, где многие профессии подвергаются трансформации или исчезают вовсе, а выпускникам, с высокой долей вероятности, придется неоднократно менять специализацию в течение жизни. Следовательно, образование должно быть ориентировано не только на технические навыки, подверженные моральному устареванию, но и на развитие адаптивности, креативности и принципов обучения на протяжении всей жизни (*lifelong learning*).

Крупный мыслитель и известный политолог Фарид Закария отмечает: “Одним из непреходящих преимуществ либерального образования является расширение нашего мировоззрения. Читая великие произведения литературы, мы соприкасаемся с идеями, образами и чувствами, которые могли бы никогда не встретить в своей повседневной жизни. Изучая историю, мы встречаемся с людьми разных эпох, учимся на их победах и трудностях. Постигая физику и биологию, мы осознаем загадки бытия и человеческой жизни. Слушая великую музыку, мы испытываем влияние путями, недоступными для рационального понимания. Возможно, это не пригодится для простого выживания, но это помогает нам по-настоящему прожить свою жизнь. На протяжении жизни каждый из нас исполняет множество профессиональных и личных ролей. Либеральное образование не только укрепляет нашу способность быть хорошим работником, но и совершенствует наше мастерство быть достойным партнером, другом, родителем и гражданином” [5, с. 149].

Философско-педагогические основы либерального образования уходят корнями в классические цивилизации Древней Греции и Рима. Хотя в античности термин “либеральное образование” в его современном понимании не использовался, греко-римские интеллектуальные традиции выражали принципы рационального поиска, нравственного воспитания и стремления к добродетели, которые глубоко

сформировали последующую западную образовательную мысль. Классические философы, такие как Сократ, Платон и Аристотель, разработали концепции познания и человеческого развития, которые продолжают оказывать влияние на современные дискуссии о либеральном образовании.

Среди них центральное место занимают этико-интеллектуальные взгляды Сократа. По мнению Сократа, истинная мудрость начинается с самопознания, а способность человека к верному суждению возрастает по мере углубления его понимания сути вещей. Его философский подход, характеризующийся как “сократовский интеллектуализм”, постулирует, что знание является основой добродетельного действия, а стремление к истине ведет к процветанию человека. В процессе, называемом «методом Сократа», ученик выступает не как пассивный реципиент готовых знаний, а как активный участник культуры размышления, открытого диалога и интеллектуальной ответственности. Для Сократа знание - это внутреннее открытие; истина заключается в том, что человек должен осознать свои собственные убеждения [6, с. 33]. Многие современные педагогические подходы, включая семинарские дискуссии, дебаты, рефлексивное обучение и различные формы интерактивного опроса, демонстрируют свою прямую связь с методом Сократа.

Бывший президент Гарвардского университета Чарльз Элиот отмечал: “Для 18-летнего американского юноши принудительная внешняя дисциплина не приносит пользы. Хорошо образованный 18-летний юноша способен выбрать для себя - не для какого-то другого или воображаемого универсального ребенка, а именно для самого себя - курсы обучения лучше, чем это сделал бы любой факультет колледжа или мудрец, не знающий его лично, его происхождения и предшествующей жизни” [7, с. 56]. Данное заявление защищает право студентов на самостоятельный выбор образовательной траектории и подчеркивает, что подлинное образование должно основываться не на едином стандарте, а на внутренней мотивации и личной свободе. Его идеи знаменуют собой значительный отход от традиционных авторитарных моделей. Элиот представлял студента как самоформирующуюся личность, способную делать рациональный выбор и определять собственный интеллектуальный путь. Такой подход является отражением образовательных традиций Сократа.

Платон интерпретирует образование как процесс, направленный на нравственное формирование граждан и развитие правильного мышления. В своем трактате “Законы”, в частности в V и VI книгах, он подчеркивает, что целью воспитания является формирование характера, способного воспринимать истину и действовать во благо: “Что касается разума и прочных, истинных мнений, то счастлив тот, кому они достались хотя бы и под старость. Тот же, кто обладает ими и всеми заключенными в них благами, - человек совершенный” [8, с. 41]. С точки зрения Платона, человек, достигший нравственного и интеллектуального совершенства, полезен не только самому себе, но и всему обществу.

Взгляды Аристотеля на познание и человеческую деятельность служат глубоким философским фундаментом современного либерального образования. Согласно его учению, познание начинается с чувственного опыта. Человек сначала воспринимает объекты через ощущения, а затем с помощью разума постигает их сущность и общие закономерности: “Таким образом, мы узнаем через наш опыт, каковы отличительные признаки вещей в мире. И единственный способ познать мир в опыте - это восприятие через наши чувства” [9, с.59]. Аристотель классифицировал знание на теоретические, практические и творческие формы, подчеркивая необходимость системного и взаимосвязанного понимания мира. По мнению Аристотеля, человеческая деятельность сложна и многофакторна; она может быть рациональной, эмоциональной или обусловленной обстоятельствами. “Каждое действие сводится к одной из семи причин: случаю, природе, принуждению, привычке, размышлению, гневу или желанию” [10, с. 62].

“В целом, в античном мире доминировал практический подход к либеральному образованию. Одним из первых мыслителей, использовавших термин “*Artes liberales*”, был римский политик и философ Цицерон. Он и его последователи верили, что изучение риторики, языка и этики является наиболее эффективным путем к достижению добродетели и ведению достойной жизни. Он стремился объединить поиск истины с более прикладным мастерством - риторикой... Тем не менее, греки и римляне наряду с риторикой и грамматикой изучали также геометрию и астрономию. В I веке до нашей эры этот двусторонний подход к образованию получил общее название “семь свободных искусств”. Учебная программа была разделена на научные и гуманитарные, теоретические и практические дисциплины. Спустя столетия она была окончательно структурирована в две группы: *тривиум* - состоящий из грамматики, логики и риторики, которые изучались в первую очередь; и *квадривиум* - включающий арифметику, геометрию, музыку и астрономию, которые осваивались на последующем этапе” [11, с. 43].

Либеральное образование опирается на несколько интеллектуальных традиций, включая гуманизм эпохи Возрождения, рационализм Просвещения и образовательные философии таких мыслителей, как Джон Локк, Джон Стюарт Милль, Вильгельм фон Гумбольдт и Джон Дьюи, каждый из которых привнес уникальные идеи в его современную форму.

Гуманизм и личностно-ориентированная эпоха Возрождения (Ренессанс) представляют собой период в европейской цивилизации, последовавший за Средневековьем и ознаменованный ростом интереса к классическим наукам и ценностям. Этот период характеризуется открытием новых континентов, выдвижением Коперником альтернативных геоцентрической системе теорий и развитием торговли. Леонардо да Винчи, Микеланджело, Макиавелли и Петрарка поставили человека в центр науки, искусства и политической мысли, сделав акцент на его интеллектуальном, нравственном и творческом развитии. Их творчество, методы мышления и наблюдения, а также социальные и эстетические взгляды тесно связаны с основополагающими принципами либерального образования.

Основной труд английского философа и основателя либерализма Дж. Локка “Опыт о человеческом разумении” посвящен анализу происхождения, видов и возможностей человеческого познания. Согласно учению Локка [12, с. 250], все идеи проистекают из двух основных источников: внешнего опыта (ощущения) и внутреннего опыта (рефлексии).

Этот подход формирует следующие важнейшие принципы либерального образования:

1. Критическое и независимое мышление: при усвоении знаний необходимо не просто повторять предшествующие идеи, а анализировать их и формулировать собственные выводы.
2. Эмпирический характер познания: поскольку все знания формируются через внешний опыт (ощущения) и внутреннюю рефлексия, они должны подвергаться проверке через практику.
3. Свобода и гражданская ответственность: осознание личностью своих прав и обязанностей, формирование развитого гражданского самосознания.
4. Религиозная и духовная толерантность: признание многообразия мировоззрений, мышление, свободное от стереотипов, и высокая оценка культурного разнообразия.
5. Научно-методический подход: опора на доказательства и логику, получение научного знания посредством наблюдения и сравнения.

Английский философ, политический экономист и социальный реформатор Джон Стюарт Милль - один из выдающихся мыслителей XIX века и ведущий представитель либеральной традиции - был решительным сторонником личной свободы, разума и

образования. В своем труде “О свободе” Милль утверждает [13], что надежным путем к обретению истины является свободное столкновение идей, то есть дискуссии и дебаты (принцип свободы слова). Если некое мнение ошибочно, оно будет опровергнуто в ходе открытого обсуждения; если же оно верно, то в процессе дискуссии оно лишь укрепится. Свобода слова необходима для интеллектуального совершенствования каждой личности, так как в процессе защиты своей позиции человек оттачивает аргументацию, учится рассуждать и развивает критическое мышление. Эта идея Милля легла в основу следующих принципов либерального образования:

1. Открытая дискуссия: любая тема может быть подвергнута критическому анализу.
2. Опора на научный метод: приоритет доказательств и логики.
3. Многообразие мнений: наличие различных точек зрения обогащает мышление.

Подход Милля укрепляет научно-эпистемологический фундамент либеральных университетов. Свобода слова является обязательным условием интеллектуального развития студента. В системе либерального образования студент:

- задает вопросы;
- подвергает критике утверждения;
- изучает альтернативные мнения;
- защищает собственную позицию.

Этот процесс, как подчёркивал Милль, необходим для того, чтобы личность могла укрепить свои доводы и аргументацию, а также для формирования самой способности к мышлению.

Одной из основных целей либерального образования является воспитание сознательного и ответственного гражданина, активно участвующего в социальной, политической и экономической жизни общества. Принцип свободы слова Милля демонстрирует, что ограничение мнений ведёт к негативным последствиям:

- общество перестаёт обновляться;
- не возникают новаторские взгляды;
- ошибки повторяются вновь.

В этом смысле либеральное образование, опираясь на идеи Милля, создает интеллектуальный фундамент социальной динамики. Принцип свободы слова Милля выполняет три основные задачи в философии либерального образования:

1. Гносеологическая задача: выступает как необходимое условие постижения истины.
2. Педагогическая задача: способствует трансформации студента в мыслящую личность.
3. Социально-политическая задача: формирует культуру свободного и активного гражданства.

Как Милль, так и Гумбольдт видели главную цель образования во всестороннем развитии личности. Согласно подходу Гумбольдта, основной задачей образования является свободное развитие человеческих способностей (*Bildung*), в то время как, по мнению Милля, интеллектуальная и нравственная зрелость формируется в условиях свободы мысли. Для обоих мыслителей свобода является обязательным условием процесса познания. Если Гумбольдт считал, что наука не может развиваться без свободного поиска, то Милль подчёркивал, что именно столкновение мнений позволяет выявить истину.

В XIX веке в Европе и США начала формироваться современная система либерального образования. В. фон Гумбольдт разработал основополагающую концепцию университетского образования. “Одним из величайших достижений Гумбольдта стало основание в 1810 году Берлинского университета (ныне Берлинский университет имени Гумбольдта) как образца либерального образования. Его целью

было создание университета, в котором ученые могли бы проводить оригинальные исследования, а студенты становились бы активными участниками учебного процесса”. Его основные принципы включали следующее:

- строгие научные изыскания и исследования;
- академическая свобода (*Lernfreiheit* и *Lehrfreiheit*);
- единство преподавания и исследования;
- целостное образование (*Bildung*);
- автономия (независимость) университета.

Модель Гумбольдта послужила прообразом современного исследовательского университета, оказав значительное влияние на высшие учебные заведения Европы и Соединенных Штатов. Данный подход определил исследовательскую деятельность как основную миссию университета, коренным образом изменив роли профессоров и студентов. Студентов стали поощрять к участию в исследовательской деятельности, развитию критического мышления и аналитических навыков” [14]. В модели Гумбольдта преподавание и исследование неразрывно связаны, что позволяет как студентам, так и профессорам свободно заниматься научными изысканиями без внешнего контроля.

Американский философ образования Джон Дьюи был одним из ведущих представителей философского течения, известного как прагматизм. Идеи прагматизма оказали колоссальное влияние не только на американскую экономику и политику, но также на науку и просвещение. Через свою концепцию «проблемных ситуаций» Дьюи определяет обучение, основанное на опыте и деятельности, в качестве одного из основополагающих принципов. Он рассматривает теории как «инструменты», применяемые на практике для решения задач, а не как статичные знания.

В своей работе “Как мы мыслим” он подчеркивает: “Мы мыслим только тогда, когда сталкиваемся с проблемой. Имеющиеся данные не могут обеспечить решение проблемы, они могут лишь предлагать его. Источником мышления является прошлый опыт и предшествующие знания. Если человек знаком с подобными ситуациями или ранее имел дело с материалом того же рода, у него могут возникнуть более или менее полезные предположения. Однако, если в воображении отсутствует аналогичный опыт, который мог бы быть воспроизведен в данный момент, замешательство так и останется просто замешательством” [15]. Мысль Дьюи о практическом применении накопленного опыта и знаний выражает один из главных постулатов либеральной и прогрессивной педагогики: образование - это процесс развития мышления и социальной деятельности через преодоление проблемных ситуаций.

В XX-XXI веках концепция либерального образования получила свое воплощение через модель “образования в духе свободных искусств” (*liberal arts education*) [16]. В рамках данной модели целью образования является развитие интеллектуального, социального и нравственного потенциала человека наряду с приобретением профессиональных компетенций. Эта модель широко применяется в США (Гарвардский, Йельский университеты, Амхерст-колледж), Европе и Азии (Центрально-Европейский университет, Университет ТЕАМ, Ташкентский филиал Международного Вестминстерского университета) и других ведущих образовательных центрах.

На основе системного анализа содержания статьи можно сформулировать следующие научные выводы:

1. Образование является не просто процессом передачи знаний, а фундаментальным фактором, раскрывающим “вертикальную” сущность человека (речь, мышление, эмоциональное выражение). Либеральное образование интерпретирует личность не как статического обладателя знаний, а как динамичного субъекта в процессе постоянного развития.

2. Концепция либерального образования, зародившись в античных традициях “Artes Liberales”, развивалась через гуманизм Возрождения и рационализм Просвещения до современной модели “Liberal Arts”. В этом процессе метод внутреннего открытия Сократа, академическая свобода Гумбольдта и прагматический опыт Дьюи сформировали целостную систему.

3. В нынешнюю эпоху ускоренных технологических изменений и информационных потоков либеральное образование является не просто академическим направлением, а стратегической необходимостью, обеспечивающей глобальную конкурентоспособность. Оно наделяет личность гибкостью, креативностью и навыками решения сложных проблем.

4. Либеральное образование объединяет индивидуальное совершенствование личности с ответственностью перед обществом. Как отмечали Дж. С. Милль и Ф. Закария, этот тип образования воспитывает не только высококлассного специалиста, но и осознанного гражданина, партнера и человека.

Исходя из выводов исследования, предлагаются следующие рекомендации для системы современного высшего образования и будущих исследований:

1. Для системы высшего образования:

Интеграция профильных дисциплин с гуманитарными и социальными науками для расширения мировоззрения студентов.

Повышение гибкости кредитно-модульной системы, позволяющей студентам самостоятельно выбирать свою образовательную траекторию, основываясь на идеях Ч. Элиота.

Переход от традиционной лекционной системы к интерактивным методам, основанным на активных дискуссиях, семинарах и критическом анализе.

2. Для педагогических стратегий:

Разработка критериев оценки навыков коммуникации, аналитического мышления и решения проблем (problem-solving) наряду с техническими компетенциями.

Организация обучения в условиях реальных жизненных ситуаций и проблемных сред для обеспечения единства теории и практики.

Библиографический список

1. Имам аль-Газали. Мааридж аль-кудс фи марифат ан-нафс (Восхождение к познанию души) / пер. С. Озбурун. - Стамбул: İnsan Yayınları, 1995. - С. 41.

2. University of Lethbridge. History of Liberal Education. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.ulethbridge.ca/liberal-education/history-liberal-education> (дата обращения: 21.02.2026).

3. Adelphi University. The Meaning of Liberal Education. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.adelphi.edu/news/the-meaning-of-liberal-education/> (дата обращения: 21.02.2026).

4. Faust, D. G. The Value of Liberal Arts. [Электронный ресурс]. URL: https://spectrum.library.concordia.ca/id/eprint/988201/13/Faust_MA_S2021.pdf (дата обращения: 21.02.2026).

5. Закария Ф. Либеральное образование (Erkin ta’lim). - Ташкент: Trust and support, 2025. - С. 149.

6. Гносеология: Философия познания (Bilish falsafasi). - Ташкент: Университет, 2005. - С. 33.

7. Закария Ф. В защиту либерального образования (Erkin ta’lim himoyasida). - Ташкент: Trust and support, 2025. - С. 56.

8. Платон. Законы (Qonunlar). - Ташкент: Yangi asr avlodi, 2002. - С. 41.

9. Dorling Kindersley. The Philosophy Book: Big Ideas Simply Explained. - DK Publishing, 2011. - P. 59.

10. Dorling Kindersley. The Philosophy Book: Big Ideas Simply Explained. - DK Publishing, 2011. - P. 62.
11. Закария Ф. В защиту либерального образования (Erkin ta'lim himoyasida). - Ташкент: Trust and support, 2025. - С. 43-44.
12. Очерки по истории мировой философии (Jahon falsafasi tarixidan lavhalar). - Ташкент: Sharq, 2024. - С. 250-251.
13. Wikipedia. John Stuart Mill. [Электронный ресурс]. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/John_Stuart_Mill (дата обращения: 21.02.2026).
14. Project Gutenberg. Wilhelm von Humboldt. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.gutenberg.org/files/37423/37423-h/37423-h.htm> (дата обращения: 21.02.2026).
15. Humboldt, W. On the Limits of State Action. - Project Gutenberg. [Электронный ресурс].
16. Свободные искусства (*Liberal arts*) - это образовательное направление, охватывающее такие области, как естественные науки, литература, языки, социально-гуманитарные дисциплины, философия и искусство.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORLASHDA MTT VA OILA HAMKORLIGI

X.A.Meliyev

Jizzax DPU professori

K.O.Ergasheva

Jizzax DPU, kabinet mudirasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda oila va maktabgacha ta'lim tashkioti o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash orqali har tomonlama rivojlangan, maktabga tayyor bo'lgan bolalarni voyaga yetkazish masalalari haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim tashkioti, bolalar, ota-onalar, ta'lim-tarbiya, bilim, hamkorlik.

Respublikamizdagi maktabgacha ta'lim tashkilotlarining moddiy negizini mustahkamlash va boyitish, o'quv-uslubiy ishlarni takomillashtirish, modernizatsiya qilish bo'yicha keng ko'lamli amalga oshirilgan ishlar natijasida tashkilotlarga barcha zarur sharoitlar yaratib berilmoqda. Mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimi yuksak sur'at bilan rivojlanib borayotgan bir paytda yosh avlod zimmasidagi ma'suliyat ham ortmoqda. Ularga berilishi lozim bo'lgan bilimlarning yil sayin hajmi ortmoqda. Bolalarni maktabgacha ta'lim davridayoq maktabga sifatli tayyorlash, ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablarining beshta sohasi bo'yicha rivojlantirish, ta'limning yangi shakllari zamonaviy-innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida ta'lim-tarbiya berish amalga oshirilmoqda. Olalarni maktabga sifatli tayyorlashda maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachisi va ota-onaning o'rni shundan iboratki, bolalarning qiziqishi, qobiliyati va ehtiyojini hisobga olgan holda ularga maqsad qo'yishi, bolalarning tabiiy qiziqishlarini qo'llab quvvatlashi, ularda borliqni birgalikda o'zlashtirish ko'nikmalarini shakllantirishlari kerak. Bolalarni maktabga sifatli tayyorlanganligining asosiy belgisi bu ularning ravon nutqi hisblanadi. Bolalarning nutqini o'stirish bilan nafaqat tarbiyachilar balki ota-onalarning shug'ullanishi maqsadga molikdiring doimiy diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Yurtimizda yosh avlodning har jihatdan barkamol bo'lib voyaga yetishi uchun keng imkoniyatlar yaratilib, ko'pgina xayrli ishlar amalga oshirilmoqda. Onalar va bolalarning ijtimoiy muhofazasi, sog'lom oila muhitini, sog'lom turmush tarzini shakllantirish, bolalarning bo'sh vaqtini to'g'ri tashkil etish, ularni sportga, qo'shimcha ta'limga jalb etish, sog'lomlashtirish

va profilaktik tadbirlar, kasbga yo'naltirish, har taraflama uyg'un rivojlangan yetuk shaxsni tarbiyalash borasidagi sa'y-harakatlar e'tiborga molikdir.

Hozirgi kunda O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tizimi jadal rivojlanmoqda. So'nggi yillarda ushbu sohada amalga oshirilayotgan islohotlar orqali ta'lim sifatini oshirish, tizimda mavjud bo'lgan muammolarni bartaraf etish, ilg'or tajribalarni joriy etish kabi yo'nalishlarda muhim natijalarga erishilmoqda. Bu o'zgarishlar nafaqat ta'lim mazmunini yangilash, balki maktabgacha ta'limning barqaror rivojlanish yo'nalishini belgilab bermoqda. Maktabgacha ta'limda olib borilayotgan ta'limning asosiy maqsadi - bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash, shaxs, jamiyat va davlat manfaatlari o'rtasida uyg'unlikni yaratish, shuningdek, sifatli ta'lim bilan barcha bolalarni qamrab olishdir. Bu yo'lda ijtimoiy tarbiyaviy kuchlarni, xususan, ota-onalarni faol jalb etish ta'lim sifatining yanada oshishiga olib keladi.

Bugungi kunda ta'lim tizimida keng rivojlanayotgan yondashuvlardan biri - bu hamkorlik pedagogikasidir. Ushbu yondashuv rivojlangan davlatlar tajribasida o'z samarasini bergan bo'lib, u orqali tarbiyachilar, ota-onalar va bolalar o'rtasida o'zaro ishonchga asoslangan, teng huquqli va faol hamkorlik munosabatlari shakllanadi. MTT va oila hamkorligi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolani rivojlantirish va tarbiyalash jarayonida tarbiyachilar va ota-onalarning o'zaro axborot almashuvi, qarorlarni birgalikda qabul qilishi, bolalarning qiziqishlarini hisobga olish asosida faoliyat yuritishlarini talab qiladi. Bu uslub har bir bolaning shaxsiy xususiyatlarini, oilaviy muhitini, madaniy va ijtimoiy holatini inobatga olishni zarur etadi. Zamonaviy ta'limda oila va MTT o'rtasidagi hamkorlik faqat rasmiy munosabatlar bilan cheklanmaydi. Endilikda bu munosabatlar teng sheriklik, o'zaro tushunish va birgalikda ishlash kabi tamoyillarga asoslanmoqda. Oila bolani birinchi bo'lib tarbiyalaydigan muhit bo'lib, maktabgacha ta'lim esa bu tarbiyani mukammallashtiradi. Shuning uchun ham oila va MTT bir-birini to'ldiruvchi, uzviy hamkorlikda bo'lishi zarur.

Har qanday pedagog hech qanday vositalardan foydalanmay, bolani maktabga tayyorgarligini aniqlay oladi. Ba'zi ota-onalar ham bola qanchalik sog'lom, chaqqon, mustaqil, aqlli, o'qishga tayyor ekanligini taxminan bilishadi. MTT tarbiyachilari har bir bolaning maktabga tayyorgarligini to'g'ri aniqlashda yetarli pedagogik, texnologik bilim va tajribalarga ega bo'lishlari kerak, bunda ular MTTda ta'lim va tarbiya dasturi talablariga tayanishlari kerak. Agar maktabgacha davrda bola normal rivojlangan bo'lsa, uning jismoniy va aqliy rivojlanishiga hech qanday kuchli ta'sirlar bo'lmagan bo'lsa, unda bola yetti yoshda ta'lim olish darajasiga yetadi.

Ya'ni, maktabgacha ta'limda hamkorlik pedagogikasini keng joriy etish va uni tizimli asosda yo'lga qo'yish bolalar ta'limi va tarbiyasining samaradorligini oshiradi. Bu orqali bolalar maktab ta'limiga puxta tayyorlanadi, jamiyat esa sog'lom, intellektual salohiyatli avlodga ega bo'ladi. Oila va oilaviy tarbiya muammolari ichida ota-onalarning tarbiyachilik madaniyatini oshirish va ularga umumiy tarbiyaga oid bilim berish davrimizning dolzarb masalalaridan biridir. Oilalarni pedagogika yutuqlari bilan tanishtirish ularning mustahkamligini ta'minlash vositalaridan biridir. Ikkinchi tomondan esa bu, o'z navbatida, bolalar tarbiyasida tegishli shakl va uslublarni takomillashtirish yo'llaridan biridir. Shuning uchun ham ota-onalarni, oilalarni tarbiyaga oid bilimlar bilan, tarbiya uslublari bilan qurollantirish nihoyatda zarur. Oilaning eng muhim xususiyatlaridan biri insonlar avlodini ko'paytirishdir. Bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlash borasida oila ma'lum darajada ijtimoiy tashkilotlar bilan jamiyat taraqqiyotiga hamohang holda faoliyat yuritmoqda. Shuni ham aytish joizki, maktabgacha ta'lim tashkilotlari va ota-onalar o'rtasidagi samarali hamkorlik, bolalarni maktab ta'limiga puxta tayyorlashda muhim omil hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagoglari ota-onalar bilan nafaqat rasmiy, balki yaqin, ishonchli va mazmunli mulqot asosida ishlashlari lozim.

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, bolani maktabga tayyorlash - bu faqat maktabgacha ta'lim tashkilotining emas, balki butun jamiyat, xususan oila a'zolarining ham mas'uliyatidir. Oila va maktabgacha ta'lim tashkiloti o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash orqali biz har tomonlama rivojlangan, maktabga tayyor bo'lgan bolalarni voyaga

yetkazishimiz mumkin. Shu bois, pedagogik amaliyotda ota-onalar bilan ishlash bo'yicha tizimli va muntazam yondashuv zarur.

Foydalanilga adabiyotlar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida" 2020 yil 18 fevraldagi PQ-4602-son qarori <https://lex.uz/docs/4789015>
2. X.A.Meliyev, M.X.Qilichova "Maktabgacha pedagogika" Darslik.2022 yil.
3. Meliyev X.A., Jamoldinova O., Riskulova K. "Tarbiyachining kasbiy kompetenti va mahorati". O'quv qo'llanma. Toshkent. 2021 yil. 284 bet.

YOSHLARNING MA'NAVIY QARASHLARINI SHAKLLANTIRISHDA JADIDCHILAR PEDAGOGIK QARASHLARINING AHAMIYATI

M.S.Usmanova

Jizzax DPU Maktabgacha ta'lim nazariyasi
va metodikasi kafedrasida dotsenti

Annotatsiya: Maqolada 19-asr oxiri - 20-asr boshlarida O'rta Osiyoda, xususan, O'zbekistonda jadidchilarning o'z asarlarida ifodalangan pedagogik qarashlari ko'rib chiqiladi. Jadidlar ta'lim-tarbiya, zamonaviy ta'lim usullari va madaniy qadriyatlarni targ'ib qilish orqali jamiyatni isloh qilishga intildi. Ular intellektual o'sishga, axloqiy rivojlanishga va ijtimoiy faollikka yordam beradigan yangi ta'lim g'oyalarini joriy etishga harakat qilishdi. Maqolada bu qarashlar ularning asarlarida qanday aks etgani va bugungi ta'lim tizimiga qanday ta'sir ko'rsatgani tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Jadidchilik, Pedagogik qarashlar, Ta'lim islohoti, Intellektual taraqqiyot, Axloqiy tarbiya, Ijtimoiy o'zgarishlar

Annotation: This article explores the pedagogical views expressed in the works of the Jadidists during the late XIX and early XX centuries in Central Asia, particularly Uzbekistan. The Jadidists aimed to reform society through education by promoting modern pedagogical methods and cultural values. They sought to introduce new educational ideas that would foster intellectual growth, moral development, and social activism. This article examines how these views were manifested in their works and their influence on today's education system.

Keywords: jadidism, pedagogical Views, education Reform, intellectual Development, Moral Education, Social Change

Аннотация: Статья рассматривает педагогические взгляды джадидистов, выраженные в их произведениях в конце XIX - начале XX века в Центральной Азии, в частности в Узбекистане. Джадидисты стремились реформировать общество через образование, продвигая современные педагогические методы и культурные ценности. Они пытались внедрить новые образовательные идеи, способствующие интеллектуальному росту, моральному развитию и социальной активности. Статья анализирует, как эти взгляды проявлялись в их произведениях и какое влияние они оказали на сегодняшнюю систему образования.

Ключевые слова: Джадидизм, Педагогические взгляды, Реформа образования, Интеллектуальное развитие, Моральное воспитание, Социальные изменения.

Jadidchilik harakati XIX asr oxiri va XX asr boshlarida O'zbekiston va Markaziy Osiyoning ijtimoiy, madaniy va ta'lim tizimiga katta ta'sir ko'rsatgan tarixiy jarayondir. Jadidchilar pedagogik qarashlari orqali jamiyatda o'zgarishlar qilishni, xalqni ilmiy va axloqli qilishni maqsad qilganlar. Ularning asarlarida ta'lim va tarbiya sohasidagi yangi yondashuvlar va g'oyalar ko'plab jamiyat a'zolarining fikrini o'zgartirishga, yangicha bilim olishga va ijtimoiy faollikka turtki bo'lgan. Ushbu maqolada jadidchilikning pedagogik qarashlari tahlil

qilinadi va ularning ta'limdagi roli o'rganiladi. Jadidchilik harakati O'zbekiston va Markaziy Osiyo tarixida ijtimoiy, madaniy va ta'lim sohasida katta iz qoldirgan bir davrni tashkil etadi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida jadidchilar yangi pedagogik yondashuvlarni, milliy qadriyatlarni saqlagan holda, ilmiy va madaniy rivojlanishga urg'u berdilar. Ularning asarlarida ta'lim va tarbiya sohasidagi pedagogik qarashlar, ahloqiy tushunchalar va me'yorlar o'ziga xos tarzda ifodalanadi. Ushbu maqolada jadidchilarning asarlaridagi pedagogik qarashlar, o'quvchilarni tarbiyalashda ahloqiy tushunchalar va ularning mezonlari tahlil qilinadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 19 iyuldagi "Siyosiy qatag'on qurboni bo'lgan yurtdoshlarimiz hayoti va faoliyatini o'rganish, targ'ib etish hamda ularning xotirasini abadiylashtirish borasidagi ishlarni kengaytirish to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Qarorda har yili oktyabr oyining birinchi haftasini Qatag'on qurbonlarini yod etish haftaligi sifatida o'tkazish ko'zda tutilgan. Bunga ko'plab vazirliklar, agentliklar va davlat idoralari mas'ul qilib belgilab qo'yildi. Jadidchilikning pedagogik g'oyalari zamon bilan o'zgarib, ulardan ba'zilarining bugungi kundagi ta'lim tizimida o'rni aniq ko'rinadi. Hozirgi kunda jadidchilikning ta'lim sohasidagi asosiy g'oyalari, masalan, ilmni qadrlash, zamonaviy pedagogik uslublarni joriy etish, milliy qadriyatlarni o'rganish, va bilim olishda insonparvarlik prinsiplarini qo'llash, ta'lim jarayonini yangilashda muhim o'rin tutmoqda.

Jadidchilik harakati asarlarida pedagogik qarashlar o'zining aniq ifodasini topgan. Ular ta'limni yangilash, o'qituvchilarni zamonaviy pedagogik usullar bilan ta'lim berishga tayyorlash, o'quvchilarda tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan fikrlarni ilgari surganlar. Jadidchilar o'z asarlarida har bir insonni o'qitish va tarbiyalashda samimiylilik va mehnatni asosiy omil deb bilganlar. Ularning pedagogik qarashlari, milliy o'zlikni anglash, xushyoqish va ijtimoiy faollikni rivojlantirishga yo'naltirilgan.

Jadidchilar asarlarida axloqiy tushunchalar va me'yorlar ta'lim jarayonining markazida turadi. Ularning asarlarida eng muhim axloqiy tushunchalar quyidagilar:

- **Haqiqatchilik va adolat:** Jadidchilar haqiqatga sadoqatni, adolatli va halol bo'lishni ta'limning asosiy tamoyillaridan biri deb bilganlar. Ta'lim faqat bilim olishga emas, balki haqiqatni izlashga va ijtimoiy adolatni ta'minlashga qaratilgan bo'lishi kerak edi.

- **Mehnat va samimiyat:** Jadidchilar o'quvchilarga mehnatni qadrlashni, samimiy va to'g'ri yashashni o'rgatganlar. Ularning nazarida mehnat nafaqat jamiyatni rivojlantirish, balki shaxsni ma'naviy ravishda o'sishiga ham yordam beradi.

- **O'zlikni anglash va milliy g'urur:** Jadidchilar xalqning milliy o'zligini, tarixini va madaniyatini anglashni ta'limda asosiy tamoyil sifatida ko'rganlar. Bu, o'z navbatida, ahloqiy mas'uliyatni oshirishga yordam beradigan omil bo'lib xizmat qilgan.

- **Insonparvarlik va hamdardlik:** Jadidchilikning ahloqiy mezonlaridan yana biri - insonparvarlikdir. Jadidchilar insonlarni bir-birini tushunishga, yordam berishga va jamiyatdagi muammolarni birgalikda hal qilishga undaganlar.

Jadidchilar asarlarida pedagogik qarashlar ta'limning ijtimoiy, axloqiy va madaniy ahamiyatini anglashning yangi yo'llarini ochdi. Ularning g'oyalari nafaqat ilmiy bilimlar, balki ahloqiy qadriyatlarni ham o'z ichiga olgan. Jadidchilarning ahloqiy tushunchalari va me'yorlari ta'lim jarayonida o'quvchilarning nafaqat ilmiy, balki axloqiy rivojlanishiga ham katta e'tibor qaratgan. Bu, o'z navbatida, bugungi kunda ta'lim tizimida juda dolzarb va muhim.

Respublika oliy ta'lim muassasalarida ham jadidchilik tarixi masalalari keng tadqiq qilinmoqda, jumladan, Munavvarqori Abdurashidxonov, Mahmudxo'ja Behbudiy kabi jadid yo'l boshchilarining hayoti, faoliyati va ilmiy merosi alohida tadqiq qilinmoqda. Nafaqat tarixchilar, balki tilshunolar, adabiyotshunolar, iqtisodchilar, huquqshunolar, pedagoglar, faylasuflar ham jadidchilik masalalarini o'rganmoqdalar. Tilshunolar va adabiyotshunolar jadidlarning til va adabiyot yo'nalishidagi faoliyatini chuqur tahlil qilayotgan bo'lsalar, pedagoglar ta'lim sohasidagi xizmatlarini ochib bermoqdalar. Jadidchilik harakati pedagogik qarashlarida ta'limning ijtimoiy, axloqiy va madaniy ahamiyatini anglashning yangi yo'llarini

ochdi. Bugungi ta'lim tizimi uchun jadidchilar asarlarini o'rganish va ulardagi pedagogik g'oyalarni hayotga tatbiq etish dolzarb bo'lib qolmoqda.

Tavsiyalar.

1. Jadidchilik pedagogikasini o'rganish va uni hozirgi ta'lim tizimida joriy etish.
2. Jadidchilikning ta'lim sohasidagi innovatsion yondashuvlarini ilmiy tadqiqotlarga asoslanib yanada chuqurroq o'rganish.
3. Jadidchilik g'oyalarini zamonaviy ta'lim metodlarida qo'llash va ta'lim jarayonini takomillashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. *Xo'jaev M. "Jadidchilar va ularning pedagogik qarashlari". Toshkent: O'zbekiston xalq ta'limi nashriyoti, 1998.*
2. *Jadidchilik harakati: tarix va pedagogika. Tahririyat: A. Karimov, B. Raxmatov. Toshkent, 2000.*
3. *O'zbekiston Respublikasining ta'lim siyosati va pedagogik yangiliklar. Toshkent, 2023.*

ZAMONAVIY TA'LIM MAKONIDA YOSHLAR INNOVATSION TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING ISTIQBOLLARI

Alibekov Davron Abdurakibovich

Jizzax davlat pedagogika universiteti dotsenti, falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta'limda innovatsion tafakkurni rivojlantirishning ta'lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyati, uning bugungi kundagi o'rni, innovatsion tafakkurni rivojlantirishning ijtimoiy xususiyatlari, innovatsion tafakkurning mohiyatini ochib beruvchi omillar haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar. Ta'lim, tarbiya, innovatsiya, tafakkur, dunyoqarash, texnologiya, mezon, taraqqiyot, rivojlantirish.

Аннотация. В данной статье рассматривается важность развития инновационного мышления в современном образовании для повышения эффективности обучения, его роль сегодня, социальные характеристики развития инновационного мышления и факторы, раскрывающие сущность инновационного мышления.

Ключевые слова. Образование, воспитание, инновации, мышление, мировоззрение, технология, критерий, прогресс, развитие.

Abstract. This article discusses the importance of developing innovative thinking in modern education in increasing educational efficiency, its role today, the social characteristics of developing innovative thinking, and the factors that reveal the essence of innovative thinking.

Keywords. Education, upbringing, innovation, thinking, worldview, technology, criterion, progress, development.

Bugungi kunda innovatsion jarayonlardan ko'zlangan asosiy maqsad jamiyatni rivojlantirish bilan birga, insonlarning barqaror hayotini ta'minlashga qaratilgan. Amalga oshirilayotgan islohotlar yosh avlodga munosib ta'lim-tarbiya berish, ularning ilm-fanga bo'lgan intilishlarini ro'yobga chiqarish modernizatsiya jarayonlari bilan chambarchas bog'liqdir. Zero, "bugungi kunda mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlar samarasi, avvalambor, yuksak ma'naviyatli, mustaqil fikrlaydigan, Vatanimiz taqdiri va istiqboli uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir yosh kadrlar safini kengaytirishga bevosita bog'liq[1].

Ilmiy izlanishlar va uning natijalarini ishlab chiqarishga innovatsion asosda joriy etish yoshlarni har tomonlama barqaror yuksalishiga olib keladi. Ta'lim va fan integratsiyasi chuqur ta'minlanadigan bo'lsa, innovatsion faoliyat rivojlanadi. Natijada jamiyat ijtimoiy taraqqiyoti va inson faravonligi ta'minlanadi. Shuning uchun ham yangi zamonaviy bilimlar, yangiliklar yaratish ko'nikmalarini egallash borasida yoshlardan innovatsion faollikka ega bo'lish talab qilinmoqda.

Bu borada muhtaram Prezidentimiz Sh.Mirziyoyevning ilm-fanni yanada rivojlantirish muammosi bo'yicha quyidagi fikrlari o'rinalidir: "Bu o'rinda, mening nazarimda, ikkita asosiy vazifani hal etish zarur: birinchi - ilmiy muassasalarning moddiy-texnik bazasini ilg'or xorijiy markazlar darajasida va olimlar talablariga muvofiq sezilarli ravishda mustahkamlash kerak. Bunda, albatta, davlatning ehtiyojlari va uning maqsadli vazifalari inobatga olinishi shart; ikkinchi - akademiklarni har taraflama qo'llab-quvvatlash, jumladan, moddiy rag'batlantirish bo'yicha aniq chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirish"[2], deb ta'kidlagan.

Shu nuqtayi-nazardan yoshlar innovatsion tafakkurini yuksaltirish ta'lim jarayonlari va ijtimoiy hayot o'rtasida o'zaro aloqadorlikka asoslangan bo'lib, bu jihatlar inson borlig'ining mavjudlik va har doim taraqqiyotga moyillik xususiyatlarini belgilab beradi. Mazkur xususiyatlarni dinamik va barqaror rivojlanishini ta'minlash ta'lim tizimida olib borilayotgan jarayonlarini innovatsion asosda tashkil etish darajasi bilan bog'liqdir.

Innovatsion tafakkur atamasi odatda insonlar tomonidan qabul qilinadigan qarorlar doirasidagi vazifalarni bajaradigan hamda uning yordamida boshqariladigan tizimlar, zamonaviy tahlillar va katta ma'lumotlarga ega dasturlarni o'z ichiga oladi. Innovatsion tafakkur tizimlari ushbu bilimlar zaxirasidan kognitiv funktsiyalarga yaqin qarorlar qabul qilish va chora-tadbirlar belgilashda, shu jumladan sohalarni o'rganish va muammolarni hal qilishda foydalaniladi[3].

Innovatsion tafakkur ko'p qirrali jamiyat hayotining u yoki bu sohasini rivojlantirish uchun ishlab chiqilgan ilg'or g'oyalar, ular asosida yaratilgan ilmiy-amaliy ishlanmalarni ilm-fanlarning so'ngi yutug'i, texnika va texnologiyalarning yangi ixtirosi sifatida mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-huquqiy, ma'naviy-madaniy hayotida qo'llanilishining anglab yetilishiga aytiladi[4]. Demak, innovatsion tafakkur inson salohiyati orqali jamiyatning ma'lum sohasiga kiritilgan yangilik, kashfiyot va ixtirolarni inson ongli ravishda tushinib yetishidir.

Innovatsion tafakkur bilim, ma'naviyat, intellekt, yangi g'oyalar va texnologiyalarga asoslanadi. Shuning uchun ham innovatsion tafakkurni yuksaltirish ijtimoiy taraqqiyot strategiyasida muhim rol o'ynaydi. Yoshlar innovatsion tafakkurini yuksaltirish ilm-fan, ta'lim, madaniyat, ma'naviyat va modernizatsiya jarayonlari bilan bog'liq. Shuningdek, yoshlar innovatsion tafakkurini yuksaltirish jamiyatning madaniy darajasining ko'tarilishi, jamiyat ijtimoiy taraqqiyotining yaxshilanishi o'rnatilishi bilan ham xarakterlanadi.

Innovatsion tafakkur tushunchasi jamiyatning hamma tizimlarida, insonga taalluqli bo'lgan faoliyatining barcha sohalarida uchraydi. Ilmiy izlanishlarning natijasi, darajasi, ko'lami va ishlab chiqarishdagi amaliyotidan kelib chiqib, innovatsion tafakkur jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga o'zining juda katta hissasini qo'shadi. Innovatsion tafakkur yangi bilimlar, innovatsiyalarning yaratilishi, uni hayotga joriy yetilishi va samara darajasini ifoda qilish ketma-ketligida namoyon bo'ladi. Bu yesa, yangicha sharoitda inson hayotiy faoliyati uchun zamonaviy ko'lamdagi shart-sharoitlarni yaratilishiga xizmat qiladi.

Zamonaviy sharoitda yoshlarning innovatsion tafakkurini rivojlantirish ta'lim muassasalarida har tomonlama yetarli shart-sharoitlarni yaratish lozim. Bunday shart-sharoitlar innovatsion tafakkurni rivojlantirish vazifalarini muvaffaqiyatli hal qilishni ta'minlaydi. Shu boisdan ham ta'lim tizimida yoshlar innovatsion tafakkurni rivojlantirishga oid ta'lim muammolarini o'rganish, zarur imkoniyatlarni aniqlash, ma'naviy va amaliy tajribani uygunlashtirish, o'z-o'zini ijodiy rivojlantiruvchi kreativ faoliyatni samarali

tashkillashtirish muhim hisoblanadi. Ta'lim tizimida innovatsion tafakkurini rivojlantirish mezonlari quyidagilardan iborat:

- **Ijodiy fikrlash qobiliyati;**
- Tahliliy va tanqidiy fikrlash;
- Texnologik savodxonlik;
- Muammo yechish kompetensiyasi;
- Jamoada ishlash qobiliyati;
- Tashabbuskorlik va riskka tayyorlik;
- Tashqi dunyo bilan integratsiya;
- Ilmiy-tadqiqot faoliyatiga qiziqish.

Innovatsion tafakkurni rivojlantirish inson va jamiyat takomiliga qanchalik foydasi bor ekanligi, uning amaliy natijasi va samaradorligi bilan o'lchanadi. Har bir shaxs o'z bilim darajasi, intellekti va dunyoqarashini rivojlantirishda jamiyat umummanfaati doirasida fikr yuritisa hamda o'z ilmiy qobiliyatidan shu asosda foydalana olsa, natija salmoqli bo'ladi.

Yoshlarning innovatsion tafakkuri rivojlanishida quyidagi omillarga muhim o'rin tutadi: ta'lim tizimi, ilmiy tadqiqotlar va texnologik yangiliklar. Bu omillar yoshlar orasida yangi g'oyalar va innovatsion yechimlarni yaratish qobiliyatini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Ta'lim muassasalari yoshlarni yangi bilimlar bilan tanishtirish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va kreativ yondashuvlarni qo'llash orqali ularning innovatsion tafakkurini shakllantiradi. "Ta'lim tizimida innovatsion tafakkurni rivojlantirish uchun quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratishi kerak: o'quvchilarga o'z fikrlarini erkin ifodalash va guruh ishlarida ishtirok etishga imkon berish (Interaktiv metodlar), yoshlarni yangi g'oyalar va startaplar yaratishga o'rgatish (Liderlik va tadbirkorlik darslari) hamda yoshlar uchun dasturiy ta'minot va raqamli texnologiyalar asosida ishlab chiqish imkoniyatlarini yaratish (dasturiy ta'minot va raqamli texnologiyalar)"[5].

Globalashuv davrida innovatsion tafakkurni rivojlantirish jarayonida ba'zi ziddiyatli jarayonlarga, uning sohalari faoliyatidagi har qanday illatlarga qarshi kurashib borish talab etiladi. Bunda yoshlar innovatsion tafakkurini rivojlantirish asnosida jamiyatning har bir sohasida faoliyat maqsadlarini to'la anglab yetilishi, bilim va salohiyatini rivojlantirishi, ijtimoiy ehtiyojlarni anglab yetishi, fuqarolik pozitsiyasini, ijtimoiy-siyosiy faollik darajasi va maqsadga intiluvchanligi ijtimoiy taraqqiyotining takomiliga zamin hozirlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-jild. Toshkent: O'zbekiston, 2018. - B.24.
2. Mirziyoyev Sh. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak, www.press-service.uz
3. Mamadiyev A. Jamiyatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish yillarida zamonaviy shaxs rivojlanishining psixologik xususiyatlari. //Xalqaro anjuman to'plami. Toshkent, 2021. B-458.
4. Yaxshilikov J., Muhammadiev N. Milliy g'oya: O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. -Toshkent, "Cho'lpon", 2018. -B. 549.
5. Xadjiyev U. "Yoshlarning innovatsion tafakkuri va uning jamiyat hayotini modernizatsiyalashtirishga ta'siri", Tamaddun nuri Ilmiy, ijtimoiy-falsafiy, madaniy-ma'rifiy, adabiy-badiiy jurnali 2024 yil №12-son -B. 378.

ETNOSPORT TURLARI VOSITASIDA YOSHLARNI MA'NAVİY-JISMONIY TARBIYASINI TAKOMILLASHTIRISH MEXANIZMLARI

X.A.Meliyev. Jizzax DPU
(tel: 998 450 78 85)

Annotatsiya: Mazkur maqolada etnosport turlari vositasida yoshlarni jismoniy tarbiyasini takomillashtirish, milliy sport turlari, milliy harakatli o'yinlar yosh avlodni mardlik, jasurlik, vatanparvarlik, jismonan va ma'nan barkamol qilib tarbiyalash haqida yoritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается совершенствование физического воспитания молодежи посредством этноспорта, национальных видов спорта и национальных активных игр, которые воспитывают в молодом поколении мужество, храбрость, патриотизм, а также физическую и духовную зрелость.

Abstract: This article discusses the improvement of physical education of young people through ethnosports, national sports, and national active games, which educate the younger generation in courage, bravery, patriotism, and physical and spiritual maturity.

Kalit so'zlar: etnosport, etnosport turlari, jismoniy tarbiya, milliy sport turlari, milliy harakatli o'yinlar, yosh avlod, jasurlik, vatanparvarlik, jismonan va ma'nan barkamollik va hakazo.

Ключевые слова: этносport, виды этноспорта, физическое воспитание, национальные виды спорта, национальные активные игры, молодое поколение, мужество, патриотизм, физическое и духовное благополучие и др.

Keywords: ethnosport, types of ethnosport, physical education, national sports, national active games, young generation, courage, patriotism, physical and spiritual well-being, etc.

Azaldan xalq o'yin va har xil tomoshalar oilada, qarindosh-urug'lar, qo'ni-qo'shnilar, kichik va katta hududlar orasida o'zaro ijtimoiy-ma'naviy munosabatlarni qaror toptirish manbai bo'lgan. Ular ko'proq milliy urf-odatlar tadbirlari sunnat va nikoh to'ylarida, xalqni har xil bayramlarida va yil fasllarida ommaviy o'tkazilib kelingan. Bu tadbirlarda xalqning barcha qatlamlari qatnashib, mahalliy aholining turmush tarzini o'zida aks ettiradi.

Agar tarixiy manbalarga murojaat qilinsa, etnosport turlari va xalq milliy harakatli o'yin va har xil mazmundagi tadbirlar, tomoshalarining tarixiy ildizlari xususida turkiy xalqlarning VIII-asrga oid yodgorliklaridan biri "Bilga hoqon bitigi" dagi turli o'yin va har xil tomoshalar uyushtirish, ularni o'tkazish haqidagi fikrlar birmuncha ahamiyatga molikdir. Chunki, qadimgi turkiy xalqlar urf-odatiga ko'ra insonni jismonan va aqlan chiniqtirishga mo'ljallangan o'yinlar va har xil tadbir tomoshalarda hamda jangga kirishdan oldin o'tkazilgan "sinov mashqlari"da jangchi o'z raqibidan mag'lub bo'lsa, bu holat uning uchun yovga taslim bo'lish bilan barobar bo'lgan. Yusuf Xos Xojibning "Qutadg'u bilig" asarida "Insonning jismoniy chiniqishiga bo'lgan munosabat, uning axloqiy kamoloti qaydarajada shakllanganligini anglatgan" deyiladi.

Markaziy Osiyoning qadimgi xalqlari xalqlari xalq o'yinlarining muhim jihatlari mahalliy xalqlar turmush tarzining etnik xususiyatlari, jismoniy sog'lomlashtirish va ijtimoiy-madaniy jihatlari xususida sharq allomalari Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Pahlavon Mahmud, Alisher Navoiy, Bobur Mirzo va boshqa ko'plab alloma-olimlarning asarlari orqali ham bilish mumkin.

Masalan, Firdavsiy - "Shohlar o'yinlari", "Chovgan", Beruniy- "Qadimgi haqlar o'yinlari", Mahmud Qoshg'ariy "Turkiy xalqlarga oid ko'plab o'yin turlari" bayon qilib, o'sha davrda ijtimoiy-ma'naviy xususiyatlarga ham tavsif berganlar.

Allomalarni adabiyotlaridan boshqa tarixiy manbalarda Alpomish, Go'ro'g'li, Avazxon, Pahlavon, Mahmud, Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur kabi kurashda kuragi yerga tegmagan pahlavonlar haqida ma'lumotlar talaygina. Hozirgi kungacha xalqlar orasida

Barchinoy, Qaldirg'och, Oypari, Xoldorxon, To'maris kabi jasur ayollar yetishib chiqqanligi O'zbekiston azaldan polvonlar yurti bo'lganligini tasdiqlaydi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda qadimiy qadriyatlarimiz, xususan milliy sport turlari va xalq o'yinlari keng ommalashtirish rivojlantirish va dunyoga tanishtirish hamda ularni umumjahon madaniy merosi durdonasiga aylantirish bo'yicha qator ishlar amalga oshirilmoqda.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risidagi qonun" (2015 yil 4 sentyabr O'RQ 394-son) ning 20-moddasida "O'zbekiston milliy sport turlari va xalq o'yinlari O'zbekiston Respublikasining jismoniy tarbiya va sport sohasidagi madaniy merosining ajralmas qismi aholida vatanparvarlik va Vatanga muhabbat, millat merosini hurmat qilish, xalqaro maydonda mamlakatning obro'-e'tiborini yuksaltirishga intilish tuyg'ularini tarbiyalash poydevoridir" deb qayd etilgan.

Mamlakatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning №6099-sonli "Sog'lom turmush tarzini keng tatbiq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonining 24-bandida "Milliy sport turlari hamda xalq o'yinlar tarixini o'rganish asosida" O'zbekiston Respublikasi milliy sport turlari va xalq o'yinlari ensiklopediyasi"ni tayyorlash vazifalari qo'yildi.

2022-yil 30-maydagi "Etnosport turlarini ommalashtirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-259-sonli qaroridagi 2-bandida "O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-apreldagi "Mahallalarda yoshlarni ommaviy sportga jalb qilishni yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-201-son qarori bilan uch bosqichli musobaqalar, festivallar konferensiyalar, ilmiy seminarlar hamda yoshlar o'rtasida o'zbek milliy xalq o'yinlarini keng targ'ib etish, ularda vatanparvarlik hissini uyg'otish sog'lom turmush tarziga amal qilish amal qilishga qaratilgan motivatsion roliklar media reja ishlab chiqish, tematik teleko'rsatuvlar tashkil etish yo'lga qo'yilishi belgilangan.

Mamlakatimizda etnosport va milliy harakatli o'yinlarni xalq o'rtasida ommalashtirish va ta'lim tizimidagi jismoniy madaniyat, sportni yanada milliylashtirishda quyidagi olimlar ilmiy-tadqiqotlarida aks etgan. T.S.Usmonxo'jayev, A.Atayev, F.Xodjayev, U.X.Qoraboyev, N.Yusupov, G.Mardonova, A.Abdiyev, R.Abdumalikov, X.A.Meliyev, A.Ashurov, A.G'ulomov, J.Eshnazarov, T.Xoldorov, D.Abdullayev, K.Alimov J.Toshbo'latov, I.Vardishvili, O.Musayev, Z.Bekchanov, A.Aitniyozov va boshqalar. Jumladan T.S.Usmonxo'jayev "1001 harakatli o'yinlar", "500 milliy o'zbek xalq-harakatli o'yinlar" kitoblarida milliy o'zbek harakatli o'yinlarni maqsadi, vazifasi, ularni turlari hamda bolalarni yoshiga oid o'yinlar turkumi bo'yicha taxlab, o'yinlarni vaqt me'yorlarini ilmiy asoslab berdi. U.X.Qoraboyev milliy harakatli o'yinlarni pedagogik ahamiyati, tarixi va milliy sport turlarini katta sportga chiqishi bo'yicha bosqichma-bosqich asosladi. X.A.Meliyev- maktabgacha ta'lim va boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya va darsdan keyin milliy harakatli o'yinlarni tashkil etish va o'tkazish metodikalarni takomillashtirilgan holda ilmiy asoslari hamda A.Atayev T.Obidov, F.Karimov, A.Ro'ziyev, J.Toshpo'latov, N.Yusupovlar mamlakatimizda belbog'li kurash, bel olish kurashi, kurash, o'zbek milliy kurash turlari bo'yicha ilmiy va amaliy ishlarda qayd etilgan.

Bizlar yillar davomida 2020 -2025 yillarda yoshlar, talabalar va o'quvchilar etnosport turlari va milliy harakatli o'yinlarida qanchalik xabardorligi, qiziqishi, qatnashishi va ularni taklif istaklarini o'rganish bo'yicha Jizzax shahrini "Zargarlik", "O'ratepalik" mahalla yoshlari, Jizzax DPU ni talabalari, Zarbdor, Forish, G'allarol tuman umumo'rta maktab o'quvchilari bilan so'rovnomalar, suhbatlar va aholi bilan uchrashuvlar olib borildi. Tadqiqotlar natijasida etnosportni va milliy xalq harakatli o'yinlarni hamda o'yinlarni ahamiyatligi bo'yicha quyidagi tavsifalar va xulosalarga keldik:

- Milliy xalq harakatli o'yinlar avloddan avlodga o'tadi. Har bir insonning yoshlik davrida sevimli o'yinlari o'tmishda uning ota-onasi, bobo-buvisiga va kelajakda farzandlariga bog'lanadi, ular o'z navbatida agar muvaffaqiyatli tashqi aralashuv katta darajada ijtimoiy

o'zgarishlar bo'lmasa, o'yinlar nevaralarga ham yetkazishadi. Ko'rinib turibdiki, u tarixi yuz yilni va kelajakdagi kamida ellik yilni qamrab oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Prezidentining "Etnosport turlarini ommalashtirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. 2022 yil. 25.05. "Xalq so'zi". 2022 yil. 26.05.
2. O'zbekiston Respublikasining Prezidentining "Mahallalarda yoshlarni ommaviy sportga jalb qilishni yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PK-201-sonli qarori. 2022 yil. 28.05. "Jizzax haqiqati". 2022 yil. 26.05.
3. Bern E. "Odamlar o'ynaydigan o'yinlar". Toshkent. "Yangi asr avlod". 2023. 224 bet.
4. Xodjayev F., Meliyev X.A. Jismoniy tarbiya tarixi. Darslik. Toshkent. 2021 yil.
5. O'zbekiston milliy sport turlari ensiklopediyasi. Toshkent. "Zamin" nashriyoti. 2022 yil. 376 b.

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING OILADA BOLALARNI MA'NAVYIY-AHLOQIY TARBIYALASHDA OID PEDAGOGIK QARASHLARI

Sodiqov Hamid Maxmudovich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti dotsenti

Sodiqova Dilfuza Ropijonvna

Jizzax davlat pedagogika universiteti katta o'qituvchisi (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada sharq mutafakkirlarining asarlarida oilada bolalarni aqliy, ma'naviy-ahloqiy, estetik, jismoniy tarbiyalash va ularni amalga oshirish yo'llari haqidagi fikrlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: mutafakkir, ahloqiy, ma'naviy, estetik, jismoniy, kasb-hunar, ota-ona, bola, tozalik, pokizalik

Аннотация: В данной статье рассматриваются идеи восточных мыслителей в трудах по интеллектуальному, духовно-нравственному, эстетическому и физическому воспитанию детей в семье, а также способы их реализации.

Ключевые слова: мыслитель, моральный, духовный, эстетический, физический, профессия, родители, ребенок, чистота, непорочность

Abstract: This article examines the ideas of Eastern thinkers in their works on the intellectual, spiritual, moral, aesthetic, and physical education of children in the family, as well as methods for implementing them.

Keywords: thinker, moral, spiritual, aesthetic, physical, profession, parents, child, purity, innocence

Sharq mutafakkirlarining nodir qo'lyozmalari tarixiy-tajribalari davrlar sinovidan o'tgan saboqlari va bizga doimo madad bo'lib turgan ruhiy quvvatlari jamlanmasidir. Mutafakkirlarimizning ilmiy merosida ta'lim-tarbiya masalalari muhim o'rin egallaydi. Ulardan bolalarni ma'naviy jihatdan tarbiyalashda foydalanish oilaviy tarbiyamiz uchun obektiv zarurtga aylandi. Ayniqsa, ular oila va oilada farzand tarbiyasiga katta e'tibor berganlar. Muhammad ibn Muso al Xorazmiy, Abu Nosr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn sino, Muhammad Qoshg'oriy, Yusuf Xos Hojib, Kaykovus, Umar Xayyom, Ahmad Yugnakiy, Sa'diy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Jaloliddin Davoniy, Husayn Voiz Koshifiy kabi mutafakkirlarning qator asarlarida bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash masalalari o'rta qo'yilgan va ularni hal etish yo'llari ko'rsatib berilgan.

Umuman, oilada bola tarbiyasi masalasi juda qadimdan mutafakkirlarni qiziqtirib kelgan, ular bu masalaga hayotiy faoliyatning muhim bir tomoni sifatida qaraganlar va uni hal etishni o'zlarining vazifasi deb hisoblaganlar.

Abu Rayhon Beruniy "O'tmish avlodlardan qolgan yodgorliklar", "Hindiston", "E'tiqodlar va dinlar haqida" kabi ko'pgina asarlarida bolalarni axloqiy tarbiyasiga oid qimmatli fikrlarni yozadi. Beruniy insonning axloqiy fazilatlarini, umuman axloqiy tushunchalarni insonning tabiati bilan bog'laydi. Inson tabiati ota-ona. Avvalo oilada shakllanadi. Shunga ko'ra, bola tarbiyasida ota-ona ta'siri va namunaga benihoya kattadir. Beruniy tan va ruh pokligi masalasini ham o'rta tashlaydi. Oilada tozalik, pokizalik va tartib mavjud emas ekan, u yerda ma'naviy poklik ham bo'lmaydi. Bu fikrini tanni toza tutish bilangina cheklab bo'lmaydi, balki ko'p harakat qilishga chaqiradi. Bu harakat mehnat qilish demakdir. Uning qalb va harakat haqidagi fikri insonning tani bilan ruhi pokligini bir butunligi to'g'risidagi g'oya bilan bog'liqdir. Bu narsa bola tarbiyasida jismoniy sog'lomlik bilan ma'naviy kamolot o'rtasidagi o'zaro muvofiqlik, mutanosiblik haqidagi bugungi kun talabi bilan hamohangdir. Beruniy aytishicha, odam-odamni talamaydigan va xo'rlamaydigan yomonchilik bo'lmaydigan davrlarda odamlar tinch-totuv yashaganlar, ular o'rtasida o'zaro oqibat bo'lgan, birgalashib savob ish qilganlar. Binobarin, bunday ma'naviy muhit bolalarning tarbiyasiga ham ijobiy ta'sir qiladi. Oliyjanoblik odamgarchilik jamiyatda qaror topsa, bu fazilatlar kishilar hayotiy faoliyatiga kirib borishi oson bo'ladi, degan fikrni olg'a surgan.

Beruniy ota-onalarga qarata bolaning mo'tadillikda saqlashni tavsiya etadi. Bunga asosan bolani qattiq g'azablanishdan, qo'rqish va xafalikdan, uyqusizlikdan saqlash orqali yerishilishini aytib, ularni hohlagan va foydali narsasini topib berishga, sevmagan narsasidan uzoqlashtirishga harakat qilish kerakligini uqtiriladi. Ota-onaning bolaga turli munosabati turlicha xulqlarni keltirib chiqaradi. Yaxshi xulqlarni paydo bo'lishi bola ruhiyatiga ta'sir qilibgina qolmasdan, uning fiziologik o'sishiga ham yordam beradi. Yomon xulq esa turli mijoz buzilishlariga ham olib keladi. Aksincha bola organizmidagi o'zgarishlar uning ruhiyatidagi, xatti-harakatidagi o'zgarishlarni keltirib chiqaradi. Mutafakkir bola xulq-atvorining mo'tadilligi natijasida tan va ruh sog'lomligi kelib chiqishini ham ilmiy asoslab beradi.

Oila va oilada bola tarbiyasi masalasi Abu Ali ibn Sinoning ilmiy merosida ham muhim o'rinni egallaydi. U o'zining qator asarlarida bolani salomatligi, uning tarbiyasi haqida eng muhimi bola - ruhiyatini o'rganish borasida ko'plab qimmatbaho fikrlarni asoslagan. Ularning hammasi bir butun bo'lib, muayyan pedagogik qarashlar tizimini tashkil etadi va u ma'naviy axloqiy barkamol insonni shakllantirish haqidagi g'oyaga borib taqaladi.

Ibn Sinoning "Inshorat", "Donishnoma", "Xay ibn yaqzon", "Salamon va ibsol", "Tib qonunlari", "Tadbir ul-manozil" kabi asarlarida tarbiyaning barcha shakllariga oid qarashlari mavjud. Bu qarashlar yuz yillar davomida avlodlar uchun tarbiyalash maktabi bo'lib kelmoqda. Masalan, uning "Tadbir ul-manozil" nomli asarida katta bir bob oila va oilaviy tarbiya masalasiga bag'ishlangandir.

Ibn Sino oilada bola tarbiyasi ancha murakkab va nozik bo'lib, uni bolaning yoshligidan boshlash va izchillik bilan olib borish lozimligini uqtiradi. U ona allasining tarbiyaviy ahamiyati haqida to'xtalib "Alla" ikki vazifani bajaradi, deydi. Birinchisi, uni tebratish orqali bolaga jismoniy orom bag'ishlanadi; Ikkinchisi, beshikni bir maromda tebratishdan onaning mehri jo'sh uradi, bolasiga bo'lgan muhabbatidan onaning orzu-umidi yurak to'ridan siqilib chiqaradi. Bu o'ziga qo'shiq bolasiga qasidadek yangraydi va u farzandining murg'ak qalbiga, butun shuuriga singib boradi. Shu tarzda bolada o'zi ham anglamagan holat paydo bo'ladi. U asta-sekin bu yorug' olamni anglay boshlaydi. Ana shu anglashdan o'rganish boshlanadi. Xuddi shu o'rganish tarbiyalanishdir. Zotan, o'rganish sezishdan boshlanadi. Ibn Sino ana shu holatga e'tiborini qaratib, "Yosh bolaning sezgirlik quvvati katta odamga teng keladi", - degan fikrni bildirgan.

Ibn Sino “Tib qonunlari” nomli asarida bolaga tug’ilmasdan turib g’amxo‘rlik qilish uchun onaning salomatligi, jismoniy va ruhiy pokligi zarurligini ta’kidlab, shaxs salomatligini saqlashni faoliyatning boshqa tomonlari bilan birga olib borish g’oyasini ilgari suradi.

Ibn Sino bola tarbiyasida oila boshlig’i - otaning roliga alohida e’tibor beradi. “Aga oilada, - deydi u, - oila boshlig’i tajribasizlik, no’noqlik qilsa, u oila a’zolarini yaxshi tarbiyalay olmaydi va oqibatda undan yomon natijalar kelib chig’ishi mumkin”. Bola tarbiyasi yaxshi yo’lga qo’yilsa, oila baxtli bo’ladi. Oilaning eng muhim vazifasi bola tarbiyasi hisoblanadi. Ota-ona kim bo’lishidan qat’iy nazar bu vazifani mas’uliyat bilan ado etishi lozim.

Ibn Sino bola tarbiyasida otaning burchi haqida to’xtalib o’tadi. Eng avvalo, ota farzandi tug’ilgach unga yaxshi ism qo’yishi va tarbiyalashga kirishmog’i lozim. Ayniqsa, bola tarbiyasida ota-onaning yaxshi fazilati, ular o’rtasidagi o’zaro munosabatlar esa yuksak axloqiylik asosida bo’lishini ta’kidlaydi.

“Tadbir ul-manozil” asarida yer va xotinning yaxshi sifatleri sanab o’tiladi. Ularning shaxsiy namunalari bola uchun o’rnak bo’lib, uning kelajak taqdirini belgilashda muhim ahamiyatga ega ekanligini alohida uqtiriladi.

Ibn Sino oilada bolani ma’naviy-axloqiy tarbiyalashda mehnasevarlikning roliga alohida urg’u berib, ota-onalarni farzandlarga nisbatan kasb-hunar o’rgatishga chaqiradi. Mehnatni ulug’laydi. Mehnasiz hayot kechirishning bolaga bo’lgan salbiy ta’sirini ko’rsatib beradi. Ayniqsa, Ibn Sino aqliy, axloqiy, yestetik va jismoniy tarbiyaning birligi va ularni amalga oshirish yo’llari haqidagi fikrlari bugungi kunda ham ijtimoiy va amaliy ahamiyat kasb yetmoqda hamda milliy -ma’naviy qadriyat sifatida e’tiborga loyiqdir.

Oila va oilaviy tarbiya borasida XI asrda yashab, ijod etgan mashhur ulug’ shoiri mutafakkir va donishmandi Yusuf Xos Xojib o’zining “Qutadg’u bilig” (“Qut ato etgan bilim”) nomli asarida keng to’xtalib o’tadi. U o’z davrida va o’zidan oldingi mutafakkirlar o’rtaga surgan barkamol insonni tarbiyalash g’oyasini asosiy maqsad qilib qo’yadi. Insondagi mukammallik esa uning xusni xulqi bilan bog’liq deydi. Husni-xulqining zamirida esa yezgulik yotadi.

Mutafakkir “Qutadg’u bilig” asarida bola tarbiyasi haqida to’xtalib shunda deb yozadi: “Farzand qanchalik bilimli. Aqlli-hushli bo’lsa, ota-onaning yuzi shunchalik yorug’ bo’ladi”. U bola tarbiyasida otaning mas’uliyatiga alohida e’tibor beradi. “Kimning o’g’il qizi yerka bo’lsa, - deb yozadi u, unga shu kishining o’zi mungli bo’lib yig’laydi. Ota bolani kichikligida bebosh qilib qo’ysa bolada gunoh yo’q, barcha jafo otaning o’zida; o’g’il-qizning xulq-atvori yaramas bo’lsa, bu yaramas ishni ota qilgan bo’ladi. Ota bolalarni nazorat qilib, turli hunarlarni o’rgasa, ular ulg’aygan o’g’il-qizim bor deb sevinadi; o’g’il-qizga hunar va bilim o’rgatish kerak, toki bu hunar bilan ularning fe’l-atvorlari go’zal bo’lsin” -deb ota-onalarga maslahat beradi. Bola asta-sekin hunar o’rganib, hayotdan ta’lim olib bilimdon bo’ladi, chinakam insoniy go’zallika yerishadi. Inson faqat farzandlariga yaxshilik urug’ini sochibgina qolmasdan, bu urug’ni parvarish ham qila bilishi zarur. Bu narsa ular tarbiyasida zohir bo’ladi. Mutafakkir yaxshilik va yezgulik chinakam insonlarning olijanob fazilatidir, degan xulosaga kelar ekan, undan olamda agar yaxshi kishilar bo’lmaganida haqiqiy insoniylik ham bo’lmas edi, degan falsafiy xulosaga keladi.

Yusuf Xos Hojib bolalar tarbiyasini juda murakkab jarayon deb tushunadi. U beldan madorni, tandan quvvatni, ko’zdan nurni, dildan oromni talab qiladi. Uning ta’kidlashicha, agar insonning o’zida go’zal fazilatlar bo’lsa, ularni boshqalarga o’rgatish lozim. Lekin odob-axloq, rasm-rusum odat va irodani hosil qilish uchun zo’r kuch va harakat kerak bo’ladi. Bu narsa ta’lim va tarbiya natijasida paydo bo’ladi. Bu olijanob vazifani bajarish esa ota-onaning zimmasidadir. Chunki Yusuf Xos Hojib zamonasida ijtimoiy tarbiya rivojlanmagan, bola, asosan oilada tarbiyalanib, shaxs sifatida shakillanar ekan.

Sharqda keng tarqalgan pandnoma tarzida yozilgan mashhur asarlardan biri Unsurul ma-oliy Kaykovusning “Qobusnoma” sidir. Bu asar yuqorida to’xtalib o’tgan mutafakkirlarimiz asarlari qatorida Sharq pedagogik fikr taraqqiyotida muhim o’rinni

egallaydi va qanchadan qancha avlodlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda o'z hissasini qo'shib kelmoqda.

“Qobusnoma” falsafiy-didaktik asar bo'lib, shaxs shakllanishining barcha tamonlarini o'z ichiga oladi. Uning “Farzand parvarish qilish zikrida” degan bobi bevosita oilada bola tarbiyasiga bag'ishlanadi.

Asarda o'z davri uchun qimmatli bo'lgan va bugungi kun uchun ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan g'oyalar o'rta tashlanadi. Uning fikricha, bola tug'ilgandan so'ng jonli mavjudot sifatida fiziologik o'sa boshlaydi. Uning o'sishi jarayonida unda yaxshi va yomon xislatlari zohir bo'ladi. Shunga ko'ra, uning o'sishi parvarishga muhtojdir. Ana shu vazifani ota-ona o'z bo'yniga oladi. “Otalik shartini bajo keltirg'ilki ... adab-hunar va donishni farzandingga o'zingdan meros qilg'il, toki uning haqqin bajo kelturmush bo'lg'aysan”. Ko'rinib turibdiki, Kaykovus yaxshi odob-axloqli, kasb-hunarli va ahli-donish qilib farzandlarni tarbiyalashni ota-onaning burchi deb biladi. Bu fazilatlar ulardan qoladigan meros bo'lish bilan birga, farzandlarni haqqi ham deb ota-onalarning tarbiyachilik mas'uliyatini ko'rsatib beradi.

“Qobusnoma” ota-onalarning qator vazifalari sanab o'tiladi. Ular quyidagilardan iborat: 1) Bolaga yaxshi ot qo'ymoq; 2) Oqil va mehribon yenagaga topshirish; 3) To'y-tamosha qilib, sunnat to'y o'tkazish; 4) O'qish-yozishni o'rgatib, kasb-hunar va ilmi qilish; 5) Harbiylar ahtdan bo'lsa, sipohiylikni o'rgatish.

E'tiborli joyi ana shundaki, Kaykovus bolaga hunar o'rgatganda, uning uchun boshqalar qilishi mumkin bo'lmaydigan hunarlar o'rgatishi lozim deydi. Ana shunday hunarlar yordamida u mushkul vaziyatlardan chiqa olsin. Shunda bola ham otadan rozi bo'ladi.

Kaykovus bola tarbiyasida talabchanlik bilan mehribonlikni olib borish lozimligini ta'kidlaydi; “Yosh bola ilm bilan adabni tayoq bilan o'rganur, o'z ixtiyori bilan o'rganmas. Ammo farzand beadab bo'lsa va sening ul sababdan qahrining kelsa, o'z qo'ling bilan urmagil, muallimlarning tayog'i bilan qo'rqitg'il. Bolalarga muallimlar adob bersinlar, toki sendan o'g'lingni ko'nglida gina qolmasin”.

Kaykovusning “Qobusnoma” asari Sharq pedagogikasining durdonalaridan hisoblanadi. Uni qanchadan qancha avlodlarimiz qunt bilan o'qib o'rganganlar. Bu asar bugungi kunda ham ma'naviy-axloqiy qadriyat sifatida yosh avlodni ma'naviy ruhda tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shunday qilib, mazkur paragrafda buyuk allomalarning hayoti, ijodi va ular qoldirgan bebaho madaniy, ma'rifiy merosi yosh avlod uchun ibrat va namuna ekanligi, ularning ta'lim-tarbiyaga oid ma'rifiy ta'limotlari yoshlarni Ona-Vatanga, millatga sadoqat va hurmat ruhida tarbiyalashda, ularni imon, ye'tiqodli, mehr-oqibatli, insof va diyonatli, odob-axloqli, oqil va odil inson qilib tarbiyalashda, o'zligini anglashda benazir ma'naviy qadriyatlar (darajasiga ko'tarish asosiy) ekanligini asoslashga harakat qildik.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abu Ali Ib Sino “Abu Rayhon Beruniy”, A.Qayumov, T., “Yosh gvardiya”, 1987 yil
2. Safo Ochil umumiy tahriri ostida. “O'zbek pedagogikasi antologiyasi”. T., “O'qituvchi”, 1995 yil, 464 bet
3. Kaykovus. “Qobusnoma”, T., “Meros”, 1992 yil, 176-bet.
4. K.Hashimov, S.Nishonova. Pedagogika tarixi: Darslik. -T.: Alisher Navoiy 2021
5. Yusuf Xos Hojib. “Qutadg'u bilig”. -Toshkent, “Yulduzcha”, 112-bet.

TA'LIM-TARBIYA JARAYONLARIDA YOSHLAR TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH

Isakulov Mamadoli Ruzimurodovich

Jizzax davlat pedagogika universiteti Pedagogika kafedrası dotsenti v.b.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim va tarbiya jarayonida o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirish masalalari muhokama qilinadi, shuningdek, yoshlar tafakkurini shakllantirishda ma'naviy tarbiyaning mazmuni, mohiyati, o'rni va roli o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Idrok, ta'lim, jarayon, tafakkur, fikrlash, vizual jihatdan xabardor fikrlash, mantiqiy fikrlash, reproduktiv fikrlash, mahsuldor (ijodiy) fikrlash.

Аннотация: В данной статье речь идет о формировании мышления учащихся в процессе образования - воспитания, а также раскрываются содержание и сущность, место и роль духовного воспитания в формировании мышления молодёжи.

Ключевые слова: восприятие, образование, процесс, мышление, мысль, наглядно образованное мышление, логическое мышление, репродуктивное мышление, продуктивное (творческое) мышление.

Abstract: This article discusses the development of students' thinking in the process of education and upbringing, and also explores the content, essence, place, and role of spiritual education in shaping young people's thinking.

Keywords: perception, education, process, thinking, thought, visually-informed thinking, logical thinking, reproductive thinking, productive (creative) thinking.

O'sib - ulg'ayib kelayotgan yosh avlod jamiyatning faol a'zosi bo'lishi uchun u har tomonlama tarbiya topishi zarurligi davlatimizning barcha me'yoriy hujjatlarida, jumladan; O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida, «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturida o'z ifodasini topgan.

Ta'lim - tarbiya jarayonida yoshlarni tabiat va jamiyatning sir - asrorlari bilan tanishtirib borish bugungi kunning eng dolzarb muammolaridan biri. Chunki, atrof muxitda sodir bo'layotgan voqea va hodisalar yoshlar tomonidan idrok kilinishi zarur. Idrok qilish jarayonlarida yoshlar o'z xotiralarida saqlab qolgan voqea va hodisalarning mazmun - mohiyatini anglab, unga shunga mos ravishda munosabat bildirishi muhim ahamiyat kasb etadi. Munosabat bildirish uchun esa tafakkur tom ma'noda ishga tayyor bo'lishi kerak. Shuni e'tiborga olgan holda pedagog-tarbiyachilarning o'zlari idrok, tafakkur kabi bir qator tushunchalarning mazmun -mohiyatini anglab olishlari maqsadga muvofiqdir.

Yoshlarni ta'lim - tarbiya jarayonida borliqni idrok ettirish orqali har tomonlama etuk inson qilib tarbiyalash ham pedagog-tarbiyachilardan juda katta mehnatni talab qiladi.

«Idrok (arab. aql vositasida bilish, qabul qilish) - aql asosidagi murakkab bilish jarayoni, ruhiy-intellektual qobiliyat[1]. Idrok etish jarayoni qisqa yoki uzoq muddatli bo'lishi mumkin. Appersepsiya hodisasi tufayli odamlar o'z idroklarining mazmuni bilan bir-biridan muayyan darajada farq qiladi. Ya'ni ular aynan bir narsani, o'z bilim saviyasi, maslagi, pozitsiyasi, dunyoqarashi, ijtimoiy kelib chiqishiga qarab, turlicha idrok qiladi yoki aks ettiradi. Masalan, "ildiz" tushunchasin biologlar o'simliklarning moddiy asosi, matematiklar ildiz ostidagi sonlar, shifokorlar esa tishning ildizi, sotsiologlar qarindosh-urug'chilik, umumiy ijtimoiy omillar tarzida idrok etadi va qo'llaydi»[2].

Dunyoning o'ziga xos sir-asrorlarini tushunishda mavjud bo'lgan narsa va hodisalarning o'zaro aloqasi, ahamiyatliligi muxim ahamiyat kasb etadi. Ana shunday dunyoning o'ziga xos jixatlarini anglashimiz va unga mos tarzda ongli yondoshuvimiz, munosabat bildirishimiz, ularni anglashimiz, bilish jarayoni psixologiyada tafakkur ma'nolarini anglatadi.

«Tafakkur (arab. fikrlash, aqliy bilish) - inson ma'naviyatining tarkibiy qismi, bilishning olamdagi narsa va hodisalarning umumiy, muhim xususiyatlarini aniqlaydigan, ular o'rtasidagi ichki, zaruriy aloqalar, ya'ni qonuniy bog'lanishlarni aks ettiradigan aqliy

bosqichi. Tafakkur iborasi arabcha "*fikr*" soʻzidan kelib chiqqan boʻlib, oʻylash, muhokama, mushohada va fikr yuritish maʼnolarini bildiradi»[3]. Demak, yoshlarning tafakkurini shakllantirishda birinchi navbatda ularning maʼnaviy - axloqiy madaniyati «Maʼnaviy-axloqiy madaniyat - Oʻzbekiston xalqining anʼanalari, tili va madaniyatini bilish, hurmat qilish, milliy fahr tuygʻusini, oʻqimishlilik va aql zakovatligi, axloqiy namunalarning mavjudligi va kundalik hayotida ularga oʻxshashga intilishi, boʻsh vaqtlardan foydalanishning ijtimoiy qimmatli usullaridan foydalanishni bilishi, oʻzining shaxsiy salohiyati ustida milliy boylik sifatida qaygʻurish va boshqalar.

Maʼnaviy-axloqiy madaniyat xilma-xil munosabatlar jarayonlarida bilim olish, ijodiy va mehnat faoliyati jarayonida namoyon boʻladi.»[1] CHunki, maʼnaviyatli insonning fikrlashi mantiqan tizimlashtirilgan holda koʻz oldimizda namoyon boʻladi. Bunday insonlar bilan fikr almashish har tomonlama qulay va yoqimli boʻlganligi bois ham kutilgan maqsadga erishiladi. Misol uchun darsda oʻquvchilar qanchalik tarbiyalangan boʻlsa, ular oʻqituvchini tinglashi va odob doirasida topshiriqlarni bavlariishi ularning tafakkurini shakllantirishga sharoit yaratib beradi. Shuning uchun ham oʻqituvchi birinchi navbatda oʻz oʻquvchilarini maʼnan yuksaltirishga harakat qiladi. Ikkinchidan, yoshlarning qiziqishlarini inobatga olish eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Misol uchun tafakkurning eng qiziq, ajablanarli va murakkab tomoni shundan iboratki, inson bilgan, eshitgan, koʻrgan narsalarini va ularning xossalarini ular yoʻq paytda ham bemalol oʻz ongida aks ettiradi va tariflab bera oladi. Deylik, oʻquvchi er globusini oʻrganib chiqqan boʻlsa togʻlar, daryolar, saxrolar, okeanlar, qittalar, davlatlarning nomi va joylashuvini globusga qaramasdan ham aytib berish imkoniga ega boʻladi. Bunday imkoniyatni oʻquvchilarda yaratish oʻz - oʻzidan amalga oshadigan jarayon emas, balki, oʻqituvchining tinimsiz mehnati, tajribasi, pedagogik mahorati va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalana olishi yotadi. Shuning uchun ham oʻquvchilarning tafakkurini shakllantirishda oʻqituvchi quyidagilarga eʼtibor qaratsa maqsadga muvofiq boʻladi. Bular:

- taʼlim mazmunini hayotiy misollar bilan boyitish;
- taʼlim mazmunini oʻquvchilarga etkazishda yosh davrlar xususiyatlariga eʼtibor berish;
- taʼlim mazmunini oʻquvchilarga etkazishda idrok qila oldirish;
- taʼlim mazmunini oʻquvchilarga etkazishda analiz, sintez, xulosaga katta eʼtibor berish;
- taʼlim mazmunini oʻquvchilarga etkazishda zamonaviy axborot va telekommunikatsion vositalardan foydalanishni yoʻlga qoʻyish;
- taʼlim mazmunini oʻquvchilarga etkazishda axborotni tushunib, uni qabul qilishlariga eʼtibor qaratish;
- taʼlim mazmunini oʻquvchilarga etkazishda va teskari aloqani oʻrnatishda obrazli tarzda ifodalab berish sanʼatini shakllantirish;
- taʼlim mazmunini oʻquvchilarga etkazishda va teskari aloqa jarayonlarida roʻy bergan hodisalarni formulalar va statistik xisob kitoblar vositasida isbot qilish va unga oʻrgatishni yoʻlga qoʻyish;
- taʼlim mazmunini oʻquvchilarga etkazishda va teskari aloqa jarayonlarida fikrni tartibga solishga eʼtibor berish;
- taʼlim mazmunini oʻquvchilarga etkazishda irodani chiniqtirish;
- taʼlim mazmunini oʻquvchilarga etkazishda diqqatni taqsimlay olish;
- taʼlim mazmunini oʻquvchilarga etkazishda ichki yoki tashqi nutq vositasiga eʼtibor qaratish;
- taʼlim mazmunini oʻquvchilarga etkazishda muammoli taʼlimdan keng foydalana olish;
- taʼlim mazmunini oʻquvchilarga etkazishda qoʻyilgan masalaga ilmiy nuqtai nazardan qarashga oʻrgatish;

- ta'lim mazmunini o'quvchilarga etkazishda masala echimining shartlarini bir necha variantlarda tasavvur qilishga odatlantirishga o'rgatish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun o'qituvchilar doimiy ravishda o'z ustilarida ishlab, o'quvchilarning tafakkurini shakllantirishga harakat qiladi va uning natijasida o'quvchilarda:

- ko'rgazmali-harakat tafakkuri;
- ko'rgazmali obrazli tafakkuri;
- mantqiy (mavxum) tafakkuri;
- reproduktiv tafakkuri;
- produktiv (ijodiy) tafakkurlar shakllanadi.

Ko'rgazmali - harakat tafakkuri - insonning mavjud predmetlar bilan ish qilayotgan paytdagi fikrlash jarayonini o'z ichiga qamrab oladi.

Ko'rgazmali obrazli tafakkur - ko'rgan kechirgan narsalar va hodisalar aniq obrazlar yordamida ko'z oldimizda gavdalanadi va ularning mohiyatini umumlashtirib, bilvosita aks ettiriladi

Mantqiy tafakkur - bu mavhum tafakkur bo'lib, so'zlar, so'zda ifodalangan bilim, g'oya va tushunchalar yordamida bevosita idrok doirasida bo'lmagan narsalar yuzasidan chiqargan hukmlardir.

Reproduktiv tafakkur - ko'rgan - bilgan narsalarni aynan qanday bo'lsa, shundayligicha fikrda bayon etish.

Produktiv (ijodiy tafakkur) - fikrlash elementlariga yangilik, ijodiy yondoshuvning amalga oshirilishi maqsad qilinadi va amalga oshiriladi.

Ta'lim - tarbiya jarayonlarida shakllantirilgan tafakkur ertangi kunda yosh avlodni to'g'ri yo'lga boshqarishga, jamiyatning faol a'zosi sifatida faoliyat yuritishga, ota - ona va yaqinlariga nisbatan o'z burchini his etishga, Vatan oldidagi farzandlik burchiga ongli yondoshuvini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Hasanboev J., To'raqulov X. boshqalar. Pedagogika fanidan izohli lug'at. Toshkent "Fan va texnologiya" nashriyoti. 2009 yil
2. Abdurasulov A., Ahmedov A. va boshqalar. Ma'naviyat asosiy tushunchalar lug'ati. Toshkent - 2009
3. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. T.: 2003. 6 tom, 542- bet.

YOSHLARNI MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLAR

Mavlonbek Arabovich Doniyarov

Jizzax davlat pedagogika universiteti katta o'qituvchisi, p.f.b.f.d (PhD)

Abduxalilova Guljaxon Abduaziz qizi

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (Boshlang'ich ta'lim) mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasining pedagogik-psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida yoshlarning axloqiy qadriyatlarni qabul qilishi, ijtimoiy va ruhiy rivojlanishi, shuningdek, pedagogik metod va yondashuvlarning samaradorligi o'rganilgan. Maqolada psixologik omillar, oilaviy muhit, maktab va mahalla tarbiyaviy tizimlari, zamonaviy kommunikatsiya vositalari va interaktiv usullar yoshlarning ma'naviy-axloqiy rivojiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, ilmiy xulosalar va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Yoshlar, ma'naviy-axloqiy tarbiya, pedagogik-psixologik xususiyatlar, axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy rivojlanish, interaktiv metodlar, oilaviy tarbiya.

Аннотация: В данной статье анализируются педагогико-психологические особенности духовно-нравственного воспитания молодежи. Рассматриваются восприятие молодежью нравственных ценностей, их социальное и психологическое развитие, а также эффективность педагогических методов и подходов. Особое внимание уделяется психологическим факторам, семейной среде, образовательной и общественной системам воспитания, а также влиянию современных средств коммуникации и интерактивных методов на духовно-нравственное развитие молодежи. Даны научные выводы и рекомендации.

Ключевые слова: Молодежь, духовно-нравственное воспитание, педагогико-психологические особенности, нравственные ценности, социальное развитие, интерактивные методы, семейное воспитание.

Abstract: This article examines the pedagogical and psychological characteristics of youth moral and spiritual education. It explores how young people adopt ethical values, their social and psychological development, and the effectiveness of pedagogical methods and approaches. Special attention is given to psychological factors, family environment, school and community educational systems, as well as the impact of modern communication tools and interactive methods on the moral and spiritual development of youth. Scientific conclusions and recommendations are provided.

Keywords: Youth, moral and spiritual education, pedagogical-psychological characteristics, ethical values, social development, interactive methods, family upbringing.

Yosh avlodning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi jamiyat barqarorligi va ijtimoiy muhitning sog'lomligi bilan bevosita bog'liq. Pedagogik-psixologik yondashuvlar yoshlarning shaxs sifatida rivojlanishi, axloqiy qadriyatlarni qabul qilishi va jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga yordam beradi. Shu bois, pedagogik va psixologik metodlarni uyg'unlashtirish yoshlar tarbiyasining samarali usullaridan biridir.

Yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda pedagogik-psixologik omillar - bu yosh avlodning ma'naviy yetuk, axloqan pok, ijtimoiy faol va mas'uliyatli shaxs bo'lib shakllanishiga ta'sir etuvchi ta'limiy hamda ruhiy omillar majmuidir.

Pedagogik omillar ta'lim-tarbiya jarayoni bilan bog'liq bo'lib, quyidagilarni o'z ichiga oladi: Ta'lim mazmuni - darslik va o'quv dasturlarida milliy va umuminsoniy qadriyatlarning aks etishi. O'qituvchi shaxsiy namuna bo'lishi - ustozning odobi, muomalasi va hayotiy pozitsiyasi yoshlar tarbiyasiga bevosita ta'sir qiladi. Tarbiya usullari va shakllari - suhbat, munozara, trening, tadbirlar orqali axloqiy fazilatlarini shakllantirish. Oila-maktab hamkorligi - tarbiyada uzviylik va izchillikni ta'minlaydi. Bu jarayonda ajdodlar merosi, xususan Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy kabi mutafakkirlarning ma'naviy-axloqiy qarashlari muhim ahamiyatga ega [1,-B.57].

Psixologik omillar yoshlarning ichki ruhiy holati va shaxsiy rivojlanish xususiyatlari bilan bog'liq: Yosh davri xususiyatlari - har bir yosh bosqichida qiziqish va ehtiyojlar turlicha bo'ladi. Motivatsiya va qiziqish - ichki rag'bat tarbiya samaradorligini oshiradi. Ijtimoiy muhit ta'siri - do'stlar, jamoa va ommaviy axborot vositalari katta rol o'ynaydi. O'zini anglash va o'zini baholash - shaxsning mustaqil fikrlashi va mas'uliyat hissini shakllantiradi. Yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash jarayoni pedagogik yondashuv va psixologik xususiyatlarni uyg'unlashtirgan holda olib borilgandagina samarali bo'ladi. Bunda milliy qadriyatlar, sog'lom muhit va shaxsiy namuna asosiy omil hisoblanadi.

Yoshlar tarbiyasi har qanday jamiyatning kelajagi va barqarorligi uchun muhim omil hisoblanadi. Ayniqsa, ma'naviy-axloqiy tarbiya yoshlarning shaxs sifatida shakllanishi, ijtimoiy muhitga moslashishi va jamiyatdagi o'z o'rnini to'g'ri belgilashida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Pedagogik va psixologik metodlarni uyg'unlashtirish esa yoshlarning axloqiy qadriyatlarni qabul qilishi va ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qiladi [3,-B.39].

Maqolada yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasining pedagogik-psixologik xususiyatlari, zamonaviy yondashuvlar, o'quv-tarbiyaviy metodlar, oilaviy va maktab

muhitining ahamiyati, shuningdek, interaktiv va raqamli vositalardan foydalanish masalalari tahlil qilinadi.

Yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasining nazariy asoslari

Ma'naviy-axloqiy tarbiya deganda, insonning axloqiy qadriyatlar, ma'naviy printsiplar va ijtimoiy me'yorlarni qabul qilishi jarayoni tushuniladi. Pedagogik-psixologik nuqtai nazardan yoshlarni tarbiyalash quyidagi omillar bilan bog'liq:

1. Psixologik omillar: motivatsiya, e'tibor, ijtimoiy o'zaro munosabat, empatiya va shaxsiy rivojlanish.

2. Pedagogik omillar: ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirish, interaktiv darslar, loyihaviy faoliyat, mentorlik va yetakchilik tizimlari.

3. Ijtimoiy muhit: oilaviy tarbiya, maktab va mahalla tizimi, jamiyatdagi ijtimoiy normalar.

Pedagogik-psixologik yondashuvlar yoshlarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini birgalikda rag'batlantirishga imkon beradi.

Pedagogik-psixologik xususiyatlar

Motivatsiya va shaxsiy rivojlanish

Yoshlar tarbiyasida motivatsiya eng muhim psixologik faktor hisoblanadi. Yoshlar o'zini qiziqtirgan faoliyatga jalb qilinganda axloqiy qadriyatlarni qabul qilish darajasi oshadi. Shaxsiy rivojlanish esa o'zini anglash, mas'uliyatni qabul qilish va ijtimoiy rollarni bajarish bilan bog'liq [2,-B.23].

Pedagogik metodlar

- **Interaktiv metodlar:** rolli o'yinlar, guruh muhokamalari, treninglar.
- **Loyihaviy faoliyat:** ijtimoiy loyihalar orqali yoshlar jamiyatdagi o'z o'rnini tushunadi.

- **Mentorlik va yetakchilik:** "yoshlar yetakchisi" institutlari orqali tarbiyaviy jarayon samarali bo'ladi.

Oilaviy va ijtimoiy muhit

Oilaviy mediatsiya, psixologik maslahatlar, ma'naviy tarbiyaviy uchrashuvlar yoshlarning ijtimoiy va axloqiy qadriyatlarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shuningdek, maktab va mahalla tarbiyaviy tizimlari ham muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy yondashuvlar

1. Raqamli vositalar: onlayn seminarlar, virtual loyihalar va ta'lim platformalari orqali axloqiy tarbiya samaradorligi oshadi.

2. Interaktiv kommunikatsiya: ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalar yoshlarni ma'naviy qadriyatlarni o'zlashtirishga jalb qiladi.

3. Pedagogik innovatsiyalar: loyiha metodlari, ochiq darslar, muammoli vaziyatlarni muhokama qilish yoshlarning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi.

- Yoshlarning axloqiy qadriyatlarni qabul qilish darajasi oshadi.
- Ijtimoiy va ruhiy rivojlanish tezlashadi.
- Pedagogik va psixologik metodlarning uyg'unligi tarbiyaning samaradorligini oshiradi.

- Oilaviy va maktab muhitining ahamiyati kuchayadi.

Yuqoridagi yondashuvlar yoshlarning jamiyatga moslashuvi, axloqiy va ma'naviy barqarorligini ta'minlashda muhimdir. Pedagogik va psixologik yondashuvlarni uyg'unlashtirish yoshlar tarbiyasining samaradorligini oshiradi.

Yoshlar yetakchilari institutini rivojlantirish va interaktiv metodlarni keng qo'llash tavsiya etiladi. Oilaviy va mahalla muhitida ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash zarur. Zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish tarbiyaviy jarayonlarni yanada samarali qiladi. Maktab va mahalla tizimlarida ijtimoiy va psixologik qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini joriy etish muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sh. Mirziyoyev. Yoshlarni tarbiyalash va ma'naviyatni rivojlantirish strategiyasi. - Toshkent, 2020.
2. Qodirov B. Fuqarolik jamiyati va yoshlar tarbiyasi. - Toshkent: Akademnashr, 2019.
3. To'xtayev A. Psixologik va pedagogik metodlar yoshlar tarbiyasida. - Toshkent, 2020.

PROBLEMS OF FORMING YOUTH POLITICAL CONSCIOUSNESS IN ENSURING SOCIAL STABILITY

Saidkulov Nuriddin Akramkulovich
Guliston davlat pedagogika institute

Abstract: This article analyzes the theoretical and practical aspects of forming youth political consciousness in ensuring social stability. The concept of political consciousness, its structural components, as well as the challenges and opportunities arising in the context of globalization are examined. The mechanisms for strengthening social stability through the development of youth political culture are substantiated.

Keywords: social stability, innovative methods and tools, mentality, Development Strategy, political consciousness, youth policy, civic culture, ideological immunity, human capital.

Social stability constitutes the strategic foundation of any state's development. A stable society is a system in which social consensus, legal culture, economic balance, and spiritual unity prevail. The strength of such a system depends primarily on the political consciousness, civic position, and social activism of the younger generation. Youth represent the most dynamic, innovative, and перспективный segment of society. From this perspective, the formation of youth political consciousness emerges as a crucial condition for ensuring social stability.

In Uzbekistan, where a significant proportion of the population consists of young people, the relevance of this issue becomes even more pronounced. However, the mere existence of a legal framework does not automatically ensure the formation of political consciousness. This process is closely linked to complex socio-pedagogical and spiritual factors.

Political consciousness represents a set of an individual's informed attitudes, knowledge, and values regarding the state, power, political institutions, laws, and the political processes taking place within society. It is not limited to the possession of information; rather, it also encompasses analytical thinking, the ability to draw independent conclusions, and the manifestation of an active civic position. The formation of political consciousness among youth occurs under the influence of the family, educational institutions, mass media, and the digital environment.

From the standpoint of ensuring social stability, the formation of youth political consciousness must be systematic and continuous in nature. Strengthening the practical content of education related to political culture and civic responsibility is of particular importance. Alongside theoretical knowledge, it is advisable to develop independent thinking through discussions, debates, and analytical training sessions. Furthermore, expanding youth participation in social life can be achieved by enhancing the activities of youth organizations and civil society institutions.

At present, one of the primary tasks of our state is to educate a mature generation capable of independently analyzing rapidly evolving socio-political processes and events, and of thinking in a new, creative manner. Therefore, within state policy, the priority is to

“educate proactive, courageous young people who think independently and are capable of assuming responsibility for the future of our country. In the context of the New Uzbekistan, this objective represents one of the leading directions in shaping a renewed worldview.

If we examine the lifestyles, standards of living, and scales of economic development of today’s advanced traditional states, we observe that they have constructed their systems of statehood in accordance with their historical experience, national customs and traditions, values, worldview, religious beliefs, and distinctive national mentality. In this sense, as we move confidently “from the Action Strategy toward the Development Strategy,” we are increasingly aware that the progress of the country and the future of our people depend not only on material factors but also on the active participation of youth in socio-political life.

At present, serious attention is being paid by the United Nations General Assembly to the comprehensive and active development of youth, a matter that is widely covered in mass media. Consequently, there is a growing need to focus specifically on enhancing youth culture particularly legal and political culture through innovative and creative approaches, as well as to develop and implement innovative methods and tools in this sphere.

For this reason, in many developed countries around the world, the comprehensive analysis and study of the methodological foundations for enhancing youth political culture through creative approaches has become one of the most pressing issues of our time. In particular, the development of effective methods and tools for improving youth political culture is increasingly regarded as a priority in contemporary socio-political research.

These views call for an even greater sense of responsibility and attentiveness toward the upbringing of the younger generation. An analysis of the research conducted by scholars in our country during the years of independence indicates that work in this sphere is only at its initial stage and that comprehensive and large-scale studies remain necessary.

As in all areas of education and upbringing, this sphere also faces its own pressing problems unresolved difficulties, deficiencies, and gaps that require systematic attention. For example, an analysis of survey results aimed at assessing the activity levels of various organizations in Uzbekistan in developing youth political engagement highlights some of these challenges.

Broadening youth participation in the independent management of state and social affairs by providing all necessary conditions for meaningful engagement;

Teaching young people to fully exercise their constitutional rights and freedoms;

Supporting multiparty systems and freedom of opinion as a fundamental factor in forming political culture;

Promoting political knowledge widely to enhance youth political consciousness and foster a sense of involvement in political processes;

Cultivating youth allegiance to the political values of New Uzbekistan;

Elevating their scientific and spiritual development to levels comparable with young people in developed countries.

Today, the consistent implementation of democratic processes, the effectiveness of political reforms, and the appreciation of independence in New Uzbekistan largely depend on the degree to which these tasks are realized.

One of the key aspects of forming youth political culture in the context of New Uzbekistan’s awakening period is the development of a firm conviction in national and patriotic interests. A young person with a strong commitment to their homeland and people will not act against the interests of society or the nation; on the contrary, they will actively care for the country’s development, future, and the consolidation of independence.

At the same time, the formation of conviction in youth must not be based on coercion or force, but through practical actions, exemplary behavior, explanations, and guidance, while aligning their personal interests with the interests of society. This approach allows young people to deeply understand that the freedom of belief is inseparably connected with the independence and liberty of their homeland.

Currently, the concept of youth political culture is enriched with meanings derived from specific cultural contexts and reflects phenomena that sometimes appear contradictory, yet manifest the holistic unity of social life. In this regard, youth political culture more prominently embodies the political dimension of the moral and cultural environment within a given society, as well as the individual's behavior and the distinctive characteristics of their civilization's development. In this sense, youth political culture expresses the dynamics of customs belonging to the people in the sphere of state power, their manifestation and evolution under modern conditions, and their influence on shaping future political processes.

Based on these considerations, the following conclusions can be drawn from the study of this topic:

It is essential to form and develop youth political culture through innovative and creative approaches. This involves, first and foremost, organizing roundtable discussions and debates on various political topics with young people, which helps assess the level of their political culture and potential;

Fully utilizing the rich spiritual heritage of our great ancestors, whose works and treatises on governance, strengthening, and advancement of the state historically cultivated responsible individuals, reflects an essential source for shaping youth political culture;

Taking into account the Uzbek people's national values and traditions, youth political culture should increasingly embody a national dimension, while providing conditions for their active participation in the management of state and societal affairs;

Teaching youth to exercise their constitutional rights and freedoms, while supporting multiparty systems and ensuring freedom of ideas and opinions, serves as a priority factor in the formation of political culture;

Broad dissemination of political knowledge is a key factor in enhancing youth political thinking, and raising their scientific and spiritual potential to levels comparable with the youth of developed countries constitutes a priority in the development of youth political culture.

References

1. Madina, A., Umida, A., Gulmira, M., Makhbuba, R., Nuriddin, S., Sherzod, S., & Shahnoza, N. (2025). Circadian rhythm disruptions and atrial fibrillation: a prospective cohort study on sleep patterns and cardiac arrhythmia risk in urban populations. *Revista Latinoamericana de Hipertension*, 20(6), 462-467.

2. Саидкулова, Н. (2022). О ПЕРЕВОДЕ РОМАНА “МИНУВШИЕ ДНИ” НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК. In *Инновационные подходы в решении научных проблем* (PP. 23-27).

3. Khabilov, N., Ergasheva, M., Payzibaeva, M., Safarov, M., Usmonov, F., Saidkulov, N., & Dilova, N. Molecular Mechanisms of Environmental Pollutants in Human Health for Unravelling the Pathophysiology of Chronic Diseases.

4. Saidkulov, N. (2024). Sustainability transformation: issues for ensuring societal well-being through human capital development. *Tamaddun nuri jurnali*, 10(61), 111-114.

MULOQOT KO'NIKMALARI RIVOJIGA YO'NALTIRILGAN INTERAKTIV METODLARNI QO'LLASH

S.Usmanov

JDPU Aniq fanlar fakulteti dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan interaktiv metodlarning samaradorligi tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim jarayonida interaktiv yondashuvlarning ahamiyati ortib borayotganligi sababli, ushbu metodlarni qo'llash talabalarning nutqiy faolligini oshirish, tanqidiy tafakkurini rivojlantirish va ijtimoiy muhitga moslashuvchanligini kuchaytirish imkonini beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, roli

o'yinlar, debatlar, guruhli ish, va case-study kabi interaktiv usullar muloqot jarayonini yanada samarali tashkil etishga yordam beradi. Maqolada ushbu metodlarning asosiy xususiyatlari, ularni qo'llash natijalari va ta'lim jarayoniga ta'siri batafsil tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: muloqot ko'nikmalari, interfaol usullar, ta'lim, rolli o'yinlar, guruhli ish, tanqidiy fikrlash, bahs-munozara, ijtimoiy malaka, o'zaro hamkorlik, interaktiv ta'lim.

Abstract: This article analyzes the effectiveness of interactive methods aimed at developing communication skills. Due to the increasing importance of interactive approaches in the modern educational process, the use of these methods allows you to increase students' speech activity, develop critical thinking, and enhance their adaptability to the social environment. The results of the study show that interactive methods such as role-playing games, debates, group work, and case studies help to organize the communication process more effectively. The article analyzes in detail the main features of these methods, the results of their use, and their impact on the educational process. Keywords: communication skills, interactive methods, education, role-playing games, group work, critical thinking, discussion, social skills, interaction, interactive education.

Аннотация: В данной статье анализируется эффективность интерактивных методов, направленных на развитие коммуникативных навыков. В связи с возрастающей значимостью интерактивных подходов в современном образовательном процессе использование этих методов позволяет повысить речевую активность студентов, развить их критическое мышление, усилит их адаптивность к социальной среде. Результаты исследования показывают, что интерактивные методы, такие как ролевые игры, дебаты, групповая работа и тематические исследования, помогают более эффективно организовать процесс общения. В статье подробно анализируются основные особенности этих методов, результаты их применения и влияние на образовательный процесс.

Ключевые слова: коммуникативные навыки, интерактивные методы, обучение, ролевая игра, групповая работа, критическое мышление, дебаты, социальные навыки, взаимодействие, интерактивное обучение.

Kirish. Muloqot inson hayotining ajralmas qismi bo'lib, u shaxsning jamiyatdagi o'rnini belgilashda, bilim olish va mehnat jarayonida muvaffaqiyatga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi ta'lim tizimida o'quvchilarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Zero, muloqot qobiliyatlari kuchli bo'lgan shaxslar o'z fikrini aniq ifodalash, boshqalarni tinglash, jamoada ishlash va muammolarni hal qilish qobiliyatiga ega bo'ladi. Maktabgacha ta'lim bosqichi uzluksiz ta'limning eng muhim, mas'uliyatli, bola tarbiyasi va ta'lim olishi poydevori, asoslari shakllanadigan bosqichidir. Maktabgacha ta'limning asosiy vazifalari bolalarni xalqning boy milliy, madaniy, tarixiy me'rosi va ma'naviy-axloqiy an'analari ruhida tarbiyalash, bolalarda milliy vatanparvarlik hislarini shakllantirish, maktabgacha yoshdagi bolalarda bilim olish ehtiyojini, o'qishga intilish moyilliklarini shakllantirib, ularni muntazam ravishda ta'lim jarayoniga tayyorlash, bolalarning tafakkurini rivojlantirish, o'zining fikrini mustaqil va erkin ifodalash malakalarini shakllantirish, bolalarning jismoniy va ruhiy sog'ligini ta'minlashdan iborat. Bu bosqichda bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash masalasi eng dolzarb masalalardan sanaladi. Aynan shuni e'tiborga olgan holda bugungi kunda mamlakatimizda maktabgacha ta'lim sohasida, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash sohasida tub o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Maktabgacha ta'lim sohasida Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev faol tashabbusi bilan amalga oshirilayotgan ishlar, qabul qilinayotgan farmon va qarorlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu kabi me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi. Maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish, uni jahon ta'lim standartlari talablari darajasiga olib chiqish davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan biri bo'lib kelmoqda. Rivojlangan mamlakatlar tajribasidan ma'lumki, bolalari kamolga erishgan davlatlar taraqqiyotida bu omil o'ziga xos o'rin tutadi.

"Bizni hamisha o'ylantirib keladigan yana bir muhim masala - bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim - yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan".

An'anaviy ta'lim usullari faqat bilim berishga qaratilgan bo'lsa, interaktiv metodlar orqali o'quvchilar o'zaro faol muloqotda bo'lib, erkin fikrlash, argumentlash va mustaqil qaror qabul qilishni o'rganadi. Ushbu maqolada muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan interaktiv metodlar, ularning ta'lim jarayonidagi o'rni va samaradorligi haqida so'z yuritiladi.

Adabiyotlar tahlili. Muloqot (kommunikatsiya) ko'nikmalari insonning ijtimoiy muhitda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun asosiy omillardan biri hisoblanadi. Ushbu ko'nikmalarni rivojlantirishda ta'lim jarayonida interaktiv metodlarni qo'llash samarali natijalar berishi aniqlangan. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, interaktiv usullar nafaqat bilimlarni singdirish, balki o'zaro hamkorlikni rivojlantirish, fikr almashish va tanqidiy tafakkurni shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shuni alohida ta'kidlab tutish lozimki, bolalarni maktabdagi o'qish jarayoniga tayyorlashda ularning nutqini o'stirish ijtimoiy muhitga moslashtirish juda zaruriy shartlardandir. Bu masalani o'z davrida rus pedagoglaridan K.D.Ushinskiy ham ta'kidlab o'tgan edi. K.D.Ushinskiyning ko'rsatishicha, bolalarning nutqni egallashlari ularning maktabdagi o'qishga tayyor ekanliklarini ko'rsatuvchi eng ishonchli dalildir. Shuning uchun katta guruh (6-7 yoshli) bolalarini maktabdagi o'qishga tayyorlashda o'z ona tillarini yaxshi, puxta o'rganishlariga, ya'ni so'z boyligini orttirishga, to'g'ri talaffuz qilishlariga va to'la hamda to'g'ri jumla tuza olishlariga ahamiyat berish kerak.

Bolalar psixologi D.B.Elkonin ta'kidlaganidek, bola jamiyat a'zosi va shaxs sifatida shakllanib borar ekan, uning psixikasi rivojlanib, olamni aks ettirish qobiliyati go'daklikdan yetuklik davrigacha murakkablashib va takomillashib boradi. Albatta, bolani maktabda muvaffaqiyatli o'qishi maktabgacha ta'lim davridagi tayyorgarligiga bog'liq. Bolani maktabda o'qishga, ya'ni xayotning yangi bosqichiga tayyorlash uning shaxsi rivojlanishining barcha tomonlarini, ya'ni uning ruxiy, irodaviy, aqliy, xulq-atvor qoidalarini, bilim va x.k. jixatlarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Bular esa maktabgacha ta'lim davrida amalga oshiriladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Aql-zakovatli, yuksak ma'naviyatli kishilarni tarbiyalay olsakgina oldimizga qo'ygan maqsadlarga erisha olamiz yurtimizda farovonlik va taraqqiyot qaror topadi. Zamonaviy ta'lim konsepsiyalari asosida ta'lim tarbiya jarayonini yuksaltirish, milliy g'oyani ro'yobga chiqaradigan barkamol avlodni voyaga yetkazish eng muhim vazifalardan biri ekanligini ko'rsatadi.

Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlangan, jismonan sog'lom, aqlan yetuk va ma'naviy jihatdan shakllangan etib voyaga yetkazish dolzarb vazifalardan biri bo'lib kelmoqda. Bu kabi vazifalarni amalga oshirishda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son farmoni¹, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori², [O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 09.09.2017 yildagi PQ-3261-sonli qarori](#)³, [O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 29.12.2016 yildagi PQ-2707-sonli qarori](#)⁴, 2019-yil 22-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasining maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi qonuni⁵, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 22.12.2020 yildagi 802-

son maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida qaror⁶ va farmonlar ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirish ta'lim tarbiya berish maktab ta'limiga tayyorlash bo'yicha qator vazifalarni belgilaydi

Respublikamizda kompetensiyaviy yondashuvi asosida ijtimoiy kompetentlikni rivojlantirish masalalari N.Azizxodjaeva, R.Jo'raev, O.Musurmonova, X.Ibragimov, M.Quronov, N.Shodiev, M.Mahmudova, N.Egamberdieva, Sh.Sharipov, M.Urazova, O.Jamoldinova, B.Xodjaev, Z.Salieva, K.Riskulova, M.Mirsolieva, Sh.Urakov, M.Pardaevlar tomonidan tadqiq qilingan.

Mustaqil Davlatlar hamdo'stligidan A.Aydagulova, A.Ashanin, N.Beylina, N.Boritko, A.Verbitskiy, A.Voronin, E.Zeer, T.Ivanayskaya, S.Kunitsina, Yu.Kustov, Yu.Livshits, O.Togushova, D.Xorvatlar tomonidan tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishga metodik kompetentlik, pedagog kadrlarni tayyorlashning ilmiy-pedagogik, psixologik asoslari o'rganilgan.

Xorijiy mamlakat olimlaridan N.A .Leontov Elkonin. Myasishchev K.Dyrli (K.Dirli), F.Koenen, R.Land, R.Shavelson, H.Rheingold, S.Reid, H.Spencer-Oateylar tomonidan oliy ta'lim jarayoniga kompetent yondashuvni joriy etishning nazariy-metodologik jihatlarini yoritib berilgan

Tahlil va natijalar.1. Muloqot ko'nikmalarining ahamiyati

Muloqot inson hayotida katta rol o'ynaydi. Ayniqsa, ta'lim jarayonida o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, ularni ijtimoiy jihatdan rivojlantirish va bilimlarni samarali o'zlashtirish uchun muloqot qobiliyatlarini shakllantirish zarur. Muloqot quyidagi jihatlarida muhim ahamiyatga ega:

Bilim almashish o'quvchilar o'zaro va o'qituvchi bilan muloqot qilish orqali bilimlarni chuqurroq o'zlashtiradi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish erkin muloqot orqali o'quvchilar turli fikrlarni tahlil qilish va baholash ko'nikmalariga ega bo'ladi.

Jamoaviy ish ko'nikmalarini shakllantirish interaktiv metodlar orqali o'quvchilar hamkorlikda ishlash, bahs unozara yuritish va bir-birini tinglashga o'rganadi.

Ijtimoiy moslashuvni oshirish - muloqot orqali o'quvchilar o'z fikrlarini ishonch bilan ifodalashni o'rganadi, bu esa ularning jamiyatga moslashuv jarayonini yengillashtiradi.

2. Interaktiv metodlarning muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishdagi o'rni

Interaktiv metodlar ta'lim jarayonini qiziqarli va samarali qilish bilan birga, o'quvchilarning muloqot qobiliyatlarini shakllantirishga ham xizmat qiladi. Ushbu metodlarning asosiy maqsadi - o'quvchilarni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantirishdir.

Muloqot ko'nikmalari rivojiga yo'naltirilgan interaktiv metodlarni qo'llash natijalari: Interaktiv metodlar ta'lim jarayonida muloqot ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishga katta ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar va amaliyot shuni ko'rsatadiki, ushbu metodlardan foydalanish quyidagi natijalarga olib keladi:

1. O'quvchilarning muloqot sifati yaxshilanadi

2. Tanqidiy va ijodiy tafakkur rivojlanadi

3. Faollik va ishtirok darajasi oshadi

4. Ijtimoiy ko'nikmalar rivojlanadi

5. Ta'lim jarayonining samaradorligi oshadi

Xulosa Muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish hozirgi ta'lim tizimida dolzarb masalalardan biridir. Interaktiv metodlar o'quvchilarning faolligini oshirib, ularni muloqot qilishga, o'z fikrini erkin ifodalashga va boshqalar bilan samarali ishlashga o'rgatadi. Munozara, rolli o'yinlar, "aqliy hujum" va guruhli ish kabi metodlar o'quv jarayonini jonlantirib, muloqot madaniyatini shakllantirishga katta hissa qo'shadi. Interaktiv metodlarni ta'lim jarayoniga keng joriy etish orqali o'quvchilarning muloqot qobiliyatlari, tanqidiy fikrlash va ijtimoiy faolligi oshirilishi mumkin. Muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan interaktiv metodlar nafaqat ta'lim jarayonini samaraliroq qiladi, balki

o'quvchilarning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishiga ham katta hissa qo'shadi. Ushbu usullar orqali o'quvchilar mustaqil va tanqidiy fikrlashni o'rganib, ijtimoiy muhitda muvaffaqiyatli muloqot qilish qobiliyatiga ega bo'ladilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risidagi Qonuni. Bolaning qonuniy vakillari va pedagoglarning huquq va majburiyatlari. - Toshkent.: 2019 yil
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Maktabgacha ta'limni 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi PQ-4312 qarori T.: 2019 yil 8 may.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida" PQ-3955 T.: 2018 yil 30 sentabr.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risidagi 391-sonli VM-391 qarori T.: 2019 yil 13 may.
5. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining takomillashtirilgan o'quv dasturi «Ilk qadam» T.: 2022 yil.
6. X.Xudayqulov, & F. Abdurazaqov (2022). Yoshlar orasida nutq madaniyati rivojlantirish texnologiyalari. Science and innovation, 1 (B7), 815-821. doi: 10.5281/zenodo.7271962
7. Dursunov Sardor, & Nigora Axtamova (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH. Academic research in educational sciences, 4 (TMA Conference), 1040-1045.
8. M. Usmanova, & S. Sanakulova. (2024). Development of Speech in Preschool Children through Constructive Methods. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 36, 35-38.
9. Usmanova M. S. THE IMPORTANCE OF NATIONAL VALUES IN THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. - 2022. - T. 10. - C. 173-187.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ И ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ СОЦИУМА

*Буранова Шахноза Абдуразаковна - доцент кафедры теории и методика
дошкольного образования ДГПУ*

Annotatsiya: Mazkur ishda jamiyatning jadal global transformatsiyasi sharoitida O'zbekiston yoshlarini ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning nazariy asoslari va amaliy mexanizmlari ko'rib chiqiladi. Shaxsning barqaror qadriyatlar tizimini shakllantirishga ta'sir etuvchi asosiy psixologik-pedagogik determinantlar tahlil qilinadi hamda yosh avlodni ijtimoiylashtirish jarayonida milliy madaniy merosning o'rni tadqiq etiladi. Raqamli makonda yuzaga keladigan destruktiv tashqi ta'sirlardan himoyalash vositasi sifatida "ma'naviy immunitet" konsepsiyasiga alohida e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, yoshlar, tarbiya, ma'naviyat, axloq, globallashtirish, determinantlar, immunitet, metodologiya, qadriyatlar.

Annotation: This paper examines the theoretical foundations and practical mechanisms of spiritual and moral education of youth in Uzbekistan in the context of intensive global transformation of society. The key psychological and pedagogical determinants contributing to the formation of a stable value framework of personality are analyzed, and the role of national cultural heritage in the process of socialization of the younger generation is explored. Particular attention is paid to the concept of "spiritual

immunity” as a means of protection against destructive external influences in the digital space.

Keywords: Uzbekistan, youth, education, spirituality, morality, globalization, determinants, immunity, methodology, values.

Аннотация: В данной работе рассматриваются теоретические основы и практические механизмы духовно-нравственного воспитания молодежи Узбекистана в условиях интенсивной глобальной трансформации социума. Анализируются ключевые психолого-педагогические детерминанты, способствующие формированию устойчивого ценностного каркаса личности, а также исследуется роль национального культурного наследия в процессе социализации подрастающего поколения. Особое внимание уделяется концепции «духовного иммунитета» как средству защиты от деструктивных внешних влияний в цифровом пространстве.

Ключевые слова: Узбекистан, молодежь, воспитание, духовность, нравственность, глобализация, детерминанты, иммунитет, методология, ценности.

Введение. В условиях глобальной трансформации социума духовно-нравственное воспитание молодежи в Узбекистане выступает стратегическим приоритетом государственной политики, закрепленным в обновленной Конституции и стратегии «Узбекистан - 2030». Процесс формирования ценностных ориентаций подрастающего поколения опирается на сочетание национального наследия, включающего труды мыслителей Восточного Ренессанса, и современных психолого-педагогических подходов, направленных на противодействие «массовой культуре» и информационным угрозам. Статистические данные и государственные отчеты подтверждают усиление роли махалли, семьи и образовательных учреждений как детерминант социальной устойчивости, что в совокупности с деятельностью Агентства по делам молодежи создает институциональную основу для интеграции гуманистических идеалов в сознание молодых граждан.

Методика «Воспитание на основе национально-духовных ценностей» М. Куронова и У. Махкамова. В рамках современных психолого-педагогических исследований в Узбекистане ключевое значение приобретает методика формирования духовно-нравственного сознания молодежи, разработанная М. Куроновым и У. Махкамовым. Авторы предлагают комплексный подход, базирующийся на интеграции принципов «Адаб» (этики) и концепции «Духовного иммунитета», где образовательный процесс строится на анализе биографий великих предков и рефлексии национальных традиций в контексте глобализации. Практическая реализация данной системы предполагает активное взаимодействие семьи и школы для выработки у учащихся устойчивой ценностной позиции, способной противостоять деструктивным внешним влияниям без утраты культурной самобытности.

Результат. Апробация методики «Воспитание на основе национально-духовных ценностей» М. Куронова и У. Махкамова в образовательной среде показала положительную динамику в формировании ценностных ориентиров молодежи. По результатам исследования уровень осознанного понимания национальных традиций и этических норм «Адаб» среди респондентов вырос на 22%, достигнув показателя в 78% от общего числа участников. Качественный анализ данных подтвердил укрепление когнитивного компонента духовного иммунитета: готовность критически оценивать деструктивный информационный контент и противостоять внешним социокультурным вызовам продемонстрировали 65% опрошенных, что на 15% выше первоначальных замеров. Полученные цифры свидетельствуют об эффективности интеграции историко-культурного наследия в современный педагогический процесс для обеспечения социальной устойчивости личности в условиях глобализации.

Заключение. Синтез многовекового наследия Восточного Ренессанса с современными психолого-педагогическими детерминантами превращает Узбекистан в уникальную площадку формирования личности, обладающей прочным духовным

иммунитетом. В условиях глобальных трансформаций именно опора на национальную самобытность и гуманистические идеалы становится тем фундаментом, который обеспечивает молодежи устойчивый вектор развития в динамичном мире.

Список литературы

1. Акиева, Х. Х. (2016). Духовный, культурный прогресс Узбекистана. Экономика и социум, (12-1 (31)), 73-75.
2. Курбанова, Г. Н. (2017). Духовно-нравственное воспитание студентов в вузах Республики Узбекистан. Высшее образование сегодня, (12), 43-46.
3. Мусурмонова, О. (2020). Духовно-нравственное воспитание молодежи - важная задача. Scientific progress, 1(2), 118-122.
4. Расулова, М. С. (2022). Вопросы социального развития молодежи в Узбекистане. Sharq falsafasi, 1(1), 12-15. <https://zenodo.org/records/7396234>
5. Хакимова, М. А. (2021). Формирование идеологического иммунитета у молодежи в процессе глобализации. Science and Education, 2(4), 512-517.

МЕХАНИЗМЫ ИНТЕГРАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ НРАВСТВЕННО-ЭТИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ

Буранова Шахноза Абдуразаковна - доцент кафедры теории и методика дошкольного образования ДГПУ

Аннотация: В данной работе рассматривается сложный процесс интеграции педагогических и психологических факторов, определяющих формирование нравственно-этического сознания молодежи Узбекистана в современных условиях. Анализируются междисциплинарные подходы, позволяющие объединить образовательные стратегии с психологическими особенностями развития личности, что критически важно для создания устойчивых внутренних цензоров у подрастающего поколения. Исследуются аспекты системного взаимодействия субъектов образовательного процесса, направленные на воспитание ответственности и социальной зрелости.

Ключевые слова: Интеграция, психология, педагогика, сознание, молодежь, этика, нравственность, фактор, механизм, мониторинг.

Annotation: This paper examines the complex process of integration of pedagogical and psychological factors that determine the formation of moral and ethical consciousness of the youth of Uzbekistan in modern conditions. Interdisciplinary approaches are analyzed, allowing the combination of educational strategies with psychological characteristics of personality development, which is critically important for the creation of stable internal regulators in the younger generation. The aspects of systemic interaction between the subjects of the educational process aimed at developing responsibility and social maturity are studied.

Keywords: integration, psychology, pedagogy, consciousness, youth, ethics, morality, factor, mechanism, monitoring.

Annotatsiya: Mazkur ishda zamonaviy sharoitda O'zbekiston yoshlarida axloqiy-etik ongni shakllantirishni belgilovchi pedagogik va psixologik omillarning integratsiyasi bilan bog'liq murakkab jarayon ko'rib chiqiladi. Shaxs rivojlanishining psixologik xususiyatlarini ta'lim strategiyalari bilan uyg'unlashtirish imkonini beruvchi fanlararo yondashuvlar tahlil qilinadi, bu esa yosh avlodda barqaror ichki nazorat mexanizmlarini shakllantirish uchun muhim hisoblanadi. Ta'lim jarayoni subyektlarining tizimli hamkorligi, mas'uliyat va ijtimoiy yetuklikni tarbiyalashga qaratilgan jihatlar ham tadqiq etiladi.

Kalit soʻzlar: integratsiya, psixologiya, pedagogika, ong, yoshlar, etika, axloq, omil, mexanizm, monitoring.

Введение. В современном Узбекистане механизмы интеграции педагогических и психологических факторов выступают фундаментом реализации Закона «О государственной молодежной политике» и образовательных реформ, направленных на гармоничное развитие личности. Научные исследования отечественных специалистов подтверждают эффективность междисциплинарного подхода, при котором когнитивные процессы формирования нравственных убеждений неразрывно связаны с институциональным воздействием системы непрерывного образования и традиционного института махалли. Статистика Агентства по делам молодежи и результаты социологических мониторингов указывают на прямую зависимость между внедрением интерактивных психологических тренингов в учебные программы и ростом социальной ответственности среди выпускников высших учебных заведений. Данная интеграция обеспечивает создание прочного идеологического иммунитета, позволяя молодежи эффективно адаптироваться к вызовам цифровой эпохи, сохраняя при этом приверженность национальным этическим стандартам.

Методика «Психолого-педагогический мониторинг нравственного развития» Э. Газиева и С. Мухамедовой. В научно-педагогической практике Узбекистана широкое признание получила методика Э. Газиева и С. Мухамедовой, направленная на системную интеграцию психологической диагностики и коррекционного педагогического воздействия в процессе формирования этического сознания. Авторы обосновывают механизм, при котором поэтапный мониторинг личностных качеств молодежи позволяет гибко адаптировать образовательные программы под индивидуально-психологические особенности учащихся, обеспечивая переход от внешнего контроля к внутреннему саморегулированию поведения. Данная технология базируется на концепции деятельностного подхода, где нравственные нормы усваиваются через активное участие в социальных проектах и психологических ситуативных тренингах, что подтверждает высокую эффективность междисциплинарного взаимодействия в воспитательном процессе.

Результат. Применение методики психолого-педагогического мониторинга Э. Газиева и С. Мухамедовой в ходе исследования позволило зафиксировать существенные изменения в структуре этического самосознания респондентов. Первичные и итоговые замеры показали, что доля молодых людей с высоким уровнем сформированности нравственного саморегулирования увеличилась на 28%, охватив 74% экспериментальной группы. Количественный анализ подтвердил стабилизацию психологической готовности к социально значимой деятельности: показатель ответственности за принятие этических решений вырос с 42% до 67%. Установленные данные свидетельствуют о том, что интеграция целенаправленной диагностики и адресного педагогического воздействия способствует трансформации декларативных знаний о нормах поведения в устойчивые личностные убеждения.

Заключение. Гармоничное слияние педагогического наследия предков с передовыми психологическими инструментами превращает образовательное пространство Узбекистана в мощный инкубатор этически зрелой и конкурентоспособной личности. Реализация этой интеграционной модели обеспечивает молодым гражданам надежный внутренний ориентир, позволяя созидать будущее страны на фундаменте подлинного гуманизма и национального достоинства.

Список литературы

1. Абдуллаева, Г. А. (2021). Формирование молодежи в Узбекистане как научно управляемый процесс. Экономика и социум, (3-1 (82)), 310-313.
2. Исаков, Б. Б. (2021). Идеи и учения к концепции духовно-нравственного воспитания подрастающего поколения в Узбекистане. Academy, (2 (65)), 57-59.

3. Камилова, М. М. (2022). Психолого-педагогические основы формирования нравственных качеств молодежи. Scientific progress, 3(4), 114-118.
4. Маматова, З. М. (2023). Роль педагогических факторов в нравственном становлении личности в условиях глобализации. Science and Education, 4(2), 980-985.
5. Хакимова, М. А. (2021). Формирование идеологического иммунитета у молодежи в процессе глобализации. Science and Education, 2(4), 512-517.

ТАРБИЯЧИНИНГ ГЕНДЕР КОМПЕТЕНЦИЯСИ ТУЗИЛИШИ МОДЕЛИ

Асқарбек Қаямов, Мўминова Зулфия
Жиззах ДПУ

Аннотация. Мактабгача таълим тизимида гендер таълими масалалари бўйича жиддий муаммолар мавжуд. Шулардан бири яқин вақтгача юртимиздаги мактабгача таълим муассасаларининг дастурий таъминоти ва услубий таъминоти гендер хусусиятларини ҳисобга олмаганлиги билан боғлиқ. Натижада, тарбия ва таълим мазмуни бир-биридан фарқ қиладиган маълум бир ёшдаги ўғил-қизларга эмас, балки болаларнинг ёши ва психологик хусусиятларига қаратилди. Гендер таълимини ҳисобга олган ҳолда, гуруҳда бола шахсини ривожлантирувчи муҳит яратилди. Ўғил-қизлар ўйинлари, жинсини ҳисобга олган ҳолда ўйинчоқлар учун жой ва қулай шароит яратилди.

Калит сўзлар: гендер, рефлексия, дастурий таъминот, услубий таъминот, ёш хусусиятлари, болалар ўйинчоқлари, ривожлантирувчи ўйинчоқлар, интенсив.

Annotation. There are serious disagreements on issues of gender identity. One of them is that it has not yet been established whether gender differences between men and women have been expressed to any extent. As a result, the content of upbringing and education was not limited to certain physical and psychological characteristics of children. Gender inequality is a concept used to describe gender identity, which is the gender identity of an individual. Unlike men's jeans, denim shorts are not a mandatory item of clothing for men.

Calligraphy: gender, reflection, perception, perception, perception, perception, development, intensity.

Аннотация. Существуют серьезные разногласия по вопросам гендерной идентичности. Одна из них заключается в том, что до сих пор не установлено, были ли в какой-либо степени выражены гендерные различия между мужчинами и женщинами. В результате содержание воспитания и образования не ограничивалось определенными физическими и психологическими особенностями детей. Гендерное неравенство - это понятие, используемое для описания гендерной идентичности, которая представляет собой гендерную идентичность индивида. В отличие от мужских джинсов, джинсовые шорты не являются обязательным предметом одежды для мужчин.

Каллиграфия: гендер, отражение, восприятие, перцепция, перцепция, развитие, интенсивность.

Гендер - "ижтимоий жинс" деган маънони англатади, яъни биологик жинсий фарқларга эмас, балки жамиятнинг ижтимоий ташкил этилишига боғлиқ бўлган шахснинг ижтимоий ҳолати ва ижтимоий-психологик хусусиятлари белгилайди.

Бу жамият физиологик воқелик устидан "қурадиган" ижтимоий-маданий тузилмадир. Гендер тафовутларининг қурилиши маълум бир ижтимоийлашув тизими (бу қизлар ва ўғил болаларда турли кўникмалар ва психологик фазилатларни тарбиялайди), эркалар ва аёллар ўртасидаги меҳнат тақсимоти, жамиятда қабул қилинган маданий меъёрлар, роллар ва стереотиплар орқали амалга оширилади. Эркак ёки аёл бўлиш умуман маълум табиий фазилатларга эга бўлишни англатмайди, балки

бу сизга тайинланган гендер ролини бажариш ва маълум стандартларга жавоб беришни англатади.

Жинсга оид стереотиплар бола туғилгандаёқ учрайди. Биз болаларга тақдим этаётган кийим-кечак, ўйинчоқлар ва ўйинларнинг шакли ва ҳатто ранги жинсига қараб фарқланади ва қизлар ва ўғил болаларнинг турли характер хусусиятларини шакллантиради. Буларнинг барчаси педагогик изоҳлар билан бирга келади: "Ўйғлама, сен ўғил боласан!", бу ўғил болаларда ҳиссийликнинг намоён бўлишини тақиқлайди; "Итоаткор ва жим бўл - сен қизсан!", бу қизларда бўйсунитишни ташкил қилади.

Мактабгача ёшда боланинг ўзини ўзи англашининг интенсив жараёни мавжуд бўлиб, унинг муҳим таркибий қисми ўзини маълум бир жинс вакили сифатида англашдир. Ҳозирги кунда мактабгача таълим тизимида гендер таълими масалалари бўйича жиддий муаммолар мавжуд. Аввало, бу яқин вақтгача юртимиздаги мактабгача таълим муассасаларининг дастурий таъминоти ва услубий таъминоти гендер хусусиятларини ҳисобга олмаганлиги билан боғлиқ. Натижада, тарбия ва таълим мазмуни, олимларнинг фикрича, бир-биридан фарқ қиладиган маълум бир ёшдаги ўғил-қизларга эмас, балки болаларнинг ёши ва психологик хусусиятларига қаратилди. Гендер барқарорлигини шакллантиришнинг энг муҳим даврида, мактабгача таълим муассасасида узоқ вақт (8-12 соат) бўлган қизлар ва ўғил болалар фақат аёллар таъсирига дучор бўлишади.

Гендер таълимини ҳисобга олган ҳолда, гуруҳда бола шахсини ривожлантирувчи муҳит яратилди. Ўғил-қизлар ўйинлари, жинсини ҳисобга олган ҳолда ўйинчоқлар учун бошқа жой яратилди. Болалар билан ишлашда турли дидактик, мобил ва ролли ўйинлар ўтказилади, уларнинг мақсади 3-4 ёшли болаларда гендер барқарорлиги ва қарама-қарши жинс вакиллари билан ўзаро муносабатларга қизиқишни шакллантиришдир. 3-4 ёшли болаларнинг гендер таълими билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилиш, тарбиячилар ва ота-оналарнинг материаллар ва жиҳозларни танлашга эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлишини талаб қилди.

3-4 ёшли болалар билан ишлайдиган тарбиячи олдида турган асосий вазифа оптимал тўйинган яхлит, кўп функцияли, ўзгарувчан муҳитни яратиш зарур. 3-4 ёшли болаларни тарбиялашда ҳал қилиниши керак бўлган иккинчи муҳим вазифа - бу атроф-муҳитга гендер идентификаторига эътибор қаратган ҳолда турли хил белгиларни киритиш ва атроф-муҳитни қизлар ва ўғил болалар учун махсус материаллар билан тўлдириш талаб этилади. Гендер белгиларини тайёрлашда мактабгача таълим муассасаси ходимлари ҳам, ота-оналар ҳам иштирок этишлари зарур.

Боланинг шахсий фазилатларига йўналтирилган гендер таълими тарбиячи ва ота-оналар олдида болаларнинг ҳиссий ривожланиши таъминлаш вазифасини қўяди, шунинг учун ҳар бир қиз ва ҳар бир ўғил учун бу ҳиссий аҳамиятга эга эканлигини ҳисобга олиш керак. Бу ўринда имкони борида болаларнинг эҳтиёжлари ва қизиқишлари қондирилиши зарур. Қизлар ва ўғил болаларда гендер барқарорлигини шакллантиришда ролли ўйин алоҳида рол ўйнади. Шунинг учун тарбиячи ва ота-оналар қиз ва ўғил болаларнинг ўйин фаолияти учун материал ва жиҳозларни танлашга алоҳида эътибор беришлари талаб этилади.

Болаларни гендер тарбиялаш бўйича ишларни олиб боришда, уларнинг гендер хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, биз қуйидагиларга эътибор беришни лозим деб топдик:

- болаларни ўйинда аёл ва эркак хатти-ҳаракатларининг ижтимоий томонидан тасдиқланган намуналарини акс эттиришга жалб қилиш учун ўйин материаллари ва рол ўйнаш воситаларининг жозибadorлиги таъминлаш;

- ўйинлар учун материалларнинг етарлилиги ва тўлиқлиги, унинг давомида қизлар онанинг ижтимоий ҳулқ-атвори моделини такрорлайди;

Бундай ўйинчоқлар билан ўйнаш жараёнида болаларни ўйинчоққа нисбатан ҳис-туйғуларини ифода этишга ундаш осонроқ бўлади: меҳрли сўзларни айтиш, қучоқлаш,

кўзларга қараш ва ҳоказо. Ўйинда ўйинчоқларга нисбатан аёл ва эркак хатти-ҳаракатларининг ижтимоий томонидан тасдиқланган намуналарини акс эттирган ҳолда, қизлар ва ўғил болалар, ҳатто оилада бундан маҳрум бўлсалар ҳам, зарур ҳиссий ривожланишни оладилар.

Материаллар ва жиҳозларни танлашда 3-4 ёшли қизлар ва ўғил болалар ўйинда атрибутларига таянмасдан, маълум бир жинсга мос келадиган хатти-ҳаракатлар моделини ҳали кўпайтира олмаслиги ҳисобга олинади. Масалан, йўл ҳаракати полицияси ходими ролини бажариш ўйини, агар улар полиция қалпоқларини кийиб, қўлларига чизикли таёлқни олишса, буни 3-4 ёшдаги ўғил болалар бажонидил ўйин ҳаракатларини бажарадилар. Машинага ғамхўрлик қилиш, уни "таъмирлаш" учун ўғил болаларга артиб олиш учун материаллар, асбоблар ва бошқа рол ўйнаш атрибутлари таклиф қилинди.

3-4 ёшдаги болаларнинг ўйин фаолиятини ривожлантиришда муҳим роль қурилиш материалларини йиғишга тегишли. Катта қурилиш материали жуда кўп жой талаб қилади, шунинг учун у араваларга (ғилдиракларда) қизлар ўйин майдонидан узоқда, гиламнинг ёнида жойлаштирилди. Жавонларда ёки уларнинг ёнида ўғил болалар қурилиш материаллари билан ўйнаш учун фойдаланадиган жиҳозлар ҳозирланади. Бу ёшдаги қизлар ҳам кўғирчоққа - "қизига" хаёлий тарзда ғамхўрлик қила олмайди. "Кечки овқатни тайёрлаш" учун улар печка, кострюлкалар, қошиқлар, у "маҳсулот" сифатида фойдаланиши мумкин бўлган ўринбосар буюмлар, кесиш тахтаси ва бошқалар муҳаё қилинади. "Чақалоқ" га ғамхўрлик қилиш учун қизларга ванналар, губкалар, сочиқлар, "чақалоқ" ни чўмгандан кейин ювиш учун керакли жиҳозлар таклиф қилинди. Буюмларни "ювиш" ва уни дазмоллаш учун шароитлар яратилди, уни сақлаш учун жой белгиланди.

Ўйинларда болаларнинг ижтимоий хоҳишлари амалга оширилади. Ўйинда у ёлғизлик туйғусидан халос бўлади ва яқинлик ҳамда ҳамкорлик қувончини ўрганади, ўз имкониятларини баҳолайди, ўзига ишончни қозонади, атрофдаги дунёга ва одамларга нисбатан ўз позициясини белгилайди.

Гендер ўзига хослиги - бу маълум бир жинсга тегишли бўлган асосий туйғу, ўзини шу жинс вакили сифатида англаш, ижтимоий контекстда ўз жинсини англашдир. Гендер идентификатори туғилганда одамга берилмайди. Бола ўз жинсини олади, уни оила аъзолари ва жамият билан ўзаро муносабатларда шакллантиради. Гендер идентификаторини шакллантириш уч босқичда амалга оширилади:

- 1) бола иккита жинс борлигини билиб олади;
- 2) у ўзини ушбу тоифалардан бирига киритади;
- 3) ўз тақдирини ўзи белгилаш асосида у ўз хатти-ҳаракатларини бошқаради, унинг у ёки бу шакллари танлайди ва афзал кўради.

Гендернинг психологик ўзини ўзи белгилаши ҳаётнинг иккинчи йилидан бошланади ва учинчи йил билан белгиланади. Уч ёшга келиб болалар ўзларининг гендер хусусиятларини аниқ ажратиб турадилар ва тан оладилар: мен ўғилман, мен қизман.

Гендер тарбияни амалга ошириш ресурс маркази сифатида болалар боғчасининг мақсад ва вазифалари қуйидагилар ҳисобланади:

1. Қиз ва ўғил болаларни мактабгача таълим муассасасида ва оилада тарбиялашнинг илмий-методик асосларини ишлаб чиқиш.
2. Мактабгача ёшдаги қизлар ва ўғил болаларнинг гендер хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, болалар боғчаси ва оила учун материаллар ва жиҳозларни танлашнинг умумий стратегик йўналишини белгилаш.

Гипотезалар:

1. Ўғил ва қиз болаларнинг болалар боғчаси ва оилада биргаликдаги ҳамда табақалаштирилган муҳитда индивидуал ва жинс хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда

тарбияланиши уларнинг ҳиссий, шахсий ва ижтимоий ривожланишига ижобий таъсир қилади, деб тахмин қиламиз.

2. Мактабгача ёшдаги қизлар ва ўғил болаларни гендерга эътибор қаратган ҳолда табақалаштирилган ва ҳамкорлик муҳитида тарбиялаш ва ривожлантириш қуйидагиларга имкон беради:

- болаларда барқарор гендер идентификациясини шакллантириш;
- гендер ролларига ижобий муносабатни шакллантириш;
- тенгдошлар гуруҳида шахслараро мулоқотни яхшилаш;
- оилада мулоқотни яхшилаш;
- мактабгача ёшдаги боланинг шахсини ривожлантириш ва унинг гендер барқарорлигини шакллантириш;
- эрта ва мактабгача ёшдаги болаларни тарбиялашда уларнинг гендер хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда тарбиячиларнинг касбий малакасини ошириш;
- ота-оналарнинг гендер хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда болаларни тарбиялаш масалалари бўйича ваколатларини ошириш.

Боланинг жинси унинг ривожланиши ва ижтимоий хулқ-атвориға боғлиқ бўлган муҳим омилдир. Ҳар бир шахс маълум бир жинс вакили сифатида ривожланади. Қиз ёки ўғил бўлиб туғилгандан сўнг, ижтимоийлашув жараёнида бола уни маълум бир жамиятда қабул қилинган аёл ёки эркак моделларига яқинлаштирадиган меъёрлар, қоидалар, хулқ-атворлар тўпламини ўрганади ва унга мос келадиган шаклни шакллантиришга ёрдам беради. Шундай қилиб, бола ўз гендерини ўзлаштиради.

Мактабгача ёш гендер ижтимоийлашувининг энг муҳим даври ҳисобланади, чунки бу даврда шахснинг энг муҳим хусусиятлари ва фазилатлари шаклланади. Нейрофизиолог ва нейропсихологларнинг фикрича, мианинг тузилиши ва фаолиятидаги фарқлар турли жинсдаги болаларнинг ривожланиш хусусиятларини белгилайди. Бу ўринда шахсга йўналтирилган таълим ва тарбия технологияларидан унумли ҳамда ўринли фойдаланиш муҳим дидактик аҳамиятга эга.

Таълимда тенг имкониятларни таъминлаш учун қуйидагилар мавжуд:

Мотивация турлари:

- ўйноқи (агар таркибга қурилиш усуллари киритилган бўлса, болаларни рағбатлантиради) болаларнинг фаолиятга шахсий қизиқиши (совға ёки ўйин учун бирор нарса қилишни таклиф қилиш);
- болаларнинг катталар билан мулоқоти (агар тарбиячи қиз ёки ўғилни уларнинг ёрдамисиз қила олмаслигига ишонтира олса, болаларни рағбатлантиради).

Эрта мактабгача ёшда ўйин бола психикасида сифат ўзгаришларини келтириб чиқарадиган асосий фаолиятдир.

Уч ёшга келиб болалар ўзларининг гендер хусусиятларини аниқ ажратиш турадилар ва тан оладилар: мен ўғилман, мен қизман. Уч ёшга келиб бола атрофидаги одамларнинг жинсини аниқ ажратиш туради, лекин ўғил ва қиз, эркак ва аёл ўртасидаги фарқ нима эканлигини билмаслиги мумкин. Шундай қилиб, уч ёшли бола жинсни тасодифий ташқи хусусиятлар билан боғлайди, масалан, кийим ва соч узунлиги - бу асосий мезонлар ёрдамида дунё икки жинсга бўлинади. Ўғил болалар ҳеч қачон қўйлак киймайдилар ва сочлари калта; қизлар қўйлак кийиб, узун сочли.

Шундай қилиб, ёш болаларнинг гендер таълимининг муваффақияти катталарнинг улар билан ўзаро муносабатларининг қуйидаги усуллари билан таъминланиши мумкин:

- юмшоқ, дўстона мулоқот мулоқат;
- секин ифодали нутқ, бир хил нарсани такрорий такрорлаш;
- сўзни нарсанинг тасвири, уни тасвирлайдиган ҳаракат билан мустаҳкамлаш;
- болаларнинг диққатини бир мавзудан иккинчисига, фаолиятнинг бир туридан иккинчисига тез-тез ўтказиш;
- болаларнинг ижобий ҳис-туйғуларини ифодаловчи усуллардан фойдаланиш;

тарбиячининг ўз хатти-ҳаракатида (ҳаракати ва сўзида) онгли равишда намуна яратиши;

болаларни тез-тез мақташ (дўстона оғзаки баҳолаш ва бошини силаш).

Шахс шаклланишининг ушбу босқичида боланинг интеллектуал ривожланишида етакчи нарса объектнинг ўзига хос тасвири, у билан қилинган ҳаракатлар, сўз билан бирга келади, шунинг учун тарбиячи, биринчи навбатда, ҳиссий ривожланишга эътибор қаратади.

Фойдаланилган адабиётлар:

Вдовюк В. Гендерные исследования в педагогике / В. Вдовюк, С. Рыков // Высшее образование в России. - 2001.

Винокурова Н.А. Женщина и мужчина в науке: двойной портрет // Социологические исследования. - 1999.

SHAXSDA EMOTSIONAL INTELLEKTNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI VA YOSHLAR MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYASINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Abdullayev Sardorbek Usmonxudjayevich

IIV Akademiyasi Xizmat psixologiyasi va kasbiy madaniyati kafedrasida dotsenti, sotsiologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Ismadiyorov Abdug'ffor Abdujabborovich

IIV Akademiyasi Xizmat psixologiyasi va kasbiy madaniyati kafedrasida o'qituvchisi

Aliqulov O'ktam Yusupovich

IIV Akademiyasi Xizmat psixologiyasi va kasbiy madaniyati kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada shaxsda emotsional intellektni rivojlantirishning psixologik asoslari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Emotsional intellektning shaxsning ijtimoiy moslashuvi, stressga chidamliligi va professional faoliyat samaradorligidagi o'rni yoritib beriladi. Tadqiqot doirasida emotsional intellektning kognitiv, emotsional va ijtimoiy komponentlari o'zaro aloqadorlikda ko'rib chiqiladi. Nazariy tahlil natijalariga tayangan holda, emotsional intellekt tug'ma xususiyat emas, balki psixologik ta'lim va treninglar orqali rivojlantiriladigan kompleks psixik sifat ekanligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: emotsional intellekt, shaxs, emotsionalarni boshqarish, empatiya, psixologik moslashuv.

Аннотация. В данной статье научно-теоретически анализируются психологические основы развития эмоционального интеллекта личности. Освещается роль эмоционального интеллекта в социальной адаптации личности, её стрессоустойчивости и эффективности профессиональной деятельности. В рамках исследования когнитивные, эмоциональные и социальные компоненты эмоционального интеллекта рассматриваются во взаимосвязи. На основе результатов теоретического анализа обосновывается положение о том, что эмоциональный интеллект не является врождённым качеством, а представляет собой комплексное психическое образование, формируемое посредством психологического обучения и тренингов.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, личность, управление эмоциями, эмпатия, психологическая адаптация.

Abstract. This article provides a scientific and theoretical analysis of the psychological foundations of developing emotional intelligence in personality. It highlights the role of emotional intelligence in social adaptation, stress resilience, and professional performance effectiveness. Within the framework of the study, the cognitive, emotional, and social components of emotional intelligence are examined in their interrelationship. Based on

the results of the theoretical analysis, it is substantiated that emotional intelligence is not an innate trait but a complex psychological construct that can be developed through psychological education and training programs.

Keywords: emotional intelligence, personality, emotion regulation, empathy, psychological adaptation.

Globalashuv sharoitida yoshlarning nafaqat intellektual, balki emotsional va ma'naviy rivoji ham dolzarb masalaga aylanmoqda. Zamonaviy psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, shaxs muvaffaqiyati ko'p jihatdan uning emotsiyalarni anglash, boshqarish va ijtimoiy munosabatlarda to'g'ri qo'llay olish kompetensiyasiga bog'liq.

Shu nuqtai nazardan, emotsional intellektni rivojlantirish yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasi bilan uzviy bog'liq jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Zamonaviy jamiyatda shaxsning muvaffaqiyatli ijtimoiy va professional faoliyati nafaqat intellektual bilimlarga, balki emotsional jarayonlarni anglash va boshqarish qobiliyatiga ham bevosita bog'liqdir. Tezkor ijtimoiy o'zgarishlar, axborot yuklamalarining ortishi va kommunikativ munosabatlarning murakkablashuvi emotsional intellekt masalasini psixologiya fanining muhim tadqiqot yo'nalishiga aylantirdi.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yuqori emotsional intellektga ega shaxslar stressli vaziyatlarda barqarorlikni saqlab qoladi, ijtimoiy munosabatlarda samarali muloqot qiladi va muammoli vaziyatlarni konstruktiv hal etishga moyil bo'ladi. Shu sababli emotsional intellektni rivojlantirish masalasi shaxs psixologiyasida dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Mazkur mavzu nazariy xarakterga ega bo'lib, unda emotsional intellekt muammosiga oid ilmiy manbalar tizimli tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

- psixologik adabiyotlarni tahlil qilish va umumlashtirish;
- emotsional intellekt konsepsiyalarini qiyosiy tahlil etish;
- nazariy modelashtirish va tizimlashtirish usullari.

Metodologik asos sifatida P. Salovey va J. Mayerning emotsional intellekt modeli, D. Goleman konsepsiyasi hamda shaxs emotsional-regulyativ mexanizmlariga oid ilmiy qarashlar olindi.

Emotsional intellekt - bu shaxsning o'z emotsiyalarini anglash, ularni boshqarish, boshqalarning hissiyotlarini tushunish va samarali ijtimoiy munosabat o'rnatish qobiliyatidir.

Psixologik adabiyotlarda uning quyidagi tarkibiy komponentlari ajratiladi:

- Emotsional o'zini anglash
- Emotsiyalarni boshqarish
- Ichki motivatsiya
- Empatiya
- Ijtimoiy ko'nikmalar

Mazkur komponentlar shaxsning ijtimoiy moslashuvi va axloqiy qaror qabul qilish jarayonida muhim rol o'ynaydi.

Emotsional intellektni rivojlantirishning psixologik mexanizmlari

Shaxsda emotsional intellekt quyidagi psixologik mexanizmlar asosida shakllanadi:

1. Identifikatsiya mexanizmi

Shaxs boshqalarning emotsional holatini kuzatish orqali o'rganadi.

2. Refleksiya mexanizmi

O'z hissiyotlarini tahlil qilish va baholash orqali rivojlanadi.

3. Empatik idrok

Boshqalarning ichki kechinmalarini his etish qobiliyati.

4. O'zini boshqarish strategiyalari

Stress, konflikt va agressiyani nazorat qilish ko'nikmalari.

Yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasining pedagogik-psixologik xususiyatlari

Yoshlar tarbiyasi murakkab integrativ jarayon bo'lib, unda ta'lim, oila va jamiyat hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik xususiyatlar:

- Qadriyatlarga yo'naltirilgan ta'lim
- Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv
- Namuna orqali tarbiya
- Faol ijtimoiy faoliyatga jalb etish

Psixologik xususiyatlar:

- Yosh davri inqirozlari ta'siri
- Emotsional beqarorlik
- O'zini tasdiqlash ehtiyoji
- Ijtimoiy identifikatsiya jarayoni

Nazariy tahlil natijalariga ko'ra, emotsional intellekt ko'p komponentli psixologik tuzilma hisoblanadi va quyidagi asosiy tarkibiy qismlardan iborat:

Birinchidan, emotsional ong komponenti shaxsning o'z his-tuyg'ularini anglash va nomlash qobiliyatini ifodalaydi. Ushbu komponent rivojlangan shaxslarda emotsional reaksiyalar nazorat ostida bo'ladi.

Ikkinchidan, emotsiyalarni boshqarish komponenti salbiy emotsiyalarni konstruktiv yo'naltirish va ijobiy emotsional holatni saqlash imkonini beradi.

Uchinchidan, empatiya va ijtimoiy sezgirlik komponenti shaxslararo munosabatlarda muhim ahamiyat kasb etib, ijtimoiy moslashuv darajasini oshiradi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ushbu komponentlarning uyg'un rivojlanishi shaxsning psixologik barqarorligini ta'minlaydi, ya'ni:

- Empatiya → bag'rikenglikni shakllantiradi;
- O'zini boshqarish → axloqiy xulqni mustahkamlaydi;
- Emotsional ong → ijtimoiy mas'uliyatni oshiradi.

Natijada quyidagi kompetensiyalar rivojlanadi:

- Konfliktlarni tinch hal qilish;
- Millatlararo totuvlik;
- Jamoada ishlash;
- Ijtimoiy yetuklik.

Sotsiologik kuzatuvlar asosida quyidagi holatlar aniqlandi:

- Emotsional intellekti yuqori yoshlar agressiyaga kam moyil bo'ladi.
- Ularda ijtimoiy moslashuv darajasi yuqori.
- Ma'naviy qadriyatlarga sodiqlik kuchliroq namoyon bo'ladi.

Olingan natijalar emotsional intellekt shaxsning tug'ma sifati emas, balki ijtimoiy tajriba, tarbiya va psixologik ta'lim jarayonida shakllanuvchi xususiyat ekanligini tasdiqlaydi. Emotsional intellekt darajasi yuqori bo'lgan shaxslar stress omillariga nisbatan moslashuvchanroq bo'lib, konfliktli vaziyatlarni samarali boshqarishga qodir bo'ladi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, refleksiya, emotsional o'z-o'zini nazorat qilish va empatik munosabatlarni rivojlantirishga qaratilgan treninglar emotsional intellektni oshirishda yuqori samaradorlikka ega.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy xulosalar chiqarildi:

- emotsional intellekt shaxsning psixologik barqarorligi va moslashuvchanligini ta'minlovchi muhim omildir;

- emotsional intellekt kognitiv, emotsional va ijtimoiy komponentlarning o'zaro uyg'unligi asosida shakllanadi;

- emotsional intellektni rivojlantirish maqsadli psixologik treninglar orqali samarali amalga oshirilishi mumkin;

- yuqori emotsional intellekt shaxs faoliyati samaradorligi va ijtimoiy munosabatlar sifatini oshiradi.

Shaxsda emotsional intellektni rivojlantirish yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasining samaradorligini oshiruvchi muhim psixologik omildir. Uni rivojlantirish:

- Tarbiya sifatini oshiradi
- Ijtimoiy konfliktlarni kamaytiradi
- Barkamol shaxsni shakllantiradi

Shu bois ta'lim tizimida emotsional kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan psixologik-pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish zarur.

Adabiyotlar (References)

1. Salovey P., Mayer J.D. Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 1990.
2. Goleman D. *Emotional Intelligence*. New York: Bantam Books, 1995.
3. Leontyev A.N. *Faoliyat. Ong. Shaxs*. Moskva, 1975.
4. Ilyin E.P. *Emotsiyalar psixologiyasi*. Sankt-Peterburg, 2001.
5. Bar-On R. Emotional intelligence and self-actualization. *Emotional Intelligence Journal*, 2006.
6. Spielberger C.D. *Anxiety as an emotional state*. New York, 1972.
7. Rean A.A. *Shaxs psixologiyasi*. Moskva, 2012.
8. Zeer E.F. *Professional rivojlanish psixologiyasi*. Yekaterinburg, 2010.
9. APA. Emotional intelligence in psychology. Washington, 2021.
10. WHO. Mental health and emotional competence. Geneva, 2020.

QAYTA HIKOYALASH-MATNNI ANGLASH

Abduraxmonova Dinara Yusupovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti katta o'qituvchisi (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchisi matnni qayta hikoya qilish, qayta hikoyalash va reja tuzishga o'rgatish bo'yicha hamda qayta hikoyalashning turlari haqida metodik tavsiyalar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: matn, qayta hikoyalash, hikoyalash, reja, reja tuzish, rejalashtirish usullari, reja bandleri, sarlavha, matn sarlavhasi, tayyorgarlik bosqichi.

Maktabda o'qitish tizimi shunday tuzilganki, o'quvchilar o'z bilimlarining ko'p qismini qayta hikoya qilish orqali olishadi. O'quvchi uchun asarni qayta hikoya qilib berish murakkab jarayondir. O'quvchilar o'qigan matnlarini bir marta o'qigani aytib berisha olmaydi. Tajribadan ko'rinib turibdiki, bo'lajak boshlang'ich sinf o'quvchilarining ko'pchiligi izchil nutqqa ega emas. Ular har doim matnni, xatto tanish ertakni ham to'liq qayta hikoya qilib bera olmaydi. Rasmlarga qarab hikoya tuzishga qiynaladi. Agar ularga o'qituvchi savol bersalar juda qisqa qilib, javob beradilar. Asarni qayta hikoya qilayotgan o'quvchiga xalaqit bermaslik, o'z fikrini ijodiy va erkin ifodalashni ta'minlash zarur.

Hozirda maktabda o'quvchilar nutqini rivojlantirish uchun katta ishlar olib borilmoqda. 1-sinfda boshlab o'quvchilarga matnni qayta hikoya qilish vazifasi beriladi. Biroq shunga qaramay birinchi, ikkinchi sinf o'quvchilarining aksariyati matnlarni osonlik bilan qayta hikoya qilib, yaxshi baholarga ega bo'lishadi. Bunda qayta hikoyash jarayonida hech qanday muammo yo'qdek tuyiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari mustahkam xotiraga egadirlar. Berilgan kichik matnlarni deyarli yoddan yodlab olishi va keyin uni qayta hikoya qilib berishlari ular uchun qiyin emas. Bola matn mazmunini yaxshi yetkazganidan hamma xursand bo'lsa-da, lekin vaqt o'tgani sayin bola matnni qanday qayta hikoya qilishni bilmaydi. Bu borada o'quvchilarda muammolar 3-4 sinflarda boshlanadi. 3-4 sinf darsliklarida hajmi kattaroq asarlar, ilmiy hikoyalar berilib boshlanadi. O'quvchilar bunday

asarlarni eslab qolishi, qayta hikoyalashi qiyinlashadi. Matn qanchalik murakkab bo'lsa, bolaga uning mazmunini qisqa va aniq yetkazish shunchalik qiyin bo'ladi.

Biz kelajakda ta'limdagi muammolardan farzandlarimizni halos etishni hohlaymiz. Matnni qayta hikoyalashga to'g'ri tayyorgarlik ko'rishni o'rgatishni hoziroq boshlashimiz lozim. Buni qanchalik tez boshlasak, bola shunchalik takrorlash algaritmini tezroq o'zlashtiradi. Va bolada unga har qanday matnni tushunish va qayta hikoyalab berish osonroq bo'ladi.

Matnni xotirada saqlash uchun necha marta o'qish kerak?

O'quvchi matnni bir necha marta o'qishi mumkin lekin u yerda nima yozilganini to'liq eslay olmaydi. Biz o'quvchilarga mazmunli takrorlashni o'rgatishimiz lozim. Matnni birinchi marta o'qiydi. Matn mavzusi haqida umumiy tushuncha oladi. Ya'ni matnda nima deyilga, matn nima haqida: O'quvchi uni ikkinchi marta yana o'qiydi. Ikkinchi marta o'qiganida qo'lida qalam bilan o'qiydi, har bir xatboshida 2-5 ta kalit so'zni tagiga chizib chiqamiz. Bu so'zlar bu matn qismlari nima haqida ekanligini aytadi. Masalan: 3-sinf O'qish kitobida "Ibn Sinoning shogirdlari" mavzusi ko'rib chiqamiz. Masalan: Ibn Sino qattiq og'rib, ko'rpa-to'shak qilib yotib qoldi, shogirdlarini yoniga chaqirdi, Ibn Sino qoldirib ketayotgan tabiblar, tozalik, parhez, badantarbiya. Bu so'zlarning tagiga chizib chiqamiz. Qolaversa bu so'zlar orqali matn nima haqida ekanligini anglab olishimiz mumkin. O'quvchi matnni uchinchi marta o'qiydi. Uchinchi marta o'qish, bu matnni o'qish bolada qanday his-tuyg'ular paydo bo'lishini tushunishi uchun kerak bo'ladi. Uni o'qib bo'lgandan keyin, (kamida 2 marta), biz matnni qayta hikoyalashga tayyorgarlik ko'rishni boshlashimiz mumkin.

Bolani matnga reja tuzishga qanday undash kerak. Qayta hikoya qilishga tayyorgarlik bosqichlaridan biri bu matn rejasini tuzishdir. Shuni hisobga olish kerakki hech bir bola matnga reja tuzishni yoqtirmaydi. Nima uchun? Birinchidan, bu o'quvchi uchun qiyin, chunki u har bir qism uchun qisqa sarlavha o'ylab topishi kerak.

Ikkinchidan, rejaning har bir bandini yozish kerak. Bola ham o'qishni, ham o'qigan matnini yozishni, yoqtirmaydi. Uchinchidan, bola uchun matnga reja tuzish mutlaqo keraksiz harakatdek tuyuladi. Qisqacha aytganda, faqat matnni yod olish, reja tuzishga vaqt sarflashdan ko'ra osonroqdir. Ammo biz bilamizki, bu vaqtinchalik holat. Shunday ekan, matnga reja tuzish matnni qayta hikoya qilishga tayyorgarlik ko'rishda juda muhim qadamdir. Faqat rejaga tayangan holda bola matnni mazmunli qayta hikoya qilib aytib bera oladi. Reja-matndagi harakatlar ketma-ketligini, matnda sodir bo'layotgan voqealar orasidagi mantiqiy zanjirlarni, matnning asosiy g'oyasini to'g'ri yetkazish uchun mazmunli vositadir. Ammo buni bolaga tushuntirish befoyda. O'qituvchi bolani reja tuzishga qiziqitira olishi kerak.

Quyida matnni rejalashtirishning qiziqarli usullarini tavsiya etamiz.

1-usul. Matn konturi narvonga o'xshaydi. Bosqichlarga ko'tarish (bu rejaning nuqtalari), biz doimiy ravishda matn mazmunini boshidan oxirigacha uzatamiz. Bunday holda zinapoyalardan sakrab o'tmasligingiz yoki ularning ketma-ketligini buzmasligi kerak. Zinapoyani torting, qadamlar soni rejadagi nuqtalar soniga to'g'ri kelishi kerak. Siz halqalarning kerakli sonidan peramida shaklida reja tuzishingiz mumkin. Qadamlarda, halqalarda matn rejasining raqamlari yoziladi.

2-usul. Reja qismlari nomlarini so'z bilan yozish shart emas. Balki ularni rasmlarda ifodalash mumkin. Masalan, "Ibn Sino shogirdlari" rivoyatining sxemasi shunday ko'rinishda bo'lishi mumkin.

1-rasmda buyuk qomusiy olim Abu Ali ibn Sino haqida ma'lumot berish.

2-rasmda Ibn Sinoning qattiq betob bo'lib qolganini tasvirda ifodalash.

3-rasmda Ibn Sino o'z shogirdlarini yoniga chaqirib maslahatlar berdi.

3-usul. Rejaning nuqtalarini qanday boshqarish kerak? Bu qisqa jumlar ham bo'lishi mumkin. "Men o'rnimga 5 ta zo'r tabibni qoldirib ketmoqdaman", bu reja asosida matn nima haqida ekanligini bilib olishimiz mumkin.

Reja necha banddan iborat bo'lishi kerak? Avval uzunroq reja tuzgan ma'qul. Bunday reja bolaga matnni aniq va izchillik bilan takrorlashga yordam beradi. Afsuski, bunday rejani ishlab chiqish uchun ko'p vaqt kerak bo'ladi. O'qituvchi yuqorida keltirilgan rejalashtirish usullaridan foydalansa, bu ish yanada qiziqarli bo'ladi. Bundan tashqari, vaqt o'tishi bilan bolaning nutqi, tafakkuri rivojlanadi. Bola endi bunday katta va batafsil rejalariga matnni qayta hikoya qilishi osonlashadi. U matnni qalam bilan o'qishni o'rganadi.

Maktabda matnni tahlil qilganda, o'qituvchi bolalarga har xil savollar va topshiriqlar beradi. Bu savollarning aksariyati, afsuski, bir xil zerikarli savollar toifasiga kiradi. Bunday savollar va topshiriqlar na bolaning fikrini, na tasavvurini, na o'qigan narsasiga qiziqishini uyg'otmaydi.

Masalan:

1. Bu hikoyada nima bo'lganini ketma-ket aytib bering.

2. Qahramonning xarakter xususiyatlarini nomlang.

3. Asarning asosiy g'oyasi nima?

4. Muallif qanday ta'riflagan? Toping va o'qing.

5. Qahramonga qanday baho berasiz?

Shunga o'xshash savollar beriladi.

Qayta hikoya qilishga o'rgatish usullari

Ma'lumki, qayta hikoya qilish monolog nutqni shakllantirishda eng birinchi bosqichi hisoblanadi. Shuning uchun har bir o'quvchi qayta hikoya qilishni yaxshi egallab olishi shart. Buning uchun har xil usullardan foydalaniladi. Bular quyidagilar:

1. O'qituvchining o'quvchi bilan birga qayta hikoya qilishi. O'qituvchi bu usuldan qayta hikoya qilishga o'rgatishning dastlabki bosqichida, ayniqsa, hikoya qilib bera olmaydigan o'quvchilar bilan ishlashda keng foydalanishi kerak. Qayta hikoya qilish jarayonida o'qituvchi o'quvchilarga sezdirilmagan holda gavdasini to'g'irlashi, imo-ishora, ko'z qarashi bilan dalda berish mumkin, mashg'ulotning oxirida esa, albatta, o'quvchini maqtashi kerak: "Yasha, endi boshqa o'quvchilarga hikoya qilish yengil bo'ladi. Faqat keyingi safar balandroq ovozda hikoya qilgin".

2. So'z va jumalarni aytib turish. Bu usul qayta hikoya qilishning ravonligini, izchilligini ta'minlaydi, uzoq pauza qilishga yo'l qo'ymaydi. Bu usuldan ko'proq o'quvchi asar matnining ayrim joylarini esdan chiqarganda foydalaniladi. Agar o'quvchi hikoya qilayotgan vaqtda tebranib tursa, boshini egsa, qo'li bilan ortiqcha harakatlarni qilsa, uning hikoyasini bo'lib tanbeh berish yaramaydi, uning hikoyasini bo'lib tanbeh berish yaramaydi, balki bunday hollarda imo-ishora, ko'z qarashi bilan uning xatosini, kamchiligini tuzatishi, hikoya qilib bergandan keyin esa hammaga eshitarli qilib: "Hikoya qilayotganingda tinch turishing, boshingni pastga egmasdan, o'rtoqlaringga qarab turishing kerak, axir ular sening hikoyangni tinglashadiku", deb aytishi kerak, axir ular sening hikoyangni tinglashadi-ku", deb aytishi kerak. O'qituvchi o'quvchining bu nuqsonlarini kundalikka belgilab qo'ysa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki keying qayta hikoya qilib berish mashg'ulotlaridan oldin yana bir marta o'quvchini ogahlantirishda bundan foydalanadi. O'qituvchi aytib turish orqali, o'quvchini qayta hikoya qilayotganida yo'l qo'ygan grammatik xatolarni belgilab qo'ysak, maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki keying qayta hikoya qilib berish mashg'ulotlaridan oldin yana bir marta o'quvchini ogohlantirishda bundan foydalanadi. O'qituvchi aytib turishi orqali, o'quvchini qayta hikoya qilayotganida yo'l qo'ygan grammatik xatolarni to'g'rlaydi. Bu usul qayta hikoya qilishga o'rgatishning keying bosqichlarida ham qo'llaniladi.

3. Rag‘batlantirish. Qayta hikoya qilish jarayonida o‘qituvchi o‘quvchini jilmayishi, boshini qimirlatish (tasdiqlash), qisqa so‘zlar aytish (“Yash”, “Yaxshi”, “Barakalla”) bilan rag‘batlantiriladi. Qayta hikoya qilib bergandan so‘ng o‘quvchini maqtaydi. Bunda qayta hikoya qilishning biror ijobiy sifatini ta’kidlab o‘tadi.

4. Qismlar bo‘yicha qayta hikoya qilish. Bu usul o‘quvchilar idrokining qimmatini yo‘qotmaydi, chunki qayta hikoya qilish uchun o‘quvchilarga mazmuni tanish bo‘lgan asar tanlanadi. Qismlar bo‘yicha qayta hikoya qilish usulidan foydalanib, mashg‘ulotni tashkil etish jaroyoni o‘quvchilardan kun davomida so‘rash imkonini yaratib beradi.

6. Rollarga bo‘lib qayta hikoya qilish. Bu usul nutqning ma’nodorligini (ifodaliligini) shakllantirishga yordam beradi. O‘qituvchi tomonidan ishtirok etuvchi shaxslar xarakterining izohlanishi o‘quvchilar nutqining oydinlashishiga, diqqatining faollashishiga katta ta’sir etadi. Rollarga bo‘lib qayta hikoya qilish o‘rta sinfdan boshlab qo‘llaniladi. Bu usuldan mashg‘ulotning oxirida foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari matnni qayta hikoya qilishda xatolarga yo‘l qo‘ymaslik va matnni chiroyli va izchil takrorlash uchun quyidagi usullardan foydalanish mumkin.

1. Kirish bilan boshlang. Bu fikrlarni to‘plashga va hikoyani muammosiz qayta hikoya qilishga yordam beradi.

Kirish qismiga misollar:

“Bu hikoya qanday qilib ... haqida gapiradi”

“Hikoya qahramoni-...U yashagan...”

“Hikoya sodir bo‘ladi...”

“Hikoyada muallif bizni o‘ylashga taklif qiladi..”

2. Uzun gaplar tuzmang. Aks holda, hikoyaning ipini yo‘qotish xavfi bor. Bundan tashqari, uzun jumalarni eshitish boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga qiyinlik qiladi.

3. Keraksiz so‘zlardan saqlanishga harakat qiling.

4. Hikoyangizga qahramon sifatlarni kiriting. Ular bizni nutqimizni bezatadi, va yanada ifodali qiladi.

5. Oxirgi qismni qayta hikoyaga qo‘shing. Unda siz asarning asosiy g‘oyasini (muallif bizga aytmoqchi bo‘lgan narsani) ochishingiz, voqealarga yoki qahramonga o‘z munosabatingizni bildirishingiz mumkin. Bu sizning qayta hikoyangizga qo‘shimcha qiymat qo‘shadi. qo‘shadi.

6. Hikoyaning paragrif va qismlari o‘rtasida bog‘lovchi so‘zlardan foydalaning: bundan tashqari, va nihoyat, natijada, shu tariqa, yaqinda, shunday va hokazo.

7. Tez-tez takrorlanadigan so‘zlarni sinonimlar bilan almashtiring. Masalan, ayiq so‘zini sinonim so‘zlar bilan almashtirish mumkin: yurtqich hayvon, paxmoq hayvon,

8. Hikoyangizdan diologni chiqarib tashlang. Ularni uzoq tinglash zerikarli. Muloqot kimlar o‘rtasida bo‘lib o‘tganini, ular nima haqida gaplashganini va nima maqsadda kelganini qisqacha aytib o‘tish yaxshiroqdir.

9. Qayta hikoyangizdan kichik elementlarni chiqarib tashlang. Masalan, Ya’ni, bu hikoyaning ma’nosiga, mazmuniga ta’sir qilmaydigan elementlar bo‘lsin.

10. Qayta hikoya qilishda imo-ishoralardan foydalaning, ovozning tembri va tempini o‘zgartiring. Ifodali hikoya sizga tomoshabinlar e’tiborini boshidan oxirigacha ushlab turishga yordam beradi.

Xulosa qilib, Matnni to‘g‘ri qayta hikoya qilishga tayyorgarlik ko‘rishni yoshligidan boshlash lozim. Bu ishni qanchalik etra boshlasak, bola shunchalik takrorlash algaritmini tezroq o‘zlashtiradi. Bunday bola har qanday matnni tushunish va qayta aytib berish osonroq bo‘ladi. O‘qituvchi badiiy asarni to‘g‘ri tashkil tahlil qilib, uning mazmuni va goyasini aniq tushunchalar bilan o‘quvchi ongiga singdirib bera olsa, o‘quvchilar asarni qayta hikoyalashda qiyinchiliklarga uchramaydi.

Foydalangan adabiyotlar

1. M.Umarova, X.Xamrakulova, R.Tojiboyeva “O‘qish kitobi” 3-sinf uchun darslik “O‘qituvchi”- Toshkent 2019
2. S.Matchonov, X.Gulomova G.Xolboyeva va boshqalar “Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi” Toshkent. 2021
3. Abduraxmonova D. O‘qish darslarida qayta hikoyalashning muhim jihatlari. Boshlang‘ich ta‘limning zamonaviy tendensiyalari: Ta‘lim va tarbiya integratsiyalari. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya to‘plami. 2021.

ZAMONAVIY OMMAVIY MADANIYAT SHAROITIDA MILLIY QADRIYATLARNI ASRASH VA RIVOJLANTIRISH MASALALARI

**B.Ochilov - Jizzax viloyati Paxtakor tuman
1-son Politeknikumi direktori**

Annotatsiya Mazkur maqolada zamonaviy ommaviy madaniyatning milliy qadriyatlar shakllanishiga ta’siri tahlil qilinadi. Ommaviy axborot vositalari, raqamli platformalar va global madaniyat oqimlari orqali yoshlar va jamiyatning dunyoqarashiga ta’sir etuvchi omillar yoritib beriladi. Shuningdek, milliy qadriyatlarni asrash va rivojlantirishning pedagogik, madaniy va ijtimoiy mexanizmlari muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: milliy qadriyatlar, ommaviy madaniyat, madaniy meros, yoshlar tarbiyasi, ma’naviy immunitet, globalizatsiya, media ta’siri, raqamli muhit, ijtimoiy barqarorlik, ma’naviy taraqqiyot.

Annotation

This article examines the influence of modern mass culture on the formation and preservation of national values. The impact of mass media, digital platforms, and global cultural flows on youth and societal worldview is analyzed. Pedagogical, cultural, and social mechanisms for protecting and developing national values are also discussed.

Keywords: national values, mass culture, cultural heritage, youth education, spiritual immunity, globalization, media influence, digital environment, social stability, spiritual development.

Аннотация

В статье рассматривается влияние современной массовой культуры на формирование и сохранение национальных ценностей. Анализируется воздействие СМИ, цифровых платформ и глобальных культурных потоков на мировоззрение молодежи и общества. Также обсуждаются педагогические, культурные и социальные механизмы защиты и развития национальных ценностей.

Ключевые слова: национальные ценности, массовая культура, культурное наследие, воспитание молодежи, духовный иммунитет, глобализация, влияние СМИ, цифровая среда, социальная стабильность, духовное развитие.

Kirish

Zamonaviy ommaviy madaniyat - bu kino, televidenie, internet, ijtimoiy tarmoqlar va boshqa ommaviy axborot vositalari orqali shakllanadigan madaniy makondir. Globalizatsiya va raqamli kommunikatsiya yoshlar ongiga sezilarli ta’sir o‘tkazmoqda.

Milliy qadriyatlar esa har bir jamiyatning o‘ziga xosligini saqlovchi asosiy omildir. Ularni asrash va rivojlantirish milliy o‘zlikni anglash, madaniy merosni saqlash va yoshlar tarbiyasini mustahkamlash bilan chambarchas bog‘liq. Zamonaviy madaniyat oqimlari esa ba’zida yot g‘oyalarni kiritish yoki milliy qadriyatlarni sustlashtirish xavfini tug‘diradi.

Shu bois milliy qadriyatlarni asrash va rivojlantirishning ilmiy, pedagogik va amaliy jihatlari bugungi kunda dolzarb masala hisoblanadi.

1. Ommaviy madaniyatning ta’siri

Ommaviy madaniyat yoshlarning dunyoqarashiga turli darajada ta’sir qiladi:

- Ijobiy ta'sir: bilim olish, ijodiy fikrlash, madaniy meros bilan tanishish;
- Salbiy ta'sir: stereotiplar, yot qadriyatlarni qabul qilish, milliy o'zlikni susaytirish.

Internet va ijtimoiy tarmoqlar yoshlar orasida tez tarqaluvchi ommaviy madaniyat vositasidir. Bu jarayonda yoshlar o'z qadriyatlarini mustahkamlash yoki yo'qotish xavfi bilan yuzlashadi.

2. Milliy qadriyatlar va ularni rivojlantirish mexanizmlari

Milliy qadriyatlarni rivojlantirish uchun quyidagi yo'nalishlar muhim hisoblanadi:

1. Pedagogik mexanizmlari maktab va oliy ta'limda milliy madaniyat, tarix va adabiyot fanlarini kuchaytirish;

2. Madaniy tadbirlar teatr, kinofilmlar, xalq an'analari, festival va ko'rgazmalar orqali tarbiyaviy ta'sir;

3. Raqamli platformalar milliy kontent yaratish, yoshlarni ijtimoiy loyihalarda faol ishtirok etishga jalb qilish;

4. Mahalla va oilaning ma'naviy qadriyatlarni avloddan-avlodga yetkazish va yoshlarni ijtimoiy faoliyatga jalb qilish;

5. Davlat siyosati milliy dasturlar, madaniy strategiyalar va qonunchilik orqali qadriyatlarni qo'llab-quvvatlash.

3. Media savodxonlik va ma'naviy immunitet

Yoshlar orasida media savodxonlikni oshirish ularni yot g'oyalar va manipulyatsiyalardan himoya qiladi. Tanqidiy fikrlash, axborotni tekshirish va baholash qobiliyati ma'naviy immunitetni shakllantiradi.

Xulosa

Zamonaviy ommaviy madaniyat sharoitida milliy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirish kompleks yondashuvni talab qiladi. Ta'lim, madaniy tadbirlar, mahalla va oila hamda davlat siyosati birgalikda ishlashi zarur. Media savodxonlik va raqamli madaniyatni to'g'ri boshqarish milliy qadriyatlar barqarorligini ta'minlaydi.

Milliy qadriyatlarni asrash yoshlar ongini mustahkamlash, jamiyat ma'naviy barqarorligini ta'minlash va ijtimoiy taraqqiyotga xizmat qiladi. Shu bois zamonaviy madaniyat oqimlarida milliy qadriyatlarni targ'ib qilish va ularni rivojlantirish strategik vazifa hisoblanadi.

Adabiyotlar

1. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. <https://lex.uz/acts/86256>

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. <https://president.uz/uz/lists/view/8834>

3. Mamatqobilov T. Demokratiyaning asosiy sharti - tinch va osoyishta yashash huquqidir. // Demokratlashtirish va inson huquqlari. №3, 2019 yil.

4. Turdiev S. Farovonlik va obodlik mahalladan boshlanadi. // Demokratlashtirish va inson huquqlari. 2022 yil, 1-son.

5. Ramazonov A. Yangi O'zbekistonning yangi mahalla tizimi. <http://pravacheloveka.uz/uz/news/m14588>

6. Abdullayev B. Mahalla - islohotlar tayanchi va yuksalish nuqtasi. <http://m.xabar.uz/jamiyat/mahalla-islohotlar-tayanchi-va-yuksalish-nuqtasi>

RAQAMLI MUHITDA YOSHLARNING MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYASI: PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK TAHLIL

Bahriddinov Bahromjon Abdubohiyevich

Qo'qon davlat universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya Maqolada raqamli muhit sharoitida yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasining pedagogik va psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalarning yoshlar shaxsini shakllantirishdagi ijobiy va salbiy jihatlari ochib beriladi. Media savodxonlik, raqamli faollik va ma'naviy-axloqiy barqarorlik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik empirik ma'lumotlar asosida asoslanadi. Raqamli ta'lim muhitida tarbiyaviy faoliyatni samarali tashkil etish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: raqamli muhit, ma'naviy-axloqiy tarbiya, yoshlar, media savodxonlik, raqamli madaniyat, pedagogik yondashuv.

Kirish

XXI asrda raqamli texnologiyalar jamiyat hayotining barcha sohalarini qamrab olib, ijtimoiy munosabatlarning yangi modelini shakllantirmoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, sun'iy intellekt va onlayn ta'lim platformalari yoshlar hayotining ajralmas qismiga aylangan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek, yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi va ularni milliy qadriyatlarga sadoqat ruhida kamol toptirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishidir [1]. Shu nuqtai nazardan, raqamli muhitda yoshlar tarbiyasining pedagogik-psixologik asoslarini ilmiy jihatdan tahlil qilish dolzarb masala hisoblanadi.

Raqamli muhit - yoshlar tarbiyasining yangi ijtimoiy maydoni

Bugungi yoshlar kunlik faoliyatining katta qismini virtual makonda o'tkazmoqda. O'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra, 18-30 yoshdagi respondentlarning 89,3 foizi kuniga o'rtacha 4-6 soat internetdan foydalanadi. 76,8 foizi ijtimoiy tarmoqlarda faol, 64,2 foizi onlayn ta'lim platformalaridan foydalanadi [2].

Mazkur ko'rsatkichlar raqamli muhitning yoshlar ongiga, qadriyatlariga va ijtimoiy xulq-atvoriga sezilarli ta'sir ko'rsatayotganini tasdiqlaydi. Raqamli makon nafaqat axborot almashinuvi vositasi, balki dunyoqarash shakllanishining muhim omiliga aylangan.

Raqamli muhitning pedagogik-psixologik ta'siri haqida gapiradigan bo'lsak raqamli texnologiyalar yoshlarning: kognitiv rivojlanishiga, tanqidiy fikrlash ko'nikmalariga, kommunikativ kompetensiyalariga, ijtimoiy faolligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Onlayn ta'lim resurslari mustaqil bilim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ijtimoiy tarmoqlar esa ijtimoiy muhokama, fikr almashinuvi va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Biroq, salbiy jihatlar ham mavjud. Tadqiqot natijalariga ko'ra, kuniga 6 soatdan ortiq internetdan foydalanadigan yoshlarning 42,7 foizida stress va tashvish belgilarining kuchayishi kuzatilgan [3]. Axborot ortiqchiligi, feyk xabarlar, kiberbulling va virtual qaramlik yoshlarning ma'naviy-axloqiy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Shu sababli, raqamli muhitni biron-bir qanday kompleks pedagogik-psixologik yondashuv asosida baholash zarur.

Raqamli davrda media savodxonlik yoshlarning ma'naviy-axloqiy barqarorligini ta'minlovchi asosiy omillardan biridir. Media savodxonlik quyidagi kompetensiyalarni o'z ichiga oladi: axborotni tanqidiy tahlil qilish, ishonchli manbani aniqlash, manipulyativ kontentni farqlash, raqamli xavfsizlik qoidalariga rioya qilish.

Tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan "media savodxonlik indeksi" natijalariga ko'ra, yuqori darajadagi media savodxonlikka ega yoshlar (32,4%) axborot oqimida mustaqil pozitsiyani saqlay oladi va ma'naviy qadriyatlarni anglashda barqarorroqdir [4]. Past darajadagi media savodxonlik esa raqamli manipulyatsiyalarga moyillikni oshiradi.

Raqamli muhitda yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini samarali tashkil etish uchun ta'lim tizimida media savodxonlik fanini bosqichma-bosqich joriy etish, milliy qadriyatlarni targ'ib qiluvchi raqamli platformalarni rivojlantirish, ota-onalar va pedagoglar uchun raqamli tarbiya bo'yicha metodik qo'llanmalar yaratish, onlayn va oflayn faoliyat muvozanatini ta'minlash, raqamli psixologik maslahat xizmatlarini kengaytirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Kelgusida raqamli muhit yanada kengayishi va sun'iy intellekt asosidagi kommunikatsiyalar kuchayishi kutilmoqda. Shu bois yoshlarning ma'naviy immunitetini mustahkamlash strategik vazifaga aylanadi.

Raqamli muhit yoshlar tarbiyasining yangi ijtimoiy makonidir. U shaxs rivojiga ijobiy imkoniyatlar yaratish bilan birga, ma'naviy-axloqiy xavflarni ham yuzaga keltiradi. Media savodxonlikni oshirish, pedagogik-psixologik yondashuvlarni takomillashtirish hamda milliy qadriyatlarga tayangan tarbiyaviy strategiyalarni ishlab chiqish zamonaviy jamiyat barqarorligi uchun muhimdir.

Raqamli transformatsiya sharoitida yoshlarning ma'naviy barkamolligini ta'minlash uzoq muddatli ijtimoiy barqarorlik omili sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnoma. - Toshkent, 2025 yil 26 dekabr.

2. Bahridinov B.A. Yoshlarning raqamli makondagi ijtimoiy-siyosiy faolligi: so'rov natijalari tahlili. - Namangan: NamDU Ilmiy axborotnomasi, 2025. - №6. - B. 112-124.

3. Bahridinov B.A. Attitudes of Young People to Information and Social Concerns in the Context of Digital Awareness. - New York: American Journal of Social Sciences and Humanity Research, 2025. - Vol. 5, Issue 09. - P. 8-16.

4. Bahridinov B.A. Youth Self-Expression in the Digital Environment and the Formation of Civic Activism: A Socio-Philosophical Analysis. - London: Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals, 2025. - Vol. 5, Issue 09. - P. 12-19.

INTERNET VA VIRTUAL OLAM TA'SIRIDA YOSHLAR TARBIYASINI TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB VAZIFALARI

Xamidova Gulbaxor, Jizzax davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha ta'lim nazariyasi va metodikasi kafedrasida dotsenti
Barotova Kamola, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya Mazkur maqolada internet va virtual olamning yoshlar tarbiyasiga ta'siri, ularning ma'naviy va intellektual rivojlanishidagi imkoniyatlar hamda xavf-xatarlar tahlil qilinadi. Yoshlar ongini axborot xurujlaridan, noto'g'ri kontent va yot g'oyalardan himoya qilishning pedagogik va ijtimoiy mexanizmlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalarni tarbiyaviy jarayonda samarali qo'llashning strategik yo'nalishlari aniqlanadi.

Kalit so'zlar: yoshlar tarbiyasi, internet, virtual olam, ma'naviy immunitet, axborot xurujlari, digital savodxonlik, ijtimoiy tarmoqlar, pedagogik strategiya, globalizatsiya, ma'naviy taraqqiyot.

Annotation

This article examines the influence of the internet and virtual environments on youth upbringing, highlighting both opportunities and risks for their moral and intellectual development. It discusses mechanisms for protecting young minds from harmful content, misinformation, and ideological threats. Strategic approaches to effectively use modern technologies in educational and social practices are also proposed.

Keywords: youth education, internet, virtual environment, spiritual immunity, information attacks, digital literacy, social networks, pedagogical strategy, globalization, moral development.

Аннотация

В статье рассматривается влияние интернета и виртуальной среды на воспитание молодежи, освещаются возможности и риски для их духовного и интеллектуального развития. Обсуждаются механизмы защиты молодых людей от вредоносного контента, дезинформации и идеологических угроз. Предлагаются стратегические подходы к эффективному использованию современных технологий в образовательной и социальной практике.

Ключевые слова: воспитание молодежи, интернет, виртуальная среда, духовный иммунитет, информационные атаки, цифровая грамотность, социальные сети, педагогическая стратегия, глобализация, моральное развитие.

Kirish

Raqamli asrda internet va virtual olam yoshlar ongini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ular yangi bilimlar, madaniyat, ijodiy kontent va global g'oyalar bilan tanishadi. Shu bilan birga, noto'g'ri axborot, manipulyatsiya va yot mafkuralarning tarqalishi yoshlar ma'naviy immunitetiga xavf tug'diradi.

Yoshlarning internetdagi faoliyati ularning intellektual, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli pedagoglar, ota-onalar va jamiyatning boshqa ijtimoiy institutlari tomonidan strategik yondashuv zarur.

Internet va virtual olamning ijobiy va salbiy ta'sirlari

Ta'lim va bilim olish imkoniyatlari; Ijodiy va kognitiv rivojlanish; Global madaniyat va innovatsiyalar bilan tanishish.

Yot g'oyalarni qabul qilish xavfi; Axborot xurujlari va noto'g'ri kontent; Ijtimoiy tarmoqlarda salbiy stereotiplar va qaramlik.

Yoshlarni himoya qilish mexanizmlari

1. Pedagogik yondashuvlari maktab va oliy ta'limda digital savodxonlik, axborotni tanqidiy baholashni o'rgatish;

2. Oila va mahalla roli internetdan mas'uliyatli foydalanishni o'rgatish va nazorat mexanizmlari;

3. Texnologik vositalari filtrlash, nazorat dasturlari va xavfsiz onlayn platformalarni targ'ib qilish;

4. Davlat va ijtimoiy siyosati yoshlar axborot maydonini tartibga solish va xavfsiz virtual muhit yaratish;

5. Media va madaniy dasturlari yoshlarni ma'naviy jihatdan rivojlantiradigan kontent yaratish.

Ma'naviy immunitetni shakllantirish

- Tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish;
- Ma'naviy qadriyatlar va axloqiy printsiplarni mustahkamlash;
- Onlayn va oflayn ijtimoiy faoliyatni uyg'unlashtirish;
- Axborotni tekshirish va baholash ko'nikmalarini oshirish.

Xulosa

Internet va virtual olam yoshlar tarbiyasiga katta imkoniyatlar bilan birga, xavf va tahdidlarni ham keltirib chiqaradi. Pedagogik, texnologik, ijtimoiy va davlat mexanizmlari orqali yoshlarni axborot xurujlaridan himoya qilish va ularning ma'naviy immunitetini oshirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Yoshlarni raqamli muhitda ongli, ma'naviy barqaror va intellektual rivojlangan shaxs sifatida tarbiyalash jamiyat barqarorligi va ijtimoiy taraqqiyotning muhim omilidir.

Adabiyotlar

1. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. <https://lex.uz/acts/86256>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. <https://president.uz/uz/lists/view/8834>
3. Mamatqobilov T. Demokratiyaning asosiy sharti - tinch va osoyishta yashash huquqidir. // Demokratlashtirish va inson huquqlari. №3, 2019 yil.
4. Turdiev S. Farovonlik va obodlik mahalladan boshlanadi. // Demokratlashtirish va inson huquqlari. 2022 yil, 1-son.
5. Ramazonov A. Yangi O'zbekistonning yangi mahalla tizimi. <http://pravacheloveka.uz/uz/news/m14588>
6. Abdullayev B. Mahalla - islohotlar tayanchi va yuksalish nuqtasi. <http://m.xabar.uz/jamiyat/mahalla-islohotlar-tayanchi-va-yuksalish-nuqtasi>

TIL O'RGANISHDA TINGLAB TUSHUNISH KO'NIKMASI

Barno Boltayeva

Jizzax davlat pedagogika universiteti "Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va metodikasi"
kafedrası dotsenti, filologiya fanlari doktori (PhD)

Laziza Danaboyeva

Jizzax davlat pedagogika universiteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Nutqiy kompetensiyaning tarkibiy qismi bo'lgan tinglab tushunish jarayoni ta'lim samaradorligining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada tinglab tushunish kompetensiyasi va uning til o'rganishdagi ahamiyati haqida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Tushunish jarayoni, tinglab tushunish, nutq, audiosegmentlar, video segmentlar.

Annotation: Listening comprehension, which is a component of speaking competence, is one of the important factors in the effectiveness of learning. This article describes the listening comprehension competence and its importance in language learning.

Keywords: Comprehension process, listening comprehension, speech, audio segments, video segment.

Аннотация: Понимание на слух, являющееся компонентом устной речи, - один из важных факторов эффективности обучения. В данной статье описывается компетенция понимания на слух и её значение в изучении языка.

Ключевые слова: процесс понимания, понимание на слух, речь, аудиофрагменты, видеофрагменты.

Ta'lim jarayonida o'qituvchining tushuntirishi, izohi va ko'rsatmalarini anglash ko'p jihatdan tinglab tushunishga bog'liq. To'g'ri tinglab tushunish bilimni samarali o'zlashtirishga xizmat qiladi. Zotan, boshlang'ich sinflarda ona tili va o'qish savodxonligi fanini o'qitishdagi asosiy e'tiborni biz to'rtta asosiy ko'nikma: o'qib tushunish, tinglab tushunish, nutq so'zlash va yozish hamda grammatik savodxonlikni shakllantirishga qaratiladi. Eski darsliklarda ona tili o'qitishdan maqsad, tilning grammatikasini o'rgatish, til strukturasiga oid qoidalarni o'rganishga katta e'tibor qaratilgan bo'lsa, bugungi kunda tinglab tushunish kompetensiyasini rivojlantirish uchun alohida mashqlar ishlab chiqilgan, savol va topshiriqlar berilgan.²

² Boltayeva, B. (2021). Boshlang'ich sinflarda ona tili va o'qish darslarida o'quvchilarni mantiqiy fikrlash va matn tuzishga o'rgatish. *Boshlang'ich ta'limda Innovatsiyalar*, (November). извлечено от <https://primedu.jpdu.uz/index.php/primedu/article/view/4265>

Nutqiy kompetensiyaning bir omili bo'lgan tinglab tushunish til o'rganishda ham hal qiluvchi jihatlardan biri hisoblanadi. Har qanday tilni o'rganishda muhim bo'lgan to'rtta qobiliyatlar orasida tinglab tushunish ham asosiy o'rin tutadi. Odatda til o'rgatish va o'rganish sohasida tilda gapirish va yozishga asosiy tildan foydalanish omili sifatida qaraladi. Tinglash va o'qish qobiliyatlari esa ikkinchi o'rinda turadi. Buning bir sababi tinglash qobiliyatini o'zlashtirishning biroz qiyinligi bo'lishi mumkin. O'qituvchilar o'quvchilariga ravon so'zlashni o'zinigina emas, tinglab tushunishni ham o'rgatishga katta e'tibor bera boshlashdi. Chunki tinglash tushunchasi tovushli nutqni idrok etish va tushunish jarayonini o'z ichiga oladi.³

Suhbatdoshlar odatda navbati bilan gapiradi va bir-birini tinglab tushunishga harakat qiladi. Hayotiy tajribadan ma'lumki, o'z fikrini og'zaki bayon etish (gapirish) ko'pchilik yoqtiradigan nutq faoliyatining turidir. Ammo o'zga shaxsni tinglab tushunish ham o'ziga xos jarayon bo'lib, bu orqali biz turli axborotlarni olamiz. Tinglash jarayonida so'zlovchining ifoda etayotgan mulohazalarini qisman yoki to'la-to'kis tushunib yetmaslik hollari bo'lib turadi. Buning asosiy sababi tinglab tushunish malakasining shakllantirilmaganligidadir. Nutqni tinglab tushunish deganda, ovozli nutq (gapirish) chog'ida quloq solish, idrok etish va fahmlash anglanadi. Til o'qitish metodikasi tarixiga nazar tashlasak, asrimizning 60- yillariga kelib, tinglash nutq faoliyatining turi sifatida atroflicha tadqiq etila boshlandi. Avvallari unga gapirishning uzviy qismi deb, qarab kelingan edi. Chet tili darsida tinglab tushunishga atayin mashqlar berilmas edi. Ma'lum bo'lishicha, gapirishni o'rganishdan ko'ra tinglab tushunishga erishish qiyinroq kechadi. Ushbu sohaga oid bir-biriga yaqin ikki atamani farqlash talab qilinadi: «tinglash» - quloq solish (Oz so'zla - ko'p tingla) va «eshitish» - eshitish sezgisi (quloq) yordamida tovushni qabul qilish. Ona tilidagi nutqni tinglab tushunishda shakl va mazmun yaxlit ravishda idrok qilinadi, chet tilida ifoda vositasi (til materiali) va ifodalanmish mazmun (matn) uyg'unlashishi qiyinchilik bilan kechadi. Mazmunni ilg'ash (payqash) uchun leksik-grammatik hodisalarni yaxshi o'zlashtirgan, boshqacha aytganda tinglab tushunishning leksik va grammatik ko'nikmalari puxta shakllangan bo'lishi kerak. Shuningdek, chet tili tovush tomonini (tovush, tovush birikmalari va ohangni) farqlay olish ko'nikmasi hosil qilinmog'i lozim. Demak, tinglab tushunishning leksik, grammatik va talaffuz ko'nikmalari shakllanishi oqibatida mazkur nutq faoliyati turi bo'yicha malaka hosil qilinadi. Tinglovchi (auditor) va so'zlovchi (notiq) qo'llaydigan til birliklari muvofiq tushsa, tushunish osonlashadi. Bu o'z navbatida til tajribasi bilan bog'liq masaladir. Tinglab tushunish uchun bosqichli faoliyat bo'lib, umumiy eshitish idroki (akustik appersepsiya), so'zlarning tovush tomonini (fonematik) farqlash va mohiyatini anglash orqasida nutqdagi mazmun idrok etiladi, bilib olinadi va tushuniladi. Nutq faoliyatining turi va malaka hisoblanmish tinglab tushunish ta'lim maqsadi va vositasi ekanligi ma'lum. Bu o'rinda ikki toifadagi, ya'ni, bir tomondan, so'z orqali (tildagi nuqiy tajribaga suyangan holda) va ikkinchidan narsa yordamida (hayotiy tajriba, nutq vaziyatini bilish tufayli) tushuna olishning tegishli farqiga yetish kerak. Binobarin, chet tili ta'limining dastlabki bosqichida tavsiya qilinadigan nutq mavzu va vaziyatlari o'quvchilarga tanish, oldindan ma'lum, til materiali esa ular uchun butunlay yangi, notanishdir. Tinglash uchun matn (audiotekst) larni tanlashda yoki yaratishda gap ko'p. O'quvchilarning yoshiga mos, qiziqishini uyg'otadigan, mantiqan aniq nutqning monolog va dialog shaklini o'z ichiga olgan, axborotga boy audiotekst o'z tinglovchisiga yoqib tushadi. Eshitish sezgisi va analizatori orqali axborot olishning asosiy manbalari sifatida muallim nutqi, auditiv texnikaviy qurollardan magnitofon va grammofon yozuvi hamda radioeshittirish, audiovizual vositalardan ovozli diafilm, kinofilm (yoki undan parcha) va televizion ko'rsatuvlar xizmat qiladi. Tinglab tushunishning muvaffaqiyatli amalga oshishi uchun quyidagi uch omil nazarda tutiladi: tinglovchining o'ziga bog'liqlik (eshitish malakasining rivojlanganligi, xotirasi, diqqati xususiyatlari), tinglash shart-sharoiti (nutq

³ <https://cyberleninka.ru/article/n/tinglab-tushunish-konikmalarini-o-rgatishning-zamonaviy-metodlari/viewer>

tezligi, til materiali hajmi va shakli hamda soʻzlanayotgan nutqning qancha vaqt davom etishi) va nihoyat, qoʻllangan materialning lingvistik jihatlari (tinglovchi tajribasiga mos kelishkemasligi) hisobga olinadi. Muhim masalalardan yana biri tinglangan matnni tushunish qay sabablarga koʻra osonlik yoki qiyinchilik bilan roʻy berishini aniqlashdir. Qiyinchiliklar va ularning sabablarini bilish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Tinglab tushunish qiyinchiliklari: a) til shakliga oid (omofon, majhul feʼl); b) mazmunga oid (fakt va ularning ogʻliqligi); c) idrok shart-sharoitlari (nutq tezligi, ohang...); d) nutq shakli boʻyicha (monolog, diolog); e) til materialida (leksika, grammatika, talaffuz); f) audiotekst tuzilishida (jumla, abzast, kontekst...); va boshqalar (bir marta, tinglash, jonli va yozuvdagi nutq).

Nutq faoliyatining asosiy turlaridan sanalmish tinglab tushunish ham bilishga intilishdir. Har qanday bilish jarayonining esa hissiy va mantiqiy tomonlari mavjud.

Adabiyotlar:

1. Boltayeva, B. (2021). Boshlangʻich sinflarda ona tili va oʻqish darslarida oʻquvchilarni mantiqiy fikrlash va matn tuzishga oʻrgatish. *Boshlangʻich taʼlimda Innovatsiyalar*, (November). ИЗВЛЕЧЕНО ОТ <https://primedu.jdpu.uz/index.php/primedu/article/view/4265>
2. <https://cyberleninka.ru/article/n/tinglab-tushunish-konikmalarini-o-rgatishning-zamonaviy-metodlari/viewer>
3. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8191376>

YOSHLARGA MA'NAVY-AXLOQIY TARBIYA BERISH PIROVARD MAQSADIMIZ

D.Xojimetova,
Jizzax DPU, f.f.n, dotsent

Annotatsiya. Mazkur maqolada yoshlarga ma'naviy-axloqiy tarbiya berish jamiyat taraqqiyotining ustuvor yoʻnalishlaridan biri ekanligi asoslab beriladi. Yosh avlodni har tomonlama barkamol, vatanparvar va mas'uliyatli shaxs etib tarbiyalash bugungi kunning muhim vazifasi sifatida talqin etiladi.

Kalit soʻzlar: yoshlar, ma'naviy-axloqiy tarbiya, barkamol avlod, vatanparvarlik, milliy qadriyatlar, tarbiya tizimi, ijtimoiy muhit, oila, ta'lim, ma'naviy kamolot.

Bugungi globalashuv davrida yoshlar tarbiyasi har qachongidan ham muhim masalaga aylanmoqda. Ayniqsa, yoshlarning ma'naviy-axloqiy jihatdan barkamol boʻlib voyaga yetishi jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biridir. Chunki kelajak egalari boʻlgan yoshlar qanday ruhda tarbiyalansa, ertangi kun ham shunday shakllanadi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya - bu insonning ichki dunyosini boyitish, unda ezgulik, halollik, vatanparvarlik, hurmat va mas'uliyat kabi fazilatlarni shakllantirish jarayonidir. Bunday tarbiya avvalo oiladan boshlanadi. Ota-ona farzandiga nafaqat bilim, balki odob-axloq, insoniylik me'yorlarini ham singdirishi zarur. Oiladagi sogʻlom muhit, oʻzaro hurmat va mehr yosh ongida ijobiy fazilatlarning shakllanishiga katta ta'sir koʻrsatadi.

Maktab va ta'lim muassasalari ham yoshlar tarbiyasida muhim oʻrin tutadi. U yerda berilayotgan bilimlar bilan birga, oʻquvchilarda ijtimoiy faollik, jamoada ishlash, boshqalarga hurmat bilan qarash kabi koʻnikmalar rivojlantiriladi. Oʻqituvchilar yoshlar uchun nafaqat bilim manbai, balki namuna ham boʻlishi lozim.

Demak milliy tarbiya nafaqat oila, maktab, bolalar va yoshlar tashkilotlarida olib boriladigan tarbiyaviy ishlar, balki butun ijtimoiy tuzum va uning yetakchi gʻoyalari, hatto adabiyot, sanʼat, kino, radio, TV, OAV va boshqalarni oʻz ichiga oladi. Shuningdek, milliy tarbiya tarkibiga bu sohada ta'lim va ma'lumot olish ham kiradi. Tor ma'noda, milliy tarbiya muayyan shaxsning ma'naviy rivoji, dunyoqarashi, axloqiy qiyofasi, estetik didi oʻstirilishiga

yo'naltirilgan pedagogik faoliyatni anglatadi. Bizga ma'lumki, har qanday tarbiya ta'lim bilan chambarchas bog'liq holdagina mavjud bo'la oladi.

Yuqoridagi fikrlardan ko'rinib turibdiki, milliy tarbiya har qanday jamiyat va mamlakat hayotida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Chunki uning o'sishi har qanday jamiyat va davlatda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Buning uchun o'sib kelayotgan yosh avlod o'z ajdodalaridan ham yuqoriroq natijalarga erishishi lozim bo'ladi. Ammo, bugungi kunda dunyoning ayrim hududlarida axloqqa zid bo'lgan harakatlar natijasida katta ma'naviy yo'qotishlar yuz berayotgani millatning asriy qadriyatlari, millatning asriy qadriyatlari, milliy tafakkuri va turmush tarzi izdan chiqayotgani, axloq-odob, oila va jamiyat hayoti, ongli yashash sharti jiddiy xavf ostida qolayotganini kuzatish mumkin[6]. XXI asrda yoshlarimizni axloqimizga zid bo'lgan illatlardan va tahdidlardan saqlash eng asosiy burchimizdir.

Ватанпарварлик - инсоннинг ўз юртига, халқининг тарихи, маданияти, тили ва маънавий меросига бўлган чуқур муҳаббати ва садоқатидир. У шахснинг фуқаролик онги, ижтимоий фаоллиги ва жамият олдидаги масъулиятини белгилайдиган муҳим маънавий сифатлардан биридир. Ўқувчиларда ватанпарварлик туйғусини шакллантириш орқали уларда миллий ифтихор, юрт тақдирига дахлдорлик, давлат рамзларига ҳурмат, қонунларга итоаткорлик ва жамият манфаатларини шахсий манфаатлардан устун қўя билиш каби фазилатлар қарор топади.

Шунингдек, ватанпарварлик тарбиясида оила ва жамоатчилик билан ҳамкорлик муҳим ўрин тутди. Оилада миллий анъаналар, тарихий хотира ва маънавий қадриятлар асраб-авайланса, мактабда олиб борилаётган тарбия янада мустаҳкамланади. Жамоатчилик ташкилотлари, маҳалла ва турли ижтимоий институтлар билан ҳамкорлик эса ўқувчиларнинг ижтимоий тажрибасини бойитади.

Дарсликлар, қўшимча машғулотларнинг ўқув дастури ва мавзулари миллий ғурур ва ватанпарварликни сингдиришга қаратилган таъсирчан материаллар билан бойийди. Айниқса, тарих, адабиёт фанларида миллий қаҳрамонларимизнинг образлари, бугунги куннинг ёшлари эргашишлари мумкин бўлган замонамиз қаҳрамонларининг образларини, “миллий ғурурли, ватанпарвар шахс” идеалини яратиб, ўқитиш йўлга қўйилади. Бу аҳолини кучли маънавият билан қуроллантиради.

Мактаб о'қувчиларини келajakка yo'naltirish: o'ziga bo'lgan ishonchni rivojlantirish, ularga o'ziga xosligini tushunishga, boshqa odamlarning fikrlarini hurmat qilishga o'rgatish, o'zini xolis baholash, o'z qobiliyatlari, malaka larini hisobga olgan holda kelajak uchun real rejalar tuzish, o'z-o'zini anglashi, o'zini boshqarish tizimini takomillashtirish ishbilarmonlik, axloq va tashabbuskorlikni tarbiyalash, ularning oilalari, o'qituvchilar bilan o'zaro aloqalarini faollashtirish lozim.

Fikrimizcha tarbiya jarayoni maxsus ishlab chiqilgan bo'lishi, ya'ni yoshlar ning o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini boshqarish imkoniyatlari bilan uyg'unlash tirilgan maqsadga muvofiq tizim bo'lgandagina haqiqiy bo'ladi. XXI asr kishisi umuminsoniy qadriyatlardan va bugungi kun haqiqatlaridan kelib chiqib, jismonan sog'lom, ma'naviy axloqiy, intellektual jihatdan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan bo'lishi shu bilan birga dunyoda sodir bo'layotgan jarayonlarga loqayd bo'lmasligi, tashqi olam bilan faol aloqada bo'lishi lozim. Yoshlarning shaxs sifatida shakllanish va ijtimoiylashuv davri asosan maktab tizimida yuz beradi. Inson va jamiyatning mavjudligini ta'minlaydigan qadriyatlar milliy tarbiya tufayli ajdodlardan asta-sekin avlodlarga o'tadi. Milliy tarbiya atamasi keng va tor doirada ishlatiladi. Keng ma'noda, u inson shaxsini shakllantirishga, uning ishlab chiqarish va ijtimoiy, madaniy, ma'rifiy hayotda faol ishtirokini ta'minlashga qaratilgan barcha ma'naviy ta'sirlar, tadbirlar, harakatlar, intilishlar yig'indisini anglatadi.

Zamonaviy axborot texnologiyalari va internetning keng tarqalishi yoshlar tarbiyasiga ham ijobiy, ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli yoshlarni to'g'ri yo'naltirish, ularga foydali va zararli axborotni ajrata olishni o'rgatish muhim vazifa hisoblanadi. Media savodxonlik bugungi kunda ma'naviy tarbiyaning ajralmas qismiga aylangan.

Yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish ham ularning axloqiy kamolotida muhim rol o'ynaydi. Sport, san'at, kitobxonlik va turli to'garaklar yoshlarning qiziqishlarini rivojlantiradi va ularni salbiy ta'sirlardan himoya qiladi.

Xulosa qilib aytganda, yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasi - bu jamiyatning umumiy mas'uliyatidir. Oila, maktab va jamiyat birgalikda harakat qilgan taqdirdagina barkamol, ongli va vatanparvar avlodni tarbiyalash mumkin.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. -T.: "O'zbekiston" - 2017 y. 295 - 297 b.
2. Sh. Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston demokratik o'zgarishlar, keng imkoniyatlar va amaliy ishlar mamlakatiga aylanmoqda. - T.: O'qituvchi MU MCHJ, 2021. 7 b.
3. Ibraimov X., Quronov M. Umumiy pedagogika [Matn]. Darslik. T., "Sahhof", 2023, 416-bet.
4. Ibraimov X., Quronov M., Ibragimova F. Pedagogika tarixi va nazariyasi [Matn]. Darslik. - T., "Sahhof", 2023.392-bet.
5. Ota-ona - murabbiy [Matn] / X.Ibraimov, M.Kuronov, J.Fozilov, F.Zaripov; - Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2024. - 220 b.
6. X.Ibraimov va boshqalar.Najot tarbiyada. -T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. -2025. - 60 b.
7. X.Ibraimov va boshqalar. Go'zal hulq modellari. - Toshkent.: "Ilm ziyo zakovat" nashriyoti. -2025 y. 80-b.
8. X.Ibraimov va boshqalar. Ma'naviy-axloqiy tarbiya metodlari. G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2025. - 68 b.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QIB TUSHUNISH

Barno Boltayeva

Jizzax davlat pedagogika universiteti "Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va metodikasi" kafedrası dotsenti, filologiya fanlari doktori (PhD)

Komila Qo'ziboyeva

Jizzax davlat pedagogika universiteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: O'qib tushunish nutqiy kompetensiyaning tarkibiy qismi bo'lib, ta'lim samaradorligining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada o'qib tushunishning psixofiziologik xususiyatlari va uning jarayonlari haqidagi mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Tushunish jarayoni, analitik (tahliliy) o'qish, o'rganish uchun o'qish, yuzaki o'qish, izlanuvchi o'qish, tanishish uchun o'qish.

Annotation: Reading comprehension is a component of speech competence and is considered one of the important factors of educational effectiveness. This article presents considerations about the psychophysiological characteristics of reading comprehension and its processes.

Keywords: Comprehension process, analytical reading, reading for learning, superficial reading, search reading, reading for familiarization.

Аннотация: Понимание прочитанного является компонентом речевой компетенции и считается одним из важных факторов эффективности обучения. В данной статье представлены соображения о психофизиологических характеристиках понимания прочитанного и его процессах.

Ключевые слова: процесс понимания, аналитическое чтение, чтение для обучения, поверхностное чтение, поисковое чтение, чтение для ознакомления.

Ta'limda ilg'or yondashuvlarning qaror toptirilishi, xalqaro tadqiqotlarning yurtimizga kirib kelishi pedagog kadrlarga bir muncha zalvorli mas'uliyatni yuklamogda. Hozirgi davrda dars jarayonida o'qitish va tarbiyalashga oid eng yaxshi an'analarni saqlab qolgan va boyitgan holda o'qituvchining ijodiy faolligini oshirishga bo'lgan talab kuchayganligiga guvoh bo'lmoqdamiz.

O'qib tushunish- bu matnni qayta ishlash, uning ma'nosini tushunish va o'qiyotgan shaxs oldindan bilgan narsalar bilan bog'lab anglay olish qobiliyatidir. So'zlarning lug'aviy ma'nosini bilish, so'zlarning kontekstual ma'nosini bilish, matn mazmuniy bloklarining o'zaro bog'lanishini anglash, matn tarkibidagi parchalar asosida xulosa chiqarish, matndagi asosiy fikrini aniqlash, berilgan savollarga matn asosida javob bera olish, matnda ishlatilgan badiiy san'atlar yoki so'z birikmalarini tanib, ajratib olish va ohangini aniqlash, vaziyatning kayfiyatini (tasdiq, inkor, so'roq qilish, buyruq berish), muallifning maqsadi, niyati va nuqtai nazarini aniqlash va muallif to'g'risida xulosalar chiqarish qobiliyatlari o'qilgan matnni samarali tushunish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va malakalar hisoblanadi. [2:48]

Matnni o'qib tushunish qobiliyatiga o'quvchining yuqoridagi ko'nikmalari hamda ma'lumotni qayta ishlash qobiliyati ta'sir ko'rsatadi. Agar o'quvchi so'zning ma'nosini bilmasa, u matnni qayta ishlash uchun juda ko'p vaqt sarflaydi, chunki u matndagi tushunilmagan so'zlarni individual tarzda anglashga urinadi, bu esa tushunishga ham halal beradi. O'qib tushunish malakasini rivojlantirish uchun ko'plab mashqlar mavjud, ular orasida so'z boyligini oshirish, matnni tanqidiy tahlil qilish, maydalab o'qish.

O'qib tushunish ko'nikmasi axborot asrida ta'lim, mantiqiy fikrlash va shaxsiy rivojlanishning asosi hisoblanib, savodxonlikni oshirish, tahliliy fikrlashni shakllantirish va ma'lumotni to'g'ri qayta ishlash uchun o'ta dolzarbdir. U og'zaki va yozma nutqni rivojlantiradi, matn mazmunini tushunish va tahlil qilish imkonini beradi.

O'qib tushunishning dolzarbligi quyidagi omillar bilan belgilanadi:

- matn ustida ishlash orqali insonlarning mantiqiy fikrlashi o'sadi va axborotni tahlil qilish ko'nikmasi shakllanadi;

- o'qib tushunish ta'lim mazmunini shakllantirishda, xususan, yoshga mos matnlarni tanlashda muhim o'rin tutadi;

- matnni o'qib tushunish og'zaki va yozma nutqni, shuningdek, umumiy savodxonlikni oshirishning asosiy omilidir;

- matnlar tarkibidagi ma'lumotlarni tushunish orqali yangi bilimlar o'zlashtiriladi.

Shu sababli, ta'lim tizimida o'qib tushunish malakalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Zamonaviy jamiyat hayotida o'qib tushunish muloqot vositasi sifatida katta ahamiyatga ega.

O'qib tushunish-bu matnning grafika yordamida ifodalangan mazmunini muloqot vazifasiga qarab qabul qilish va qayta ishlab, mazmunan anglashga doir nutqiy faoliyat turi.

O'qib tushunishning quyidagi turlari mavjud:

- 1) analitik (tahliliy) o'qish;
- 2) o'rganish uchun o'qish;
- 3) yuzaki o'qish;
- 4) izlanuvchi o'qish;
- 5) tanishish uchun o'qish va h.k

Matnni o'qib tushunish jarayoni, o'z navbatida, quyidagi jarayonlardan tashkil topadi:

- pedagogik jarayon - biror shaxs tomonidan o'rgatish, ko'rsatishni taqozo qiladi;

- psixologik jarayon - diqqatni jamlagan holda o'qilayotgan narsaga qarash, tikilishni talab qiladi;

- jismoniy jarayon - boshqa harakatlarni to'xtatgan holda ko'zni faqat harf, bo'g'in yoki so'zga qaratishni taqozo etadi;

- fiziologik jarayon - o'rgatilayotgan harf yoki so'zni takrorlay olishni talab qiladi, o'qiy olish layoqatining mavjud yoki mavjud emasligini anglatadi.

O'qish yondosh nutq malakalari va til ko'nikmalarini shakllantirish hamda nazorat qilish vositasi hamdir. Xususan:

-o'qish til o'rganuvchilarga til va nutq materialini o'zlashtirish jarayonini optimallashtirishga ko'maklashadi;

-leksika va grammatika, tinglab tushunish, yozish va og'zaki nutqni nazorat qilishning kommunikativ yo'nalishdagi topshiriqlarini o'qish malakalariga ega bo'lgandagina qo'llash mumkin, ular yozma matnlar va yo'riqnomalar asosida tuziladi;

-barcha til va nutq ko'nikma-malakalarini shakllantirish hamda rivojlantirishga doir mashqlar ham matn va mashq-topshiriqlarga berilgan yozma yo'riqnomalarga tayanadi.

Tarjimasiz va tarjima bilan o'qish - o'qilgan matnni tushunishda ona tilining qay darajada ishtirok etishini farqlaydi.[1:352]

O'qib tushunish uchun matnlarni tanlash tamoyillari ta'lim mazmunini maqsadga muvofiqlashtirishda muhim ahamiyatga ega. Bunda matn mazmuniga hamda matnning lisoniy jihatlariga bo'lgan talablar farqlanadi.

Matn mazmuniga quyidagi talablar qo'yiladi:

- matnlar til o'rganayotganlar uchun qiziqarli hamda ularning yoshiga mos bo'lish;
- matnlarda faqat til o'rganayotganlarga ma'lum voqelik aks etgan bo'lishi;
- og'zaki nutqni o'stirishda samaraliroq hisoblanadigan syujetli matnlarga ko'proq o'rin ajratilishi.

Adabiyotlar:

1. Asilova, G., & Açık, F. (2025). Ona tili ta'limida o'qib tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun matnlarni tanlash tamoyillari. *Uzbekistan Language and Culture*, 1(1). Retrieved from <https://aphil.tsuull.uz/index.php/language-and-culture/article/view/139>

2. Boltayeva, B. (2021). Badiiy adabiyot asosida o'quvchilarda nutq madaniyatini shakllantirish. *Boshlang'ich ta'limda Innovatsiyalar*, (November). извлечено от <https://primedu.jdpu.uz/index.php/primedu/article/view/4266>

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA ART-PEDAGOGIK QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Bo'ltakova Roziya Xasan qizi,

Maktabgacha ta'lim nazariyasi va metodikasi kafedrası, o'qituvchi

Jizzax davlat pedagogika universiteti,

+998932976265 bultakovar@mail.com,

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli ta'lim muhitida boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida art-pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari tahlil qilingan. Canva, Adobe Express, Google Arts & Culture, Scratch kabi raqamli dasturlar vositasida art-pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirish usullari ko'rsatilgan. Tadqiqot natijalarida pedagogik-psixologik shart-sharoitlar va samarali metodlar asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: art-pedagogika, raqamli ta'lim, boshlang'ich ta'lim, pedagogik qobiliyat, Canva, Scratch, ijodiy rivojlanish, raqamli dasturlar, pedagogik-psixologik xususiyatlar, o'qituvchi tayyorlash.

Annotation. This article analyzes the pedagogical-psychological characteristics of developing art-pedagogical abilities in the process of training primary school teachers in a digital learning environment. Methods of developing art-pedagogical abilities using digital tools such as Canva, Adobe Express, Google Arts & Culture, and Scratch are presented. The study substantiates pedagogical-psychological conditions and effective methods.

Keywords: *art-pedagogy, digital learning, primary education, pedagogical ability, Canva, Scratch, creative development, digital tools, pedagogical-psychological features, teacher training.*

Аннотация. В данной статье анализируются педагогико-психологические особенности развития арт-педагогических способностей у студентов - будущих учителей начальных классов в условиях цифровой образовательной среды. Представлены методы развития арт-педагогических способностей с использованием цифровых инструментов: Canva, Adobe Express, Google Arts & Culture, Scratch.

Ключевые слова: *арт-педагогика, цифровое обучение, начальное образование, педагогические способности, Canva, Scratch, творческое развитие, цифровые инструменты, педагогико-психологические особенности, подготовка учителей.*

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi o'qituvchilardan nafaqat predmet bilimlarini, balki raqamli muhitda ijodiy ishlash ko'nikmalarini ham talab qilmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchisi uchun art-pedagogik qobiliyatlar - ya'ni san'at, musiqa, tasviriy faoliyat va ijodiy ifodani ta'lim jarayoniga integratsiya qila olish ko'nikmasi - zamonaviy kasbiy tayyorgarlikning ajralmas qismiga aylanib bormoqda.

Art-pedagogika o'z mohiyatiga ko'ra san'at (art) va pedagogikani uyg'unlashtiruvchi yo'nalish bo'lib, bolalarning intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini san'at orqali ta'minlashga qaratilgan. Raqamli muhitda esa bu yo'nalish yangi imkoniyatlar va muammolarni birga olib kelmoqda. Shu boisdan ushbu mavzuning pedagogik-psixologik jihatdan o'rganilishi dolzarb ilmiy masala hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Raqamli ta'lim muhiti (Digital Learning Environment - DLE) deganda o'quv jarayonini tashkil etish, boshqarish va amalga oshirishda raqamli texnologiyalar, interaktiv platformalar, dasturiy ta'minotlar va onlayn resurslardan kompleks foydalaniladigan pedagogik tizim tushuniladi. Bu muhit an'anaviy sinf xonasidan farqli o'laroq, vaqt va makon chegaralarini keskin kamaytiradi, interaktivlikni oshiradi va o'rganuvchining individual sur'atini ta'minlaydi.

Art-pedagogik qobiliyatlar deganda tarbiyaviy va ta'limiy maqsadlarda san'atning turli turlaridan (tasviriy san'at, musiqa, teatr, raqam, applikatsiya) foydalana olish, ularni dars jarayoniga organik integratsiya qila bilish va bolalarning ijodiy imkoniyatlarini ochib berish ko'nikmalari tushuniladi. Psixolog B.M. Teplov qobiliyatlarni shaxsning faoliyat muvaffaqiyatini ta'minlaydigan individual xususiyatlar majmui deb ta'riflagan bo'lib, art-pedagogik qobiliyatlar shu ta'rifning to'la namunasidir.

Raqamli muhitda art-pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirish uchun quyidagi dasturlar va platformalar samarali vosita bo'lib xizmat qiladi:

Canva for Education - grafik dizayn, infografika va vizual materiallar yaratishga mo'ljallangan onlayn platforma. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari ushbu dastur orqali ko'rgazmali qurollar, dars kartalari, interaktiv posterlar va ijodiy topshiriqlar yarata oladilar. Canva'ning drag-and-drop interfeysi murakkab dizayn bilimlarisiz ham professional natijaga erishish imkonini beradi. Art-pedagogik nuqtai nazardan, talabalar bu dasturda rang nazariyasi, kompozitsiya va vizual til asoslarini amaliy o'rganadilar.

Adobe Express (avvalgi Adobe Spark) - video, animatsiya va grafik kontent yaratish uchun mo'ljallangan platforma. Talabalar bu dastur yordamida qisqa animatsion dars videolari, ijodiy taqdimotlar va raqamli hikoyalar (digital storytelling) yarata oladilar. Bu ko'nikma boshlang'ich sinf o'quvchilariga vizual va multimediya orqali tushunchalarni anglashlarida katta yordam beradi.

Google Arts & Culture - dunyo muzeylarining 3D virtual sayohatlari, rassom tarjimahollarini o'rganish va san'at asarlarini interaktiv tahlil qilish imkonini beruvchi platforma. Boshlang'ich ta'limda bu platforma o'quvchilarga madaniy meros va san'at tarixi

bilan qiziqarli tarzda tanishish imkonini beradi. Tarbiyachi tayyorlash jarayonida Google Arts & Culture art-pedagog sifatida estetik tafakkurni rivojlantirish uchun asosiy raqamli manbalardan biridir.

Scratch (scratch.mit.edu) - MIT tomonidan ishlab chiqilgan, vizual dasturlash orqali animatsiya, interaktiv hikoya va o'yinlar yaratish platformasi. Art-pedagogik nuqtai nazardan, Scratch talabalarining ijodiy fikrlashi, algoritmik tafakkuri va raqamli ifodani birga rivojlantirishga xizmat qiladi. Dasturda yaratilgan ijodiy loyihalar boshlang'ich sinf darslarida ham bevosita qo'llanishi mumkin.

Book Creator - raqamli kitoblar, komiklar va interaktiv hikoyalar yaratish uchun mo'ljallangan platforma. Matn, rasm, audio va video elementlarini birlashtirib, talabalar boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun multimediali ta'lim materiallari yarata oladilar. Bu jarayon art-pedagogik ijodkorlik va texnologik savodxonlikni bir vaqtda rivojlantiradi.

Padlet va Miro - virtual hamkorlik taxtasi platformalari. Guruhli ijodiy loyihalarda talabalar o'z g'oyalarini vizual tarzda joylashtiradilar, fikr xaritalarini (mind map) tuzadilar va jamoaviy art-pedagogik loyihalarni birgalikda yaratish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu platformalar ijtimoiy o'rganish va kreativ hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Raqamli muhitda art-pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirishning o'ziga xos pedagogik-psixologik xususiyatlari mavjud bo'lib, ular quyidagi jihatlar orqali namoyon bo'ladi:

Kreativlik va ijodiy o'z-ifoda rivojlanishi. Raqamli asboblari talabaga cheksiz ijodiy imkoniyat yaratadi - rang palitrasini o'zgartirish, elementlarni qayta tartiblashtirish, animatsiya qo'shish kabi harakatlar ijodiy jasoratni oshiradi. Psixolog E.P. Torrensning tadqiqotlariga ko'ra, raqamli muhitda ijodiy faoliyat bilan shug'ullanish kreativlik ko'rsatkichlarini 28-35% ga oshirishi mumkin.

Motivatsion jihat - ichki va tashqi motivatsiya muvozanati. Raqamli platformalar gamifikatsiya (o'yinlashtirish) elementlarini o'z ichiga oladi: yutuqlar, reytinglar, vizual progress ko'rsatkichlari. Bu tashqi motivatsiyani oshiradi. Biroq art-pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirishda ichki motivatsiya - o'z ijodiy ifodasidan qoniqish hissi - ustuvor bo'lishi pedagogik jihatdan muhimdir. O'qituvchi bu muvozanatni saqlab turishi shart.

Kognitiv yuklanma nazariyasi (Cognitive Load Theory). Raqamli muhitda bir vaqtda bir nechta vazifani bajarish (dasturni o'rganish + ijodiy loyiha + pedagogik maqsad) talabalar uchun kognitiv yuklanmani oshirishi mumkin. J. Swellerning kognitiv yuklanma nazariyasiga ko'ra, o'rgatish jarayonida keraksiz yuklanmani kamaytirish va foydali yuklanmani optimallashtirish zarur. Buning uchun murakkab dasturlar emas, intuitiv interfeyslarga ega platformalar (Canva, Book Creator) tanlanishi tavsiya etiladi.

Emotsional-estetik rivojlanish. Art-pedagogik faoliyat o'z mohiyatiga ko'ra emotsional intellektni rivojlantiradi. Raqamli asboblari yordamida yaratilgan vizual, audio va multimediali kontent talabalarining estetik didini, emotsional ifodani boshqarish va baholash ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu jihat boshlang'ich sinf o'qituvchisi uchun ayniqsa muhim, chunki u bolalar bilan emotsional uyg'unlikda ishlashni talab etadi.

Refleksiv o'rganish (reflective learning). Raqamli portfoliolar, blog va e-daftar yuritish orqali talabalar o'z ijodiy jarayonlarini kuzatib boradilar. Bu metakognitiv ko'nikmalarni - ya'ni o'z o'rganish jarayonini anglash va boshqarish qobiliyatini - rivojlantiradi. D. Schönning "amaliyotchi refleksivchi" (reflective practitioner) nazariyasi bu jihatning nazariy asosini tashkil etadi.

Guruhli ijodiy hamkorlik psixologiyasi. Padlet, Miro va Google Jamboard kabi platformalar orqali amalga oshiriladigan guruhli art-pedagogik loyihalar talabalarining ijtimoiy o'rganish (social learning) jarayonini intensivlashtiradi. L.S. Vigotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" (ZPD) nazariyasiga ko'ra, hamkorlikdagi ijodiy faoliyatda talabalar yolg'iz erisha olmaydigan natijalarga birgalikda erisha oladi.

XULOSA

Raqamli ta'lim muhitida boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda art-pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirish ko'p qirrali pedagogik-psixologik jarayon ekanligi tadqiqot

davomida isbotlandi. Canva, Adobe Express, Google Arts & Culture, Scratch, Book Creator va Padlet kabi raqamli platformalar art-pedagogik faoliyatni yangi sifat bosqichiga olib chiqib, talabalarining kreativligini, emotsional intellektini va raqamli savodxonligini bir vaqtda rivojlantirish imkonini beradi.

Art-pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari - kreativlikni rag'batlantirish, motivatsiya muvozanatini saqlash, kognitiv yuklanmani optimallashtirish, emotsional-estetik rivojlanishni ta'minlash va refleksiv o'rganishni joriy etish - bularning barchasi birgalikda boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarining kasbiy kompetentligini yuksaltiradi.

Amaliy tavsiya sifatida oliy ta'lim muassasalarida boshlang'ich ta'lim yo'nalishi o'quv dasturlariga raqamli art-pedagogika modulini kiritish, talabalar uchun maxsus raqamli ijodiy studio (Creative Digital Studio) sharoitini yaratish va amaliyot davomida maktablardagi raqamli darslarni art-pedagogik metodologiya bilan boyitish maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. - Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha va maktab ta'limini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"ni tasdiqlash to'g'risidagi Farmoni. - Toshkent, 2019.
3. Teplov B.M. Sposobnosti i odarennost'. - Moskva: Pedagogika, 1985. - 328 s.
4. Vigotskiy L.S. Voobrazeniye i tvorchestvo v detskom vozraste. - Moskva: Prosveshcheniye, 1991. - 90 s.
5. Sweller J. Cognitive Load During Problem Solving: Effects on Learning // Cognitive Science. - 1988. - Vol. 12. - P. 257-285.
6. Schön D.A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. - New York: Basic Books, 1983. - 374 p.
7. Torrens E.P. Guiding Creative Talent. - New Jersey: Prentice Hall, 1962. - 278 p.
8. Копытин А.И. Арт-терапия в общеобразовательной школе. - Санкт-Петербург: Речь, 2005. - 158 с.
9. Xolmatova M.T. Raqamli ta'lim texnologiyalari. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. - 145 b.
10. Nazarova F.A. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy tayyorlashning pedagogik asoslari. - Toshkent: TDPU, 2022. - 186 b.

OLIY TA'LIM TALABALARIDA IJODIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH KO'NIKMALARINI HOSIL QILISH.

Bayturayeva Nasiba Ismatullayevna
pedagogika fanlari bo'yicha (PhD), dotsent,
Jizzax davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: Maqolada oliy ta'lim talabalarida ijodiy fikrlashni rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari va amaliy mexanizmlari tahlil qilingan. Ijodiy fikrlash tushunchasining mazmuni, uning tarkibiy komponentlari va kompetentsiyaviy yondashuv doirasida shakllantirish omillari yoritilgan. Loyiha texnologiyasi, muammoli ta'lim, keystadi, "miya shturmi", raqamli ta'lim vositalari va refleksiv yondashuv orqali talabalarining ijodiy salohiyatini oshirish usullari asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari oliy ta'lim tizimida ijodiy fikrlashni rivojlantirish ta'lim sifati va kasbiy kompetentsiyalarni oshirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ijodiy fikrlash, kreativlik, kompetentsiyaviy yondashuv, mustaqil ta'lim, innovatsion texnologiya, refleksiya.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретико-методологические основы и практические механизмы формирования навыков творческого мышления у студентов высших учебных заведений. Раскрывается сущность понятия творческого мышления, его структурные компоненты и факторы формирования в рамках компетентностного подхода. Обоснованы методы развития творческого потенциала студентов посредством проектной технологии, проблемного обучения, кейс-стади, мозгового штурма, цифровых образовательных средств и рефлексивного подхода. Результаты исследования свидетельствуют о том, что развитие творческого мышления способствует повышению качества образования и профессиональной компетентности будущих специалистов.

Ключевые слова: творческое мышление, креативность, компетентностный подход, самостоятельное обучение, инновационные технологии, рефлексия.

Abstract: This article analyzes the theoretical and methodological foundations and practical mechanisms for developing creative thinking skills among higher education students. The concept and structural components of creative thinking are examined within the framework of the competency-based approach. The study substantiates methods for enhancing students' creative potential through project-based learning, problem-based learning, case studies, brainstorming, digital educational tools, and reflective practices. The findings indicate that fostering creative thinking contributes to improving educational quality and professional competence.

Keywords: creative thinking, creativity, competency-based approach, independent learning, innovative technologies, reflection.

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti, axborot oqimining keskin ortishi va innovatsion iqtisodiyotga o'tish jarayonlari ta'lim tizimi oldiga yangi vazifalarni qo'yimoqda. Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalari faqat bilim berish bilan cheklanib qolmasdan, talabalarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, muammolarni hal etish va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini shakllantirishi zarur.

O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risida Qonun hamda Kadrlar tayyorlash milliy dasturi ta'lim tizimida kompetentsiyaviy yondashuvni joriy etish va shaxsning intellektual salohiyatini rivojlantirishni ustuvor vazifa sifatida belgilaydi. SHu nuqtai nazardan, talabalarda ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Ijodiy fikrlash - bu muammolarga yangicha yondashish, original g'oyalar yaratish va nostandart qarorlar qabul qilish qobiliyatidir. Bugungi kunda mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislardan aynan shu sifatlar talab etilmoqda.

Psixologiya va pedagogika sohasida ijodiy fikrlash masalasi keng o'rganilgan. Jumladan, Mihaly Csikszentmihalyi o'zining Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention asarida ijodiy faoliyat insonning ichki motivatsiyasi va faol ishtirok bilan bog'liqligini ta'kidlaydi. SHuningdek, Mark A. Runco ijodiylikni rivojlantirish mumkin bo'lgan universal qobiliyat sifatida baholaydi.

Shu sababli oliy ta'lim jarayonida talabalarda ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi.

Ijodiy fikrlash - shaxsning yangi g'oyalar yaratish, mavjud bilimlarni yangicha kombinatsiya qilish va muammolarni samarali hal etish qobiliyatidir. U quyidagi komponentlardan iborat:

1. **Motivatsion komponent** - yangilikka intilish va qiziqish.
2. **Kognitiv komponent** - bilimlar kengligi va tahlil qobiliyati.
3. **Operatsion komponent** - g'oyalarni amalga oshirish ko'nikmasi.
4. **Refleksiv komponent** - o'z faoliyatini baholash va takomillashtirish.

Ijodiy fikrlash jarayonida divergent fikrlash alohida ahamiyatga ega bo'lib, u bir muamмага nisbatan bir nechta echim taklif qilish qobiliyatini anglatadi.

Oliy ta'lim muassasalarida ijodiy fikrlashni rivojlantirish quyidagi shartlar asosida amalga oshiriladi:

- erkin va qo'llab-quvvatlovchi ta'lim muhitini yaratish;
- talabalarning mustaqil faolligini rag'batlantirish;
- innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish;
- baholash tizimida ijodiy yondashuvni hisobga olish.

Loyiha asosida o'qitish

Loyiha ishlari talabalarni tadqiqotchilikka undaydi, mustaqil qaror qabul qilishga o'rgatadi.

Muammoli ta'lim

Muammoli vaziyatlar orqali talabalar tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmasini rivojlantiradi.

"Miya shturmi"

Guruhli ijodiy muhokama orqali ko'plab g'oyalar ishlab chiqiladi. Bu usul divergent fikrlashni rivojlantiradi.

Keys-stadi

Real hayotiy holatlarni tahlil qilish orqali talabalar amaliy fikrlashni shakllantiradi.

Raqamli ta'lim vositalari

Onlayn platformalar, multimedia va interaktiv resurslar talabalarning kreativ salohiyatini oshiradi.

4. Ijodiy fikrlashni baholash mexanizmlari

Ijodiy fikrlashni baholashda an'anaviy testlar etarli emas. Quyidagi usullar samarali hisoblanadi:

- portfolio baholash;
- ijodiy loyihalar;
- esse va tahliliy ishlar;
- prezentatsiyalar;
- refleksiv kundaliklar.

Bunday baholash shakllari talabaning individual salohiyatini ochib berishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, oliy ta'lim talabalarida ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish zamonaviy ta'limning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Ijodiy fikrlash kompetentsiyaviy yondashuvning muhim tarkibiy qismi bo'lib, talabalarning kasbiy tayyorgarligi va raqobatbardoshligini oshiradi.

Loyiha texnologiyasi, muammoli ta'lim, keys-stadi, "miya shturmi" va raqamli vositalarni samarali qo'llash orqali talabalarda divergent fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va innovatsion g'oyalar yaratish qobiliyati shakllanadi. Kelgusida ijodiy fikrlashni rivojlantirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni chuqurlashtirish va ta'lim amaliyotiga integratsiya qilish muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ta'lim to'g'risida Qonun. - Toshkent, 2020.
2. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. - Toshkent, 1997.
3. Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention / Mihaly Csikszentmihalyi. - New York: HarperCollins, 1996.
4. Creativity: Theories and Themes / Mark A. Runco. - San Diego: Academic Press, 1999.
5. Подласый И.П. Педагогика. - Москва: Владос, 2008.
6. G'oziev E.G'. Psixologiya. - Toshkent: O'qituvchi, 2005

TIL VA KOGNITIV JARAYONLAR O'ZARO ALOQADORLIGINING PSIXOLOGİK VA NEYROKOGNITIV ASOSLARI

Dinobod Xudoyqulova Baxtiyor qizi
Guliston davlat universiteti doktoranti

Annotatsiya Zamonaviy kognitiv psixologiya doirasida tilning inson bilish faoliyatidagi markaziy o'rni tahlil qilinadi. Til nafaqat kommunikativ vosita, balki tafakkur, xotira, idrok va muammoni hal qilish jarayonlarining ichki mexanizmi sifatida yoritiladi. Til va kognitsiya o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik generativ yondashuv, lingvistik nisbiylik nazariyasi hamda matnni tushunishning kognitiv modellari asosida ko'rib chiqiladi. Xususan, Noam Chomskyning universal grammatika nazariyasi, Robert L. Solsoning axborotni qayta ishlash modeli hamda Walter Kintschning matnni tushunish konsepsiyasi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: til va kognitsiya, lingvistik qobiliyat, universal grammatika, ishchi xotira, semantik tarmoq, matnni tushunish, metakognitiv nazorat.

Annotation This article examines language as a central component of human cognitive activity within the framework of modern cognitive psychology. Language is viewed not only as a means of communication but also as an internal mechanism underlying thinking, memory, perception, and problem-solving processes. The relationship between language and cognition is analyzed through the generative approach of Noam Chomsky, the information-processing model proposed by Robert L. Solso, and the text comprehension theory developed by Walter Kintsch.

Keywords: language and cognition, linguistic ability, universal grammar, working memory, semantic network, text comprehension, metacognitive control.

Аннотация В данной статье анализируется роль языка как центрального компонента познавательной деятельности человека в контексте современной когнитивной психологии. Язык рассматривается не только как средство коммуникации, но и как внутренний механизм мышления, памяти, восприятия и решения проблем. Взаимосвязь языка и когниции раскрывается на основе генеративного подхода Noam Chomsky, модели переработки информации Robert L. Solso и концепции понимания текста Walter Kintsch.

Ключевые слова: язык и когниция, лингвистическая способность, универсальная грамматика, рабочая память, семантическая сеть, понимание текста, метакогнитивный контроль.

Zamonaviy kognitiv psixologiyada til insonning bilish faoliyatining markaziy komponenti sifatida qaraladi. Til nafaqat muloqot vositasi, balki tafakkur, xotira, idrok va muammoni hal qilish jarayonlarining ichki mexanizmi hisoblanadi. Insonning lingvistik qobiliyati uning kognitiv tizimi rivojlanish darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. Til orqali: bilimlar uzatiladi, tushunchalar shakllanadi, fikrlar kodlanadi va ijtimoiy muloqot amalga oshadi.

Til va kognitsiya o'rtasidagi munosabatni o'rganish lingvistika, psixologiya va neyrofan integratsiyasida rivojlanayotgan dolzarb ilmiy yo'nalishdir. Mazkur referatda tilning kognitiv tuzilishi, so'zlarni qayta ishlash jarayoni, matnni tushunish mexanizmlari, o'qish psixologiyasi hamda tilning neyrofiziologik asoslari tahlil qilinadi. Til - bu belgilar tizimi bo'lib, u axborotni kodlash, saqlash va uzatish vazifasini bajaradi[1, 340]. Kognitiv psixologiyada til ichki reprezentatsiyalar tizimi sifatida ko'riladi. Til tuzilmasi quyidagi darajalardan iborat:

Fonologik daraja - tilning eng quyi tizimi bo'lib, nutq tovushlari va ularning farqlovchi xususiyatlarini o'rganadi. Bu darajada fonemalar, ularning kombinatsiyasi, urg'u, intonatsiya va tovushlarning ma'no farqlashdagi roli tahlil qilinadi. Fonologik daraja nutqni idrok etish va talaffuz qilish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi.

Morfologik daraja - soʻzlarning ichki tuzilishini, yaʼni ildiz, qoʻshimcha va grammatik shakllarni oʻrganadi. Bu daraja soʻz yasalishi va soʻz oʻzgarishi jarayonlarini, grammatik kategoriyalarni (son, kelishik, zamon, nisbat va boshqalar) qamrab oladi. Morfologik daraja tilning mazmunni shakllantirishdagi muhim boʻgʻini hisoblanadi.

Sintaktik daraja - soʻzlarning gap tarkibida oʻzaro bogʻlanishini va grammatik strukturalarni tahlil qiladi. Gap boʻlaklari, soʻz birikmalari, oddiy va murakkab gaplar tuzilishi aynan shu darajada oʻrganiladi. Sintaktik daraja fikrni mantiqan ifodalash va nutqning izchilligini taʼminlaydi.

Semantik daraja - til birliklarining maʼnosini va maʼno munosabatlarini oʻrganadi. Soʻz, ibora va gaplarning leksik hamda grammatik maʼnolari, sinonimiya, antonimiya, koʻpmaʼnolilik kabi hodisalar semantik darajaga kiradi. Ushbu daraja nutq mazmunining anglanishini taʼminlaydi.

Pragmatik daraja - til birliklarining real kommunikativ vaziyatda, kontekst va nutq ishtirokchilariga bogʻliq holda qoʻllanishini tahlil qiladi. Nutq maqsadi, soʻzlovchi niyati, implitsit maʼno, nutq aktlari va ijtimoiy-madaniy omillar pragmatik darajaning asosiy obyekti hisoblanadi. Bu daraja tilning amaliy va funksional jihatini ochib beradi.

Tilni qayta ishlash iyerarxik va parallel tarzda amalga oshadi. Har bir daraja boshqa darajalar bilan oʻzaro integratsiyalashgan. Noam Xomskiy tilni tugʻma qobiliyat deb hisoblaydi.[2,45] Uning fikricha: Inson miyasida universal grammatika mavjud - til oʻzlashtirish jarayoni faqat tashqi muhit taʼsiri bilan izohlanmaydi, balki inson ongida biologik jihatdan oldindan berilgan lingvistik tuzilmalarga tayanadi. Universal grammatika barcha tabiiy tillar uchun umumiy boʻlgan asosiy tamoyillar va cheklovlar majmuasini anglatadi. Aynan ushbu ichki mexanizm tufayli inson har qanday tilni nisbatan tez va samarali oʻzlashtira oladi hamda cheklangan nutqiy tajribadan murakkab grammatik tizimni shakllantira oladi. Bolalarda tilni oʻzlashtirish mexanizmi (Language Acquisition Device - LAD) mavjud - bola miyasida tilni qabul qilish, tahlil qilish va tizimlashtirishga xizmat qiluvchi maxsus kognitiv mexanizm mavjud deb qaraladi.[2,46] LAD eshitilgan nutqni strukturaviy jihatdan tahlil qilib, grammatik qoidalarni avtomatik tarzda hosil qiladi. Ushbu mexanizm bolaga notoʻliq va baʼzan xatoli nutqiy material asosida ham izchil va tizimli til kompetensiyasini shakllantirish imkonini beradi.

Sintaktik struktura chuqur va yuzaki qatlamlardan iborat - generativ yondashuvga koʻra, har bir gap ikki darajali tuzilishga ega. Chuqur struktura gapning semantik-mantiqiy mazmunini va predikativ munosabatlarini ifodalaydi, yuzaki struktura esa ushbu mazmunning konkret til birliklari orqali ifodalanish shaklidir. Transformatsion qoidalar orqali chuqur struktura yuzaki struktura koʻrinishiga oʻtadi, bu esa bir xil mazmunning turli sintaktik shakllarda ifodalanish imkoniyatini tushuntiradi. Bu nazariya tilning biologik asosga ega ekanligini koʻrsatadi. Til oʻrganish faqat muhit natijasi emas, balki ichki neyrokognitiv mexanizmlar bilan ham bogʻliq. Til oʻrganish - faqat taqlid emas, balki ichki mexanizm natijasi[2,48].

Sapir-Uorf gipotezasiga koʻra, til inson tafakkurini shakllantiradi. Yaʼni, inson qanday tilda fikrlasa, uning dunyoqarashi ham shunga mos shakllanadi. Lingvistik nisbiylik nazariyasi shuni taʼkidlaydiki, til kategoriyalari kognitiv kategoriyalash jarayoniga taʼsir koʻrsatadi. Solso bu nazariyani qisman qoʻllab-quvvatlaydi, lekin tafakkur tilga toʻliq bogʻliq emasligini taʼkidlaydi.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki: Rang kategoriyalarini ajratish tilga bogʻliq boʻlishi mumkin - turli tillarda ranglarni ifodalovchi leksik birliklar soni va chegaralari bir xil emas. Shu sababli insonning ranglarni idrok etishi va ularni kategoriyalashi til orqali shakllanishi yoki kamida til taʼsirida nozik farqlarga ega boʻlishi mumkin. Masalan, ayrim tillarda koʻk rangning turli soyalari alohida nomlar bilan ifodalanadi, bu esa ranglarni tezroq va aniqroq farqlashga olib keladi. Bu holat til kognitiv jarayonlar, xususan, sezgi va tasniflash faoliyatiga faol taʼsir koʻrsatishini anglatadi.

Grammatik struktura kognitiv kategoriyalashga ta'sir qiladi - tilning grammatik tizimi insonning voqelikni qanday bo'laklarga ajratib idrok etishini belgilovchi omillardan biridir. Masalan, zamon, jins, son yoki egalik kabi grammatik kategoriyalarning mavjudligi yoki yo'qligi nutq egasining e'tiborini muayyan xususiyatlarga qaratadi. Natijada inson hodisalarni vaqt, subyekt yoki munosabatlar nuqtai nazaridan turlicha kategoriyalaydi. Bu jarayon til va tafakkur o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni, ya'ni til faqat fikrni ifodalovchi vosita emas, balki uni shakllantiruvchi kognitiv mexanizm ekanini ko'rsatadi.

Biroq tafakkur til bilan to'liq cheklanmaydi; vizual va tasavvur asosidagi tafakkur shakllari ham mavjud.

Matnni tushunish oddiy "o'qib chiqish" emas, balki axborotni qayta ishlash, tuzilmaga solish va ongda model yaratish jarayonidir. Bu jarayon xotira, diqqat, oldingi bilimlar va mantiqiy xulosalarga tayangan holda amalga oshadi. Bransford va Franks tajribalarida matnni eslab qolish mexanizmini tajribalar orqali o'rgangan va muhim xulosaga kelgan: Ya'ni insonlar matnni so'zma-so'z (verbatim) emas, balki mazmuniy yadrosi asosida eslab qoladi. O'quvchi ongida alohida gaplar emas, balki umumlashtirilgan ma'no saqlanadi. Hatto matnda bo'lmagan, lekin mantiqan mos bo'lgan jummalarni ham "o'qigandek" qabul qilish holati kuzatiladi. Tushunish - bilim va kontekstga bog'liq. Matnni tushunishda ishchi xotira muhim rol o'ynaydi. Murakkab sintaktik strukturalar xotiraga katta yuklama beradi. Odamlar matnni so'zma-so'z emas, balki mazmun asosida eslab qoladi. Bu jarayonda ishchi xotira, diqqat va ilgari mavjud bilimlar muhim rol o'ynaydi. Oldingi bilimlar va tajriba tushunish samaradorligini oshiradi. Shu sababli lingvistik qobiliyat va umumiy kognitiv rivojlanish o'zaro bog'liqdir.

O'qish - murakkab neyrokognitiv jarayon bo'lib, unda perseptiv (idrok), kognitiv (tafakkur), lingvistik va neyrofiziologik mexanizmlar o'zaro integratsiyalashgan holda ishlaydi. Kognitiv psixologiyada bu jarayonni tizimli ravishda tahlil qilgan olimlardan biri - Robert L. Solso bo'lib, u o'qishni axborotni qayta ishlash modeli doirasida tushuntiradi. Mental leksikon - bu so'zlar saqlanadigan ichki lug'at tizimi. So'zlarni tanish tezligi ularning chastotasiga va kontekstga bog'liq. Priming effekti shuni ko'rsatadiki, bir tushuncha boshqasini tezlashtiradi. Masalan, "doktor" so'zi "hamshira" so'zini tezroq tanishga yordam beradi. Bu semantik tarmoq modelining mavjudligini tasdiqlaydi. O'qish jarayoni interaktiv model asosida tushuntiriladi. Ya'ni, pastdan-yuqoriga (harfdan ma'noga) va yuqoridan-pastga (bilimdan taxminga) jarayonlar bir vaqtning o'zida ishlaydi[3,56].

Lingvistik qobiliyat quyidagi kognitiv ko'rsatkichlar bilan bog'liq:

Ishchi xotira hajmi - bu shaxsning bir vaqtning o'zida ma'lum miqdordagi axborotni saqlash va u bilan operatsiya qilish qobiliyatidir. Alan Baddeley modeli bo'yicha ishchi xotira bir nechta komponentlardan iborat bo'lib, u o'qish, tafakkur va nutq jarayonida markaziy rol o'ynaydi[5,68].

Diqqat barqarorligi - bu shaxsning e'tiborini ma'lum faoliyatga uzoq vaqt davomida uzluksiz va chalg'imasdan qaratib turish qobiliyatidir. Kognitiv nuqtai nazardan, bu ijro nazorati (executive control) bilan bog'liq bo'lib, murakkab matnlarni o'qishda ayniqsa muhimdir.

Kodlash tezligi - bu axborotni (vizual yoki verbal) qabul qilib, uni kognitiv tizimda qayta ishlash tezligidir.

Semantik tarmoq kengligi - bu shaxsning mental leksikonida tushunchalar va ular orasidagi bog'lanishlar soni hamda mustahkamligidir. Kognitiv nazariyalarda ma'no tarmoqli (network) shaklda tashkil topgan deb qaraladi. So'z o'qilganda unga bog'liq boshqa tushunchalar ham faollashadi.

Metakognitiv nazorat - bu shaxsning o'z kognitiv jarayonlarini anglash, baholash va boshqarish qobiliyatidir.

Til rivojlanishi umumiy intellektual rivojlanish bilan parallel kechadi. Nutq boyligi yuqori bo'lgan bolalarda muammoni hal qilish ko'nikmalari ham yuqori bo'ladi. Shu sababli lingvistik qobiliyatni rivojlantirish kognitiv rivojlanishning muhim omili hisoblanadi. Til

inson kognitiv tizimining markaziy elementi bo'lib, u biologik asosga ega va ijtimoiy tajriba orqali rivojlanadi. Tilni qayta ishlash jarayoni idrok, diqqat, xotira, tafakkur kabi kognitiv jarayonlar bilan integratsiyalashgan. Til va kognitiv jarayonlar o'zaro aloqadorligini o'rganish lingvistik qobiliyat rivojlanishini tushuntirishda nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Solso, R. L. *Cognitive psychology*. - 6th ed. - Boston: Allyn & Bacon, 2001. - 560 p.
2. Chomsky, N. *Aspects of the theory of syntax*. - Cambridge, MA: MIT Press, 1965. - 251 p.
3. Kintsch, W. *Comprehension: A paradigm for cognition*. - Cambridge: Cambridge University Press, 1998. - 461 p.
4. Anderson, J. R. *Cognitive psychology and its implications*. - 7th ed. - New York: Worth Publishers, 2010. - 519 p.
5. Baddeley, A. *Working memory*. - Oxford: Oxford University Press, 1986. - 289 p.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA AXBOROT BILAN ISHLASH KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA YUZAGA KELADIGAN PSIXOLOGIK MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI.

A.Qodiriy nomidagi JDPU

Dots. F.A.Rahmatova

Magistr Qudratova(Ochilova) Laziza Shuhrat qizi.

Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi 2-kurs talabasi.

Telefon:+99893 177-27-98. Email:lazizaochilova694@gmail.com.

Annotatsiya: Maqolada bo'lajak o'qituvchilarda axborot bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirish jarayonida uchraydigan psixologik muammolar tahlil qilinadi. Xususan, axborot ortig'i, raqamli xavotir, motivatsiya yetishmasligi, tanqidiy fikrlashning sustligi kabi omillarning o'quv jarayoniga ta'siri ko'rsatib beriladi. Shuningdek, ularni bartaraf etishning psixologik yondashuvlar, reflektiv treninglar, kommunikativ qo'llab-quvvatlash hamda raqamli pedagogik strategiyalar orqali yechimlari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: axborot kompetensiyasi, psixologik muammolar, raqamli xavotir, bo'lajak o'qituvchi, tanqidiy fikrlash.

Аннотация: В статье анализируются психологические проблемы, возникающие при формировании у будущих учителей компетенций работы с информацией. Рассматриваются такие факторы, как информационная перегрузка, цифровая тревожность, недостаток мотивации и слабое развитие критического мышления. Также предлагаются решения на основе психологических подходов, рефлексивных тренингов, коммуникативной поддержки и цифровых педагогических стратегий.

Ключевые слова: информационная компетентность, психологические проблемы, цифровая тревожность, будущие учителя, критическое мышление.

Abstract: The article examines psychological challenges faced in developing information-handling competencies among prospective teachers. Key issues such as information overload, digital anxiety, low motivation, and insufficient critical thinking skills are analyzed. The study proposes solutions based on psychological support strategies, reflective training, communicative scaffolding, and digital pedagogical approaches.

Keywords: information competence, psychological challenges, digital anxiety, prospective teachers, critical thinking.

Ta'lim va tarbiya jarayoni uzluksiz davom etadigan va har doim yangilanib o'zgarib boradigan jarayonlardan biri hisoblanadi. Bu esa har bir pedagogdan o'z ustida doimiy

ishlash, izlanish va kasbiy malaka va mahoratlarini rivojlantirishni talab etadi. Bugungi zamonaviy pedagogika har bir oliy ta'limda tahsil olayotgan bo'lajak pedagoglardan eng avvalo ixtisosligiga oid yetarlicha bilim qolaversa, kasbiy kompetensiyalarga ham ega bo'lishni talab qiladi. Kasbiy mahoratga ega, o'z sohasining yetuk mutahassisi bo'lgan har bir pedagog o'z o'quvchilariga bilim berishda ularning nafaqat tarbiyaviy, balki hissiy-emotsional psixologik holatlariga, ruhiyatiga, dunyoqarashi va tafakkuriga ham e'tiborli bo'lishlari talab etiladi. O'quvchi psixologiyasi murakkab va hilma xil bo'lganligi uchun ham ularga munosabatda va muloqot qilishda ularning individual psixologik xususiyatlariga alohida diqqat bilan munosabatda bo'lish har bir pedagogning asosiy vazifasi hisoblanadi. Ijtimoiy muhitga adaptatsion moslashuv jarayonida ham yuqoridagi jihatlar muhim ahamiyat kasb etadi. Bo'lajak o'qituvchilarda axborot bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirish jarayonida psixologik muammolar bir nechta ichki tafakkur jarayonlari, emotsional holatlar va motivatsion omillar bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi. Ta'lim jarayoni tobora raqamlashtirilayotgani va yangi axborotlarni qabul qilishdagi zamonaviy yondashuvlarda o'qituvchi shaxsining psixologik tayyorgarligi yanada muhim ahamiyat kasb etadi. Psixologik jihatdan eng avvalo axborot oqimining haddan tashqari ko'pligi va hilma xilligi bo'lajak o'qituvchilarda kognitiv zo'riqishni yuzaga keltirishi mumkin.⁴

Turli ta'lim va ijtimoiy platformalar, manbalar va vositalar bilan ishlash jarayonida ko'pincha diqqatning qisqa muddatda tarqoqlashishi, axborotni sifatli qabul qilishda qiynalish va asosiy maqsadni yo'qotish holati uchraydi. Bu esa pedagoglar va o'quvchilarda axborot tanlash va qayta ishlashda ishonchsizlik yoki tashvish hissini kuchaytiradi. Yana bir psixologik muammo - yangi texnologiyalardan foydalanish jarayonida yuzaga keladigan ichki qo'rquvdur. Ba'zi bo'lajak pedagoglar texnik xatoga yo'l qo'yish, topshiriqni to'g'ri bajarmay qolish yoki boshqalarga nisbatan sustroq ko'rinishdan xavotirlanadi. Bu xavotir ularda o'z-o'zini baholashning pasayishiga, shuningdek, texnologik jarayonlarga nisbatan salbiy munosabat shakllanishiga olib kelishi mumkin.

Shuningdek, bo'lajak pedagoglarda axborot bilan ishlash kompetensiyasini o'zlashtirishda motivatsion muammolar ham seziladi. Agar o'quvchilar o'zlari izlagan ma'lumotlarni topishda qiyinchiliklarga duch kelsa, ulardagi o'qishga bo'lgan hohish va motivatsiya pasayadi. Rag'bat pastligi esa ularda mustaqil izlanish, innovatsion fikrlash va o'rganishga bo'lgan ehtiyojni cheklaydi. Shuningdek, psixologik muammolar orasida o'quvchilardagi raqobat muhiti bilan bog'liq bosim ham mavjud. Guruhdagi ayrim talabalarning texnologik savodxonligi yuqori bo'lgani sababli boshqalar o'zini o'zaro his qilishi, buning natijasida ularda taqqoslash, o'ziga nisbatan tanqidiy munosabat va ijtimoiy tashvish kuchayishi kuzatiladi. Axborot bilan ishlash jarayonida e'tiborning tez chalg'ishi, vaqtni boshqarishdagi qiyinchiliklar ham psixologik zo'riqishni oshiradi. Bu holat o'quv faoliyati sifatiga ta'sir qilib, o'rganish jarayonini samarasizlantiradi. Ta'lim jarayonidagi bu kabi muammolarni yengish uchun bo'lajak o'qituvchilarda psixologik tayyorgarlik, emotsional barqarorlik, refleksiv ko'nikmalar va ijobiy texnologik munosabat shakllantirilishi zarur. Shu bilan birga, pedagoglar va o'quvchilarga qulay psixologik muhit, o'zaro qo'llab-quvvatlash va bosqichma-bosqich o'rgatish metodlarini qo'llash ham bu jarayonni yengillashtiradi.

Ushbu psixologik muammolarni hal etish va guruhda o'zaro sog'lom psixologik muhit yaratish uchun pedagoglar bir qancha yechimlarni qo'llashadi. Axborot oqimining ko'pligi tufayli yuzaga keladigan kognitiv zo'riqishni kamaytirish uchun o'qituvchilarga manbalarni tartiblash va axborotni filtrlash bo'yicha turli mini-treninglar tashkil etish samarali foyda beradi. Masalan, talabalarga Google Scholar, elektron kutubxonalar yoki ta'lim platformalarida "kalit so'zlar bo'yicha izlash", "relevant manbalarni ajratish" kabi amaliy mashg'ulotlar berilganda ularning fikrlash jarayoni yengillashadi va ularda o'zlariga bo'lgan

⁴ . (Nishanova. Z. T. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya. Darslik. Toshkent. "O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati" nashriyoti, 2018y 600b)

ishonch ortadi. Texnologiyadan foydalanishda ichki qo'rquvni kamaytirish uchun xavfsiz, xatosiz sinov muhiti yaratish yaxshi samara beradi. Masalan, auditoriyada kichik guruhlarga bo'linib, biror ta'limiy platformada oddiy topshiriqlarni bajarish taklif qilinsa, talabalar xato qilishdan qo'rqmaydi va texnologiyaga bo'lgan ishonchi kuchayadi. "Xato qilib ko'rish" tamoyili ularda o'zini erkin tutishni va fikrini mustaqil bayon eta olishini ta'minlaydi. Motivatsiya past bo'lgan hollarda texnologik vositalarning real hayotdagi foydasini ko'rsatish yuqori natija beradi. Masalan, dars rejasini tayyorlashda onlayn test tuzish vositalaridan foydalanish yoki interaktiv taqdimot yaratish orqali vaqt tejash imkoniyatini amaliy ko'rsatib berish talabalarda "bu menga kerak" degan ichki ishonchni shakllantiradi. Bu esa dars sifatiga ham ijobiy ta'sir etadi. O'quvchilar orasida raqobat natijasida yuzaga keladigan psixologik bosimni kamaytirish uchun o'zaro qo'llab-quvvatlashga asoslangan ta'lim muhitini yaratish zarur. Masalan, texnologiyani yaxshi biladigan talaba boshqalarga ko'makchi sifatida birlashtirilsa, bu hamkorlik ijtimoiy tashvishni kamaytiradi va hammaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. O'zaro o'rgatish modeli psixologik xavfsizlikni mustahkamlaydi. Guruhda ham do'stona iqlimni paydo qilib, dars davomida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizoli vaziyatlarni oldini olishga erishiladi.⁵

Xulosa o'rinda, bugungi kun pedagogikasi innovatsion yondashuvga asoslanganligini inobatga olib har bir bo'lajak pedagoglardan axborot bilan ishlashda samarali yondashishga, talabalarga sifatli axborotni uzatishda kreativ yondashish va integratsiyani qo'llash, darsni tashkil etishda uzviylik va ilmiylikka asoslanishni talab etmoqda. Bu esa dars jarayonida o'quvchilarda turli yuzaga kelishi mumkin bo'lgan psixologik muammolarni oldini olishga yordam beradi. Bu yechimlar bo'lajak o'qituvchilarning psixologik tayyorgarligini mustahkamlab, axborot bilan ishlash kompetensiyalarini samarali shakllantirishga imkon yaratib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nishanova. Z. T. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya. Darslik. Toshkent. "O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati" nashriyoti, 2018y 600b
2. F. I. Xaydarov N. I. Xalilova. Umumiy psixologiya. Darslik Toshkent 2009y.
3. Ibragimov. X. Abdullayeva Sh. Pedagogika nazariyasi. Darslik Toshkent "Fan" nashriyoti 2008y.
4. Mavlonova R.A., Umumiy pedagogika. Darslik Toshkent - 2018y.

YOSHLARNI MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI VA TAMOIYILLARI

Orif Abduxalikovich G'aniyev

Jizzax davlat pedagogika universiteti "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" kafedrasida katta o'qituvchisi, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Maqola yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini samarali tashkil etishdagi pedagogik shart-sharoitlar, tamoyillar va zamonaviy pedagogik strategiyalarni ilmiy-tahliliy yondashuv bilan o'rganadi hamda ularning shaxsiy rivojlanishida qanday rol o'ynashini tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: Ma'naviy-axloqiy tarbiya, pedagogik shart-sharoit, pedagogik tamoyil, yoshlar tarbiyasi, refleksiv yondashuv, tanqidiy fikrlash.

Аннотация: Статья изучает педагогические условия, принципы и современные стратегии эффективной организации духовно-нравственного воспитания молодежи с научно-аналитическим подходом, а также анализирует их роль в личностном развитии.

⁵ . (F. I. Xaydarov N. I. Xalilova. Umumiy psixologiya. Darslik Toshkent 2009y.)

Ключевые слова: Духовно-нравственное воспитание, педагогические условия, педагогический принцип, воспитание молодежи, рефлексивный подход, критическое мышление

Annotation: The article examines the pedagogical conditions, principles, and modern strategies for the effective organization of youth moral and ethical education using a scientific-analytical approach and analyzes their role in personal development.

Keywords: Moral and ethical education, pedagogical conditions, pedagogical principles, youth education, reflexive approach, critical thinking

Bugungi O'zbekiston taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlaridan biri yoshlarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishini ta'minlashdir. Ayniqsa, O'zbekiston Respublikasi "O'zbekiston - 2030" strategiyasida yoshlarning milliy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar va fuqarolik mas'uliyati asosida tarbiyalanishi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida ko'rsatib o'tilgan [1, -B.26]. Strategiyada yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularni bilimli, mas'uliyatli va ma'naviy yetuk shaxslar sifatida shakllantirish vazifalari belgilangan.

Texnologik rivojlanish va madaniy o'zgarishlar sharoitida yoshlarning ruhiy va axloqiy dunyosini shakllantirish murakkab pedagogik yondashuvni talab qiladi. Shu bois, ma'naviy-axloqiy tarbiyani tizimli va samarali tashkil etish, pedagogik shart-sharoitlarni yaratish hamda pedagogik tamoyillarga asoslanish bugungi kunda dolzarb vazifa hisoblanadi [2, -B.26]. Yoshlarni ma'naviy-axloqiy rivojlantirishning huquqiy va normativ asoslari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va Ta'lim to'g'risidagi Qonunlarda belgilangan. Bu hujjatlar yoshlarni milliy qadriyatlar, tarixiy xotira va davlat ramzlariga hurmat ruhida tarbiyalashni davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida ko'rsatadi [3, -B.80]. Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan ta'lim standartlari va pedagogik konsepsiyalar ma'naviy-axloqiy tarbiyani tizimli va uzluksiz amalga oshirishga xizmat qiladi.

Hozirgi kunda ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifa - yoshlarni faqatgina o'z sohasining yetuk mutaxassisi qilib emas, balki ma'naviy immuniteti kuchli, mustaqil va tanqidiy fikrlaydigan, vataniga sodiq shaxs qilib yetishtirishdir. Zero, ma'naviy va axloqiy jihatdan zaif kadr har qancha bilimli bo'lmasin, jamiyat taraqqiyoti uchun xavf tug'dirishi mumkin. Shu sababli, yoshlar tarbiyasining pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash va ularni zamonaviy tamoyillar asosida hayotga tatbiq etish bugungi pedagogik tadqiqotlarning markazida turadi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya - bu shunchaki bilim berish emas, balki shaxsning ongi, qalbi va irodasiga tizimli ta'sir ko'rsatish orqali unda ijtimoiy mas'uliyat, vijdon amri va axloqiy madaniyatni shakllantirish jarayonidir. Ushbu jarayonning asosi - ajdodlarimizdan meros bo'lib kelayotgan yuksak ma'naviyat hamda umuminsoniy demokratik qadriyatlarning uyg'unligiga tayanadi. Ushbu jarayonda shaxsning ichki dunyosi bilan tashqi ijtimoiy muhit o'rtasidagi muvozanatni topish, tarbiya metodlarini bugungi kun yoshlarining psixologiyasiga moslashtirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Lev Vygotsky shaxsning ma'naviy va axloqiy rivojlanishida ijtimoiy-madaniy muhit va muloqotning markaziy rolini ko'rsatgan. Vygotsky fikricha, yosh shaxsning axloqiy ongini shakllantirishda pedagog va tengdoshlari bilan muloqot, hamkorlik va mentorlik faoliyati muhim ahamiyatga ega [4, -B.8].

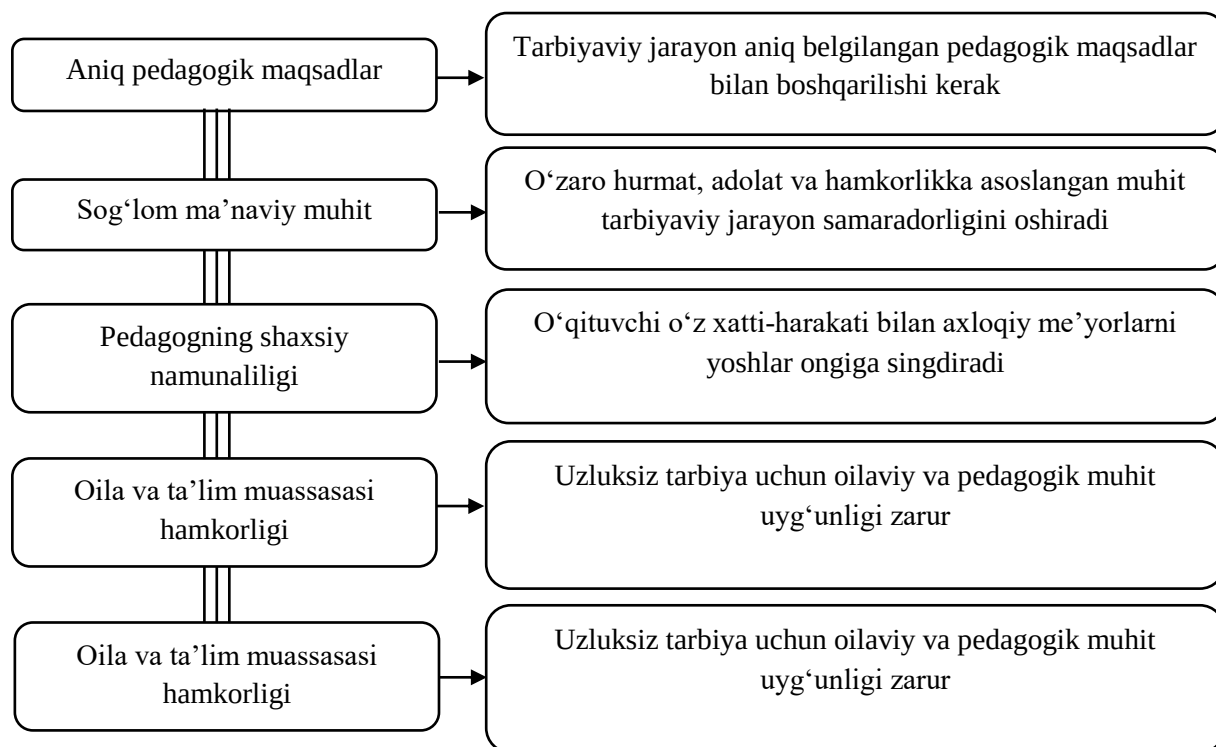
John Dewey esa faoliyatga yo'naltirilgan pedagogik yondashuv tarafdori bo'lib, yoshlarning axloqiy me'yorlarni amaliy tajriba orqali egallashini ta'kidlagan [5, -B.11]. Dewey nazariyasida tarbiya shunchaki nazariy ma'lumot berish emas, balki shaxsning faol ishtirokida, muammoli vaziyatlar orqali bilim va axloqiy me'yorlarni o'zlashtirish jarayoni sifatida qaraladi.

Bizning nazarimizda, zamonaviy ma'naviy-axloqiy tarbiya nafaqat nazariy bilim berish, balki yoshlarning tanqidiy fikrlashi va refleksiv xatti-harakatlari orqali ichki mas'uliyatni shakllantirishga yo'naltirilishi zarur.

Yoshlarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishi quyidagi shart-sharoitlar bilan bog'liq:

1-chizma.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning pedagogik shart-sharoitlari

Zamonaviy ma'naviy-axloqiy tarbiya nafaqat informatsion yoki nazariy yondashuvni o'z ichiga oladi, balki o'quvchining ijtimoiy mas'uliyatini, tanqidiy fikrlashini va refleksiv xatti-harakatini rivojlantirish orqali ichki mas'uliyatni shakllantirishga yo'naltirilgan kompleks pedagogik jarayon sifatida qaralishi kerak. Bu esa yoshlarni jamiyatning faol va mas'uliyatli a'zolariga aylantirishning muhim omilidir.

Pedagogik tamoyil - bu tarbiya jarayonini tashkil etishda asos sifatida xizmat qiluvchi ilmiy-praktik qoidalar, yo'nalishlar va printsiplardir. Ular tarbiyachiga faoliyatni tizimli, samarali va maqsadga yo'naltirilgan tarzda olib borish imkonini beradi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyada pedagogik tamoyillar yoshlarni axloqiy, madaniy va fuqarolik jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi:

1. Insonparvarlik tamoyili. Har bir o'quvchi shaxs sifatida qadrlanadi, uning sha'ni, huquqlari va individual xususiyatlari hurmat qilinadi. Tarbiya jarayonida pedagog yoshlarni majburlamay, ularning ongli ishtirokini rag'batlantiradi.

2. Tizimlilik va uzluksizlik tamoyili. Ma'naviy-axloqiy tarbiya faqat bir necha dars bilan cheklanmasligi, balki barcha ta'lim bosqichlarida izchil va tizimli olib borilishi kerak. Bu tamoyil shaxsning axloqiy rivojlanishini barqaror qiladi va o'quvchi oldidagi maqsadlarni bosqichma-bosqich amalga oshirishga yordam beradi.

3. Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish tamoyili. Tarbiyada milliy an'ana va madaniyat bilan global axloqiy me'yorlar uyg'un ishlatiladi. Bu yoshlarni o'z milliyligini anglashi, tarixiy xotirasini mustahkamlashi va insoniyatning umumiy axloqiy qadriyatlariga hurmat qilishi uchun muhim.

4. Onglilik va faollik tamoyili. O'quvchi tarbiya jarayonining passiv ishtirokchisi bo'lmagan, faol bo'lishi kerak. U o'z qarorlarini tahlil qilishi, o'z xatti-harakatini baholashi va axloqiy me'yorlarni amalda qo'llashi lozim.

5. Shaxsga yo'naltirilganlik tamoyili. Har bir o'quvchining individual xususiyatlari, qiziqishlari va qobiliyatlari hisobga olinadi. Tarbiya shaxsning o'z imkoniyatlariga mos ravishda rivojlanishini ta'minlashi zarur.

Pedagogik tamoyillar tarbiya jarayonini tartibga soluvchi ilmiy asoslar bo'lib, ular ma'naviy-axloqiy tarbiyaning samarali, uzluksiz va shaxsga yo'naltirilgan bo'lishini ta'minlaydi. Shu tamoyillar asosida yoshlar nafaqat axloqiy bilimga ega bo'ladi, balki o'z ichki mas'uliyatini his qiladigan, jamiyat oldida mas'uliyatli shaxs sifatida shakllanadi.

Xulosa qilish mumkinki, yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi jamiyat taraqqiyotining strategik omili bo'lib, uning samaradorligi pedagogik shart-sharoitlar va tamoyillarning to'g'ri tashkil etilishiga bog'liq. Ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, pedagog shaxsining namunaliligi, faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv, tizimlilik va refleksiv pedagogik strategiyalar tarbiya samaradorligini ta'minlaydi. Ma'naviy-axloqiy tarbiya shioriy targ'ibot emas, balki yoshlarning ichki mas'uliyatini shakllantirishga yo'naltirilgan tizimli pedagogik faoliyat bo'lishi lozim. Shu yo'l bilan yoshlar jamiyatning ma'naviy tayanchi va barqaror rivojlanish omiliga aylanadi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. - Toshkent: "O'zbekiston" 2023. - 80 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi "O'zbekiston - 2030" strategiyasi, PF-158-son Farmoni. <https://lex.uz/ru/docs/-6600413>
3. Tsepkova A.N. Pedagogical conditions for the implementation of the ethical and pedagogical approach to the moral education of university students - Samara Journal of Science, Vol. 14 No. 1, 2025, 185-189
4. Kosimov R.A. Methodology For Developing Students' Spiritual And Moral Education Through Cultural Heritage Sites - International Journal of Pedagogics, 2025.
5. Zemlina Yu.V. Moral Education of Younger Students in the Context of Integrative Pedagogy - Frontline Social Sciences and History Journal, 2024
6. G'aniyev, O. (2020). Improving technologies for the development of metameethodical competence of future teachers. Архив Научных Публикаций JSPI.

KASBIY MULOQOT KOMPETENSIYASI TUSHUNCHASINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK MOHIYATI

S.X.BO'LTAKOV

Jizzax davlat pedagogika universiteti "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi kafedrası" o'qituvchisi
Tel.: +99893-303-95-70

Annotatsiya: Mazkur maqolada kasbiy muloqot kompetensiyasi tushunchasining pedagogik va psixologik mohiyati ilmiy-nazariy jihatdan yoritiladi. Kasbiy faoliyat jarayonida samarali muloqotning shaxs rivoji, kasbiy moslashuv va professional muvaffaqiyatdagi o'rni ochib beriladi. Shuningdek, kasbiy muloqot kompetensiyasining tarkibiy tuzilmasi, shakllanish omillari hamda innovatsion ta'lim muhitida uni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: kasbiy muloqot, kompetensiya, pedagogik mohiyat, psixologik mohiyat, kommunikativ kompetensiya, innovatsion ta'lim muhiti, shaxs rivoji.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida mutaxassisdan nafaqat yuqori darajadagi kasbiy bilim va malaka, balki samarali muloqotga kirisha olish, turli ijtimoiy va professional vaziyatlarda to'g'ri kommunikativ strategiyani tanlash, hamkorlikni yo'lga qo'ya bilish kabi kompetensiyalar ham talab etilmoqda. Ayniqsa, ta'lim, xizmat ko'rsatish, boshqaruv va ishlab chiqarish sohalarida faoliyat yurituvchi mutaxassislar uchun kasbiy muloqot kompetensiyasi muhim kasbiy sifat sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu nuqtai nazardan, kasbiy muloqot kompetensiyasi tushunchasining pedagogik-psixologik mohiyatini ochib berish, uning tarkibiy jihatlarini aniqlash hamda ta'lim jarayonida rivojlantirish

mexanizmlarini asoslash dolzarb ilmiy vazifalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada kasbiy muloqot kompetensiyasining mohiyati pedagogik va psixologik yondashuvlar asosida tahlil qilinadi hamda innovatsion ta'lim muhitida uni shakllantirish masalalari yoritiladi.

Kasbiy muloqot kompetensiyasi tushunchasining nazariy asoslari

“Kompetensiya” tushunchasi zamonaviy pedagogika va psixologiyada shaxsning muayyan faoliyat turida samarali harakat qila olish qobiliyatini ifodalovchi integrativ sifat sifatida talqin qilinadi. Kompetensiya bilim, ko'nikma, malaka, tajriba, qadriyatlar va shaxsiy sifatlarning birligida namoyon bo'ladi.

Kasbiy muloqot kompetensiyasi esa shaxsning o'z kasbiy faoliyati doirasida samarali muloqotga kirisha olish, kommunikativ vaziyatni tahlil qilish, suhbatdosh bilan ijobiy psixologik muhit yaratish, axborotni aniq va tushunarli yetkazish, shuningdek, muloqot jarayonida yuzaga keladigan muammoli vaziyatlarni konstruktiv hal etish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi.

Ilmiy adabiyotlarda kasbiy muloqot kompetensiyasi ko'pincha kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismi sifatida izohlanadi. Biroq kasbiy muloqot kompetensiyasi umumiy muloqot madaniyatidan farqli ravishda, muayyan kasbiy vazifalar, rollar va professional muhit bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi.

Kasbiy muloqot kompetensiyasining pedagogik mohiyati

Pedagogik nuqtai nazardan kasbiy muloqot kompetensiyasi ta'lim jarayonida shakllantiriladigan muhim kasbiy sifat bo'lib, u bo'lajak mutaxassisni real kasbiy faoliyatga tayyorlashga xizmat qiladi. Kasbiy muloqot kompetensiyasining pedagogik mohiyati quyidagi jihatlarida namoyon bo'ladi: **birinchidan**, u ta'lim jarayonining maqsadli natijasi sifatida qaraladi. Zamonaviy ta'limda o'quv natijalari faqat bilimlar majmui bilan emas, balki shaxsning kasbiy vaziyatlarda muloqotga kirishish qobiliyati bilan ham belgilanadi; **ikkinchidan**, kasbiy muloqot kompetensiyasi o'quv faoliyatining mazmuni va texnologiyalari bilan bevosita bog'liqdir. Mashg'ulotlar jarayonida muammoli vaziyatlar, rolli o'yinlar, treninglar, loyiha faoliyati, munozaralar va jamoaviy topshiriqlar orqali talabalarning muloqot tajribasi boyitiladi; **uchinchidan**, pedagogik jihatdan kasbiy muloqot kompetensiyasi talabaning shaxsiy faolligi va refleksiv faoliyati asosida shakllanadi. Talaba o'z nutqi, xulqi va muloqot uslubini tahlil qilish orqali kommunikativ xatolarini anglaydi hamda ularni bartaraf etishga intiladi; **to'rtinchidan**, mazkur kompetensiya tarbiyaviy ahamiyatga ham ega bo'lib, talabalarda hamkorlik, tolerantlik, empatiya, hurmat, mas'uliyat kabi ijtimoiy-ahloqiy sifatlarning shakllanishiga xizmat qiladi.

Shu jihatdan, kasbiy muloqot kompetensiyasi pedagogik jarayonda shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatga asoslangan va kompetensiyaviy yondashuvlarning integratsiyasi asosida rivojlanadi.

Kasbiy muloqot kompetensiyasining psixologik mohiyati

Psixologik nuqtai nazardan kasbiy muloqot kompetensiyasi shaxsning ichki psixik jarayonlari, motivatsion sohasi, emotsional holati va ijtimoiy idrok tizimi bilan bevosita bog'liqdir. Kasbiy muloqot kompetensiyasining psixologik mohiyati quyidagi jihatlar orqali tavsiflanadi: birinchidan, muloqot jarayonida shaxsning motivatsiyasi muhim rol o'ynaydi. Kasbiy muloqotga ijobiy munosabat, hamkorlikka intilish va kasbiy muvaffaqiyatga yo'naltirilganlik muloqot samaradorligini belgilaydi; ikkinchidan, shaxsning emotsional-intellektual rivoji kasbiy muloqot kompetensiyasining muhim psixologik omilidir. Suhbatdoshning hissiy holatini anglay olish, empatiya ko'rsatish, konflikt vaziyatlarda hissiy barqarorlikni saqlay bilish professional muloqotning ajralmas shartidir; uchinchidan, kasbiy muloqot kompetensiyasi ijtimoiy persepsiya, ya'ni boshqalarni idrok etish va tushunish jarayonlariga tayangan holda namoyon bo'ladi. Shaxs suhbatdoshning xulq-atvori, nutqi, noverbal belgilarini to'g'ri talqin qila olishi zarur; to'rtinchidan, psixologik jihatdan kasbiy muloqot kompetensiyasi shaxsning o'z-o'zini baholashi va refleksiv qobiliyatlari bilan ham bog'liqdir. O'z nutqi va muloqot uslubini baholay olish shaxsiy va kasbiy rivojlanishga xizmat qiladi. Demak, kasbiy muloqot kompetensiyasi shaxsning individual-psixologik

xususiyatlari, emotsional barqarorligi va ijtimoiy tajribasi asosida shakllanadigan murakkab psixologik tizim hisoblanadi.

Kasbiy muloqot kompetensiyasining tarkibiy tuzilmasi Ilmiy-pedagogik manbalarga tayangan holda kasbiy muloqot kompetensiyasini quyidagi tarkibiy komponentlar asosida izohlash mumkin: **motivatsion-kommunikativ komponent** - kasbiy muloqotga bo'lgan ehtiyoj, qiziqish, ijobiy munosabat va kasbiy muloqot qadriyatlarini o'z ichiga oladi;

kognitiv komponent - muloqot jarayoni, nutq madaniyati, kasbiy terminologiya, kommunikativ strategiyalar va muloqot texnologiyalari haqidagi bilimlarni qamrab oladi;

amaliy-faoliyat komponenti - kasbiy vaziyatlarda samarali nutq qurish, muammoli vaziyatlarni hal qilish, jamoada ishlash, taqdimot va muzokara olib borish ko'nikmalarini ifodalaydi;

refleksiv-regulyativ komponent - shaxsning o'z muloqot faoliyatini baholash, xatolarni aniqlash va o'zini rivojlantirishga yo'naltirilgan ichki nazorat mexanizmlarini qamrab oladi. Mazkur komponentlarning o'zaro uyg'un rivoji kasbiy muloqot kompetensiyasining yaxlit tizim sifatida shakllanishini ta'minlaydi.

Innovatsion ta'lim muhitida kasbiy muloqot kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari Zamonaviy innovatsion ta'lim muhiti kasbiy muloqot kompetensiyasini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda. Raqamli texnologiyalar, masofaviy ta'lim platformalari, virtual muhokamalar, onlayn loyihalar va interaktiv ta'lim metodlari talabalarning kommunikativ faolligini oshirishga xizmat qiladi. Innovatsion muhitda kasbiy muloqot kompetensiyasini rivojlantirishning samarali shakllari quyidagilardan iborat:

- virtual jamoalarda loyiha faoliyatini tashkil etish;
- kasbiy yo'naltirilgan rolli o'yinlar va simulyatsiyalar;
- onlayn munozara va vebinarlar;
- raqamli taqdimotlar va jamoaviy taqdimotlar;
- refleksiv topshiriqlar va elektron portfellar.

Mazkur shakllar talabalarning real kasbiy vaziyatlarga yaqinlashtirilgan sharoitlarda muloqot tajribasini kengaytirishga imkon beradi. Ayniqsa, turli kommunikativ rollarda ishtirok etish, mas'uliyatni bo'lishish va hamkorlikda qaror qabul qilish jarayonlari kasbiy muloqot kompetensiyasining shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda Ushbu maqolamizda: Kasbiy muloqot kompetensiyasi shaxsning kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishini ta'minlovchi muhim integrativ sifat hisoblanadi. Uning pedagogik mohiyati ta'lim jarayonining maqsadli natijasi sifatida namoyon bo'lib, shaxsga yo'naltirilgan va faoliyatga asoslangan ta'lim texnologiyalari orqali shakllantiriladi. Psixologik jihatdan esa kasbiy muloqot kompetensiyasi shaxsning motivatsion sohasi, emotsional-intellektual rivoji, ijtimoiy idroki va refleksiv qobiliyatlari bilan uzviy bog'liqdir. Mazkur kompetensiya bilim va ko'nikmalar majmui bo'lish bilan birga, shaxsning ichki psixologik tayyorgarligi va ijtimoiy moslashuv darajasini ham ifodalaydi. Innovatsion ta'lim muhiti sharoitida kasbiy muloqot kompetensiyasini rivojlantirish ta'lim jarayonining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u bo'lajak mutaxassislarining kasbiy moslashuvi va raqobatbardoshligini oshirishda muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abduqodirov A.A. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
2. Mudrik A.V. Shaxsning ijtimoiylashuvi va tarbiyasi. - Moskva: Akademiya, 2017.
3. Rubinshteyn S.L. Umumiy psixologiya asoslari. - Moskva: Piter, 2018.
4. Xodjayev B.X. Pedagogik innovatsiyalar va ta'lim jarayonini loyihalash. - Toshkent: Fan, 2020.

5. Sayidahmedov N.S. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. - Toshkent: O'qituvchi, 2019.
6. Muslimov N.A. Kasbiy ta'lim metodikasi. - Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2018.
7. G'afforova T.B. Pedagogik muloqot asoslari. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
8. Ismoilova Z.Q. Oliy ta'limda kompetensiyaviy yondashuv. - Toshkent: Innovatsiya nashriyoti, 2020.
9. Bo'ltakov S., Begaliyeva H. TA'LIM JARAYONIDA KREATIV FIKRLASHNING AHAMIYATI //Академические исследования в современной науке. - 2023. - Т. 2. - №. 9. - С. 129-132.
10. Bo'ltakov S. X. Sivilizatsion pedagogik tizimlarni shakllantirish bosqichlari //Science and innovation. - 2022. - Т. 1. - С. 262-265.
11. Bo'ltakov S. X. Practical aspects of using civilized pedagogical systems in the training of future primary school teachers //Journal of Innovation, Creativity and Art. - 2023. - Т. 2. - №. 3. - С. 71-73.

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA AGRESSIV XULQ-ATVORNING PSIXOLOGIK SABABLARI

Egamberganova Dilnura

*Urganch RANCH Texnologiyalar Universiteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalish talabasi*

Annotatsiya

Ushbu maqola kichik maktab yoshidagi bolalarda (6-12 yosh) agressiv xulq-atvorning psixologik sabablarini atroflicha o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada agressiyaning turli shakllari va uning bolalar rivojlanishidagi dolzarbligi tahlil qilinadi. Asosiy e'tibor kognitiv buzilishlar, emotsional tartibga solish muammolari, oilaviy va ijtimoiy muhitning ta'siri, temperament xususiyatlari, shaxsiyat shakllanishi va travmatik tajribalar kabi omillarga qaratilgan. Ushbu omillar bolalarning agressiv xulq-atvorini shakllantirishda qanday rol o'ynashi psixologik nazariyalar va ilmiy tadqiqotlar asosida yoritiladi. Maqola agressiv xulq-atvorning ko'p omilli tabiatini ta'kidlaydi va uning oldini olish hamda tuzatish bo'yicha samarali psixologik tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: Agressiya, kichik maktab yoshi, psixologik sabablar, kognitiv omillar, emotsional tartibga solish, oilaviy muhit, temperament, travma, profilaktika

Abstract

This article is dedicated to a comprehensive study of the psychological causes of aggressive behavior in primary school-aged children (6-12 years). It analyzes various forms of aggression and its relevance to child development. The main focus is on factors such as cognitive impairments, emotional regulation problems, the influence of family and social environments, temperamental characteristics, personality formation, and traumatic experiences. The role of these factors in shaping children's aggressive behavior is explored based on psychological theories and scientific research. The article emphasizes the multi-factorial nature of aggressive behavior and provides effective psychological recommendations for its prevention and correction.

Keywords: Aggression, primary school age, psychological causes, cognitive factors, emotional regulation, family environment, temperament, trauma, prevention

Аннотация

Данная статья посвящена всестороннему изучению психологических причин агрессивного поведения у детей младшего школьного возраста (6-12 лет). В статье анализируются различные формы агрессии и ее актуальность в развитии детей. Основное внимание уделяется таким факторам, как когнитивные нарушения, проблемы

эмоциональной регуляции, влияние семейной и социальной среды, особенности темперамента, формирование личности и травматический опыт. Роль этих факторов в формировании агрессивного поведения детей освещается на основе психологических теорий и научных исследований. Статья подчеркивает многофакторную природу агрессивного поведения и предлагает эффективные психологические рекомендации по его профилактике и коррекции.

Ключевые слова: Агрессия, младший школьный возраст, психологические причины, когнитивные факторы, эмоциональная регуляция, семейная среда, темперамент, травма, профилактика

Kirish

Agressiv xulq-atvor bolalar rivojlanishining turli bosqichlarida kuzatilishi mumkin bo'lgan murakkab hodisa bo'lib, ayniqsa kichik maktab yoshidagi bolalarda (6-12 yosh) bu masala alohida dolzarblik kasb etadi. Bu yoshdagi bolalar ijtimoiy munosabatlarni o'rganish, hissiyotlarini boshqarish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish bosqichida bo'ladilar. Agressiya deganda, boshqa shaxsga, jonzotga yoki narsaga fizikaviy yoki psixologik zarar yetkazishga qaratilgan har qanday xulq-atvor tushuniladi. Uning turlari xilma-xil bo'lib, asosan ikki asosiy kategoriya - instrumental (maqsadga erishish uchun ishlatiladigan) va reaktiv (qo'zg'alishga javoban yuzaga keladigan) agressiyaga bo'linadi. Shuningdek, fizikaviy (urish, tepish), verbal (haqoratlash, tahdid qilish), relyatsion (ijtimoiy chetlatish, g'iybat qilish) va proaktiv (oldindan rejalashtirilgan) agressiya kabi shakllari ham mavjud.[1]

Kichik maktab yoshidagi bolalardagi agressiv xulq-atvor nafaqat bolaning o'ziga, balki uning tengdoshlari, oila a'zolari va maktab muhitiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. U o'quv jarayoniga to'sqinlik qilishi, ijtimoiy izolatsiyaga olib kelishi va kelajakda yanada jiddiy xulq-atvor buzilishlariga zamin yaratishi mumkin. Shu sababli, agressiv xulq-atvorning psixologik sabablarini chuqur tushunish, samarali profilaktika va intervensiya dasturlarini ishlab chiqish uchun muhimdir. Ushbu maqola kichik maktab yoshidagi bolalarda agressiv xulq-atvorning kognitiv, emotsional, ijtimoiy, temperamental va travmatik omillarini tizimli ravishda tahlil qilishni maqsad qilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Kognitiv nazariyalar agressiv xulq-atvorning paydo bo'lishida bolalarning atrof-muhitni qanday idrok etishi va axborotni qanday qayta ishlashiga katta e'tibor qaratadi. Ushbu yoshdagi bolalarda ijtimoiy axborotni qayta ishlash jarayonlaridagi buzilishlar agressiyaning asosiy sabablaridan biri bo'lishi mumkin. D. Dodge va K. Crick tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy axborotni qayta ishlash modeli (Social Information Processing - SIP) bolalar ijtimoiy vaziyatlarda axborotni qanday kodlashlari, talqin qilishlari, javob variantlarini yaratishlari, ularni baholashlari va eng maqbul javobni tanlashlarini o'rganadi. Agressiv bolalar ko'pincha neytral vaziyatlarni dushmanlik bilan talqin qilishga moyil bo'ladilar (dushmanlik atribusiyasi xatosi - hostile attribution bias). Masalan, tasodifan urilib ketishni ataylab qilingan hujum deb qabul qilishlari mumkin. Bu esa ularning vaziyatga nisbatan g'azab bilan reaktiv javob berishiga olib keladi. Shuningdek, agressiv bolalar muammolarni hal qilish ko'nikmalariga ega bo'lmasligi, boshqalarning nuqtai nazarini tushunishda qiyinchiliklarga duch kelishi va o'z xulq-atvorining oqibatlarini oldindan ko'ra olmasligi bilan ajralib turadi. Ular ko'pincha cheklangan miqdordagi agressiv javob variantlarini ko'rib chiqadilar va ularni ijobiy natijalar bilan bog'laydilar, ijtimoiy moslashuvchan yechimlarni esa kamroq baholaydilar.[2]

Emotsional tartibga solish, ya'ni hissiyotlarni tan olish, tushunish va samarali boshqarish qobiliyati bolalarda ijtimoiy-emotsional rivojlanishning muhim jihatidir. Kichik maktab yoshidagi bolalarda agressiv xulq-atvor ko'pincha emotsional tartibga solishdagi qiyinchiliklar bilan bog'liq. Ayniqsa, g'azabni boshqarishdagi yetishmovchiliklar juda sezilarli bo'ladi. Bu bolalar g'azablarini konstruktiv tarzda ifodalash o'rniga, uni tez-tez tajovuzkor xatti-harakatlar orqali namoyon etadilar. Ular g'azabning fizikaviy belgilari (yurak

urishi, nafas qisishi)ni noto'g'ri talqin qilishlari yoki ularni tinchlantirish mexanizmlariga ega bo'lmashliklari mumkin. Frustratsiya bardoshliligi, ya'ni maqsadga erishishdagi to'siqlar yoki kechikishlarga sabr bilan munosabatda bo'lish qobiliyati ham agressiv bolalarda past bo'ladi. Ular kichik qiyinchiliklarga ham tezda g'azab va tajovuz bilan munosabatda bo'lishlari mumkin.[3]

Empatiya - bu boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish va ularni his qilish qobiliyati bo'lib, agressiv xulq-atvorni oldini olishda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, agressiv bolalarda ko'pincha empatiya darajasi past bo'ladi. Ular boshqalarning og'rig'ini yoki azobini tan olmaydilar, yoki ularning harakatlari boshqalarga qanday ta'sir qilishini tushunmaydilar. Empatiya yetishmovchiligi agressiv xulq-atvorning axloqiy tormozini susaytiradi, chunki bola o'z harakatlarining salbiy oqibatlariga nisbatan befarq bo'ladi. Bu, ayniqsa, proaktiv agressiya bilan bog'liq bo'lishi mumkin, bu yerda bola o'z maqsadiga erishish uchun boshqalarga qasddan zarar yetkazishga intiladi.

Bolaning oilaviy muhiti agressiv xulq-atvorning rivojlanishida markaziy rol o'ynaydi. Ota-onaning tarbiya usullari, oiladagi munosabatlar va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar muhim omillardir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, avtoritar tarbiya usullari (qattiq jazolash, kam hissiy qo'llab-quvvatlash), beparvo tarbiya (nazoratning yo'qligi, e'tiborsizlik) va ruxsat beruvchi tarbiya (chegaralarning yo'qligi, doimiy rozi bo'lish) agressiv xulq-atvorning paydo bo'lishiga hissa qo'shishi mumkin. Ota-onalar o'rtasidagi ziddiyatlar, oilaviy zo'ravonlikka guvoh bo'lish yoki o'zi zo'ravonlikka duch kelish bolalarda tajovuzkor xatti-harakatlarni shakllantirish uchun kuchli model bo'lib xizmat qiladi (A.Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasi). Ota-onalar o'zlarining g'azablarini agressiv tarzda ifodalaganlarida, bolalar ham bunday xatti-harakatlarni me'yor deb qabul qilishlari va ularga taqlid qilishlari mumkin. Noqulay ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, stress va oiladagi resurslarning yetishmasligi ham ota-onalar uchun stressni oshirib, tarbiya sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.[4]

Tengdoshlar guruhi ham agressiv xulq-atvorni kuchaytirishda muhim rol o'ynaydi. Agressiv tengdoshlar bilan muloqot qilish, ularning xulq-atvoriga taqlid qilish va agressiyani rag'batlantiruvchi guruh me'yorlari agressiyani oshirishi mumkin. Aksincha, tengdoshlar tomonidan rad etilish ham ba'zi bolalarda agressiyaga olib kelishi mumkin, chunki ular ijtimoiy qabul qilinishga erishish yoki o'zlarini himoya qilish uchun agressiv strategiyalarga murojaat qilishlari mumkin. Media (televideniye, video o'yinlar, internet) orqali zo'ravonlikka duch kelish ham bolalarda agressiv fikrlar, hissiyotlar va xulq-atvorni shakllantirishga hissa qo'shishi mumkinligi ilmiy tadqiqotlarda ko'rsatilgan.

Temperament - bu tug'ma xarakteristikalar to'plami bo'lib, insonning atrofdagi muhitga reaksiyasini belgilaydi. Ba'zi temperamental xususiyatlar, masalan, yuqori faollik, impulsivlik, salbiy emotsionallik va tez qo'zg'aluvchanlik kabi, bolalarda agressiv xulq-atvorning rivojlanishi uchun biologik moyillikni yaratishi mumkin. "Qiyin" temperamentga ega bolalar ota-onalar va o'qituvchilar bilan muloqotda ko'proq qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin, bu esa ularning agressiv xulq-atvorini kuchaytiruvchi salbiy o'zaro ta'sir doirasini shakllantirishi mumkin. Shaxsiyat xususiyatlari, masalan, o'zini o'zi nazorat qilishning past darajasi, qoida va me'yorlarga bo'ysunmaslik, empatiya yetishmovchiligi va xavfga moyillik ham agressiv xulq-atvor bilan bog'liq bo'ladi.

Travmatik tajribalar, ayniqsa erta bolalik davrida boshdan kechirilgan salbiy hodisalar (Early Adverse Experiences - ACEs), agressiv xulq-atvorning kuchli psixologik sabablaridan biridir. Bularga jismoniy, emotsional va jinsiy zo'ravonlik, beparvolik, ota-onalarning ruhiy kasalliklari, giyohvand moddalarni iste'mol qilish, oilaviy zo'ravonlikka guvoh bo'lish va boshqalar kiradi. Travmatik tajribalar bolaning miya rivojlanishiga, ayniqsa emotsional tartibga solish, stressga javob berish va ijtimoiy aloqalar uchun mas'ul bo'lgan sohalarga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Natijada, bola stressli vaziyatlarga nisbatan giper-reaktiv bo'lib qolishi, hissiyotlarini boshqarishda qiynalishi va o'zini himoya qilish yoki o'z noroziligini ifodalash uchun agressiv usullarga murojaat qilishi mumkin. Travma, shuningdek, bolaning

atrof-muhitga ishonchini yo'qotishiga va doimiy xavf hissi bilan yashashiga olib kelishi mumkin, bu esa uning agressiv reaksiyalarini kuchaytiradi.[5]

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu akademik maqola kichik maktab yoshidagi bolalarda agressiv xulq-atvorning psixologik sabablarini tahlil qilishga qaratilgan nazariy tadqiqotdir. Tadqiqot metodologiyasi mavjud ilmiy adabiyotlarni keng qamrovli va tanqidiy tahlil qilishga asoslanadi. Bu jarayon psixologiya fanining turli yo'nalishlaridagi (rivojlanish psixologiyasi, ijtimoiy psixologiya, klinik psixologiya, nevropsixologiya) fundamental va amaliy tadqiqotlarni o'z ichiga oladi. Asosiy e'tibor agressiv xulq-atvorga oid etakchi nazariyalar, empirik ma'lumotlar va kontseptual modellarni sinteziga qaratiladi.

Adabiyotlarni tahlil qilishda kognitiv-xulq-atvor nazariyasi, ijtimoiy o'rganish nazariyasi, stress-bardoshlilik modellari va rivojlanish psixopatologiyasi yondashuvlari kabi nazariy doiralar hisobga olindi. Maqolada keltirilgan har bir psixologik omil (kognitiv, emotsional, oilaviy/ijtimoiy, temperamental, travmatik) bo'yicha olib borilgan tadqiqot natijalari umumlashtirilib, ularning kichik maktab yoshidagi bolalarda agressiv xulq-atvorning paydo bo'lishi va saqlanishiga ta'siri yoritiladi. Maqola aniq ampirik ma'lumotlar to'plash yoki eksperimental tadqiqotlar o'tkazishni o'z ichiga olmaydi. Aksincha, uning maqsadi mavjud bilimlarni tizimlashtirish, ularning o'zaro bog'liqligini ko'rsatish va ushbu murakkab hodisaning yaxlit psixologik manzarasini yaratishdan iborat. Shuningdek, xulosa qismida taqdim etiladigan tavsiyalar ham ilmiy dalillarga asoslangan yondashuvlardan kelib chiqadi.

Xulosa

Kichik maktab yoshidagi bolalardagi agressiv xulq-atvorning psixologik sabablari murakkab va ko'p omilli bo'lib, ularni faqatgina bir nechta individual sabablar bilan izohlash noto'g'ri bo'lar edi. Ushbu maqolada tahlil qilinganidek, agressiya bolaning kognitiv jarayonlaridagi buzilishlar (masalan, noto'g'ri ijtimoiy idrok va dushmanlik atbusiyasi), emotsional tartibga solish qobiliyatining yetishmasligi (g'azabni boshqara olmaslik, past frustratsiya bardoshlilik, empatiya defitsiti), oilaviy va ijtimoiy muhitning salbiy ta'siri (noto'g'ri tarbiya usullari, oiladagi zo'ravonlik, agressiv tengdoshlar bilan muloqot, zo'ravon media ta'siri), shuningdek, tug'ma temperamental xususiyatlar va ayniqsa travmatik tajribalar bilan uzviy bog'liqdir.

Agressiv xulq-atvorning rivojlanishi ko'pincha ushbu omillarning o'zaro ta'siri natijasidir. Masalan, qiyin temperamentga ega bola noqulay oilaviy muhitda o'ssa, uning agressiv xulq-atvori ehtimoli ortadi. Travmatik tajribalar esa bolaning kognitiv va emotsional rivojlanishiga chuqur ta'sir ko'rsatib, agressiv reaksiyalarning paydo bo'lishiga zamin yaratadi.

Ushbu psixologik sabablarni tushunish agressiv xulq-atvorning oldini olish va tuzatish bo'yicha samarali strategiyalarni ishlab chiqish uchun muhim asosdir. Profilaktika va intervensiya choralari quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

Erta aniqlash va aralashuv: Agressiv xulq-atvorning dastlabki belgilarini maktabgacha va maktab yoshida aniqlash va imkon qadar tezroq psixologik yordam ko'rsatish.

Ota-onalarni qo'llab-quvvatlash dasturlari: Ota-onalarga ijobiy tarbiya usullarini o'rgatish, emotsional tartibga solish ko'nikmalarini rivojlantirish va oiladagi ijobiy muhitni shakllantirishga yordam berish.

Maktablarda ijtimoiy-emotsional o'rganish (SEL) dasturlarini joriy etish: Bolalarga o'z his-tuyg'ularini tan olish, boshqarish, empatiyani rivojlantirish, muammolarni hal qilish va ijobiy munosabatlar o'rnatish ko'nikmalarini o'rgatish.

Kognitiv-xulq-atvor terapiyasi (KXT): Bolalarning noto'g'ri fikrlash usullarini o'zgartirish, dushmanlik atbusiyasini kamaytirish va ijtimoiy axborotni qayta ishlash ko'nikmalarini yaxshilash.

Travma haqida ma'lumotga asoslangan yondashuv: Travmatik tajribalarni boshdan kechirgan bolalar bilan ishlashda ularning xulq-atvorini travma oqibati sifatida tushunish va xavfsiz, qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish.

Tengdoshlar munosabatlarini yaxshilash: Maktabda zo'ravonlikka qarshi dasturlar, do'stlikni rivojlantirish va ijobiy ijtimoiy munosabatlarni rag'batlantirish.

Xulosa qilib aytganda, agressiv xulq-atvorni tushunish va unga qarshi kurashish uchun individual, oilaviy va ijtimoiy darajadagi kompleks yondashuv talab etiladi. Har bir bolaning o'ziga xos ehtiyojlarini hisobga olgan holda, psixologik yordam va ijtimoiy dasturlar orqali ushbu muammoni samarali hal qilish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dodge, K. A., & Crick, N. R. "Bolalar ijtimoiy moslashuvdagi ijtimoiy axborotni qayta ishlash mexanizmlarining sharhi va qayta tuzilishi." Psixologik Byulleten, jild. 115, son. 1, 1994, sahifalar. 74-101.

2. Tremblay, R. E., & Côté, S. M. (Muharrirlar). Tajovuzkorlik va Zo'ravonlikning Bolalikdan Kattalikgacha Rivojlanishi. New York, NY: Guilford Press, 2011.

3. Shields, A., & Cicchetti, D. "Hissiy moslashuv va tartibga solish maktab yoshidagi bolalarda: Rivojlanish nuqtai nazar." Rivojlanish Psixologiyasi, vol. 34, no. 4, 1998, pp. 756-765.

4. Loeber, R., & Farrington, D. P. (Tahr.). Jinoyatchilik rivojlanishidagi Muammolar va Istiqbollar. New York, NY: Cambridge University Press, 2012.

5. Orobio de Castro, B., Veerman, J. W., Koops, W., Bosch, J. D., & Monshouwer, I. N. "Agressiv xulq-atvoriga ega bolalarda dushmanona atributiv uslub: Meta-tahlil." Bola Rivojlanishi, jild. 75, son. 1, 2004, sahifalar. 107-124.

GLOBALLASHUV JARAYONIDA YOSHLAR MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYASINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Gulmira Qalandarova

(Urganch Ranch texnologiya universiteti, Urganch, O'zbekiston)

Elektron pochta: sh.rajabova91@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada globallashuv sharoitida yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini shakllantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari tadqiq etilgan. Yoshlar ongiga ta'sir etuvchi ijobiy va salbiy omillar tahlil qilinib, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirish yo'llari ko'rsatilgan. Tadqiqotda yoshlarning yosh davrlari bo'yicha psixologik xususiyatlari va ularga mos tarbiya usullari ilmiy asoslangan.

Kalit so'zlar: globallashuv, ma'naviy tarbiya, axloqiy tarbiya, pedagogik xususiyatlar, psixologik xususiyatlar, yoshlar, qadriyatlar, shaxs, tarbiya usullari, identifikatsiya.

Annotation

This article examines the pedagogical and psychological features of forming moral and ethical education of youth in the context of globalization. Positive and negative factors affecting youth consciousness are analyzed, and ways to form moral and ethical values are indicated. The study scientifically substantiates the psychological characteristics of youth by age periods and appropriate methods of education.

Keywords: globalization, spiritual education, moral education, pedagogical features, psychological features, youth, values, personality, educational methods, identification.

Аннотация

В данной статье исследуются педагогико-психологические особенности формирования духовно-нравственного воспитания молодежи в условиях глобализации.

Проанализированы позитивные и негативные факторы, влияющие на сознание молодёжи, указаны пути формирования духовно-нравственных ценностей. В исследовании научно обоснованы психологические особенности молодёжи по возрастным периодам и соответствующие методы воспитания.

Ключевые слова: глобализация, духовное воспитание, нравственное воспитание, педагогические особенности, психологические особенности, молодёжь, ценности, личность, методы воспитания, идентификация.

Kirish

Bugungi kunda globallashuv jarayoni yoshlar ma'naviy-axloqiy dunyoqarashiga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev ta'kidlaganidek, "Biz farzandlarimizni zamonaviy bilim va kasb-hunar egasi qilish bilan birga, eng muhimi, milliy qadriyatlarimizga sodiq, Vatanini sevadigan insonlar etib tarbiyalashimiz kerak" [1]. Shu bois yoshlar tarbiyasining pedagogik-psixologik jihatlarini chuqur o'rganish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Globalashuv yoshlarga ikki tomonlama ta'sir ko'rsatadi: bir tomondan, jahon madaniyati va ilm-fan yutuqlaridan foydalanish imkonini bersa, ikkinchi tomondan, milliy o'zlikni yo'qotish, begona g'oyalarga berilish xavfini keltirib chiqaradi. Bu sharoitda pedagogik-psixologik yondashuvlarni to'g'ri qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism

1. Yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga ta'sir etuvchi omillar

Yoshlar ma'naviy-axloqiy shakllanishiga ta'sir etuvchi omillarni quyidagi jadvalda ko'rishimiz mumkin:

1-jadval.

Yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga ta'sir etuvchi omillar tasnifi

Omillar guruhi	Ijobiy ta'sir	Salbiy ta'sir
Oilaviy muhit	Oilaviy qadriyatlar, kattalar hurmati, mehr-oqibat	Oilaviy nizolar, e'tiborsizlik, salbiy namuna
Ta'lim tizimi	Bilim berish, tarbiya, ijtimoiylashuv	Rasmiyatchilik, shaxsga e'tiborsizlik
Axborot texnologiyalari	Bilim olish, aloqa, rivojlanish	Zararli kontent, virtual qaramlik
Tengdoshlar muhiti	O'zaro yordam, do'stlik, hamkorlik	Salbiy ta'sir, deviant xulq
Ijtimoiy muhit	Mahalla, jamoatchilik tarbiyasi	Ijtimoiy tengsizlik, begonalashuv

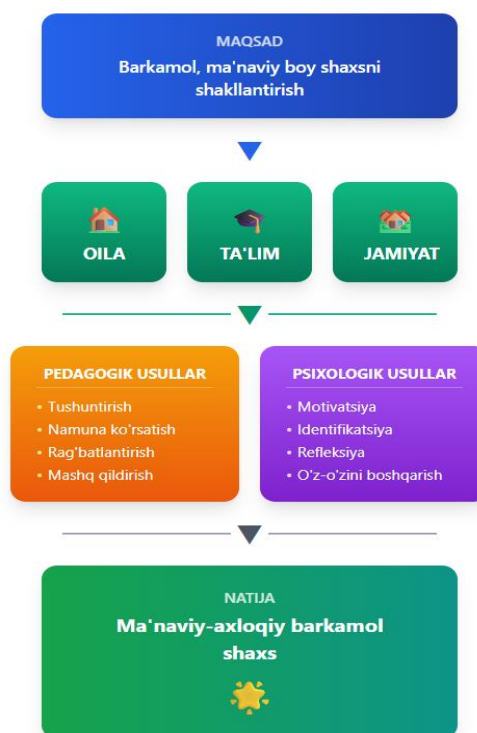
Pedagogik-psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, har bir yosh davrida ma'naviy-axloqiy tarbiyaning o'ziga xos xususiyatlari mavjud. L.S.Vigotskiy nazariyasiga ko'ra, shaxs rivojlanishi ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog'liq [2].

2-jadval.

Yosh davrlari bo'yicha ma'naviy-axloqiy tarbiya xususiyatlari

Yosh davri	Asosiy psixologik xususiyatlar	Samarali tarbiya usullari
14-17 yosh (o'smirlik)	O'zlikni anglash, mustaqillikka intilish, emotsional beqarorlik	Namuna ko'rsatish, ishonch bildirish, muloqot
18-21 yosh (ilk yoshlik)	Hayotiy maqsadlar shakllantirish, kasb tanlash, qadriyatlar tizimi	Yo'naltirish, maslahat, qo'llab-quvvatlash
22-25 yosh (yoshlik)	Ijtimoiy rol egallash, mas'uliyat, oila qurish	Hamkorlik, hurmat, mustaqillikni qo'llash

Tadqiqot natijalariga ko'ra, yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasining pedagogik modelini quyidagicha ifodalash mumkin:

1-rasm. Yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasining pedagogik modeli

Jizzax viloyati yoshlari orasida o'tkazilgan so'rovnoma natijalariga ko'ra, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarining shakllanishida quyidagi omillar muhim rol o'ynaydi:

3-jadval.

Ma'naviy-axloqiy qadriyatlar shakllanishida omillarning ahamiyati (n=200)

Omil	Foiz (%)
Oilaviy tarbiya	42%
Ta'lim muassasalari	28%
Mahalla va jamoatchilik	15%
Ommaviy axborot vositalari	10%
Tengdoshlar ta'siri	5%

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, oilaviy tarbiya yoshlar ma'naviy-axloqiy shakllanishida eng muhim o'rin tutadi. Bu esa pedagogik-psixologik ishlarni oila bilan hamkorlikda olib borish zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi pedagogik-psixologik tavsiyalarni berish mumkin:

Birinchidan, oilaviy tarbiya samaradorligini oshirish uchun ota-onalar bilan muntazam psixologik-pedagogik seminarlar tashkil etish lozim. Ikkinchidan, ta'lim muassasalarida tarbiyaviy ishlarni individual yondashuvga asoslangan holda olib borish kerak. Uchinchidan, mahalla faollari va nuroniyatlarni yoshlar tarbiyasiga kengroq jalb etish zarur. To'rtinchidan, axborot texnologiyalaridan oqilona foydalanishga o'rgatish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Globalashuv sharoitida yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasi murakkab va ko'p qirrali jarayondir. Ushbu jarayonda pedagogik va psixologik yondashuvlarni uyg'un qo'llash muhim natijalar beradi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, oila, ta'lim muassasasi va jamiyatning hamkorligi yoshlar ma'naviy-axloqiy kamolotining asosiy shartidir.

O'zbekiston-2030 strategiyasida belgilangan vazifalarni amalga oshirish uchun yoshlar tarbiyasiga tizimli yondashuv, zamonaviy pedagogik-psixologik metodlarni qo'llash va milliy qadriyatlarni targ'ib qilish zarurdir [3].

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. 2025 yil 26 dekabr. <https://president.uz>
2. Vigotskiy L.S. Bolalar psixologiyasi. - M.: Pedagogika, 1984. - B. 243-267.
3. O'zbekiston-2030 strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 sentabrdagi PF-158-son Farmoni.
4. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. - T.: Fan, 2012. - B. 156-178.
5. Nishonova Z.T. Pedagogik psixologiya. - T.: O'qituvchi, 2019. - B. 89-112.
6. Qodirov R.G. Yoshlar ma'naviyati va globallashuv. - T.: Ma'naviyat, 2021. - B. 45-67.
7. Erikson E. Identichnost: yunost i krizis. - M.: Progress, 1996. - S. 100-150.

MASOFAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYASINI TANLASHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK ASOSLARI

Gulmira Qalandarova

(Urganch Ranch texnologiya universiteti, Urganch, O'zbekiston)

Elektron pochta: sh.rajabova91@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada masofaviy ta'lim texnologiyasini tanlash jarayonining pedagogik hamda psixologik asoslari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Raqamli ta'lim muhiti sharoitida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro ta'sir, ta'lim jarayonining motivatsion va kognitiv omillari, o'quvchining mustaqil o'zlashtirishga tayyorgarligi hamda o'qituvchining raqamli kompetensiyasi asosiy mezon sifatida ko'rib chiqiladi. Ta'lim texnologiyasini tanlashda ma'naviy-axloqiy tarbiya, akademik halollik, raqamli madaniyat va shaxsning rivojlanish jarayoniga ta'sir etuvchi psixologik omillar o'zaro bog'liq holda baholanadi. Masofaviy ta'limning didaktik imkoniyatlari, interaktivlik darajasi, platformalarning funksional mosligi hamda o'quvchining shaxsiy ehtiyojlarini inobatga olgan holda texnologiya tanlash bo'yicha ilmiy xulosalar beriladi.

Аннотация

В статье проводится научный анализ педагогических и психологических основ выбора технологий дистанционного обучения. Рассматриваются интерактивность, самостоятельная познавательная деятельность обучающихся, их мотивация, особенности когнитивного восприятия, а также цифровая компетентность преподавателя. Особое внимание уделяется морально-нравственному воспитанию, академической честности и цифровой культуре, которые формируют личность обучающегося в виртуальной образовательной среде. Обоснованы критерии выбора технологий дистанционного обучения с учётом их дидактического потенциала и психологической готовности обучающихся.

Annotation

This article provides a scientific analysis of the pedagogical and psychological foundations of selecting distance learning technologies. Special emphasis is placed on learner motivation, cognitive features, self-regulated learning, and the teacher's digital competence. The study examines how factors such as academic integrity, digital culture, and moral development influence the selection and effectiveness of distance learning platforms. The paper outlines key criteria for choosing appropriate technologies based on didactic potential, interactivity, and students' psychological readiness.

Аннотация

Мақалада қашықтан оқыту технологияларын тандаудың педагогикалық және психологиялық негіздері ғылыми тұрғыда талданады. Оқытушы мен білім алушының

өзара әрекеттесуі, оқушының мотивациясы, дербес оқу қабілеті, сонымен қатар цифрлық құзыреттілік негізгі өлшемдер ретінде қарастырылады. Қашықтан оқытуда моральдық-этикалық тәрбие, академиялық адалдық және цифрлық мәдениет ерекше мәнге ие. Технологияларды таңдаудың тиімді критерийлері олардың дидактикалық мүмкіндіктері мен білім алушылардың психологиялық дайындығына негізделеді.

Kalit so'zlar: masofaviy ta'lim, ta'lim texnologiyalari, psixologik tayyorgarlik, raqamli pedagogika, interaktivlik, raqamli madaniyat, akademik halollik.

Raqamli ta'limning jadal rivojlanishi nafaqat o'qitish shaklini o'zgartirdi, balki butun ta'lim tizimini, uning metodologiyasi va tashkiliy asoslarini qayta ko'rib chiqish zaruratini keltirib chiqardi. So'nggi yillarda xalqaro tashkilotlar ma'lumotlariga ko'ra, jahon miqyosida talabalarning sezilarli qismi kamida bir marotaba masofaviy kurslarda qatnashgan, ko'plab universitetlar esa o'z o'quv dasturlarining muayyan qismini onlayn formatga o'tkazgan[1]. Pandemiya yillarida ayrim mamlakatlarda masofaviy ta'lim qamrovi 80-90 foizgacha yetgani, onlayn platformalardan foydalanish bir necha baravar ortgani, raqamli ta'lim infratuzilmasiga ajratilayotgan mablag'lar keskin oshgani kuzatildi. Bu holat masofaviy ta'limni qisqa muddatli inqiroz chorasidan ko'ra, strategik ahamiyatga ega bo'lgan barqaror modelga aylantirdi. Shunday sharoitda o'quv jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalarni ilmiy-metodik asosda tanlash, ularning pedagogik samaradorligi, psixologik moslashuvchanligi va shaxs rivojiga ta'sirini chuqur tahlil qilish muhim ilmiy-amaliy vazifaga aylandi.

Masofaviy ta'lim shakli ayniqsa pandemiya yillaridan boshlab global miqyosda o'quv jarayonining asosiy modellaridan biriga aylandi. Ko'plab oliy ta'lim muassasalari o'quv rejalari, baholash tizimlari, auditoriya mashg'ulotlarini qisqa muddat ichida raqamli formatga ko'chirishga majbur bo'ldi[2]. Natijada videokonferensiya tizimlari, masofaviy ta'lim platformalari (LMS), elektron kutubxonalar, virtual laboratoriyalar kabi texnologiyalar ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylandi. Biroq texnologiyaning o'zi emas, balki uning qanday tanlangani va pedagogik jihatdan qanday integratsiya qilingani o'qitish sifati va o'quv natijalarini belgilab beradi. Shu ma'noda texnologiyani tanlash jarayoni o'qituvchidan chuqur pedagogik savodxonlik, ta'lim psixologiyasi qonuniyatlarini bilish, shuningdek, zamonaviy raqamli kompetensiyani talab etadi.

Har bir masofaviy ta'lim texnologiyasi o'zining o'quvchi ongiga ta'sir qilish mexanizmi, motivatsion omillarni shakllantirish xususiyati, interaktivlik darajasi va kommunikativ imkoniyatlari bilan farqlanadi. Masalan, faqat ma'ruza yozuvlarini joylashtirish bilan cheklangan sodda platformalar o'quvchini passiv tinglovchi rolda qoldirishi mumkin, interaktiv forumlar, onlayn munozaralar, jamoaviy loyihalar va real vaqt fikr almashuvi imkonini beruvchi tizimlar esa o'quvchini faol subyekt sifatida shakllantiradi[3]. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, interaktiv elementlar soni va sifati ortgani sari o'quvchining ishtiroki, topshiriqlarni o'z vaqtida bajarish ko'rsatkichlari va o'zlashtirish darajasi sezilarli ravishda oshadi. Demak, masofaviy ta'lim texnologiyasini tanlash pedagogik jarayonning sifatiga, o'quvchining faol ishtirokiga, ta'lim natijalariga, shaxsning intellektual salohiyati, ijtimoiy kompetensiyalari va ma'naviy-axloqiy qarashlarining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Ta'lim jarayonining markazida o'quvchi shaxsi turgani bois, texnologiya tanlashdan avval o'quvchining psixologik tayyorgarligi, o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalari, diqqatni jamlash darajasi, emotsional barqarorligi va raqamli muhitga moslashuv qobiliyati aniqlanishi zarur. Masofaviy ta'lim sharoitida o'quvchi ko'proq mustaqil ishlashiga to'g'ri keladi: u o'z o'quv kun tartibini rejalashtiradi, resurslar orasidan tanlov qiladi, topshiriqlarni bajarishda tashqi nazoratdan ko'ra, ichki intizomga tayanadi. Shu sababli o'zini o'zi nazorat qilish darajasi past, vaqtni boshqarish ko'nikmalari yetarli shakllanmagan o'quvchilar uchun murakkab interfeysga ega, interaktivligi past yoki muloqotni cheklaydigan texnologiyalar qo'shimcha psixologik yuklama, charchoq, motivatsiya pasayishi, o'quv jarayonidan begonalashuv holatlarini kuchaytirishi mumkin. Aksincha, foydalanuvchi uchun qulay tuzilgan menyu, intuitiv boshqaruv, vizual qo'llab-quvvatlash elementlari, real vaqt rejimidagi

fikr-mulohaza (feedback), jamoaviy ishlash maydoni va turli kommunikativ kanallarni taqdim etuvchi platformalar o'quvchining kognitiv faolligi, o'zini namoyon qilish istagi va o'quv motivatsiyasini sezilarli darajada oshiradi[4].

Psixologik nuqtai nazardan, masofaviy ta'lim texnologiyalarining o'quvchi diqqatining barqarorligiga, ish xotirasi yuklamasiga, emotsional holatiga ta'siri alohida e'tiborni talab qiladi. Ekran qarshisida uzoq vaqt davomida faol bo'lish, bir vaqtning o'zida bir nechta axborot oqimini qayta ishlash, tez-tez dasturlarni almashtirish zarurati kognitiv charchoqni kuchaytirishi mumkin. Shu sababli tanlanayotgan texnologiya interfeysining sodda, lo'nda, diqqatni chalg'itmaydigan dizaynga ega bo'lishi, o'quv materialini bosqichma-bosqich, mantiqiy ketma-ketlikda taqdim etishi maqsadga muvofiqdir. Bunda psixologik jihatdan o'ylangan dizayn - ranglar uyg'unligi, shriftlarning o'qilishi, navigatsiya soddaligi ham o'quvchining ruhiy holatiga bevosita ta'sir etuvchi omilga aylanadi[5].

Pedagogik nuqtai nazardan masofaviy ta'lim texnologiyasini tanlashda uning didaktik imkoniyatlari, o'qitish mazmuniga mosligi, interaktivlik darajasi, o'quvchini faol fikrlashga undashi, baholashning shaffof tizimini ta'minlashi va individual ta'lim trayektoriyasini qo'llab-quvvatlashi asosiy mezonlar sifatida maydonga chiqadi. Masalan, ayrim platformalar o'quv materiallarini modul ko'rinishida joylashtirish, har bir modul yakunida avtomatik testlar orqali oraliq nazorat o'tkazish, o'qituvchiga batafsil natijalar hisoboti taqdim etish imkonini beradi[6]. Bu esa ta'lim jarayonini diagnostik yondashuv asosida olib borish, o'quvchining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, kerak bo'lganda qo'shimcha resurslar taklif qilish imkonini yaratadi. Har bir fan uchun mos texnologiya alohida tanlanishi zarur: tabiiy va aniq fanlarda laboratoriya simulyatorlari, tajriba platformalari, grafik va animatsion modellar muhim o'rin tutsa, gumanitar fanlarda matn asosidagi interaktiv topshiriqlar, onlayn munozaralar, esse va maqola tahlillari, virtual seminarlar yuqori samara beradi. Bu esa texnologiya tanlash uchun universal "bitta to'g'ri yechim" mavjud emasligini, qaror pedagogik diagnostika va empirik tajriba asosida qabul qilinishi lozimligini ko'rsatadi.

Masofaviy ta'lim texnologiyasini tanlash jarayoni ma'naviy-axloqiy tarbiya bilan ham uzviy bog'liqdir. Virtual makonda o'quvchi odob, muloqot madaniyati, boshqalar fikriga hurmat, muhokamada bag'rikenglik, akademik halollik kabi qadriyatlarga tayangan holda harakat qilishi kerak. To'g'ri tanlangan platforma nafaqat bilim berish vositasi, balki ma'naviy-axloqiy tarbiya muhiti bo'lib xizmat qilishi lozim. Akademik halollikni ta'minlashga qaratilgan topshiriqlar formati, plagiatni aniqlash mexanizmlari, mustaqil fikrlashni rag'batlantiruvchi savol-topshiriqlar, hamkorlikda o'qish madaniyatini shakllantiruvchi jamoaviy loyihalar - bularning barchasi masofaviy ta'lim texnologiyasini baholashda inobatga olinishi zarur bo'lgan jihatlardir. Aks holda, texnologiya faqat texnik vosita bo'lib qolib, shaxsning axloqiy kamoloti va fuqarolik pozitsiyasi shakllanishiga yetarlicha hissa qo'sha olmaydi.

O'qituvchining raqamli kompetensiyasi ham texnologiya tanlashda asosiy mezonlardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Pedagog faqat o'zi uchun qulay yoki tanish bo'lgan dasturlarni emas, balki o'quvchi ehtiyojlariga maksimal darajada mos keladigan, didaktik imkoniyatlari keng, psixologik jihatdan qulay texnologiyalarni tanlashi lozim. Buning uchun u platformaning funksional imkoniyatlari, texnik talablari, xavfsizlik siyosati, foydalanuvchi interfeysi, analitika va monitoring funksiyalari bilan chuqur tanish bo'lishi kerak[7]. Raqamli pedagogikaning zamonaviy talablari o'qituvchidan innovatsion fikrlash, yangi texnologiyalarni sinovdan o'tkazish, o'quvchining psixologik holatini onlayn formatda baholay olish, adaptiv topshiriqlar yaratish, qayta aloqa mexanizmlarini izchil yo'lga qo'yish kabi ko'nikmalarni talab etadi. Shu bois masofaviy ta'lim texnologiyasini tanlashni o'qituvchi kasbiy o'sishining ajralmas qismi sifatida ko'rishi, o'z raqamli kompetensiyasini muntazam ravishda rivojlantirib borishi zarur.

Yakuniy xulosa sifatida ta'kidlash joizki, masofaviy ta'lim texnologiyasini tanlash ko'p omilli, ilmiy asoslangan va kompleks yondashuvni talab etadigan jarayondir. Tanlangan texnologiya pedagogik maqsadlarga mos, psixologik jihatdan qulay, ma'naviy-axloqiy

tarbiyaga xizmat qiluvchi, texnik jihatdan barqaror hamda o'quvchining shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga zamin yaratadigan bo'lishi zarur. Raqamli ta'lim sharoitida texnologiyani to'g'ri tanlash va uni metodik jihatdan puxta integratsiya qilish ta'lim sifatini oshirish, o'quvchini faol subyekt sifatida shakllantirish, uning mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish, mas'uliyatni his qilish ko'nikmalarini rivojlantirish hamda ta'lim jarayonining uzluksizligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Anderson, T. (2011). *The Theory and Practice of Online Learning*. Athabasca University Press.
2. Bates, T. (2019). *Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning*. Vancouver: BCcampus.
3. Moore, M. G., & Kearsley, G. (2012). *Distance Education: A Systems View of Online Learning*. Wadsworth Publishing.
4. Garrison, D. R., & Anderson, T. (2003). *E-Learning in the 21st Century: A Framework for Research and Practice*. Routledge.
5. Mishra, P., & Koehler, M. (2006). "Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK) Framework". *Teachers College Record*.
6. O'zbekiston Respublikasi Raqamli rivojlanish vazirligi. (2023). *Raqamli ta'lim konsepsiyasi*.
7. UNESCO (2020). *Distance Learning Strategies in Response to COVID-19*. Paris: UNESCO Press.

TARBIYA FANINI O'QITISH ORQALI O'QUVCHILARNING MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISHGA INNOVATSION YONDASHUVLAR

A.Qodiriy nomidagi Jizzax davlat
pedagogika universiteti 2-kurs magistranti
Kamoliddinova Kamola Xusniddin qizi
tel:50.0013735 Kkamoliddinova7@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada maktablarda Tarbiya" fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalarning o'quvchilar ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirishdagi o'rni, metodologiyasi va amaliy samaradorligi ilmiy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: tarbiya fani, innovatsion texnologiyalar, ma'naviy-axloqiy fazilatlar, umumiy o'rta ta'lim, pedagogik yondashuv, interfaol metodlar, shaxs kamoloti, raqamli didaktika, xalqaro tajriba, globallashuv.

Bugungi shiddatli globallashuv davrida, turli sivilizatsiyalar to'qnashuvi va keskin axborot xurujlari kuzatilayotgan bir sharoitda, o'sib kelayotgan yosh avlodning ma'naviy-axloqiy qiyofasini shakllantirish masalasi davlat siyosatining eng ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Zamonaviy ta'lim paradigmasi shunchaki quruq bilim berish (kognitiv yondashuv) bilan cheklanmay, balki mustaqil fikrlaydigan, ijtimoiy-emotsional intellekti (Soft skills) rivojlangan, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o'zida mujassam etgan komil insonni tarbiyalashni taqozo etadi. Shu nuqtai nazardan, O'zbekiston Respublikasi umumiy o'rta ta'lim maktablarida joriy etilgan Tarbiya fani o'quvchilarda axloqiy immunitetni hosil qilish, ularning ijtimoiy moslashuvchanligini oshirishda g'oyat muhim institut vazifasini o'taydi. Biroq, uzluksiz raqamli texnologiyalar va virtual reallik qurshovida voyaga yetayotgan «Z» va «Alfa» avlod vakillariga an'anaviy, didaktik-avtoritar (faqatgina o'qituvchi gapiradigan, tinglovchi esa passiv qabul qiladigan) usullar orqali ta'sir ko'rsatish o'zining amaliy samarasini yo'qotgani ilmiy isbotlangan faktdir. Bu o'zgarishlar ta'lim-tarbiya jarayoniga,

xususan, Tarbiya fanini o'qitish metodologiyasiga noan'anaviy, innovatsion yondashuvlarni zudlik bilan tatbiq etishni hayotiy zaruratga aylantirmoqda.

Innovatsion texnologiyalarni amaliyotga joriy etish qanchalik muhim bo'lmasin, tarbiya jarayonining poydevori asrlar osha sayqallangan falsafiy-axloqiy ta'limotlarga tayanmog'i lozim. Zero, innovatsiya tomiri uzilgan yangilik emas, balki an'analarning zamonaviy shakldagi mantiqiy davomidir. Qomusiy olim Abu Nasr Forobiy o'zining risalalarida: «Ta'lim - so'z va o'rganish bilangina bo'ladi, tarbiya esa amaliy ish, tajriba bilan», deya ta'kidlab, bugungi interfaol va amaliyotga yo'naltirilgan ta'limning tub mohiyatini asrlar avval belgilab bergan. Forobiy ta'lim va tarbiyaning sinergik uzviyligini uqtirarkan, axloqiy sifatlarni shunchaki yod oldirish orqali emas, balki shaxsning amaliy xatti-harakatlari va ijtimoiy munosabatlari orqali shakllantirishni ilgari surgan. Shuningdek, Alisher Navoiy asarlaridagi komil inson (insoni komil) konsepsiyasi yoshlarda halollik, adolatparvarlik, empatiya (boshqalar dardini his qilish) kabi fazilatlarni tarkib toptirishda beqiyos ma'naviy kompas vazifasini o'taydi.

Diqqatga sazovor jihati shundaki, G'arb pedagogikasi va psixologiyasi klassiklarining ilg'or nazariyalari Sharqona tarbiya falsafasi bilan kuchli uyg'unlikka ega. Xususan, amerikalik faylasuf va pedagog Jon Dyuning (John Dewey) pragmatik ta'lim nazariyasidagi «Ta'lim - bu hayotga tayyorgarlik emas, balki hayotning o'zi» degan mashhur g'oyasi o'quvchini passiv obyekt maqomidan faol ishtirokchi, jarayon subyektiga aylantirishni talab qiladi. O'z navbatida, Lev Vigotskiyning «Yaqin taraqqiyot zonasi» (Zone of proximal development) sotsial-konstruktivistik nazariyasi o'quvchining potensial imkoniyatlarini o'qituvchining yo'naltiruvchi, ya'ni fasilitator roli orqali ro'yobga chiqarishni ko'zda tutadi. Aynan mana shu nazariy-falsafiy konsepsiyalar bugungi kunda Tarbiya fanida qo'llanilayotgan innovatsion texnologiyalarning mustahkam ilmiy-metodologik asosi bo'lib xizmat qiladi.

Zamonaviy pedagogikada «innovatsion texnologiyalar» (lot. *innovatio* - yangilanish, o'zgarish) atamasi ostida ta'lim-tarbiya jarayoniga kognitiv, affektiv va psixomotor maqsadlarga erishishni kafolatlaydigan yangicha yondashuv, interfaol metodlar va raqamli vositalarni tizimli joriy etish tushuniladi. Tarbiya fanida innovatsiya - bu faqatgina sinfxonaga interaktiv panellar yoki planshetlar olib kirish degani emas. Bu eng avvalo, o'quvchining qalbida aks-sado beradigan, uni erkin mushohada yuritishga, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishga, bahs-munozaraga kirishishga va yakunda to'g'ri ma'naviy xulosa chiqarishga undaydigan pedagogik va psixologik muhitni yarata olishdir.

Bugungi maktab amaliyotida duch kelinayotgan asosiy muammolardan biri shuki, darslarda ko'pincha kognitiv (bilish) darajasidagi natijalarga urg'u beriladi - o'quvchilar qoidalarni yodlaydi, tushunchalarni ta'riflab beradi. Ammo tarbiya fani avvalo affektiv (hissiy-emotsional) va bixevioristik (xulq-atvorga oid) o'zgarishlarni talab etadi. Oddiy qilib aytganda, o'quvchi vatanparvarlik yoki adolat nima ekanligini shunchaki bilibgina qolmay, bu qadriyatlarni o'zining ichki e'tiqodiga aylantirishi va hayotda shunga mos harakat qilishi zarur. Aynan shu maqsadga erishishda an'anaviy ma'ruza usuli ojizlik qiladi va sahnaga Keys-stadi (Case-study), Rolli o'yinlar (Role-playing games), Loyiha asosida o'qitish (Project-based learning - PBL) hamda Gamifikatsiya (Gamification - o'yinlashtirish) kabi ilg'or innovatsion usullar chiqadi.

Masalan, dars jarayonida murakkab axloqiy dilemmalarni (muammoli vaziyatlarni) yechishga qaratilgan keyslardan foydalanish orqali o'quvchilar real hayotiy syujetlar ichiga tushib qoladilar. Ular muammoni kichik guruhlarda tahlil qiladilar, turli xil yechim yo'llarini izlaydilar, eng muhimi - har bir qarorning axloqiy oqibatlarini prognoz qilishga o'rganadilar. Bu jarayonda shaxsning nafaqat tanqidiy tafakkuri, balki kommunikativ ko'nikmalari va murakkab emotsional holatlarni boshqarish qobiliyati ham jadal rivojlanadi. Bunday yondashuv o'quvchiga o'zining ma'naviy "men"ini erkin kashf etish uchun keng imkoniyat eshiklarini ochadi.

Tarbiya fanini o'qitishda milliy qadriyatlarimizga tayanish qanchalik muhim bo'lsa, jahon ta'lim tizimidagi muvaffaqiyatli modellarni qiyosiy o'rganish va ularni mahalliy sharoitga moslashtirish (adaptatsiya) ham shunchalik zarur. Bugungi kunda Singapur, Yaponiya va Finlyandiya kabi davlatlar ta'lim sifatigina emas, balki o'quvchilarning ijtimoiy-axloqiy rivojlanishi bo'yicha ham yetakchi o'rinlarni egallab kelmoqda.

Yaponiyaning axloqiy tarbiya modeli - «Dotoku» (Axloq) va «Tokkatsu» (Maxsus faoliyat) tizimi alohida e'tiborga molik. Yapon maktablarida tarbiya alohida nazariy fan sifatidagina emas, balki butun o'quv jarayoniga singdirilgan amaliy harakatlar majmui sifatida o'qitiladi. Masalan, o'quvchilarning sinfxona va maktab hududini birgalikda tozalashi (*Osoji an'anasi*) orqali ularda mehnatga muhabbat, jamoa bo'lib ishlash va umumiy mulkka nisbatan mas'uliyat hissi shakllantiriladi. Innovatsiya bu o'rinda faqat texnologiyada emas, balki tarbiyani kundalik hayotiy odatga aylantira olish jarayonida namoyon bo'ladi.

Singapur tajribasiga yuzlansak, u yerda CCE (Character and Citizenship Education - Xarakter va fuqarolik tarbiyasi) dasturi amal qiladi. Dasturning asosiy innovatsion xususiyati shundaki, u o'quvchilarda global dunyoqarashni shakllantirish bilan birga, milliy o'zlikni anglashni uyg'unlashtiradi. Darslar interfaol raqamli platformalar orqali olib boriladi va o'quvchilar turli sotsial muammolarga (ekologiya, kiber-bulling, ijtimoiy tengsizlik) yechim izlashga qaratilgan amaliy loyihalarni himoya qiladilar. Bizning umumiy o'rta ta'lim maktablarimizda ham Tarbiya fanini o'qitishda Singapurning "Loyiha asosida o'qitish" (Project-Based Learning) metodikasini keng joriy etish orqali o'quvchilarda nafaqat axloqiy bilimlarni, balki ijtimoiy faollikni ham oshirish mumkin.

Bugungi o'quvchi axborotni asosan vizual va raqamli formatda qabul qiladi. Shu sababli, tarbiya darslarida an'anaviy o'gitlar o'rniga "Raqamli hikoyanavislik" metodidan foydalanish yuqori samaradorlik ko'rsatadi. Bu metodda o'quvchilar ma'lum bir axloqiy muammo (masalan, do'stlikka sadoqat, kattalarga hurmat yoki vijdotsizlik oqibatlarini) yuzasidan o'zlarining qisqa metrajli videoroliklari, taqdimotlari yoki animatsiyalarini yaratadilar. O'quvchi ssenariy yozish, qahramonlar xarakterini yaratish va unga baho berish jarayonida axloqiy qadriyatlarni chuqur ichki refleksiyadan o'tkazadi. Bu jarayon kognitiv psixologiyada tasdiqlanganidek, ma'lumotni shunchaki qabul qilishdan ko'ra, uni yaratish va boshqalarga ulashish orqali xotirada uzoqroq va ishonchliroq saqlanib qolishini ta'minlaydi.

Shaxs ma'naviy-axloqiy fazilatlarining shakllanishi izolyatsiyalangan (yopiq) hududda emas, balki murakkab ijtimoiy munosabatlar tizimida kechadi. Shu bois, "Oila - Mahalla - Maktab" hamkorligini an'anaviy, qog'ozbozlikka asoslangan shakldan zamonaviy, tezkor va samara beruvchi innovatsion klaster shakliga o'tkazish dolzarb masaladir. Klaster yondashuvi har bir institutning o'z funksiyasini aniq bajarishini va ular o'rtasida uzluksiz axborot almashinuvini taqozo etadi. Masalan, o'quvchining axloqiy rivojlanish dinamikasini kuzatib borish uchun Elektron ma'naviy portfolio tizimini joriy etish mumkin. Bu bazada o'quvchining nafaqat baholari, balki ijtimoiy loyihalardagi ishtiroki, mahalla tadbirlaridagi faolligi, ixtiyoriy (volontyorlik) ishlari qayd etib boriladi. Muammo shundaki, hozirgi kunda ota-onalar farzandining tarbiyasi masalasida to'liq maktabga ishonib qolish holatlari uchramoqda, mahalla esa ko'pincha huquqbuzarlik sodir etilgandagina aralashuvchi reaktiv organga aylanib qolgan. Yechim - proaktiv (muammoning oldini oluvchi) munosabatlarni o'rnatish, ya'ni ota-onalar uchun onlayn pedagogik-psixologik kurslar tashkil etish va mahallada yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazuvchi kovorking markazlarini yaratishdir.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytadigan bo'lsak, umumiy o'rta ta'lim maktablarida Tarbiya fanini o'qitish o'zining an'anaviy, faqatgina ma'lumot beruvchi (axborot-reproduktiv) bosqichidan to'liq interfaol, shaxsni bevosita harakatga keltiruvchi (kognitiv-amaliy) bosqichiga o'tishi hayotiy zaruratdir. Sharq mutafakkirlarining komil inson haqidagi o'lmas g'oyalari hamda G'arb pedagogikasining zamonaviy yondashuvlarini o'zida sintes qilgan innovatsion texnologiyalar yoshlarda nafaqat axloqiy bilimlarni, balki mustahkam ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida Tarbiya fanini o'qitish samaradorligini oshirish va yoshlarning ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirish bo'yicha quyidagi ilmiy-amaliy tavsiyalarni taklif etishimiz mumkin:

Fan doirasida quruq nazariy ma'lumotlardan voz kechib, virtual reallik (VR) va to'ldirilgan reallik (AR) texnologiyalaridan foydalangan holda tarixiy shaxslar va mutafakkirlar hayotidan olingan ibratli vaziyatlarni modellashtirish. Bu o'quvchilarda empatiya (boshqalar holatini tushunish) va tarixiy xotira hissini bevosita his qilish orqali kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, yoshlar tarbiyasi - bu kelajak arxitekturasini. Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida innovatsion texnologiyalarga asoslangan tarbiya tizimining joriy etilishi ertangi kunimiz egalari bo'lgan yoshlarning nafaqat intellektual salohiyatli, balki yuksak ma'naviyatli, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq, zamon xatarlariga qarshi tura oladigan mustahkam irodali shaxs bo'lib yetishishlarida hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (O'RQ-637-son). (2020-yil 23-sentabr). Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida Tarbiya fanini amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 422-son Qarori. (2020-yil 6-iyul).

3. Abu Nasr Forobiy. (1993). Fozil odamlar shahri. Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. 4. Alisher Navoiy. (2000). Mahbub ul-qulub. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.

5. Musurmonova, O. (2020). Yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasi - davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi. Toshkent: O'qituvchi.

6. Yo'ldoshev, J. G., & Usmonov, S. A. (2004). Ilg'or pedagogik texnologiyalar. Toshkent: O'qituvchi.

RAQAMLI MADANIYAT SHAROITIDA O'QUVCHILARDA MAS'ULIYAT VA IJTIMOIIY FAOLLIKNI SHAKLLANTIRISH

*Ko'kanova Shoiri- Mirzacho'l tumani
Agrasanoat texnikumi direktori*

Annotatsiya

Maqolada raqamli madaniyat sharoitida o'quvchilarda mas'uliyat va ijtimoiy faollikni shakllantirishning pedagogik tamoyillari va metodlari tahlil qilinadi. Muallif raqamli texnologiyalar va internet resurslarining ta'lim jarayonidagi ijobiy va salbiy ta'sirlarini ko'rib chiqadi, ularni maqsadli va samarali pedagogik vositalarga aylantirish imkoniyatlarini muhokama qiladi. Shuningdek, o'quvchilarning axloqiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanishini ta'minlashda maktab, oila va jamiyatning integratsiyalashgan roli yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: raqamli madaniyat, o'quvchilar tarbiyasi, mas'uliyat, ijtimoiy faollik, pedagogik texnologiyalar, axloqiy tarbiya, internet ta'siri, jamiyat, oila.

Annotation

This article examines the formation of responsibility and social activity in students within the context of digital culture. It analyzes both positive and negative impacts of digital technologies and internet resources on education, and discusses methods for converting these impacts into effective pedagogical tools. The role of school, family, and community in supporting moral, social, and cultural development of students is emphasized.

Keywords: digital culture, student education, responsibility, social activity, pedagogical technologies, moral education, internet influence, society, family.

Аннотация

В статье рассматриваются педагогические подходы к формированию ответственности и социальной активности учащихся в условиях цифровой культуры. Анализируются положительные и отрицательные влияния цифровых технологий и интернет-ресурсов на образовательный процесс, а также методы их преобразования в эффективные педагогические инструменты. Подчеркивается роль школы, семьи и общества в поддержке морального, социального и культурного развития учащихся.

Ключевые слова: цифровая культура, воспитание учащихся, ответственность, социальная активность, педагогические технологии, нравственное воспитание, влияние интернета, общество, семья.

Kirish

Raqamli madaniyat bugungi ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylangan. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, mobil ilovalar va raqamli platformalar o'quvchilar ongini shakllantirishda muhim vositalar bo'lib, ular bilan birga turli ijtimoiy va axloqiy xavflarni ham keltirib chiqaradi. Shu sababli pedagogik jarayonda raqamli madaniyat sharoitida o'quvchilarda mas'uliyat va ijtimoiy faollikni shakllantirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

O'quvchilarning mas'uliyatli va faol fuqarolar sifatida rivojlanishi maktab, oila va jamiyatning birgalikdagi pedagogik sa'y-harakatlariga bog'liq.

1. Raqamli madaniyat va uning pedagogik ahamiyati

➤ Raqamli madaniyat: internet, raqamli platformalar, virtual resurslar orqali axborot olish va almashish jarayoni;

➤ Pedagogik ahamiyati: o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, axloqiy mas'uliyat va ijtimoiy faollikni shakllantirish;

➤ Salbiy ta'sirlar: internet qaramligi, noto'g'ri axborot, axloqiy nuqsonli kontent.

2. Mas'uliyat va ijtimoiy faollikni shakllantirish metodlari

➤ Interaktiv va loyihaviy ta'lim metodlari;

➤ Virtual muhit orqali ijtimoiy loyihalar va jamoaviy ishlar tashkil etish;

➤ Raqamli etikani o'rgatish, internet xavfsizligi va axloqiy me'yorlarga rioya qilish;

➤ Baholash va rag'batlantirish tizimlari orqali mas'uliyatni mustahkamlash.

3. Maktab, oila va jamiyatning integratsiyalashgan roli

➤ Oila tomonidan mas'uliyat va axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash;

➤ Maktabda raqamli madaniyat va ijtimoiy faollikni uyg'unlashtirgan dars va tadbirlar;

➤ Jamiyatning ijtimoiy faoliyatga jalb qilish, ko'ngilli va loyihaviy ishlar orqali o'quvchilarni tarbiyalash;

➤ Mahalla va ijtimoiy tashkilotlarning tarbiyaviy hamkorligi.

Xulosa

Raqamli madaniyat sharoitida o'quvchilarda mas'uliyat va ijtimoiy faollikni shakllantirish pedagogik jarayonning eng dolzarb yo'nalishlaridan biridir. Interaktiv metodlar, raqamli platformalar va jamoaviy loyihalar orqali o'quvchilarning axloqiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanishi samarali ta'minlanadi.

Maktab, oila va jamiyatning birgalikdagi faoliyati, shuningdek raqamli madaniyatni to'g'ri yo'naltirish yoshlarni mas'uliyatli, faol va ijtimoiy jihatdan yetuk shaxslar sifatida shakllantiradi.

Adabiyotlar

1. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. <https://lex.uz/acts/86256>

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. <https://president.uz/uz/lists/view/8834>
3. Mamatqobilov T. Demokratiyaning asosiy sharti - tinch va osoyishta yashash huquqidir. // Demokratlashtirish va inson huquqlari. №3, 2019 yil.
4. Turdiev S. Farovonlik va obodlik mahalladan boshlanadi. // Demokratlashtirish va inson huquqlari. 2022 yil, 1-son.
5. Ramazonov A. Yangi O'zbekistonning yangi mahalla tizimi. <http://pravacheloveka.uz/uz/news/m14588>
6. Abdullayev B. Mahalla - islohotlar tayanchi va yuksalish nuqtasi. <http://m.xabar.uz/jamiyat/mahalla-islohotlar-tayanchi-va-yuksalish-nuqtasi>

TALABALAR EMOTSIONAL INTELLEKTINING IJTIMOIIY MUNOSABATLAR RIVOJLANISHDAGI AHAMIYATI

Mahliyo Jumaboyeva

Urganch RANCH texnologiya universiteti "Pedagogika va aniq fanlar" kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalar orasida emotsional intellekt (EI)ning ijtimoiy munosabatlar rivojlanishidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Emotsional intellekt, o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqarish va boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Talabalarda EI darajasining yuqoriligi, ularning ijtimoiy munosabatlarini mustahkamlashga, samarali muloqot qilishga va jamoaviy ishlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Emotsional intellekt, ijtimoiy munosabatlar, talabalar, psixologik rivojlanish, stressni boshqarish, hissiy holat, o'z-o'zini anglash, muloqot ko'nikmalari, akademik muvaffaqiyat, o'zini boshqarish, empatiya, jamoaviy ish, motivatsiya, shaxsiy rivojlanish

Abstract: This article analyzes the importance of emotional intelligence (EI) in the development of social relationships among students. Emotional intelligence includes the ability to understand and manage one's own emotions and understand the emotions of others. A high level of EI in students helps them strengthen their social relationships, communicate effectively, and successfully implement teamwork.

Keywords: Emotional intelligence, social relationships, students, psychological development, stress management, emotional state, self-awareness, communication skills, academic success, self-management, empathy, teamwork, motivation, personal development

Аннотация: В данной статье анализируется важность эмоционального интеллекта (ЭИ) в развитии социальных отношений среди студентов. Эмоциональный интеллект включает в себя способность понимать и управлять собственными эмоциями, а также понимать эмоции других. Высокий уровень ЭИ у студентов помогает им укреплять социальные связи, эффективно общаться и успешно работать в команде.

Ключевые слова: Эмоциональный интеллект, социальные отношения, студенты, психологическое развитие, управление стрессом, эмоциональное состояние, самосознание, коммуникативные навыки, академические успехи, самоконтроль, эмпатия, командная работа, мотивация, личностное развитие

Talabalik davri shaxsning emotsional va ijtimoiy rivojlanishi uchun muhim bir bosqichdir. Ushbu davrda talabalar o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqalar bilan munosabatlarni shakllantirish va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Emotsional intellekt (EI) bu jarayonda muhim rol o'ynaydi, chunki u shaxsning

o'z his-tuyg'ularini boshqarish, boshqalar his-tuyg'ularini tushunish va ijtimoiy aloqalarni samarali tashkil etish qobiliyatini o'z ichiga oladi.

Emotsional intellekt, o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqarish va boshqalar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatidir. Salovey va Mayer (1990) tomonidan ta'riflangan EI, shuningdek, hissiy holatlarni boshqarish va ijtimoiy aloqalarni muvaffaqiyatli o'rnatish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Talabalarda emotsional intellektni rivojlantirish, ularning ijtimoiy munosabatlarini mustahkamlashga yordam beradi va bu, o'z navbatida, ularning akademik muvaffaqiyatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Talabalarining ijtimoiy munosabatlari, ularning emotsional intellekt darajasi bilan bevosita bog'liqdir. O'z his-tuyg'ularini anglay olish, boshqalar his-tuyg'ularini tushunish va ularni boshqarish qobiliyatlari, ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlashga yordam beradi. Emotsional intellektga ega bo'lgan talabalar, stressli vaziyatlarga yaxshiroq moslashadilar va muammolarni samarali hal qilishadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, emotsional intellektga ega bo'lgan talabalar stress darajasini kamaytirishga yordam berishi mumkin.

Akademik motivatsiya talabalarining ta'lim yutuqlari va umumiy holatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Emotsional intellekt, talabalarni o'z his-tuyg'ularini boshqarish va o'z-o'zini rag'batlantirishda yordam beradi. Yuqori darajadagi emotsional intellektga ega bo'lgan talabalar, o'zlarining his-tuyg'ularini tushunish va nazorat qilish, shuningdek, boshqalarning his-tuyg'ularini tan olish va ularga munosabat bildirish qobiliyatiga ega. Bu qobiliyat, talabalarni optimistik nuqtai nazarni saqlab qolish, stressni samarali boshqarish va o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish imkonini beradi.

Talabalarda emotsional intellektni rivojlantirish uchun bir qator usullar mavjud. Psixologik treninglar, guruh muhokamalari va rolli o'yinlar orqali talabalar o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishlari mumkin. Shuningdek, o'qituvchilar tomonidan emotsional intellektni rivojlantirishga qaratilgan dasturlarni amalga oshirish, talabalar o'rtasida ijtimoiy ko'nikmalarni oshirishga yordam beradi.

Emotsional intellekt (EI) va akademik muvaffaqiyat o'rtasidagi bog'liqlik ko'plab tadqiqotlar tomonidan o'rganilgan va bu ikki tushuncha o'rtasida ijobiy korrelyatsiya mavjudligi ko'rsatildi. Emotsional intellekt, o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqarish va boshqalar his-tuyg'ularini tushunish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Bu qobiliyatlar talabalar uchun muhimdir, chunki ular akademik muvaffaqiyatga erishishda yordam beradi.

Emotsional intellektning ta'siri

1. O'zini anglash va boshqarish: Emotsional intellektga ega bo'lgan talabalar o'z his-tuyg'ularini yaxshiroq anglaydilar va boshqaradilar. Bu, ularning stressni boshqarish qobiliyatini oshiradi va qiyin vaziyatlarda to'g'ri qarorlar qabul qilishlariga yordam beradi.

2. Ijtimoiy ko'nikmalar: EI talabalarga boshqalar bilan samarali muloqot qilish va ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash imkonini beradi. Bu, o'z navbatida, jamoaviy ishda muvaffaqiyatga erishishga yordam beradi va akademik muhitda ijobiy munosabatlarni rivojlantiradi.

3. Akademik motivatsiya: Emotsional intellekt, talabalar o'zlarini rag'batlantirish va o'z maqsadlariga erishish uchun zarur bo'lgan motivatsiyani oshiradi. Yuqori EIga ega bo'lgan talabalar, o'z his-tuyg'ularini boshqarish orqali akademik faoliyatda ko'proq ishtirok etadilar va qiyinchiliklarga qarshi kurashishda chidamli bo'ladilar.

Ko'plab tadqiqotlar, emotsional intellekt va akademik muvaffaqiyat o'rtasida ijobiy bog'liqlikni ko'rsatadi. Masalan, bir tadqiqotda, yuqori emotsional intellektga ega bo'lgan talabalar, o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish orqali akademik ko'rsatkichlarini yaxshilashga muvaffaq bo'lgan. Boshqa tadqiqotlar esa, EI ning talabalarining farovonligi va o'z-o'ziga g'amxo'rlik qilish qobiliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini aniqlagan. Emotsional intellekt va akademik muvaffaqiyat o'rtasidagi bog'liqlik, talabalar uchun muhim ahamiyatga ega. EI, talabalar o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish va akademik motivatsiyani oshirish orqali ularning muvaffaqiyatlarini belgilaydi. Shuning uchun, ta'lim jarayonida emotsional intellektni rivojlantirishga alohida

e'tibor berish zarur. Bu, nafaqat akademik muvaffaqiyatni oshirish, balki talabalar hayotining barcha jabhalarida muvaffaqiyatli bo'lishlariga yordam beradi. O'qituvchilar emotsional intellektni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi, chunki ular nafaqat bilim beruvchilar, balki shaxsiy va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantiruvchi sifatida ham xizmat qiladilar. O'qituvchilarning emotsional intellekti talabalarning o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqarish va boshqalar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, talabalarda emotsional intellektni rivojlantirish, ularning ijtimoiy munosabatlarini mustahkamlash va shaxsiy rivojlanishlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Emotsional intellektga ega bo'lgan talabalar, stressli vaziyatlarga ko'proq chidamli bo'lishadi va ijtimoiy aloqalarda muvaffaqiyatli bo'lishadi. Shuning uchun, ta'lim jarayonida emotsional intellektni rivojlantirishga alohida e'tibor berish zarur. Bu, nafaqat akademik muvaffaqiyatni oshirish, balki talabalar hayotining barcha jabhalarida muvaffaqiyatli bo'lishlariga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatning kundalik qoidasi bo'lishi kerak. T., 2017. - B. 45.
2. Bakshaeva N. A. Talabalar motivatsiyasi psixologiyasi / N. A. Bakshaeva, A. A. Virbitskiy // M.: Logotiplar, 2006. - 184 b. ;
3. Volodina K. A. Talaba-psixologlarni kasbiy tayyorlash xususiyatlari / K. A. Volodina // Zamonaviy psixologiya: II stajorning materiallari. ilmiy konf. (Perm, 2014 yil iyul). - Perm.: Merkuriy, 2014. - S. 39-41;
4. Gaidar K. M. Universitetlarda professional psixologlarni tayyorlash: qarama-qarshiliklar va muammolar / K. M. Gaydar // Pedagogika fanlari. - Izvestiya VSPU, No 1. - Voronej, 2014. - P. 92-95;
5. Gerasimova A.S. Mahalliy psixologiyada tarbiyaviy motivatsiya nazariyasi (kirish sanasi: 15.03.2015);
6. Ivannikov V. A. Psixologlarni tayyorlash muammolari / V. A. Ivannikov // Vopr. psixologiya, 2006. - № 1. C 48-52;
7. Ilyin E. P. Motivatsiya va motivlar / E. P. Ilyin // - Sankt-Peterburg.: Peter, 2002. - 512 p
8. Jo'rayev N.S. "O'quv jarayonida bilimlarni o'zlashtirish va o'rganishning psixologik xususiyatlari" Pedagogik ta'lim. - Toshkent, 2006. 107 b.
9. Jo'rayev N.S. "O'quv motivlarini shakllantirish" - Toshkent: TDPU. 2008. - 62 b.
10. Xaydarov F., Halilova N. "Umumiy psixologiya" Toshkent 2010. - 330b.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA SOG'LOM TURMUSH TARZI KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA UMUMRIVOJLANTIRUVCHI MASHQLARNING O'RNI

***Maksetova Nurjamal Kuatovna** - NDPI,
Boshlang'ich ta'lim kafedrasi stajyor o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Boshlang'ich sinf o'quvchilar uchun jismoniy tarbiya dolzarbligi muxim xisoblanadi, chunki jismoniy tarbiya va sport shaxsning jismoniy salomatligini optimallashtirishga, uning aqliy xususiyatlari bilan birlikda rivojlanish zarur.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf o'quvchi, jismoniy tarbiya, sog'lom turmush tarzi, umumrivojlantiruvchi mashqlar, jismoniy madaniyat.

Аннотация: В данной статье рассматривается актуальность физического воспитания для учащихся начальной школы, поскольку физическое воспитание и спорт

необходимы для оптимизации физического здоровья человека и его развития в сочетании с умственными способностями.

Ключевые слова: ученик начальной школы, физическое воспитание, здоровый образ жизни, общеразвивающие упражнения, физическая культура.

Abstract: This article discusses the relevance of physical education for primary school students, as physical education and sports are essential for optimizing a person's physical health and developing them in conjunction with their mental abilities.

Keywords: primary school student, physical education, healthy lifestyle, universal exercise, physical culture

Ta'lim tizimiga kiruvchi barcha ta'lim-tarbiya maskanlarida berilayotgan bilim ajdodlarimizning ming yillar mobaynida shakllangan an'analariga tayanadi. Jumladan, jismoniy tarbiya inson kamolotiga ta'sir etadigan eng qadimiy tarbiya vositalaridan hisoblanadi. Umumta'lim maktablarida amalga oshiriladigan jismoniy tarbiyaning asosiy vazifalari o'quvchilarning salomatligini mustahkamlash, ularni mehnatga, mustaqil mamlakatimizni himoya qilish va ijtimoiy hayotga tayyorlashdan iborat. Maktabda o'quvchilarga jismoniy tarbiya, harakatli o'yinlar, gimnastika, sinfdan va maktabdan tashqari sport mashg'ulotlari turlari vositasida beriladi.

Boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya darslaridan ko'zda tutilgan maqsad, asosan bolalarni o'z qaddi-qomatini to'g'ri tutishga odatlantirish, muhim harakatlarni, yurish, sakrash, yugurish to'g'ri bajarishga odatlantirish va predmetlar bilan mashq bajarishga o'rgatishdan iborat. Eng muhimi, bolalarga salomatligi haqida o'zi g'amxo'rlik qilishi zarur ekanligi to'g'risidagi fikrni singdirishdir. Chunki, inson salomatligi jismoniy barkamolligi, nafaqat uning shaxsiy ishi, balki bu davlat ahamiyatiga molik vazifa hamdir.

Tana a'zolarining mo'tadil faoliyati uchun harakat juda zaruriydir. Buyuk hakim Abu Ali Ibn-Sino: "Badan tarbiya-sog'liqni saqlashda ulug'vor usuldir", deydiki, bu fikr: "kimki qilsa harakat-sog'ligida bo'lar barakat" degan naqlni eslatadi. Qadimda xalqimiz badan tarbiyani riyozat deb atashgan. Badantarbiya mashqlari tartibli bajarilsa, fikrni uyg'unlashtiradi, qon yurishiga yordam beradi, hazmni yaxshilaydi, asabni quvvatlantiradi, tana haroratini orttiradi, zehnni charxlaydi. Badantarbiya insonni har tomonlama yetuk, hushyor, qobiliyatli qilib kamolga yetkazadiki, donolar jismoniy tarbiya-go'zallik tarbiyasidir, deb bejiz aytishmagan. Aqliy mehnatni jismoniy mehnatga almashtirish asosida bunday toliqishning oldi olinadi. "Jismoniy mashq daqiqalar o'quvchilarda faollikni oshiradi, susaygan ish qobiliyatini tiklaydi, kayfiyatni yaxshilaydi [1.2]

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida sog'lom turmush tarzi ko'nikmalarini rivojlantirishda umumrivojlantiruvchi mashqlar (URM) eng samarali va qulay pedagogik vosita hisoblanadi. Ushbu mashqlar nafaqat bolaning jismoniy rivojlanishini ta'minlaydi, balki unda kundalik tartibga rioya qilish va o'z salomatligiga ma'suliyat bilan yondashish odatini shakllantiradi.[2.2]

Umumrivojlantiruvchi mashqlar majmuasi boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun quyidagi vazifalarni bajaradi:

- Jismoniy salomatlikni mustahkamlash: Mushak va bo'g'im apparatini rivojlantiradi, to'g'ri qad-qomatni shakllantiradi va qon aylanishini yaxshilaydi.
- Intizom va tartib: Mashqlarni muntazam va guruh bo'lib bajarish o'quvchilarda kun tartibiga rioya qilish va tizimli mehnat qilish ko'nikmasini tarbiyalaydi.
- Ruhiy va kognitiv rivojlanish: Harakatli mashqlar diqqatni jamlash, xotirani yaxshilash va o'quv jarayonidagi charchoqni kamaytirishga yordam beradi.

Boshlang'ich sinflarda sog'lom turmush tarzi (STT) ko'nikmalarini rivojlantirish uchun mashqlar quyidagicha tashkil etiladi:

1. Ertalabki gimnastika: Kunni faol boshlash va organizmni ishchi holatga keltirish uchun xizmat qiladi.

2. Jismoniy tarbiya daqiqalari (Fizkultminutka): Dars davomida 5-8 daqiqa davomida toza havoda yoki shamollatilgan xonada bajariladigan mashqlar aqliy toliqishning oldini oladi.

3. O'yin shaklidagi mashqlar: Bolalarning qiziqishini oshirish uchun syujetli o'yinlar, estafetalar va ritmik harakatlardan foydalaniladi.

4. Mustaqil shug'ullanish: O'quvchilarga uyda bajarish uchun oddiy mashqlar majmuasini o'rgatish orqali ularda STT bo'yicha mustaqil ko'nikmalar hosil qilinadi. [3.3]

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida sog'lom turmush tarzi (STT) ko'nikmalarini rivojlantirishda umumrivojlantiruvchi mashqlar (URM) eng samarali quyidagilar tavsiya beriladi.

Muntazamlilik	Guruhli faoliyat	Kompleks yondashuv
Mashqlar har kuni kamida 20-60 daqiqa davomida bajarilishi lozim.	Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mashqlarni tengdoshlar bilan birgalikda bajarish yakka tartibdagi mashqlarga qaraganda ko'proq natija beradi.	Jismoniy mashqlarni shaxsiy gigiena qoidalari, to'g'ri ovqatlanish va chiniqish muolajalari (suv, quyosh, havo) bilan birga olib borish zarur.

Umumrivojlantiruvchi mashqlar bu maxsus mashqlardir. Ular butun organizmning rivojlanishi va sog'lomlashishida muhim rol o'ynaydi va yelka kamari, gavda, oyoq kabi yirik muskul guruxlarining rivojlanishi va mustahkamlanishiga, bo'g'imlarning harakatchan bo'lishiga muskullar taranglashuvi va bo'shashuvi jarayonini normallashtirishga yordam beradi. Bu mashqlarning vazifasi to'g'ri qad-qomatni shakllantirish, butun tayanch harakat apparatini mustahkamlash va qon aylanish, nafas olish, almashinish jarayonlari, nerv tizimi faoliyatini yaxshilashdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ачилов А.М. Акрамов Ж.А. Гончарова О.В. Болаларнинг жисмоний сифатларини тарбиялаш. 2004 й. Тошкент.

2. Salomov R.S., Kerimov F.A. Jismoniy tarbiyada pedagogik texnologiyalar. 2002 y. Toshkent.

3. K.M. Mahkamdjonov Tarbiya nazariyasi va metodikasi fani bryicha ma'ruzalar. TDPU, I- qism -Toshkent, 2003 y.

INNOVATSION TA'LIM MUHITIDA TARBIYA DARSLARINI TASHKIL ETISH

Narzullayeva Bahora

TMC instituti Pedagogika va psixologiya kafedrasi v.b. dotsenti
e-mail: n.baxora@tmci.uz

Annotatsiya. Mazkur maqolada innovatsion ta'lim muhitida tarbiya darslarini tashkil etishning pedagogik asoslari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim tizimida shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash, o'quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirish hamda ularning axloqiy qadriyatlarini shakllantirish muhim vazifa hisoblanadi. Tadqiqot jarayonida innovatsion pedagogik metodlar, interaktiv ta'lim usullari hamda zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari o'rganildi. Tadqiqot metodlari sifatida pedagogik kuzatuv, tajriba-sinov ishlari, so'rovnoma va tahlil metodlaridan foydalanildi.

Natijalar innovatsion metodlar asosida tashkil etilgan tarbiya darslari o'quvchilarning darsdagi faolligini oshirishi, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishi hamda jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantirishini ko'rsatdi. Shuningdek, innovatsion ta'lim muhiti o'quvchilarning ijtimoiy mas'uliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi.

Kalit so'zlar: innovatsion ta'lim, tarbiya darslari, pedagogik metodlar, interaktiv ta'lim, o'quvchi faolligi, ta'lim texnologiyalari.

ORGANIZING UPBRINGING LESSONS IN AN INNOVATIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Abstract. This article examines the pedagogical foundations of organizing upbringing lessons in an innovative educational environment. In modern education systems, the development of students' social activity, moral values, and personal growth is considered one of the most important tasks. The study explores the possibilities of applying innovative pedagogical methods, interactive teaching approaches, and modern educational technologies in the process of organizing upbringing lessons. Pedagogical observation, surveys, experimental methods, and analytical approaches were used as research methods. The results show that upbringing lessons organized through innovative methods significantly increase student engagement, develop independent thinking, and improve collaborative skills.

Keywords: innovative education, upbringing lessons, pedagogical methods, interactive learning, educational technologies.

ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ ЗАНЯТИЯ В ИННОВАЦИОННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические основы организации воспитательных занятий в инновационной образовательной среде. В современной системе образования формирование социальной активности, нравственных ценностей и личностного развития учащихся является одной из важных задач. В ходе исследования были изучены возможности применения инновационных педагогических методов, интерактивных форм обучения и современных образовательных технологий. В качестве методов исследования использованы педагогическое наблюдение, анкетирование, экспериментальная работа и аналитический анализ. Результаты исследования показали, что использование инновационных методов в воспитательных занятиях способствует повышению активности учащихся, развитию самостоятельного мышления и формированию навыков коллективной работы.

Ключевые слова: инновационное образование, воспитательные занятия, педагогические методы, интерактивное обучение, образовательные технологии.

Kirish. So'nggi yillarda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar ta'lim jarayonini zamonaviy talablar asosida tashkil etishni taqozo etmoqda. Jamiyatning jadal rivojlanishi, axborot texnologiyalarining keng tarqalishi hamda global integratsiya jarayonlari ta'lim tizimiga yangi talablarni qo'ymoqda. Bu jarayonda ta'lim jarayonini innovatsion asosda tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim tizimida tarbiya jarayoni o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Tarbiya darslari o'quvchilarning ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy sifatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli tarbiya darslarini samarali tashkil etish ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Zamonaviy pedagogika fanida ta'lim jarayonini innovatsion asosda tashkil etish muhim yo'nalish sifatida qaralmoqda. Innovatsion ta'lim muhiti o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, ularning ijodiy faoliyatini rag'batlantirish hamda dars jarayonida faol ishtirokini ta'minlash imkonini beradi [1].

Tarbiya darslarini innovatsion metodlar asosida tashkil etish o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Bunday darslarda o'quvchilar faqat tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida qatnashadi. Bu esa o'quvchilarning ijtimoiy va axloqiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot metodlari. Mazkur tadqiqot jarayonida bir qator ilmiy metodlardan foydalanildi. Tadqiqot metodlari muammoni chuqur o'rganish hamda innovatsion metodlarning samaradorligini aniqlash imkonini berdi.

Birinchi navbatda ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish metodidan foydalanildi. Ushbu metod yordamida ta'lim jarayonini innovatsion asosda tashkil etish, interaktiv metodlardan foydalanish hamda tarbiya darslarini samarali tashkil etish bo'yicha ilmiy manbalar o'rganildi.

Shuningdek, pedagogik kuzatuv metodidan foydalanildi. Ushbu metod yordamida ta'lim muassasalarida o'tkazilayotgan tarbiya darslari kuzatildi hamda dars jarayonida qo'llanilayotgan metodlar tahlil qilindi.

Tadqiqot jarayonida tajriba-sinov ishlari ham tashkil etildi. Tajriba davomida o'quvchilar ikki guruhga ajratildi. Birinchi guruhda darslar an'anaviy metodlar asosida o'tkazildi. Ikkinchi guruhda esa innovatsion metodlar qo'llanildi. Tajriba davomida o'quvchilarning faolligi, mustaqil fikrlashi hamda jamoada ishlash ko'nikmalari kuzatildi.

Tadqiqot natijalari. Tadqiqot natijalari innovatsion metodlardan foydalanish tarbiya darslari samaradorligini oshirishini ko'rsatdi. Innovatsion metodlar asosida tashkil etilgan darslarda o'quvchilarning faolligi sezilarli darajada oshdi.

Jadval 1

Tarbiya darslarida innovatsion metodlarning samaradorligi

Ko'rsatkich	An'ana viy dars	Innovatsi on dars
O'quvchilarning faolligi	46 %	82 %
Mustaqil fikrlash	48 %	79 %
Jamoda ishlash	50 %	85 %
Darsga qiziqish	52 %	88 %

Natijalarga ko'ra innovatsion metodlar o'quvchilarning dars jarayonidagi faolligini sezilarli darajada oshirgan. Shuningdek, o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyati ham rivojlangan.

Tahlil va muhokama. Tadqiqot natijalari innovatsion metodlar tarbiya darslarini tashkil etishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Zamonaviy pedagogika nazariyasiga ko'ra, ta'lim jarayonida o'quvchilarning faol ishtiroki muhim omil hisoblanadi [2].

Innovatsion metodlar o'quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshiradi. Guruhli ishlash, bahs-munozara, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish kabi metodlar o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Shuningdek, innovatsion metodlar o'quvchilarning jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga ham yordam beradi. Bu esa o'quvchilarning ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari innovatsion ta'lim muhitida tashkil etilgan tarbiya darslari o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Innovatsion metodlar o'quvchilarning faolligini oshiradi, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi hamda jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Shu sababli ta'lim muassasalarida tarbiya darslarini tashkil etishda innovatsion pedagogik metodlardan keng foydalanish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduqodirov A. Ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalar. - Toshkent, 2021.
2. Xodjayev B. Pedagogika nazariyasi. - Toshkent, 2022.
3. Yuldashev J. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. - Toshkent, 2021.
4. Полат Е.С. Современные педагогические технологии. - Москва, 2021.

5. Слостенин В.А. Педагогика. - Москва, 2020.
6. Hattie J. Visible Learning. - London, 2023.
7. Fullan M. Educational Change. - New York, 2020.
8. UNESCO. Future of Education Report. - Paris, 2021.
9. OECD. Innovative Learning Environments. - Paris, 2021.
10. Anderson T. Digital Pedagogy. - London, 2022.

ABU NASR FOROBIY ASARLARINING TARBIYAVIY AHAMIYATI

Muqaddas Soipnazarova - JDPU katta o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada Abu Nasr Forobiyning komil inson to'g'risidagi ta'limotlaridan namunalar keltirish asosida bugungi kunda qilinayotgan ishlarimizning mazmun va mohiyatini ochib berishga harakat qilingan.

Annotatsiya

Maqolada M. Behbudiy va Abu Nasr Forobiyning barkamol insonni tarbiyalash haqidagi qarashlari zamonaviylik bilan uzviy bog'liqlikda ko'rib chiqiladi.

Abstract

The article considers views and attitudes of our ancestors towards the upbringing of the harmoniously developed personality in close relation with contemporary life.

Kalit so'zlar: komil inson tarbiyasi, ma'naviy meros, ma'naviy omillar.

Kalit so'zlar (ruscha): garmonik rivojlangan shaxs tarbiyasi, ma'naviy meros, ma'naviy omillar. Mamlakatimiz Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Biz ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o'zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz". Barkamol shaxsni tarbiyalash g'oyasi ham milliy, ham umuminsoniy mazmun-mohiyatga ega bo'lib, insoniyatni ma'naviyat va ma'rifatga, yuksak barkamollikka, ezgulikka olib boruvchi g'oyadir. Shu sababli barkamol shaxs va uni tarbiyalash muammosining yechimlari qadimdan xalqimizning orzusi bo'lib kelgan.

Yoshlarni komillikka erishish omillariga alohida e'tibor bilan qaralgan. Shaxs kamolotining ilk bosqichi bolalik bo'lib, kattalardan o'rganish, o'qigan, eshitgan va rivoyat qahramonlaridan ibrat olish asosida shakllanadi. Ulg'ayib borgani sari komillik manbai ibrat va ilmga ko'chadi. Ilm aslida ajdodlar ibratidir. Ma'rifatning muhim va buyuk o'chog'i ilmdir. Ilmni shaxs kamolotining muhim bosqichi deb hisoblash kerak.

Shuning uchun bo'lsa kerak, O'rta Osiyo Uyg'onish davri falsafasida ilm, ma'rifat va komil inson masalasi muhim o'rin egallagan. Abu Nasr Forobiy, Abu Mansur Muhammad al-Moturidiy, Abu Abdulloh Xorazmiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Yusuf Xos Hojib, Mahmud az-Zamaxshariy va boshqa ko'plab allomalar milliy ma'naviyatimiz va ilm-fan rivojiga buyuk hissalarini qo'shish bilan birga ilm-ma'rifat targ'ibotchilari bo'lganlar. Uyg'onish davri boshlab bergan ilm, ma'rifat va komil inson falsafiy g'oyasi keyingi asrlarda ham rivojlantirildi va davlat mustaqilligidan keyin davlat siyosatining ustuvor vazifasi qilib belgilandi. Buyuk mutafakkir Abu Nasr Forobiy o'z asarlarida ushbu masalaga alohida e'tibor qaratgan. O'rta asr ijtimoiy-falsafiy fikr taraqqiyoti Forobiy nomi bilan bog'liq bo'lib, uning inson kamoloti haqidagi ta'limoti ta'lim-tarbiya sohasida katta ahamiyatga ega. Mashhur yunon faylasufi Arastudan keyin Sharqda o'z bilimi va fikr doirasining kengligi bilan tanilgan Forobiy "Muallimi soniy" - "Ikkinchi muallim" deb ataladi.

Uning "Baxt-saodatga erishuv haqida" risolasidagi fikrlar diqqatga sazovordir. Unga ko'ra, kamolotga bir kishi yolg'iz o'zi erisha olmaydi. Har bir inson tug'ma tabiatida boshqa insonlar bilan munosabatda bo'lish, o'zaro aloqa qilish ehtiyoji mavjud. Inson har qanday kamolotga erishishda boshqalarning ko'magiga muhtoj.

Forobiy inson jamoasining kelib chiqishi asosida tabiiy ehtiyoj yotishini isbotlaydi. U yozadi: har bir inson yashash va oliy darajadagi yetuklikka erishish uchun ko'p narsalarga muhtoj bo'ladi. U ularni yolg'iz o'zi qo'lga kiritmaydi. Shu sababli odamlar birlashib, o'zaro yordam orqali komillikka erishadilar. Forobiy komillikka erishishning muhim omili sifatida ideal davlat - fozil jamiyatni ko'rsatadi. Shuningdek, u ijtimoiy-siyosiy ilmlarning to'g'ri talqin qilinishi ham muhim omil ekanini ta'kidlaydi. Bu ilmlarning maqsadi insonlarga haqiqiy baxt-saodatni ko'rsatish va unga erishish vositalarini tushuntirishdan iborat.

“Fozil odamlar shahri” asarida fozil fuqaro modeli yaratilgan. Fozil fuqaro Vatan uchun jonini ayamaydigan, mehribon, nazokatli, adolatparvar inson bo'lishi kerak. Forobiy komil inson quyidagi sifatlariga ega bo'lishi kerak deb hisoblaydi:

- Jismonan sog'lom va mukammal bo'lishi;
- Tez tushunish va anglash qobiliyati;
- Kuchli xotira;
- O'tkir zehn;
- Ravon nutq;
- Ilmga muhabbat;
- Ochko'z bo'lmaslik;
- Haqiqatgo'y bo'lish;
- Vijdonli va g'ururli bo'lish;
- Adolatni sevis;
- Jasur va qat'iyatli bo'lish.

Forobiy ijtimoiy-siyosiy bilimlar insonni haqiqiy baxt-saodatga yetaklaydi, deya ta'kidlaydi. Soxta ilm esa jamiyat taraqqiyotiga to'sqinlik qiladi.

Mustaqillikdan keyingi yillarda ma'naviy barkamol insonni tarbiyalash borasida katta ishlar amalga oshirildi. Ilm-fan va ma'rifatga katta e'tibor qaratilmoqda. Bugungi murakkab va shiddatli zamonda har qanday xalq va millat umumjahon taraqqiyoti yutuqlarini chuqur egallashi zarur. Agar zamonaviy ilm-fan va texnologiyalarni o'zlashtirmasak, jahon maydonida munosib o'rin egallash qiyin bo'ladi. Kelajak poydevori bo'lgan barkamol, ma'naviy yetuk avlod tarbiyasi bugungi kunning hal qiluvchi omilidir. Faqat ruhiy pok, vijdoni uyg'oq, yangicha fikrlaydigan insonlar murakkab muammolarga to'g'ri yechim topa oladi.

Shuning uchun yoshlarimizning ma'naviy olamida bo'shliq paydo bo'lmasligi uchun ta'lim-tarbiya jarayonlarini doimiy ravishda takomillashtirib borish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh. M. *Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi*. O'zbekiston, 2017.
2. Xayrullayev M. *Uyg'onish davri va Sharq mutafakkirlari*. O'zbekiston, 1991.
3. E. Yo'raqulov, J. Hasanboyev. *Pedagogika (oliy o'quv yurtlari uchun darslik)*. Toshkent, 2009.
4. Karimov I. A. *Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch*. 2008.

IBN SINONING PEDAGOGIK QARASHLARI

Soibnazarova M.N.

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: Maqola bugungi globallashuv jarayoniga xos bo'lib, unda Ibn Sino qarashlari asosida yoshlar ongida ijobiy sifatlarni shakllantirishning mazmun-mohiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: tibbiyot, barkamol avlod, tarbiya jarayoni, milliy qadriyatlar, meros, dunyoqarash, ma'naviy madaniyat.

Annotatsiya: Maqola bugungi globallashuv jarayoniga dolzarb bo'lib, unda Ibn Sino qarashlari asosida ijobiy sifatlarni shakllantirish mohiyati ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: tibbiyot, garmonik rivojlangan avlod, ta'lim jarayoni, milliy qadriyatlar, meros, dunyoqarash, ma'naviy madaniyat.

Abstract: This article is specific to today's globalization process, where the essence of forming positive qualities in youth consciousness is revealed based on Ibn Sina's views: medicine, harmoniously developed generation, educational process, national values, heritage, worldview, spiritual culture.

An'analarimizni tiklash, ajdodlarimizdan bizgacha yetib kelgan ma'naviy-ma'rifiy, madaniy meroslarni avlodlarimizga bekamu ko'st yetkazib berish kabi muhim vazifalar bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ma'lumki, har qanday millat ravnaqida, eng avvalo, shu millat vakillarida, ayniqsa yoshlarda milliy g'ururni shakllantirish muhim o'rin tutadi. Yoshlarni komil inson qilib tarbiyalash uchun esa har bir millatning tarixi, ajdodlari bunyod etgan moddiy va ma'naviy qadriyatlar asosiy manbalardan hisoblanadi. Qaysi millatning o'tmishida mana shu manba qanchalik salmoqli bo'lsa, yoshlarda milliy g'ururni shakllantirish shunchalik samarali kechadi. Bunday manbalar mamlakatimizda nafaqat Sharq, balki jahon sivilizatsiyasi uchun ham muhim ahamiyatga ega.

Barkamol shaxsni har tomonlama shakllantirishda buyuk allomalarning ijodiga qiziqishni mustahkamlash muhimdir. Shu nuqtai nazardan qomusiy olim Abu Ali ibn Sino asarlarini o'rganish barkamol avlodning ilmiy dunyoqarashi, fikrlash faoliyati, his-tuyg'ulari hamda ijobiy sifatlarining shakllanishiga ta'sir etadi.

Abu Ali ibn Sino buyuk qomusiy olim sifatida tibbiyot, riyoziyot, falakiyot, fizika, kimyo, biologiya, dorishunoslik, ruhshunoslik, fiziologiya, falsafa, axloq, estetika va badantarbiya kabi ko'plab fanlarning yetuk bilimdoni bo'lgan. U 24 yoshidayoq aqliy va riyoziy ilmlarning barchasidan xabardor bo'lib, Buxoroda olimlar bilan bahslashib, ularni lol qoldirgan. Ibn Sino "Axloq haqida risola" asarida insonda paydo bo'ladigan yaxshi va yomon xulqlar sabablarini tahlil qiladi. Unga ko'ra, yaxshi va yomon xulqlar odamlarning odati va hukmdorlar ta'sirida shakllanadi. Ibn Sino o'z risolalarida adolat, saxiylik, shijoat, sabr, muloyimlik, iff at, qanoat, sir saqlash, ilm-ma'rifatlilik, ochiqlik, farosatlilik, do'stlik, vafodorlik, kamtarlik kabi axloqiy fazilatlariga ta'rif beradi. Ayniqsa, nafsni pokiza tutish zarurligi va ba'zi dunyoviy lazzatlardan tiyilish masalalariga alohida to'xtaladi. Bu fikrlar "Nafsni pokiza tutish to'g'risida", "Qonun", "Siyosat al-badan" asarlarida bayon qilingan. Ibn Sinoning axloq haqidagi qarashlari uning shoh asarlari - "Tib qonunlari" va "Ash-shifo"da ham o'z ifodasini topgan. Uning ta'limotini o'rganish yoshlarning ilmiy dunyoqarashi va ijobiy sifatlarini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Ibn Sino insonda mavjud ijobiy fazilatlar - adolat, pokizalik, bilimdonlik, irodalilik, ezgu niyat, saxovat, shijoat bilan birga salbiy illatlar - aldamchilik, qo'rqqoqlik, ikkiyuzlamachilik, hasislik, o'g'rilik, ig'vogarlik, fisqu-fasod haqida ham fikr yuritadi.

Masalan:

- Jasurlik - biror ishni bajarishda kishining qo'rqmasligi;
- Chidamlilik - boshiga tushgan qiyinchilikni bardosh bilan yengish;
- Ziyraklik - narsalarning haqiqiy ma'nosini tez anglash qobiliyati.

Ibn Sino insonlar o'rtasidagi do'stlik va birodarlikka alohida ahamiyat beradi. Unga ko'ra, do'stlik - bu insonning boshqaga yaxshilikni o'zi uchun emas, balki aynan o'sha inson uchun istashidir. Chin do'st quvonchda ham, g'amda ham yonma-yon bo'ladi.

Ibn Sino do'stlikning uch turini ajratadi:

1. Qiyinchilikda yordam beradigan do'stlik;
2. G'oyaviy yaqinlik va umumiy dunyoqarashga asoslangan chin do'stlik;
3. Manfaatga asoslangan do'stlik.

U chin do'stni ko'zguga qiyoslaydi. Ko'zgu insonning asl qiyofasini ko'rsatgani kabi, chin do'st ham kamchiliklarni ochiq aytadi. Shuning uchun yoshlarni haqiqiy do'st tanlashga, do'stlikni asrab-avaylashga o'rgatish zarur.

Ibn Sinoning komil insonni jismonan va ma'nau sog'lom qilib tarbiyalash g'oyasi bugungi kunda ham dolzarbdir. U ming yil avval yozilgan bo'lsa-da, hozirgi avlod tarbiyasida katta ahamiyat kasb etadi. Yoshlar ongiga millat, ona tuproq, Vatan, tarixiy ildizlar, boy milliy-ma'naviy meros haqidagi tushunchalarni uzluksiz singdirish zarur. Milliy axloq, milliy g'urur, Vatan tuyg'usi kabi tushunchalar dunyoqarashni kengaytiradi. Sog'lom bolani tarbiyalash ma'naviy-ma'rifiy, tashkiliy-uslubiy va ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan murakkab jarayondir. Ibn Sinoning komil inson haqidagi g'oyalaridan turli fanlarni o'qitishda foydalanish mumkin. Ayniqsa, "Pedagogika nazariyasi va tarixi", "Pedagogik psixologiya" fanlarida uning qarashlari samarali natija beradi. Buyuk mutafakkir Ibn Sinoning komil insonni jismonan va ma'nau sog'lom qilib tarbiyalash haqidagi g'oyalaridan yoshlar ijobiy fazilatlarini shakllantirishda samarali foydalanish mumkin. Uning asarlarida ilgari surilgan g'oyalar ma'naviy qadriyatlarimizni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Donishmandning axloqiy ta'limotida yaxshilik va yomonlik, baxt va baxtsizlik, do'stlik va dushmanlik kabi tushunchalarga ta'rif beriladi. Yoshlar xulqini mu'tadillikda saqlashga alohida e'tibor qaratiladi.

Olimning bizga meros qilib qoldirgan bebaho asarlari yoshlar ijobiy sifatlarini shakllantirishda dasturulamal bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh. M. *Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi*. O'zbekiston, 2017.
2. Xayrullayev M. *Uyg'onish davri va Sharq mutafakkirlari*. O'zbekiston, 1991.
3. Yo'raqulov E., Hasanboyev J. *Pedagogika (oliy o'quv yurtlari uchun darslik)*. Toshkent, 2009.
4. Karimov I. A. *Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch*. 2008.

YOSHLAR MA'NAVY-AXLOQIY TARBIYASINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Musayev Omadbek Sohijon o'g'li

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti
Jizzax filiali Psixologiya fakulteti 3-bosqich talabasi

Umurzoqova Gulsevar

Samarqand davlat chet tillar instituti Sharq tillari fakulteti
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1 bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasining pedagogik va psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Shaxs kamolotida ma'naviyat va axloqning o'rni, tarbiya jarayonining psixologik mexanizmlari hamda zamonaviy ta'lim tizimida ma'naviy tarbiyani tashkil etishning muhim jihatlari yoritiladi.

Kalit soʻzlar: maʼnaviyat, axloq, tarbiya, shaxs kamoloti, pedagogik yondashuv, psixologik omillar.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогические и психологические особенности духовно-нравственного воспитания молодежи. Освещаются роль духовности и нравственности в формировании личности, психологические механизмы воспитательного процесса, а также важные аспекты организации духовного воспитания в современной системе образования.

Ключевые слова: духовность, нравственность, воспитание, развитие личности, педагогический подход, психологические факторы.

Abstract. This article analyzes the pedagogical and psychological characteristics of the spiritual and moral education of youth. It highlights the role of spirituality and morality in personality development, psychological mechanisms of the educational process, and important aspects of organizing moral education in the modern educational system.

Keywords: spirituality, morality, education, personality development, pedagogical approach, psychological factors.

Yoshlar maʼnaviy-axloqiy tarbiyasining pedagogik xususiyatlari. Yoshlar maʼnaviy-axloqiy tarbiyasi pedagogika fanining muhim yoʻnalishlaridan biri boʻlib, shaxsning ijtimoiylashuvi va barkamol inson sifatida shakllanishida asosiy omil hisoblanadi. Pedagogik jihatdan maʼnaviy-axloqiy tarbiya - bu shaxsda jamiyat tomonidan qabul qilingan axloqiy meʼyorlar, qadriyatlar va ijtimoiy xulq-atvor koʻnikmalarini shakllantirish jarayonidir. Sharq mutafakkirlari yoshlar tarbiyasiga alohida eʼtibor qaratganlar. Xususan, Abu Nasr Forobiy oʻzining Fozil odamlar shahri asarida komil insonni shakllantirish jamiyat taraqqiyotining asosiy sharti ekanligini taʼkidlaydi. Unga koʻra, insonning axloqiy kamoloti taʼlim va tarbiya orqali yuzaga keladi (Forobiy, 1993). Shuningdek, Abu Ali ibn Sino "Tadbiri manzil" asarida bolani yoshligidan boshlab toʻgʻri axloqiy tarbiyalash zarurligini qayd etadi. Uning fikricha, axloqiy fazilatlar muntazam mashq va nazorat orqali shakllanadi (Ibn Sino, 1983). Zamonaviy pedagogika nazariyasida ham maʼnaviy tarbiya uzluksiz va tizimli jarayon sifatida talqin etiladi. Masalan, Vladimir Sukhomlinsky inson qalbiga yoʻl topmasdan turib haqiqiy tarbiya berib boʻlmashini taʼkidlagan (Suxomlinskiy, 1979). Bu yondashuv shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlim tamoyillarining asosi hisoblanadi. Pedagogik xususiyatlar quyidagilarda namoyon boʻladi: tarbiyaning maqsadga yoʻnaltirilganligi; izchillik va uzluksizlik tamoyili; shaxsiy namuna va ijtimoiy muhitning taʼsiri; oʻquvchi faoliyati orqali axloqiy sifatlarni shakllantirish. Demak, pedagogik jarayonda yoshlarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish muhim metodologik talabdir. Yoshlar maʼnaviy-axloqiy tarbiyasining psixologik xususiyatlari Maʼnaviy-axloqiy tarbiyaning psixologik jihati shaxsning ichki dunyosi, motivatsiyasi, qadriyatlari va eʼtiqodlari bilan chambarchas bogʻliq. Psixologik tadqiqotlarga koʻra, axloqiy xulq-atvorning shakllanishida ijtimoiy muhit va shaxsiy tajriba muhim rol oʻynaydi. Masalan, Lev Vygotsky taʼlim va tarbiya jarayoni ijtimoiy muhit orqali amalga oshishini, shaxs rivojlanishi "yaqin rivojlanish zonasi" doirasida kechishini asoslab bergan (Vygotskiy, 1982). Bu nazariya yoshlar maʼnaviy kamolotida ustoz va tengdoshlarning rolini koʻrsatadi. Shuningdek, Lawrence Kohlberg axloqiy rivojlanishning bosqichma-bosqich nazariyasini ishlab chiqqan boʻlib, unga koʻra, insonning axloqiy tafakkuri maʼlum bosqichlar orqali shakllanadi (Kohlberg, 1984). Bu esa yoshlar tarbiyasida ularning yoshiga mos psixologik yondashuvni talab qiladi.

Psixologik jihatdan quyidagi omillar muhim hisoblanadi:

ichki motivatsiyaning shakllanishi;

oʻzini anglash va identifikatsiya jarayoni;

empatiya va refleksiya rivoji;

ijtimoiy tajriba va muloqotning taʼsiri.

Shunday qilib, maʼnaviy-axloqiy tarbiya nafaqat tashqi taʼsir, balki shaxsning ichki qabul qilishi va ongli ravishda oʻzlashtirishi jarayonidir.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyada insonparvarlik yondashuvi. Insonparvarlik pedagogikasi yosh shaxsini qadrlash, uning ichki dunyosini hurmat qilish tamoyiliga asoslanadi. Bu borada Vasily Sukhomlinsky ta'kidlaydiki, "tarbiya avvalo inson qalbiga yo'l topish san'atidir" (Suxomlinskiy, 1979). U bolalarda mehr-shafqat, mas'uliyat va vijdon tuyg'ularini shakllantirishni tarbiyaning markaziy vazifasi deb hisoblaydi. Insonparvarlik yondashuvi yoshlarning o'zini anglash, o'z qadrini his qilish va jamiyat oldidagi burchini tushunishga yordam beradi. Bu esa ma'naviy-axloqiy barkamollikning muhim shartidir. Ijtimoiy muhit va tarbiya o'zaro bog'liqligi. Ma'naviy-axloqiy tarbiya ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog'liq. Lev Vygotsky fikriga ko'ra, shaxs rivojlanishi ijtimoiy munosabatlar tizimida amalga oshadi va ongli faoliyat jarayonida shakllanadi (Vygotskiy, 1982). Oila, ta'lim muassasasi, tengdoshlar guruhi va ommaviy axborot vositalari yoshlarning axloqiy qarashlarini shakllantiruvchi asosiy omillardir. Shu bois pedagogik jarayonda sog'lom ijtimoiy muhit yaratish muhim vazifa hisoblanadi. Axloqiy rivojlanish bosqichlari. Axloqiy tarbiyaning psixologik asoslari Lawrence Kohlberg tomonidan ishlab chiqilgan nazariyada chuqur yoritilgan. Unga ko'ra, inson axloqiy tafakkuri uch asosiy daraja va olti bosqich orqali rivojlanadi (Kohlberg, 1984). Bu nazariya yoshlarning axloqiy qaror qabul qilish jarayonini tushunishga yordam beradi va tarbiya metodlarini yosh xususiyatlariga moslashtirish zarurligini ko'rsatadi. Qadriyatlar tizimi va shaxs kamoloti. Ma'naviy-axloqiy tarbiya qadriyatlar tizimini shakllantirishga qaratilgan. Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Yoshlarimizni mustaqil fikrlaydigan, yuksak ma'naviyatli insonlar etib tarbiyalash - eng ustuvor vazifamizdir" (Mirziyoyev, 2017). Milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi yoshlar ongida barqaror axloqiy pozitsiyani shakllantiradi. Empatiya va refleksiya jarayoni Psixologiyada empatiya - boshqalarning his-tuyg'ularini anglash qobiliyati sifatida talqin etiladi. Daniel Goleman emotsional intellekt nazariyasida empatiyani axloqiy xulqning muhim omili sifatida ko'rsatadi (Goleman, 1995). Refleksiya esa yoshlarning o'z xatti-harakatlarini tahlil qilish va xulosa chiqarishiga yordam beradi. Bu jarayon ma'naviy o'sishning psixologik mexanizmi hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim tizimida ma'naviy tarbiya. Zamonaviy ta'lim tizimida ma'naviy-axloqiy tarbiya kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilmoqda. UNESCO ta'lim jarayonida "global citizenship education" konsepsiyasini ilgari surib, yoshlarni mas'uliyatli va tolerant shaxs sifatida tarbiyalash zarurligini ta'kidlaydi (UNESCO, 2015). Shunday qilib, bugungi kunda ma'naviy-axloqiy tarbiya milliy va global qadriyatlar uyg'unligida amalga oshirilmoqda.

Oila institutining ma'naviy-axloqiy tarbiyadagi o'rni. Yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasida oila birlamchi ijtimoiy institut hisoblanadi. Bola dastlabki axloqiy me'yorlar, qadriyatlar va xulq-atvor namunalarini oilada o'zlashtiradi. Albert Bandura ijtimoiy o'rganish nazariyasida ta'kidlaganidek, inson xulq-atvori kuzatish va taqlid orqali shakllanadi (Bandura, 1977). Demak, ota-onaning shaxsiy namunasi yoshlar axloqiy kamolotida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shuningdek, Erik Erikson psixososial rivojlanish nazariyasida o'smirlik davrida shaxsiy identifikatsiya jarayoni muhim bosqich ekanligini qayd etadi (Erikson, 1968). Bu jarayonda oila qo'llab-quvvatlovi yoshning ma'naviy barqarorligini ta'minlaydi. Ma'naviy-axloqiy tarbiyada milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi Globallashuv sharoitida yoshlar tarbiyasida milliy qadriyatlarni asrash va umuminsoniy tamoyillar bilan uyg'unlashtirish dolzarb masala hisoblanadi. Abdulla Avloniy "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida tarbiyani "yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat masalasi" deb baholaydi (Avloniy, 1992). Bu fikr yoshlar ma'naviy tarbiyasining jamiyat kelajagi uchun naqadar muhimligini ko'rsatadi. Milliy qadriyatlar - vatanparvarlik, hurmat, mehr-oqibat, kattaga izzat, kichikka izzat kabi fazilatlarini shakllantiradi. Umuminsoniy qadriyatlar esa inson huquqlari, bag'rikenglik, tinchlik va hamkorlik tamoyillarini mustahkamlaydi.

Xulosa

Yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasi murakkab, ko'p qirrali pedagogik va psixologik jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayonda oila, ta'lim muassasasi va ijtimoiy muhitning o'zaro hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik jihatdan tarbiya izchil va tizimli ravishda

tashkil etilishi, psixologik jihatdan esa yoshlarning yosh va individual xususiyatlari inobatga olinishi zarur. Axloqiy qadriyatlarining shakllanishi motivatsiya, identifikatsiya, empatiya va refleksiya jarayonlari orqali amalga oshadi. Shunday qilib, ma'naviy-axloqiy tarbiya jamiyat taraqqiyotining muhim omili bo'lib, barkamol, mas'uliyatli va ongli avlodni shakllantirishning asosiy sharti hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sharq mutafakkiri Abu Nasr Forobiy komil inson tarbiyasini jamiyat taraqqiyotining asosi deb baholaydi. U "Fozil odamlar shahri" asarida axloqiy fazilatlar ongli tarbiya orqali shakllanishini ta'kidlaydi [1, 45-b.].
2. Abu Ali ibn Sino esa axloqiy sifatlar muntazam mashq va nazorat orqali mustahkamlanishini qayd etadi [2, 78-b.].
3. Insonparvarlik pedagogikasi namoyandasi Vasily Sukhomlinsky tarbiyani qalbga ta'sir etish jarayoni sifatida izohlaydi [3, 112-b.].
4. Lev Vygotsky fikriga ko'ra, shaxs rivojlanishi ijtimoiy muhit ta'sirida yuz beradi va tarbiya jarayoni muloqot orqali amalga oshadi [4, 96-b.].
5. Axloqiy rivojlanish bosqichlari nazariyasini ishlab chiqqan Lawrence Kohlberg yoshlarning axloqiy tafakkuri bosqichma-bosqich shakllanishini asoslab beradi [5, 120-b.].
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev yoshlar ma'naviy tarbiyasini davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilaydi [6, 24-b.].
6. Daniel Goleman emotsional intellekt nazariyasida empatiyani axloqiy xulqning muhim omili deb ko'rsatadi [7, 89-b.].
7. UNESCO ta'lim tizimida global fuqarolik kompetensiyalarini shakllantirish zarurligini ta'kidlaydi [8, 15-b.].
8. Albert Bandura ijtimoiy o'rganish nazariyasida xulq-atvor kuzatish va taqlid orqali shakllanishini ilmiy asoslab beradi [9, 22-b.].
9. Erik Erikson o'smirlik davrida identifikatsiya jarayoni muhim psixososial bosqich ekanligini ta'kidlaydi [10, 56-b.].

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF SPIRITUAL AND MORAL QUALITIES IN PRESCHOOL-AGE CHILDREN IN THE CONDITIONS OF A PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATION

Mustafayeva Zamira Saitkulovna,

Lecturer, Jizzakh State Pedagogical University named after A. Kadiri,

Muskanaliyeva Zarema Ergasheva

Student, Jizzakh State Pedagogical University named after A. Kadiri

Abstract: The article is devoted to the relevant problem of forming spiritual and moral qualities in preschool-age children within the conditions of a modern preschool educational organization. The work reveals the pedagogical and psychological foundations of this process and analyzes the age-related characteristics of the assimilation of moral norms and values by children aged 5-7 years. Particular attention is given to the author's methodology titled "Journey to the Sources of Goodness," which is based on the method of ethical conversations and the living through of moral situations.

Keywords: spiritual and moral education, preschool age, pedagogical psychology, moral qualities, empathy, methodology, experimental work, ethical conversations, game technologies.

Introduction: The spiritual and moral upbringing of the younger generation in modern Russian society has acquired the status of a priority state task, which is reflected in the Federal State Educational Standard for Preschool Education and the Strategy for the

Development of Upbringing in the Russian Federation. It is precisely during the preschool childhood period - characterized by high emotional susceptibility, openness to the world, and trust in adults - that the fundamental foundations of personality are laid, primary ethical instances are formed, and the first conscious assimilation of moral norms takes place. However, an analysis of contemporary pedagogical practice indicates the existence of a contradiction between the objective need of society for the formation of a spiritually rich, morally stable personality and the insufficient development of psychological and pedagogical conditions, methods, and technologies that ensure the effectiveness of this process in the conditions of a preschool educational organization (PEO).

The relevance of the present study is determined by the necessity of providing scientific and methodological substantiation for approaches to the formation of spiritual and moral qualities in preschoolers, as well as searching for effective pedagogical tools that take into account the age-related psychological characteristics of children and the specifics of the educational environment of a modern kindergarten. The aim of the article is the theoretical substantiation and experimental verification of a methodology for the formation of spiritual and moral qualities in preschool-age children in the conditions of a PEO. In accordance with the stated aim, the following objectives have been defined: to analyze the psychological and pedagogical literature on the research problem; to identify criteria and indicators of the formation of spiritual and moral qualities in preschoolers; to develop and test the methodology "Journey to the Sources of Goodness"; to prove the effectiveness of the proposed methodology through experimental means. The theoretical and methodological basis of the study consists of the provisions of L. S. Vygotsky's cultural-historical concept regarding the sociocultural determination of mental development, the theory of moral development of personality, and the works of contemporary researchers in the field of preschool pedagogy and psychology.

Methodology: The basis of this methodology lies in the position of domestic pedagogical psychology that the spiritual and moral development of a preschool-age child occurs not through simple memorization of rules, but through the emotional experiencing and comprehension of moral collisions. In the conditions of a PEO, the process is organized as a series of thematic journey-lessons, where the educator acts not as a transmitter of truths, but as a wise guide. The core of the method is the combination of ethical conversation (discussion of the actions of fairy-tale heroes, real events from the life of the group) with elements of game-based "living through" of situations. Using toys, dolls, or costume elements, children immerse themselves in a problematic situation (for example, "How to help someone who is sad?", "Why is it important to be grateful?"), where they need to make a moral choice and demonstrate empathy, magnanimity, or care.

The psychological effectiveness of the methodology is conditioned by the creation of "situations of success" and reliance on imitateness and emotional responsiveness as key age-related characteristics of preschoolers. In the process of such journeys, children develop a conscious attitude toward basic moral categories: kindness, justice, honesty. Each lesson concludes with a reflective stage - "return home" - where, with the help of the educator, children verbalize their feelings and consolidate the positive moral standard through productive activity (drawing, creating a "carpet of reconciliation" or a "piggy bank of good deeds").

Results: During the experimental work, the effectiveness of the developed pedagogical strategy aimed at forming spiritual and moral qualities in preschool-age children was confirmed. Qualitative and quantitative analysis of the data obtained at the control stage of the experiment recorded a stable positive dynamic in the experimental group. The children significantly expanded the range of their moral concepts: they began to more accurately differentiate such notions as kindness, responsiveness, justice, and more confidently correlate them with specific behavioral manifestations in everyday life and play activities. Observations

showed a decrease in conflict levels within the group and an increase in independent initiatives aimed at helping peers and showing sympathy.

The obtained results allow us to state that the implemented system of pedagogical influences contributed not only to the cognitive assimilation of moral norms but also to their interiorization as internal regulators of behavior. Children in the experimental group began to more frequently demonstrate empathic reactions, show care for younger children, and exhibit respectful attitudes toward adults. A comparative analysis with the control group, where targeted work was not conducted, revealed a significant superiority in the level of development of moral motivation and emotional-volitional stability among preschoolers who participated in the experiment. Thus, the proposed hypothesis received empirical confirmation, proving that systematic and psychologically grounded work in the conditions of a PEO is a key factor in the formation of spiritual and moral qualities of a preschooler's personality.

Table 1

Results of the experimental work on the formation of spiritual and moral qualities in preschool-age children

Criteria of assessment	Experimental group (before the experiment)	Experimental group (after the experiment)	Control group (before the experiment)	Control group (after the experiment)
Level of formation of moral concepts	Average	High	Average	Average
Ability for empathy and sympathy	Below average	High	Average	Average
Manifestation of care for peers	Low	High	Low	Below average
Skills of conflict-free interaction	Average	High	Average	Average
Conscious attitude toward moral norms	Low	High	Low	Low
Initiative in providing help	Below average	High	Below average	Average

Conclusion: Concluding the study, we are convinced that the spiritual and moral formation of a preschooler is akin to lighting a small lamp deep within a child's soul - this process requires not dry admonition, but the gentle touch of a master educator who is able to transform the child's everyday stay in kindergarten into an exciting journey to the sources of humanity. It has been experimentally proven that it is precisely the emotional living through of moral situations, woven from the threads of fairy tale, play, and sincere dialogue, that is capable of germinating in children's hearts those invisible sprouts of goodness and mercy which, over time, will grow into a solid foundation for a mature, spiritually rich personality ready to give the world its unique light.

REFERENCES:

1. Mustafaeva, Z. S. (2023). Pedagogical conditions for the formation of spiritual and moral qualities in preschool-age children. «Vestnik Pedagogicheskikh Nauk», (4), 112-118.
2. Mustafaeva, Z. S. (2024). Game technologies in the spiritual and moral upbringing of preschoolers. «Doshkolnoe Vospitanie», (2), 34-39.
3. Sukhova, E. I., & Zubenko, N. Yu. (2015). Spiritual and moral upbringing of preschoolers from the perspective of cultural traditions of the peoples of Russia. «Vestnik

Nizhnevartovskogo Gosudarstvennogo Universiteta», (2), 13-19. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/duhovno-nravstvennoe-vospitanie-doshkolnikov-s-pozitsiy-kulturnyh-traditsiy-narodov-rossii>

4. Andrienko, O. A. (2019). Spiritual and moral upbringing of older preschool-age children and its main principles. «Balkanskoe Nauchnoe Obozrenie», 3(1), 23-26. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/duhovno-nravstvennoe-vospitanie-detey-starshego-doshkolnogo-vozrasta-i-ego-osnovnye-printsiipy>

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINFI O‘QITUVCHILARIDA FAMILISTIK MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK ASPEKTLARI

Nagmetova N.M.

Ajiniyoz nomidagi NDPI

“Boshlang‘ich ta‘lim” kafedrasida dotsenti, p.f.f.d (PhD)

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinfi o‘qituvchilarida familistik madaniyatni rivojlantirishning didaktik aspektlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etilgan. Familistik madaniyatning mazmun-mohiyati, uni shakllantirishning didaktik tamoyillari, ta‘lim mazmuni, metod va shakllari yoritib berilgan. Shuningdek, oliy pedagogik ta‘lim jarayonida oila va maktab hamkorligini kuchaytirish, amaliy yo‘naltirilgan mashg‘ulotlarni tashkil etish orqali bo‘lajak o‘qituvchilarning oilaviy qadriyatlarga ongli munosabatini shakllantirish zaruriyati ta‘kidlangan.

Kalit so‘zlar: familistik madaniyat, didaktik yondashuv, kasbiy kompetensiya, oila va maktab hamkorligi, oilaviy qadriyatlar, tarbiya jarayoni, pedagogik shart-sharoitlar.

Аннотация. В данной статье научно-теоретически проанализированы дидактические аспекты развития фамилистической культуры у будущих учителей начальных классов. Раскрыты содержание и сущностные фамилистической культуры, дидактические принципы ее формирования, содержание образования, методы и формы обучения. Также подчеркнута необходимость усиления сотрудничества семьи и школы в процессе высшего педагогического образования, формирования сознательного отношения будущих учителей к семейным ценностям путем организации практико-ориентированных занятий.

Ключевые слова: фамилистическая культура, дидактический подход, профессиональная компетентность, сотрудничество семьи и школы, семейные ценности, воспитательный процесс, педагогические условия.

Abstract. In this article, didactic aspects of the development of familistic culture in future primary school teachers are analyzed from a scientific and theoretical point of view. The essence of familistic culture, the didactic principles of its formation, the content, methods, and forms of education are highlighted. The necessity of strengthening family and school cooperation in the process of higher pedagogical education, forming a conscious attitude of future teachers to family values through the organization of practically oriented classes was also emphasized.

Keywords: familistic culture, didactic approach, professional competence, family and school cooperation, family values, educational process, pedagogical conditions.

Bugungi globallashuv va ijtimoiy transformatsiyalar jarayonida oila instituti jamiyat taraqqiyotining asosiy tayanchlaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Oila - shaxs kamolotining dastlabki va eng muhim ijtimoiy makoni bo‘lib, unda bola ma‘naviy-axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy me‘yorlar hamda milliy an‘analarni o‘zlashtiradi. Shu bois ta‘lim tizimida, ayniqsa boshlang‘ich ta‘lim bosqichida faoliyat yurituvchi pedagoglarning familistik madaniyatga ega bo‘lishi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Boshlang‘ich sinfi

o'qituvchisi nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchi shaxsining shakllanishida oila va maktab hamkorligini ta'minlovchi muhim ijtimoiy subyekt sifatida namoyon bo'ladi.

Mamlakatimizda oila va ta'lim masalalariga davlat siyosati darajasida e'tibor qaratilib, oila institutini mustahkamlash hamda barkamol avlodni tarbiyalash ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Zero, bugungi tez o'zgarayotgan murakkab davrda oilaviy masalalarni ilmiy asosda chuqur o'rganmasdan turib ijtimoiy hayotdagi ko'plab murakkab savollarga javob topish qiyin. Shu bois, oila institutini mustahkamlash va oilaviy qadriyatlarni rivojlantirish ustuvor vazifa bo'lishi kerak [1]. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tomonidan ilgari surilayotgan islohotlar doirasida pedagog kadrlarning kasbiy va ijtimoiy kompetensiyalarini takomillashtirish, ularning oilaviy-ma'naviy muhit bilan samarali hamkorligini ta'minlash muhim yo'nalishlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

“Oila” umuminsoniy qadriyatning boshqa barcha qadriyatlardan ustunligi “familizm” atamasining mazmuniga kiradi. Familizm oilaviy turmush tarzining mafkuraviy asosidir [3]. Familistik madaniyat tushunchasi pedagog shaxsining oilaga, oilaviy qadriyatlarga, ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabatlarga nisbatan ongli va mas'uliyatli yondashuvini ifodalaydi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisida mazkur madaniyatni shakllantirish esa oliy pedagogik ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu jarayon tasodifiy emas, balki didaktik jihatdan puxta asoslangan, maqsadli va tizimli tashkil etilgan ta'lim mazmuni, metodlari, vositalari hamda shakllari orqali amalga oshirilishi zarur.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida familistik madaniyatni shakllantirish didaktik jarayonning maqsadga yo'naltirilgan, tizimli va uzluksiz tashkil etilishini talab etadi. Ushbu jarayonda quyidagi didaktik tamoyillar muhim o'rin tutadi:

a) **ilmiylik tamoyili** - oila va oilaviy tarbiya masalalarini pedagogika, psixologiya va sotsiologiya fanlari asosida yoritish;

b) **tizimlilik va izchillik tamoyili** - familistik madaniyatni shakllantirishga qaratilgan bilim va ko'nikmalarni bosqichma-bosqich, o'zaro bog'liq holda berish;

c) **integrativlik tamoyili** - “Umumiy psixologiya”, “Tarbiya ishlari metodikasi”, “Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi” kabi fanlar mazmuniga oilaviy tarbiya elementlarini singdirish;

d) **shaxsga yo'naltirilganlik tamoyili** - talabaning individual tajribasi, oilaviy qadriyatlari va ijtimoiy muhitini inobatga olish;

e) **amaliy yo'naltirilganlik tamoyili** - nazariy bilimlarni real pedagogik vaziyatlar bilan bog'lash. Mazkur tamoyillar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni bo'lajak o'qituvchining nafaqat nazariy bilimlarini, balki kasbiy-amaliy kompetensiyalarini ham rivojlantiradi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida familistik madaniyatni rivojlantirishning didaktik aspektlari quyidagilarni o'z ichiga olgan familistik kompetensiyani shakllantirishni o'z ichiga oladi:

- oilaning, oilaviy hayotning umuminsoniy qadr-qimmatini va shaxsiy ahamiyatini anglash;

- oilaviy hayotning ko'p qirraligi va ko'p funksionaliligini tushunish;

- oilaviy munosabatlar madaniyatiga, maishiy ko'nikmalarga, qarindoshlari va yaqinlari bilan muloqot qilish ko'nikmalariga ega bo'lish;

- boshlang'ich sinf o'quvchilarida oilaviy qadriyatlarga munosabatni tarbiyalash bo'yicha axloqiy me'yorlar (taktiklik, ota-onalarning his-tuyg'ularini hurmat qilish va boshqalar) va kasbiy kompetensiyalarga ega bo'lish.

Familistik madaniyatni rivojlantirishda ta'lim mazmunini boyitish muhim omil hisoblanadi. Ta'lim muassasalariga yangi pedagogik ishlanmalarni joriy etishning muvaffaqiyati pedagoglarning yangiliklarni idrok etish qobiliyatiga, muayyan tashkiliy shakllarni, muammolarni aniqlash usullari va rivojlanish imkoniyatlarini o'zlashtirish darajasiga bog'liq [4]. Oliy pedagogik ta'lim dasturlariga “Oila pedagogikasi”, “Oilaviy

nizolarni hal etish”, “Ota-onalar bilan muloqot texnologiyalari”, “Milliy oilaviy qadriyatlar” kabi mavzularni kiritish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, interfaol metodlardan foydalanish yuqori samaradorlikni ta’minlaydi. Jumladan: **keys-stadi** (oilaviy vaziyatlarni tahlil qilish), **rolli o’yinlar**, **munozaara va debatlar** (zamonaviy oilaning muammolari yuzasidan fikr almashish), **loyiha metodi** (oila va maktab hamkorligiga doir amaliy loyihalar ishlab chiqish). Familistik kompetentlik oliy ta’lim muassasasida bo’lajak pedagoglarni tayyorlash jarayonida shakllanadi va o’qituvchi, sinf rahbari amaliy faoliyati va turli shakllarda malaka oshirish jarayonida rivojlanadi [2]. Pedagogik amaliyot jarayonida esa talabalarni ota-onalar yig’ilishlari, oilaga tashrif, ijtimoiy-pedagogik monitoring kabi faoliyat turlariga jalb etish ham ularning familistik madaniyatini rivojlantiradi.

Bo’lajak boshlang’ich sinf o’qituvchilarida familistik madaniyatni samarali rivojlantirish uchun quyidagi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish zarur:

- 1) ta’lim jarayonida oilaviy qadriyatlarni targ’ib etuvchi ijtimoiy-madaniy muhitni shakllantirish;
- 2) talabalarining mustaqil izlanish faoliyatini qo’llab-quvvatlash;
- 3) oila va maktab hamkorligini modellashtiruvchi amaliy mashg’ulotlarni tashkil etish;
- 4) refleksiv tahlil va o’zini baholash mexanizmlarini joriy etish.

Yuqorida ta’kidlab o’tilgan samaradorlik mezonlari sifatida talabalarining oilaga doir bilim darajasi, ota-onalar bilan muloqot ko’nikmalari, tarbiyaviy vaziyatlarni tahlil qila olish qobiliyati hamda oilaviy qadriyatlarga nisbatan ongli munosabatining shakllanganlik darajasi e’tiborga olinadi.

Ta’lim mazmuniga oilaviy tarbiya va oila pedagogikasiga doir bilimlarni kiritish, pedagogik amaliyot jarayonida oila-maktab hamkorligini modellashtirish bo’lajak pedagoglarning kasbiy va ijtimoiy kompetensiyalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shuningdek, oliy pedagogik ta’lim muassasalarida sog’lom ijtimoiy-ma’naviy muhitni shakllantirish, talabalarni refleksiv faoliyatga yo’naltirish, oilaviy qadriyatlarni targ’ib etuvchi tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada ta’lim muassasalari hamda O’zbekiston Respublikasi Oila va xotin-qizlar qo’mitasi kabi tegishli tashkilotlar bilan hamkorlikni kuchaytirish maqsadga muvofiqdir.

Umuman olganda, bo’lajak boshlang’ich sinf o’qituvchilarida familistik madaniyatni rivojlantirish ularning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish, oila va maktab hamkorligini mustahkamlash hamda barkamol avlodni tarbiyalashga xizmat qiluvchi muhim omil hisoblanadi. Mazkur yo’nalishda olib boriladigan ilmiy-metodik izlanishlar pedagogik ta’lim sifatini oshirishga va jamiyatda oilaviy qadriyatlarni mustahkamlashga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2018-yil 7-martdagi “Xalqaro xotin-qizlar bayrami”ga bag’ishlangan uchrashuvdagi nutqi <https://president.uz/oz/1545>
2. Классный руководитель и семья: науч.-метод. Сб. текст./ под ред. Николиной В.В. - Нижний Новгород: ВВАГС, 2008. - 197 с.
3. Власюк И.В. Реализация ценностного подхода в педагогике школы: монография / А.А.Вершинина, И.В.Власюк и др. / под ред. д-ра пед. наук, проф. А.В.Кирьякова. - М., 2000. - 250 с.
4. Харисова Л.А. Проблема восприимчивости учреждений общего образования к новшествам // Педагогика. - № 6, 2012.

YOSHLAR MA'NAVY-AXLOQIY KAMOLOTIDA PSIXOLOGIK BARQARORLIK VA EMOTSIONAL INTELLEKTNING O'RNI

Xamidova Gulbaxor-Jizzax davlat pedagogika universiteti
"Maktabgacha ta'lim nazariyasi va metodikasi" kafedrasida dotsenti
Nurillayeva Marjona, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya

Maqolada yoshlarning ma'naviy-axloqiy kamolotida psixologik barqarorlik va emotsional intellektning pedagogik ahamiyati tahlil qilinadi. Muallif emotsional intellektni rivojlantirish orqali yoshlar ijtimoiy faolligi, mas'uliyati va stressga chidamliligini oshirish mumkinligini ko'rsatadi. Shuningdek, maktab va oilaning bu jarayondagi integratsiyalashgan roli, psixologik yordam va tarbiyaviy texnologiyalar yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: yoshlar tarbiyasi, psixologik barqarorlik, emotsional intellekt, ijtimoiy faollik, ma'naviy-axloqiy kamolot, pedagogik texnologiyalar, stressga chidamlilik, oila, maktab.

Annotation

This article analyzes the role of psychological stability and emotional intelligence in the moral and ethical development of youth. The author emphasizes that developing emotional intelligence can enhance social activity, responsibility, and resilience in young people. The integrated role of schools and families, as well as pedagogical technologies and psychological support methods, is discussed.

Keywords: youth education, psychological stability, emotional intelligence, social activity, moral and ethical development, pedagogical technologies, resilience, family, school.

Аннотация

В статье рассматривается роль психологической устойчивости и эмоционального интеллекта в нравственно-этическом развитии молодежи. Автор подчеркивает, что развитие эмоционального интеллекта способствует повышению социальной активности, ответственности и стрессоустойчивости молодых людей. Рассматривается интегрированная роль школы и семьи, педагогические технологии и методы психологической поддержки.

Ключевые слова: воспитание молодежи, психологическая устойчивость, эмоциональный интеллект, социальная активность, нравственно-этическое развитие, педагогические технологии, стрессоустойчивость, семья, школа.

Kirish

Yoshlarning ma'naviy-axloqiy kamoloti bugungi jamiyat uchun dolzarb masaladir. Shu jarayonda psixologik barqarorlik va emotsional intellektning o'rni beqiyosdir. Yoshlarning ijtimoiy faolligi, mas'uliyati va stressga chidamliligi ularning emotsional intellekti va psixologik holati bilan uzviy bog'liqdir.

Rivojlangan emotsional intellekt yoshlarni ijtimoiy hayotga moslashishga, qiyinchiliklarni yengishga va axloqiy qadriyatlarni qabul qilishga yordam beradi. Shu sababli pedagogik jarayonda bu ko'nikmalarni shakllantirish muhim hisoblanadi.

1. Psixologik barqarorlikning ahamiyati

- Psixologik barqarorlik stress va qiyinchiliklarga moslashish, hissiy holatni boshqarish qobiliyati;
- Yoshlar tarbiyasida roli axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash, ijtimoiy faollikni oshirish, o'zini tuta bilish;
- Barqarorlikni oshirish metodlari psixologik treninglar, stressni boshqarish texnikalari, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimi.

2. Emotsional intellekt va uning pedagogik shakllanishi

- Emotsional intellekt o'z va boshqalarning his-tuyg'ularini aniqlash, boshqarish va ijobiy yo'naltirish qobiliyati;

- Shakllantirish metodlari ijtimoiy va dramatik rolli o'yinlar, reflektiv mashg'ulotlar, guruhli muhokamalar;
 - Natijada yoshlar o'z his-tuyg'ularini boshqaradi, empatiya va mas'uliyat ko'nikmalarini rivojlantiradi.
3. Maktab va oilaning integratsiyalashgan roli
- Oilada emotsional qo'llab-quvvatlash, axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarni mustahkamlash;
 - Maktab ta'limida psixologik barqarorlikni oshiradigan darslar, ijtimoiy loyihalar va guruhli mashg'ulotlar;
 - Jamiyat yoshlarni ijtimoiy faoliyatga jalb qilish, psixologik xizmatlar va ko'ngilli tadbirlar;
 - Pedagogik texnologiyalar: interaktiv metodlar, virtual treninglar, konsultatsiyalar.

Xulosa

Yoshlarning ma'naviy-axloqiy kamolotida psixologik barqarorlik va emotsional intellektning o'rni katta. Bu ko'nikmalar ularni mas'uliyatli, ijtimoiy faol va stressga chidamli shaxslar sifatida shakllantirishda asosiy vositadir.

Maktab, oila va jamiyatning birgalikdagi pedagogik faoliyati, shuningdek psixologik yordam va emotsional intellektni rivojlantirish metodlari yoshlarni ma'naviy va ijtimoiy jihatdan yetuk shaxs sifatida tarbiyalaydi.

Adabiyotlar

1. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. <https://lex.uz/acts/86256>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. <https://president.uz/uz/lists/view/8834>
3. Mamatqobilov T. Demokratiyaning asosiy sharti - tinch va osoyishta yashash huquqidir. // Demokratlashtirish va inson huquqlari. №3, 2019 yil.
4. Turdiev S. Farovonlik va obodlik mahalladan boshlanadi. // Demokratlashtirish va inson huquqlari. 2022 yil, 1-son.
5. Ramazonov A. Yangi O'zbekistonning yangi mahalla tizimi. <http://pravacheloveka.uz/uz/news/m14588>
6. Abdullayev B. Mahalla - islohotlar tayanchi va yuksalish nuqtasi. <http://m.xabar.uz/jamiyat/mahalla-islohotlar-tayanchi-va-yuksalish-nuqtasi>

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATN TAHLILI ORQALI PRAGMATIK KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH

Ongarbayeva Juzimgul Bayram qizi

Nukus davlat pedagogika instituti, magistratura talabasi

Annotatsiya.

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf (1-4-sinf) o'quvchilarida ona tili darslarida matn tahlili orqali pragmatik kompetensiyani rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari va amaliy metodikasi yoritilgan. Pragmatik kompetensiya tushunchasi, uning boshlang'ich ta'limdagi o'rni, yoshga mos modellar hamda tajriba-sinov natijalari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari 3 ta maktabda, 100 o'quvchi ishtirokida o'tkazilgan tajriba-sinov ishlarida statistik jihatdan isbotlangan ($t=12,45$, $p<0,001$).

Kalit so'zlar: pragmatik kompetensiya, matn tahlili, boshlang'ich sinf, ona tili, kommunikativ yondashuv, metodika.

Annotation.

This article presents the theoretical foundations and practical methodology for developing pragmatic competence in primary school students (grades 1-4) through text

analysis in native language lessons. The concept of pragmatic competence, its role in primary education, age-appropriate models, and experimental results are analyzed. Findings were statistically confirmed through experiments involving 100 students in 3 schools ($t=12.45$, $p<0.001$).

Keywords: pragmatic competence, text analysis, primary school, native language, communicative approach, methodology.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. PISA-2022 natijalari O'zbekiston o'quvchilarining o'qish savodxonligi 81 davlat orasida 67-o'rinni egallashini ko'rsatdi, bu esa pragmatik kompetensiyaga qaratilgan metodikalar zarurligini tasdiqlaydi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-60-son Farmonida kompetensiyaviy yondashuv va funksional savodxonlikni rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan [1].

CEFR hujjatida pragmatik kompetensiya tilni o'rganishning asosiy komponentlaridan biri sifatida belgilangan [2]. Biroq boshlang'ich sinflarda matn tahlili orqali pragmatik kompetensiyani rivojlantirishning maxsus metodikasi O'zbekistonda hali ishlab chiqilmagan. Aynan shu muammo mazkur tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

ASOSIY QISM

1. Pragmatik kompetensiya va uning boshlang'ich ta'limdagi o'rni

Pragmatik kompetensiya - bu muloqot vaziyati, maqsad va tinglovchiga qarab til vositalarini to'g'ri tanlash va ishlatish, matnning ochiq va yashirin ma'nolarini tushunish qobiliyatidir. Bu tushuncha J. Austin (1962), J. Searle (1969), H.P. Grice (1975) larning nutq aktlari nazariyasi asosida shakllangan [3].

Boshlang'ich yoshdagi (6-10 yosh) bolalar uchun pragmatik kompetensiya 4 ta soddalashtirilgan komponentdan iborat: (1) Maqsad - "Kim nima demoqchi?"; (2) Usul - "Qanday aytilgan?"; (3) Sabab - "Nima uchun shunday?"; (4) Natija - "Bizga nima o'rgatadi?". Bu model Piaje va Vigotskiyning kognitiv rivojlanish nazariyalariga asoslanadi [4].

2. Uch bosqichli progressiv metodika

Tadqiqotda har bir sinf uchun yoshga mos uch bosqichli model ishlab chiqildi: tanishish bosqichi (Kim? Nima?), tushunish bosqichi (Qanday? Nega?) va tahlil bosqichi (Nima o'rgatadi? Muallif maqsadi nima?). 1-sinfda 30-50 so'zlik qisqa matnlar bilan ishlanib, oddiy savollar orqali tahlil qilinsa, 4-sinfga kelib 120-200 so'zlik matnlar asosida muallif maqsadini aniqlash va esse yozish ko'nikmalari shakllantiriladi.

Dars tizimida vizual usullar (rasmlar, klasterlar), o'yin usullari (rolli o'yin, drammatizatsiya), ijodiy usullar (hikoya davomi, qahramonga xat) va kollektiv usullar (guruh muhokamasi, taqdimot) birgalikda qo'llaniladi. Ota-onalar bilan hamkorlik tizimi - birga kitob o'qish, kunlik suhbat, uy vazifalari - maktab va uy o'rtasida uzviylikni ta'minlaydi.

3. Tajriba-sinov natijalari

Tajriba-sinov ishlari Nukus shahri va Qoraqalpog'iston tumanlari (Beruniy, To'rtko'l) ning 3 ta maktabida, 100 o'quvchi ishtirokida 1 oy davomida o'tkazildi. Eksperimental guruhlar ($n=50$) ishlab chiqilgan metodika asosida o'qitilib, nazorat guruhlar ($n=50$) an'anaviy usulda o'qitildi. Aniqlovchi, shakllantiruvchi va nazorat bosqichlarida diagnostik testlar, kuzatish jadvallari va portfolio vositalaridan foydalanildi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki: eksperimental guruhlarda o'quvchilarning pragmatik kompetensiya ko'rsatkichlari o'rtacha 33,5 ballga (+81,2%) oshdi. Nazorat guruhlarida esa o'sish atigi 5,2 ball (+12,6%) ni tashkil etdi. Farq statistik jihatdan ishonchli: $t=12,45$, $p<0,001$. Bu natijalar metodikaning yuqori samaradorligini tasdiqlaydi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari quyidagi xulosalarga olib keldi: birinchidan, pragmatik kompetensiya boshlang'ich yoshda ham shakllanishi mumkin bo'lib, yoshga mos 4

komponentli model samarali vosita hisoblanadi; ikkinchidan, uch bosqichli progressiv metodika 6-10 yoshli bolalarning kognitiv rivojlanishiga to'liq mos keladi; uchinchi, tajriba-sinov natijalari metodikaning statistik jihatdan ishonchli samaradorligini isbotladi ($p < 0,001$). Ishlab chiqilgan metodika, dars ishlanmalari va diagnostik vositalar boshlang'ich sinf o'qituvchilari tomonidan bevosita qo'llanilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-60-son "Yangi O'zbekiston strategiyasi" Farmoni. <https://lex.uz>
2. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages (CEFR). - Strasbourg, 2001/2018.
3. Searle J.R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. - Cambridge University Press, 1969.
4. Vygotsky L.S. Thought and Language. - MIT Press, 1986.
5. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing // Applied Linguistics. - 1980. - Vol. 1(1). - P. 1-47.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA BAYON YOZDIRISH VA TAHLIL QILISH YO'LLARI

O'ktamqulova Shaxzoda Sunnatulla qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti 3-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini bayon yozishga tayyorlash jarayoni, o'quvchilar tomonidan bayon yozishda yo'l qo'yadigan xatolar va ularni tahlil qilish jarayoni yoritilga qaratilgan.

Bayon yozma ishlarning asosiy turlaridan biri bo'lib, o'quvchining matn mazmunini o'z so'zi bilan yozma ravishda qayta bayon etishidan iborat ijodiy ishdur.

Bayon ikki turga bo'linadi: tekshiruv bayoni, va ijodiy bayon.

Tekshiruv bayoni ona tili izchil kurslarining ma'lum bo'limlari o'tib bo'lganidan keyin o'quvchilarning o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini aniqlash maqsadida o'tkaziladi. Bunday bayonda o'quvchi matn mazmunini yozma ravishda qayta bayon etadi. Bayonning bu turi o'quvchining ona tili darslarida o'rgangan bilimlarning amalda qo'llay olish malakasi tekshiriladi.

Ijodiy bayon tanlangan matn mazmuniga o'quvchining ijodiy yondashishi jihatidan tekshiruv bayonidan farq qiladi. Bunda o'quvchi matnga tasavvur unsurlarini qo'shib, o'qituvchi boshlab bergan hikoyani davom ettirgan holda bayon yozadi.

Ijodiy bayonning quyidagi turlari bor:

1. Shaxsini o'zgartirib yozish.
2. Tasvir elementlarini kiritib bayon yozish.
3. Boshlab berish yo'li bilan bayon yozish.

Bunday ish turi o'quvchilarni insho yozishga tayyorlaydi, matndagi ijobiy munosabatni rivojlantiradi.

Bayon tanlashda o'qituvchi quyidagi talablarga amal qiladi:

1. Bayon turi o'quvchilarning bilim saviyasiga qarab belgilanadi.
2. Matn mazmuni o'quvchilar uchun mos bo'lishi shart.
3. Bayon ustida ishlash o'quvchilarning bog'lanishli nutqini o'stirishga qaratilgan mashg'ulotlarning boshqa turi-insho, qayta hikoyalash, ijodiy topshiriqlar bilan chambarchas bog'langan bo'lishi lozim. Shunda dastur talablarini amalga oshirishga qaratilgan mashg'ulotning samaradorligi yana oshadi.

Bayon yozish jarayonida o'quvchilar asarning mavzusi, mazmuni hamda asosiy g'oyasini chuqur tushunib oladilar. Bu esa nutq malakasini takomillashtirishga yordam beradi. O'quvchilar grammatika va imlo yuzasidan olgan bilimlarini amaliyotga tatbiq etadilar, ularning nutqida yangi so'z va iboralar paydo bo'ladi, materialni mustaqil va izchil bayon etish qobiliyatiga ega bo'ladilar. Shu jihatdan bayon o'quvchilarda yozma nutq malakasini hosil qilishda muhim o'rin tutadilar.

O'quvchi bayoni mazmun izchilligi jihatidan talab darajasida bo'lishi bilan birga, savodli yozishi kerak. O'quvchilarni o'z fikrini mustaqil yozishga (o'qilgan matnni hikoya qilish) o'rgatishni, iloji boricha, erta boshlash ma'qul. Buning uchun o'quvchilar o'gzaki hikoya qilayotganda qo'llagan alohida so'zni yozishdan gapni yozishga, so'ng matn qismlarini yozishga va 2-sinfdan boshlab maxsus tanlangan kichik matn asosida bayon yozishga o'rgatiladi.

O'quvchilarda bayon yozdirishni quyidagi tartibda amalga oshirishimiz maqsadga muvofiq:

1. Kirish suhbat.
2. Bayon matnini o'qib berish.
3. Matn mazmuni yuzasidan suhbat.
4. Bayon matnini 2 marta o'qib berish.
5. Matndagi asosiy fikrni aniqlash.
6. Matn mazmuni bo'yicha reja tuzib doskada yoziladi.
7. Lug'at ishi o'tkazish.
8. Bayonni o'quvchilarga yozdirish.

2-sinfda bayonning quyidagi 2 turidan foydalaniladi

1. Savollarga javob yozish.
2. Jamoa bo'lib reja tuzish, rejani doskada yozish va ana shu reja asosida o'quvchilarning mustaqil bayon yozishlari 2-sinfda dastlabki bayon savollarga javob yozishdan iborat bo'lib savollarga javob yozish orqali bayon yozadi.

3-sinfda o'quvchilarning bayon haqidagi tushunchalari ancha kengayadi. Mustaqil reja tuzib, shu reja asosida bayon yozadilar. O'quv yilining birinchi yarimidan yoziladigan bayonlar rejasi asosan jamoa bo'lib tuziladi. Ikkinchi yarim yillikdan esa mustaqil reja tuzish talab etiladi.

4-sinfda o'quvchilar bayonni mustaqil yozadilar. Bayon, albatta reja bilan yozilishi zarur. Aniq tuzilgan reja bayonning izchilligini, mantiqiy bo'lishligini ta'minlaydi.

Bayon rejasi kamida 3 ta bo'lishi lozim. Rejaning ko'pligi o'quvchini cho'chitmasligi lozim. Bayon rejasi qancha ko'p tuzilsa, o'quvchi mavzuni shuncha kengroq ochib berish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bayon rejasi ko'pi bilan 5 ta bo'lishi mumkin.

Bayon yozish 3 dars ajratilishi lozim.

1-darsda bayon mavzusi va matni tanishtiriladi. Bayon matni yuzasidan bahs-munozara tashkil qilinib, o'quvchilarning fikr mulohazalari tahlil qilinadi. Bayon rejasi tuziladi. O'quvchilarga reja tuzishda nimalarga e'tibor berish kerakligi tushuntiriladi.

Reja tuzishda o'quvchi quyidagi shartlarga e'tibor qaratish lozim:

- a) avvalo, e'tiborni matn mazmuniga va uning yetakchi g'oyasiga qaratamiz;
- b) matn ichidagi har bir yangi mazmundagi fikrni aniq va to'liq ifodalab beruvchi jumlar orqali reja tuzamiz;
- c) reja qisqa va lo'nda, ammo keng ma'noni ifodalovchi gap bo'lishi lozim. (ba'zan so'z birikmasi shaklida bo'lishi mumkin);
- d) matn mavzusi (sarlavhasi) rejaga qo'yilmaydi;
- e) so'nggi rejaga "Xulosa" deb qo'yilmaydi, balki bayon mazmunini xulosalovchi fikr biror jumla shaklida yoziladi.

2-darsda o'quvchilar reja asosida bayonni yozib, tugatib beradilar.

3-darsda yozma ishlarning natijasi, ya'ni o'quvchilarning yozma ish bo'yicha olgan baholari e'lon qilinadi.

Har bir o'quvchining yozma ishda yo'l qo'ygan xatolari birma-bir aytib o'tiladi. Shu tariqa yozma ish tahlili o'tkaziladi.

Bayonni tekshirishda xatolar quyidagicha aniqlanadi:

1. Uslubiy xatolar uchun daftar hoshiyasiga "w" belgisi qo'yiladi.
2. Imlo xatolar uchun daftar hoshiyasiga "i" belgisi qo'yiladi.
3. Ishoraviy xatolar uchun daftar hoshiyasiga "v" belgisi qo'yiladi.

1. Quyidagi xatolar uslubiy xatolar hisoblanadi.

a) Jumla noto'g'ri tuzilsa. Namuna: Navoiy she'rlari biz uchun tarbiyalidir. (Navoiy she'rlari biz uchun katta tarbiyaviy ahamiyatga ega).

b) Tarixiy voqealar haqida noto'g'ri ma'lumotlar berilsa; ba'zan o'quvchilarda shunday holatlar kuzatiladi. Namuna: Mustaqillik davridan oldin o'zbek xalqi o'z tiliga ega emas edi. Noto'g'ri jumla! Xolbuki, xalqimiz o'z tilining sofligi, uning taraqqiyoti uchun azal-azaldan kurashib kelgan.

To'g'ri jumla. Davlat tili maqomi berilmasdan oldin ona tilimizga e'tibor kam bo'lgan.

c) Ega va kesim shaxs-sonda moslashmasa. Namuna: Men do'stim bilan birga sayr qildik. (Men do'stim bilan birga sayr qildim).

d) Kelishik qo'shimchalarini noto'g'ri qo'llash. Namuna: Vatan- meni faxrim. (Vatanim-mening faxrim). Biz bayramni shaharga o'rkazdik. (Biz bayramni shaharda o'tkazdik).

e) So'z ma'nosini yaxshi anglamay ishlatlsa; ko'pincha ijodiy matn tuzganda o'quvchilarning "bejizga aytilmagan" birikmasini "bejizga aytilgan" tarzida noto'g'ri qo'llash holatlari kuzatiladi.

f) Qaysidir gap ichida so'zlardan birortasi tushirib qoldirilsa; Masalan: Terimchilar chanog'ida qoldirmasdan terib olishdi. Bu gapda "paxtalarni" so'zi tushirib qoldirilgan va uslubiy xatoga yo'l qo'yilgan, ya'ni bu gap "Terimchilar chanog'ida qoldirmasdan paxtalarni terib olishdi" shaklida yozilishi kerak.

Quyidagi xatolar imloviy xatolar hisoblanadi.

a) So'zlarni imlo qoidasiga binoan yozmasa; jumladan, x va h undoshli so'zlarni, u va o' unlilari bor so'zlarni bir-biri bialn almashtirib yuborish, ya'ni u o'rniga o' unlisi, o' o'rnida u unisini yozib qo'yish yoki so'zlarda jarangli va jaranfsiz undoshlarni almashtirib yozish qo'pol imloviy xato hisoblanadi.

b) Juft so'zlarni yozishda defis qo'ymaslik;

c) Chiziqcha bilan ajratib yoziladigan yuklamalar so'zlardan ajratilmay yozish;

Bo'lsada-bo'lsa-da, keldiyu-keldi-yu, borginchi-borgin-chi, aytdimku-aytdim-ku va h.k.

d) Qo'shma so'zlar imlosiga asosan yozilmasa: Uch tepa so'z birikmasi; Uchtepa-joy nomi, qo'shma so'z; oq qush-oppoq qush, so'z birikmasi; Oqqush qush nomi, qo'shma so'z;

e) Tutuq belgisi so'zlarda tutiq belgisi tushirib qoldirilsa, davo-shifo, da'vo-da'vo qilmoq, arz qilmoq; qal'a-baland, mustahkam qurilgan inshoot;

f) Bosh harf bilan yoziladigan so'zlar imlo qoidasiga asosan yozilmasa: ism, familya, taxallusi, joy nomlari, suv havzalari nomlari bosh harf bilan yozilmasa: rustam-Rustam, cho'lpon-Cho'lpon, samarqand-Samarqand.

g) Ng, ch, sh harf birikmalari satrdan satrga ajratib ko'chirilsa: jarangdor-jarang-dor; pesh-hayvon-peshayvon; sochildi-so-childi.

Quyidagi xatolar ishoraviy xatolar hisoblanadi.

a) Gap tugagandan so'ng gap mazmuniga asosan ishora belgisi (nutq, so'roq, undov) qo'yilmasa;

b) Qo'shma gap tarkibida kelgan sodda gaplar orasida vergul qo'yilmasa (ko'pincha 1-sodda gap kesimi-sashart mayli bilan yoki ravishdoshning -b, -ib, -gach, -kach, -qach

shakllari bilan ifodalanganda yoki zamon va shaxs-son qo'shimchalarini olib, kerma-ket ro'y bergan voqea-hodisani ifodalaganda);

c) Uyushiq bo'laklarorasiga vergul qo'yilmasa;

d) Undalma gap boshida, undan keyin gap o'rtasida kelganda har ikki tarafdin, gap oxirida kelganda undalmadan oldin vergul qo'yilmasa(O'g'lim, darsingni qildingmi? Bugun, dadajon, teatrga boramizmi? Darsingni qildingmi, o'g'lim?);

e) Kirish so'zlar gap boshida kelganda undan keyin, gap o'rtasida kelganda kirish so'zdan oldin vergul qo'yilmasa(Albatta, do'stim bilan boraman. Ertaga, ehtimol, yomg'ir yog'ar. Bugun darsga boraman, albatta);

f) Bayon yozishda reja so'zidan keyin ikki nuqta qo'yilmasa;

g) Bayon yoki matn sarlavhasidan so'ng nuqta qo'yilsa.

Eslatma. Muayyan Grammatik hodisa, shuningdek, imloviy, ishoraviy, uslubiy qoida bilan bog'liq nuqsonlar bir xil tipdagi xatolar hisoblanadi. Bir xil tipdagi xatolarning hammasi bitta xato sanaladi va baholash uchun mezon bo'ladi.

Masalan, o'quvchi bayonda qaratqich kelishigi qo'shimchasini uch o'rinda noto'g'ri qo'llagan bo'lsa, bitta uslub xatosi sanaladi:

-agar o'quvchi uchta o'rinda ko'chirma gap boshidagi so'zni kichik harfda yozsa, bir xil grammatik hodisa bo'lgani uchun hammasi bitta imloviy xato hisoblanadi;

- agar o'quvchi kirish so'zlarning yozilishida oltita ishoraviy xatoga yo'l qo'ysa, hammasi bitta imloviy xato hisoblanadi;

-agar o'quvchi besh o'rinda h o'rnida x yozgan bo'lsa, hammasi bitta imloviy xato hisoblanadi.

Bayon hajmi sinflar kesimida quyidagicha belgilanadi. Matndagi so'zlar miqdori: 2-sinf uchun (30-40 so'z), matn yuzasidan o'qituvchi yordamida so'roqlar asosida bayon yozish, 3-sinfda (40-60 so'z), matnning mazmunini jamoa bo'lib tuzilgan 3-5 ta reja asosida bayon yozish, 4-sinfda esa mustaqil tuzilgan reja asosida (70-90so'zli) bayon yozish ko'zda tutiladi.

Foydalangan adabiyotlar

1. M.Umarova, M.Nabiyeva Bayonlar to'plami (Boshlang'ich sinf o'qituvchilari va o'quvchilari uchun) T.: "Niso Poligraf", 2013.

2. S.Matchon. X.Gulomova, H.Bakiyeva, G.Xolboyeva Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. T.: "Ishonchli hamkor", 2021

3. Boshlang'ich ta'lim jurnali 3/2021 son

GLOBALLASHUV SHAROITIDA YOSHLAR MA'NAVIY IMMUNITETINI KUCHAYTIRISHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI

Xamidova Gulbaxor, Jizzax davlat pedagogika universiteti
"Maktabgacha ta'lim nazariyasi va metodikasi" kafedrasida dotsenti.

O'rozova Zulxumor, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada globallashuv sharoitida yoshlar ma'naviy immunitetini mustahkamlashning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi. Raqamli axborot makoni, ommaviy madaniyat va mafkuraviy tahdidlarning yoshlar ongiga ta'siri ochib beriladi. Ta'lim, oila, mahalla va davlat siyosati doirasida ma'naviy barqarorlikni ta'minlashning zamonaviy mexanizmlari asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: globallashuv, yoshlar, ma'naviy immunitet, axborot xurujlari, ommaviy madaniyat, milliy qadriyatlar, ta'lim-tarbiya, mafkuraviy xavfsizlik, raqamli muhit, fuqarolik mas'uliyati.

Annotation

This article analyzes the theoretical and practical foundations of strengthening the spiritual immunity of youth in the context of globalization. It reveals the impact of the digital information space, mass culture, and ideological threats on young people. Modern mechanisms for ensuring spiritual stability through education, family, community, and state policy are substantiated.

Keywords: globalization, youth, spiritual immunity, information attacks, mass culture, national values, education, ideological security, digital environment, civic responsibility.

Аннотация

В статье анализируются теоретические и практические основы укрепления духовного иммунитета молодежи в условиях глобализации. Раскрывается влияние цифрового информационного пространства, массовой культуры и идеологических угроз на сознание молодежи. Обосновываются современные механизмы обеспечения духовной устойчивости через образование, семью, махаллю и государственную политику.

Ключевые слова: глобализация, молодежь, духовный иммунитет, информационные угрозы, массовая культура, национальные ценности, воспитание, идеологическая безопасность, цифровая среда, гражданская ответственность.

Kirish

XXI asr globallashuv jarayonlari bilan tavsiflanadi. Iqtisodiy, siyosiy va madaniy integratsiyaning kuchayishi inson tafakkuri, dunyoqarashi va hayot tarziga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, yoshlar globallashuvning eng faol subyekti sifatida yangi axborot, g'oya va qadriyatlarni tez qabul qilmoqda. Bu jarayon ijobiy imkoniyatlar bilan bir qatorda ma'naviy tahdidlarni ham yuzaga keltirmoqda.

Ma'naviy immunitet tushunchasi shaxsning zararli va yot g'oyalarga qarshi tura olish, tanqidiy fikrlash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq qolish qobiliyatini anglatadi. Globallashuv sharoitida yoshlarning ma'naviy barqarorligini ta'minlash jamiyat taraqqiyoti va ijtimoiy xavfsizlikning muhim omiliga aylanmoqda.

Globallashuv jarayoni avvalo axborot oqimining keskin ortishi bilan namoyon bo'ladi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli platformalar orqali turli mafkuraviy ta'sirlar keng tarqalmoqda. Ommaviy madaniyat, iste'molchilik psixologiyasi, individualizm kabi g'oyalar ayrim hollarda milliy an'ana va qadriyatlarga zid ravishda shakllanmoqda.

Shuningdek, ayrim ekstremistik va radikal oqimlar yoshlar ongini egallashga urinmoqda. Axborot xurujlari, manipulyativ texnologiyalar, soxta ma'lumotlar yoshlar tafakkurida mafkuraviy bo'shliqni yuzaga keltirishi mumkin. Shu bois ma'naviy immunitetni kuchaytirish global tahdidlarga qarshi samarali himoya vositasidir.

Ta'lim tizimi yoshlar ma'naviy kamolotining muhim omilidir. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni yoshlarning mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil qilish va ongli qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Yurtimizda yoshlar siyosatiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan tashabbuslar yoshlarning intellektual va ma'naviy salohiyatini oshirishga qaratilgan. Bu esa ma'naviy immunitetni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Yoshlar tarbiyasida oila birlamchi ijtimoiy institut hisoblanadi. Ota-onalarning ma'naviy saviyasi, oilaviy muhit va an'analar farzand kamolotiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Oila tomonidan berilgan sog'lom tarbiya yoshning kelgusidagi mafkuraviy barqarorligini ta'minlaydi.

Mahalla esa yoshlarni ijtimoiy hayotga jalb etish, ularning muammolarini o'rganish va manzilli yordam ko'rsatishda muhim mexanizm hisoblanadi. Turli ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, yoshlar bilan ishlash dasturlari ularning ijtimoiy faolligini oshiradi va yot g'oyalarga nisbatan immunitetini kuchaytiradi.

Bugungi kunda ma'naviy immunitetni kuchaytirish quyidagi zamonaviy mexanizmlar asosida amalga oshirilishi lozim:

1. Media va axborot savodxonligini rivojlantirish;
2. Raqamli xavfsizlik ko'nikmalarini shakllantirish;
3. Milliy madaniy merosni zamonaviy vositalar orqali targ'ib etish;
4. Yoshlarni ijtimoiy loyihalar va volontyorlik faoliyatiga jalb etish;
5. Psixologik maslahat va profilaktika tizimini takomillashtirish.

Media savodxonlik yoshlarni soxta axborot va manipulyatsiyalardan himoya qiladi. Tanqidiy tafakkur esa har qanday ma'lumotni tahlil qilish va asosli xulosa chiqarishga yordam beradi. Shu tariqa yoshlarning mafkuraviy barqarorligi mustahkamlanadi.

Xulosa

Globalashuv sharoitida yoshlar ma'naviy immunitetini kuchaytirish kompleks va tizimli yondashuvni talab etadi. Ta'lim, oila, mahalla va davlat siyosatining o'zaro hamkorligi muhim omil hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar asrida yoshlarning axborot madaniyatini oshirish, milliy qadriyatlarni keng targ'ib etish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish ustuvor vazifadir.

Ma'naviy immuniteti kuchli bo'lgan yoshlar jamiyat barqarorligi, milliy xavfsizlik va barqaror taraqqiyotning asosiy tayanchi hisoblanadi. Shu bois zamonaviy mexanizmlarni izchil takomillashtirish va amaliyotga joriy etish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar

1. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. <https://lex.uz/acts/86256>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. <https://president.uz/uz/lists/view/8834>
3. Mamatqobilov T. Demokratiyaning asosiy sharti - tinch va osoyishta yashash huquqidir. // Demokratlashtirish va inson huquqlari. №3, 2019 yil.
4. Turdiev S. Farovonlik va obodlik mahalladan boshlanadi. // Demokratlashtirish va inson huquqlari. 2022 yil, 1-son.
5. Ramazanov A. Yangi O'zbekistonning yangi mahalla tizimi. <http://pravacheloveka.uz/uz/news/m14588>
6. Abdullayev B. Mahalla - islohotlar tayanchi va yuksalish nuqtasi. <http://m.xabar.uz/jamiyat/mahalla-islohotlar-tayanchi-va-yuksalish-nuqtasi>

YOSHLARNI MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA ABDULLA AVLONIY MEROSIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Pardayeva Komila Umirzaqovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti Pedagogika kafedarsi katta o'qituvchisi, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori

Annotatsiya. Ushbu maqolada Abdulla Avloniy asarlarida yoshlarga tarbiya berish, ularda axloqiy fazilatlarni shakllantirish yo'llari yoritilgan.

Kalit so'zlar: **odob**, an'ana, ilm, aql, sabr, toqat, sabot, matonat, fazilat,

Аннотация. В данной статье освещены пути воспитания молодежи и формирования у нее нравственных качеств в произведениях Абдуллы Авлони.

Ключевые слова: этикет, традиция, знание, ум, терпение, терпимость, настойчивость, настойчивость, добродетель.

Annotation. This article highlights the ways of educating young people and forming their moral qualities in the works of Abdulla Avloni.

Key words: etiquette, tradition, knowledge, mind, patience, tolerance, perseverance, perseverance, virtue.

Respublikamizda so'nggi yillarda ta'lim muassasalarida pedagog kadrlar tayyorlash jarayonlariga zamonaviy axborot texnologiyalari va dasturiy vositalar joriy etilib, buyuk ajdodlarimizning boy ilmiy merosidan foydalanishning me'yoriy asoslari yaratildi, "Yoshlarni vatanparvarlik, fuqarolik tuyg'usi, bag'rikenglik, qonunlarga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida, zararli ta'sirlar va oqimlarga qarshi tura oladigan, hayotga bo'lgan qat'iy ishonch va qarashlarga ega shaxs sifatida tarbiyalash"⁶ ustuvor vazifa sifatida belgilandi.

Ulug' mutafakkir, mahoratli pedagog, iste'dodli adib Abdulla Avloniy merosi ijtimoiy-pedagogik jihatdan nihoyatda yuksak ahamiyat kasb etadi. Abdulla Avloniy jadid ma'rifatidan bahramand holda o'z faoliyatida ushbu ulug'vor g'oyalarni chuqur targ'ib etishga harakat qildi, yoshlarni ma'nan barkamol etib tarbiyalash, milliy qadriyat va an'analarni asrab-avaylashga qaratilgan nodir asarlar yaratib qoldirdi.

Adibning pedagogik va filologik tadqiqotlar orqali chuqur tavsiya qilib kelinayotgan axloqiy va ta'limiy xarakterdagi ushbu asari aynan insoniy xulq-atvor masalalari, mukammal shaxs tarbiyasiga qaratilganligi bilan didaktik ahamiyatlidir.

"Turkiy guliston yoxud axloq" risolasida Avloniy, shuningdek, har bir kishi o'z vazifasiga sadoqat bilan kirishishi, agar u murabbiy bo'lsa, o'z shogirdlarining ko'ngliga ma'rifat ishqini solishi, xalq o'rtasiga ma'rifat tarqatishi zarurligini ta'kidlaydi, ilm-hunar egallashning ijtimoiy ahamiyatini ko'rsatadi: "Hozirgi zamonda maqsadga yetmak, o'z millatiga xizmat qilmoq, xalqqa maqbul bo'lmoq uchun ilm va mol lozimdur. Olamdagi hamma millatlarning hol va qudratlari mol va boyliklari ila o'lchanadur.... Mol topmoqning eng barakatli yo'llari: hunarmandchilik, ekinchilik, chorvachilik, savdogarlikdur. Bularning har biriga ham bu zamonamizda bilim lozimdur... Ameriqoliklar bir dona bug'doy ekub, yigirma qadoq olurlar. Yevropaliklar o'zimizdan olgan besh tiyinlik paxtamizni keturub, o'zimizga yigirma besh tiyinga soturlar. Ammo biz osiyoliklar, xususan turkistonliklar, dumba sotub, chandir chaynaymiz, qaymoq berib, sut oshiyimiz, non o'rniga kesak tishlaymiz", deya Avloniy kuyunchaklik bilan "hozirgi zamonga muvofiq kishi bo'lmoq uchun ilm va ma'rifatni egallashimiz kerak", degan shiorni o'rta tashlaydi [2; 36-b.]

Abdulla Avloniyning serqirra ijodiy merosi, xususan, "Turkiy guliston yoxud axloq" asari barkamol avlod, uzluksiz ma'naviy tarbiya jarayonining muhim didaktik manbasi sifatida qimmatli ahamiyatga ega. Ta'lim va tarbiyaning turli bosqichlarida mazkur asarni keng va atroflicha o'rganish, unda ilgari surilgan axloqiy g'oyalarga amal qilish o'zining ijobiy samarasini ko'rsatadi. Ushbu ma'rifiy risola asosida amaliy qo'llanmalar, metodik tavsiyalar ishlab chiqish didaktik faoliyatning barcha ishtirokchilari uchun ham muhim tarbiya vositasini o'taydi. Adibning dastlabki poetik asarlari "Adabiyot yoxud milliy she'rlar" (I, II, III, IV juzlar), "Maktab gulistoni" (1916), "Mardikorlar ashulasi" (1917) kitoblarida va "Sabzavor" tazkirasi (1914) hamda vaqtli matbuot sahifalarida chop etilgan asarlardan tashkil topgan [2; 201-b]. Mazkur asarlarda ilm-ma'rifat targ'ib qilingan, jaholat va nodonlik, eski tuzumning ijtimoiy-axloqiy asoslari qoralangan, ozod va baxtiyor zamon haqida fikr yuritilgan. Shu jihatdan Avloniyning bu davrdagi ijodi Hamza, Anbar Otin poeziyasiga ohangdosh sanaladi. Avloniy zamonaviy she'riyatga xos barmoq vaznida sermahsul ijod qilib, uning keng qo'llanilishiga zamin yaratgan. Milliy kuylarga moslab she'rlar yozgan va poeziyaning imkoniyatlarini boyitgan.

Avloniy hayoti va faoliyatini chuqur o'rgangan adabiyotshunos B. Qosimov bu borada quyidagi ma'lumotlarni qayd etadi: "Avloniy tomonidan 1909 - 1917 yillar davomida maxsus maktab bolalari uchun yozilgan o'ndan ortiq kitoblar maydonga keldi. Uning "Birinch muallim", "Ikkinchi muallim", "Turkiy Guliston yoxud axloq", "Maktab gulistoni" singari

⁶ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60 son Farmoni. 2022 yil 28 yanvar. www.lex.uz

darsliklari, “Adabiyot yoxud milliy she’rlar” to’plami inqilobga qadar bir necha bor bosilib chiqdi va Turkistonning juda ko’p yangi usul maktablari uchun qo’llanma bo’lib xizmat etdi. ...Ma’lum sabablarga ko’ra bosilmay qolgan “Uchinchi muallim”, “Maktab jug’rofiyasi”, “Hisob masalalari” singari darslik kitoblari haqida ham adibning zamondoshlari iliq fikrlar aytadilar[3,5-b.]. Ma’rifat manzillari, komillik talablari ilgari surilgan, badiiy manzumalar orqali teran tahliliy asoslangan mazkur asarda muallif ma’naviy tarbiya masalasini axloq orqali sharhlashni bosh maslak deb belgilagan. Adib axloqni “insonlarni yaxshilikga chaqirguvchi, yomonlikdan qaytarguvchi bir ilm”, deb baholaydi va “yaxshi xulqlarning yaxshiligini, yomon xulqlarning yomonligini dalil va misollar ila bayon qiladurgon kitobni axloq deyilur. Axloq ilmini o’qub, bilub amal qilgan kishilar o’zining kim ekanin, janobi Haq na uchun xalq qilganin, yer yuzida nima ish qilmak uchun yurganin bilur”, deya ta’riflaydi[2,2-b.]. Binobarin, yosh avlod tarbiyasida, ularni to’g’ri yo’naltira olishda inson xulqini klassifikatsiya qila olish xususiyatini shakllantirish va uning tasnifi bilan tanishtirish Avloniyning pedagogik mahorati yuqoriligi va kuchli qalam sohibi ekanligidan dalolat beradi. Muallif, asarda xulqlarni ikki (yaxshi va yomon) qismga ajratib, 33 ta yaxshi va 18 ta yomon (ba’zi manbalarda 34 ta yaxshi, 21 ta yomon) xulqqa birma-bir ta’rif beradi hamda ularni buyuk allomalar Suqrot, Arastu, Ibn Sino, Mirzo Bedil, Rumiy, Ibn Sino, Shayx Sa’diy fikrlari, “Qur’oni Karim” oyatlari, Hadislar hamda turli mazmundagi kichik hikoyatlar, ixcham hikmatlar bilan mazmunan boyitib, ta’sirchanligini oshirishga harakat qiladi.

Yuqoridagi ma’lumotlardan ko’rinadiki, iste’dodli mutafakkir qaysi sohada faoliyat olib bormasin, asosiy maqsadini xalqni ma’rifatli qilish, ma’naviy dunyosini boyitishga qaratdi. Pedagogik va teatrchilik faoliyatida bu borada qanchalik muhim amaliy ishlarni olib borgan bo’lsa, adabiy ijod, publitsistikada ham shu darajada faol va samarali mehnat qildi. Alloma o’zi ochgan maktablar uchun darsliklar, teatrlar uchun sahna asarlari yaratish bilan bir qatorda adabiy jarayonlarda ham faol ishtirok etdi, she’riyatda mahsuldor ijod qilishga erishdi, adib sifatida ham keng shuhrat qozona oldi.

Xullas, XX asr boshlarida taraqqiy etgan jadid ma’rifatparvarlik harakatida muhim o’rin tutuvchi buyuk tarixiy-adabiy shaxs Abdulla Avloniyning ijtimoiy-pedagogik faoliyati, ilmiy-badiiy ijodi nihoyatda sermahsul bo’lib, bugungi zamonaviy didaktik ta’limot uchun samarali ahamiyat kasb etadi. Alloma zamonaviy o’zbek pedagogikasini shakllantirish va rivojlantirishga salmoqli hissa qo’shgan ma’rifat fidoyilaridan hisoblanadi. U o’zining butun hayotini millatni ziyoli qilish, ma’nan va jismonan barkamol avlodni tarbiyalash yo’lidagi zahmatli va sharaflil faoliyatga baxshida etdi. Maktab ishi, yosh avlodni ma’rifatli qilish Avloniyning 1917 yilgacha bo’lgan faoliyatining asosiy mazmunini tashkil etdi va bu yo’lda har qanday qiyinchiliklarni yengib o’tib, yangi maktablar ochib, ular uchun turli-tuman darsliklar yaratishga erishdi. Shuning o’ziyoq o’quvchida dunyoda yaxshilik, ezgulik ustun ekanligi, yomonlik oqibati insonni to’g’ri yo’ldan adashtirishi mumkinligi haqidagi fikrlar shakllanishiga olib kelishi muqarrar ekanligini ko’rsatadi. “Turkiy guliston yoxud axloq” asarining butun mazmun-mohiyati, ifoda uslubi to’laligicha komil inson tarbiyasini qamrab olganligi bilan didaktik yuksak ahamiyatlidir. Insoniy fazilatlarini ulug’lovchi ushbu asar butun borlig’icha shaxs kamoloti, ruhiy-ma’naviy yuksalish masalalariga bag’ishlanadi. Allomaning fikricha, inson butun borliqning ko’rki va sharafi hisoblanadi. Inson o’z go’zalligi va murakkabligi bilan koinotdagi barcha maxluqotlardan afzaldir. Butun mavjudot insonga xizmat qilishi kerak, chunki inson uning sohibidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026 yillarga mo’ljallangan Yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to’g’risida”gi PF-60 son Farmoni. 2022 yil 28 yanvar. www.lex.uz
2. Avloniy A. Tanlangan asarlar. // Turkiy guliston yoxud axloq. -T, 1995.
3. Avloniy A. Toshkent tongi. G’. G’ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti, -T., 1979

4. Zunnunov A. Pedagogika tarixi. // Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. - T.: "Sharq", 2004.
5. Qosimov B. va b. Milliy uyg'onish davri o'zbek adabiyoti. - T.: "Ma'naviyat", 2004.
6. Pardayeva K.U (2019). The great uzbek writer Abdulla Avlani's viewpoints concerning education and upbringing. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12).
7. Pardayeva K.U. (2020). It is important to study Abdulla Avloni's didactic heritage as a pedagogical need. Архив Научных Публикаций JSPI.
8. Pardayeva K.U. (2020). Jadid ma'rifati and Abdulla Avloni's social and pedagogical activity. Архив Научных Публикаций JSPI.

OILA VA TA'LIM MUASSASALARI HAMKORLIGIDA YOSHLAR MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI

Qilichova M. X.

Maktabgacha ta'lim nazariyasi va metodikasi kafedrası v.b. dotsenti, (PhD)

Ne'matova N.A. Maktabgacha ta'lim yo'nalishi

1-kurs talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasini shakllantirishda oila va ta'lim muassasalari hamkorligining psixologik omillari tahlil qilinadi. Shaxs rivojlanishining ijtimoiy-psixologik mexanizmlari, motivatsiya, identifikatsiya, ijtimoiylashuv jarayoni hamda emotsional qo'llab-quvvatlashning ahamiyati ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so'zlar: ma'naviy-axloqiy tarbiya, oila, ta'lim muassasasi, psixologik omillar, ijtimoiylashuv, motivatsiya, empatiya, hamkorlik.

Abstract

This article analyses the psychological factors of cooperation between the family and educational institutions in the formation of young people's spiritual and moral upbringing. The socio-psychological mechanisms of personality development, motivation, identification, the socialisation process, and the importance of emotional support are scientifically elucidated.

Keywords: moral and spiritual upbringing, family, educational institution, psychological factors, socialisation, motivation, empathy, cooperation.

Аннотация

В данной статье анализируются психологические факторы сотрудничества семьи и образовательных учреждений в формировании духовно-нравственного воспитания молодежи. Научно обосновывается значение социально-психологических механизмов развития личности, мотивации, идентификации, процесса социализации, а также эмоциональной поддержки в данном процессе.

Ключевые слова: духовно-нравственное воспитание, семья, образовательное учреждение, психологические факторы, социализация, мотивация, эмпатия, сотрудничество.

Yosh avlodni ma'naviy-axloqiy jihatdan barkamol etib tarbiyalash jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biridir. Shaxs kamolotida oila birlamchi ijtimoiy muhit bo'lsa, ta'lim muassasalari tizimli va maqsadli tarbiya beruvchi institut sifatida muhim o'rin egallaydi. Shu bois oila va maktab hamkorligi yoshlarning ma'naviy qadriyatlari, axloqiy me'yorlari va ijtimoiy xulq-atvorini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasi jamiyat taraqqiyoti va barqarorligining muhim omillaridan biridir. Shaxsning axloqiy qarashlari, qadriyatlari va ijtimoiy xulq-atvori avvalo oilada shakllanadi,

keyinchalik ta'lim muassasalarida tizimli ravishda rivojlantiriladi. Shu bois oila va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlik yoshlarning barkamol shaxs sifatida kamol topishida muhim psixologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Psixologik nuqtai nazardan, ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayoni ijtimoiylashuv mexanizmlari orqali amalga oshadi. Bola dastlab oilada axloqiy me'yorlarni kuzatish, taqlid qilish va qabul qilish orqali o'zlashtiradi. Bu jarayon identifikatsiya deb ataladi, ya'ni farzand ota-ona va yaqin kattalarning xulq-atvorini o'ziga namuna sifatida qabul qiladi. Keyinchalik mazkur me'yorlar ichki e'tiqod va qadriyatlarga aylanadi, bu esa interiorizatsiya jarayonini ifodalaydi. Oila muhitida mehr-muhabbat, o'zaro hurmat va ishonchning mavjudligi bolada ijobiy "Men" konsepsiyasini shakllantiradi. Emotsional qo'llab-quvvatlash, adolatli talabchanlik va shaxsiy namuna yoshning mas'uliyat hissi, vijdon va burch tuyg'usini rivojlantiradi.

Aksincha, befarqlik yoki haddan tashqari qattiqqo'llik bolada ichki ziddiyat, ishonchsizlik va tajovuzkorlikni yuzaga keltirishi mumkin. Oila muhitida mehr-muhabbat, o'zaro hurmat va ishonchning mavjudligi bolada ijobiy "Men" konsepsiyasini shakllantiradi. Emotsional qo'llab-quvvatlash, adolatli talabchanlik va shaxsiy namuna yoshning mas'uliyat hissi, vijdon va burch tuyg'usini rivojlantiradi. Aksincha, befarqlik yoki haddan tashqari qattiqqo'llik bolada ichki ziddiyat, ishonchsizlik va tajovuzkorlikni yuzaga keltirishi mumkin. Ta'lim muassasalari esa yoshlarning ijtimoiy tajribasini kengaytiradi. Maktab va oliy ta'lim jarayonida o'quvchilar jamoa bilan muloqot qilish, hamkorlikda faoliyat yuritish, ijtimoiy rollarni bajarish orqali axloqiy ko'nikmalarni mustahkamlaydilar. O'qituvchi shaxsiy namuna va pedagogik ta'sir vositasi sifatida muhim o'rin tutadi. Uning adolatli munosabati, hurmatga asoslangan muloqoti va rag'batlantirish uslubi yoshlarning ichki motivatsiyasini kuchaytiradi. Oila va ta'lim muassasalari hamkorligining samaradorligi yagona talab va qadriyatlar tizimiga bog'liq. Agar ota-ona va pedagoglar bir xil maqsadni ko'zlab, o'zaro muloqot va hamkorlikda ish olib borsalar, yosh ongida barqaror axloqiy pozitsiya shakllanadi. Bunday hamkorlik ota-onalar yig'ilishlari, psixologik seminar-treninglar, individual maslahatlar va ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar orqali amalga oshiriladi.

Zamonaviy axborot makonida yoshlar turli g'oyaviy ta'sirlarga duch kelmoqda. Shu sababli tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, media savodxonlikni oshirish va milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish muhim vazifaga aylanmoqda. Bu jarayonda oila va ta'lim muassasasining hamkorligi yoshlarni salbiy ta'sirlardan himoya qilishda psixologik tayanch vazifasini bajaradi. Yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasini rivojlantirishda oila va ta'lim muassasalari hamkorligi ijtimoiy-psixologik jihatdan zarur omildir. Mehrga asoslangan oilaviy muhit, pedagogik jihatdan to'g'ri tashkil etilgan ta'lim jarayoni va uzviy hamkorlik yosh shaxsining ma'naviy yetuk, mas'uliyatli va ongli inson bo'lib shakllanishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. T., "O'zbekiston", 2021, - 464 b.
2. I. A. Karimov. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. - Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-son Qonuni. 2020-yil 23-sentabr
4. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023-yil 1-may.
5. M.X.Qilichova Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar pedagogikasi.Darslik Jizzax 2025.JDPU davlat muassasasi nashriyoti.582-bet
6. Meliyev, X. A., & Qilichova, M. (2023). Maktabgacha pedagogika.
7. Qilichova, M. X. (2021). Ta'lim-tarbiya jarayoniga integratsion yondashuvning mazmuni. Academic research in educational sciences, 2(10), 917-921

MA'NAVİY-AXLOQIY TARBIYA DARAJASINI O'LGHASH MEZONLARI VA INDIKATORLARI

Sabira Saparbaeva

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti, Testologiya va bilimlarni baholash yo'nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyalanganlik darajasini aniqlashning ilmiy-nazariy asoslari, asosiy mezonlari va baholash indikatorlari tizimli ravishda tahlil qilinadi. Ma'naviyatni subyektiv tushunchadan ob'ektiv diagnostik ko'rsatkichlarga o'tkazish metodologiyasi asoslab beriladi. Tadqiqotda kognitiv, emotsional-motivatsion, faoliyatli-amaliy va qadriyatli-yo'naltirilgan mezonlar asosida integrativ baholash modeli taklif etiladi.

Kalit so'zlar: Ma'naviyat, axloq, mezon, indikator, diagnostika, qadriyat, ijtimoiy ong, mafkuraviy immunitet, tarbiya darajasi, monitoring.

Abstract: This article examines the theoretical foundations, key criteria, and indicators for assessing the level of spiritual and moral education among youth. The study substantiates a methodology for transforming spirituality from a subjective concept into a system of objectively measurable diagnostic parameters. An integrative assessment model is proposed, based on cognitive, emotional-motivational, behavioral, and value-oriented criteria.

Keywords: Spirituality, morality, criterion, indicator, diagnostics, value, social consciousness, ideological immunity, level of education, monitoring.

Аннотация: В статье рассматриваются научно-теоретические основы, ключевые критерии и индикаторы оценки уровня духовно-нравственной воспитанности молодежи. Обосновывается методология перевода духовности из субъективного понятия в систему объективно измеряемых диагностических показателей. Предлагается интегративная модель оценки, основанная на когнитивных, эмоционально-мотивационных, поведенческих и ценностно-ориентационных критериях.

Ключевые слова: Духовность, нравственность, критерий, индикатор, диагностика, ценность, общественное сознание, идеологический иммунитет, уровень воспитанности, мониторинг.

Bugungi globallashuv davrida yoshlar tarbiyasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ma'naviy-axloqiy tarbiya nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi strategik omildir. Biroq ma'naviyat ko'pincha abstrakt tushuncha sifatida talqin qilinadi. Uni amaliy jihatdan baholash, monitoring qilish va natijadorligini aniqlash uchun aniq mezonlar va indikatorlar tizimini ishlab chiqish zarur. Zamonaviy pedagogika va testologiya fanlari shaxs rivojlanish ko'rsatkichlarini o'lchashning ilmiy metodlarini taklif etadi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyani o'lchashning nazariy asoslari

Ma'naviy-axloqiy tarbiya - bu shaxsning axloqiy ong, e'tiqod va xulq-atvor birligida namoyon bo'ladigan sifatlar majmui hisoblanadi. Ma'naviy-axloqiy tarbiya - bu shaxsning ichki dunyosini boyitish, unda ijobiy xulq-atvor qoidalarini shakllantirish va jamiyat uchun foydali inson etib voyaga yetkazishga qaratilgan uzluksiz pedagogik jarayondir.

1. Ma'naviy tarbiya nima?

Ma'naviy tarbiya insonning ruhiyatiga, e'tiqodiga va dunyoqarashiga ta'sir ko'rsatishni anglatadi. Bu jarayonda insonga milliy va umuminsoniy qadriyatlar (Vatanni sevis, ajdodlar merosini qadrlash, o'zlikni anglash) singdiriladi.

2. Axloqiy tarbiya nima?

Axloqiy tarbiya - bu jamiyatda qabul qilingan xulq-atvor normalari, odob qoidalarini insonlararo munosabatlarni tartibga soluvchi fazilatlarini shakllantirishdir. Bunga to'g'rilik, halollik, adolat, kamtarlik va mehribonlik kabi xislatlar kiradi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning asosiy tarkibiy qismlari:

• **Vatanparvarlik:** O‘z yurtiga sadoqat, uning gullab-yashnashiga hissa qo‘shish hissi.

• **Insonparvarlik (Gumanizm):** O‘zgalarga hurmat, yordamga muhtojlarga shafqat qilish va bag‘rikenglik (tolerantlik).

• **Mehnatsevarlik:** Halol mehnat orqali rizq topish va jamiyatga foyda keltirishni sharaf deb bilish.

• **Iroda va mas’uliyat:** O‘z harakatlari uchun javob berish, qiyinchiliklarni yengish va va’dasiga sodiq qolish.

• **Huquqiy madaniyat:** Qonunlarga itoat etish va boshqalarning huquqlarini buzmaslik.

Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, jamiyat taraqqiyoti avvalo ma’naviy yetuk avlodni tarbiyalashga bog‘liq [1].

Shuningdek, Olima Musurmonova yoshlar ma’naviyatini shakllantirishda qadriyatli yondashuvning muhimligini qayd etadi [2].

Pedagogik ensiklopedik manbalarda tarbiya natijalarini baholashda ko‘rsatkichlar tizimi qo‘llanishi lozimligi ta’kidlangan [3].

1. Kognitiv mezon (bilim darajasi). Ushbu mezon shaxsning ma’naviy-axloqiy tushunchalar haqidagi bilimni aniqlaydi.

Indikatorlar:

- Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni bilishi
- Huquqiy savodxonlik darajasi
- Vatan tarixi va madaniyatidan xabardorlik
- “Yaxshi” va “yomon” tushunchalarini anglash

Baholash usuli: test savollari, yozma topshiriqlar, intervyu.

2. Emotsional-motivatsion mezon. Bu mezon shaxsning ma’naviy qadriyatlarga nisbatan ichki munosabatini ifodalaydi.

Indikatorlar:

- Vatanparvarlik hissi
- Ota-onaga hurmat
- Empatiya
- Mas’uliyat hissi
- Milliy g‘urur

Baholash usuli: Likert shkalasi asosidagi so‘rovnoma, psixologik testlar.

3. Faoliyatli-amaliy mezon

Bu mezon bilimlarning real xulq-atvorda namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi.

Indikatorlar:

- Ijtimoiy foydali mehnatda ishtirok
- Jamoat ishlaridagi faollik
- Axloq qoidalariga rioya qilish
- Zararli odatlardan yiroqlik
- Qiyin vaziyatda to‘g‘ri qaror qabul qilish

Baholash usuli: kuzatuv, ekspert bahosi, portfoliolar.

4. Qadriyatli-yo‘naltirilganlik mezon

Bu mezon shaxsning hayotiy maqsadlari va e’tiqod barqarorligini aniqlaydi.

Indikatorlar:

- Dunyoqarash shakllanganligi
- Ma’naviy va moddiy ehtiyojlar muvozanati
- Ma’furaviy immunitet darajasi
- Yot g‘oyalarga tanqidiy munosabat

Baholash darajalari. Tarbiyalanganlik darajasi uch bosqichda tasniflanadi:

1. Yuqori darajada ma'naviy qadriyatlar ichki e'tiqodga aylangan, barqaror axloqiy xulq kuzatiladi;

2. O'rta darajada bilim mavjud, biroq xulq vaziyatga bog'liq ravishda o'zgaradi;

3. Past darajada bolsa ma'naviy tushunchalar yuzaki, ijtimoiy mas'uliyat past.

Zamonaviy pedagogik antropologiya va ijtimoiy falsafaning dolzarb vazifalaridan biri - barkamol shaxs modelini transformatsiya bo'layotgan jamiyat talablariga muvofiq shakllantirishdir. Ma'naviy-axloqiy tarbiya tizimi subyektning ichki ontologik dunyosini boyitish bilan birga, uning ijtimoiy reallikdagi o'rnini belgilovchi bir qator fundamental tarkibiy qismlarni qamrab oladi.

Xususan, ushbu jarayonning mazmuniy arxitekturasida quyidagi o'zak komponentlar ustuvor ahamiyat kasb etadi:

• **Vatanparvarlik fenomenining aksiologik asosi:** Bu faqat hududiy mansublik hissi emas, balki shaxsning milliy manfaatlarni anglagan holda jamiyat taraqqiyoti uchun ijtimoiy-siyosiy daxldorligi va davlat barqarorligiga qo'shayotgan amaliy hissi sifatida namoyon bo'ladi.

• **Gumanistik yo'naltirilganlik:** Insonparvarlik tamoyillari asosida o'zgalar huquqini e'tirof etish, ijtimoiy tolerantlik va empatiya ko'nikmalarining shakllanganligi shaxsning ma'naviy yetukligini belgilovchi oliy mezon hisoblanadi.

• **Mehnat va ijtimoiy faollik madaniyati:** Halol mehnatni shaxsiy takomillashuv va ijtimoiy rizq manbai sifatida qabul qilish, kasbiy faoliyatga axloqiy fenomen sifatida yondashish ma'naviy tarbiyaning iqtisodiy-axloqiy asosini tashkil etadi.

• **Volyuntiv (irodaviy) va mas'uliyatli xulq-atvor:** Shaxsning o'z xatti-harakatlari oqibatini prognoz qila olishi, qiyin hayotiy vaziyatlarda barqaror irodani namoyish etishi va o'z zimmasidagi majburiyatlarni ijtimoiy burch darajasida bajarishi uning axloqiy avtonomligini ta'minlaydi.

• **Institutsional va huquqiy ong:** Ma'naviy tarbiyaning huquqiy madaniyat bilan sintezi natijasida shaxsda qonun ustuvorligini ixtiyoriy tan olish va ijtimoiy munosabatlarda normativ tartibga rioya qilish ko'nikmasi tarkib topadi.

Mazkur tizimli yondashuv ma'naviy-axloqiy tarbiyani shunchaki nazariy bilimlar majmuasi emas, balki shaxsning ijtimoiy hayotdagi kompetentlik darajasini belgilovchi yaxlit mexanizm sifatida talqin etishga xizmat qiladi.

Ilmiy yangilik

Maqolada ma'naviy-axloqiy tarbiya darajasini kompleks o'lchash uchun integrativ mezonlar modeli taklif etildi. Ushbu model testologik yondashuv asosida monitoring olib borish imkonini beradi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya darajasini o'lchashda faqat subyektiv fikrlarga emas, balki tizimli mezonlar va indikatorlarga tayangan holda baholash zarur.

Taklif etilgan model yoshlar tarbiyasining real holatini aniqlash, kamchiliklarni o'z vaqtida bartaraf etish va pedagogik jarayonni takomillashtirish imkonini beradi.

Ma'naviy yetuklik jamiyat barqarorligi va taraqqiyotining asosiy sharti hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari. - Toshkent: O'zbekiston, 2020.

2. Musurmonova O. Ma'naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi. - Toshkent: O'qituvchi, 1996.

3. Pedagogika: Ensiklopediya. - Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2015.

4. Abdurahmonov Q. Tarbiya nazariyasi va amaliyoti. - Toshkent: Fan, 2018.

5. To'xtaxodjayev N. Pedagogik diagnostika asoslari. - Toshkent: Sharq, 2017.

6. Musurmonova, O. (2020). *Pedagogik mahorat va ma'naviyat*. Toshkent: "Innovatsiya-Ziyo".

7. Quronov, M. (2011). *Milliy tarbiya asoslari*. Toshkent: "Ma'naviyat".

8. Ibragimov, X. J., Abdullayeva, Sh. A. (2008). *Pedagogika nazariyasi*. Toshkent: "Fan va texnologiya".
9. O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni (2016).

YOSHLAR MA'NAVIY AHLOQIY TARBIYASINING PEDAGOGIK - PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Saidova Dilobar Dilshod qizi

Jizzax viloyati yuridik texnikumi Ingliz tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasining pedagogik va psixologik xususiyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shaxs kamolotida ma'naviy va axloqiy tarbiyaning o'rni, yosh davrlari psixologiyasi, tarbiya jarayonida pedagogik yondashuvlarning ahamiyati ochib beriladi. Tadqiqot davomida yoshlarning axloqiy qadriyatlari shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar aniqlanib, samarali tarbiyaviy mexanizmlar ishlab chiqildi. Natijalar jadval ko'rinishida keltirilib, amaliy tavsiyalar berildi.

Kalit so'zlar: ma'naviy tarbiya, axloqiy tarbiya, yoshlar, pedagogika, psixologiya, shaxs rivoji.

Annotation: This article provides a scientific analysis of the pedagogical and psychological characteristics of moral and spiritual education of youth. The role of moral upbringing in personality development, age psychology, and the importance of pedagogical approaches in the educational process are discussed. The study identifies factors influencing the formation of moral values among young people and develops effective educational mechanisms. The results are presented in tables with practical recommendations.

Key words: moral education, spiritual education, youth, pedagogy, psychology, personality development.

Аннотация: В статье проводится научный анализ педагогических и психологических особенностей духовно-нравственного воспитания молодежи. Рассматривается роль нравственного воспитания в развитии личности, возрастная психология и значение педагогических подходов в воспитательном процессе. Выявлены факторы, влияющие на формирование нравственных ценностей молодежи, и разработаны эффективные воспитательные механизмы. Результаты представлены в виде таблиц с практическими рекомендациями.

Ключевые слова: духовно-нравственное воспитание, молодежь, педагогика, психология, развитие личности.

Kirish

Bugungi globallashuv va axborotlashgan jamiyat sharoitida yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasi muhim pedagogik va ijtimoiy muammo sifatida namoyon bo'lmoqda. Jamiyatning ma'naviy salohiyati, avvalo, yosh avlodning axloqiy yetukligi, dunyoqarashi va ijtimoiy mas'uliyatiga bog'liq. Shu sababli ta'lim-tarbiya jarayonida yoshlarning ma'naviy va axloqiy rivojiga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Psixologik jihatdan olganda, yoshlik davri shaxsning e'tiqodlari, qadriyatlari va xulq-atvor me'yorlari shakllanadigan muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda olingan tarbiya insonning butun hayoti davomida uning ijtimoiy faoliyati va shaxsiy qarorlariga ta'sir ko'rsatadi. Pedagogik nuqtai nazardan esa, ma'naviy-axloqiy tarbiya tizimli, uzluksiz va maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi lozim.

Mazkur maqolaning maqsadi - yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasining pedagogik va psixologik xususiyatlarini aniqlash, ularning o'zaro bog'liqligini tahlil qilish hamda ta'lim-tarbiya jarayonida samarali qo'llash yo'llarini asoslab berishdan iborat.

Metodologiya

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

- ✚ pedagogik va psixologik adabiyotlarni tahlil qilish;
- ✚ qiyosiy va tizimli yondashuv;
- ✚ kuzatish va suhbat metodlari;
- ✚ umumlashtirish va xulosalash.

Shuningdek, yoshlar tarbiyasi masalasiga oid milliy va xorijiy ilmiy manbalar o'rganildi.

Natijalar

Quyidagi jadvalda yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasining pedagogik va psixologik xususiyatlari keltirilgan:

№	Xususiyat turi	Pedagogik jihat	Psixologik jihat
1	Qadriyatlar shakllanishi	Maqsadli tarbiya	Ichki motivatsiya
2	Xulq-atvor	Ijtimoiy me'yorlar	Emotsional barqarorlik
3	Ijtimoiy moslashuv	Jamoaviy faoliyat	O'zini anglash
4	Ma'naviy ong	Ma'rifiy ishlar	Axloqiy refleksiya
5	Mas'uliyat	Talab va nazorat	Irodaviy sifatlar

Natijalar shuni ko'rsatadiki, pedagogik ta'sir psixologik xususiyatlar bilan uyg'unlashgandagina ma'naviy-axloqiy tarbiya samaradorligi oshadi.

Muhokama

Tahlil natijalari yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasida pedagogik va psixologik omillarning uzviy bog'liqligini ko'rsatdi. Agar tarbiya jarayonida yoshlarning yosh davri xususiyatlari, ehtiyojlari va qiziqishlari hisobga olinmasa, kutilgan natijaga erishish qiyinlashadi. Shu bois tarbiya jarayonida individual yondashuv, rag'batlantirish va ijobiy namuna muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasining pedagogik-psixologik xususiyatlarini chuqur o'rganish ta'lim tizimi samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Tarbiya jarayonida pedagogik maqsadlar bilan bir qatorda psixologik omillarni ham hisobga olish, yoshlarning ichki ehtiyojlari va motivatsiyasiga tayanish zarur.

Ma'naviy va axloqiy yetuk, ijtimoiy faol va mas'uliyatli yoshlarni tarbiyalash jamiyat barqarorligi va taraqqiyotining muhim omili hisoblanadi. Shu sababli ushbu yo'nalishdagi ilmiy-tadqiqotlarni kengaytirish va amaliyotga tatbiq etish dolzarb vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. - Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Jo'raev N. Ma'naviy-axloqiy tarbiya asoslari. - Toshkent: O'qituvchi, 2017.
3. Vygotsky L.S. Mind in Society. - Cambridge: Harvard University Press, 1978.
4. Bandura A. Social Learning Theory. - Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1977.
5. Rogers C. On Becoming a Person. - Boston: Houghton Mifflin, 1961.
6. Bauman Z. Education and Moral Values. - Cambridge: Polity Press, 2013.

KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA YOSHLAR MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYASINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

*Xamidova Gulbaxor-Jizzax davlat pedagogika universiteti
"Maktabgacha ta'lim nazariyasi va metodikasi" kafedrası dotsenti.
Samadova Ruxshona, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi*

Annotatsiya

Maqolada yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini kompetensiyaviy yondashuv orqali takomillashtirish yo'llari tahlil qilinadi. Kompetensiyaviy yondashuv yoshlarning bilim, ko'nikma va axloqiy qadriyatlarini uyg'un rivojlantirishga imkon beradi. Shuningdek, maktab, oila va jamiyatning integratsiyalashgan roli, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ijtimoiy loyihalar orqali yoshlar tarbiyasini samarali amalga oshirish masalalari yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: kompetensiya, yoshlar tarbiyasi, ma'naviy-axloqiy kamolot, pedagogik texnologiyalar, ijtimoiy faollik, integratsiyalashgan yondashuv, oila, maktab, jamiyat.

Annotation

This article analyzes ways to improve youth moral and ethical education through a competency-based approach. The competency-based approach allows for the integrated development of knowledge, skills, and ethical values in young people. The article also highlights the integrated role of schools, families, and society, as well as the use of modern pedagogical technologies and social projects to enhance youth education effectively.

Keywords: competency, youth education, moral and ethical development, pedagogical technologies, social activity, integrated approach, family, school, society.

Аннотация

В статье анализируются пути совершенствования нравственно-этического воспитания молодежи на основе компетентного подхода. Компетентный подход обеспечивает комплексное развитие знаний, навыков и нравственных ценностей у молодежи. Также рассматривается интегрированная роль школы, семьи и общества, а также использование современных педагогических технологий и социальных проектов для эффективного воспитания молодежи.

Ключевые слова: компетенция, воспитание молодежи, нравственно-этическое развитие, педагогические технологии, социальная активность, интегрированный подход, семья, школа, общество.

Kirish

Yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasida kompetensiyaviy yondashuv bugungi kunda dolzarb hisoblanadi. Ushbu yondashuv orqali yoshlar nafaqat bilimga ega bo'lishadi, balki axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy ko'nikmalar va muomala madaniyatini ham egallaydi. Kompetensiya - bu bilim, ko'nikma va shaxsiy sifatlarni uyg'un integratsiyalashgan holda rivojlantirish qobiliyatidir.

Pedagogik jarayonda kompetensiyaviy yondashuv yoshlarni o'zini boshqarish, mas'uliyat va ijtimoiy faollik ko'nikmalariga ega qilishda muhim rol o'ynaydi.

1. Kompetensiyaviy yondashuvning pedagogik ahamiyati

➤ Asosiy tamoyillari integratsiyalashgan ta'lim, bilim va axloqiy qadriyatlarni uyg'unlashtirish, shaxsiy va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish;

➤ Yoshlar tarbiyasida roli o'zini boshqarish, ijtimoiy mas'uliyat, axloqiy qaror qabul qilish;

➤ Metodlar- loyiha ishlari, interaktiv mashg'ulotlar, guruhli muhokamalar, simulyatsion o'yinlar.

2. Maktab va oila integratsiyasi

➤ Maktab: kompetensiyaviy yondashuv asosida darslar, ijtimoiy loyihalar, mentorlik dasturlari;

- Oila: axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash, psixologik qo'llab-quvvatlash;
- Jamiyat: yoshlarni ijtimoiy faoliyatga jalb qilish, ko'ngilli dasturlar, madaniy tadbirlar.

3. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar

- Interaktiv metodlar, onlayn treninglar va testlar;
- Kompetensiyalarga asoslangan baholash tizimi;
- Emotsional va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan loyihalar.

4. Kompetensiyaviy yondashuv natijalari

- Yoshlarning axloqiy va ijtimoiy mas'uliyati oshadi;
- Muomala madaniyati va ijtimoiy faolligi rivojlanadi;
- Shaxsiy va professional kompetensiyalar uyg'unlashadi.

Xulosa

Kompetensiyaviy yondashuv yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasini takomillashtirishda samarali vosita hisoblanadi. Bu yondashuv orqali yoshlar nafaqat bilimga, balki axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy ko'nikmalarga ega bo'lishadi.

Maktab, oila va jamiyatning integratsiyalashgan pedagogik faoliyati, shuningdek zamonaviy texnologiyalarni qo'llash yoshlarni mas'uliyatli, ijtimoiy faol va axloqiy jihatdan yetuk shaxs sifatida tarbiyalaydi.

Adabiyotlar

1. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. <https://lex.uz/acts/86256>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. <https://president.uz/uz/lists/view/8834>
3. Mamatqobilov T. Demokratiyaning asosiy sharti - tinch va osoyishta yashash huquqidir. // Demokratlashtirish va inson huquqlari. №3, 2019 yil.
4. Turdiev S. Farovonlik va obodlik mahalladan boshlanadi. // Demokratlashtirish va inson huquqlari. 2022 yil, 1-son.
5. Ramazonov A. Yangi O'zbekistonning yangi mahalla tizimi. <http://pravacheloveka.uz/uz/news/m14588>
6. Abdullayev B. Mahalla - islohotlar tayanchi va yuksalish nuqtasi. <http://m.xabar.uz/jamiyat/mahalla-islohotlar-tayanchi-va-yuksalish-nuqtasi>

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING INTELLEKTUAL FAOLIYATDAGI ASOSIY JARAYON MAZMUNI

Raximov Baxtiyor Xudoyberdiyevich

Guliston davlat universiteti professori, pedagogika fanlari doktori

Annotatsiya. Maqolada ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning tadqiqotchilikka oid intellektini oshirishda psixologik asoslar xususida fikr yuritilgan hamda oliy ta'lim muassasalarida talabalarining tadqiqotchilikka oid intellektini rivojlantirish uchun ularning intellektual sifatlarini aniqlashning zamonaviy shakl, metod va vositalari mazmuni yoritilgan.

Kalit so'zlar. Intellektual salohiyat, iqtidor, taraqqiyot, kuzatuvchanlik, ijodkorlik, xarakter, xususiyat.

Аннотация. В статье рассматриваются психологические основы повышения исследовательского интеллекта будущих учителей в образовательном процессе, а также освещается содержание современных форм, методов и средств определения их интеллектуальных качеств для развития исследовательского интеллекта их студентов в высших учебных заведениях.

Ключевые слова. Интеллектуальный потенциал, одаренность, прогресс,

наблюдательность, креативность, характер, характеристика.

Annotation. The article examines the psychological foundations of improving the research intelligence of future teachers in the educational process, and also highlights the content of modern forms, methods and means of determining their intellectual qualities for the development of research intelligence of their students in higher education institutions.

Keywords. Intellectual potential, giftedness, progress, observation, creativity, character, characteristics.

Bo'lajak o'qituvchilarning intellektual rivojlantirish masalasi kishilik jamiyati taraqqiyotining barcha bosqichlarida psixolog olimlarning diqqat markazida bo'lib kelgan, barkamol insonning bo'lajak o'qituvchilarning intellektual tarbiyasida ilm-fanning o'zni haqidagi qarashlari bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. G.Yu.Ayzenk, L.S. Vigotskiy, M.G.Davletshin, D. Dyui, V.M.Karimova, A.N.Markova, V.S.Merlin, L.M.Mitina, R.S.Nemov, A.Palmar, V.V.Pospyshev, E.G'oziyev, A.A.Rean, I.E.Rogov, S.L.Rubinshteyn, Fridman kabi olimlarning tadqiqotlarida bo'lajak o'qituvchilarning bo'lajak o'qituvchilarning intellektual rivojlanishini tashkil etishning ijtimoiy-psixologik mohiyati asoslab berilgan [2,3,4,5].

Mazkur ilmiy muammo G'arb psixologiyasida ayrim olimlar tomonidan chuqur o'rganilgan, biroq, O'zbekiston uchun uning zaruriy, nozik jabhasi ob'ekt sifatida kam tadqiq etilgan. J.Piaje, V.Shtern va boshqalar intellekt hayotning turli sharoitlariga biopsixologik moslashishdir, deb qaraydilar. J.Piaje tadqiqotlarida intellektning rivojlanish dinamikasi, uning psixologik asoslari yaqqol namoyon bo'ladi. Rus psixologiyasida intellektning yaxlitligi va uning shaxs bilan bog'liqligi tomonidan yondashiladi. Xususan, rus psixologlaridan L.S.Vigotskiy, D.B.Elkonin, P.Ya.Galperin va ularning shogirdlari turli yoshdagi odamlar intellektini diagnostika qilish, rivojlanish dinamikasi va psixologik jihatlarini o'rganishga xarakat qilganlar. O'zbekiston Respublikasida intellekt yosh davrlarining o'ziga xos jihatlari borasida M.Davletshin, E.G'oziyev va boshqalar olib borgan ilmiy-psixologik ishlarda ko'zga tashlanadi, ammo talaba intellektining diagnostikasi, uni rivojlanish xususiyatlari o'ziga xosligi juda kam o'rganilgan. Bo'lajak o'qituvchilar intellekti darajasini diagnostika qilish bo'lajak o'qituvchilarda keng ilmiy dunyoqarashni shakllantirishning shart-sharoitlari, omillarini aniqlashga imkon beradi[8,9,10,11,12,13,14].

Bo'lajak o'qituvchilarning intellektual faoliyatdagi asosiy jarayon fikrlash jarayoni bo'lib, fikrlashning sifati uning mantikiyligi, mustakilligi, ijodiyliigi, ilmiyligi, asosiligi, o'zviyligi, tejamliligi, maksadliligi, tezligi, taxlililigi, kiyosiyligi, umumlashtirilganligi, xususiylashtirilganligi, kengligi, chukurligi, ishonarliligi, realligi, xakkoniyligi darajasi bilan belgilanadi. Shu bilan birga bo'lajak o'qituvchilarning intellektual sifatlar xotira, tasavvur, anglash va shu kabi psi-xologik jarayonlarning tezligi xamda boshka parametrlari bilan bog'lik. Bo'lajak o'qituvchilarning intellektual tarakkiyot darajasi bo'lajak o'qituvchilarda kancha yuqori bo'lsa, shunchalik yaxshi natijalarga erishish imkoniyati bo'ladi.

Bo'lajak o'qituvchilarda muammoni sezish, uni aniqlash, yechimiga doir taxminni to'g'ri belgilash va yechimining to'g'riligini tekshirish kobiliyatlari rivojlanib boradi. Muammoni xal etishni uch bosqichga ajratish mumkin:

1. Tekshirish, ya'ni materialni ishonchligini dalillar bilan asoslash.
2. Tushuntirish, ya'ni bu muammoning yechimi nima uchun to'g'riligini tasdiqlovchi sabablarni aniklash asosida amalga oshiriladi.

Hozirgi kunda bo'lajak o'qituvchilarning dunyokarashini bugungi kun talablari asosida rivojlanti- rish keng jamoatchilik oldidagi muhim masaladir. Buni esa bir kancha omillar orqali amalga oshirish mumkin. Bo'lajak o'qituvchilar ilmiy tafakkurlarini rivojlantirishda eng muhim muammolarni bartaraf etish orkali natijalarga erishish mumkin.

Bundan shunday xulosa chiqarish mumkinki, bo'lajak o'qituvchilar tanlagan kasbining ustasi bo'lishi uchun ularga yaxshi bilim va kunikmalar muhim ekanligi deb hisoblaydilar.

Yangicha ijtimoiy-iktisodiy sharoitlarda rivojlanish bosqichidagi bo'lajak o'qituvchilar ilmiy tafakkuridagi o'ziga xos xususiyatlar motivatsiya sohasida, vazifalarni

mulohazadan utkazish va hamda kuyish, ijtimoiy muammolarni kurish sohasi shaqllanadi. Zamonaviy jamiyatdagi bo'lajak o'qituvchilarning ilmiy tafakkuridagi o'ziga xosliklarni o'rganish sohasi shakllanadi. samaradorligiga ta'sir ko'rsatuvchi bashorat qilishning hamda tanlash, baholash va karorlar kabul qilish mexanizmlarining yangi shaqllarini yaratishni talab kiluvchi ko'plab hayotiy muammolar paydo buladi. Litsey, kasb-hunar kollej va umumta'lim maktablaridagi o'quvchilarning ilmiy tafakkuri to'zilmesi va mazmunini xususiyatlovchi asosiy kursatkichlardagi aniklangan farklar ijtimoiy sharoitlar- ning salbiy ta'sirini yangicha ukitish sharoitlaridagi bo'lajak o'qituvchilar ilmiy tafakkuriga maksadga yunaltilgan ta'sir utkazish yordamida bartaraf etilishi mumkinligini kursatib beradi. Bo'lajak o'qituvchilar ilmiy tafakkurini psixologik o'ziga xos xususiyatlarini urganib quyidagi amaliy taqdlflar berishimiz mumkin:

- bo'lajak o'qituvchilarni o'qish va jamoatchilik ishlarida ijobiy yutuklarga erishganlarni pedagoglar tomonidan ko'prok rag'batlantirib borish, bo'lajak o'qituvchilarni to'g'ri kasb va hunar tanlashlarida ilmiy manbalarni tahlil qilishni tushuntirish, bo'lajak o'qituvchilarning kasbga bo'lgan qizikish va qobiliyatlarini aniqlab, shu yunalishda ta'lim olishlari uchun imkoniyat yaratish, oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirishga tayyorgarlik ko'rish uchun sharoit yaratish, talaba bo'lajak o'qituvchilarning anik maksadlariga erishishlari uchun doimiy motivatsiyalar modelida foydalanish, turli kasb sohasidagi yetakchi mutaxassislar, muvaffaqiyatli ilmiy ahli bilan uchrashuvlar uyushtirish va h.k.[8,9,10]

Bo'lajak o'qituvchilarning tadqiqatchilikka oid intellektini rivojlantirishning maqsadi:

- bo'lajak o'qituvchilarning tadqiqatchilikka oid intellektini rivojlantirish asosida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini yanada oshirishdan iboratdir.

Shuni ta'kidlash joizki, ijtimoiy muhitda ta'lim-tarbiyaga shaxsning o'zi faol ishtirok etgandagina uning tug'ma layoqatini uyg'otadi, iste'dod, qobiliyatlarini o'stira oladi.

Fanlarda o'zlashtira olmagan bo'lajak o'qituvchilarni qobiliyatsiz deyish xato, o'qituvchining birinchi galdagi vazifasi - har bir bo'lajak o'qituvchining yosh va psixologik xususiyatini chuqur o'rganish, uning qiziqishi va istaklarini aniqlash, ularni hisobga olgan holda pedagogik chora-tadbirlarni ko'rishdir. Umuman, pedagogik jihatdan to'g'ri uyushtirilgan harqanday faoliyat bola shaxsining aqliy, axloqiy, estetik, jismoniy hamda irodaviy rivojlanishiga ijobiy ta'sir etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev SH.M. Jadal rivojlanayotgan iktisodiyot uchun zamonaviy kadrlar kerak. // "Xalk so'zi" gazetasi, 2018 yil 25 oktabr.
2. Abulxanova-Slavskaya K.A. Deyatel'nost' psixologiya lichnosti.-M.: "Nauka", 1980. - 333 s.
3. Bodalev A.A. Lichnost i obsheniye. - M.: "Pedagogika", 1983. -265 s.
4. Brushlinskiy, A.B. Problema sub'ekta v psixologicheskoy nauke. // Psixologicheskij jurnal. - 1996. - T. 12. - №6. - S.3-10.
5. Vigotskiy L.S. Myshleniye i rech. Izbrannyye sochineniya. T.2. - M.: "Pedagogika", 1982. - 283 s.
- Daniyarov. B.X, Asadov. Y.M, Zokirov. 1.1.laming umumiy tahriri ostida. Ustoz va shogirdga eslatma. - T, 2010.
6. Karimova V. Ijtimoiy psixologiya va ijtimoiy amaliyot. -T, 1999.
7. Karimova V.M., Akromova F. Psixologiya. - Toshkent: 2000. -171 b.
8. Leytes N.S. Umstvenn yie sposobnosti vozrast.-M.: "Pedagogika"1981.-407 s.
9. Matyushkin A.M. Psixologicheskaya struktura, dinamika i razvitiye poznavatel'noy aktivnosti. // Voprosy psixologii, 1982. -№4.- S.5-15.
10. J.Piaje.Intellekt psixologiyasi.1946 y.
11. Psixologicheskoye issledovaniya intellektual'noy deyatel'nosti / pod red. O.K. Tixomirova/. - I.: 1979. - 50 s.
12. Rubinshteyn S.L. Osnovy psixologii . - SPb: izd-vo "P iter".- 2000. - 705 s.

13. Tixomirov O.K. Psixologiya myshleniya. - M.: "Akademiya", 2002. - 287 s.
14. Elkonin D.B. Vvedeniye v psixologiyu razvitiya. - M.: "Trivola", 1994. - 101 s.
15. Foziyev E.T. Umumiy psixologiya. 2-tom. - T.: "Universitet", 2002. - 240 b.
16. Qurbonov. Sh, va b.. Ta'lim sifatini boshqarish. - T: "Turon-Iqbol". 2006.

ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ORQALI YOSHLAR MA'NAVIY QADRIYATLARINI MUSTAHKAMLASH

*Xamidova Gulbaxor, Jizzax davlat pedagogika universiteti
"Maktabgacha ta'lim nazariyasi va metodikasi" kafedrasida dotsenti
Saydaliyeva Farangiz, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi*

Annotatsiya

Mazkur maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida yoshlar ma'naviy qadriyatlarini shakllantirish va mustahkamlash masalalari tahlil qilinadi. Maqolada ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik yondashuvlar, interaktiv metodlar va raqamli vositalardan foydalangan holda yoshlarning axloqiy, ma'naviy va madaniy tarbiyasini rivojlantirish usullari yoritib beriladi. Shuningdek, pedagogik texnologiyalarning samarali qo'llanilishida jamiyat, oila va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikning ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: pedagogik texnologiyalar, ma'naviy qadriyatlar, yoshlar tarbiyasi, innovatsion metodlar, interaktiv ta'lim, axloqiy tarbiya, madaniy meros, jamiyat, oila, raqamli ta'lim.

Annotation

This article examines the use of modern pedagogical technologies in strengthening youth moral and spiritual values. It highlights innovative educational methods, interactive approaches, and digital tools to promote ethical, cultural, and moral education. The role of cooperation between society, family, and educational institutions in implementing these technologies is also emphasized.

Keywords: pedagogical technologies, moral values, youth education, innovative methods, interactive learning, ethical education, cultural heritage, society, family, digital education.

Аннотация

В статье рассматривается использование современных педагогических технологий для укрепления моральных и духовных ценностей молодежи. Подчеркиваются инновационные образовательные методы, интерактивные подходы и цифровые инструменты для продвижения этического, культурного и духовного воспитания. Также освещается роль сотрудничества общества, семьи и образовательных учреждений в реализации этих технологий.

Ключевые слова: педагогические технологии, моральные ценности, воспитание молодежи, инновационные методы, интерактивное обучение, этическое воспитание, культурное наследие, общество, семья, цифровое образование.

Kirish

Zamonaviy dunyoda yoshlar ma'naviy qadriyatlarini shakllantirish va mustahkamlash masalasi juda dolzarbdir. Globalizatsiya, raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlar yoshlar ongiga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli pedagogik jarayonda innovatsion metodlar va texnologiyalarni qo'llash zarurati ortib bormoqda.

Pedagogik texnologiyalar yoshlarning axloqiy, ma'naviy va madaniy rivojlanishini ta'minlash, ularni ijtimoiy faol va mas'uliyatli shaxslar sifatida shakllantirish imkonini beradi.

1. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar turlari

- Innovatsion metodlar: loyihaviy, kooperativ va muammoli o'qitish;
- Interaktiv metodlar: seminarlar, rolli o'yinlar, diskussiya va vebinarlar;

- Raqamli ta'lim vositalari: onlayn platformalar, elektron darsliklar, virtual laboratoriyalar;
- Madaniy va axloqiy tarbiyaga yo'naltirilgan texnologiyalar: etika darslari, tarixiy va milliy qadriyatlarni o'rgatish.

2. Pedagogik texnologiyalarning samaradorligi

- Yoshlar mustaqil fikrlash, tanqidiy fikrlash va axloqiy qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi;

- Ma'naviy qadriyatlar, ijtimoiy axloqiy me'yorlar va madaniy merosni mustahkamlaydi;

- O'quv jarayonini qiziqarli, interaktiv va faol qiladi;
- Oila, maktab va jamiyat hamkorligini kuchaytiradi.

3. Jamiyat va oila roli

- Pedagogik texnologiyalarni qo'llashda oila va mahalla hamkorligi muhimdir;
- Tarbiyaviy ishlar faqat maktabda emas, uy va ijtimoiy muhitda ham davom ettirilishi kerak;

- Milliy qadriyatlar va an'analarga asoslangan tarbiyaviy dasturlar yoshlarning ma'naviy immunitetini mustahkamlaydi.

Xulosa

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar yoshlar ma'naviy qadriyatlarini mustahkamlashda muhim vositadir. Interaktiv metodlar, raqamli ta'lim platformalari va innovatsion pedagogik yondashuvlar yoshlarni axloqiy, madaniy va ma'naviy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Oila, maktab va jamiyatning birgalikdagi faoliyati, shuningdek milliy qadriyatlarni o'rgatish pedagogik jarayon samaradorligini oshiradi va jamiyat barqarorligi uchun muhim omil bo'ladi.

Adabiyotlar

1. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. <https://lex.uz/acts/86256>

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. <https://president.uz/uz/lists/view/8834>

3. Mamatqobilov T. Demokratiyaning asosiy sharti - tinch va osoyishta yashash huquqidir. // Demokratlashtirish va inson huquqlari. №3, 2019 yil.

4. Turdiev S. Farovonlik va obodlik mahalladan boshlanadi. // Demokratlashtirish va inson huquqlari. 2022 yil, 1-son.

5. Ramazonov A. Yangi O'zbekistonning yangi mahalla tizimi. <http://pravacheloveka.uz/uz/news/m14588>

6. Abdullayev B. Mahalla - islohotlar tayanchi va yuksalish nuqtasi. <http://m.xabar.uz/jamiyat/mahalla-islohotlar-tayanchi-va-yuksalish-nuqtasi>

YOSHLARDA EMOTSIONAL INTELLEKTNI RIVOJLANTIRISH ORQALI MA'NAVIY-AXLOQIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH

Sharofat Rajabova

(Urganch Ranch texnologiya universiteti, Urganch, O'zbekiston)

Elektron pochta: sh.rajabova91@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada yoshlarda emotsional intellektni rivojlantirish va uning ma'naviy-axloqiy madaniyat shakllanishidagi ahamiyati tadqiq etilgan. Emotsional intellekt komponentlari tahlil qilinib, ularni rivojlantirishning pedagogik-psixologik yo'llari ko'rsatilgan. Tadqiqot natijasida emotsional intellekt darajasi va ma'naviy-axloqiy xulq o'rtasidagi korrelyatsiya aniqlangan.

Kalit so'zlar: emotsional intellekt, ma'naviy madaniyat, axloqiy tarbiya, empatiya, o'z-o'zini boshqarish, ijtimoiy ko'nikmalar, shaxslararo munosabatlar, yoshlar, psixologik trening, refleksiya.

Annotation

The article examines the development of emotional intelligence in youth and its significance in the formation of moral and ethical culture. The components of emotional intelligence are analyzed and pedagogical-psychological ways of their development are shown. As a result of the research, a correlation between the level of emotional intelligence and moral behavior was identified.

Keywords: emotional intelligence, spiritual culture, moral education, empathy, self-regulation, social skills, interpersonal relationships, youth, psychological training, reflection.

Аннотация

В статье исследуется развитие эмоционального интеллекта у молодёжи и его значение в формировании духовно-нравственной культуры. Проанализированы компоненты эмоционального интеллекта и показаны педагогико-психологические пути их развития. В результате исследования выявлена корреляция между уровнем эмоционального интеллекта и нравственным поведением.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, духовная культура, нравственное воспитание, эмпатия, саморегуляция, социальные навыки, межличностные отношения, молодёжь, психологический тренинг, рефлексия.

Kirish

XXI asr ta'lim tizimida nafaqat bilim berish, balki shaxsning emotsional jihatdan yetuk bo'lishiga ham katta e'tibor qaratilmoqda. D.Goleman tadqiqotlariga ko'ra, hayotda muvaffaqiyatning 80 foizi emotsional intellektga bog'liq [1]. Emotsional intellekt - bu o'z va boshqalarning hissiyotlarini anglash, boshqarish va ijobiy yo'naltirishga oid qobiliyatlar majmuasidir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev ta'kidlaganidek, "Farzandlarimiz nafaqat bilimli, balki ma'naviy jihatdan ham barkamol, o'zgalar dardiga sherik bo'ladigan insonlar bo'lib yetishishi kerak" [2]. Bu esa emotsional intellekt va ma'naviy-axloqiy tarbiya o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ko'rsatadi.

Asosiy qism

1. Emotsional intellekt tushunchasi va uning komponentlari

Emotsional intellekt nazariyasi P.Salovey va J.Mayer tomonidan 1990-yilda ilmiy muomalaga kiritilgan [3]. Keyinchalik D.Goleman bu nazariyani rivojlantirib, emotsional intellektning beshta asosiy komponentini ajratdi:

1-jadval.

Emotsional intellekt komponentlari va ularning ma'naviy-axloqiy tarbiyaga ta'siri

Komponent	Tavsifi	Ma'naviy-axloqiy tarbiyaga ta'siri
O'z hissiyotlarini anglash	O'z emotsiyalarini tanib olish va tushunish	O'zini anglash, halollik, samimiylilik
O'z-o'zini boshqarish	Hissiyotlarni nazorat qilish, sabr-toqat	Nafsni tiyish, o'zini tuta bilish, mas'uliyat
Motivatsiya	Ichki rag'bat, maqsadga intilish	Mehnatsevarlik, fidoyilik, shijoat
Empatiya	Boshqalar hissiyotlarini tushunish	Rahmdillik, muruvvat, bag'rikenglik
Ijtimoiy ko'nikmalar	Munosabatlarni boshqarish	Hurmat, hamkorlik, jamoaviylik

2. Emotsional intellekt va ma'naviy-axloqiy xulq o'rtasidagi bog'liqlik

Tadqiqotimiz doirasida Xorazm viloyati oliy ta'lim muassasalari talabalari (n=150) orasida so'rovnoma o'tkazildi. Emotsional intellekt darajasini aniqlash uchun N.Hall testi, ma'naviy-axloqiy xulqni baholash uchun esa maxsus ishlab chiqilgan so'rovnomadan foydalanildi.

2-jadval.

Emotsional intellekt darajasi va ma'naviy-axloqiy xulq ko'rsatkichlari (n=150)

Emotsional intellekt darajasi	Talabalar soni	Foiz	Ma'naviy-axloqiy xulq bahosi (5 ballik)
Yuqori (70+ ball)	32	21,3%	4,6
O'rta (40-69 ball)	85	56,7%	3,8
Past (40 dan kam)	33	22,0%	2,9

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, emotsional intellekt darajasi yuqori bo'lgan talabalarda ma'naviy-axloqiy xulq ko'rsatkichlari ham yuqori ($r=0,74$, $p<0,01$). Bu natija emotsional intellektni rivojlantirish orqali ma'naviy-axloqiy tarbiyani samarali amalga oshirish mumkinligini tasdiqlaydi.

3. Emotsional intellektni rivojlantirish metodikasi

Tadqiqot natijalariga asoslanib, yoshlarda emotsional intellektni rivojlantirishning pedagogik-psixologik modelini ishlab chiqdik:

1-rasm. Emotsional intellektni rivojlantirish modeli

Tadqiqot davomida eksperimental guruh (n=75) bilan 3 oy davomida emotsional intellektni rivojlantirishga yo'naltirilgan maxsus dastur amalga oshirildi. Nazorat guruhi (n=75) an'anaviy ta'lim oldi.

3-jadval.

Eksperiment natijalari: emotsional intellekt komponentlari dinamikasi

Komponent	Eksperimental guruh		Nazorat guruhi	
	Oldin	Keyin	Oldin	Keyin
O'z hissiyotlarini anglash	12,4	17,8	12,1	12,9
O'z-o'zini boshqarish	11,8	16,5	11,6	12,2
Motivatsiya	13,2	17,1	13,0	13,4
Empatiya	10,9	16,9	10,7	11,3
Ijtimoiy ko'nikmalar	12,1	17,2	12,3	12,8
Umumiy ball	60,4	85,5	59,7	62,6

Izoh: Maksimal ball - 100

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, eksperimental guruhda emotsional intellekt ko'rsatkichlari sezilarli darajada oshgan (41,5%), nazorat guruhida esa o'sish 4,9% ni tashkil etgan. Eng katta o'sish empatiya (55,0%) va o'z-o'zini boshqarish (39,8%) komponentlarida kuzatildi.

5. Emotsional intellektni rivojlantirishning amaliy usullari

Tadqiqot natijalariga ko'ra, quyidagi usullar eng samarali hisoblanadi:

Birinchidan, psixologik treninglar - bu guruhli mashg'ulotlar bo'lib, ularda ishtirokchilar o'z hissiyotlarini anglash va boshqarishni o'rganadilar. Treninglarda rolli o'yinlar, vaziyatli mashqlar va refleksiya usullaridan foydalaniladi.

Ikkinchidan, art-terapiya - bu san'at vositalari orqali hissiyotlarni ifodalash va boshqarish usuli. Rasm chizish, musiqa tinglash, haykaltaroshlik kabi faoliyat turlari emotsional holatni yaxshilashga yordam beradi.

Uchinchidan, volontyorlik faoliyati - bu boshqalarga yordam berish orqali empatiya va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish usulidir. Tadqiqot ko'rsatdiki, volontyorlik bilan shug'ullanuvchi yoshlarda empatiya darajasi 35% yuqori.

To'rtinchidan, mentorlik dasturlari - tajribali shaxslar bilan muloqot yoshlarda emotsional yetuklik va ma'naviy qadriyatlarni shakllantirishga katta hissa qo'shadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalariga ko'ra, emotsional intellekt va ma'naviy-axloqiy madaniyat o'zaro chambarchas bog'liq hodisalardir. Emotsional intellektni rivojlantirish orqali yoshlarda empatiya, mas'uliyat, o'zini tuta bilish kabi ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirish mumkin.

Ekspperimental tadqiqot shuni ko'rsatdiki, maxsus ishlab chiqilgan dastur asosida emotsional intellekt komponentlarini sezilarli darajada rivojlantirish mumkin. Bu esa o'z navbatida yoshlarning ma'naviy-axloqiy xulqiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ta'lim muassasalarida emotsional intellektni rivojlantirishga yo'naltirilgan maxsus fanlar va treninglar joriy etish, shuningdek, tarbiyaviy ishlarni shu yo'nalishda boyitish maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar:

1. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. - New York: Bantam Books, 1995. - P. 34-56.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. 2025 yil 26 dekabr. <https://president.uz>
3. Salovey P., Mayer J. Emotional Intelligence // Imagination, Cognition and Personality. - 1990. - Vol. 9. - P. 185-211.
4. Andreeva I.N. Emotsionalniy intellekt: issledovaniya fenomena // Voprosi psixologii. - 2006. - №3. - S. 78-86.
5. Karimova V.M. Psixologiya. - T.: Fan, 2014. - B. 234-256.
6. Bar-On R. The Bar-On Model of Emotional-Social Intelligence // Psicothema. - 2006. - Vol. 18. - P. 13-25.
7. Lyusin D.V. Sovremenniy predstavleniya ob emotsionalnom intellekte // Sotsialniy intellekt. - M.: IP RAN, 2004. - S. 29-36.

O'QITUVCHI INNOVATSION FAOLIYATI MODELINI ISHLAB CHIQISH TAJRIBASI

Sharofat Rajabova

(Urganch Ranch texnologiya universiteti, Urganch, O'zbekiston)

Elektron pochta: sh.rajabova91@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada o'qituvchi innovatsion faoliyati modelini ishlab chiqishning ilmiy-metodik asoslari, uning pedagogik, psixologik va raqamli kompetensiyalar bilan bog'liq jihatlari tahlil etiladi. Innovatsion modelning asosiy komponentlari - o'qituvchining ijodiy yondashuvi, diagnostik tahlil qilish qobiliyati, interaktiv texnologiyalarni qo'llash mahorati, o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash funksiyalari chuqur yoritiladi. Xalqaro tajriba va mahalliy ta'lim tizimidagi islohotlar asosida o'qituvchining innovatsion salohiyatini oshirishga qaratilgan konseptual model taklif etilgan.

Аннотация. В статье анализируются научно-методические основы разработки модели инновационной деятельности учителя, а также ее педагогические, психологические и цифровые компоненты. Раскрываются ключевые элементы инновационной модели: творческий подход педагога, способность к диагностическому анализу, умение применять интерактивные технологии и поддерживать нравственно-духовное развитие учащихся. На основе международного опыта и национальных реформ предложена концептуальная модель повышения инновационного потенциала учителя.

Annotation. The article examines the scientific and methodological foundations of developing a model of innovative teacher activity and analyzes its pedagogical, psychological, and digital competencies. Key components of the model-creative pedagogical approaches, diagnostic analytical skills, the use of interactive technologies, and support for learners' moral and ethical development-are discussed in detail. Based on international best practices and current educational reforms, a conceptual model for enhancing teachers' innovative potential is proposed.

Аннотация. Мақалада мұғалімнің инновациялық қызмет моделі мен оның педагогикалық, психологиялық және цифрлық құзыреттерімен байланысы ғылыми тұрғыда талданады. Инновациялық модельдің негізгі компоненттері - мұғалімнің шығармашылық тәсілі, диагностикалық талдау жасау қабілеті, интерактивті технологияларды қолдану дағдылары және білім алушылардың рухани-адамгершілік дамуын қолдау қызметтері кеңінен сипатталған. Халықаралық тәжірибе мен ұлттық білім беру реформалары негізінде мұғалімнің инновациялық әлеуетін арттыруға бағытталған тұжырымдамалық модель ұсынылады.

Kalit so'zlar: o'qituvchi innovatsiyasi, pedagogik kompetensiya, raqamli kompetensiya, ijodkorlik, diagnostik tahlil, innovatsion faoliyat modeli, ma'naviy-axloqiy tarbiya.

Zamonaviy ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlar o'qituvchi faoliyatining markaziy yo'nalishiga aylanib bormoqda. Raqamli texnologiyalarning jadal rivoji, globallashuv jarayonlari, yangi pedagogik texnologiyalar va ta'lim sifati bo'yicha xalqaro talablarga moslashish o'qituvchidan faqat mavjud kompetensiyalar bilan cheklanib qolmasdan, balki uzluksiz innovatsion izlanishlarni amalga oshirishni talab etadi. Shu bois o'qituvchi innovatsion faoliyatining ilmiy asoslangan modeli ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish, o'quvchilarning intellektual, ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishini ta'minlashda strategik ahamiyat kasb etadi. Innovatsion faoliyat modeli o'qituvchining pedagogik mahorati, psixologik tayyorgarligi, raqamli kompetensiyasi, ijodkorlik salohiyati, metodik moslashuvchanligi va ma'naviy-axloqiy qadriyatlari bilan uyg'unlashgan integrativ tizimni anglatadi[1].

O'zbekiston ta'lim tizimi so'nggi yillarda zamonaviylashtirish bosqichiga kirar ekan, xalqaro baholash dasturlari (PISA, TIMSS, PIRLS) natijalari, pedagoglarning kasbiy rivojlanish dasturlarining kengayishi, yangi davlat ta'lim standartlarining joriy etilishi, o'quv dasturlarining kompetensiyaviy yondashuv asosida qayta ishlab chiqilishi innovatsion pedagogik faoliyatning dolzarbligini yanada kuchaytirdi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, oxirgi uch yilda O'zbekistonda 200 mingdan ortiq pedagog malaka oshirishning zamonaviy modullarida qatnashgan, ularning sezilarli qismi raqamli ta'lim texnologiyalarini amaliy qo'llash bo'yicha maxsus tayyorgarlikdan o'tgan. Bularning barchasi o'qituvchining innovatsion faoliyati modeli real ta'lim amaliyotida kerak bo'lgan konseptual yo'riqnoma sifatida shakllanishini talab qiladi[2].

O'qituvchi innovatsion faoliyatining asosida, avvalo, o'qituvchining shaxsiy-professional pozitsiyasi, ta'lim jarayoniga ijodiy yondashuvi, yangi g'oyalarni qabul qilishga ochiqligi, o'z-o'zini rivojlantirishga intilishi yotadi. Psixologik jihatdan qaralganda, innovatsion faoliyat shaxsning moslashuvchanligi, kognitiv moslashuv qobiliyati, divergent tafakkur, tashabbuskorlik, motivatsiyaning ichki manbalari bilan chambarchas bog'liqdir[3]. Innovatsion o'qituvchi o'z faoliyatida faqat mavjud metodlarni qo'llash bilan kifoyalanmaydi, balki o'quv jarayonidagi muammolarni tizimli tahlil qiladi, yangi ta'lim vositalarini sinovdan o'tkazadi, o'quvchining psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda yondashuvni moslashtiradi, o'z faoliyatini ilmiy metodlar asosida refleksiya qiladi.

Pedagogik nuqtai nazardan innovatsion faoliyat modeli o'qituvchining quyidagi integrativ yo'nalishlarini o'z ichiga oladi: ta'lim texnologiyalarini loyihalash, innovatsion metodlardan foydalanish, interaktiv ta'lim muhiti yaratish, o'quvchilarda tanqidiy va ijodiy fikrlashni shakllantirish, ta'lim jarayonini diagnostika qilish va natijalarga asoslangan qarorlar

qabul qilish[4]. Bunda innovatsion faoliyatning muhim jihati - o'quvchini ta'lim jarayonining passiv iste'molchisi emas, balki faol subyekti sifatida shakllantirishdir. Shu bois o'qituvchi tomonidan tanlangan ta'lim texnologiyasi, baholash tizimi, topshiriqlar formati, kommunikativ platformalar o'quvchining psixologik rivoji, motivatsiyasi va ma'naviy-axloqiy pozitsiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi[5].

Zamonaviy tajribalar shuni ko'rsatadiki, innovatsion faoliyat modelini samarali shakllantirgan o'qituvchilar dars jarayonida faollikni o'rtacha 40-60 foizga oshira oladi, topshiriqlarni o'z vaqtida bajarish ko'rsatkichi esa 20-30 foizga yaxshilanadi. Raqamli ta'lim tahlillariga ko'ra, innovatsion metodlardan foydalanadigan pedagoglar o'quvchilar tomonidan olgan o'zlashtirish ko'rsatkichining yuqori bo'lishiga (10-15 foizga ko'p) erishadi[6]. Bu natijalar o'qituvchi innovatsion faoliyatining ta'lim tizimi uchun qanchalik muhim ekanini ko'rsatadi.

Innovatsion faoliyat modeli o'qituvchining raqamli kompetensiyasini ham o'z ichiga oladi. Bugungi ta'lim muhiti raqamli vositalar, masofaviy platformalar, virtual laboratoriyalar, adaptiv ta'lim tizimlari, sun'iy intellekt asosidagi o'quv yordamchilari kabi texnologiyalardan foydalanishni talab qilmoqda. Shu sababli o'qituvchi texnik vositalarni bilishdan tashqari, ularni pedagogik maqsadlarga mos ravishda integratsiya qila olish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak[7]. Raqamli resurslarning to'g'ri tanlanishi o'quvchilarning kognitiv yuklamasini kamaytirishi, ta'lim motivatsiyasini kuchaytirishi, mustaqil o'rganish jarayonini samarali tashkil etishi, baholash jarayonida shaffoflikni ta'minlashi mumkin.

Innovatsion faoliyatning muhim tarkibiy qismi - o'qituvchining ma'naviy-axloqiy pozitsiyasi, ya'ni kasbiy etika, pedagogik mas'uliyat, axloqiy tamoyillarga sodiqlikdir. O'qituvchi yangi metodlarni joriy etar ekan, ularning o'quvchi shaxsiga ta'sirini, axborotning ma'naviy sifati, onlayn muloqot etikasi, akademik halollik mezonlariga mos bo'lishini ta'minlashi zarur. Innovatsion faoliyat shaxsni rivojlantirishning psixologik asoslari bilan uyg'unlashgan holda amalga oshirilganda, ta'lim jarayoni yanada insonparvar, sifatli va shaxsga yo'naltirilgan bo'lib boradi[8]. Shu bois o'qituvchining innovatsion modeli nafaqat metodik yangilikni o'zida mujassam etadi, balki ma'naviy-axloqiy qadriyatlar tizimini ham mustahkamlaydi.

Innovatsion faoliyat modelini ishlab chiqish jarayoni xalqaro tajribalarni mahalliy ta'lim sharoitiga moslashtirishni ham talab etadi. Masalan, Finlyandiya, Janubiy Koreya, Singapur, Estoniya kabi mamlakatlarda innovatsion o'qituvchi modeli "hayot davomida ta'lim", "metodik moslashuvchanlik", "shaxsga yo'naltirilgan yondashuv", "diagnostika asosida qaror qabul qilish", "ta'lim resurslarini integratsiya qilish" kabi tamoyillarga asoslanadi[9]. O'zbekiston sharoitida bu tajribalar milliy ta'lim standartlari, ma'naviy qadriyatlar, o'quvchilar psixologik portretining xususiyatlari, sinfdagi o'quvchi soni, texnik infratuzilma darajasi kabi mezonlar asosida moslashtirilishi lozim. Mahalliy amaliyotda innovatsion faoliyat modellarini joriy etish bo'yicha o'tkazilgan tajribalar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarga metodik qo'llab-quvvatlash ko'rsatish, tajriba almashish maydonlarini kengaytirish, kasbiy rivojlanishning individual xaritalarini tuzish, raqamli texnologiyalar bo'yicha treninglar tashkil etish o'qituvchining innovatsion salohiyatini sezilarli darajada oshiradi.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, o'qituvchi innovatsion faoliyati modeli murakkab, ko'p komponentli, o'zaro integratsiyalashgan pedagogik-psixologik tizim bo'lib, u o'qituvchining kasbiy o'sishi, ta'lim jarayonining sifatini oshirish, o'quvchining rivojlanishini ta'minlash va jamiyatning intellektual salohiyatini yuksaltirishga xizmat qiladi. Innovatsion modelning asosida quyidagi umumiy tamoyillar yotadi: faol pedagogik izlanish, ilmiy-tadqiqotga yo'naltirilganlik, raqamli savodxonlik, psixologik moslashuvchanlik, ma'naviy-axloqiy mas'uliyat, o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan yondashuv. Bu tamoyillar nafaqat o'qituvchining bugungi faoliyati, balki uning kelajakdagi kasbiy rivojlanishi uchun ham strategik ahamiyatga ega.

Yakuniy xulosa sifatida ta'kidlash joizki, o'qituvchi innovatsion faoliyati modelini ishlab chiqish nafaqat metodik yangilanish, balki ta'lim tizimining umumiy modernizatsiyasi jarayonining ajralmas qismidir. Mazkur model o'qituvchi faoliyatida ilmiy yondashuv, psixologik tayyorgarlik, raqamli kompetensiya, ijodkorlik, pedagogik refleksiya va ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning uyg'unlashgan holda namoyon bo'lishini taqozo etadi. O'qituvchining innovatsion modelini amaliyotga joriy etish orqali o'quvchilarni mustaqil fikrlovchi, raqobatbardosh, zamonaviy bilimlarga ega, ma'naviy barkamol shaxs sifatida tarbiyalash imkoniyatlari kengayadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Fullan, M. (2020). *The New Meaning of Educational Change*. Teachers College Press.
2. Hargreaves, A., & Shirley, D. (2012). *The Global Fourth Way: The Quest for Educational Excellence*. Corwin Press.
3. Mishra, P., & Koehler, M. (2006). "Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK) Framework". *Teachers College Record*.
4. OECD (2021). *Teachers and Leaders in Education: International Practices and Policy Directions*.
5. Schleicher, A. (2018). *World Class: How to Build a 21st-Century School System*. OECD Publishing.
6. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi (2023). *O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish konsepsiyasi*.
7. UNESCO (2020). *ICT Competency Framework for Teachers*.
8. Anderson, T., & Dron, J. (2011). *Three Generations of Distance Education Pedagogy*. Athabasca University Press.
9. Darling-Hammond, L. (2017). *Empowered Educators: How High-Performing Systems Shape Teaching Quality*. Jossey-Bass.

MEHNAT MIGRATSIYASI FENOMENINING PSIXOLOGIK TALQINI

Shavkatov Shaxboz Shavkatovich

*O'zbekiston Respublikasi Kriminologiya ilmiy tadqiqot instituti
ilmiy xodim-tadqiqotchi*

E-mail: shavkatovshaxboz910@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada mehnat migratsiyasi ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida tahlil qilinadi. Migratsiya shaxs identifikatsiyasi, emotsional barqarorlik va ijtimoiy moslashuv jarayonlariga ta'sir etuvchi kompleks omil sifatida yoritiladi. Akkulturationsiya nazariyasi, stress-koping modeli va ijtimoiy identifikatsiya yondashuvi asosida migratsiyaning psixologik mexanizmlari ochib beriladi. Milliy sharoitda mehnat migrantlarining psixologik risk omillari ilmiy jihatdan asoslanadi.

Kalit so'zlar: mehnat migratsiyasi, akkulturationsiya, psixologik stress, identifikatsiya, ijtimoiy izolyatsiya, adaptatsiya, koping, distansion oila.

Аннотация: В статье трудовая миграция рассматривается как социально-психологическое явление. Миграция анализируется как комплексный фактор, влияющий на идентичность личности, её эмоциональную устойчивость и процессы социальной адаптации. На основе теории аккультурации, модели стресса и копинга и теории социальной идентичности раскрываются психологические механизмы миграции. Обоснованы психологические факторы риска трудовой миграции в национальном контексте.

Ключевые слова: трудовая миграция, аккультурация, психологический стресс, идентичность, социальная изоляция, адаптация, копинг, дистанционная семья.

Abstract: The article analyzes labor migration as a socio-psychological phenomenon. Migration is conceptualized as a complex factor influencing personal identity, emotional stability, and social adaptation processes. Based on acculturation theory, the stress and coping model, and social identity theory, the psychological mechanisms of migration are examined. The psychological risk factors of labor migration in the national context are substantiated.

Keywords: labor migration, acculturation, psychological stress, identity, social isolation, adaptation, coping, transnational family.

Globalashuv jarayonlarining jadallashuvi sharoitida mehnat migratsiyasi zamonaviy jamiyatning muhim ijtimoiy-iqtisodiy fenomeniga aylandi. Biroq mazkur jarayon faqat iqtisodiy omillar bilan cheklanmaydi, balki shaxs psixologik tizimida chuqur transformatsiyalarni yuzaga keltiradi. Migratsiya shaxs hayotidagi kuchli stress omillaridan biri sifatida baholanadi [1, 213-b.]. Hayot tarzining keskin o'zgarishi, yangi ijtimoiy muhitga kirish va avvalgi ijtimoiy maqomning o'zgarishi adaptatsion zo'riqishni shakllantiradi. Akkultursiya nazariyasiga ko'ra, migrant yangi madaniy muhit bilan o'zaro ta'sir jarayonida to'rt xil strategiyani qo'llaydi: integratsiya, assimilyatsiya, separatsiya va marginalizatsiya [2, 9-b.]. Integratsiya strategiyasi shaxsning ikkala madaniy muhit bilan aloqani saqlab qolishini anglatadi va nisbatan past stress ko'rsatkichlari bilan tavsiflanadi. Marginalizatsiya esa shaxsning har ikki madaniy tizimdan begonalashuvini bildiradi va yuqori psixologik zo'riqish bilan bog'liq [2, 23-b.]. Shu jihatdan migratsiya jarayonida madaniy moslashuv modeli psixologik barqarorlikni belgilovchi muhim determinant sifatida namoyon bo'ladi.

Stress va koping nazariyasi migratsiyani subyektiv baholash jarayoni sifatida talqin qiladi. Lazarus va Folkman ta'kidlashicha, stress vaziyatning obyektiv murakkabligidan ko'ra, uning shaxs tomonidan qanday baholanishiga bog'liq [3, 21-b.]. Migrant yangi muhitdagi noaniqlikni tahdid sifatida qabul qilsa, stress reaksiyasi kuchayadi. Aksincha, vaziyat rivojlanish imkoniyati sifatida baholansa, moslashuv samaraliroq kechadi. Koping strategiyalari - muammoga yo'naltirilgan va emotsiyaga yo'naltirilgan mexanizmlar - migrantning psixologik barqarorligida muhim rol o'ynaydi [3, 150-b.]. Ijtimoiy identifikatsiya nazariyasi doirasida migratsiya shaxsning guruhii mansublik tizimiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tajfelning fikriga ko'ra, shaxs o'z "Men" konsepsiyasini ijtimoiy guruhlar orqali shakllantiradi [4, 15-b.]. Migratsiya jarayonida an'anaviy guruhii aloqalarning zaiflashuvi identifikatsiya inqirozini keltirib chiqaradi [4, 63-b.]. Bu holat o'z-o'zini baholashning pasayishi, ijtimoiy izolyatsiya va psixologik begonalashuv bilan kechadi.

Madaniy shok fenomeni ham migratsiyaning muhim psixologik komponenti hisoblanadi. Ward va hamkorlarining tadqiqotlariga ko'ra, yangi madaniy muhitga moslashish jarayoni dastlab dezorientatsiya, xavotir va ijtimoiy chekinish bosqichlari orqali kechadi [5, 45-b.]. Uzoq muddatli adaptatsion zo'riqish psixosomatik simptomlarni keltirib chiqarishi mumkin [5, 102-b.]. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, migrantlar orasida xavotir va depressiv buzilishlar ko'rsatkichi yuqoriroq ekani qayd etilgan [6, 12-b.]. Ijtimoiy izolyatsiya, diskriminatsiya tajribasi va huquqiy himoyaning cheklanganligi psixologik risk omillarini kuchaytiradi [6, 18-b.]. Migratsiya oilaviy tizimga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Distansion oilalarda rollar qayta taqsimlanadi, ota-onalik funksiyalari masofaviy shaklga o'tadi. Emotsional yaqinlikning susayishi va nazorat mexanizmlarining zaiflashuvi farzandlarning psixologik rivojlanishiga ta'sir ko'rsatishi mumkin [5, 147-b.]. Shu bois migratsiyani individual emas, balki tizimli ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida talqin qilish maqsadga muvofiqdir. Milliy sharoitda mehnat migratsiyasi ko'pincha vaqtinchalik iqtisodiy strategiya sifatida qaralsa-da, uning psixologik oqibatlari uzoq muddatli xarakter kasb etishi mumkin. Migratsiya jarayonini boshqarishda psixologik tayyorgarlik, re-adaptatsiya dasturlari va oilaviy maslahat tizimini joriy etish ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, mehnat migratsiyasi shaxs identifikatsiyasi, emotsional barqarorligi va ijtimoiy munosabatlar tizimida kompleks transformatsiyalarni yuzaga keltiruvchi ijtimoiy-psixologik jarayondir. Akkulturasiya strategiyalari, koping mexanizmlari va guruhii identifikatsiya omillari migrantning psixologik holatini belgilovchi asosiy determinantlar hisoblanadi. Milliy kontekstda mehnat migrantlari bilan ishlash tizimida psixologik komponentni kuchaytirish dolzarb vazifadir. Xorijga ketishdan oldingi psixologik tayyorgarlik dasturlarini ishlab chiqish, qaytgan migrantlar uchun re-adaptatsiya markazlarini tashkil etish hamda distansion oilalarni psixologik qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar

1. **Holmes T.H., Rahe R.H.** Shaxsning ijtimoiy qayta moslashuv shkalasi (*The Social Readjustment Rating Scale*) // *Journal of Psychosomatic Research*. - 1967. - 11-jild. - 213-218-betlar.
2. **Berry J.W.** Immigratsiya, akkulturasiya va moslashuv (*Immigration, Acculturation and Adaptation*) // *Applied Psychology*. - 1997. - 46-jild, №1. - 5-34-betlar.
3. **Lazarus R.S., Folkman S.** Stress, baholash va coping (*Stress, Appraisal and Coping*). - Nyu-York: Springer Publishing Company, 1984. - 445 bet.
4. **Tajfel H.** Ijtimoiy identifikatsiya va guruhlararo munosabatlar (*Social Identity and Intergroup Relations*). - Kembrij: Cambridge University Press, 1982. - 367 bet.
5. **Ward C., Bochner S., Furnham A.** Madaniy shok psixologiyasi (*The Psychology of Culture Shock*). - London: Routledge, 2001. - 358 bet.
6. **Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO).** Qochqinlar va migrantlarning ruhiy salomatligi (*Mental Health of Refugees and Migrants*). - Jeneva: WHO Press, 2018. - 45 bet.

O'SMIRLARNING DEVIANT XATTI-HARAKATLARINING OLDINI OLISHDA OILAVIY TARBIYANING ROLI

Shodiyev Jasur Xolmatjonovich

Jizzax davlat pedagogika universiteti "Ijtimoiy fanlar" kafedrasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'smirlarning deviant xatti-harakatlarining kelib chiqish sabablari hamda ularning oldini olishda oilaviy tarbiyaning o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda oiladagi ijtimoiy-psixologik muhit, ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi munosabatlar, shuningdek disfunktsional oilalarning o'smirlar shaxsiyati rivojiga ta'siri ko'rib chiqilgan. O'smirlik davrida yuzaga keladigan deviant xulq-atvor ko'pincha noto'g'ri tarbiya, oiladagi nizolar, ijtimoiy-iqtisodiy muammolar va pedagogik nazoratning yetishmasligi bilan bog'liqligi asoslab beriladi. Maqolada o'smirlar o'rtasida deviant xatti-harakatlarning oldini olishda oila va ta'lim muassasalari hamkorligining ahamiyati, ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish hamda ijobiy ma'naviy-axloqiy muhit yaratish zarurligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: deviant xulq-atvor, o'smirlar, oilaviy tarbiya, ijtimoiylashuv, disfunktsional oila, ma'naviy muhit,

Annotation. This article examines the causes of deviant behavior among adolescents and the role of family upbringing in its prevention. The study analyzes the influence of the socio-psychological environment within the family, the relationship between parents and children, and the impact of dysfunctional family conditions on the personal development of adolescents. It is emphasized that deviant behavior during adolescence is often associated with improper upbringing, family conflicts, socio-economic difficulties, and insufficient pedagogical control. The article highlights the importance of cooperation between families and educational institutions in preventing deviant behavior among adolescents, as well as the

need to improve parents' pedagogical awareness and create a positive moral and psychological environment within the family.

Keywords: deviant behavior, adolescents, family upbringing, socialization, dysfunctional family, moral environment, pedagogical support, prevention, socio-psychological environment.

Аннотация. В данной статье рассматриваются причины девиантного поведения подростков и роль семейного воспитания в его профилактике. Анализируется влияние социально-психологической среды семьи, взаимоотношений между родителями и детьми, а также воздействие неблагополучных семей на формирование личности подростка. Подчеркивается, что девиантное поведение в подростковом возрасте часто связано с неправильным воспитанием, семейными конфликтами, социально-экономическими трудностями и недостаточным педагогическим контролем. В статье отмечается важность сотрудничества семьи и образовательных учреждений в профилактике девиантного поведения подростков, а также необходимость повышения педагогической культуры родителей и создания благоприятной нравственно-психологической атмосферы в семье.

Ключевые слова: девиантное поведение, подростки, семейное воспитание, социализация, неблагополучная семья, нравственная среда, педагогическая поддержка, профилактика, социально-психологическая среда.

Mamlakatdagi demografik vaziyatning yomonlashishi, to'liq bo'lmagan oilalar sonining ko'payishi, oilaning ta'lim salohiyatining pasayishi, axloqiy qadriyatlar tizimining o'zgarishi, zamonaviy insonning hissiy, ma'naviy va axloqiy dunyosining murakkablashishi oilaviy sotsializatsiya jarayonining buzilishiga olib keladi.

Oila tarbiyaning asosiy institutidir: bola oilada bolalik davrida olgan narsasini keyingi hayoti davomida saqlab qoladi, chunki u butun bolaligini unda o'tkazadi. Oilaning ijobiy ta'siri shundaki, eng yaqinlaridan boshqa hech kim bolaga ko'proq mehr va g'amxo'rlik bilan munosabatda bo'lmaydi, lekin shu bilan birga, hech kim ota-onaga oila qila oladigan darajada ko'proq zarar etkaza olmaydi. Bolalar kattalarning xatti-harakatlarini o'zlashtiradilar va ularni boshqalarga o'tkazadilar. Kattalar xulq-atvorining salbiy shakllari o'smirlik davridagi bolalarning alkogolizatsiyasi, giyohvandlik va boshqa og'ishlari uchun xavf omillaridir [1].

Ta'lim funktsiyalarini bajarmaydigan disfunktsional oilalar soni tobora ko'payib bormoqda. Bunday oilalarda noqulay ijtimoiy va psixologik-pedagogik sharoitlar (hissiy-ziddiyatli munosabatlar, bolalarga nisbatan zo'ravonlik, ta'lim jarayonidan o'zini olib tashlash, pedagogik qobiliyatsizlik, axloqsiz va asotsial turmush tarzi va boshqalar) ustunlik qiladi va umuman olganda halokatli oilaviy munosabatlar mavjud. Bu bolaning oilaviy sotsializatsiya jarayonini buzadi va ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishning turli xil buzilishlariga olib keladi, bu esa xatti-harakatlarning og'ish xavfini oshiradi.

Deviant xatti - harakatlar-bu jamiyatda qabul qilingan huquqiy va axloqiy me'yorlarga zid bo'lgan harakatlar tizimi yoki individual harakatlar. O'smirlarning bu xatti-harakati o'tkir o'tish davri inqirozining namoyon bo'lishi sifatida paydo bo'ladi va deyarli har doim noto'g'ri tarbiyaning natijasidir. Noto'g'ri tarbiya-bu etarli bo'lmagan tarbiya va ortiqcha tarbiya. U ikkita asosiy uslub bilan ajralib turadi: issiqxonani saqlash va sovuq rad etish. Deviant xatti-harakatlarning sababi organik buzilishdir. Ammo biz oilaviy tarbiyaning xususiyatlariga to'xtalamiz.

Deviant xatti-harakatlar intizom buzilishi bilan xavfli emas. Hatto eng muhim tartib buzilishlari ham omon qolishi mumkin va bu oqibatlarga olib keladi. Deviant xatti-harakatlar insonning butun kelajakdagi hayotini belgilaydigan xarakterning shakllanishiga sezilarli ta'sir qiladi. Agar bunday xatti-harakatlar o'z vaqtida to'xtatilmasa va tuzatilmasa, unda jamiyat muvozanatsiz, axloqiy jihatdan etuk bo'lmagan, turli xil ta'sirlarga duchor bo'lgan, hayot tamoyillari va axloqiy asosisiz, zaif, nevrastenik odamni oladi [2].

Deviant xatti-harakatlar bilan o'spirin o'z maqsadlariga erishishga harakat qiladi. Biz uchun bu juda muhim pozitsiya. Maqsadsiz xatti-harakatlar mavjud emas. Hech bir tirik

mavjudot maqsadsiz harakatlar qilmaydi. Hech qanday maqsadga ega bo'lmagan narsa mavjud emas. O'smir qanday maqsadlarni ko'zlayotganini bilish, u ularni tan oladimi yoki yo'qmi, biz uning xatti-harakatlarini tushunish uchun kalit olamiz.

O'smirlarning deviant xatti - harakatlarining asosiy maqsadi zo'riqishdan xalos bo'lishga harakat qilishdir. Odatda bu maqsad chuqur niqoblangan. Bu faqat o'spirin tomonidan nazarda tutilgan va tushunilmagan. Sirtida turli xil kichik maqsadlar mavjud. Ammo agar ko'plab kichik maqsadlar ma'lum bir ehtiyojni shakllantirsa, unda allaqachon katta maqsadlar - xatti-harakatlar strategiyalari yuzaga keladi. Maqsadlarning umumiylikiga ko'ra, biz deviant xatti-harakatlarning uchta asosiy strategiyasini ajratamiz: 1) talablarni qondirish; 2) hokimiyatni amalga oshirish; 3) qasos olish. Shunga ko'ra, bunday xatti-harakatlar strategiyasiga ega bolalarni talabchan, hukmron, qasoskor deb ataymiz.

O'ziga tanish bo'lgan muhitda (oila, maktab) tan olinishni topolmay, o'spirin antisotsial guruhlarda tengdoshlarining psixologik holatini oshirishga, oilada va maktabda bo'lmagan o'zini o'zi tasdiqlashning bunday usullarini topishga harakat qiladi.

Oila tarbiya omili sifatida qaraladi. Ammo har bir oila tarbiyani amalga oshirmaydi. Ko'pincha bu jarayon o'z-o'zidan sodir bo'ladi va har doim ham ijtimoiy barkamol, etuk shaxsni shakllantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatmaydi. Bunday holda, oilaviy ta'limni to'g'ri va yo'naltirilgan qilish uchun "xavf ostida bo'lgan" oilalarni pedagogik qo'llab-quvvatlashni aniq tashkil etish zarur.

O'smirning deviant xatti-harakatlarini yo'q qilishga hissa qo'shish faqat maktab va oilaning birgalikdagi harakatlari bilan, deviant xulq-atvorli o'spirinlarning oilaviy tarbiyasini to'g'ri tashkil etilgan pedagogik qo'llab-quvvatlash bilan, deviant xatti-harakatlarning sabablarini oldini olish, ota-onalarni pedagogik bilimlar bilan jihozlash, o'spirinlarga to'g'ri tanlov qilishga yordam berish, individual yondashuvni amalga oshirish orqali mumkin. deviant xatti-harakatlarning oldini olish va

O'smirlarning deviant xatti-harakatlarining oldini olish deganda oila va ta'lim muassasalari, davlat va jamoat muassasalari va tashkilotlarining axloqiy qadriyatlar va huquqiy bilimlar, ijtimoiy foydali ko'nikmalar va qiziqishlarni shakllantirish orqali deviant shaxs xatti-harakati xavfini oldini olishga qaratilgan maqsadli ijtimoiy-pedagogik faoliyati tushuniladi.

Tadqiqotimiz davomida biz oilaviy tarbiyaning buzilishining quyidagi sabablarini aniqladik, xususan: axloqiy qadriyatlarning yo'qligi va ota-onalarning bolalikdagi salbiy tajribasi, ota-onalarning halokatli xususiyatlari, ta'limning past darajasi, hissiyotlarning qashshoqligi, ijtimoiy aloqalarning torligi, rollarning tasodifiyligi va boshqalar.

Oilaviy ziddiyat (E. N. Korneyevaga ko'ra) - oila ichidagi (ota-onalar, ota-onalar va bolalar, aka-uka va opa-singillar o'rtasidagi) ziddiyatli munosabatlar, uning tizim sifatida rivojlanishi va faoliyatidagi qarama-qarshiliklar, oilaning bir qismi bo'lgan shaxsning manfaatlari, baholari, qarashlari va maqsadlarining nomuvofiqligi natijasida yuzaga keladi. Ko'pgina ijtimoiy institutlar orasida, ehtimol, oilaga ta'sir qilish darajasi, ham shaxsga, ham ijtimoiy hayotning ko'plab jarayonlariga mos keladigan birini ajratib ko'rsatish qiyin. Binobarin, oila bolalikni ijtimoiylashtirishning eng muhim institutidir.

Jamiyat o'z oilalarida ota va ona bo'lgan odamlardan, shuningdek ularning farzandlaridan iborat. Shu munosabat bilan oilada ota va onaning rollari, xususan, bolalarni oilaviy tarbiyalash jarayoni juda muhimdir. Axir, ota-onalar o'z farzandlarini mehnatga, oqsoqollarni hurmat qilishga, atrofdagi tabiatga va odamlarga bo'lgan muhabbatga qanday o'rgatishlari, qanday oilaviy qadriyatlar birinchi o'ringa qo'yilishi bizning bolalarimiz yashaydigan jamiyat qanday bo'lishiga bog'liq.

E'tibor bering, onaning asosiy roli oila ichidagi ijobiy hissiy aloqalarni ta'minlash, qulay psixologik muhit va uy farovonligini yaratishdir. Otaning roli внешнесемейных-tashqi oilaviy aloqalarni ta'minlash-jamiyat, oilani himoya qilish va himoya qilish. Onaning vazifasi bolani shartsiz sevgi asosida qabul qilishdir. Otaning vazifasi bolaga talablar qo'yish va ularning bajarilishini nazorat qilishdir. Va otaning asosiy vazifasi bolalarga ijtimoiy tajribani

etkazishdir. Ota-onalarning obro'si ona va otaning tabiiy doimiy turmush tarzining natijasidir va ota-onalarning intilishlari, his-tuyg'ulari, odatlari, xatti-harakatlari va faoliyati motivlariga bog'liq; ona va ota o'rtasidagi munosabatlarning tabiati; ota-onalarning bolalar bilan to'g'ri munosabatlari va aloqasi; ota-onalarning bolalarni tarbiyalash uchun javobgarligi. Otaning oiladagi obro'si ko'p jihatdan onaning pozitsiyasiga bog'liq bo'lib, uning "taktikasi" bolalar uchun uning obro'sini yaratish va mustahkamlashda quyidagilarni o'z ichiga oladi: eriga sevimli va hurmatli odam sifatida munosabat, eriga oila boshlig'i va bola tarbiyachisi sifatida munosabat, qiyin hayotiy vaziyatlarda uning qarashlari, fikrlari va maslahatlarini qo'llab-quvvatlash.

Oila hayotining qadriyatlari va muhiti o'spirinning oilaviy tarbiyasi va shaxsiy rivojlanishini belgilaydi, uning o'zini o'zi rivojlanishiga va o'zini anglashiga hissa qo'shadi yoki to'sqinlik qiladi. O'zini oilasi bilan tanishtirgan o'spirin, unda qabul qilingan qarashlar, munosabat, urf-odatlar, xulq-atvor va aloqa shakllarini qayta tiklaydi va saqlaydi [4].

Aynan oilada borliqning qadriyat asoslari shakllana boshlaydi, insonning hayotiy intilishlari, munosabatlarning turli sohalarida uning asosiy qadriyat yo'nalishlari shakllanadi: ma'naviy-amaliy, fuqarolik, millatlararo, kasbiy va haqiqiy oila. Oilada tarbiyalangan, ota-onalar o'rtasidagi munosabatlarni kuzatgan o'spirin hayotda bajaradigan oilaviy rollarini anglay boshlaydi, shuningdek, boshqa jins vakillari bilan munosabatlar masalalarida o'z pozitsiyasini belgilaydi. O'smir boshqa bolalar bilan munosabatlar kontekstida ota-onalarning xatti-harakatlariga moslashadi. Uni hayot tarbiyalamaydi, lekin u не адаптированно hayot yo'lini ("traektoriya") tashkil etadigan hayotiy vaziyatlarga moslashadi (va ba'zan juda moslashuvchan emas, V. Petrovskiyga ko'ra). Shu ma'noda, o'spirin tarbiyaga muhtoj emas. U tarbiyaga emas, balki oilaviy tarbiyani ta'minlaydigan madaniy o'zaro munosabatlarga muhtoj.

O'z kuzatuvlari, shuningdek huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining ma'lumotlari, disfunktsional oilalarda bolalar jinoiy bitimlar ob'ekti bo'lgan degan xulosaga kelishimizga imkon berdi. Ichkilikbozlik va giyohvand moddalarni iste'mol qiladigan ota-onalar sonining ko'payishi, bir vaqtning o'zida bitta va ba'zan ikkitasi, ajralishlar sonining ko'payishi va natijada yashash joyini almashtirish yoki sotish natijasida 22,9 % - 10-11 yoshli bolalar, 27,2%-12 yoshli bolalar va 30,7% - 13-14 yoshli o'smirlar yomon uy-joy sharoitida yashaydilar.. So'rovda qatnashgan oilalarning o'rtacha 54,1 foizida qoniqarli uy-joy sharoitlari, 18,8 foizida esa yaxshi sharoitlar aniqlangan [5].

O'smirlarning xatti-harakatlarining og'ishiga ta'sir qiluvchi ko'plab xavf omillari orasida ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan ko'proq joy ajratilgan: moddiy ta'minot, uy-joy sharoitlari, oila tarkibi, uning ijtimoiy holati. So'nggi paytlarda aholining keskin qashshoqlashishi, mafkuraviy institutlarning qulashi bilan bir qatorda, disfunktsional oilalar sonini ko'paytirdi. Nafaqat mamlakat iqtisodiyoti, balki madaniyat, axloqiy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar va hayotga munosabat ham tijorat ruhiga duchor bo'ldi.

Sinf rahbarlarining fikriga ko'ra, oilada bolalarni tarbiyalash ko'p jihatdan sub'ektiv xususiyatga ega, bu ota-onalarning axloqi va madaniyati darajasiga, ideallari va harakatlariga, ijtimoiy muloqot tajribasiga, oila tarkibiga bog'liq. Oila har tomonlama rivojlangan shaxsning axloqiy, axloqiy va insoniy fazilatlarini shakllantirishga hissa qo'shishi yoki inhibe qilishi mumkin. Bolalar ko'pincha ota-onalarning nafaqat ijobiy, balki salbiy xatti-harakatlarini ham o'rganadilar, ba'zida ularni haddan tashqari ko'tarishadi. Ular ko'pincha ota-onalarning so'zlarini o'z ishlari bilan taqqoslashga intilishadi.

O'smirlarning oilaviy tarbiyasini pedagogik qo'llab-quvvatlash bugungi kunda dolzarbdir. Shuning uchun biz deviant xulq-atvorli o'spirinlarning oilaviy tarbiyasini pedagogik qo'llab-quvvatlashni tashkil etish dasturini tuzdik.

O'smirlar o'rtasida o'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bolalar oilada eng ko'p tushunish va qo'llab-quvvatlashni topadilar. Ushbu pozitsiyani standart sotsializatsiya qilingan o'spirin bolalarning taxminan 64% va deviant xulq-atvorli o'spirin bolalarning taxminan 40% egallaydi. Bundan tashqari, agar siz bolalar kimning fikrini ko'proq

qadrlashini ko'rsangiz, oddiy oilalardagi o'spirinlarning 75 foizi va deviantlarning 71 foizi oilaning fikrini ko'proq qadrlashini ko'rishingiz mumkin.

Oiladagi nizolar o'spirinlarning ichki munosabatlari va axloqiy qadriyatlarini shakllantirishga, ularning qonunlarni bajarishga bo'lgan munosabatiga ta'sir qiladi. "Oiladagi nizolarning o'smirlarning qonunlarga rioya qilish zarurati haqidagi munosabatiga ta'siri" bo'yicha olib borgan tadqiqotimiz natijasida biz quyidagi natijalarga erishdik: mojarosi past bo'lgan oilalarda ijtimoiylashgan o'smirlarning 86 foizi qonunlar hamma narsani va har doim hurmat qilish kerak, deb hisoblashadi.

Oila ichidagi munosabatlarning salbiy sharoitlari o'smirlarning ijtimoiy salomatligini shakllantirishga salbiy ta'sir qiladi. Biroq, ota-onalar bilan nizolarga qaramay, oila hali ham o'spirinlar uchun ularning hayotining muhim sohasidir.

Shunday qilib, ota-onalar va bolalarning javoblari o'rtasidagi munosabatlar qayd etiladi, bu shaxsning qadr-qimmatini aniqlashga ta'sir qiladigan oilaviy tarbiyaning ahamiyatini ko'rsatadi. Davlat tomonidan oilaning obro'sini oshirishga qaratilgan siyosat, shuningdek, o'spirinlarning oilaviy tarbiyasini pedagogik qo'llab-quvvatlash, o'z taqdirini o'zi belgilash va oilaviy hayot sohasidagi ijtimoiy tajribani rivojlantirishga yordam beradi.

Shunday qilib, deviant xulq-atvorli o'spirinlarning oilaviy tarbiyasini pedagogik qo'llab-quvvatlash axloqiy va axloqiy fazilatlarni shakllantirishga, oilaviy munosabatlarning ijobiy tajribasiga, birinchi navbatda, bolalar va ota-onalar munosabatlariga, shuningdek, o'spirin bolalarning deviant xatti-harakatlarining oldini olishga yordam beradi, bu esa oilaning mavjud salbiy ijtimoiy-tarbiyaviy ta'sirini minimallashtirishga va samaradorligini oshirishga imkon beradi. ijobiy ta'sirlar.

Adabiyotlar.

1. Gurov V. N. ta'lim muassasalarining oila bilan ijtimoiy ishi. M., 2006 yil.
2. ЮричкаDeviantologiyaЮричка А.Ю. Девиантология: mojarolar, tajovuz, giyohvandlik, huquqbuzarliklar: monografiya. M., 2001 yil.
3. Vaxrusheva I. G., Blinova L. F. muvaffaqiyatga erishish yo'li. Maktab uchun ota-onalar uchun qo'llanma. Qozon, 2008 yil.
4. Celuiko V. M. disfunktsional oila psixologiyasi. M., 2003 yil.
5. Minnegaliev M. M. maktabdagi jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish faoliyati voyaga etmaganlarning deviant xatti-harakatlarining oldini olish vositasi sifatida: muallif. dis. - qaniydi? ... kand. - qaniydi? ped. - qaniydi? fanlar. Ufa, 2004 yil.
6. Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.
7. Saidov S.A., Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san'atiga qo'shgan hissasi. // "Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences" Scientific journal Volume 1, 2021. 332-336 P.
8. Каримова Л.И. Социальная психология и реклама: Учебное пособие для вузов. Т.: Издательскополиграфический творческий дом им. Г.Гуляма, 2004. С. 20.
9. Sotsiologiya molodeji. Uchebnik. /Pod red. V.T.Lisovskogo. SanktPeterburg, 1996.

MILLIY QADRIYATLAR - YAGONA MA'NAVIY MAKONNING POYDEVORI SIFATIDA

Sulaymonova Tanzila Zoir qizi
JDPU tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada milliy qadriyatlar va ularning tarbiya jarayoniga ta'siri haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Qadriyat, xalq, jamiyat, milliy qadriyatlar, tarbiya, vatanparvarlik, millat, xalq og'zaki ijodi.

Har bir xalqning milliy o'zligini belgilovchi eng muhim omillar - uning madaniy me'rosi, an'analar va qadriyatlaridir. Qadriyat so'zining ma'nosiga to'xtaladigan bo'lsak, "qadriyat" aslida arabcha so'z bo'lib, o'zbek tilida "qiymat", "ahamiyat", "qimmatbaho buyumlar", "xalq boyligi" degan ma'nolarni anglatadi.[1] Bugungi yangilanayotgan jamiyatimizda xalqimizning ma'naviy qadriyatlariga ehtirom bilan munosabatda bo'lish, muqaddas dinimiz, an'ana va urf-odatlarimiz, bebaho tarixiy merosimizni saqlab qolish va ularni to'liq holda kelajak avlodga yetkazish ishlari davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. Bu esa, Yangi O'zbekistonda hech bir soha e'tibordan chetda qolmasligini ko'rsatadi. Sohaga ijobiy ta'sir qiluvchi yangiliklar bo'lishi juda yaxshi, albatta, ammo xalq tili bilan aytganda, "Har yaxshining bir yomoni bor" deganlaridek, ayrim o'zgarishlar jamiyat onggiga salbiy ta'sir etmay qolmaydi. Ushbu yangiliklar, avvalo, yoshlar onggiga tez ta'sir qilishi barchamizga a'yon. Demakki, ma'lumotlar oqimi ko'payib borayotgan zamonda, o'sib kelayotgan yosh avlod onggini salbiy o'zgarishlardan himoya qilish doimgidan-da ahamiyatlidir. Bunda bizga xalq bilan yashab u bilan ulg'ayib, asrlar osha xalq vakillari bilan sayqallanib, boyib borayotgan milliy qadriyatlar dasturul amal vazifasini bajaradi. qadriyat xalq boyligi demakdir, negaki qadriyat yashasa, millat yashaydi. Millat esa, o'z navbatida, qadriyatlar bilan uyg'unlikda shakllanadi va asrlar osha o'z barqarorligini saqlab qoladi. Negaki, xalqning milliy qadriyatlarini yo'qotish shu xalqning o'zini yo'qotish bilan barobar, negaki, qadriyatlar millatning milliylikidan bir nishona bo'lib, o'z milliylikini, o'zga xalqlardan ajralib turadigan jihatlarini yo'qotgan xalq uzoq muddat yashamay yo'q bo'lib ketishi mumkin. Demakki, milliy qadriyatlar - ma'lum bir xalq, millat bilan bog'liq bo'lgan boshqa xalqlardan ajralib turadigan qadriyatlardir.

Dunyoda o'ziga xos qadriyatlari bo'lmagan millat yo'q. Milliy qadriyatlar xalqning tarixiy tajribasi va ijtimoiy ongining mahsuli sifatida namoyon bo'lib, jamiyat a'zolari tomonidan qadrlanadi va avlodddan - avlodga yetkaziladigan bitmas-tuganmas boylik hisoblanadi. O'zbek xalqining milliy qadriyatlari millatning tarixi, yashash tarzi, ma'naviyati hamda madaniyati bilan uzviy bog'langan bo'lib, bir qancha omillarga asoslanadi. Bular urf-odat va an'analar, axloqiy, ma'naviy, oilaviy, qadriyatlar til va madaniyat bilan bog'liq bo'lgan qadriyatlardir. Xalqimizning milliy qadriyatlari kelajak avlodni har jihatdan barkamol shaxs sifatida ulg'ayishiga xizmat qiladi. Jumladan: xalqimizga xos bo'lgan mehr-oqibat, halollik, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, rostgo'ylik, bir so'zlilik kabi axloqiy qadriyatlar orqali axloqiy tarbiya berilsa, Vatanga bo'lgan muhabbat, sadoqat, uning har bir qarichini himoya qilishdek qadriyatlar orqali vatanparvarlik tarbiyasi shakllanadi. Bolalarni kichikligidanoq mehnatga muhabbat ruhida ulg'aytirish, qizlarni yoshligidan chevarchilik, pazandalik, ozodalikka o'rgatish, o'g'il bolalarda dehqonchilik, chorvachilikka oid bir qancha ko'nikmalarni hosil qilish, kattalarga beminnat yordam kabi qadriyatlar orqali mehnat tarbiyasi shakllantirilsa, xalqimizga xos bo'lgan mehmondo'stlik, bag'ringlik orqali insonparvarlik tarbiyasi shakllantiriladi.

O'zbek milliy qadriyatlari milliy me'rosimizning ajralmas bo'lagi bo'lsa, milliy qadriyatlarimizning ajralmas qismi xalq og'zaki ijodi namunalaridir. Ularda o'zbek xalqining ko'p asrlik ma'naviy boyligi, tarixiy xotirasi, ijtimoiy hayoti va axloqiy qarashlari aks ettiriladi. Bilamizki, bolajonlar yoshligidanoq oilada bobo-buvilari, ota-onasi yoki aka-opalari

tomonidan, maktabgacha ta'lim muassasasida tarbiyachilari tomonidan aytilgan xalq og'zaki ijodi namunalarini tinglaydilar. Xalq og'zaki ijodining turli xil janrlari bolalarni ezgulik, mardlik, vatanparvarlik, saxiylik, mehnatsevarlik va odamiylikka chorlab, kamolot sari yetaklaydi. Qolaversa, xalq og'zaki ijodi namunalari o'sha xalqning o'tmishi kelib chiqishidan ham xabar beradi, aynan shuning uchun ham o'zbek milliy qadriyatlarining asosi sifatida xizmat qiladi.

Xalq og'zaki ijodi bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q. Aksincha, zamonaviy texnologiyalar yordamida bu merosni saqlab qolish, raqamlashtirish, targ'ib qilish imkoniyatlari ortib bormoqda. Kitoblar, audio va video darsliklar, teatr sahnalari, internet platformalari orqali og'zaki ijod namunalari keng ommaga yetkazilmoqda. Bu esa xalqimizning ma'naviy tiklanishida, milliy o'zlikni anglashida muhim ahamiyat kasb etmoqda.[2]

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, bugungi kunda zaminimizda yashayotgan har bir shaxs buyuk bir hodisa ya'ni Yangi O'zbekistonning bunyodkori sifatida ota-bobolarimizdan qolgan mavjud qadriyatlarni asrab-avaylagan holda ularni rivojlantirib, o'sib kelayotgan yosh avlodga yetkazishdek sharaflı vazifasi borligini ham his etmog'i va bugungi globallashuv davrida o'zbek xalqining barhayot yashashiga xizmat qiluvchi o'zbek milliy qadriyatlarini asrab-avaylagan holda kelajak avlodga yetkazishda o'z hissasini qo'shmog'i lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbek tilining izohli lug'ati. Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi", 2006
2. "Milliy qadriyatlar va ularning tarbiya jarayonidagi ahamiyati" nomli tezis "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifati va samaradorligini oshirish istiqbollari" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plamida chop etildi. Toshkent.: "Aloqa" nashriyoti 2025 489-491betlar

Elektron ta'lim resurslari:

<http://www.Lex.uz>.
<http://www.uzedu.uz>
<http://www.eduportal.uz>.
<http://www.pedagog.uz>.

YOSHLAR SHAXS KAMOLOTIDA MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYANING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK OMILLARI

Xaitboyeva Matluba Akmal qizi
Jizzax viloyati yuridik texnikumi
Ingliz tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlar shaxs kamolotida ma'naviy-axloqiy tarbiyaning pedagogik va psixologik omillari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shaxs rivojida ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning o'rni, yosh davrlarining psixologik xususiyatlari hamda ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llaniladigan samarali pedagogik yondashuvlar yoritib beriladi. Tadqiqot natijasida yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi omillar aniqlanib, ularning amaliy ahamiyati jadval asosida ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: yoshlar, shaxs kamoloti, ma'naviy-axloqiy tarbiya, pedagogik omillar, psixologik omillar, ta'lim.

Annotation: This article scientifically analyzes pedagogical and psychological factors of moral and spiritual education in the personal development of youth. The role of moral values in personality formation, psychological characteristics of youth, and effective pedagogical approaches used in education are discussed. The study identifies key factors

contributing to the development of moral education among young people, and the results are presented in a table with practical implications.

Key words: youth, personality development, moral education, pedagogical factors, psychological factors, education.

Аннотация: В статье проводится научный анализ педагогических и психологических факторов духовно-нравственного воспитания в становлении личности молодежи. Рассматривается роль нравственных ценностей в развитии личности, психологические особенности молодежного возраста и эффективные педагогические подходы в образовательном процессе. Результаты исследования представлены в виде таблицы и имеют практическую значимость.

Ключевые слова: молодежь, развитие личности, духовно-нравственное воспитание, педагогические факторы, психологические факторы, образование.

Kirish

Hozirgi globallashuv, axborotlashuv va ijtimoiy transformatsiyalar sharoitida yoshlar shaxsining kamol topishi jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Jamiyatning barqaror rivoji, ijtimoiy muhitning sog'lomligi va milliy qadriyatlarning saqlanib qolishi, avvalo, yosh avlodning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi bilan chambarchas bog'liq. Shu sababli yoshlar shaxs kamolotida ma'naviy-axloqiy tarbiyaning pedagogik va psixologik jihatlarini ilmiy asosda o'rganish dolzarb masala hisoblanadi.

Yoshlik davri psixologiya fanida shaxsning dunyoqarashi, axloqiy e'tiqodlari, ijtimoiy pozitsiyasi va hayotiy maqsadlari shakllanadigan muhim bosqich sifatida e'tirof etiladi. Aynan shu davrda berilgan tarbiya shaxsning butun hayoti davomida uning xulq-atvori, ijtimoiy faoliyati va qaror qabul qilish jarayonlariga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Pedagogik jihatdan esa ma'naviy-axloqiy tarbiya tizimli, izchil va uzluksiz tashkil etilgandagina kutilgan natijaga erishish mumkin.

Mazkur maqolaning maqsadi yoshlar shaxs kamolotida ma'naviy-axloqiy tarbiyaning pedagogik va psixologik omillarini aniqlash, ularning o'zaro bog'liqligini tahlil qilish hamda konferensiya doirasida ilmiy-amaliy xulosalar berishdan iborat.

Metodologiya

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

- pedagogik va psixologik adabiyotlarni tahlil qilish;
- qiyosiy-tahliliy yondashuv;
- tizimli va mantiqiy tahlil;
- umumlashtirish va ilmiy xulosa chiqarish metodlari.

Shuningdek, yoshlar tarbiyasi muammosiga oid milliy va xorijiy ilmiy manbalar o'rganilib, ularning asosiy g'oyalari tahlil qilindi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari yoshlar shaxs kamolotida ma'naviy-axloqiy tarbiya samaradorligi pedagogik va psixologik omillarning uyg'unligiga bog'liqligini ko'rsatdi. Quyidagi jadvalda ushbu omillar va ularning ta'sir mexanizmlari keltirilgan:

№	Omillar guruhi	Pedagogik ta'sir	Psixologik ta'sir	Amaliy natija
1	Qadriyatlar tizimi	Maqsadli tarbiya	Ichki e'tiqod	Barqaror axloq
2	Ta'lim muhiti	Tarbiyaviy muhit	Ijtimoiy moslashuv	Faol shaxs
3	O'qituvchi shaxsi	Shaxsiy namuna	Taqlid mexanizmi	Ijobiy xulq
4	Motivatsiya	Rag'batlantirish	Ichki ehtiyoj	Mas'uliyat

5	O'zini anglash	Refleksiya	O'zini baholash	Yetuklik

Jadvaldan ko'rinadiki, pedagogik ta'sir psixologik jarayonlar bilan uyg'unlashgandagina yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasida ijobiy natijalarga erishish mumkin.

Muhokama

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, yoshlar shaxs kamolotida faqat tashqi pedagogik ta'sir yetarli emas. Tarbiya jarayonida yoshlarning psixologik xususiyatlari, ehtiyojlari, qiziqishlari va individual imkoniyatlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi. Aks holda tarbiyaviy ishlar rasmiy tus olib, kutilgan samarani bermaydi.

Shu nuqtai nazardan, zamonaviy ta'lim tizimida ma'naviy-axloqiy tarbiyani tashkil etishda interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar, munozaralar va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlardan foydalanish zarur. Bu esa yoshlarning tanqidiy fikrlashini, mustaqil qaror qabul qilishini va ijtimoiy mas'uliyatini oshiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, yoshlar shaxs kamolotida ma'naviy-axloqiy tarbiya pedagogik va psixologik omillarning uzviy uyg'unligi asosida shakllanadi. Tarbiya jarayonida pedagogik maqsadlar bilan bir qatorda psixologik ehtiyojlarni hisobga olish yoshlarning ma'naviy yetukligini ta'minlaydi.

Konferensiya doirasida taqdim etilayotgan ushbu tadqiqot natijalari yoshlar tarbiyasi bilan shug'ullanuvchi pedagoglar, psixologlar va ta'lim muassasalari uchun ilmiy-amaliy ahamiyatga ega bo'lib, ma'naviy-axloqiy tarbiyani yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. - Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Jo'raev N. Ma'naviy-axloqiy tarbiya nazariyasi. - Toshkent: O'qituvchi, 2018.
3. Vygotsky L.S. Mind in Society. - Cambridge: Harvard University Press, 1978.
4. Bandura A. Social Learning Theory. - Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1977.
5. Rogers C. On Becoming a Person. - Boston: Houghton Mifflin, 1961.
6. Bauman Z. Education and Moral Values. - Cambridge: Polity Press, 2013.

AXBOROT XURUJLARI KUCHAYGAN DAVRDA YOSHLAR ONGINI MAFKURAVIY TAHDIDLARDAN HIMOYALASH

*Xamidova Gulbaxor, Jizzax davlat pedagogika universiteti
"Maktabgacha ta'lim nazariyasi va metodikasi" kafedrası dotsenti.*

Annotatsiya. Mazkur maqolada axborot xurujlari kuchaygan hozirgi davrda yoshlar ongini mafkuraviy tahdidlardan himoyalash masalalari tahlil qilinadi. Globallashuv va raqamli makon sharoitida yoshlar dunyoqarashiga ta'sir etuvchi omillar ochib beriladi. Maqolada ta'lim tizimi, oila, mahalla va davlat siyosati doirasida mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlashning samarali mexanizmlari ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so'zlar: axborot xuruji, mafkuraviy tahdid, yoshlar, ma'naviy immunitet, globallashuv, media savodxonlik, axborot xavfsizligi, raqamli muhit, fuqarolik mas'uliyati, ijtimoiy barqarorlik.

Annotation. This article analyzes the protection of youth consciousness from ideological threats in the era of intensified information attacks. It highlights the impact of globalization and the digital environment on young people's worldview. The paper substantiates effective mechanisms for ensuring ideological security through education, family, community, and state policy.

Keywords: information attack, ideological threat, youth, spiritual immunity, globalization, media literacy, information security, digital environment, civic responsibility, social stability.

Аннотация. В статье анализируются вопросы защиты сознания молодежи от идеологических угроз в условиях усиления информационных атак. Раскрывается влияние глобализации и цифровой среды на мировоззрение молодых людей. Обосновываются эффективные механизмы обеспечения идеологической безопасности через систему образования, семью, махаллю и государственную политику.

Ключевые слова: информационная атака, идеологическая угроза, молодежь, духовный иммунитет, глобализация, медиаграмотность, информационная безопасность, цифровая среда, гражданская ответственность, социальная стабильность.

Bugungi kunda axborot maydoni keskin kengaydi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalari orqali turli g'oya va qarashlar tezkorlik bilan tarqalmoqda. Bu jarayon bir tomondan axborot almashinuvini osonlashtirsa, ikkinchi tomondan mafkuraviy tahdidlarning kuchayishiga ham sabab bo'lmoqda.

Yoshlar axborotni eng tez qabul qiluvchi va eng faol iste'mol qiluvchi qatlam sifatida turli mafkuraviy ta'sirlarga ko'proq duch kelmoqda. Axborot xurujlari - bu ma'lum maqsadni ko'zlagan holda ong va tafakkurga ta'sir o'tkazishga qaratilgan jarayon bo'lib, u milliy qadriyatlar va ijtimoiy barqarorlikka xavf tug'dirishi mumkin.

Shu bois yoshlar ongini mafkuraviy tahdidlardan himoyalash masalasi dolzarb ijtimoiy va ilmiy muammoga aylangan.

Axborot xurujlari turli shakllarda namoyon bo'ladi: soxta ma'lumotlar tarqatish, manipulyativ axborot, ekstremistik g'oyalarni yashirin targ'ib qilish, milliy qadriyatlarni kamsitish va boshqalar. Raqamli platformalarda anonimlik va tezkorlik omili bu jarayonni yanada murakkablashtiradi.

Yoshlarning hayotiy tajribasi yetarli darajada shakllanmaganligi sababli ular ba'zan axborotning asl maqsadini anglab yetmaydi. Natijada noto'g'ri g'oyalarning ta'siriga tushib qolish ehtimoli ortadi.

Mafkuraviy иммунитет - bu shaxsning yot va zararli g'oyalarga nisbatan tanqidiy munosabat bildirish qobiliyatidir. U mustahkam e'tiqod, milliy o'zlikni anglash va axloqiy barqarorlik asosida shakllanadi.

Ta'lim jarayonida yoshlarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Media savodxonlikni oshirish, axborotni tahlil qilish va manbalarni tekshirish ko'nikmalarini shakllantirish mafkuraviy tahdidlarga qarshi samarali vosita hisoblanadi.

Davlat siyosati darajasida ham yoshlar masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan tashabbuslar yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning ma'naviy kamolotini ta'minlashga qaratilgan.

Yoshlar ongini himoyalashda oila birlamchi ijtimoiy institut hisoblanadi. Ota-onalarning farzand bilan doimiy muloqoti, ularning qiziqish va muammolariga e'tibor qaratishi ko'plab salbiy ta'sirlarning oldini oladi.

Mahalla esa ijtimoiy nazorat va hamkorlik maydoni sifatida yoshlar bilan manzilli ishlash imkonini beradi. Turli ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, suhbatlar va loyihalar yoshlarning ijtimoiy faolligini oshiradi hamda ularni zararli g'oyalardan himoya qiladi.

Axborot xurujlariga qarshi kurashishda quyidagi mexanizmlar muhimdir:

1. Media va axborot savodxonligini rivojlantirish;
2. Raqamli xavfsizlik madaniyatini shakllantirish;
3. Milliy qadriyatlarni targ'ib etuvchi kontentni ko'paytirish;
4. Yoshlarni ijtimoiy va madaniy loyihalarga jalb etish;
5. Psixologik profilaktika tizimini kuchaytirish.

Ushbu choralar yoshlarning ongli ravishda axborotni tanlash va baholash qobiliyatini oshiradi.

Axborot xurujlari kuchaygan davrda yoshlar ongini mafkuraviy tahdidlardan himoyalash kompleks yondashuvni talab etadi. Ta'lim, oila, mahalla va davlat siyosati o'zaro uyg'unlikda faoliyat olib borishi zarur. Media savodxonlik va tanqidiy tafakkur yoshlar mafkuraviy barqarorligining asosiy omillaridir.

Ma'naviy immuniteti mustahkam bo'lgan yoshlar jamiyat ijtimoiy barqarorligi va taraqqiyotining kafolatidir. Shu bois axborot xavfsizligini ta'minlash va mafkuraviy tahdidlarga qarshi tizimli choralar ko'rish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar:

1. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. <https://lex.uz/acts/86256>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. <https://president.uz/uz/lists/view/8834>
3. Mamatqobilov T. Demokratiyaning asosiy sharti - tinch va osoyishta yashash huquqidir. // Demokratlashtirish va inson huquqlari. №3, 2019 yil.
4. Turdiev S. Farovonlik va obodlik mahalladan boshlanadi. // Demokratlashtirish va inson huquqlari. 2022 yil, 1-son.
5. Ramazanov A. Yangi O'zbekistonning yangi mahalla tizimi. <http://pravacheloveka.uz/uz/news/m14588>
6. Abdullayev B. Mahalla - islohotlar tayanchi va yuksalish nuqtasi. <http://m.xabar.uz/jamiyat/mahalla-islohotlar-tayanchi-va-yuksalish-nuqtasi>

INNOVATSION TA'LIM SHAROITIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI TIMSS XALQARO DASTURIGA TAYYORLASH

***Xoldorova Shaxnoza Ismatjon qizi**
Jizzax davlat pedagogika universiteti
1-bosqich magistranti*

Annotatsiya. Mazkur maqolada innovatsion ta'lim sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarini TIMSS xalqaro baholash dasturiga tayyorlashning nazariy-metodik asoslari tahlil etilgan. TIMSS dasturi IEA tomonidan tashkil etilib, 4-va 8-sinf o'quvchilarining matematika hamda tabiiy fanlar bo'yicha bilimlarini xalqaro mezonlar asosida baholashga qaratilgani yoritilgan. Maqolada innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish orqali o'quvchilarda mantiqiy, tanqidiy va ijodiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlari asoslab berilgan.

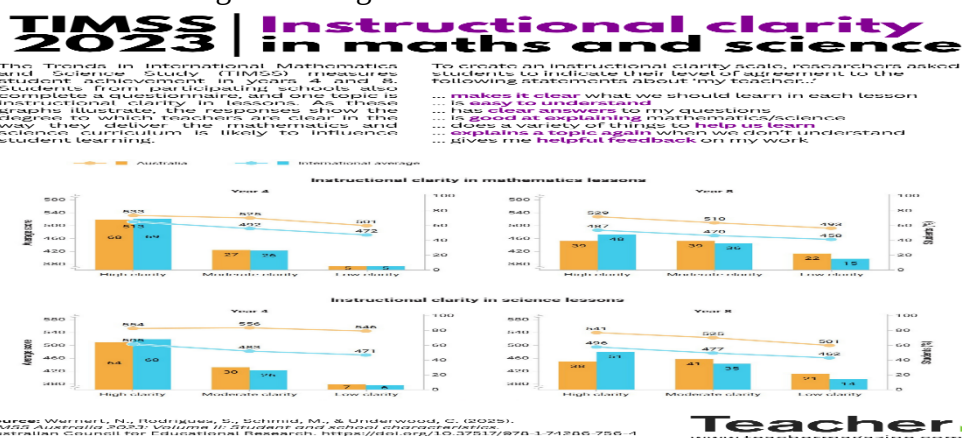
Kalit so'zlar: Innovatsion ta'lim, TIMSS, IEA, boshlang'ich ta'lim, xalqaro baholash, kompetensiyaviy yondashuv, STEAM integratsiyasi, matematik savodxonlik, tabiiy-ilmiy savodxonlik, mantiqiy fikrlash, tanqidiy fikrlash, muammoli ta'lim, AKT (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari), diagnostik baholash, interfaol metodlar, pedagogik innovatsiya.

Zamonaviy ta'lim jarayonida innavatsion yondashuvlarni joriy etish boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy-tanqidiy va ijodiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim omillaridan biri hisoblanadi. Xalqaro baholash dasturlaridan biri bo'lgan IEA tomonidan o'tkaziladigan TIMSS tadqiqoti o'quvchilarning matematik va tabiiy fanlar bo'yicha bilimlarni amaliy qo'llash darajasini aniqlashga yo'naltirilgandir. Innavatsion ta'lim sharoitida o'quvchilarni TIMSS dasturiga tayyorlash metodikasi quyidagi ustuvor yo'nalishlarga asoslanadi; kompetensiyaviy yondashuvini qo'llash, muammoli vaziyatli topshiriqlardan foydalanish, STEAM elementlarini integratsiya qilish, axborot kommunikatsiya

texnologiyalarini samarai joriy etish hamda o'quvchilarda mustaqil fikrlash va tahlil ko'nikmalarini shakllantirish.

Shuningdek tayyorgarlik jarayonida xalqaro baholash mezonlariga mos test topshiriqlarini ishlab chiqish, real hayotiy vaziyatlarga asoslangan masalalarni qo'llash va formatga mos diagnostik baholash tizimini yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega. Innovatsion ta'lim muhitida samarali metodik yondashuvlarni qo'llash orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining TIMSS talablari asosidagi bilim va kompetensiyalarini oshirish hamda ta'lim sifatini yuksaltirish imkoniyati yaratiladi.

TIMSS topshiriqlarini tuzilishi va baholash mezonlarini tahlil qiladi va o'quvchilarda mantiqiy, analitik, muammoli vaziyatda qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirib beradi. Innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash hamda o'qituvchilarning metodik kompetensiyasini oshirishdan iborat. TIMSS tayyorgarligi faqat test yechishga o'rgatish emas, balki o'quvchilarda chuqur tushunish, tahlil qilish va egallagan bilimlarni amalda qollay olishini shakllantirishga qaratish lozim. Innovatsion yondashuvlarda bundan tashqari muammoli ta'lim ya'ni real hayotdagi vaziyatga asoslangan masalalar, interaktiv metodlardan masalan; aqliy hujum, kalsterlarni qo'llay olishi mumkin. Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib kutilayotgan natijalarda o'quvchilarning matematik va tabiiy-ilmiy savodxonligi oshadi, mustaqil fikrlashi rivojlanadi., xalqaro baholash natijalarida yuqori ko'rsatgichlarga erishiladi. Bugungi kunda zamonaviy ta'lim jarayoni milliy ta'lim sifati xalqaro standartlarga yanada chuqurroq moslashib, mukammallik darajasiga erisha oladi. Bu esa boshlang'ich ta'lim sifatini oshirish va xalqaro reytinglarda mubosib o'rin egallashining muhim omillaridir.

Innovatsion ta'limning bugungi kundagi zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va zamonaviy vositalar asosida o'quv jarayonini tashkil etishini oladigan bo'lsak, boshlang'ich sinfdagi innovatsion yondashuv o'quvchining faolligi, mustaqil fikrlashi va ijodkorligini rivojlantirishga xizmat qilishidir. Innovatsion ta'limning ham o'z oldiga qo'ygan maqsadlari bo'lib, o'quvchilarda mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatni hal qilish ko'nikmasini shakllantirish, kreativlik va tashabbuskorlikni rivojlantirish, nazariy bilimni amaliyot bilan bog'lash, axborot bilanishlash madaniyatini shakllantirishlarni o'z ichiga oladi. Innovatsion ta'limda qo'llanadigan metod va texnologiyalarga quyidagilarni kiritib qo'llashimiz mumkin:

Interfaol metodlar AKTdan foydalanish, loyiha asosida o'qitish, o'yin texnologiyalari, STEAM yondashuvi (fanlar aro integratsiya) kabi metod va texnologiyalarni qo'llab boshlang'ich ta'limdagi bilimlari yanada mustahkamlanadi. Bunda albatta o'qituvchining roli ham katta ahamiyatga ega. Innovatsion ta'limda o'qituvchi faqat ma'lumot beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi, maslahatchi, motivator va hamkor sifatida faoliyat yuritadi. Xalqaro tajribalar bilan bog'liqligi har sohada bo'lgani kabi innovatsion ta'lim yondashuvlari xalqaro baholash dasturlari talablariga ham mos keladi. Bunga IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) tomonidan o'tkaziladigan PIRSL o'qib tushunish ko'nikmasini baholaydi. TIMSS matematika va tabiiy fanlar bo'yicha bilimlarni aniqlaydi. Innovatsion metodlar aynan shunkompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Bugungi yoshlar

innovatsion ta'lim sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilari faol va mustaqil fikrlovchi, axborotni tahlil qila oladigan jamoada ishlay oladigan, zamonaviy texnologiyalardan foydalana oladigan shaxs bo'lib shakllanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini xalqaro dasturlarga tayyorlashda IEA International Association for the Evaluation of the Educational Achievement tomonidan o'tkaziladigan TIMSS xalqaro baholash dasturi 4-va 8-sinf o'quvchilarning matematika va tabiiy fanlar bo'yicha bilim va ko'nikmalarini baholaydi. U o'quvchilarning milliy ta'lim dasturlaridagi bilimlarini haqiqiy hayotga qo'llay olish qobiliyatini abiyatini abiyatini abiyatini hamda ularni boshqa davlatlar bilan solishtirish imkonini beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini TIMSS xalqaro baholash dasturiga tayyorlashning asosiy maqsadlari ularning matematika va tabiiy fanlar bo'yicha mustahkam bilim asosiga ega bo'lishi, o'quvchilarga xalqaro standartlarga mos keladigan topshiriqlarni yechishga o'rgatish., darslarni oddiy yondashuvdan tashqari amalga tadbiq etish yondashuviga yo'naltirish. Ushbu TIMSS xalqaro baholash dasturiga o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida o'qituvchilar uchun metodik darslar va alohida master-klaslar tashkilbetilib xalqaro baholash talablari tushuntiriladi. O'qituvchilar ularni dars mazmuniga moslashtirib, maktab darslarida TIMSS talablariga mos ravishda matematika va tabiiy fanlarni ko'rgazmali va amaliy misollar bilan o'rgatishga yo'naltiradi. Bu o'z navbatida darsning yanada takomillashishi va o'quvchilarda qiziqishni oshiradi hamda darsning mazmun mohiyatini tushunishga yordam beradi. O'quvchilarni tayyorlash jarayonida bir qator diqqatni qaratadigan ko'nikmalardan matematik misol va masalalarni real hayotda qo'llashi, savol va testlar bo'yicha mustaqil fikr yuritishi zarur. Mazkur xalqaro TIMSS dasturlarida ota-onalarning ham o'quvchilarni tayyorlanish jarayonida farzandlari uchun, uy vazifalarini tayyorlashda, fan topshiriqlarini muhokama qilishda yordam berishlari katta ahamiyatga ega. Ota-onalar uyda farzadnlari bilan qiziqarli matematik o'yinlar uyushtirib, ularni fanni chuqurroq tushunib, bilim darajasini yanada rivojlanishiga o'z hissalarini qo'shadi. TIMSS xalqaro baholashiga tayyorlash faqatgina imtihon uchun tayyorlash emas, balki o'quvchilarning bilim ko'nikmalarini yuqori saviyada shakllantirish jarayonidir. U o'quvchilarga zamonaviy matematik savodxonlikni, fanda o'rganganlarini hayotiy ammallardabqo'llay olishi, matematika har sohada zarurligini, mantiqiy va tanqidiy fikrlashlarini, dunyo miqyosida ya'ni global standartlarga mos ta'lim olish imkonini yaratib beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. IEA. *TIMSS 2019 Assessment Frameworks*. Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center, 2019.
2. TIMSS 2023 International Results in Mathematics and Science. TIMSS & PIRLS International Study Center, Chestnut Hill, MA, 2023.
3. PIRLS 2021 Assessment Framework. TIMSS & PIRLS International Study Center, 2021.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. *Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti*. Toshkent, 2021.
5. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. *Boshlang'ich ta'lim fanlari o'quv dasturi*. Toshkent, 2022.
6. Eggen, P., Kauchak, D. *Educational Psychology: Windows on Classrooms*. Pearson Education, 2018.
7. Bybee, R. W. *The BSCS 5E Instructional Model: Creating Teachable Moments*. NSTA Press, 2014.

EKOLOGIK VAZIYAT SOTSIOLOGIK TADQIQOT OBYEKTI SIFATIDA

Zaretdinova Nesibeli Kurbanbayevna

Ilmiy rahbar: QQDU Ijtimoiy fanlar kafedrası dotsenti (Phd)

Qo'zibayeva Mahfuza Mansurbek qizi

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq Davlat Universiteti

Sotsiologiya yonalishi 2-kurs talabasi

email: mahfuzaqozibayeva@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda global darajada dolzarb bo'lib qolayotgan ekologik muammolar, ularning inson salomatligi va kelajagi uchun tahdidlari atroflicha tahlil qilinadi hamda mazmun-mohiyati, uning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar hamda O'zbekistondagi ekologik holat tahlil qilinadi. Shuningdek, ekologik muammolarni ijtimoiy jihatdan o'rganish zaruriyati ham asoslab beriladi. Muallif insoniyatning ekologik ongini shakllantirish, yoshlarda ekologik madaniyatni rivojlantirish va ekologik xavfsizlikni ta'minlash zarurligini asoslab beradi.

Kalit so'zlar: ekologik vaziyat, ekologik muammo, tabiat, inson faoliyati, ekologik ong, barqaror rivojlanish, iqlim o'zgarishi, ekologik madaniyat, global isish, Ozon qatlami.

Аннотация: В данной статье обсуждается текущая глобальная проблема. В статье подробно анализируются оставшиеся экологические проблемы, их угрозы для здоровья человека и будущего, а также рассматривается содержание, факторы, влияющие на их формирование, и экологическая ситуация в Узбекистане. Обосновывает необходимость социологического исследования экологических проблем. Автор обосновывает необходимость формирования экологического сознания человечества, развития экологической культуры у молодежи и обеспечения экологической безопасности.

Ключевые слова: экологическая ситуация, экологическая проблема, природа, деятельность человека, экологическое сознание, устойчивое развитие, изменение климата, экологическая культура, глобальное потепление, озоновый слой.

Abstract: This article discusses the current global environmental problems, their threats to human health and the future are analyzed in detail, and the content, factors influencing their formation, and the ecological situation in Uzbekistan are analyzed. The need for a social study of environmental problems is also substantiated. The author substantiates the need to form the ecological consciousness of humanity, develop an ecological culture in young people, and ensure ecological safety.

Keywords: ecological situation, ecological problem, nature, human activity, ecological awareness, sustainable development, climate change, ecological culture, global warming, ozone layer.

KIRISH. Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti jarayonida ekologik muammolar tobora dolzarb tus olib bormoqda. Atrof-muhitning ifloslanishi, tabiiy resurslarning kamayishi, iqlim o'zgarishi kabi jarayonlar nafaqat tabiiy fanlar, balki ijtimoiy fanlar, xususan sotsiologiya uchun ham muhim tadqiqot obyektiga aylanmoqda. Chunki ekologik vaziyat jamiyatning ijtimoiy tuzilmasi, aholi turmush tarzi, sog'ligi, qadriyatlari va xulq-atvoriga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois ekologik vaziyatni sotsiologik tadqiqot obyekti sifatida o'rganish jamiyat va tabiat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni anglashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ekologik vaziyat deganda ma'lum hududda atrof-muhitning holati, tabiiy resurslardan foydalanish darajasi, ekologik xavfsizlik va aholi hayot sifati bilan bog'liq jarayonlar tushuniladi. Bu vaziyat tabiiy omillar (iqlim, geografik joylashuv) bilan bir qatorda ijtimoiy-iqtisodiy omillar-sanoatlashuv, urbanizatsiya, demografik o'sish, ishlab chiqarish texnologiyalari bilan belgilanadi.

Har yili dunyo bo'ylab yuz millionlab tonna sanoat chiqindilari atmosferaga chiqarilmoqda, suv va yer resurslari ifloslanmoqda, o'rmonlar kesilmoqda, hayvonot va

o'simlik dunyosining minglab turlari yo'q bo'lib ketmoqda. Masalan, BMTning 2023-yilgi ekologik hisobotiga ko'ra, dunyo atmosferasiga yiliga taxminan 36 milliard tonna karbonat angidrid (CO₂) chiqariladi. Bu esa global isish jarayonini jadallashtirib, muzliklarning erishi, dengiz sathining ko'tarilishi, qurg'oqchilik va ekologik migratsiyalar kabi xavfli oqibatlarga olib kelmoqda.[1.159b.] Ekologik muammolarning keskinlashuvi zamonaviy jamiyatdan nafaqat texnologik va ilmiy yondashuvlarni, balki ekologik ong va madaniyatning yuksalishini, barqaror rivojlanish tamoyillariga qat'iy rioya qilinishini talab qilmoqda. Shu sababli, ekologik muammolarni o'rganish va ularni hal etish yo'llarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy, amaliy va axloqiy vazifa sifatida qaralmoqda.

Respublikamiz ekologiyasini muhofaza qilish va uni yaxshilash uchun, ekologik tanazzulning oldini olish, yurtimizning qadimdan ma'lum bo'lgan ekologik holatini qayta tiklashimiz, tarixni yaxshilab o'rganishimiz hamda undan hozirgi sharoitda foydalanish imkoniyatini qidirib topishimiz kerak.

Sotsiologiya nuqtai nazaridan ekologik vaziyat faqat ekologik ko'rsatkichlar bilan emas, balki aholi ekologik madaniyati, ijtimoiy munosabatlar va ijtimoiy institutlar faoliyati bilan chambarchas bog'liq holda tahlil qilinadi. Shuningdek, ekologik barqarorlikni ta'minlash yo'lidagi xalqaro tashabbuslar, innovatsion texnologiyalar va ekologik ta'limning ahamiyati ham yoritib beriladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. XX asrning 50-yillaridan boshlab havoda Freon gazlarining (xlor, ftor, uglerod) miqdorining ortishi kuzatilmoqda. Bu esa 25 km uzoqlikdagi ozon qatlami (ozonsfera)ni yemira boshladi. Natijada "Ozon tuynugi" hosil bo'ldi. Ozon qatlami quyosh nurlari ta'sirida kislorod azod oksidi va boshqa gazlar ishtirokida ya'ni chaqmoq chaqishi momaqaldiroq, yashinlar natijasida hosil bo'ladi va to'planib boradi.

Hozirgi vaqtda Freon gazlaridan keng foydalanish, aviatsiya gazlari hamda atom bombalarini portlatilishi natijasida atmosferaga ko'p miqdorda zararli moddalar va tutunlar chiqarilmoqda. Bu esa ozon qatlamini to'planishiga imkon bermayapti. [2.187 b.]

Ekologik vaziyatni sotsiologik jihatdan o'rganish XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab mustaqil yo'nalish sifatida shakllandi. Ushbu sohada G'arb va mahalliy olimlarning ilmiy ishlari muhim ahamiyatga ega. G'arb sotsiologiyasida ekologiya va jamiyat munosabatlarini o'rganishda U.Bekning "xavf jamyati" nazariyasi muhim o'rin tutadi. Unga ko'ra, zamonaviy jamiyatda ekologik xavflar ijtimoiy tengsizliklarni kuchaytiradi va yangi ijtimoiy muammolarni yuzaga keltiradi. A.Giddens ekologik muammolarni globallashtirish jarayonlari bilan bog'lab, ekologik xavfsizlikni ijtimoiy barqarorlikning muhim omili sifatida talqin etadi. Ekologik sotsiologiya rivojiga R.Dunlap va U.Ketton tomonidan ishlab chiqilgan "Yangi ekologik paradigma" (New Environmental Paradigm) konsepsiyasi katta hissa qo'shdi. Ushbu yondashuv inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni muvozanat asosida ko'rib chiqadi hamda antropotsentrik qarashlarni tanqid qiladi. MDH va O'zbekiston olimlari tadqiqotlarida ekologik vaziyat ko'proq ijtimoiy salomatlik, demografik jarayonlar va hududiy rivojlanish bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. Xususan, O'zbekiston sharoitida Orol dengizi, suv resurslari tanqisligi, havoning ifloslanishi kabi muammolar ekologik sotsiologik tadqiqotlarning asosiy obyektiga aylangan. Mahalliy tadqiqotchilar ekologik muammolarning aholi ongida aks etishi, ekologik madaniyat darajasi, davlat ekologik siyosatiga munosabat kabi masalalarni yoritib beradilar. Shu bilan birga, ekologik xatti-harakatlar va ekologik ma'suliyatning shakllanishi sotsiologik tahlilning muhim yo'nalishi sifatida qaraladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR. XXI asrning ekologik muammolari insoniyat sivilizatsiyasi tarixidagi eng xavfli tahdidlar qatoriga kiradi. Inson faoliyati natijasida yuzaga kelayotgan ekologik inqirozlar, avvalo, atrof-muhitning barqarorligini izdan chiqarmoqda. Jumladan, sanoatning jadal rivojlanishi, urbanizatsiya va transport vositalarining ko'payishi atmosferaga millionlab tonna zararli gazlar chiqarilishiga sabab bo'lmoqda. 2022-yilgi Xalqaro Energetik Agentligi (IEA) ma'lumotlariga ko'ra, global karbonat angidrid (CO₂) chiqindilari 36,8 milliard tonnani tashkil etgan. Bu insoniyat tarixidagi eng yuqori

ko'rsatkichlardan biridir va u global isish jarayonini kuchaytirmoqda. Ekologik muammolar orasida iqlim o'zgarishi alohida o'ringa ega. Qutb muzliklarining erishi, dengiz sathining ko'tarilishi va anomal iqlim hodisalari bu muammoning global miqyosdagi oqibatlaridir. 2023-yil aprel oyida Antarktida muz qoplami so'nggi 40 yildagi eng past darajaga yetganligi qayd etilgan. Bunday holatlar butun dunyodagi ekotizimlarga, qishloq xo'jaligi, suv resurslari va inson salomatligiga katta zarar yetkazmoqda.[3.160b]ⁱ

Atmosferaning ifloslanishi nafaqat tabiatiga, balki inson sog'ligiga ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, shaharlarda havo sifati keskin yomonlashmoqda. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, havo ifloslanishi tufayli har yili 7 millionga yaqin odam o'z hayotidan ayrilmoqda. Ayniqsa, yirik sanoat hududlarida yashovchi aholida nafas olish yo'llari kasalliklari, yurak xastaliklari va saraton holatlari oshib bormoqda.[4.160b]

Insoniyat faoliyatining bevosita natijasi bo'lgan ekologik muammolar sayyoramizda ekologik migratsiyani ham kuchaytirmoqda. Aholining yashash sharoiti yomonlashgan hududlardan ekologik xavfsiz mintaqalarga ko'chishi global ijtimoiy va siyosiy muammolarni keltirib chiqarmoqda. BMT ma'lumotlariga ko'ra, 2050-yilga borib 200 milliongacha inson ekologik migratsiyaga duch kelishi mumkin.

Shu bilan birga, rivojlangan davlatlar tomonidan ilgari surilayotgan "yashil texnologiyalar" va "barqaror rivojlanish strategiyalari" ekologik muammolarni hal etishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Masalan, Germaniya, Shvetsiya, Yaponiya va Janubiy Koreya kabi davlatlar qayta tiklanuvchi energiya manbalarini keng joriy etib, chiqindilarni kamaytirish va ekologik xavfsizlikni ta'minlash borasida ilg'or tajriba to'plagan. O'zbekiston ham so'nggi yillarda ekologik barqarorlikni ta'minlash yo'lida qator chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda. "Yashil makon" umummilliy loyihasi doirasida 2021-2023 yillarda 400 milliondan ortiq daraxt va butalar ekilgan. Bu, bir tomondan, havo sifatini yaxshilash, ikkinchi tomondan esa bioxilma-xillikni saqlashga xizmat qilmoqda.

Ekologik madaniyat va ta'limni rivojlantirish orqali jamiyatda ekologik ongni shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Ta'lim tizimida ekologik fanlarning o'rni kuchaytirilmoqda, yosh avlodni atrof-muhitga ma'suliyatli munosabatda bo'lishga o'rgatish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan.[5.161b]ⁱⁱ

XULOSA. Bugungi kunda ekologik muammolar insoniyat taraqqiyotining asosiy to'siqlaridan biriga aylanib bormoqda. Global iqlim o'zgarishi, atmosferaning ifloslanishi, yer va suv resurslarining cheklanishi, biologik xilma-xillikning kamayishi kabi muammolar nafaqat atrof-muhitga, balki inson salomatligi, iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy taraqqiyotga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Ushbu maqolada ekologik muammolarning muammolarning asosiy jihatlari tahlil qilinib, ularni hal etish yo'llari sifatida innovatsion texnologiyalarni joriy etish, ekologik ta'lim va madaniyatni rivojlantirish, xalqaro hamkorlikni mustahkamlash zarurligi asoslab berildi. Ayniqsa, "yashil iqtisodiyot"ga o'tish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini keng qo'llash va chiqindilarni boshqarish tizimini takomillashtirish ekologik xavfsizlikni ta'minlashda muhim omillar sifatida e'tirof etildi. Shu asosda aytish mumkinki, ekologik barqarorlik - bu faqat hukumatlar emas, balki har bir fuqaroning ongli harakati natijasida amalga oshadigan murakkab va ma'suliyatli jarayondir. Insoniyatning ekologik ongini shakllantirish, barqaror rivojlanish tamoyillariga sodiq qolish va zamonaviy ilmiy yondashuvlardan foydalanish orqali ekologik muammolarni hal qilish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. Tabiatga e'tibor-kelajakka e'tibor.- Toshkent: O'zbekiston, 2010. -240 b.
2. Jo'rayev S.A., Abdullayev B.M. Ekologiya asoslari.- Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.- 304 b.
3. Xolmatova G.T. Ekologik madaniyat va ta'lim asoslari.- Toshkent: Ma'naviyat, 2020. -180 b.
4. Matkarimov D.O. Iqlim o'zgarishi va ekologik xavflar. -Toshkent: Ekosan, 2023. - 194 b.
5. Ergashev A.E. Ekologik xavfsizlik va inson salomatligi.- Toshkent: Fan, 2021.- 216 b.
6. A.Sattorov, Q.Allonov, B.Abdumo'minov Globaliqlim o'zgarishi, uning oqibatlarini va unga moslashish. Termiz 2019.
7. www.water.gov.uz
8. www.xs.uz

DEVIANT XULQLI YOSHLAR MA'NAViy-AXLOQiy TARBIYASINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Zaripova Zilola Erkin qizi

Urganch RANCH texnologiya universiteti o'qituvchisi (mustaqil tadqiqotchi)

Annotatsiya

Mazkur maqolada deviant xulqli yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi jarayonining pedagogik va psixologik xususiyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Deviant xulqning ijtimoiy-psixologik sabablari, shaxs rivojlanishidagi omillar, oilaviy muhit, ta'lim muassasasi va ijtimoiy institutlarning roli asoslab beriladi. Shuningdek, yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini samarali tashkil etishning metodik yo'nalishlari va profilaktik mexanizmlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: deviant xulq, shaxs rivojlanishi, globallashuv jarayonlari, ijtimoiy transformatsiya, emotsional barqarorlik, frustratsiya, agressiya

Аннотация

В статье анализируются педагогические и психологические особенности духовно-нравственного воспитания молодежи с девиантным поведением. Раскрываются социально-психологические причины девиации, факторы личностного развития, влияние семьи, образовательной среды и социальных институтов. Определяются методические подходы и профилактические механизмы формирования нравственных качеств личности.

Ключевые слова: девиантное поведение, развитие личности, процессы глобализации, социальная трансформация, эмоциональная устойчивость, фрустрация, агрессия.

Abstract

This article examines the pedagogical and psychological characteristics of the moral and spiritual education of adolescents with deviant behavior. It analyzes the socio-psychological causes of deviation, factors influencing personality development, and the role of family, educational institutions, and social structures. The study also outlines methodological approaches and preventive mechanisms for strengthening moral values among youth.

Keywords: deviant behavior, personality development, globalization processes, social transformation, emotional stability, frustration, aggression.

Kirish

Globalashuv jarayonlari, ijtimoiy transformatsiyalar va axborot oqimining keskin ortishi yoshlar ongiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Natijada ayrim yoshlar orasida ijtimoiy me'yorlardan og'ish, tajovuzkorlik, huquqbuzarlik, giyohvandlikka moyillik kabi deviant xatti-harakatlar kuzatilmoqda. Deviant xulq - bu jamiyat tomonidan qabul qilingan axloqiy va huquqiy me'yorlarga zid bo'lgan xatti-harakatlar majmuidir.

Pedagogika va psixologiya fanlari deviant xulqni shaxs rivojlanishidagi muvozanat buzilishi, ijtimoiy moslashuvning qiyinlashuvi va ijtimoiy nazorat mexanizmlarining sustligi bilan izohlaydi. Shu bois deviant xulqli yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi dolzarb ilmiy va amaliy masalalardan biri hisoblanadi.

Asosiy qism

Psixologik nuqtai nazardan deviant xulq shaxsning emotsional beqarorligi, past o'zini nazorat qilish, frustratsiya va agressiya darajasining yuqoriligi bilan tavsiflanadi. A. Bandura ijtimoiy o'rganish nazariyasida xulq-atvor ijtimoiy muhit orqali o'zlashtirilishini ta'kidlaydi (Bandura A. Social Learning Theory. - New York: General Learning Press, 1977). Shuningdek, R. Merton anomiya nazariyasida ijtimoiy me'yorlar va maqsadlar o'rtasidagi nomutanosiblik deviant xulqni keltirib chiqarishini ko'rsatadi (Merton R.K. Social Theory and Social Structure. - New York: Free Press, 1968).

Pedagogik yondashuv esa deviant xulqni tarbiyaviy muhitning yetarli darajada shakllanmaganligi, individual yondashuvning sustligi va tarbiyaviy ishlarning tizimli emasligi bilan bog'laydi. V.A. Suxomlinskiy yoshlarning ma'naviy tarbiyasida shaxsiy namuna va mehr-muhabbatning ustuvor ahamiyatini ta'kidlagan (Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. - Киев: Радянська школа, 1977).

Oilaviy muhit deviant xulqning shakllanishida muhim omil hisoblanadi. Ota-onaning nazorati, emotsional qo'llab-quvvatlashi va ijobiy kommunikatsiyasi yoshning ijtimoiy moslashuv darajasini belgilaydi. D. Baumrind ota-onalik uslublari nazariyasida avtoritar va befarq munosabatlar salbiy oqibatlarga olib kelishini isbotlagan (Baumrind D. Current patterns of parental authority. - Developmental Psychology, 1971).

Ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonida individual yondashuv, dialogik muloqot, ijtimoiy faoliyatga jalb etish, volontyorlik va ijtimoiy loyihalar samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Profilaktik ishlar tizimli ravishda maktab, oila va mahalla hamkorligida olib borilganda ijobiy natija beradi.

Deviant xulqli yoshlar bilan ishlashda psixologik treninglar, kognitiv-xulqiy terapiya elementlari, art-terapiya va sport faoliyati ijobiy samara beradi. Ushbu metodlar yoshlarning emotsional holatini barqarorlashtirish va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, deviant xulqli yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi kompleks pedagogik va psixologik yondashuvni talab etadi. Profilaktika, individual maslahat, oilaviy hamkorlik va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimi samarali tashkil etilgandagina barqaror natijalarga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bandura A. Social Learning Theory. - New York: General Learning Press, 1977.
2. Merton R.K. Social Theory and Social Structure. - New York: Free Press, 1968.
3. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. - Киев: Радянська школа, 1977.
4. Baumrind D. Current patterns of parental authority. - Developmental Psychology, 1971.
5. <https://www.unicef.org/>

TA'LIM JARAYONIDA YOSHLARNING MA'NAVY-AXLOQIY KAMOLOTI VA STRESSGA BARQARORLIGINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Aliqulov O'ktam Yusupovich

IIV Akademiyasi Xizmat psixologiyasi va kasbiy madaniyati kafedrasida katta o'qituvchisi

Ismadiyorov Abdug'ffor Abdujabborovich

IIV Akademiyasi Xizmat psixologiyasi va kasbiy madaniyati kafedrasida o'qituvchisi

Abdullayev Sardorbek Usmonxudjayevich

IIV Akademiyasi Xizmat psixologiyasi va kasbiy madaniyati kafedrasida dotsenti, sotsiologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'lim jarayonida yoshlarning ma'naviy-axloqiy kamoloti va stressga barqarorligini shakllantirishning psixologik omillari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Shaxsning stressga chidamliligi uning emotsional boshqaruvi, qadriyat yo'nalganligi va ijtimoiy moslashuv darajasi bilan uzviy bog'liqligi asoslab beriladi. Tadqiqotda pedagogik muhit, psixologik qo'llab-quvvatlash va tarbiyaviy ta'sirning integrativ mexanizmlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: stressga barqarorlik, ma'naviy-axloqiy tarbiya, yoshlar, psixologik omillar, ta'lim jarayoni, ijtimoiy moslashuv.

Аннотация. В данной статье научно-теоретически анализируются психологические факторы формирования духовно-нравственного развития молодёжи и их стрессоустойчивости в образовательном процессе. Обосновывается взаимосвязь стрессоустойчивости личности с уровнем эмоциональной саморегуляции, ценностной ориентации и социальной адаптации. В исследовании раскрываются интегративные механизмы педагогической среды, психологической поддержки и воспитательного воздействия.

Ключевые слова: стрессоустойчивость, духовно-нравственное воспитание, молодёжь, психологические факторы, образовательный процесс, социальная адаптация.

Abstract. This article provides a scientific and theoretical analysis of the psychological factors involved in the formation of youth spiritual and moral development and stress resilience within the educational process. The interrelationship between personality stress resistance and the level of emotional self-regulation, value orientation, and social adaptation is substantiated. The study reveals the integrative mechanisms of the pedagogical environment, psychological support, and educational influence.

Keywords: stress resilience, spiritual and moral education, youth, psychological factors, educational process, social adaptation.

Zamonaviy globallashuv sharoitida yoshlar shaxs sifatida shakllanish jarayonida murakkab ijtimoiy, axborotiy va psixologik bosimlar ta'sirida rivojlanmoqda. Axborot oqimining keskin ortishi, ijtimoiy raqobatning kuchayishi, qadriyatlar tizimidagi transformatsiyalar hamda kasbiy talablarning murakkablashuvi yoshlarning ruhiy barqarorligi va ma'naviy yetukligiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Shu nuqtai nazardan, ta'lim tizimi nafaqat bilim beruvchi institut, balki shaxsning ma'naviy-axloqiy qiyofasini va stressga chidamliligini shakllantiruvchi muhim ijtimoiy-psixologik makon sifatida namoyon bo'ladi. Ilmiy tadqiqotlarda stressga barqarorlik shaxsning tashqi salbiy omillarga nisbatan moslashuvchanligi, emotsional muvozanatini saqlay olishi hamda konstruktiv xulq strategiyalarini qo'llashi bilan tavsiflanadi [1, B-235] (Lazarus R.S., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. - New York: Springer, 1984). Mazkur nazariy yondashuvga ko'ra, stress tashqi omildan ko'ra ko'proq shaxsning uni qanday idrok etishi va baholashiga bog'liqdir. Demak, yoshlarning stressga bardoshlilikini shakllantirish ularning kognitiv qayta baholash, refleksiya va o'zini boshqarish mexanizmlarini rivojlantirish bilan uzviy bog'liqdir.

Zamonaviy jamiyatda yoshlar ko'plab psixologik bosimlar, axborot oqimi va ijtimoiy raqobat sharoitida yashamoqda. Bunday vaziyatda shaxsning nafaqat bilim darajasi, balki uning ma'naviy yetukligi va stressga bardoshlilik muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim tizimi yoshlarning shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi ijtimoiy institut sifatida maydonga chiqadi. Hozirgi globallashtirish va raqamlashtirish sharoitida inson hayoti turli xil psixologik bosimlar bilan to'yingan bo'lib bormoqda. Tezkor axborot oqimi, ijtimoiy raqobat, kasbiy mas'uliyatning ortishi va shaxsiy hayotdagi noaniqliklar stress omillarining kuchayishiga olib kelmoqda. Natijada stress hodisasi shaxs ruhiy salomatligiga bevosita ta'sir qiluvchi muhim psixologik muammo sifatida namoyon bo'lmoqda.

Psixologiya fanida stress tushunchasi organizm va psixikaning tashqi va ichki ta'sirlarga moslashuv reaksiyasi sifatida talqin qilinadi. Biroq stressning o'zi emas, balki unga nisbatan shaxsning munosabati va uni yengish mexanizmlari ruhiy barqarorlikni belgilab beradi. Shu jihatdan stressga barqarorlik masalasi zamonaviy psixologik tadqiqotlarning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Stressga barqarorlik shaxsning murakkab va noaniq vaziyatlarda o'z emotsional holatini nazorat qilish, vaziyatni ratsional baholash va samarali moslashuv strategiyalarini qo'llay olish qobiliyatini ifodalaydi. Ushbu xususiyat shaxsning nafaqat ruhiy salomatligi, balki ijtimoiy moslashuvi va professional muvaffaqiyatida ham muhim rol o'ynaydi.

Mazkur ilmiy tadqiqot nazariy xarakterga ega bo'lib, unda stress va stressga barqarorlik muammosi bo'yicha mavjud psixologik konsepsiyalar tizimli tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

- klassik va zamonaviy psixologik adabiyotlarni kontent-tahlil qilish;
- shaxs psixologiyasi va stress nazariyalarini qiyosiy tahlil etish;
- umumlashtirish va tizimlashtirish usullari.

Metodologik asos sifatida G. Selyening biologik stress nazariyasi, R. Lazarusning kognitiv baholash konsepsiyasi, shuningdek, shaxsning moslashuv va psixologik himoya mexanizmlariga oid ilmiy qarashlar olindi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya esa shaxsning ichki qadriyatlar tizimi, ijtimoiy mas'uliyati va axloqiy tanlov qobiliyatini shakllantiradi. Ma'naviy qadriyatlarga ega bo'lgan yoshlar murakkab vaziyatlarda destruktiv xatti-harakatlardan ko'ra konstruktiv yechimlarga moyillik bildiradi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, shaxsning ichki qadriyatlar tizimi mustahkam bo'lsa, uning stressga reaksiyasi nisbatan barqaror bo'ladi, chunki axloqiy orientirlar psixik muvozanatni ta'minlovchi ichki tayanch vazifasini bajaradi [2, B-54] (Maslow A.H. Motivation and Personality. - New York: Harper & Row, 1954). Shuningdek, emotsional o'zini boshqarish ko'nikmalari yuqori bo'lgan shaxslar konflikt vaziyatlarida impulsiv emas, balki ongli qarorlar qabul qiladi [3, B-178] (Goleman D. Emotional Intelligence. - New York: Bantam Books, 1995). Bu holat yoshlar tarbiyasida emotsional kompetensiyalarni rivojlantirishning dolzarbligini ko'rsatadi.

Ta'lim jarayonida pedagogik ta'sir va psixologik qo'llab-quvvatlash mexanizmlari integratsiyasi alohida ahamiyatga ega. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim yondashuvi yoshlarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ularning ichki salohiyatini ochishga xizmat qiladi. Ijtimoiy o'rganish nazariyasiga ko'ra, yoshlar ko'proq kuzatish va namuna orqali o'rganadi [4, B-73] (Bandura A. Social Learning Theory. - Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1977). Demak, pedagogning shaxsiy namunasida namoyon bo'ladigan ma'naviy-axloqiy fazilatlar yoshlar ongiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, trening mashg'ulotlari, stressni boshqarish bo'yicha amaliy mashqlar, konfliktologik ko'nikmalarni rivojlantirish dasturlari yoshlarning psixologik barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasi va stressga barqarorlik o'rtasida o'zaro bog'liqlik mavjud bo'lib, ular bir-birini to'ldiruvchi psixologik tizim sifatida namoyon bo'ladi. Ma'naviy yetuklik shaxsda ichki nazorat lokusini shakllantiradi, bu esa stress vaziyatlarida mas'uliyatni tashqi omillarga emas, balki o'z harakatlariga qaratish imkonini beradi. Natijada shaxs konstruktiv xulq strategiyalarini tanlaydi. Ta'lim muassasasida sog'lom psixologik

muhit, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va qadriyatlarga asoslangan tarbiya tizimi yoshlarning ruhiy barqarorligini oshiradi. Xulosa qilib aytganda, yoshlarning ma'naviy-axloqiy kamoloti va stressga chidamliligini shakllantirish uzluksiz pedagogik va psixologik jarayon bo'lib, u ta'lim tizimida kompleks yondashuvni talab etadi. Mazkur integrativ yondashuv yoshlarni ijtimoiy faol, mas'uliyatli va ruhiy jihatdan barqaror shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Nazariy tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, stressga barqarorlik ko'p komponentli psixologik tuzilma bo'lib, u bir nechta o'zaro bog'liq elementlardan tashkil topadi.

Birinchidan, **emotsional komponent** stressga barqarorlikning asosiy ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Emotsional barqaror shaxslar salbiy his-tuyg'ularni tez anglab, ularni konstruktiv tarzda boshqara oladi. Bunday shaxslar vahima, xavotir va qo'rquvga berilmasdan, vaziyatni xolis baholashga moyil bo'ladi.

Ikkinchidan, **kognitiv komponent** stressli vaziyatni idrok etish va unga ma'no berish jarayonlari bilan bog'liq. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, stressga barqaror shaxslar muammoli vaziyatlarni tahdid emas, balki tajriba va rivojlanish manbai sifatida qabul qiladi. Bu esa stress darajasining pasayishiga olib keladi.

Uchinchidan, **ijtimoiy-psixologik komponent** stressni yengishda muhim resurs sifatida namoyon bo'ladi. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, muloqot ko'nikmalari va empatiya darajasi yuqori bo'lgan shaxslar stressli holatlarga nisbatan ancha moslashuvchan bo'ladi.

Olingan natijalar stressga barqarorlik shaxsning tug'ma sifati emas, balki psixologik rivojlanish jarayonida shakllanuvchi xususiyat ekanini tasdiqlaydi. Shaxsning stressga munosabati uning hayotiy tajribasi, tarbiya muhiti, emotsional intellekti va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalariga bevosita bog'liq.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, emotsional intellekt darajasi yuqori bo'lgan shaxslar stress omillariga nisbatan moslashuvchanroq bo'ladi. Ular o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish orqali stressning salbiy ta'sirini kamaytirishga erishadi.

Shuningdek, refleksiya, ijobiy tafakkur va psixologik moslashuv strategiyalarini ongli qo'llash stressga barqarorlikni oshiruvchi muhim omillar sifatida namoyon bo'ladi. Bu holat stressni yengish bo'yicha maxsus psixologik treninglar va rivojlantiruvchi mashg'ulotlarning samaradorligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy xulosalar chiqarildi:

1. Stressga barqarorlik shaxs ruhiy salomatligining muhim integrativ ko'rsatkichi hisoblanadi;
2. Emotsional, kognitiv va ijtimoiy-psixologik komponentlar stressga chidamlilikni shakllantirishda o'zaro uyg'un holda faoliyat ko'rsatadi;
3. Stressga barqarorlikni rivojlantirish maqsadli psixologik mashg'ulotlar va treninglar orqali samarali amalga oshirilishi mumkin;
4. Stressga moslashuv ko'nikmalarini shakllantirish shaxs faoliyati samaradorligi va hayot sifati oshishiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar (References)

1. Lazarus R.S., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. - New York: Springer, 1984
2. Maslow A.H. Motivation and Personality. - New York: Harper & Row, 1954
3. Goleman D. Emotional Intelligence. - New York: Bantam Books, 1995
4. Bandura A. Social Learning Theory. - Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1977
5. Selye H. Stress without distress. New York: Harper & Row, 1974.
6. Lazarus R.S., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. New York: Springer Publishing Company, 1984.
7. Leontyev A.N. Faoliyat. Ong. Shaxs. Moskva: Politizdat, 1975.
8. Ilyin E.P. Emotsiyalar va his-tuyg'ular psixologiyasi. Sankt-Peterburg: Piter, 2001.

9. Spielberger C.D. Anxiety as an emotional state. New York: Academic Press, 1972.
10. Bandura A. Self-efficacy: The exercise of control. New York: W.H. Freeman, 1997.
11. Connor K.M., Davidson J.R.T. Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*, 2003, №18, pp. 76-82.
12. Maslach C., Leiter M.P. The truth about burnout. San Francisco: Jossey-Bass, 1997.
13. Kobasa S.C. Stressful life events, personality, and health: An inquiry into hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1979, №37, pp. 1-11.
14. Carver C.S., Scheier M.F. Optimism, coping, and health. Washington: American Psychological Association, 2014.
15. Rean A.A. Shaxs psixologiyasi. Moskva: Piter, 2012.
16. Zeer E.F. Professional stress va shaxs barqarorligi. Yekaterinburg, 2010.
17. Abdullayeva N.M. Stress va unga moslashuvning psixologik mexanizmlari. *Psixologiya ilmiy jurnali*, 2018, №3.
18. WHO. Stress at the workplace. Geneva: World Health Organization, 2020.
19. APA. Stress effects on the body. American Psychological Association, 2021.

ЭКОЛОГИЯ ФАНИНИ ЎҚИТИШДА РАҚАМЛИ САВОДХОНЛИКНИНГ ЎРНИ

*Х.Мавлонов, Жиззах давлат педагогика университети профессори, б.ф.д.,
Д.Мавлонова, Жиззах давлат педагогика университети докторанти*

Аннотация. Мақолада олий таълимда экология фанини ўқитишда рақамли саводхонликнинг аҳамияти ва таълим самарадорлигидаги роли таҳлил қилинган. Инновацион усуллар, рақамли платформалар, геоахборот тизимлари ва виртуал лабораториялардан фойдаланиш талабаларнинг мустақил изланиш, таҳлилий фикрлаш ва экологик маданиятини ривожлантиришда муҳим омил эканлиги таъкидланган.

Калит сўзлар: экологик муаммолар, геоахборот тизимлари, виртуал лабораториялар, барқарор ривожланиш, экологик маданият.

Аннотация. В статье анализируется значение цифровой грамотности при преподавании экологии в высших учебных заведениях и её роль в повышении эффективности обучения. Использование инновационных методов, цифровых платформ, геоинформационных систем и виртуальных лабораторий способствует развитию самостоятельного поиска информации, аналитического мышления и экологической культуры студентов.

Ключевые слова: экологические проблемы, геоинформационные системы, виртуальные лаборатории, устойчивое развитие, экологическая культура.

Abstract. The article examines the role of digital literacy in teaching ecology in higher education and its impact on improving learning effectiveness. The use of innovative methods, digital platforms, geographic information systems, and virtual laboratories helps develop students' independent research, analytical thinking, and environmental culture.

Keywords: environmental education, digital literacy, innovative educational technologies, environmental problems, geographic information systems, virtual laboratories, sustainable development, environmental culture.

Сўнгги йилларда дунёда экологик муаммолар тобора кучайиб бормоқда. Иқлим ўзгариши, чўлланиш жараёнлари, биологик хилма-хилликнинг камайиши, ҳаво ва сув ифлосланиши каби муаммолар бутун инсониятнинг барқарор ривожланишига жиддий хавф туғдирмоқда. Жумладан, глобал иқлим ўзгариши натижасида ўртача ҳароратнинг

ортиши, музликларнинг эриши ва табиий офатлар сонининг кўпайиши кузатилмоқда. Бу жараёнлар иқтисодиёт, қишлоқ хўжалиги ва инсон саломатлигига салбий таъсир кўрсатмоқда.

Бундай шароитда таълим тизими олдида турган асосий вазифалардан бири - экологик билимга эга, инновацион фикрлай оладиган ва технологик компетенцияларга эга мутахассисларни тайёрлашдан иборат. Бу эса экология фанини ўқитишда янги педагогик ёндашувлар ва инновацион технологияларни жорий этишни талаб қилади. Олий таълим муассасаларида экология фанини инновацион асосда ўқитиш талабаларнинг илмий-тадқиқот фаолиятини ривожлантириш, мустақил фикрлашини шакллантириш ва экологик муаммоларни ҳал этишга қаратилган амалий кўникмаларни ривожлантиришга хизмат қилади.

Инновацион таълим усулларига қуйидагилар киради:

- интерактив ўқитиш технологиялари;
- рақамли таълим платформалари;
- виртуал лабораториялар;
- симуляция ва моделлаштириш технологиялари;
- лойиҳа асосида ўқитиш (Project Based Learning).

Масалан, талабалар экологик муаммоларни таҳлил қилиш учун рақамли хариталар, геоахборот тизимлари (GIS) ва маълумотлар базаларидан фойдаланишлари мумкин. Бу эса уларнинг таҳлилий фикрлаш ва илмий тадқиқот кўникмаларини ривожлантиради.

Экологик таълимнинг самарадорлиги кўп жиҳатдан унинг амалий йўналтирилганлигига боғлиқ. Агар талабалар фақат назарий билим билан чекланиб қолсалар, улар реал экологик муаммоларни ҳал этишда қийналишлари мумкин. Шу сабабли олий таълим муассасаларида экология фанини қуйидаги амалий фаолиятлар орқали ўқитиш муҳим ҳисобланади: дала тадқиқотлари ва экологик мониторинг; лаборатория тадқиқотлари; экологик лойиҳалар; экологик муаммоларни таҳлил қилиш бўйича амалий машғулотлар.

Бундай фаолиятлар талабаларнинг экологик муаммоларни комплекс таҳлил қилиш, маълумотлар билан ишлаш ва илмий хулоса чиқариш қобилиятини ривожлантиради. Ҳозирги кунда меҳнат бозорида экологик билимга эга, рақамли технологиялардан фойдалана оладиган ва инновацион фикрлайдиган мутахассисларга бўлган талаб ортиб бормоқда. Шу сабабли олий таълим муассасаларида таълим жараёнини замонавий технологиялар асосида ташкил этиш муҳим аҳамиятга эга.

Ҳозирги глобаллашув ва рақамли технологиялар жадал ривожланаётган даврда таълим тизимида рақамли саводхонликни шакллантириш муҳим вазифалардан бирига айланди. Айниқса, табиий фанлар қаторига кирувчи экология фанини ўқитишда рақамли технологиялар ва рақамли саводхонликдан самарали фойдаланиш ўқувчиларнинг табиатга бўлган онгли муносабатини шакллантиришда катта аҳамият касб этади.

Экология фанининг асосий мақсади табиат ва инсон ўртасидаги ўзаро муносабатларни ўрганиш, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ғоясини тарғиб қилиш ва барқарор ривожланиш тамойилларини тушунтиришдан иборат. Бу жараёнда рақамли саводхонлик ўқувчиларга экологик муаммоларни таҳлил қилиш, ахборот манбаларидан самарали фойдаланиш ва илмий маълумотларни тўғри баҳолаш имкониятини беради.

Рақамли саводхонлик - бу ахборот-коммуникация технологияларидан самарали ва масъулият билан фойдаланиш кўникмаларининг мажмуасидир. У компьютер, интернет, электрон ресурслар ва рақамли таълим платформаларидан фойдаланиш орқали билим олиш, маълумотларни таҳлил қилиш ва улардан амалиётда фойдаланишни ўз ичига олади. Таълим жараёнида рақамли саводхонлик қуйидаги кўникмаларни шакллантиришга хизмат қилади: ахборотни излаш ва таҳлил қилиш;

рақамли воситалардан самарали фойдаланиш; мултимедиа материалларини яратиш ва тақдим этиш; ахборот хавфсизлиги қоидаларига риоя қилиш.

Экология фанини ўқитишда мазкур кўникмалар ўқувчиларга табиатдаги экологик жараёнларни чуқурроқ тушуниш ва уларни илмий асосда таҳлил қилиш имкониятини яратади. Экология фанини ўқитишда рақамли технологиялардан фойдаланиш дарсларни янада қизиқарли ва самарали ташкил этиш имконини беради. Замонавий ахборот технологиялари ёрдамида ўқувчилар турли экологик муаммолар ҳақида кенг маълумот олишлари мумкин.

1. Мултимедиа ва видеоматериаллар

Дарс жараёнида экологик муаммоларга бағишланган видеороликлар, анимациялар ва инфографикалардан фойдаланиш ўқувчиларнинг мавзунини тушунишини осонлаштиради. Масалан, иқлим ўзгариши, биологик хилма-хилликнинг камайиши ёки атмосфера ифлосланиши каби масалаларни визуал материаллар орқали тушунтириш мумкин.

2. Онлайн маълумотлар базалари ва электрон ресурслар

Интернетда экологик тадқиқотлар, статистик маълумотлар ва илмий мақолалар жойлашган кўплаб платформалар мавжуд. Ушбу ресурслар орқали ўқувчилар турли ҳудудлардаги экологик ҳолатни таҳлил қилиш ва таққослаш имкониятига эга бўладилар.

3. Геоахборот тизимлари (GIS)

Геоахборот технологиялари экология фанини ўқитишда муҳим восита ҳисобланади. GIS технологиялари ёрдамида ўқувчилар табиий ресурслар, ўрмонлар, сув манбалари ва экологик муаммоларнинг географик тарқалишини таҳлил қилишлари мумкин.

4. Виртуал лабораториялар ва симуляциялар

Виртуал лабораториялар орқали турли экологик жараёнларни моделлаштириш мумкин. Масалан, экотизимдаги озуқа занжири, атмосфера ифлосланиши ёки сув ресурсларининг ифлосланиши каби жараёнларни симуляция қилиш орқали ўқувчилар муаммоларнинг сабаб ва оқибатларини яхшироқ тушуниб етадилар.

Рақамли саводхонлик экологик таълимнинг самарадорлигини оширишда муҳим роль ўйнайди. У ўқувчиларнинг мустақил изланиш олиб бориш, ахборотни таҳлил қилиш ва илмий хулосалар чиқариш қобилиятини ривожлантиради. Экология фанини ўқитишда рақамли саводхонлик қуйидаги педагогик афзалликларга эга: ўқувчиларнинг экологик муаммоларга нисбатан қизиқишини оширади; мустақил таълим олиш кўникмаларини ривожлантиради; таҳлилий ва танқидий фикрлашни шакллантиради; экологик маданиятни юксалтиради. Бу эса ёш авлодда табиатга масъулиятли муносабатни шакллантиришга хизмат қилади.

Бугунги кунда дунё миқёсида экологик муаммолар тобора долзарб бўлиб бормоқда. Иқлим ўзгариши, ҳаво ва сув ифлосланиши, биологик хилма-хилликнинг камайиши каби муаммоларни ҳал қилишда ёшларнинг экологик билим ва маданиятини ошириш муҳим аҳамиятга эга. Рақамли саводхонлик орқали ўқувчилар турли экологик маълумотларни таҳлил қилиш, статистик маълумотлар билан ишлаш ва экологик муаммоларга ечим излаш имкониятига эга бўладилар. Масалан, интернет орқали турли мамлакатлардаги экологик ҳолат ҳақида маълумот тўплаш ва уларни таққослаш мумкин. Бундай фаолият ўқувчиларда экологик масъулиятни шакллантириш билан бирга, уларнинг илмий тадқиқот кўникмаларини ҳам ривожлантиради.

Хулоса қилиб айтганда, дунёда экологик муаммоларнинг мураккаблашиб бораётган шароитида олий таълим муассасалари олдида турган муҳим вазифалардан бири - экологик билим ва замонавий технологик компетенцияларга эга мутахассисларни тайёрлашдан иборат. Экология фанини ўқитишда рақамли саводхонликни шакллантириш таълим самарадорлигини оширишнинг муҳим омилларидан бири ҳисобланади. Рақамли технологиялар ёрдамида ўқувчилар экологик

муаммоларни чуқурроқ тушунадилар, ахборот билан мустақил ишлаш кўникмаларини ривожлантирадилар ва табиатга онгли муносабатни шакллантирадилар. Шунинг учун замонавий ўқитувчилар экология фанини ўқитишда рақамли технологиялардан самарали фойдаланиши, интерактив таълим усуллари кўллаши ва ўқувчиларнинг рақамли саводхонлигини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратиши зарур. Бу эса экологик маданиятли, табиатга масъулиятли ва билимли ёш авлодни тарбиялашда муҳим аҳамият касб этади.

Адабиётлар:

1. Ҳоллиев А.Э., Кенжаев А.А. Экологияни ўқитишда замонавий ёндашувлар: янги йўналишлар асосида интеграциялашган таълим модели // Educational Research in Universal Sciences Volume 4 | Special issue 12 | 2025, 83-90.

2. Usmonov, I., Qahharova, M., Fayzullayeva, S. Ekologik muammolar va ularning jahon iqtisodiyotiga ta'siri. Scientific Progress, 2025, 6(2), 88-94. <https://scientific-jl.org/mod/article/view/9880>

3. Жуманова Ф. ва б. Умумий педагогика асослари. Ўқув-услубий қўлланма. - Т.: Ishonchli hamkor, 2020. - 580 б.

ВОЗРАСТНЫЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ У МОЛОДЁЖИ

Мустафаева Замира Саидкуловна

*Преподаватель, Джизакского государственного педагогического университета имени
А.Кадыри, Джизак, Республика Узбекистан*

Эрматова Чарос Олимовна,

*Студентка, Джизакского государственного педагогического университета имени
А.Кадыри, Джизак, Республика Узбекистан*

+998995868858, carosermatova270@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada yoshlar orasida axloqiy sifatlarining shakllanishining yoshga xos va psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Axloqiy sifatlarining mazmun-mohiyati va ularning o'smirlik hamda ilk yetuklik davrida rivojlanish qonuniyatlari yoritiladi. Shaxsning o'zini anglash, refleksiya, empatiya va qadriyatlar tizimining shakllanishi kabi psixologik mexanizmlarga alohida e'tibor qaratiladi. Oila, ta'lim muassasalari, tengdoshlar muhiti hamda raqamli makonning yoshlarning axloqiy qarashlariga ta'siri ochib beriladi.

Kalit so'zlar: axloqiy sifatlar, yoshlar, yoshga xos rivojlanish xususiyatlari, psixologik mexanizmlar, qadriyatlar tizimi, ma'naviy-axloqiy tarbiya, shaxs ijtimoiylashuvi, empatiya.

Abstract: The article examines the age-related and psychological characteristics of the formation of moral qualities in youth as an essential condition for the development of a harmoniously developed personality. Theoretical approaches to understanding the essence of moral qualities are analyzed, and the regularities of their development in adolescence and early adulthood are described. Special attention is paid to psychological mechanisms of moral development, including self-awareness, reflection, empathy, and the formation of value orientations. The influence of family, educational institutions, social environment, and digital media space on the formation of moral attitudes is explored.

Keywords: moral qualities, youth, age-related development, psychological mechanisms, formation of value orientations, spiritual and moral education, personality socialization, empathy.

Аннотация: В статье рассматриваются возрастные и психологические особенности формирования нравственных качеств у молодёжи как важнейшего условия

становления гармонично развитой личности. Раскрываются теоретические подходы к пониманию сущности нравственных качеств, анализируются закономерности их развития в юношеском и раннем взрослом возрасте. Особое внимание уделяется психологическим механизмам нравственного становления, таким как развитие самосознания, рефлексии, эмпатии и ценностных ориентаций. В работе исследуется влияние семьи, образовательных учреждений, социальной среды и цифрового пространства на процесс формирования моральных установок.

Ключевые слова: нравственные качества, молодёжь, возрастные особенности развития, психологические механизмы, формирование ценностных ориентаций, духовно-нравственное воспитание, социализация личности, эмпатия.

Введение: Формирование нравственных качеств у молодёжи является одной из наиболее актуальных проблем современного общества. В условиях глобализации, стремительного развития информационных технологий, трансформации социальных ценностей и норм возрастает необходимость осознанного воспитания духовно зрелой, ответственной и социально активной личности. Молодёжный возраст характеризуется активным становлением самосознания, ценностных ориентаций и мировоззрения¹. С точки зрения возрастной психологии, юношеский и ранний взрослый возраст характеризуются поиском смысла жизни, формированием устойчивой идентичности, стремлением к самостоятельности и самоутверждению. В этот период особенно активно развиваются такие нравственные качества, как ответственность, эмпатия, чувство справедливости, гражданская позиция, уважение к культурным и национальным традициям. Вместе с тем эмоциональная нестабильность, влияние сверстников, социальных сетей и медиа могут оказывать как положительное, так и отрицательное воздействие на нравственное становление личности. Психологические особенности данного возрастного этапа требуют научно обоснованного подхода к процессу нравственного воспитания, основанного на учёте индивидуальных потребностей, ценностных ориентаций и социальной среды молодёжи. Важную роль в этом процессе играют семья, образовательные учреждения, культурные институты и общество в целом.

Методология: Методологической основой исследования возрастных и психологических особенностей формирования нравственных качеств у молодёжи выступают фундаментальные положения возрастной, социальной и педагогической психологии о закономерностях личностного развития в юношеском и раннем взрослом возрасте, а также современные теории нравственного воспитания, ценностного самоопределения и социализации личности. В работе учитываются идеи о поэтапности психического развития, взаимосвязи сознания, деятельности и общения, а так же о ведущей роли социальной среды в становлении системы ценностей и моральных установок личности. Исследование опирается на системный⁷ подход, позволяющий рассматривать формирование нравственных качеств как сложный, многоуровневый и динамичный процесс, обусловленный взаимодействием внутренних психологических факторов (самосознание, мотивация, эмоционально-волевая сфера, уровень рефлексии) и внешних условий (семья, образовательные учреждения, культурная среда, медиапространство, влияние сверстников). Личностно-ориентированный подход обеспечивает внимание к индивидуальным особенностям молодого человека, его жизненному опыту, ценностным ориентациям, потребности в самоутверждении и самореализации, что особенно важно в период активного формирования идентичности и мировоззрения. Деятельностный подход рассматривает нравственные качества не как врождённые свойства, а как формирующиеся и закрепляющиеся в процессе активного участия молодёжи в учебной, общественной, волонтерской, профессиональной и

⁷ Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. - М.: Просвещение, 1968. - 464 с.

межличностной деятельности, где происходит усвоение социальных норм, развитие ответственности, эмпатии и гражданской позиции.

Задачи: Задачи исследования определяются поставленной целью и направлены на всестороннее раскрытие возрастных и психологических особенностей формирования нравственных качеств у молодёжи. В рамках работы предполагается, прежде всего, раскрыть теоретическую сущность понятия «нравственные качества», проанализировать различные научные подходы к его интерпретации и определить структуру нравственной сферы личности, включающую ценностные ориентации, моральные убеждения, нормы поведения и уровень ответственности. Важной задачей является характеристика возрастных особенностей молодёжного периода, выявление специфики развития самосознания, мировоззрения, эмоционально-волевой сферы и потребности в самоутверждении, поскольку именно данные психологические процессы оказывают существенное влияние на становление нравственных установок

Решение: поставленных задач предполагает комплексный и системный подход к организации процесса формирования нравственных качеств у молодёжи с учётом их возрастных и психологических особенностей. Необходимо усилить роль образовательных учреждений в создании воспитательной среды. Это может быть реализовано через внедрение программ духовно-нравственного воспитания, проведение тематических тренингов, дискуссий, круглых столов и волонтёрских проектов, способствующих формированию эмпатии, толерантности и активной жизненной позиции. Особое внимание должно уделяться развитию рефлексивных способностей молодёжи, умению анализировать собственные поступки, осознавать последствия своих действий и принимать морально обоснованные решения. Важную роль играет организация конструктивного взаимодействия семьи и образовательных учреждений, направленного на согласованность воспитательных воздействий и поддержку позитивных ценностных ориентиров. Необходимо учитывать влияние цифровой среды и медиапространства, формируя у молодёжи критическое мышление и медиаграмотность как инструменты защиты от деструктивных ценностных установок.

Заключение: Формирование нравственных качеств у молодёжи представляет собой сложный и многофакторный процесс, обусловленный возрастными особенностями развития личности и влиянием социальной среды. Молодёжный возраст характеризуется активным становлением самосознания, ценностных ориентаций и мировоззрения, что создаёт благоприятные условия для формирования ответственности, эмпатии, гражданской позиции и моральной устойчивости. Вместе с тем данный период отличается повышенной чувствительностью к внешним воздействиям, включая влияние семьи, образовательной среды, сверстников и цифрового пространства. Эффективность нравственного воспитания определяется системным и личностно-ориентированным подходом, включением молодёжи в социально значимую деятельность, развитием рефлексии и критического мышления. Создание благоприятных психолого-педагогических условий способствует формированию гармонично развитой личности, способной к осознанному нравственному выбору и ответственному поведению в современном обществе.

Список литературы:

1. Андреева Г. М. Социальная психология : учебник для высших учебных заведений. - М.: Аспект Пресс, 2001.
2. Бабочкин Н. И. Становление жизнеспособной молодежи в динамично изменяющемся обществе. - М.: «Аспект Пресс», 2000.
3. Бестужев-Лада И. В. Молодость и зрелость. - М.: «Наука», 1984.
4. Васильев В. Г., Мазеин В. О., Мартыненко Н. И. Отношение студенческой молодежи к религии. // Социологические исследования. - 2000. - №

5. Волков Ю. Г., Добренков В. И., Кадария Ф. Д., Савченко И. П., Шаповалов В. А. Социология молодежи. - Ростов-н./Д.: Феникс, 2001.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЁЖИ

Мамедова Зарифа Хакимджановна

Джизакский юридический техникум старший преподаватель

Телефон: 915966882

mamedovazarifa70@gmail.com

Аннотация. В данной статье излагаются проблемы и тенденции касательно духовно-нравственного воспитания молодёжи в современных условиях геополитических конфликтов, в частности негативное влияние интернет пространства на морально-духовный облик молодого поколения, рассмотрены перспективы обеспечения и развития национального самосознания, также проанализированы значение и роль наследия мыслителей Узбекистана, их вклад в педагогический процесс.

Ключевые слова. Глобальные конфликты, моральные принципы, традиционные духовно-нравственные ориентиры, общечеловеческие ценности, глобализация и трансформация, экстремизм и терроризм, духовное возрождение.

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy geosiyosiy qarama-qarshiliklar sharoitida yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash bilan bog'liq muammolar va tendentsiyalar yoritilgan, xususan, internet makonining yosh avlodning ma'naviy-axloqiy qiyofasiga salbiy ta'siri, milliy o'zlikni anglashni ta'minlash va rivojlantirish istiqbollari ko'rib chiqiladi, shuningdek, o'zbek mutafakkirlari merosining ahamiyati va o'rni, ularning pedagogik jarayonga qo'shgan hissasi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. Global qarama-qarshiliklar, axloqiy tamoyillar, an'anaviy ma'naviy-axloqiy ko'rsatmalar, umuminsoniy qadriyatlar, globallashuv va transformatsiyalar, ekstremizm va terrorizm, ma'naviy tiklanish.

Annotation. This article outlines the problems and trends regarding the spiritual and moral education of youth in the modern conditions of geopolitical conflicts, in particular, the negative impact of the Internet space on the moral and spiritual image of the younger generation, the prospects for ensuring and developing national self-awareness are considered, the significance and role of the legacy of Uzbek thinkers and their contribution to the pedagogical process are also analyzed.

Keywords. Global conflicts, moral principles, traditional spiritual and moral guidelines, universal values, globalization and transformation, extremism and terrorism, spiritual revival.

В современном мире глобальных конфликтов межгосударственных отношений, что в конечном итоге сказывается и на общечеловеческих ценностях, является актуальной проблема духовно-нравственного воспитания молодёжи. Особенно острой становятся проблемы межнациональных и межконфессиональных отношений, которые являются предметом геополитических игр, порождающих вражду и ненависть.

Всем известно, что человечество к началу XXII века достигло высоких темпов социального, экономического и технологического развития. Тем не менее, назревает угроза утраты устойчивых моральных принципов и традиционных духовно-нравственных ориентиров, особенно среди молодёжи. Данный вопрос усиливается на фоне открытой информационной осведомлённости населения, возможностей всемирной паутины, которая стирает все границы и расстояния, где осуществляется активная пропаганда вседозволенности, абсолютизируется свобода личности, безнравственности и эгоизма, насаждается культ насилия, потребления, а в некоторых

странах и вовсе легализуется употребление наркотиков. В таких условиях разрушительному воздействию подвергаются не только базовые моральные и культурные ценности, но и религиозные устои, институт брака и семьи. Всё это, в конечном итоге, может привести к разобщённости в обществе, подрыву политической стабильности и правопорядка, а также к саморазрушению социума.

Именно в условиях психологического манипулирования возрастает роль духовно-нравственного воспитания молодёжи. Особенно актуален этот вопрос на фоне проявлений агрессивного национализма, религиозного экстремизма и терроризма. «В условиях глобализации и трансформации международных и региональных конфликтов вопрос эффективного противодействия экстремизму и терроризму остаётся одной из злободневных тем на повестке дня»⁸.

Указом президента Ш.М. Мирзиёева была утверждена Национальная Стратегия Республики Узбекистан по противодействию экстремизму и терроризму на 2021 - 2026 годы в которой отмечается, что «важным условием формирования среди населения, особенно у молодёжи, чувства нетерпимости к деструктивным идеям экстремизма и терроризма, являются социально-правовая защищённость, высокий уровень знаний, в частности понимание сути истинных ценностей национального самосознания и идеи мирного сосуществования религиозных конфессий»⁹.

Важным для понимания причин появления экстремизма и терроризма, а также путей их предупреждения стало выступление Президента Республики Узбекистан Ш.М. Мирзиёева на 72-й сессии Генеральной Ассамблеи Организации Объединённых Наций, в котором выдвинута инициатива по разработке Международной конвенции ООН о правах молодёжи и принятию специальной резолюции Генеральной Ассамблеи ООН «Просвещение и религиозная толерантность».

Кроме этого, на основании [Постановления](#) Президента Республики Узбекистан от 14 августа 2018 года № ПП-3907 в стране реализуется Комплексная программа мер по поднятию на качественно новый уровень системы духовно-нравственного и физически гармоничного воспитания молодёжи, её обучения и воспитания.

Следует отметить, что гаджеты и искусственный интеллект всё больше применяются на практике педагогами и учениками, и наряду с пользой оказывают и негативное влияние на некоторые процессы образования. К примеру, молодёжь практически перестаёт читать, поскольку освоить учебный материал можно в сокращённом или электронном виде, что в свою очередь вытесняет духовные ценности, способствует формированию новых нравственных установок, чуждых национальному менталитету и системе образования.

Сегодня образование и воспитание как никогда раньше нуждается в духовно-нравственном воспитании посредством передачи молодому поколению базовых национальных ценностей. В связи с этим хотелось бы отметить труды наших великих мыслителей и учёных.

Наследие мыслителей Узбекистана составляет фундамент современной национальной системы образования и стратегии духовно-нравственного воспитания молодёжи. Их труды объединяют светские знания с этическими нормами, формируя гармонично развитую личность. К примеру, **Абу Али ибн Сина (Авиценна) (980-1037)**: Разработал целостную педагогическую концепцию, изложенную в трудах «Указания и наставления» и «Трактат об этике»¹⁰. В своих педагогических трудах он выделял:

⁸ Указ Президента Республики Узбекистан «Об утверждении национальной стратегии республики Узбекистан по противодействию экстремизму и терроризму на 2021 — 2026 годы». <https://lex.uz/uz/docs/5491628>

⁹ Национальная Стратегия Республики Узбекистан по противодействию экстремизму и терроризму на 2021 — 2026 годы. <https://lex.uz/uz/docs/5491628>

¹⁰ https://uzbekliterature.uz/sites/default/files/abu_ali_ibn_sina._izbrannoe_v_2-h_tomah._tom_1.pdf

- **Единство физического и духовного:** Здоровье тела неразрывно связано с чистотой помыслов.

- **Индивидуальный подход:** Обучение должно соответствовать способностям и интересам ученика.

- **Трудовое воспитание:** Необходимость подготовки молодёжи к будущей профессии. Или же **Мухаммад аль-Хорезми (783-850):** Основатель алгебры и алгоритмизации. Его вклад в образование заключается в развитии **рационального мышления** и интеллектуальной дисциплины. Он заложил основы точных наук, которые сегодня являются базой для цифрового образования в Узбекистане. Ученый-энциклопедист **Абу Райхан Беруни (973-1048)**, подчеркивал важность **личного примера родителей** и создания благоприятной среды для обучения. Он считал целью воспитания развитие интеллекта и формирование высоких моральных качеств через познание окружающего мира. Создатель знаменитой Самаркандской обсерватории и медресе, ставших прообразами современных университетов, Мирзо Улугбек провозгласил идею о том, что **«стремление к знаниям - обязанность каждого»**, сделав акцент на доступности просвещения для всех слоев населения. **Алишер Навои (1441-1501):** Мыслитель и поэт, чьи идеи о гуманизме, справедливости и честности являются стержнем современного нравственного воспитания. Он призывал молодежь к самосовершенствованию и служению народу, считая доброту высшим проявлением человечности.

Следует отметить, что традиции восточных мыслителей интегрированы в концепцию «духовного возрождения» Узбекистана.¹¹ Исходя из вышеизложенного можно выделить принципы воспитания в современной системе образования:

Непрерывность: Система охватывает все этапы от дошкольного до высшего образования.

Связь поколений: Использование классических трудов для воспитания чувства национальной гордости и патриотизма.

Роль махалли: Махалля признается ключевым институтом, где наряду с семьей и школой формируются нравственные ценности молодёжи.

Таким образом правильный и планомерный подход к процессу образования способствует формированию духовно-нравственных качеств, к саморазвитию личности, чего можно достичь посредством гармоничного сочетания педагогических методов (влияние извне) и психологической готовности личности к саморазвитию (внутренняя работа).

Литература:

1. Указ Президента Республики Узбекистан «Об утверждении национальной стратегии республики Узбекистан по противодействию экстремизму и терроризму на 2021 - 2026 годы». <https://lex.uz/uz/docs/5491628>

2. Национальная Стратегия Республики Узбекистан по противодействию экстремизму и терроризму на 2021 - 2026 годы. <https://lex.uz/uz/docs/5491628>

3. https://uzbekliterature.uz/sites/default/files/abu_ali_ibn_sina_izbrannoe_v_2-h_tomah_tom_1.pdf

4. <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-trudov-uchyonyh-mysliteley-vostoka-v-duhovnom-vozhrozhdenii-obschestva>

¹¹ <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-trudov-uchyonyh-mysliteley-vostoka-v-duhovnom-vozhrozhdenii-obschestva>

O'ZBEKISTONDA BARKAMOL AVLODNI TARBIYALASHNING ASOSIY YO'NALISHLARI VA ISTIQBOLLARI

G'oziyev Ziyodulla

Jizzax davlat pedagogika universiteti "Ijtimoiy fanlar" kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada yangi O'zbekistonda barkamol avlod tarbiyasining dolzarb masalalari, yo'nalishlari va istiqbollari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar. O'zbekiston, Vatan, jamiyat, milliy manfaat, ma'naviyat, fuqaro, avlod, yoshlar, komillik, ta'lim, tarbiya, targ'ibot.

Annotation. This article discusses the current issues, directions, and prospects of raising a harmonious generation in the new Uzbekistan.

Keywords. Uzbekistan, Homeland, society, national interest, spirituality, citizen, generation, youth, perfection, education, upbringing, propaganda.

Annotatsiya. V dannoy state rassmatrivayutsya tekuychie problemy, napravleniya i perspektivy vospitaniya garmonichnogo pokoleniya v novom Uzbekistane.

Klyuchevie slova. Uzbekistan, Rodina, obshchestvo, natsionalnye interesy, duxovnost, grajdanin, pokolenie, molodej, sovershenstvo, obrazovanie, vospitanie, propaganda.

O'zbekistonda o'sib kelayotgan avlod ongiga ma'naviy-ahloqiy ta'sir ko'rsatish tajribasi ancha rivojlanib bormoqda. Ommaviy axborot vositalarining barcha turlarida yoshlar huquqlari va manfaatlarini himoya qilish, ijodiy salohiyatini rivojlantirish, amalda talab etilayotgan aniq kasb-hunarni egallash, sog'lom turmush tarzini shakllantirish, ularni fuqaro sifatida qaror toptirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish ishlariga ahamiyat ortib bormoqda. Yoshlarni Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash, iqtidorli va faol yoshlarni ommaviy axborot vositalari orqali targ'ib qilish, yosh mutaxassislarning ijodiy va kasbiy o'sishiga ko'maklashish, ularning samarali faoliyati uchun zarur sharoitlarni tashkil qilishga qaratilgan davlat siyosatining asosini jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhitni yaratish va shu asosda shaxsni ma'naviy yo'naltirish, uning intellektual va professional salohiyatini oshirish ishlari tashkil etadi. Jamiyatdagi ma'naviy-ruhiy muhit shaxsning ma'naviy, kasbiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Jamiyatda ma'naviy-ruhiy muhit mavjud bo'lsa, ma'naviy-ahloqiy tarbiya yosh avlodni ijobiy shakllantirishning qudratli vositasiga aylanishi mumkin. Shu bilan birga bu omil yoshlarni ruhlantiradi, ahloqiy kategoriyalar-shon-sharaf, iftixor, burch kabi xislatlarni shakllantiradi, hayotda uchraydigan turli qarama-qarshiliklarni yengib o'tish, jamiyatga zid bo'lgan qarashlarni bartaraf etish kabi xolatlarning to'g'ri yechimini topishga yordam beradi.

Ma'naviy tarbiyaning maqsadi mafkuralar, g'oyalar to'qnashuvi, inson ongi uchun turli shakllardagi kurashlar avj olgan hozirgi davrda yoshlarni to'g'ri fikr yuritish va to'g'ri xulosalar chiqarishga va unga amal qilib yashashga o'rgatishdir. Yuksak ma'naviyat va ichki madaniyat yoshlarni huquqiy demokratik davlat barpo etish va kuchli fuqarolik jamiyatini vujudga keltirish jarayonida, inson haq-huquqlarini, umumxalq va umumdavlat manfaatlarini himoya qilishda faol bo'lishga undaydigan buyuk kuchdir[1, -B. 35.].

Shuning uchun ham yoshlarning ma'naviy kamoloti, hatti-harakatlari, munosabatlari, aql-idroki umummilliy manfaatlar bilan uyg'unlashib borishiga shunchalik katta ahamiyat beriladi. Bu bevosita yoshlar ongi, dunyoqarashini shakllantirish, loqaydlik va boqimandalik kayfiyatlaridan saqlash, davlat, Vatan istiqboli va istiqlolini ta'minlashga intilishini kuchaytirishga qaratilgan uzoq muddatli jarayonni ma'naviy-ahloqiy asosda amalga oshirishni taqozo etadi.

Ma'naviy tarbiya egasi yuksak maqsad va g'oyalarni qo'ya bilishi, ularni amalga oshirish uchun harakat qilishi va intilishi, vatanparvar, millat taqdiriga qayg'iruvchi, milliy manfaat ustuvorligini his etishi, davlat tizimiga hurmatli va itoatkor, milliy va umuminsoniy manfaatlarini anglashi, mamlakat ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy hayotida faol bo'lishi kerak. Erkin fuqaro ma'naviyatini shakllantirishda yuqorida sanab o'tilgan va boshqa

ko'pgina olijanob fazilatlarning tarbiyaviy-ahloqiy ahamiyatini anglab yetish lozim. Milliy va umuminsoniy bunyodkorlik g'oyalari ruhida kamol topgan insongina buyuk bunyodkorlik ishlarga qodir bo'ladi. U "ma'naviy qullikdan sharmandaliroq mutelik yo'q" (Seneka) degan g'oyaga tayanadi va hech qachon mutelikda, qaramlikda yashashni istamaydi. Balki o'z mehnati, imkoniyati, iste'dodini yurt istiqboli va istiqboliga baxshida etadi, xalqi, yurti qadr-qimmatini yuqori tutadi, zarur holatlarda himoya qiladi. Bunday inson milliy g'ururga ega fuqaro bo'lib shakllanadi. U o'z xalqining tarixiy merosiga, moddiy va ma'naviy boyliklariga, an'analari, urf-odatlariga, tarixiy saboqlariga hurmat bilan yondashadi, istiqbol manfaatlari uchun qayg'uradi, Vatan taraqqiyotini zamon talablari va extiyohlari darajasida anglaydi[1, -B. 42.].

Jahon xalqlarining ilg'or ma'naviy tafakkuri taraqqiyoti namunalari, g'oyaviy qarashlari milliy-ma'naviy rivojlanishimiz bilan uyg'unlashib ketishining ahamiyatini unutmaslik darkor. Chunki millat va shaxsning ma'naviy-ruhiy olamini umuminsoniy ma'naviy boy merossiz na boyitib, shaxs va millatning ichki ruhiy salohiyatini na mustahkamlab, na millat va shaxsni ma'naviy qashshoqlikdan, maxdudlikdan, cheklanishdan, umumbashariy taraqqiyotdan chetda qolishdan saqlab bo'lmaydi.

Aslida yoshlarning ma'naviy olamini rivojlantirishda ularning ma'naviy qadriyatlar haqidagi bilimlari muhim omil hisoblanadi. Bu esa ma'naviy qadriyatlar mazmun-mohiyatini yoritishga yangicha yondashuvni, teran tahlil va ommaviy ongga ta'siri masalalariga ahamiyatni orttirishni talab etadi[2, -B. 29.]. Milliy-ma'naviy tiklanishning asosiy omili bo'lgan xalq ma'naviyatining tarixiy, falsafiy, diniy ildizlarini chuqur o'rganish, ularni qayta tiklash va zamonaviy mazmun bilan boyitish masalalari alohida strategik vazifaga aylandi. Milliy va umuminsoniy ma'naviy merosni o'zlashtirish, uni ijodiy rivojlantirish va millatning ma'naviy taraqqiyoti uchun asosiy yo'nalish deb belgilashning mohiyatini yoshlar to'g'ri anglashlari zarur. "Ma'naviyat o'z xalqining tarixini, uning madaniyati va vazifalarini chuqur bilish va tushunib yetishga suyangandagina qudratli kuchga aylanadi". Shuning uchun ham "Xalqimizning ma'naviy ruhini mustahkamlash va rivojlantirish, O'zbekistonda davlat va jamiyatning eng muhim vazifasidir" [1, -B. 45.].

Ma'naviyatni rivojlantirishga e'tibor susayishi natijasida mamlakatda ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy-ma'rifiy inqirozlar kuchayadi. Ma'naviyatni rivojlantirmasdan, insonlarning ma'naviy ruhiyatini o'zgartirmasdan turib bunday inqirozlardan chiqib ketib, jamiyatda har qanday ko'zlanilgan yuksak maqsadlarni amalga oshirib bo'lmaydi.

O'sib borayotgan yosh avlodning ma'naviyatini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari sifatida:

- yoshlar ma'naviy barkamolligini ta'minlashga qaratilgan tadbirlarni tashkil qilish;
- yoshlar ma'naviyati asoslarini shakllantirishning eng dolzarb muammolarini keng muzokara etish;
- xalq ma'naviy qadriyatlari tarixi, rivojlanish jarayonlari va bugungi o'zgarib borayotgan zamon talablariga xosligi va mosligi masalalarini yoritish;
- yoshlar jamoat tashkilotlarining milliy va umuminsoniy ma'naviy qadriyatlarga uyg'un faoliyat yuritishlariga ahamiyat berish;
- yoshlarda yangi axborot oqimini ma'naviy suzgachdan o'tkazish ko'nikma va malakasini shakllantirish;
- ma'naviy-madaniy hayotda yoshlarning ishtirokini har tomonlama yoritib beradigan doimiy teleko'rsatuvlar, radioeshittirishlar, markaziy va mahalliy matbuot sahifalarida maxsus rukn ostida maqola va xabarlar berib borish;
- ma'naviy tarbiyaga oid ilmiy-uslubiy maqolalarni chop etish kabi ishlarni belgilab olish zarur.

Bu yo'l bilan ma'naviy-madaniy-ma'rifiy tarbiya sohasida yetakchilik qilishi lozim bo'lgan ilmiylik, g'oyaviylik, zamonaviylik singari tamoyillarning mustahkamlanishi uchun sharoit yaratish mumkin bo'ladi.

Masalaga bu tarzda yondashish yoshlarning ma'naviy-ruhiy, ijtimoiy-ahloqiy holatiga, "men" va "jamiyat", "men" va "Vatan" birligini anglashiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Yoshlar ma'naviyatining har tomonlama rivojlanishini, davlat va jamiyat taraqqiyotida ularning roli va o'rnining orta borishini ta'minlash davlatning uzoq muddatli siyosiy-ma'naviy strategiyasidir.

Adabiyotlar:

1. M.Nazarov, O.Toxirov. "Ma'naviyat-ibrat". -T., «Minhoj» nashriyoti, 2000.
2. Qodirova M. Yoshlar ongida g'oyaviy dunyoqarashni shakllantirish. -T., «Yangi asr avlodi», 2002.

ЗАМОНАВИЙ ПЕДАГОГИКАДА ЎҚИТУВЧИНИНГ ТАШКИЛОТЧИЛИК ВА КЎНИКМАЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ

Рохила Атамуродова

ЖДПУ доценти, педагогика фанлари номзоди

Аннотация: Мақолада замонавий педагогикада ўқитувчининг ташкилотчилик ва XXI аср кўникмаларини ривожлантиришдаги роли таҳлил қилинади. Ўқитувчи фақат билим берувчи эмас, балки таълим жараёнини самарали бошқарувчи ва ўқувчиларни ижодий ва ижтимоий ривожлантиришга йўналтирувчи муҳим фигура сифатида намоён бўлади. Мақолада педагогик усуллар ва инновацион технологиялар орқали замонавий кўникмаларни шакллантириш стратегиялари ёритилган.

Калит сўзлар: замонавий педагогика, ўқитувчи, таълим жараёни, ташкилотчилик, XXI аср кўникмалари, инновацион усуллар

Аннотация: В статье анализируется роль учителя в современной педагогике как организатора образовательного процесса и формирования навыков XXI века. Учитель выступает не только как источник знаний, но и как эффективный руководитель учебного процесса, направляющий учеников на творческое и социальное развитие. В статье рассматриваются педагогические методы и стратегии формирования современных навыков с использованием инновационных технологий.

Ключевые слова: современная педагогика, учитель, образовательный процесс, организационная деятельность, навыки XXI века, инновационные методы

Abstract: The article examines the role of the teacher in modern pedagogy as an organizer of the educational process and a developer of 21st-century skills. The teacher is not only a source of knowledge but also an effective manager of the learning process, guiding students' creative and social development. The study highlights pedagogical methods and strategies for developing modern skills through innovative technologies.

Keywords: modern pedagogy, teacher, educational process, organizational role, 21st-century skills, innovative methods

XXI аср таълими глобал рақамли технологиялар, ижтимоий ўзгаришлар ва билимга асосланган иқтисодиёт шароитида жадал ривожланмоқда. Бу даврда таълим тизими нафақат билим бериш, балки ўқувчиларда креативлик, танқидий фикрлаш, ҳамкорлик ва коммуникатив қобилиятлар каби замонавий кўникмаларни ривожлантириш вазифасини ҳам ўз зиммасига олади.

Шу муносабат билан ўқитувчининг роли жиддий ўзгарди. У фақат маълумот етказувчи сифатида эмас, балки таълим жараёнини самарали ташкил қилувчи, педагогик ва инновацион усулларни қўллайдиган ва ўқувчиларни ижодий ва ижтимоий ривожланишга йўналтирувчи муҳим фигурага айланди. Ўқитувчи таълим муҳитини режалаштириш, ўқув жараёнида интерактив методлардан фойдаланиш, ҳар бир

ўқувчининг қобилият ва эҳтиёжларига мос ёндашувни таъминлаш орқали XXI аср кўникмаларини шакллантиришда ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

Замонавий педагогикада ўқитувчининг ташкилотчилик фаолияти педагогик жараёнларни мувофиқлаштириш, инновацион технологияларни жорий қилиш ва таълим самарадорлигини ошириш билан чамбарчас боғлиқ. Шу боис, замонавий таълимда ўқитувчининг ташкилотчи сифатидаги вазифаларини аниқлаб, уларни амалий стратегиялар билан таъминлаш замонавий кўникмаларни ривожлантиришда асосий омил ҳисобланади.

Замонавий педагогикада ўқитувчи таълим жараёнининг марказий ташкилотчиси сифатида фаолият юритади. Унинг асосий вазифаси таълим мақсадларини аниқлаш, дарсларни ва ўқув фаолиятларини режалаштириш, ўқувчиларнинг фаоллигини таъминлаш ҳамда интерактив ва инновацион методларни қўллашдан иборат. Ташкилотчилик салоҳияти орқали ўқитувчи ўқув муҳитини мувофиқлаштиради, ҳар бир ўқувчининг қобилиятлари ва эҳтиёжларига мос таълим йўналишини яратади. Бу жараёнда ўқитувчи даражали қийинчиликларни ҳисобга олиб, дарснинг мақсад ва вазифаларини тўғри белгилайди, дарс жараёнида воситалар ва ресурслардан самарали фойдаланади.

XXI аср кўникмалари - креативлик, танқидий фикрлаш, муаммони ҳал этиш, ҳамкорлик ва ахборот технологияларидан самарали фойдаланишни ўз ичига олади. Ўқитувчи бу кўникмаларни шакллантиришда педагогик назария ва амалиётни уйғунлаштириб, интерактив дарслар, гуруҳда ишлаш, лойиҳалар орқали таълим, муаммо асосида таълим ва рақамли ресурслардан фойдаланиш каби усуллардан фойдаланади. Бундай ёндашув орқали ўқувчиларда мустақил фикрлаш, аналитик ва ижодий салоҳият ривожланади, муаммоларни ҳал этиш қобилияти ва ҳамкорлик кўникмалари мустаҳкамланади.

Шунингдек, ўқитувчи инновацион педагогик стратегияларни қўллайди, шу билан бирга ўқувчиларнинг фаоллигини таъминлайди ва уларни илмий-тадқиқот, ижодий ва ижтимоий ривожланишга йўналтирувчи муҳим фигура сифатида намоён бўлади. Рефлексия ва самбаҳолаш усуллари орқали ўқитувчи таълим жараёнидаги самарадорликни оширади, ўқувчиларнинг индивидуал эҳтиёжлари ва қобилиятларига мослашган ёндашувни амалда қўллайди.

Бундан ташқари, замонавий педагогикада ўқитувчининг ташкилотчилик салоҳияти ўқув жараёнининг барқарор ва самарали бўлишида ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Ўқитувчи самарали ташкил этилган дарс ва интерактив методлар орқали ўқувчиларда XXI аср кўникмаларини мустаҳкамлайди, улар мустақил фикрлайди, ҳамкорликда ишлайди ва замонавий технологиялар ва инновацион ёндашувларга эга бўлади. Шунингдек, педагогнинг ташкилотчилик ва методик салоҳияти орқали ўқувчиларнинг ижтимоий фаоллиги ва билимга қизиқиши ошади, уларда мустақил равишда ўрганиш, ижодий янгиликлар яратиш ва муаммоларни самарали ҳал этиш кўникмалари шаклланади.

Шу тариқа, замонавий педагогикада ўқитувчининг ташкилотчи сифатидаги роли ўқув жараёнининг самарадорлигини оширишда, ўқувчиларнинг барқарор кўникмаларини шакллантиришда ва уларнинг ижодий ҳамда аналитик салоҳиятини ривожлантиришда ҳал қилувчи аҳамиятга эга ҳисобланади. Бу эса замонавий таълимда ўқитувчини нафақат билим етказувчи, балки замонавий кўникмаларни шакллантирувчи ва таълим жараёнини самарали ташкил қилувчи марказий фигурага айлантиради.

Замонавий педагогикада ўқитувчининг роли анча кенгайди ва мураккаблашди. У нафақат билим етказувчи, балки таълим жараёнини самарали ташкил этувчи, педагогик ва инновацион усулларни қўллайдиган марказий фигурага айланди. Ўқитувчининг ташкилотчилик салоҳияти ва педагогик стратегиялари орқали ўқувчиларда XXI аср кўникмалари - креативлик, танқидий фикрлаш, муаммони ҳал этиш, ҳамкорлик ва технологиялардан самарали фойдаланиш - шаклланади.

Шу билан бирга, ўқитувчи индивидуал ёндашув, интерактив методлар ва рефлексия усуллари орқали таълим жараёнида самарадорликни оширади ва ҳар бир ўқувчининг имкониятларини максимал даражада ривожлантиришга эришади. Бу эса ўқувчиларнинг мустақил фикрлаш, ижодий ва аналитик салоҳиятини ривожлантиришда ҳал қилувчи аҳамият касб этади.

Шу тариқа, замонавий педагогикада ўқитувчининг ташкилотчи сифатидаги ўрни таълим жараёнининг барқарорлигини таъминлаш, замонавий кўникмаларни шакллантириш ва ўқувчиларнинг ижтимоий ҳамда интеллектуал ривожланишига ҳисса қўшишда ҳал қилувчи бўлиб қолмоқда. Ушбу вазифаларни самарали амалга ошириш учун педагогнинг педагогик маҳоратлари, ташкилотчилик қобилияти ва инновацион ёндашувлари ягона муваффақият калити сифатида хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ахмедов, Т. (2019). *Педагогик жараёни ташкил этиш асослари*. Тошкент: Ўқитувчи нашрияти.
2. Исламов, С. (2020). *Замонавий таълимда ўқитувчининг роли ва компетенциялари*. Тошкент: Фан ва технология.
3. Ёқубов, Р. (2018). *Таълим жараёнида инновацион усуллар ва методлар*. Самарқанд: СамДУ нашрияти.
4. Расулова, М. (2021). *Ўқитувчи ва XXI аср кўникмаларини шакллантириш*. Тошкент: Маънавият нашрияти.
5. Тўрғунов, А. (2020). *Педагогик ташкилотчилик ва таълим самарадорлиги*. Бухоро: БухДУ нашрияти.
6. Richardson, V. (2017). *21st Century Teaching Skills and Teacher Leadership*. London: Routledge.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA INNOVATSION TA’LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Kuttibekova Guljan Tulepbaevna
Jizzax davlat pedagogika universiteti dotsenti

Annotatsiya. Boshlang‘ich ta’limda innovatsion ta’lim texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning bilim olish jarayonini samarali tashkil etish, ularning ijodiy fikrlashi va faolligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: texnologiyalar, innovatsion, ta’lim, innovatsion integrativ, foydalanish, interfaol mashg‘ulot.

Аннотация: Использование инновационных образовательных технологий в начальном образовании способствует эффективной организации учебного процесса, развитию творческого мышления и активности учащихся.

Ключевые слова: технология, инновационные, образование, инновационная интеграция, использование, интерактивное обучение, профессиональная дидактика.

Abstract. The use of innovative educational technologies in primary education helps organize the learning process effectively and develops students' creativity and activity.

Keywords: technology, innovation, education, innovation integrative, use, interactive learning, professional didactic.

Ta’lim tizimi butunlay hozirgi davrda har bir fanni o‘qitishni innovatsion-integrativ ta’lim muhiti asosida tashkil etish ishlariga katta e’tibor qaratilmoqda. Bunga sabab ta’lim oluvchilarning nazariy bilim va ko‘nikmalarini shakllantirish maqsadida o‘qitish jarayonida innovatsion metod va texnologiyalardan foydalanishni davr taqozo etmoqda va ayniqsa, ular

hozirda ijtimoiy jihatdan hayotiy zaruratga aylanmoqda. Bu bevosita bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashdagi ta'lim-tarbiya jarayoniga ham tegishli.

Ushbu sohada olib borilgan izlanishlar natijalarining ko'rsatishicha, bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashda innovatsion ta'lim va texnologiyalardan, bu borada ayniqsa axborot texnologiyalari yutuqlaridan, shu jumladan, innovatsion-integrativ ta'limdan samarali foydalanish o'qituvchilarni zamonaviy raqobatbardosh, innovatsion rivojlangan qilib tayyorlashda fundamental asosdan iborat ekan.

Ma'lumki, bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashda e'tibor beriladigan jihatlarni hisobga olishda, albatta ularga oid ta'lim tamoyillari zarur bo'ladi. Bu sohadagi izlanishlarimiz qayd etilgan fikrimizni yana bir bor tasdiqladi va biz bu boradagi, ya'ni innovatsion ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy etishda quyidagi tamoyillarga asoslanish kerakligini maqsadga muvofiq, deb topdik:

- har qanday innovatsion ta'lim texnologiyasi ilmiymetodik jihatdan asoslangan bo'ladi va ulardan foydalanish pedagogik jihatdan talabga moslik, didaktik jihatdan ko'makchi bo'lish, o'quv-biluv faoliyatining samarali kechishi talablariga javob beruvchi bo'lishi va bu jarayonlarning ilmiy-metodik jihatdan asoslangan bo'lishini loyihalashtirish asosida olib boriladi;

- bo'lajak o'qituvchilarga ta'lim berishda har bir fan sohasi bo'yicha ularga mos nazariya va amaliyotdan foydalanish, bunda o'quv vositalarini qo'llanish metodik jihatdan ishlanganligini va o'quv jarayonida axborotlashtirishni yuqori darajada olib borish;

- innovatsion ta'lim va texnologiyalar hamda texnikdasturiy vositalardan foydalanish samaradorligini oshiruvchi didaktik materiallar va kreativ axborotlar muhitini tarkib toptirish va ulardan amaliyotda keng foydalanishga oid zamonaviy ta'lim tizimini shakllantirishni ko'zlab faoliyat yuritish;

- bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashni takomillashtirishning ilmiy-metodik ta'minotini izchil yuksaltirib borish;

- bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashdagi mavjud moddiy-texnik bazani intellektuallashtirilgan ta'lim tizimlariga va ularga mos muloqotli ishchi dasturlar negizida zamonaviylashtirib borish;

- innovatsion metod va texnologiyalarni ishlab chiqishda ulardan foydalanishning qulayligi va maqsadga erishishning optimal variantini tanlashga ko'makchi bo'la olishi ilmiy-metodik jihatidan asoslanishi hamda ulardan amaliyotda foydalanishga sodda va tushunarli yo'riqnoma (ko'rsatma) tayyorlash;

- ishlab chiqilgan innovatsion ta'lim va texnologiyalardan amaliyotda foydalanishda ta'lim va tarbiya jarayonlaridagi ishchanlik muhitiga, dars mashg'ulotlaridagi interfaolliklariga e'tibor berib innovatsion pedagogik faoliyatni amalga oshirish;

- bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlash jarayonlarida olib borilayotgan mashg'ulotlarda ta'lim oluvchilarning erkin va mustaqil hamda ijodiy fikrlashlariga keng imkoniyatlar yaratishga e'tibor berish;

- bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashdagi ta'lim mazmunini muntazam ravishda innovatsiyalashtirib (intellektuallashtirish, axborotlashtirish va shu kabilar negizida) borishni doimo diqqat markazida tutish va ular asosida to'ldirilgan, boyitilgan hamda mukammallashtirilgan ta'lim mazmunlarini tarkib toptirishga doimo e'tiborda bo'lish va shu kabilar[1].

Bu borada ta'lim jarayonini innovatsiyalashtirishdan oldin o'qituvchi innovatsion metod va texnologiyalar bilan tanish bo'lishi hamda ularni amaliyotda qo'llash ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak. Shundan keyingina o'qituvchi oldiga innovatsion jarayonni tarkib toptirish, innovatsion salohiyatga ega bo'lish, innovatsion faoliyatni shakllantirish kabi masalalarni qo'yish mumkin bo'ladi. Buning uchun innovatsion ta'lim muhitidan foydalanib

yangi, istiqbolli yechimlarni izlash kerak bo'ladi. Ushbu sohadagi izlanishlar bunday jarayonlarni amalga oshirish uchun zamonaviy ilmfan yutuqlaridan, xususan, yangi axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish ijobiy pedagogik samarani berishini ko'rsatadi. Bunda birinchidan, kompyuterdan texnik-pedagogik jarayonlarda foydalanishda o'rgatuvchi, boshqaruvchi, maslahat beruvchi, tashhislovchi, modellashtiruvchi, ekspert, muloqotli va shu kabi dasturlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Ular ta'lim-tarbiya jarayonidagi rejalashtirilgan natijaga yetib borishni kafolatlashda ham muhim ko'rsatmaviy dasturiy-didaktik asos bo'la oladi, ikkinchidan, kompyuterdan universal-didaktik qurilma sifatida quyidagi variantlarda foydalanish mumkin bo'ladi: kompyuterli trenajerlar sifatida; repetitor sifatida; assistent sifatida; aniq vaziyatlarni modellashtiruvchi qurilma sifatida; o'quv faoliyatini modellashtiruvchi qurilma sifatida; o'qituvchi faoliyatini optimallashtiruvchi vosita sifatida; o'quv axborotini tezkor yangilash vositasi sifatida va shu kabilar.

Bular ta'lim-tarbiya jarayonidagi belgilangan muayyan vaqt ichida ta'lim oluvchilarni imkon qadar ko'p ma'lumot bilan ta'minlashga, ta'lim oluvchilarning o'quv axborotini tezkor yangilashga, ta'lim oluvchilarning individual xususiyatlari to'g'risida tezkor axborot olish va uning

faoliyatini baholash hamda nazorat qilishga, ta'lim-tarbiya jarayoniga tezkor tuzatish kiritish kabilarga imkon beruvchi harakatlarni ta'minlashda ishonchli didaktik asoslardir.

Bu qayd etilgan innovatsion jarayonlarda ta'lim oluvchilarning diqqatini boshqarish, ularga bajariladigan ishlarni (say-harakatlarni) tushuntirish, zaruriy ehtiyoj-motivatsion jarayonlarni faollashtirish, faoliyatga yordam berish, tuzatish kiritish va ta'lim oluvchilarning o'quv faoliyati natijasini baholash ishlarining optimal variantlarini qo'lga kiritish mumkin bo'ladi. Shuningdek, qayd etilgan innovatsion jarayonlar pedagogik va axborot texnologiyalarini ta'lim tizimiga keng joriy etish natijasida ta'limning shakli ham o'zgarimoqda, ya'ni yangi shakl va usullari joriy etilmoqda. Tabiiyki, bu innovatsion ta'lim texnologiyalarining shakllanganligiga ilmiy-metodik asosdir.

Demak, bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashda innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish samaradorligi to'g'risida fikr yuritilganda o'quv jarayonimizga ta'limni maqsadli yo'naltira oladigan, ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchining hamkorlikdagi faoliyatini ta'minlash asosida ta'lim jarayoni oldiga qo'yilayotgan maqsadga nechog'lik erishilayotganini ko'zda tutish kerak ekan. Bular tabiiyki, interfaol metodlarga asoslangan interfaol mashg'ulotlarni nechog'lik qulay va istiqbolli qilib tashkillashtirishga bog'liq.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. To'raqulov X.A., Jabborov A.S. Bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashning nazariy-metodologik asoslari. Monografiya. - T.: Fan va texnologiya, 2019, 152 b.
2. Hasanboev J., To'raqulov X.A., Alqarov I.Sh., Usmonov N.O'. Pedagogika. Darslik.-T.: NOSHIR, 2011, 462 b.
3. Hasanboev J., To'raqulov X.A., Haydarov M.H., Hasanboeva O., Usmonov N. Pedagogika fanidan izohli lug'at. - T.: Fan va texnologiya, 2009, 672 b.

BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA JISMONIY TARBIYA SHAKLLARINI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Abdulkarimov Nurmaxan Amirxanovich
Jizzax davlat pedagogika universiteti dotsenti

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida jismoniy tarbiya shakllarini tashkil etishning pedagogik xususiyatlari yoritiladi hamda o'quvchilarning jismoniy rivojlanishidagi ahamiyati ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, jismoniy tarbiya, pedagogik xususiyatlar, jismoniy rivojlanish, sog'lom turmush tarzi.

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические особенности организации форм физического воспитания в начальном образовании и их значение для физического развития учащихся.

Ключевые слова: начальное образование, физическое воспитание, педагогические особенности, физическое развитие, здоровый образ жизни.

Abstract: The article discusses the pedagogical features of organizing physical education forms in primary education and their role in students' physical development.

Keywords: primary education, physical education, pedagogical features, physical development, healthy lifestyle.

Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarning har tomonlama barkamol bo'lib voyaga yetishi muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida bolalarning jismoniy rivojlanishi va sog'lom turmush tarzini shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari o'quvchilarning nafaqat jismoniy rivojlanishiga, balki ularning irodaviy sifatleri, intizomi va ijtimoiy faoliyatining shakllanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari organizmi faol rivojlanish bosqichida bo'lganligi sababli, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini to'g'ri tashkil etish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi. Shu bois jismoniy tarbiya jarayonini tashkil etishda o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish zarur[1].

Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar organizmi o'sish va rivojlanish jarayonining faol bosqichida bo'ladi. Bu davrda ularning mushak tizimi, harakat koordinatsiyasi hamda jismoniy faolligi sezilarli darajada shakllanadi. Shu sababli jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini tashkil etishda pedagoglar bolalarning fiziologik va psixologik xususiyatlarini inobatga olishlari lozim. Mazkur yosh davrida bolalar ko'proq harakatga ehtiyoj sezadilar. Ular uchun harakatli o'yinlar, jamoaviy mashqlar va qiziqarli sport faoliyatlari samarali hisoblanadi. Bu esa o'quvchilarning nafaqat jismoniy rivojlanishiga, balki ularning psixologik holati va ijtimoiy moslashuviga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi [2].

Boshlang'ich ta'lim jarayonida jismoniy tarbiya turli shakllarda tashkil etiladi. Ular quyidagilardan iborat:

- jismoniy tarbiya darslari;
- ertalabki badantarbiya mashqlari;
- harakatli o'yinlar;
- sport musobaqalari;
- sinfdan tashqari jismoniy mashg'ulotlar.

Jismoniy tarbiya darslari o'quvchilarning jismoniy rivojlanishini ta'minlashda asosiy shakl hisoblanadi. Bu darslar orqali o'quvchilarda harakat ko'nikmalari shakllantiriladi, ularning kuch, chaqqonlik, chidamlilik kabi jismoniy sifatleri rivojlantiriladi. Shuningdek, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida o'yin elementlaridan foydalanish muhim pedagogik ahamiyatga ega. Harakatli o'yinlar bolalarda qiziqish uyg'otadi hamda mashg'ulotlarning samaradorligini oshiradi. Pedagoglar mashg'ulotlarni tashkil etishda interfaol usullardan foydalanish orqali o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlashlari mumkin[3]. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari o'quvchilarning jismoniy rivojlanishi bilan bir qatorda ularning ma'naviy va

axloqiy tarbiyasida ham muhim rol o'ynaydi. Sport faoliyati orqali o'quvchilarda jamoaviylik, intizom, mas'uliyat va qat'iyat kabi sifatlar shakllanadi.

Bundan tashqari, jismoniy tarbiya mashg'ulotlari bolalarda sog'lom turmush tarzini shakllantirishga xizmat qiladi. Muntazam jismoniy mashqlar bolalarning sog'lig'ini mustahkamlaydi, kasalliklarning oldini olishga yordam beradi hamda ularning umumiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi [4]. Shu bois jismoniy tarbiya jarayonini tashkil etishda pedagoglarning professional mahorati muhim ahamiyat kasb etadi. Ular mashg'ulotlarni rejalashtirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishlari zarur. Jismoniy rivojlanish turmush sharoitining, xususan, tarbiyaning ta'sirida kishi organizmi biologik formalari va funktsiyalarining vujudga kelish, o'zgarish jarayonidir. Jismoniy rivojlanish tabiatning ob'ektiv qonunlariga: funktsiya va struktura o'zgarishlarining bir-birini taqozo etish qonuniga, organizmda asta-sekin miqdor va sifat o'zgarishlari va boshqa qonunlarga bo'ysunadi. Inson jismoniy rivojining ana shu va boshqa ob'ektiv tabiat qonunlari o'zining namoyon bo'lishi hamisha ijtimoiy sharoitga bog'liqdir. Ularning namoyon bo'lishidagi harakat doirasi va formasi kishilar moddiy hayotining konkret tarixiy shart-sharoitlari, ijtimoiy taraqqiyotning ob'ektiv qonunlari bilan belgilanadi.

Kishi muayyan faoliyatga tayyorlanish uchun o'zining qobiliyatini rivojlantirish maqsadida jismoniy mashqlarni ongli ravishda qo'llagan taqdirdagina biz chinakam jismoniy tarbiya to'g'risida gapirishimiz mumkin.

Jamiyat moddiy hayot sharoitlari, jumladan, ov jismoniy tarbiya vujudga kelishining ob'ektiv sababi bo'lgan.

Insonning ijtimoiy ongi rivoj topganligini jismoniy tarbiyaning vujudga kelishidagi sub'ektiv omil deb hisoblash kerak. Odam hayvondan shu bilan farq qiladiki, uning hayot faoliyati onglidir, uning xarakterida ma'no, maqsad bor. Inson o'z tajribasini birovga berishning ijtimoiy usulidan foydalanadi, bu tajriba to'plashning ijtimoiy jarayonini tezlashtiradi. Yangi avlod o'zidan avvalgi avloddan o'rgangan bo'lib, ularning o'rtasida bilimlarini, mahorat va malakalarini o'rgatishdan iborat aloqa va doimiylik o'rnatiladi.

Shunday qilib, jismoniy tarbiya insoniy jamiyat qaror topishi bilan vujudga keldi. Harakat tajribasini avloddan avlodga berish va inson jismoniy rivojining maqsadga qaratilgan ta'siri jamiyatning kun kechirish va o'z rivojining so'zsiz omili sifatida jamiyatning eng dastlabki davrida xarakterlidir. Jismoniy tarbiya insonning tabiatini o'zlashtirishga qaratilgan hayoti va faoliyatining kechishidagi adabiy tabiiy shart-sharoit sifatida muhim vosita bo'ladi. Jismoniy tarbiyasiz avlodlarning almashishi davomida progressiv tajriba to'planishini tasavvur hal qilib bo'lmasdi.

Jismoniy tarbiyaning **ijtimoiy vazifasi** -insonning sihat-salomatligini yaxshilashga, uning jismoniy kamol topishiga, har taraflama rivojlanishiga qaratilgan va u mehnatga va Vatan himoyasiga tayyorgarlik vositasi sifatida xizmat qiladi.

Jismoniy tarbiya tarbiyaning boshqa vositalari (axloqiy, estetik, aqliy, mehnat) bilan ob'ektiv ravishda bog'liqdir. Tarbiyaning boshqa barcha turlaridagi singari jismoniy tarbiya jarayonida ham bir qancha mushtarak pedagogik vazifalar hal etiladi.

Tarbiyaning har xil turlarini qarama-qarshi qo'yib, ularni bir-birlaridan ajratib bo'lmaydi. Shu bilan birga jismoniy tarbiyani tarbiyaning mustaqil turi sifatida o'ziga xos xususiyatini nazar-pisand qilmaslik mumkin emas. Jismoniy tarbiyaning boshqa turlari inkor qilingan taqdirda, tarbiyaning boshqa turlari bilan uning mushtarak belgilari haqidagina gapirib, ko'pincha jismoniy tarbiyani alohida ajratishning g'ayri qonuniyligi to'g'risida fikr paydo bo'ladi, jismoniy tarbiya o'zi eskirib qolgan termin, unda go'yo inson haqidagi dualistik kontseptsiya aksi bor hisoblaydilar.

Jismoniy tarbiyada jismoniy kamolot bilan pedagogik faoliyat o'zaro aloqada bo'ladi. Yuqorida aytib o'tilganidek, jismoniy kamolot ob'ektiv tabiiy qonunlarga muvofiq bo'ladi, muayyan ijtimoiy maqsadlarga erishish uchun ana shu kamolotni yaxshilashga qaratilgan pedagogik faoliyat ham bunga ta'sir o'tkazadi. Jismoniy taraqqiyotning ob'ektiv qonunlarini

egallash bilan birga demokratik jamiyat ehtiyojlariga muvofiq ravishda jismoniy tarbiya yordamida inson jismoniy taraqqiyotini boshqarishni o'rgatish zarur.

Jismoniy tarbiyada yaxlit pedagogik jarayon sifatida hamisha ham tarbiyaviy, ham ta'limiy elementlar bo'ladi. Bu elementlar qo'yilgan vazifaga qarab har biri alohida holda turlicha bo'ladi.

Jismoniy tarbiyada jismoniy taraqqiyot qonunlari ham, aslini olganda jismoniy tarbiyaning ijtimoiy qonunlari ham aks etadi. Jismoniy tarbiyaning ijtimoiy qonunlaridan foydalanish xarakteri va usuli aslida jamiyatning iqtisodiy va siyosiy tuzumidan kelib chiqadi. Bu jismoniy tarbiyaga ijtimoiy xarakter beradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'lim jarayonida jismoniy tarbiya shakllarini samarali tashkil etish o'quvchilarning jismoniy rivojlanishi va sog'lom turmush tarzini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini tashkil etishda o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, o'yin va sport elementlaridan foydalanish hamda pedagogik yondashuvni to'g'ri tanlash zarur. Shuningdek, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini muntazam ravishda tashkil etish orqali o'quvchilarda harakat faolligini oshirish, sog'lig'ini mustahkamlash va jismoniy sifatlarini rivojlantirish mumkin.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi Qonuni (Yangi taxriri). -T.: 2015 yil 4-sentabr.
2. Salomov R.S. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. - Toshkent, 2014.
3. Axmedov F.Q., Atamurodov Sh.O'. Boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. O'quv qo'llanma. Toshkent -2019 yil.
4. Xo'jayev F., Abdullayev A. Jismoniy tarbiya metodikasi. - Toshkent, 2017.
5. F.Q.Axmedov. Harakatli o'yinlarni tashkil qilish va o'rgatish yo'llari. Toshkent 2009 yil.
6. N.A.Abdukarimov. Harakatli o'yinlar va uni o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. Toshkent 2023 yil.

ABU NASR FOROBIYNING "FOZIL ODAMLAR SHAHRI" ASARINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK AHAMIYATI

O'ralova Odina Ravshanovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti katta o'qituvchisi

Annotasiya. Mazkur maqolada Abu Nasr Forobiyning "Fozil odamlar shahri" asarining pedagogik-psixologik ahamiyati keng tahlil qilinadi hamda uning bugungi ta'lim tizimidagi ahamiyati yoritiladi.

Kalit so'zlar: Forobiy, fozil inson, pedagogika, psixologiya, tahlil, , "Muallim assoniy", umumbashariy, ta'lim, tarbiya, ma'naviyat.

Аннотация. В данной статье проводится всесторонний анализ педагогического и психологического значения книги Абу Насра аль-Фараби «Город добродетельных людей» и подчеркивается ее важность для современной системы образования.

Ключевые слова: Фараби, добродетельный человек, педагогика, психология, анализ, «Муаллим ас-Сани», всеобщее, образование, воспитание, духовность.

Abstract. This article comprehensively analyzes the pedagogical and psychological significance of Abu Nasr Al-Farabi's "City of Virtuous People" and highlights its importance in today's education system..

Keywords: Farabi, virtuous person, pedagogy, psychology, analysis, "Muallim as-Saniy", universal, education, upbringing, spirituality.

Sharq Uygʻonish davrining buyuk mutafakkiri Abu Nasr Forobiy ilm-fan taraqqiyotiga ulkan hissa qoʻshgan allomalardan biridir. U falsafa, mantiq, siyosatshunoslik, musiqa, pedagogika va psixologiya sohalarida samarali ijod qilgan. Uning “Fozil odamlar shahri” (*Al-Madina al-fadila*) asari ijtimoiy-falsafiy mazmunga ega boʻlishiga qaramay, unda inson kamoloti, taʼlim-tarbiya, axloq, aql va ruhiyat masalalari keng yoritilgan. Shu jihatdan asar pedagogika va psixologiya fanlari rivojida muhim nazariy manba hisoblanadi. Mazkur maqolada asarning pedagogik va psixologik ahamiyati batafsil tahlil qilinadi. Asarning umumiy mazmuni va gʻoyaviy asoslari “Fozil odamlar shahri” asarida Forobiy ideal jamiyat modelini yaratadi. Uning fikricha, jamiyatning asosiy maqsadi - insonni baxt-saodatga yetkazishdir. Fozil jamiyatda adolat, ilm-maʼrifat, axloqiy poklik va hamkorlik ustuvor boʻladi[1].

Forobiy jamiyatlarni ikki turga ajratadi:

- Fozil (ezgu) jamiyat
- Johil (nodon) jamiyat

Fozil jamiyat ilmi va axloqli insonlar tomonidan boshqariladi. Johil jamiyat esa shaxsiy manfaat, jaholat va maʼnaviy tanazzulga asoslanadi. Bu tasnif orqali mutafakkir jamiyat taraqqiyotida taʼlim va tarbiyaning hal qiluvchi oʻrnini koʻrsatadi. Forobiy pedagogik qarashlarining markazida komil inson gʻoyasi turadi. Uning taʼkidlashicha, inson tugʻma imkoniyatlarga ega boʻlsa-da, u faqat toʻgʻri taʼlim va tarbiya orqali kamolotga erishadi.

Komil inson quyidagi sifatlarga ega boʻlishi lozim:

- Yuksak tafakkur va mustaqil fikrlash
- Axloqiy poklik
- Adolatparvarlik
- Haqiqatni sevish
- Ilmga chanqoqlik

Bu gʻoya zamonaviy pedagogikadagi shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlim tamoyillariga uygʻun keladi. Forobiy taʼlim (bilim berish) va tarbiya (axloqiy shakllantirish)ni bir-biridan ajratmaydi. Uning fikricha, faqat bilim berish yetarli emas, balki shaxsning maʼnaviy-axloqiy dunyosini ham shakllantirish zarur[2].

Agar inson bilimli, ammo axloqsiz boʻlsa, u jamiyat uchun xavfli boʻlishi mumkin. Shu bois Forobiy taʼlim jarayonida axloqiy qadriyatlarni singdirish zarurligini uqtiradi.

Asarda fozil jamiyat boshligʻining fazilatlarini batafsil sanab oʻtiladi. U:

- Donishmand,
- Oʻtkir zehni,
- Kuchli xotirali,
- Adolatli,
- Axloqan pok boʻlishi kerak.

Bu fazilatlar pedagog shaxsiga qoʻyiladigan talablar bilan hamohangdir. Chunki oʻqituvchi jamiyatning maʼnaviy yetakchisidir. Forobiy nazarida ustoz nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi hamdir. Forobiy jamiyat ravnaqi ilmga bogʻliq ekanini taʼkidlaydi[3]. Ilm-fan rivojlangan jamiyat taraqqiy etadi, jaholat hukm surgan jamiyat esa tanazzulga yuz tutadi. Bu fikr pedagogikaning asosiy vazifasini belgilaydi: jamiyatga foydali, maʼnaviy yetuk avlodni tarbiyalash.

Forobiy inson ruhiyatini (nafsni) murakkab tizim sifatida koʻradi. U ruhiy kuchlarni quyidagicha tasniflaydi:

- Oziqlantiruvchi quvvat
- Sezgi quvvati
- Tasavvur quvvati
- Aqliy quvvat

Bu tasnif psixik jarayonlarning dastlabki ilmiy izohlaridan biri hisoblanadi. **Aql va tafakkur nazariyasi** Forobiy aqlni bosqichma-bosqich rivojlanadigan jarayon sifatida tushuntiradi. U aqlni:

- Quvvat aqli
- Amaliy aql
- Faol aql

Kabi darajalarga ajratadi. Bu nazariya inson tafakkurining evolyutsion rivojlanishini ko'rsatadi. Zamonaviy rivojlanish psixologiyasida ham bilish jarayoni bosqichma-bosqich shakllanishi ta'kidlanadi. Forobiy insonni ijtimoiy mavjudot deb hisoblaydi. Uning fikricha:

- Inson jamiyatda yashab rivojlanadi;
- Axloqiy fazilatlar ijtimoiy muhit ta'sirida shakllanadi;
- Hamkorlik va muloqot taraqqiyotning asosi hisoblanadi.

Bu fikrlar ijtimoiy psixologiya nazariyalari bilan uyg'unlik kasb etadi.

Forobiy inson faoliyatining oliy maqsadini baxt-saodat deb belgilaydi. Baxt:

- Ilm olishda,
- Aqlni kamol toptirishda,
- Ezgulik qilishda namoyon bo'ladi.

Bu qarash insonning ichki motivatsiyasi va ma'naviy ehtiyojlariga asoslangan psixologik konsepsiyalar bilan mushtarakdir. **Zamonaviy ta'lim tizimidagi ahamiyati** Forobiy ilgari surgan g'oyalar bugungi ta'lim tizimida ham dolzarbdir. Xususan:

- Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim
- Ma'naviy-axloqiy tarbiya
- Intellektual rivojlanish
- Ijtimoiy hamkorlik kabi tamoyillar uning qarashlari bilan bevosita bog'liqdir.

Forobiy pedagogikasi barkamol avlod tarbiyasida nazariy asos vazifasini bajaradi.

Xulosa qilib aytganda, "Fozil odamlar shahri" asari Sharq pedagogik va psixologik tafakkurining yuksak namunasi hisoblanadi. Unda komil insonni tarbiyalash, jamiyatni ilm-ma'rifat asosida boshqarish, aql va axloq uyg'unligini ta'minlash kabi muhim masalalar chuqur tahlil qilingan. Forobiy ta'limni shaxs kamolotining asosiy omili sifatida baholaydi. U insonning tabiiy qobiliyatlarini rivojlantirish, tafakkurini o'stirish va axloqiy fazilatlarini shakllantirishni pedagogikaning bosh maqsadi deb biladi. Shu bilan birga, u inson ruhiyatini murakkab tizim sifatida talqin qilib, psixologik jarayonlarning ilmiy asoslarini yaratishga harakat qilgan. Bugungi kunda ma'naviy barkamol, mustaqil fikrlaydigan va ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalash masalasi dolzarb ekan, Forobiy merosi o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q. Aksincha, uning pedagogik-psixologik qarashlari zamonaviy ta'lim konsepsiyalari bilan uyg'unlashib, nazariy va metodologik asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Shu bois "Fozil odamlar shahri" asari nafaqat tarixiy manba, balki bugungi ta'lim-tarbiya jarayonida ham amaliy ahamiyatga ega bo'lgan nodir ilmiy merosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abu Nasr Forobiy. *Fozil odamlar shahri* (Al-Madina al-fadila).
2. Forobiy. *Baxt-saodatga erishuv haqida risola*.
3. Hasanov S. Sharq mutafakkirlari pedagogik qarashlari.
4. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik.

YOSHLARNI MA'NAVIY - AXLOQIY TARBIYASINING PEDAGOGIK- PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Kuttibekova Guljan Tulepbayevna
Jizzax davlat pedagogika universiteti dotsenti

Rizoqulova Nafisa

JDPU "Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim" fakulteti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur mavzu yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning pedagogik va psixologik xususiyatlarini, ularning shaxsiy rivojlanishi hamda ijobiy fazilatlarini shakllantirishdagi ahamiyatini yoritadi.

Kalit so'z: ta'lim, tarbiya, ma'naviyat, axloqiy, islohot, vatan, xalq, madaniyat, inson, shaxs, ijtimoiy munosabatlar, ehtiyojlari, bilish jarayonlari, axloqiy qadriyatlar

Аннотация. Данная тема раскрывает педагогические и психологические особенности духовно-нравственного воспитания молодежи и их значение в формировании личности и положительных качеств.

Ключевые слова: образование, воспитание, духовность, мораль, реформа, родина, народ, культура, человек, индивид, социальные отношения, потребности, познавательные процессы, моральные ценности

Abstract. This topic highlights the pedagogical and psychological features of the spiritual and moral education of youth and its importance in shaping personality and positive qualities.

Keywords: education, upbringing, spirituality, morality, reform, homeland, people, culture, person, individual, social relationships, needs, cognitive processes, moral values

Hozirgi vaqtda mamlakatimizning barcha sohalarida islohotlarni amalga oshirish, odamlarning dunyoqarashini o'zgartirish, yetuk va zamon talabiga javob beradigan mutaxassis kadrlarni tayyorlashni hayotning o'zi taqozo etmoqda. Respublikamizda ta'lim tizimini mustahkamlash, uni zamon talablari bilan uyg'unlashtirishga katta ahamiyat berilmoqda. Bunda mutaxassis kadrlarni tayyorlash, ta'lim va tarbiya berish tizimi islohotlar talablari bilan chambarchas bog'langan bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilsn birga dunyo miqiyosida shunday o'zgarishlar sodir bo'lmoqdaki, ushbu o'zgarishlar butun boshli xalqni, millatni, elatlarni boringki, butun isoniyatning hayotini o'zgartirib yubormoqda. Ushbu o'zgarishlar jarayonida axloqiy madaniyat va axloqiy munosabatlarning o'rni juda katta hisoblanadi. Bularning barchasiga ta'lim tizimida olib boriladigan sifatli ta'lim - tarbiya orqali erishiladi.

Ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan pedagoglardan bugungi murakkab zamonda yoshlarga zamon ruhida ta'lim - tarbiya berish bilan bir qatorda, bashariyatning, Vatanimiz va xalqimizning ertangi kunini o'ylab yoshlarni ezgulikka, insof-diyonatga, mehr-oqibat va bag'rikenglikka da'vat etishgaqaratilgan tarbiyaviy ishlarni ham amalga oshirishi talab etiladi. Inson aqli borasida Sharqda qaror topgan qarashlarga ko'ra, aql insonga tug'ma in'om etiladi. Kasbiy aql esa ikki xil, ya'ni tabiiy va kasbiy bo'ladi. Tabiiy aql insonga tug'ma in'om etiladi. Kasbiy aql esa o'qish, ilm olish va tajriba tufayli orttiriladi. Kasbiy aqlni shakllantirishdek sharaflil va mashaqqatli vazifa aynan pedagoglar zimmasiga yuklatilgandir. Shu sababli mamlakatimizda yoshlarning axloqiy tarbiyasiga jiddiy e'tibor qaratish bugungi kunning dolzarb vazifasidir.

Yoshlarimizning axloqiy tarbiyasi va qarashlarini rivojlantirish maqsadida ko'plab ma'naviy ma'rifiy tadbirlar olib borish va shu bilan birgalikda ularning bilim salohiyati va dunyoviy qarashlarini kengaytirish axloqiy tarbiyasini rivojlantirish dolzarb masaladir. Tarbiya har doim yoshlarimizda o'zini anglab borish va mustaqil qaror qabul qilish uchun asosiy vosita hisoblanadi. Yoshlarimizda tarbiyani shakllanishi ikki xil ijobiy va salbiy sifatlarni ko'rishimiz mumkun. Bu ikki xil tarbiyani rivojlanib borishi albatta

pedagoglarimizga bog'liq, chunki ular yoshlarimizni axloqiy tarbiyasi balki ma'naviy, imiy, kasbiy jihatdan shakllantirib boradi.

Xalqimizning qadimgi urf odatlari an'analari va tarixini o'rganish yoshlarimizning tarbiyasiga ma'naviyatiga ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Psixologiya fan sifatida aynan har bir shaxsda o'ziga, yurtdoshlariga, turli faoliyat turlari hamda dunyoga nisbatan to'g'ri munosabatlarni shakllanishi yo'llarini ham o'rganishi kerak. Respublikamizda umuminsoniy qadriyatlar va milliy madaniyatimizni asoslarini e'tiborga olib ta'lim-tarbiya mazmunini va milliy mafkurani shakllantirib borish imkoniyatlari yaratilmoqda. Bunga xalq og'zaki ijodi, pedagogikasi, mutafakkir, ma'rifatparvar pedagog va olimlarning tarbiyaga axloq-odobga doir g'oyalarini o'rgatib komil insonni ishlari amalga oshmoqda. "Kelajak bugundan boshlanadi" deydi dono xalqimiz. Yosh avlodni kelgusi hayoti uni inson qilib ko'rsatuvchi ruhiy va ma'naviy jarayonning mezonini belgilaydi. Bu borada ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirish va dunyo talablari darajasiga olib chiqish ta'limni ilg'or tajribalar asosida boyitib borish, yangi pedagogik tajribalar asosida olib borish ayniqsa muhimdir.

Xalq musiqasi og'zaki ijodiyoti, an'analari, urf odatlari asosida barkamol avlodni voyaga yetkazish ularni ko'proq o'z millatini sevishtga g'ururlanishga shorqano g'oya va ta'limotlarni o'rganib ularni kelajakka tadbqiq etishga zamin yaratiladi. Mustaqil Respublikamizda milliy madaniyatimizni o'ziga xosligini tiklash, umumta'lim maktablarida o'quvchilarni badiiy, axloqiy tarbiyalash va kamol toptirish hozirgi kunda dolzarb vazifalardan biridir. Demak, jamiyat ma'naviyatining o'sishi qadriyatlardan keng foydalanish uchun shart-sharoitlarni yaratib, qadriyatlarni yanada rivojlantirishga zamin hozirlaydi.[1]

Tarbiya haqida gap ketganda beixtiyor taniqli ma'rifatparvar Abdulla Avloniyning "Tarbiya biz uchun yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir" degan chuqur ma'noli so'zlari inson e'tiborini tortadi. Yoshlarimizning ma'naviy axloqiy tarbiyasining shakllanishida psixologik xususiyatlardan tafakkur, tassavur, idrok, diqqat, xotira muhim rol o'ynaydi. Yoshlarimizning ma'naviy axloqiy tarbiyasiga ta'sir qiluvchi omillar, turli xil diniy oqimlar, internit tarmoqlari, salbiy g'oyalar katta ta'sir ko'rsatadi[2]. Psixologik nuqtai nazardan, axloqiy tarbiya tashqi talablarning shaxsning ichki ehtiyojiga aylanish jarayonidir. Psixologik jarayon sifatida tarbiya avvalo anglashdan boshlanadi. Bola yoki o'smir nima "yaxshi" va nima "yomon" ekanligi haqida tasavvurga ega bo'lishi kerak.

Bilish jarayoni: Axloqiy tushunchalarni vatanparvarlik, adolat, vijdon xotirada saqlash va tahlil qilish. Baholash: O'zgalarning va o'zining xatti-harakatiga nisbatan tanqidiy munosabatning shakllanishi. Faqat bilishning o'zi yetarli emas. Inson axloqiy normani "his qilishi" kerak. Psixologiyada bu empatiya o'zgalar dardini his qilish orqali namoyon bo'ladi. Uyatchanlik va Aybdorlik bu tuyg'ular insonni noto'g'ri yo'ldan to'xtatib turuvchi ichki psixologik tormoz vazifasini o'taydi. G'urur va Qoniqish: Ijobiy ish qilinganda paydo bo'ladigan ichki xotirjamlik. Irodaviy sifatlar axloqiy tarbiyaning eng muhim psixologik qismi - bu iroda. Inson nima to'g'ri ekanligini bilishi mumkin, lekin uni amalga oshirish uchun kuch topishi kerak. O'z-o'zini boshqarish: Vasvasalarga qarshi tura olish va qiyinchilikka qaramay to'g'ri qaror qabul qilish. Takroriy harakatlar natijasida ijobiy xulq-atvorning malakaga aylanishi.

Shuningdek, psixologiyada yoshlarning ta'lim-tarbiyasi har bir ota-onaning, o'qituvchi, tarbiyachining vatan oldidagi muqaddas burchidir. Kelajak avlodni tarbiyalash g'oyat nozik san'at bo'lib, unga juda jiddiy yondashish kerak. Yosh avlodni dunyo qarashini shakllantirishda milliy istiqlol mafkurasidan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. -T.: "O'zbekiston" - 2017 y. 295 - 297 b.

2. Mamarasulov B.Sh. Milliy g'oyaning substansional va institutsional xususiyatlari (O'zbekiston misolida). Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) diss. Avtoreferati. - Samarqand. - 2018. 12 - bet.

3. O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2021 yil martdagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-5040 qarori. <https://lex.uz/docs/5344692>

RAQAMLI AVLOD TARBIYASIDA HARBIY VATANPARVARLIK HARAKATINING YANGI IJTIMOY-PEDAGOGIK PARAMETRLARI

Mirzayev Muhammadaziz Erkinjon o'g'li

Andijon davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya. Ushbu tezis raqamli avlod tarbiyasi sharoitida harbiy vatanparvarlik harakatini ijtimoiy-pedagogik hodisa sifatida qayta talqin qiladi. Tadqiqot maqsadi yangi parametrlarni konseptuallashtirish va ularni tarbiyaviy amaliyotga joriy etish mexanizmlarini asoslashdir. Metodologik yondashuv sifatida tizimli-tahliliy, kompetensiyaviy va media-pedagogik tahlil qo'llanadi. Ilmiy yangilik raqamli muhitda motivatsiya, identifikatsiya va fuqarolik mas'uliyati o'rtasidagi bog'lanishlarni parametrlar darajasida ochib berishdadir.

Kalit so'zlar. raqamli avlod, harbiy vatanparvarlik harakati, ijtimoiy-pedagogik parametr, media savodxonlik, fuqarolik mas'uliyati, tarbiyaviy dizayn, ijtimoiy hamkorlik

Аннотация. В тезисе рассматривается военнопатриотическое движение в условиях воспитания цифрового поколения как социально-педагогический феномен. Цель исследования состоит в концептуализации новых параметров и обосновании механизмов их внедрения в воспитательную практику. Методология опирается на системно-аналитический, компетентностный и медиапедагогический анализ. Научная новизна заключается в параметрическом раскрытии связей мотивации, идентификации и гражданской ответственности в цифровой среде.

Ключевые слова. цифровое поколение, военнопатриотическое движение, социально-педагогический параметр, медиаграмотность, гражданская ответственность, воспитательный дизайн, социальное партнерство

Abstract. This thesis reconceptualizes military patriotic movement as a socio-pedagogical phenomenon within the upbringing of the digital generation. The aim is to conceptualize new parameters and justify mechanisms for their integration into educational practice. The methodology combines systemic-analytical reasoning with competency-based and media-pedagogical analysis. Scientific novelty lies in defining parameters that explain links between motivation, identification, and civic responsibility in digital environments.

Keywords. Digital generation, military patriotic movement, socio-pedagogical parameter, media literacy, civic responsibility, educational design, social partnership

Kirish. Raqamli avlod tarbiyasi bugun tarbiya nazariyasi va amaliyotini sifat jihatdan qayta ko'rib chiqishga majbur qilayotgan murakkab jarayon bo'lib, unda shaxsning ijtimoiylashuvi ko'proq raqamli kommunikatsiya, platformalardagi tajriba almashinuvi va algoritmik tavsiyalar bilan vositalanadi. Bunday sharoitda harbiy vatanparvarlik harakati an'anaviy tadbirlar majmuasi sifatida emas, balki yoshlarning ijtimoiy tajribani o'zlashtirish, jamoaviy mas'uliyatni his qilish, xavfsizlik madaniyatini anglash va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishiga xizmat qiladigan ijtimoiy-pedagogik institut sifatida ko'rilishi zarur. Masalaning dolzarbligi shundaki, raqamli avlodning qadriyatlar tizimi ko'p manbali axborot oqimida tezkor qayta konfiguratsiyalanadi, natijada tarbiyaviy ta'sirning mazmuni, kanallari va ishonchlilik mezonlari ham yangicha parametrlar asosida boshqarilmasa, tarbiya fragmentarlashuvi xavfi ortadi. Shu bois harbiy vatanparvarlik harakatining yangi ijtimoiy-pedagogik parametrlari deganda, raqamli muhitda tarbiyaviy ta'sirni loyihalash, amalga

oshirish va baholash imkonini beradigan o'lovchi, kuzatiladigan va boshqariladigan ko'rsatkichlar tizimi tushuniladi.

Tahliliy yondashuv nuqtayi nazaridan, raqamli avlod tarbiyasida harbiy vatanparvarlik harakatining markaziy muammosi motivatsiyaning tabiatida ko'rinadi: bugungi o'quvchi va talaba ijtimoiy faoliyatga ko'proq shaxsiy ma'no, kompetensiya o'rtirish va jamoada tan olinishi orqali jalb etiladi, buyruqbozlik yoki faqat ritual ko'rinishidagi tadbirlar esa barqaror ichki ehtiyojni shakllantira olmaydi. Shuning uchun birinchi parametr sifatida ma'no-motivatsion moslik ajratiladi, ya'ni harakat mazmuni yoshlarning real hayotiy rejalari, kasbiy istiqbollari, jamoaviy foyda va shaxsiy o'sish ehtiyojlari bilan uzviy bog'lanishi lozim. Bu yerda kompetensiyaviy yondashuvning tarbiyaga tatbiqi muhim: harbiy vatanparvarlik yo'nalishidagi mashg'ulotlar muloqot, yetakchilik, stressga chidamlilik, xavfsiz xulq, jamoada qaror qabul qilish kabi umumiy kompetensiyalarni rivojlantirsa, ma'no-motivatsion moslik kuchayadi. Mazkur pozitsiya tarbiya jarayonini pedagogik tizim sifatida ko'rish, maqsad, mazmun, metod va natijaning o'zaro bog'liqligini ta'kidlaydigan yondashuvlar bilan uyg'unlashadi [1].

Ikkinchi parametr sifatida identifikatsiya arxitekturasini taklif etiladi. Raqamli muhitda identifikatsiya ko'pincha mikro-guruhlar, fandomlar yoki platforma hamjamiyatlari orqali shakllanadi; u barqaror ijtimoiy rol va mas'uliyat bilan mustahkamlanmasa, yuzaki taqlid va tez o'zgaruvchanlikka moyil bo'ladi. Harbiy vatanparvarlik harakati bu jarayonda yoshning "men"i bilan "biz"i orasida muvozanat yaratuvchi pedagogik mexanizmlarni ishlab chiqishi kerak: o'z hududi, ta'lim muassasasi, ijtimoiy loyihalar va amaliy ko'mak orqali jamoaga daxldorlikni kuchaytirish zarur. Identifikatsiya arxitekturasining ijtimoiy-pedagogik ahamiyati shundaki, u shaxsning o'zini anglashini ma'lumotlar oqimi emas, ijtimoiy foydali faoliyat tajribasi orqali barqarorlashtiradi. Bunda "tajriba orqali o'qish" g'oyasi va refleksiya mexanizmlari, ya'ni faoliyatdan so'ng mantiqiy tahlil, o'z-o'zini baholash va jamoa bahosini qabul qilish jarayonlari markazga chiqadi [2].

Uchinchi parametr raqamli ishonchlik va media-gigiyena bilan bog'liq. Harbiy vatanparvarlik harakati mazmunan ham, shaklan ham axborot xavfsizligi madaniyatini tarbiyalash bilan bevosita tutashadi: faktcheking, manbani tekshirish, manipulyativ kontentni ajratish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish kabi ko'nikmalar tarbiyaviy ishning ajralmas qismiga aylanishi lozim. Bu parametr, bir tomondan, yoshlarni turli noto'g'ri axborotlardan asrashga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, ularni mas'uliyatli muloqotga, bahs madaniyatiga va huquqiy ong elementlariga yo'naltiradi. Media-pedagogika yondashuvi shuni ko'rsatadiki, raqamli savodxonlik faqat texnik ko'nikma emas, balki qadriy-me'yoriy tanlovlar bilan bog'liq ijtimoiy kompetensiyadir; shu sababli tarbiyaviy dasturda mediamatnlarni tahlil qilish, raqamli iz qoldirish oqibatlarini muhokama qilish va onlayn hamkorlik etikasini o'rgatish zarur [3].

To'rtinchi parametr sifatida tashkiliy-kommunikativ moslashuvchanlikni ko'rsatish mumkin. Raqamli avlodning kundalik ritmi gibril: onlayn va oflayn tajriba doimiy almashinadi, shuning uchun harbiy vatanparvarlik harakatida ham gibril formatlar didaktik va tarbiyaviy jihatdan asoslangan bo'lishi kerak. Bu faqat tadbirni "onlaynga ko'chirish" emas, balki ishtirokchining yo'l xaritasini qayta dizayn qilishdir: mikro-modullar, qisqa loyihalar, jamoaviy vazifalar, simulyatsiyalar va xizmat ko'rsatish asosidagi ijtimoiy amaliyotlar o'zaro bog'langan sikl sifatida quriladi. Tashkiliy moslashuvchanlik, shuningdek, hamkorlik subyektlarining tarmoq modeli orqali ta'minlanadi: ta'lim muassasasi, mahalla, yoshlar tashkilotlari, muzeylar, sport klublari va mutaxassislar hamjamiyati o'rtasida maqsadli hamkorlik yo'lga qo'yilsa, tarbiyaviy ta'sirning uzluksizligi kuchayadi. Bunda ijtimoiy hamkorlik pedagogikasining "resurslarni birlashtirish" tamoyili va tarbiyaviy muhitni boyitish konsepsiyasi metodologik tayanch bo'lib xizmat qiladi [4].

Beshinchi parametr natijani baholashning indikatorli modeli bilan ifodalanadi. Raqamli avlod tarbiyasida "qatnashdi-qatnashmadi" kabi formal mezonlar samaradorlikni ko'rsatmaydi, chunki tarbiya natijasi ko'pincha motivatsiya barqarorligi, o'zini boshqarish,

ijtimoiy foydali tashabbus, muammoli vaziyatlarda mas'uliyatli qaror qabul qilish kabi latent ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Shuning uchun indikatorlar tizimi jarayon va natijani birgalikda qamrab olishi kerak: ishtirokchining ijtimoiy loyihadagi roli, jamoa bilan hamkorlik sifati, xavfsizlik qoidalariga ongli rioya, media-gigiyena odatlari, refleksiya chuqurligi va ijtimoiy xizmat tajribasining barqarorlashuvi kabi ko'rsatkichlar asosida kompleks baholash mumkin. Baholashning ilmiy asoslanganligi uchun triangulyatsiya, ya'ni kuzatish, mahsulotni tahlil qilish, suhbat va o'z-o'zini baholash natijalarini solishtirish muhim; bu yondashuv pedagogik tadqiqot metodologiyasida ishonchlilikni oshiradi [5]. Shu bilan birga, baholash jarayoni tarbiyalanuvchini "reyting obyekti"ga aylantirmasligi, aksincha, o'z rivojlanish trayektoriyasini anglashga yordam beradigan rivojlantiruvchi diagnostika bo'lishi lozim.

Taklif etilayotgan parametrlar tizimi harbiy vatanparvarlik harakatining mazmunini tor amaliy tayyorgarlik doirasida cheklamaydi; u shaxsning ijtimoiy yetukligi, fuqarolik mas'uliyati va xavfsizlik madaniyatini kompleks shakllantirishga xizmat qiladi. Raqamli avlod uchun tarbiya samaradorligi ko'p jihatdan pedagogik kommunikatsiyaning ishonchliligiga bog'liq: tarbiyachi va tashkilot vakili ma'lumot beruvchi emas, balki hamkor, fasilitator va mas'uliyatli muloqotning namunasiga aylangandagina yoshlar subyektiv faollikni qabul qiladi. Shu nuqtayi nazardan, harbiy vatanparvarlik harakatining pedagogik kadrlari uchun media-kommunikativ kompetensiya, konfliktologiya elementlari, loyihaviy boshqaruv va etika masalalari bo'yicha malaka oshirish ham parametrlar tizimini amaliyotga joriy etishning sharti hisoblanadi [6]. Mazkur yondashuv, nihoyat, tarbiya jarayonini "tadbirlar ketma-ketligi"dan "tajriba, refleksiya va ijtimoiy foyda" zanjiriga o'tkazadi, raqamli muhitning tezkorligi va ko'p kanalliligini esa tarbiyaviy resursga aylantirish imkonini beradi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, raqamli avlod tarbiyasida harbiy vatanparvarlik harakati yangi ijtimoiy-pedagogik parametrlar orqali boshqariladigan, o'lchanadigan va rivojlantiriladigan tizim sifatida namoyon bo'ladi. Ma'no-motivatsion moslik yoshlarning ichki ehtiyojlari bilan tarbiyaviy mazmunni uyg'unlashtiradi, identifikatsiya arxitekturasi daxldorlik va jamoaviy mas'uliyatni barqarorlashtiradi, raqamli ishonchlilik va media-gigiyena axborot oqimida ongli tanlovni ta'minlaydi, tashkiliy-kommunikativ moslashuvchanlik gibrid tajribani tarbiyaviy ustunlikka aylantiradi, indikatorli baholash modeli esa natijani formal emas, rivojlantiruvchi mezonlar asosida ko'rsatadi. Ushbu parametrlar birgalikda harbiy vatanparvarlik harakatini raqamli davr shaxsini tarbiyalashda samarali ijtimoiy-pedagogik mexanizmga aylantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Andreev V. I. Pedagogika: uchebnyy kurs dlya tvorcheskogo samorazvitiya. Kazan: Tsentr innovatsionnykh tekhnologiy, 2012. 608 s.
2. Dewey J. Experience and Education. New York: Touchstone, 1997. 96 p.
3. Buckingham D. Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture. Cambridge: Polity Press, 2003. 219 p.
4. Slastenin V. A., Isaev I. F., Shiyanov E. N. Pedagogika: uchebnoe posobie dlya studentov vysshikh pedagogicheskikh uchebnykh zavedeniy. Moskva: Akademiya, 2013. 576 s.
5. Krajewski W. Metodologiya nauk. Warszawa: PWN, 1998. 356 s.
6. Qurbonov Sh. E., Seytxalilov E. A. Pedagogika: darslik. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi nashriyoti, 2005. 512 b.

JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA TARBIYAVIY VA SOG‘LOMLASHTIRISH VAZIFALARINING BAJARILISHI

N.A.Abdukarimov

Jizzax davlat pedagogika universiteti dotsent

Аннотация. Jismoniy tarbiya darslari o‘quvchilarning sog‘ligini mustahkamlash, jismoniy rivojlanishini ta‘minlash hamda ularda intizom, jamoada ishlash va sog‘lom turmush tarzini shakllantirishga xizmat qiladi.

Tayanch so‘zlar: jismoniy tarbiya, sport, sport maktablari, sog‘lom avlod, tarbiya, mustaqil mashqlar, katta ishonch, gigienik gimnastik.

Annotatsiya. Уроки физической культуры направлены на укрепление здоровья учащихся, их физическое развитие, а также формирование дисциплины, умения работать в коллективе и здорового образа жизни.

Ключевые слова: физическая культура, спорт, спортивные школы, здоровое поколение, обрзование, самостоятельная упражнения, большая уверенность, гигиеническая гимнастика.

Abstract. Physical education classes help strengthen students’ health, develop their physical abilities, and form discipline, teamwork skills, and a healthy lifestyle.

Key words: Physical education, sports, sports schools, healthy generation, education, independent exercise, great confidence, hygienic gymnastics.

Yoshlar sog‘lom, har taraflama yetuk, ya‘ni barkamol avlod nasliga loyiq tarbiyalanishi lozim. Mashhur yunon donishmandi aflotun baxt haqida zikr etib: «Inson uchun birinchi baxt-uning sog‘ligi, ikkinchisi-go‘zallikdir» degan ekan. Chindan ham sihat-salomatlik hamma boyliklar manbaidir. Nasl-nasabi sog‘lom va ma‘naviyati yuksak xalqning avlodlari ham sog‘lom-baquvvat, iymon-e‘tiqodli va sadoqatli bo‘ladiki, bu baxt ona-Vatanning shuhrati va qudratining zo‘r omiliga aylanadi. Xalqning ana shunday baxt-saodati uchun sog‘lom avlod kerak.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoevning 2018 yil 5-mart “Jismoniy tarbiya va sohasini davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5368-sonli farmonida yoshlar o‘rtasida sog‘lom turmush tarzini keng targ‘ib qilish vazifalari belgilangan. [1]

O‘quvchilarni jismoniy tarbiya va sportga jalb qilish, ulardan sportchi yoshlarni saralab olish hamda o‘smirlar sport maktablari, sport zallarini shakllantirish keyinchalik sport musobaqalarida ishtirok etish uchun jismoniy tarbiya darslarida sportchi, xarakatchang o‘quvchilarni saralab olish, sport to‘garaklari va mashg‘ulotlarini tashkil etish, jismoniy tarbiya va mashg‘ulotlarni yanada rivojlantirish bo‘yicha istiqboldagi muhim vazifalar ham belgilab berildi.

Sog‘lom avlod deganda biz ham jismoniy, ham ma‘naviy tomondan yetuk, bardam, har ishga qodir, ilg‘or madaniyatli kishilarni ko‘zda tutamiz. Darhaqiqat, shunday noyob fazilatlarga ega avlodni tarbiyalab voyaga yetkazayotgan xalq kelajakka ochiq ko‘z, yorug‘ yuz, katta ishonch bilan qaraydi.

Bu ishlarni amalga oshirish jismoniy tarbiya darslarida ta‘lim samaradorligini oshirish bilan belgilanadi.

Jismoniy tarbiya darsi va sport to‘garaklari yoshlarni insonparvarlik ruhida, zamonaviy talablarga mos ravishda tayyorlashda umumiy fanlarning ajralmas bir qismi hisoblanadi. U har bir yoshning o‘z mutaxassisligiga jismonan tayyorlanishida, shaxs sifatida shakllanishida muhim bir vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shu bilan birga u sog‘liqni mustahkamlash omili bo‘lib, yoshlarning kelajakda yetuk inson bo‘lib yetishishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Jismoniy tarbiya darsining maqsadi o‘quvchini jismonan shakllantirish va uni kasbiga, turmushiga va hayotga tatbiq etishdir.

Mashg'ulot jarayonida jismoniy tarbiya o'z oldiga quyidagi *tarbiyaviy, umumta'limiy, sog'lomlashtirish kabi maqsadlarni* qo'yadi:

- sog'lom hayot kechirishdagi jismoniy talabchanlik va o'z-o'zini tarbiyalash;
- nazariy va amaliy bilimlarni jismoniy tarbiya orqali o'stirish;
- jismoniy imkoniyatlarni to'liq qo'llash, kasalliklarning oldini olish, sog'liqni saqlash va uni mustahkamlash, o'z-o'zini himoyalash;
- jismoniy tarbiyaning nazariy bilimlarini, uning uslub va ko'rsatmalarini egallash, jismoniy mashg'ulotlardan to'g'ri foydalanish va kelgusida yo'riqchi va har xil o'yinlar bo'yicha hakamlar hay'atiga a'zo bo'lish va musobaqalarda hakamlar qila bilish va ularni tashkil qilish[2].

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida jismoniy tarbiya berish tadbirlari butun o'quv yili davomida quyidagi shaklda olib boriladi: *o'quv mashg'uloti, jismoniy tarbiya, sport, sayyohlik, kun tartibida jismoniy mashqlar bilan talabalarni mustaqil ravishda shug'ullanishi, ommaviy sog'lomlashtirish, jismoniy tarbiya va sportning har xil turlari bilan sport to'garaklarida shug'ullanish.*

Jismoniy tarbiyaning bu shakllari bir-birlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, yagona jismoniy kamolotga erishish jarayonini tashkil qiladi.

Har bir talaba o'qituvchining topshirig'iga muvofiq tanlagan sport turi bo'yicha, uni oliy darajada egallash uchun mustaqil shug'ullanishi kerak. Bunday mashqlar talabaning sog'lig'ini hisobga olib bajariladi. Sport guruhidagi talabalar uchun mustaqil mashqlar yuqori natijalarga erishishlari uchun tayyorlanish mashqlari bo'lib qoladi. Qolgan talabalar o'quv dasturi bo'yicha ish olib borishlari kerak.

O'qishdan tashqari vaqtda talabalar gigienik gimnastika va atletik mashqlar bilan shug'ullansa maqsadga muvofiq bo'ladi. Bularga yugurish, yurish va boshqa mashqlar kiradi.

Gigienik gimnastika bilan sutkaning istagan vaqtida, ovqatdan 1-2 soat so'ng va uxlashdan 2-3 soat oldin shug'ullanish mumkin.

Gigienik gimnastik mashqlarni ochiq havoda o'tkazish yaxshi natijalar beradi. Gigienik gimnastika mashqlarni tuzishda uning qancha vaqt davom etishini va ularning turini aniq tartibda belgilab olish lozim bo'ladi (Abu Ali ibn Sinoning tibbiyot risolasiga amal qilib).

Ommaviy sog'lomlashtirish, jismoniy tarbiya va sport ishlari oliy o'quv yurtlarida o'qish davrida, o'qishdan tashqari vaqtlarda, bayram va dam olish kunlarida, amaliy ish davri, yotoqxonada ta'til kunlari, talabalar yozdagi ish faoliyatida ham muntazam olib boriladi. Ular: gigienik, umumiy tayyorgarlik, sport va davolash kabi yo'nalishlar bo'yicha olib borilishi mumkin.

Ommaviy sog'lomlashtirish, jismoniy tarbiya va sport ishlari talabalar sport klublari tomonidan umumiy jismoniy tarbiya xodimlari, jismoniy tarbiya kafedra o'qituvchilari, yoshlar qo'mitasi, kasaba uyushmalari tashkilotlarining faol qatnashishlariga tayangan holda olib boriladi.

Bu ishlarni amalga oshirishda fakultet sport kengashi asosiy rol o'ynaydi. Kengash bu ishlarni rejalashtiribgina qolmay, balki oliy o'quv yurtida talabalarni shu ishga tayyorlaydi, tashkilotchilik ishlarini olib boradi, jamoa a'zolarini yig'ib, turli musobaqalarga tayyorlaydi va musobaqalar uyushtiradi[3].

Bundan tashqari ma'ruzalar, suhbatlar, kechalar, ko'rgazmalar, devoriy gazetalar, rekordchilarning ro'yxati, guruh, kurs, fakultet, oliy o'quv yurti va boshqalarning yutuqlarini e'lon qilib borish ishlarini bajaradi.

Sport kengashining moliyaviy ishlarini, asbob-uskunalar va jihozlar bilan ta'minlashni fakultet kasaba uyushmasi qo'mitasi, sport klubi va dekanat o'z zimmasiga oladi.

Oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarida ommaviy jismoniy tarbiya va sport ishlarini, dars jadvali bo'yicha va darsdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil qilishda institut sportklubi va uning rahbariyati oldida katta tashkiliy vazifalar turadi.

Sport klublari oliy o'quv yurtlarida ko'ngilli sportchilar uyushmasining birlamchi tashkiloti hisoblanadi. Uning faoliyati talabalar, aspirantlar, professor-o'qituvchilar, oliy o'quv yurti xodimlari va ularning oila a'zolari sog'lom turmush tarzi bilan yashash, ijodiy faoliyatlarida hamjihatlik va jamoa oldida mas'uliyatni his etish kabi fazilatlarni rivojlantirishga qaratilgan.

Sport klublari O'zbekiston Respublikasining «O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport haqida»gi Qonuniga, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Davlat sport qo'mitasining qarorlariga muvofiq ish olib boradi. Klub a'zolari faoliyatining maqsadi har tomonlama va yuksak darajadagi mutaxassislarni tayyorlash, o'quv ishlab chiqarish jarayonida jismoniy tarbiya va sportni targ'ib etish, sog'lom hayot tarzlarini yaxshi yo'llar bilan olib borishni ta'minlashga yordam berishdan iboratdir.

Sportklubning vazifalari quyidagilardir:

a) talaba yoshlarni, aspirantlarni, professor o'qituvchilarni, oliygoh xodimlari va ularning oila a'zolarini jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanishga qiziqtirish;

b) ularning sog'lig'ini mustahkamlash, chiniqtirish, tashkilotlarning hamma a'zolari mutaxassisliklari bo'yicha doimiy ravishda sog'lom bo'lishlarini ta'minlash;

v) rahbariyat bilan bog'liq holda kafedra, yoshlar qo'mitasi, kasaba uyushmalari va boshqa ommaviy tashkilotlar bilan birga talabalarning bilimlari, mahorati, qobiliyati, ko'nikmalari sifatini oshirish, fuqarolik burchlarini (harbiy xizmatni) bajarishlarini ta'minlash;

g) ommaviy sog'lomlashtirish, jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini tashkil etish va o'tkazish;

d) sport turlari bo'yicha klublar, ma'ruzalar va jamoa birlashmalari tashkil etish;

e) jismoniy tarbiya va sport, sog'lom turmush tarzi, jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanuvchilarni ommaviy ravishda oliy o'quv yurtlarida va institut siyosiy tadbirlarida qatnashishga jalb etish, bu ishlarga ko'nikishlarida targ'ibot-tashviqot ishlarini olib borish.

Jismoniy tarbiya darsi va sport to'garaklari yoshlarni sog'lom o'sishi va to'g'ri kamol topishida, insonparvarlik ruhida, zamonaviy talablarga mos ravishda tayyorlashda umumiy fanlarning ajralmas bir qismi hisoblanadi. U har bir yoshning o'z mutaxassisligiga jismonan tayyorlanishida, shaxs sifatida shakllanishida muhim bir vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga u sog'liqni mustahkamlash omili bo'lib, yoshlarning kelajakda yetuk inson bo'lib yetishishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi paytda sportning milliy turlari o'zining ijtimoiy va biologik faoliyatini yo'qotmagan va jismoniy tarbiya o'rta maktab, o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlaridagi o'qish jarayonida majburiy elementlar bo'lishi kerak.

Mashqlarning milliy turdagi barcha ko'rinishlaridan jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida foydalanish quyidagi omillar bilan belgilanadi:

- shug'ullanuvchilarning yoshi mosligi, jinsiy va psixologik xususiyatlari;

- dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarning holati, vazifasi va maqsadining mos kelishi;

- asosiy e'tiborni qulay harakatlarni shakllantirishga, psixofiziologik sifatlar, sotsial norma asoslariga qaratish;

- jismoniy mashqlarni xilma-xil yo'nalishda va o'z vaqtida almashtirish;

- psixologik-ruhiy tayyorgarlikni mustahkamlash.

Xulosa o'rnida shuni takidlash lozimki, yoshlarni har tomonlama etuk jismoniy barkamol shaxs bo'lib tarbiyalanishida, sport to'garaklariga yoshlarni jalb qilishda jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarining o'rnini alohida takidlash lozimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoevning 2018 yil 5-mart "Jismoniy tarbiya va sport sohasini davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5368-sonli farmoni. Xalq so'zi, 2018 yil.
2. F. Q. Axmedov. Harakatli o'yinlarni tashkil qilish va o'rgatish yo'llari. Toshkent 2009 yil.
3. Normurodov A. N. Jismoniy tarbiya. Toshkent. 1995.
4. Usmonxujaev T.S. Raximov M «Maktabda jismoniy tarbiya mashgulotlarini milliyalashtirish (ilmiy metodik tavsiyalar) T.1994-yil
5. Usmonxujaev T.S. «Jismoniy tarbiyani yaxshilash yullari» «Boshlangich ta'lim» 1992-yil.
6. F.Q.Axmedov.Jismoniy ta'limda milliy an'nalarning o'rni. Toshkent, "Fan" nashriyoti. 2010 yil.

NAVOIY IJODI ASOSIDA TALABALARNI RUHLANTIRISHDA MA'NAVIY TADBIRLARNING AHAMIYATI

M.S.Usmanova, Jizzax DPU dotsenti

Annotatsiya. Mazkur maqolada Alisher Navoiy ijodi asosida talaba-yoshlarni ruhlantirish, ularning ma'naviy-axloqiy kamolotini yuksaltirishda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning ahamiyati yoritib beriladi. Navoiy asarlarida ilgari surilgan insonparvarlik, ezgulik, ilmga intilish, vatanparvarlik kabi g'oyalarning yoshlar tarbiyasidagi o'rni tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy ijodi, ma'naviy tadbirlar, talaba yoshlar, ma'naviy tarbiya, milliy qadriyatlar, vatanparvarlik, ma'rifat, tarbiya.

Kirish. O'zbekistonning buyuk mutafakkiri Alisher Navoiy ijodi nafaqat adabiyotimizning yuksak namunasi, balki yoshlarimizni ma'naviy jihatdan tarbiyalashda muhim vositadir. Prezident Shavkat Mirziyoyevning ta'kidlashicha, "Ma'naviyatning ustuvorligi iqtisodiyotni barqaror qiladi". Shu nuqtai nazardan, Navoiy asarlari asosida o'tkaziladigan ma'naviy tadbirlar talabalarni ruhlantirishda katta ahamiyatga ega.

Alisher Navoiy - O'zbek adabiyoti va madaniyatining beqiyos dahosi, insoniylik va ma'naviyat ramzi hisoblanadi. Uning boy asarlari nafaqat o'z davrida, balki bugungi kunda ham yosh avlodni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega.

Navoiy ijodida inson qalbi, axloqiy qadriyatlar, halollik, mehr-muhabbat, sabr-toqat kabi fazilatlar keng yoritilgan. Ayniqsa, uning "Xamsa" asarlari yoshlarni to'g'ri yo'lga yo'naltirishda, ma'naviy yuksalishga chorlaydigan manba bo'lib xizmat qiladi. Yoshlar Navoiy so'zlari orqali insoniylikni, vatanparvarlikni va xalqqa xizmat qilishni o'rganadilar.

Bugungi kunda, texnologiyalar tez rivojlanayotgan bir davrda, yoshlarning ma'naviy tarbiyasi juda muhimdir. Navoiy asarlari bu borada ayni muddao hisoblanadi. Ularning o'qilishi, tahlil qilinishi yoshlarni axloqiy jihatdan mustahkamlash, ma'naviy kamolotga yetaklash imkonini beradi.

Shuningdek, Navoiy she'rlari va nasriy asarlari o'zbek tilining go'zalligi va boyligini namoyon etadi. Bu esa yoshlarni ona tilimizga hurmat bilan qarashga, uni sevishtga undaydi. Til va adabiyotga qiziqishning oshishi esa milliy o'zlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Menimcha, Navoiy ijodini yoshlar orasida keng targ'ib qilish, ularni uning asarlarini o'qishga rag'batlantirish, ma'naviy-axloqiy tarbiyada yangi usullarni joriy etish zarur. Bu nafaqat yoshlarni yaxshi insonlar qilib tarbiyalash, balki kelajakda mamlakatimizning rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Alisher Navoiy asarlari yoshlarning ma'naviy dunyosini boyitishda, ularni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalashda muhim vosita hisoblanadi. Uning ijodi bugungi kun yoshlari uchun ham yorqin yo'l-yo'riqdir.

Alisher Navoiy - bizning milliy madaniyatimiz va ma'naviyatimizning buyuk namoyandasi. Uning asarlari yoshlar uchun nafaqat badiiy qiymatga ega, balki ma'naviy va axloqiy tarbiya vositasi sifatida ham katta ahamiyatga ega. Bugungi kunda yoshlar orasida Navoiy ijodini targ'ib qilish, uning boy merosini keng ommalashtirish juda muhim vazifa hisoblanadi. Bu borada ma'naviy tadbirlar muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Biz, yoshlar sifatida, Navoiy ijodini targ'ib qilish uchun bir qancha samarali yo'llarni qo'llashimiz mumkin:

1. Kitobxonlik klublari va adabiy uchrashuvlar tashkil qilish Yoshlar o'rtasida Navoiy asarlarini o'qish va muhokama qilish uchun maxsus klublar ochish maqsadga muvofiqdir. Bu yerda asarlar tahlil qilinib, ular haqida fikr almashish, zamonaviy hayot bilan bog'lash imkoniyati yaratiladi.

2. Ma'naviy kechalar va she'riyat kechalarini o'tkazish Navoiy she'rlari va asarlari asosida kechalar tashkil qilib, ular orqali yoshlar qalbiga ma'naviy ta'sir o'tkazish mumkin. Bunday tadbirlar yoshlar orasida adabiyotga qiziqishni oshiradi.

3. Onlayn platformalarda targ'ibot Bugungi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlar yoshlar orasida juda keng tarqalgan. Navoiy ijodiga oid videolar, maqolalar, interaktiv o'yinlar, testlar orqali uni keng targ'ib qilish mumkin. Bu yoshlarning e'tiborini jalb qilishda samarali yo'l.

4. Teatr va sahna ko'rinishlari Navoiy asarlaridan sahnalashtirishlar tashkil qilish, yoshlarning ijodiy faoliyatini rag'batlantirish, ularni adabiyot bilan yaqindan tanishtirishda yordam beradi. Bu ko'rinish yoshlarni asar mazmuni bilan chuqurroq tanishtirish imkonini beradi.

5. Musobaqalar va tanlovlar Navoiy asarlariga bag'ishlangan insho, she'r, esse yoki viktorina musobaqalarini o'tkazish yoshlarni faol ishtirok etishga undaydi va ularning bilim darajasini oshiradi.

6. Ma'naviy loyihalar va ko'ngilli faoliyat Yoshlar orasida Navoiy g'oyalari asosida ma'naviy-axloqiy loyihalarni tashkil etish, masalan, mehr-oqibat, yordam ko'rsatish tadbirlarini amalga oshirish, Navoiy qadriyatlarini amalda ko'rsatishdir.

Biz, yoshlar, Navoiy ijodini targ'ib qilishda faol bo'lishimiz, uning ma'naviy-axloqiy darslarini zamonaviy usullarda keng yoyishimiz kerak. Bu orqali biz nafaqat o'zimizni, balki atrofimizdagi yoshlarni ham to'g'ri yo'lga yo'naltirishda muhim hissa qo'shamiz.

Bugungi kunda yoshlarni ma'naviy jihatdan tarbiyalash va ruhlantirish juda muhim vazifalardan biridir. Ma'naviy tadbirlar aynan shu maqsadlarda tashkil etilib, yoshlarning qalbiga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Ularning roli va yoshlar ongida yuzaga keladigan ijobiy o'zgarishlar juda katta ahamiyatga ega.

Ma'naviy tadbirlarning roli:

1. Axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash Ma'naviy tadbirlar orqali yoshlar o'z milliy va umuminsoniy qadriyatlarni, mehr-muhabbat, halollik, sadoqat kabi fazilatlarini chuqur anglay boshlaydi.

2. Shaxsiy kamolotni rag'batlantirish Bunday tadbirlar yoshlarni o'z-o'zini rivojlantirishga, yaxshi odatlarni shakllantirishga, hayotda to'g'ri yo'l tanlashga undaydi.

3. Milliy o'zlikni mustahkamlash Ma'naviy tadbirlar orqali yoshlar o'zining tarixiy ildizlari, ona tili va madaniyatiga bo'lgan hurmatni kuchaytiradi.

4. Ijodiy va intellektual rivojlanish Ma'naviy tadbirlarda ishtirok etish yoshlarning fikrlash qobiliyatini oshiradi, ijodiy fikrlashga turtki bo'ladi.

Yoshlarda kutiladigan natijalar:

- **Ma'naviy va axloqiy barqarorlik** Yoshlar hayotdagi murakkab vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilishga qodir, halol va odil bo'lishga intiladi.

• **Mas’uliyat va vatanparvarlik hissining shakllanishi** Ular jamiyatdagi o‘z o‘rnini anglab, o‘z yurtiga sodiq bo‘lib yetishadi.

• **Salbiy odatlardan voz kechish** Ma’naviy tadbirlar ta’sirida yoshlar zararli odatlardan (giyohvandlik, zo‘ravonlik, beparvolik) uzoqlashadi.

• **Jamoaviy ruh va hamkorlik qobiliyatining rivojlanishi** Yoshlar o‘zaro hurmat, do‘stlik va birdamlik ruhida faoliyat yuritishni o‘rganadi.

Ma’naviy tadbirlar yoshlarning ichki dunyosini boyitib, ularni ruhlantiradi va ularning hayotdagi harakatlarini ijobiy tomonga o‘zgartiradi. Shu sababli, bunday tadbirlarni tashkil qilish va ularda yoshlarni faol ishtirok etishini ta’minlash jamiyatimizning kelajagi uchun juda muhimdir.

Navoiy ijodi va yoshlarimizning kelajagi

Prezidentimizning “Yoshlarimizning har bir muvaffaqiyati biz uchun kuch-qudrat” degan so‘zlari yoshlarimizning kelajagi bizning qo‘limizda ekanini bildiradi. Navoiy ijodi asosida o‘tkaziladigan tadbirlar yoshlarimizni ma’naviy jihatdan boyitib, ularni kelajakda yurtimizni rivojlantirishga hissa qo‘shadigan insonlar sifatida tarbiyalaydi.

Alisher Navoiy - o‘zbek adabiyoti va ma’naviyatining ulug‘ siymosi, milliy ruhimiz va xalqimizning ulug‘ yodgorligi hisoblanadi. Uning asarlari nafaqat o‘tgan asrlar, balki bugungi va kelajak avlodlar uchun ham muhim ma’naviy merosdir. Menimcha, Navoiy ijodi yoshlarimizning kelajagini yorqin qilishda, ularni mustaqil fikrlashga, yuksak axloqiy qadriyatlar bilan yashashga undovchi manbadir.

Mening fikrim: Navoiy asarlaridagi donolik, insonparvarlik, adolat va mehr-oqibat g‘oyalari har bir yosh qalbini uyg‘otishi, ularni yaxshi inson bo‘lishga chorlaydi. Bugungi yoshlar ham uning ma’naviy merosidan ilhom olib, zamonaviy jamiyatda o‘z o‘rnini topishi zarur.

Mening ahdim: Men o‘z ustimda tinimsiz ishlayman, Navoiy ta’limotlarini chuqur o‘rganaman va o‘rgangan bilimlarimni boshqalar bilan baham ko‘raman. O‘z hayotimda adolat, halollik, mehr-muhabbat kabi fazilatlarni namoyon qilib, yoshlar orasida ulug‘ shoirning g‘oyalarini targ‘ib qilishga harakat qilaman.

Mening shashdim: Navoiy ijodiga oid ma’naviy tadbirlarda faol ishtirok etib, yoshlarni o‘qishga, o‘rganishga va yuksak axloqiy qadriyatlarni qadrlashga undayman. Menimcha, har bir yosh Navoiy kabi ulug‘ shoirdan ilhom olib, o‘zining maqsad va intilishlariga sodiq bo‘lishi kerak.

Mening maqsadim: Kelajakda men o‘z bilimim va tajribam orqali jamiyatimizda Navoiy ijodini yanada keng targ‘ib qiladigan, yoshlarni ma’naviy yetuk insonlar qilib tarbiyalaydigan yetakchi bo‘lishni orzu qilaman. Shu bilan birga, milliy qadriyatlarimizni saqlab qolish va ularni dunyoga tanitishda o‘z hissamni qo‘shaman.

Xulosa

Shunday qilib, Navoiy ijodi asosida o‘tkaziladigan ma’naviy tadbirlar talabalarni ruhlantirishda katta ahamiyatga ega. Prezident Shavkat Mirziyoyevning yoshlarni ma’naviy jihatdan tarbiyalashga qaratilgan tashabbuslari yoshlarimizni Vatanparvar, insoniy fazilatlarni hurmat qiladigan, bilimli va barkamol insonlar sifatida tarbiyalashga xizmat qilmoqda. Navoiy asarlari esa bu jarayonda muhim vosita bo‘lib xizmat qilmoqda va men ham o‘z navbatida prezidentimning adolatli siyosatiga labbay deb javob beraman!

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. - Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2. Alisher Navoiy. *Xamsa*. - Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2011.
3. Alisher Navoiy. *Mahbub ul-qulub*. - Toshkent: O‘zbekiston, 2016.
4. Alisher Navoiy. *Xazoyin ul-maoniy*. - Toshkent: Fan nashriyoti, 2012.

5. N. Egamberdiyeva va boshqalar. Pedagogika: Oliy ta'lim muassasalari uchun darslik /. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.

AHMAD YASSAVIYNING PEDAGOGIK QARASHLARI

Muxammadiyeva Sayyora

Jizzax davlat pedagogika universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada A.Yassaviyning asarlari, jumladan, "Hikmatlar" va "Devoni hikmat" asarlarida insonning ichki dunyosi, ma'naviyat, axloqiy qadriyatlar va xudoga bo'lgan sevgi haqida chuqur fikrlar ifodalangan. Yassaviyning poetik uslubi va hikmatlari, ko'plab avlodlarga tarbiya beruvchi, ma'rifatparvarlik ruhini yuksaltiruvchi kuch sifatida xizmat qilgan.

Kalit so'zlar: Hikmatlar, Devoni hikmat, axloqiy fazilatlar, komil inson, mutafakkir, insonparvarlik g'oyalari, mehr-muhabbat, sadoqat, haqiqat, ma'naviyat, yetuklik.

Аннотация: В данной статье произведения А. Яссави, в том числе «Притчи» и «Девони Хикмат», выражают глубокие мысли о внутреннем мире человека, духовности, нравственных ценностях и любви к Богу. Поэтический стиль и мудрость Яссави послужили силой, воспитавшей многие поколения и поднявшей дух просвещения.

Ключевые слова: Пословицы, Божественная мудрость, нравственные качества, совершенный человек, мыслитель, гуманитарные идеи, любовь, верность, истина, духовность, зрелость.

Abstract: In this article, the works of A. Yassawi, including "Proverbs" and "Devoni Hikmat", express deep thoughts about the inner world of man, spirituality, moral values and love for God. Yassawi's poetic style and wisdom served as a force that educated many generations and raised the spirit of enlightenment.

Key words: Proverbs, Divine wisdom, moral qualities, perfect person, thinker, humanitarian ideas, love, fidelity, truth, spirituality, maturity.

O'rta asrlar turkiy dunyosida pedagogik tafakkur rivojlanishida Ahmad Yassaviyning o'rni beqiyosdir. U 12-asrda yashab, tasavvufiy g'oyalari orqali xalq tarbiyasiga katta hissa qo'shgan shaxs sifatida tanilgan. Yassaviyning asarlari va o'gitlari nafaqat diniy-ma'rifiy jihatdan, balki pedagogik nuqtai nazardan ham ahamiyatlidir. Uning qarashlari inson tarbiyasida ruhiy va axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish, bilimni hayot bilan uyg'unlashtirish va jamiyatda ijobiy o'zgarishlar yaratish kabi asosiy tamoyillarni o'z ichiga oladi.

Ahmad Yassaviyning pedagogik qarashlarini o'rganish orqali, biz o'rta asr turkiy pedagogik tafakkurining rivojlanish mexanizmini, shuningdek, inson tarbiyasidagi etika va axloqiy qadriyatlarning shakllanish jarayonini chuqurroq anglashimiz mumkin.

Ahmad Yassaviyning hayoti va ilmiy merosi. Ahmad Yassaviy 1093-yilda Turkiston hududida tavallud topgan va 1166-yilda vafot etgan. U hozirgi Qozog'iston hududidagi Yassaviy maqbarasida dafn etilgan. Yassaviy o'zining hayoti davomida nafaqat tasavvufiy faoliyat bilan shug'ullangan, balki xalq orasida ta'lim-tarbiyani rivojlantirishga katta e'tibor bergan.

Ahmad Yassaviy asosan turkiy tilida yozilgan "Hikmatlar" asari orqali xalqni axloqiy tarbiya va diniy bilimlar bilan tanishtirgan. Ushbu asar pedagogik jihatdan o'ziga xos, chunki unda murabbiylik va o'quvchi o'rtasidagi munosabat, tarbiyaviy o'gitlar, axloqiy qadriyatlar hamda ijtimoiy mas'uliyat masalalari keng yoritilgan.

1. Axloqiy tarbiya va ruhiy rivojlanish

Ahmad Yassaviyning pedagogik falsafasida eng asosiy o'rin axloqiy tarbiyaga berilgan. U shogirdlarga nafaqat bilim berishni, balki ularni yaxshi inson sifatida shakllantirishni maqsad qilgan. Yassaviy fikricha, har qanday bilim ruhiy va axloqiy

qadriyatlar bilan uyg'un bo'lishi kerak. Shu sababli, u shogirdlarni sabr, halollik, adolat, mehr-muhabbat kabi fazilatlarini o'rgatishga katta e'tibor bergan.

2. Ta'limning amaliy yo'nalishi

Yassaviy pedagogik qarashlarida bilim faqat nazariy emas, balki amaliy yo'nalishda berilishi kerakligi ta'kidlangan. U shogirdlarga o'rgatgan bilimlar hayotda qo'llanilishi, ijtimoiy va ma'naviy hayotga foyda keltirishi lozim deb hisoblagan. Masalan, u shogirdlarni yordam berishga, jamiyatga foydali bo'lishga va mehnatga o'rgatgan.

3. Shaxsiy namunaviylik

Yassaviy shogirdlarga o'zi orqali namuna ko'rsatishni pedagogik prinsip sifatida qo'llagan. Murabbiyning axloqi, bilimga munosabati va xulq-atvori shogirdlar uchun eng samarali ta'lim vositasi hisoblangan. Shu tariqa, shogirdlar nafaqat so'z bilan, balki amalda ham tarbiyalanadi.

4. Tarbiyaviy darslar va hikmatlar

Ahmad Yassaviy o'z shogirdlariga hikmatlar orqali tarbiya bergan. Hikmatlar - qisqa, lekin chuqur mazmunli o'gitlar bo'lib, ular shogirdlar ongiga oson singadi. Masalan, sabr, bag'rikenglik, xushmuomala bo'lish kabi fazilatlar hikmatlar orqali tushuntirilgan. Bu pedagogik metod bugungi psixologik va axloqiy tarbiya metodlari bilan qiyoslanadi.

Ahmad Yassaviy pedagogik jarayonda quyidagi metodlarni qo'llagan:

1. **Shaxsiy maslahat va o'git** - shogird bilan yuzma-yuz suhbat orqali tarbiya berish.
2. **Amaliy mashqlar** - o'rgatilayotgan fazilatlarini kundalik hayotda qo'llash.
3. **Hikmatlar va qissalar** - murakkab ma'lumotlarni qisqa va esda qoladigan shaklda yetkazish.

4. **Namuna orqali tarbiya** - murabbiyning o'zi shogirdlar uchun model bo'lishi.

Bu metodlar Yassaviy pedagogikasini bugungi ta'lim tizimiga ham yaqinlashtiradi, chunki ular nafaqat bilim berish, balki shaxsni shakllantirishga qaratilgan.

Ahmad Yassaviyning pedagogik qarashlari o'rta asr turkiy dunyosida nafaqat diniy, balki madaniy va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan. Uning asosiy tamoyillari - axloqiy tarbiya, amaliy bilim, shaxsiy namunaviylik va hikmatlar orqali tarbiya - bugungi kunda ham pedagogik nazariyalar uchun muhimdir.

Shuningdek, Yassaviy pedagogik merosi shogirdni butunlay inson sifatida rivojlantirishga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir. Bu qarashlar orqali nafaqat o'rta asr tarbiyasi, balki bugungi ta'lim va tarbiya metodlarini ham boyitish mumkin.

Ahmad Yassaviy ta'limotining mohiyati shundaki, bilim faqat aqliy emas, balki ruhiy va axloqiy jihatdan ham boy bo'lishi kerak. Shu bois, uning pedagogik qarashlari nafaqat tarixiy ob'ekt, balki zamonaviy ta'lim jarayonida ham ilhom manbai bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Khoja Ahmad Yassavi "Devoni Hikmat" (Newly found specimens.)
2. The Use Of The Humanistic Ideas Of Khoja Ahmad Yassavi I+-9n The Teaching Of Pedagogical Sciences. Tangirov Abduxamid1, Muhammadieva Sayyora2, Pardaeva Komila3, Khushieva Nargiza. 29, No. 8, (2020),
3. Fitrat. Ahmad Yasaviy. „Tanlangan asarlar“ (nashrga tayyorl. H.Boltaboev). 2-jild. - T.: Ma'naviyat, 2000;
4. A.Sa'diy. Yasaviy kim edi? (nashrga tayyorl. B. Do'stqoraev) -T.: 1994;
5. E. Rustamov. Ahmad Yasaviy hikmatlarida tarix va hayot sadosi. „O'zbek tili va adabiyoti“ jurn. 1972, № 4-5;
6. I.Haqqul. Ahmad Yasaviy. Hayoti va ijod yo'li. - T.: 2001;
7. N.Hasanov. Turkiyada yassaviyshunoslik. -T.:1999.

TA'LIM TASHKILOTLARI VA OILA HAMKORLIGIDA BOLALARNI MILLIYLIK RUHIDA TARBIYALASH

U.E.Mamatqulova. *Jizzax DPU,*
Axborot texnologiyalari va
tizimlari kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim tashkiloti va oila hamkorligida bolalarni milliylik ruhida tarbiyalashning nazariy va pedagogik asoslari yoritilgan.

Kalit so'zlar: milliylik, hamkorlik, tarbiya, qadriyat, ma'naviyat, dunyoqarash.

Milliylik- o'z millatini ulug'lash va uning manfaatini himoya qilish, milliy g'urur va milliy nafsoniyat tuyg'ulari, o'z tili, adabiyoti, madaniyati va san'ati, dini, tarixi va urf-odatlarini bayram sayllari madaniy ma'naviy qadriyatlarini qadrlash, o'z tug'ilib voyaga yetgan diyorini ardoqlash, uning musaffo osmoni bilan faxrlanish tuyg'usi.

Har bir jamiyatning taraqqiyoti millat yoshlarini milliy ruhda tarbiyalash, ularni milliy qadriyatlarga asoslangan ijtimoiy hayot, turmush tarziga qay darajada samarali tayyorlanishiga bog'liq. SHu sababli asrlar davomida har bir millat, xalq o'z milliy qadriyatlari negizida yosh avlod tarbiyasini tashkil etishga oid qarashlarni shakllantirib kelgan.

Oilada milliy tarbiya vositalaridan foydalanish.Oila sharoitida tarbiya jarayonining samarali kechishida ota-onalarning ta'sirchan pedagogik vositalardan foydalana olishlari ham muhim ahamiyatga ega. Muammoni nazariy va amaliy jihatdan tahlil etish natijasida oilada tarbiyani amalga oshirishda quyidagi tarbiyaviy vositalardan foydalanish maqsadga muvofiq ekanligiga ishonch hosil qilindi:

- 1) xalq pedagogikasi g'oyalari;
- 2) xalq og'zaki ijodi namunalari (ertaklar, topishmoqlar, maqollar, afsonalar, dostonlar, xalq qo'shiqlari, pand-nasihatlari, o'gitlar);
- 3) milliy axloq-odob, urf-odat, udum, qadriyatlar, bayram va marosimlar;
- 4) mutafakkirlarning o'git va pandlari, taniqli kishilarning hayoti va faoliyatiga oid ibratli misollar;
- 5) oilaviy an'analar, udumlar (oila a'zolari uchun ahamiyatli bo'lgan sanalarni nishonlash, o'tganlarni yod etish va h.k.);
- 6) sulola uchun qadrlil bo'lgan moddiy ashyolar (yodgorliklar, kitoblar, sulola vakillarining kasb-koriga dahldor bo'lgan buyumlar, binolar, (jumladan, tegirmon, ustaxona) va b.);
- 7) sulola haqida ma'lumot beruvchi shajara;
- 8) sulola vakillarining kasb-korlariga oid hayotiy lavhalar, xotiralar;
- 9) keksa avlod vakillari, ota-onalar hamda katta yoshli oila a'zolarining shaxsiy namunasi;
- 10) oila va oila tarbiyasiga oid ilmiy, ilmiy-ommabop va ommabop asarlar;
- 11) vaqtli matbuot materiallari va h.k.

Oila muhitida farzandlarni kitob bilan tanishtirish ham ota-ona, yoshi kattalar tomonidan ovoz chiqarib o'qishdan boshlanishi kerak. Farzandlarning savodi chiqqandan keyin ham iloji boricha ota-ona va katta yoshli oila a'zolarining ovoz chiqarib kitob o'qishlari oila tarbiyasining eng samarali usuliga aylanishi zarur. SHunga erishish zarurki, kitoblar mutolaasi kunlari bolalar uchun bayram kabi kun bo'lib qolsin. Bunga erisha olish ota-onalarning eng katta yutug'i bo'lgan bo'lardi. Asta-sekin avvallari ota-onalar tomonidan asarlarning o'qib berilishi o'rnini keyinchalik farzandlarning o'zlariga topshirish kerak. Jarayonning samarali bo'lishi quyidagicha yo'l tutilishiga bog'liq:

- 1) ota-ona tomonidan asarlarni maxsus o'qib berishda dastlab bolaning tinglovchi bo'lishga o'rgatish;

- 2) asta-sekin asarlarning ota-ona yoki yoshi katta oila a'zolarining bolalar bilan birgalikda, o'zaro hamkorlikda (muayyan sahifalarni navbatma-navbat) o'qishga erishish;
- 3) o'qilgan asarni oila davrasida jamoa bo'lib muhokama qilish;
- 4) asar yuzasidan o'zaro fikr almashishga erishish.

Xulosa. Oila davrasida farzandlarning badiiy asarlarni mutolaa qilishga bo'lgan qiziqishini jamoa asosda rivojlantirish hamda ularda o'qilgan asarga tanqidiy yondashish, bayon etilgan voqelikdan xulosa chiqarish, qahramonlarning ijobiy fazilatlarini o'zlashtirishga intilish ko'nikmasini tarbiyalash maqsadga muvofiqdir. Ota-ona va oilaning katta yoshli a'zolari o'zlari namuna ko'rsatish orqali bolalarda sekin-asta ularning o'zlari mustaqil ravishda ishtiyoq bilan badiiy asarlarni o'qishga bo'lgan qiziqishlarini oshirishga e'tibor qaratishlari oila tarbiyasida yuksak samaradorlikka erishishni kafolatlaydi. Bolalarning, ayniqsa, katta yoshdagi bolalarning badiiy asarlarni mustaqil o'qishlari maktab ta'limi jarayonida yana mustahkamlanadi. Ammo ota-onalar shu unutmasliklari kerakki, agarda bolalarning badiiy kitoblarni mutolaa qilishlariga oila sharoitida e'tibor qaratilmas, bolalarda bu boradagi dastlabki ko'nikmalar shakllantirilmas ekan, ta'lim muassasalari bu borada hech bir natijaga erisha olmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tarbiya / ota-onalar va murabbiylar uchun entsiklopediya. Tuzuvchi: M.N.Aminov. Mas'ul muhar. A.Majidov. - Toshkent: «O'zbekistonmilliyentsiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2010.
1. XaydarovaShaxloNarzullaevna. Pedagogical Approach To The Preparation The Children Of The Orphanage For Family Life. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 2021. 3(02), 23-27-s.
2. Ermatova Gulnoz Pirimovna 2020. INNOVATIVE EXEMPLARY ABILITIES OF AMIR TEMUR IN THE ORGANIZATIONAL ABILITIES OF YOUTH FORMATION. European Scholar Journal. 1, 4 (Dec. 2020), 12-14.
3. Jabborova D. Object and subject of educational technology. // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. (EJRRES) - Great Britian, 2019. - Vol.7. No.12. - P.158-160. (13.00.00. №1).
4. Azimova M. Pedagogicheskie osnovy ispol'zovaniya razlichnykh narodnykh kul'tur v vospitanii doshkol'nikov. European science, 2020. 2-2 (51).

TA'LIM MUASSASASI (TEXNIKUM)DA O'QUVCHILARDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISH

Shavkat Sayitkasimov,

Do'stlik Abu Ali Ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumi
direktorining yoshlar bilan ishlash bo'yicha o'rinbosari
*“Avlodlarimiz bizdan keyin ham munosib tabiiy muhitda
yashashlari uchun biz tabiatga mehr va e'tibor berishimiz, u
bilan uyg'un bo'lib yashashimiz kerak”.*

Shavkat Mirziyoyev.

Annotatsiya. Ushbu makolada yoshlarda ekologik tarbiyani shakllantirish bugungi kun uchun muhim ahamiyat kasb etishi, bugungi kunda davlatimiz kelajigi bo'lgan yoshlar har tomonlama yuksak bilim va salohiyatga ega, ma'nan yetuk hamda har qanday yot g'oyalarga qarshi kurasha oladigan komil inson bo'lib yetishlari uchun ekologik madaniyatning roli beqiyosligi tahlil etilgan.

Kalit soʻzlar. Yoshlar, ekologiya, ekologik tarbiya, ekologik taʼlim, ekologik muammolar, tabiat muhofazasi, ekologik madaniyat, ekologik qonunchilik.

Annotatsiya. V dannoy state analiziruetsya vajnost formirovaniya ekologicheskogo obrazovaniya sredi molodeji segodnya, nesravnennaya rol ekologicheskoy kultury v sodeystvii molodym lyudyam, kotorye yavlyayutsya budushim nashego gosudarstva, v stanovlenii polnotsennymi lichnostyami s vysokimi znaniyami i potentsialom, duxovno zrelymi i sposobnymi protivostoyat lyubym chужerodnym ideyam.

Klyuchevye slova: Molodej, ekologiya, ekologicheskoe vospitanie, ekologicheskoe obrazovanie, ekologicheskie problemy, oхrana prirody, ekologicheskaya kultura, ekologicheskoe zakonodatelstvo.

Annotation. This article analyzes the importance of forming ecological education among young people today, the incomparable role of ecological culture in helping young people, who are the future of our state today, to become fully-fledged people with high knowledge and potential, spiritually mature and able to fight against any foreign ideas.

Keywords. Youth, ecology, ecological upbringing, environmental education, environmental problems, nature protection, ecological culture, environmental legislation.

Yoshlarda ekologik tarbiyani shakllantirish bugungi kun uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda davlatimiz kelajigi boʻlgan yoshlar har tomonlama yuksak bilim va salohiyatga ega, maʼnan yetuk hamda har qanday yot gʻoyalarga qarshi kurasha oladigan komil inson boʻlib yetishlari uchun ekologik madaniyatning roli beqiyosdir. Mamlakatimizda yoshlarni jismonan sogʻlom, maʼnan yetuk, sogʻlom dunyoqarashli, boy tafakkur va yuksak maʼnaviyatli shaxs sifatida tarbiyalash davlat siyosati darajasiga koʻtarildi. Bugun ekologik muammolarni hal etish, xoʻjalik faoliyatida resurslarni tejovchi va ekologik toza texnologiyalarni joriy qilish, sohaga oid qonunchilikni takomillashtirish, aholining ekologik madaniyatini oshirish, mamlakatimizning noyob tabiatini kelgusi avlodlarga bezavol yetkazish masalalariga alohida eʼtibor qaratilmoqda.

Oʻzbekiston Respublikasi Konstitusiyasi, Oʻzbekiston Respublikasining “Tabiatni muhofaza qilish toʻgʻrisida” gi va “Taʼlim toʻgʻrisida”gi qonunlari hamda boshqa bir qator normativ-huquqiy hujjatlar ekologik taʼlim-tarbiya tizimining huquqiy asoslarini tashkil etadi. Ayniqsa, Oʻzbekiston Respublikasining “Taʼlim toʻgʻrisida” gi qonuni doirasida har tomonlama barkamol, oʻz mutaxassisligi boʻyicha etuk, yetarli darajada ekologik bilim va tafakkurga ega, jamiyat, davlat hamda oila oldida oʻz javobgarligi va masʼuliyatini chuqur his etadigan shaxslarni tarbiyalashda muhim vazifalardandir.

Oʻzbekiston Respublikasi Konstitusiyasining 62-moddasida “Fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda boʻlishga majburlar”, 68-moddasida “Yer, yer osti boyliklari, suv, oʻsimlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy resurslar umummilliy boylikdir, ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muhofazasidadir. Yer qonunda nazarda tutilgan hamda undan oqilona foydalanishni va uni umummilliy boylik sifatida muhofaza qilishni taʼminlovchi shartlar asosida va tartibda xususiy mulk boʻlishi mumkin”¹², deb belgilab qoʻyilgan. Tabiatni muhofaza qilish, ekologik talablarga har doim rioya qilish va ekologik halokatlarning oldini olish davlatimiz ekologik siyosatining asosidir.

Bizni oʻrab turgan tevarak muhitning sanitariya, sogʻliqni saqlash va boshqa ijtimoiy meʼyorlarga muvofiqligini taʼminlash insoniyat kelajagini bardavomligini va ijtimoiy salomatligini belgilaydigan muhim omilga aylanib qoldi. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 15-maydagi “2030 yilgacha boʻlgan davrda aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish konsepsiyasini tasdiqlash toʻgʻrisida” gi PQ-184-sonli Qarori qabul qilindi. Qarorda “aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish boʻyicha koʻrilayotgan chora-tadbirlar samaradorligini yanada oshirish, ushbu yoʻnalishda davlat organlarining fuqarolar, nodavlat notijorat tashkilotlar va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan oʻzaro

¹² Oʻzbekiston Respublikasi Konstitusiyasi. –Toshkent, 2023. 62, 68 – moddalar. //https://lex.uz/docs/6445145.

hamkorlikdagi sa'y-harakatlarini qo'llab-quvvatlash"¹³ belgilandi. Ushbu konsepsiya doirasida professional (kasb-hunar) ta'lim tizimidagi o'quvchilarda ekologik ta'lim va tarbiyani mustahkamlash ko'zda tutilgan..

Texnikum yoshlarida ekologik madaniyatni shakllantirish va rivojlantirishni tashkil etish ekologik barqarorlikni ta'minlash tizimida muhim vazifalardan hisoblanadi. Bu jarayonni tashkil etishda quyidagi vazifalar muhimligini qayd etish lozim:

- Ekologik madaniyatning dolzarbligi o'rganish;
- Texnikum yoshlarida ekologik madaniyatni shakllantirishning ahamiyatini ochib berish;
- Yoshlarni ekologik terrorizm xavfidan ogoh qilish
- Mavzu bo'yicha xulosa va tavsiyalar yozish.

Ekologik madaniyat-tabi'atning rivojlanish qonuniyatlari chuqur anglagan holda unga zarar etkazmay asrab-avaylashdir. Ekologik madaniyat - insonning tabiat va uning ne'matlariga ongli munosabati, ona zamin uchun tabiat muhofazasi borasidagi faol hayotiy nuqtai nazarining shakllanganligi. Aholining yekologik madaniyatini va atrof-muhitga yehtiyotkorona munosabatda bo'lishni shakllantirishga qaratilgan ushbu faoliyat butun insoniyat kelajagi xavfsizligining garovidir. Ekologik madaniyat ongli ravishda atrofimizni o'rab turgan barcha muhitga nisbatan ijobiy munosabatimiz, ya'ni tabiat va atrof-muhitni asrashni oilada, mahallada, ta'lim muassasasida va jamoada shakllanib boradigan qadriyatlarimizdir. Professor A.Saitkasimovning fikricha, "O'quvchi va talabalarning tabiatni muhofaza qilish, biologik xilma-xillikni asrash, atrof-muhitga oqilona munosabatini shakllantirish bo'yicha bilimlarini oshirish borasida ta'lim-tarbiya jarayonlarini samaradorligini kuchaytirish talab etiladi"¹⁴.

Do'stlik Abu Ali ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumida ekologik madaniyatni shakllantirish va rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan ishlar quyidagilardan iborat:

- Texnikumda o'quvchi-yoshlarni ekologik madaniyatni shakllantirish va rivojlantirish bo'yicha texnikum ma'muriyati, o'qituvchilar va guruh murabbiylari tomonidan doimiy targ'ibot ishlari olib boriladi
- Texnikumda Ekologiya xonasi tashkil etilgan va jihozlangan
- Texnikum hududini obodonlashtirish maqsadida guruhlarda kichik hududlarga taqsimlangan, doimiy ravishda obodonlashtirish, daraxtlarni parvarishlash ishlari olib boriladi;
- Ekologiyaga oid sanalarda turli targ'ibot tadbirlari olib boriladi, jumladan texnikumning hovlisida barcha guruhlarini qamrab olgan holda o'quvchilar tomonidan Plakatlar chizish tashkil qilinadi
- Texnikim hududida ko'chatlar etishtirish uchun ajratilgan hududda 6 turdagi manzarali ko'chatlar parvarishlanmoqda
- Texnikumda an'anaviy "Gul sayli" tadbirlari tashkil etilib kelinadi.

Mazkur amaliy jarayonlarni hosilasi sifatida quyidagi konstruktiv yechimlar vujudga keladi:

- Ekologik savodxonlikni rivojlantirish
- o'quvchilarga ishonchli va yolg'on axborotni ajrata olish ko'nikmasini shakllantirish.
- o'quvchi-yoshlarni huquqiy ongini yuksaltirish.
- Daxldorlikni oshirish.
- "Tabiatga mehr-kelgusi avlod uchun sog'lom tabiat" shioriga amal qilish.

¹³ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 15-maydagi "2030 yilgacha bo'lgan davrda aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi PQ-184-sonli Qarori. <https://lex.uz/uz/docs/-7528761>

¹⁴ Сaitкасимов А. Экологик барқарорлик ва фуқаролик масъулияти. //Экологик барқарорлик ва ёшлар тарбияси. Илмий-амалий конференция мақолалар тўплами. Жиззах, 2016 й. –Б. 25.

- tanqidiy fikrlashni kuchaytirish
- Turli targ'ibot tadbirlarida o'quvchilarga berilgan har bir axborotni mustaqil tahlil qilish, savol qo'yish va anglash madaniyatini o'rgatish.
- ijtimoiy tarmoqlarda sog'lom foydalanish
- yoshlarni o'zlari ham ijobiy, sog'lom g'oyalarni tarqatishga rag'batlantirish.
- Kasbiy ta'lim tashkilotlarining rasmiy sahifalarida ekologik madaniyatni yuksaltirib borish maqsadida qiziqarli postlar berib borish.

Atrof-tabiiy muhitni muhofaza qilish, aholi salomatligini saqlash faqatgina davlat va jamoat tashkilotlarining vazifasi bo'lib qolishi kerak emas, balki har bir fuqaroning burchiga aylanmog'i zarur. Eng muhimi yoshlar ongiga "Tabiat-bu men va sen, biz yashaydigan makon, tabiat-bu yer kurrasi mavjudotlari yashaydigan yagona zamin, shunday ekan, ona tabiatimiz bizni boqadi" degan ezgu tushunchani singdirmog'imiz lozim. Shundagina biz shunday dunyoqarash bilan hayotni ekologik jihatdan yaxshilashga erishishimiz mumkin. X.Riskulovning ta'kidlashicha, "Yashash muhiti, tabiat ekologiya va ma'naviyat bir-biridan ajralmasdir. Ona tabiatni asrab-avaylash va uni asl go'zalligicha kelajak avlodlarga yetkazish har birimizning insoniy burchimiz hisoblanadi"¹⁵.

Yoshlarni ekologik madaniyatini oshirishda quyidagi usullardan foydalanish muhim ahamiyatga ega:

- Yoshlar ishtirokida ekologiyaga oid mavzularda seminar-treninglar, konferensiyalar tashkil etish;
- Ekobog'lar tashkil etish, ekologik hasharlar, aksiyalar o'tkazish va yoshlarni keng jalb qilish;
- Ekologik mavzularda tanlovlar, ekomarafonlar tashkil qilish;
- Ekologik adabiyotlar ko'rgazmalarini tashkil qilish;
- "Ta'lim muassasa-o'quvchi-oila-jamiat" tamoyili orqali ekologik madaniyatni shakllantirish;
- Targ'ibot bannerlari va Reklamalar joylashtirish;
- Ta'lim muassasalarida ekologik to'garaklar tashkil etish;
- Ekoturizmni rivojlantirish maqsadida Ekologik sayohatlar uyushtirish;
- yoshlarda Ekologik immunitetni paydo qilish;
- ekologik sanalarda tadbirlar tashkil qilish;
- tashkil qilingan tadbirlarni OAV va ijtimoiy tarmoqlarda yoritib borish

Misol uchun 5 iyun-Xalqaro atrof muhitni muhofaza qilish kuniga bag'ishlangan yoshlarni ekologik madaniyati, dunyoqarashi, bilim va mas'uliyatini oshirib borish bilan bog'liq ekologik haftalik doirasida o'tkazish; Bunda: ekologik mavzudagi ko'garmallar, Gullar sayli, o'quvchilarning ijod namunalari, "Qushlar bayrami", "Eng namunali biriktirilgan hudud" bellashuvlari, o'quvchilarining badiiy chiqishlarini tashkil qilish;

Tabiatni va atrof-muhitni muhofaza etish masalasida eng to'g'ri yo'llardan biri odamlarning, xalqlar va millatlarning ma'naviyatini yuksaltirish, jamiyat taraqqiyotining ma'naviy omillarini kuchaytirishdir. Har bir ota-ona farzandlariga tabiatni sevishtirish, ardoqlash, yerga, tuproqqa mehr qo'yishni, o'simligu jonivorlarni ardoqlashni, vijdon, iymon, e'tiqod ishi ularoq o'rgatmog'i zarur. Yoshlarda ekologik ong va madaniyatni tarbiyalashda oila, ta'lim muassasalari, mahallalarda, jamoat joylarida olib borilayotgan ta'lim-tarbiya ishlarining, ma'naviy-ma'rifiy saboqlar va tadbirlarning ahamiyati beqiyos. Tadqiqotchi N.Asadovanning ta'kidlashicha, "yoshlarga ekologik bilim berish orqali ularni ekologik madaniyatni shakllantirish bugungi kunning dolzarb masalasidir"¹⁶.

¹⁵ Riskulov X. Экологик барқарорликни асосий негизи. // "Science and Education" Scientific Journal. www.openscience.uz. July 2024. Volume 5 Issue 7. –P. 33.

¹⁶ Асадова Н. Ёшлар экологик маданиятини шакллантиришнинг айрим масалалари. //Scientific progress. Volume 2, Issue 6, 2021. –P. 421.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, atrof-tabiiy muhitni muhofaza qilish, aholi salomatligini saqlash faqatgina davlat va jamoat tashkilotlarining vazifasi bo'lib qolishi kerak emas, balki har bir fuqaroning burchiga aylanmog'i zarur. Eng muhimi biz yoshlar ongiga "Tabiat-bu men va sen, biz yashaydigan makon, tabiat-bu yer kurrasi mavjudotlari yashaydigan yagona zamin, shunday ekan, ona tabiatimiz bizni boqadi" degan ezgu tushunchani singdirmog'imiz lozim. Shundagina biz shunday dunyoqarash bilan hayotni ekologik jihatdan yaxshilashga erishishimiz mumkin.

Atrof muhitni muhofaza qilish, ona tabiat musaffoligini asrab-avaylash, suvdan oqilona foydalanish, yashil hududlarni kengaytirish, aholi, ayniqsa, yosh avlod qalbida ona tabiatga muhabbatni, ongiga ekologik tarbiya va madaniyatni chuqurroq singdirish, umuman, bu boradagi ishlar samaradorligini oshirishga munosib hissa qo'shish har birimizning burchimiz ekanligini aslo unutmaylik.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. -Toshkent, 2023. 62, 68 - moddalar. <https://lex.uz/docs/6445145>.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 15-maydagi "2030 yilgacha bo'lgan davrda aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi PQ-184-sonli Qarori. <https://lex.uz/uz/docs/-7528761>

3. Саиткасимов А. Экологик барқарорлик ва фуқаролик масъулияти. //Экологик барқарорлик ва ёшлар тарбияси. Илмий-амалий конференция мақолалар тўплами. Жиззах, 2016 й. -Б. 25.

4. Рискулов Х. Экологик барқарорликни асосий негизи. //"Science and Education" Scientific Journal. www.openscience.uz. July 2024. Volume 5 Issue 7. -P. 33.

5. Асадова Н. Ёшлар экологик маданиятини шакллантиришнинг айрим масалалари. //Scientific progress. Volume 2, Issue 6, 2021. -P. 421.

YOSHLAR IJTIMOIIY FAOLLIGINI OSHIRISHDA MILLIY G'OYA TARG'IBOTINING TUTGAN O'RNI

Adhamqulov Egamnazar

*JDPU Tarix fakulteti Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi
yo'nalishi 4-bosqich talabasi*

Annotasiya: Mazkur maqolada globallashuv davridagi g'oyaviy-mafkuraviy ta'sirlar ortib borishi sharoitida yoshlar, xususan, uyushmagan yoshlar bilan ishlash, ularda mustahkam hayotiy pozitsiyani shakllantirish, jamiyat hayotiga daxldorlik tuyg'ularini rivojlantirishda ma'naviy-ma'rifiy chora-tadbirlarning o'rni hamda ta'lim-tarbiyada yoshlar qatlamlariga munosabatda ilmiy-tadqiqiy jihatlariga e'tibor qaratish lozimligiga urg'u beriladi.

Kalit so'zlar: yoshlar, uyushmagan yoshlar, ta'lim, tarbiya, g'oya, mafkura, olomon madaniyati, fuqarolik jamiyati, daxldorlik, globallashuv.

Аннотация: В данной статье освещается роль духовно-воспитательных мероприятий в работе с молодежью, в частности, неорганизованной молодежью, формировании у них прочной жизненной позиции, развитии чувства сопричастности к жизни общества в условиях усиления идеологических и идеологических воздействий. в эпоху глобализации. Кроме того, акцент делается на необходимости уделять внимание научно-исследовательским аспектам применительно к молодежным группам в образовании.

Ключевые слова: молодежь, неорганизованная молодежь, образование, воспитание, идея, идеология, массовая культура, гражданское общество, вовлеченность, глобализация.

Annotation: This article highlights the role of spiritual and educational measures in working with young people, in particular, unorganized youth, forming a strong life position in them, and developing a sense of involvement in the life of society in the context of increasing ideological and ideological influences in the era of globalization. In addition, emphasis is placed on the need to pay attention to scientific and research aspects in relation to youth groups in education.

Keywords: youth, unorganized youth, education, upbringing, idea, ideology, mass culture, civil society, involvement, globalization.

Sharq tamadduniga xos bo'lgan "ta'lim va tarbiya yaxlit jarayondir" degan tamoyil asrlar davomida jamiyat taraqqiyotining ma'naviy poydevori bo'lib kelgan. Ya'ni bilim berish faqat ma'lumot uzatish bilan cheklanmay, shaxsning axloqiy kamoloti, dunyoqarashi va ijtimoiy mas'uliyatini shakllantirish bilan uyg'un holda qaralgan. Shu bois davlat boshqaruvi, ijtimoiy munosabatlar va turli sohalarida amalga oshirilgan islohotlar zamirida hamisha ma'naviy-axloqiy mezonlar ustuvor ahamiyat kasb etgan.

XX asrning so'nggi choragi esa insoniyat tarixida tub burilishlar davri sifatida namoyon bo'ldi. Dunyo siyosiy xaritasida yangi mustaqil davlatlar paydo bo'ldi, ko'plab millat va elatlar o'z taqdirini o'zi belgilash imkoniyatiga ega bo'ldi. Bu jarayon milliy davlatchilik g'oyasining mustahkamlanishi va suveren taraqqiyot yo'lini tanlash bilan xarakterlandi.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, o'z oldiga demokratik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati barpo etishni strategik maqsad sifatida qo'ydi. Bunda xalqaro huquq normalari va demokratik tamoyillar ustuvorligi tan olindi. Ayni paytda, amalga oshirilayotgan islohotlar milliy qadriyatlar hamda umuminsoniy tamoyillar uyg'unligiga tayangan holda shakllantirildi. Demokratiyani rivojlantirish faqat institusional o'zgarishlar bilan emas, balki jamiyat ongida demokratik madaniyatni qaror toptirish bilan chambarchas bog'liq ekani alohida ta'kidlandi.

Zero, demokratik qadriyatlar hayotning turli sohalarida samarali namoyon bo'lishi, avvalo, fuqarolarning ularni qay darajada anglashi va qabul qilishiga bog'liq. Shu nuqtai nazardan, aholisining salmoqli qismi yoshlardan iborat bo'lgan O'zbekiston sharoitida yosh avlodning zamonaviy dunyoqarashini shakllantirish strategik ahamiyat kasb etadi. Bu esa ta'lim va tarbiya tizimining mazmunan boyitilishi, uning g'oyaviy-ma'naviy asoslarini mustahkamlash orqali amalga oshadi.

Mamlakatning iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, g'oyaviy-mafkuraviy negizlari tubdan o'zgardi. Buni yoshlar dastlab qanday qabul qiladi? Ularning bunga tayyorgarlik darajasi qanday edi? Chunki mamlakatdagi bozor iqtisodi bilan bog'liq yangicha tartibotlar va qadriyatlar ularning ongi va tafakkuri, qarashlarining tubdan o'zgarishiga asos yaratdi. Ularning ijtimoiy-ma'naviy qiyofasi ham o'zgarishi tabiiy ehtiyojga aylandi[2;6].

Yosh avlod uchun hayotiy ideallarning manbasini to'g'ri belgilash, qaysi g'oya va qadriyatlarga tayanishni anglash masalasi bugungi kunda alohida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki aynan shu jarayon orqali yoshlarda ijtimoiy mas'uliyat, fuqarolik burchi va daxldorlik tuyg'usi shakllanadi. Qanday maqsadga intilmoq kerak, qaysi g'oyalar ustuvor bo'lishi zarur, degan savollarga aniq va asosli javob berish jamiyat taraqqiyotining muhim shartidir.

Shu nuqtai nazardan, mamlakatimizda mustaqillikning ilk yillaridanoq ta'lim tizimini tubdan yangilashga qaratilgan keng qamrovli islohotlar amalga oshirildi. Bu islohotlarning asosiy maqsadi - yoshlarning ijtimoiy-ma'naviy qiyofasini shakllantirish, ularning oldimizga qo'yilgan strategik maqsad va vazifalar mazmun-mohiyatini teran anglashlariga erishishdan iborat edi. Ana shu jarayonda oila, mahalla va ta'lim muassasalari o'rtasidagi uzviy hamkorlikka alohida e'tibor qaratildi. Chunki tarbiya faqat maktab devorlari ichida kechadigan jarayon emas, balki jamiyatning barcha bo'g'inlarini qamrab oladigan tizimli faoliyatdir.

Demokratik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etish istiqboli ko'p jihatdan yoshlarning bilim va tafakkur salohiyatiga bog'liq. Zamonaviy bilimlarni puxta egallagan, turli buzg'unchi va vayronkor g'oyalarga qarshi mustahkam mafkuraviy immunitetga ega bo'lgan, mas'uliyat va daxldorlik hissi shakllangan yoshlarga jamiyat taraqqiyotining ishonchli tayanchiga aylana oladi. Ayniqsa, globallashuv sharoitida axborot oqimining kuchayishi, g'oyaviy ta'sirlar ko'lamining kengayishi har bir fuqarodan ogohlik va umumdavlat manfaatlari yo'lida hamjihatlikda harakat qilishni talab etmoqda. Ana shu uzviylik va izchillik ta'minlangan taqdirdagina yosh avlodning barkamol va faol fuqaro sifatida kamol topishiga erishish mumkin.

Prezidentimiz tashabbusi bilan ta'lim jarayonida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohatlar, ta'lim muassasalari moddiy-texnik bazasining modernizasiya qilinishi va yoshlarimiz zamonaviy ma'naviy qiyofasi shakllantirilishining muhim omillaridan biri sifatida axborot texnologiyalari va xorijiy tillarni o'zlashtirish borasida maxsus qaror va farmonlar, hukumat dasturlarining hayotga tadbqiq etilishi diqqatga sazovordir. Ayniqsa, mafkuraviy immunitetni mustahkamlash, turli buzg'unchi g'oyalarga qarshi kurashish, globallashuv taqdim etayotgan yutuqlardan to'g'ri va samarali foydalanish masalasida axborot texnologiyalarini o'zlashtirish va xorijiy tillarni o'rganish hozirgi zamon kishisi uchun juda muhimdir.

Mamlakatimiz ravnaqi va barqaror taraqqiyoti ko'p jihatdan kelajak egalari bo'lgan yoshlarning qay darajada yuksak axloqiy tarbiyalanganligi, zamonaviy bilimlar bilan qurollantirilganligi hamda vatanparvarlik ruhida voyaga yetganligiga bog'liqdir. Ayniqsa, bugungi globallashuv davrida yoshlar tarbiyasi yanada dolzarb masalaga aylangan. Zero, "Dunyodagi ayrim siyosiy markazlar tomonidan ba'zi hududlarda sun'iy ravishda beqaror vaziyat yuzaga keltirilmoqda, norozilik kayfiyatlari avj oldirilmoqda"[1;296]. Shaxs sifatida shakllanishga kuchli ta'sir ko'rsatuvchi ijtimoiy muhit, uning turli ma'lumotlar qurshovida qolayotganligi individning kelgusi hayotiy mo'ljallarini belgilashda hal qiluvchi rol o'ynamoqda. Ya'ni, bugungi kun axborotlarining mazmuni va mohiyati individning shaxs bo'lib shakllanishiga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, "Turli mafkuraviy poligonlar ta'sirida yuz berayotgan hatarli jarayonlar mohiyatini anglash darajasi pastligi, bu haqda zarur bilim va yaxlit tasavvurning shakllanmaganligi esa, ushbu yo'nalishdagi tahdidlarga qarshi kurash va jamiyatimizni g'oyasizlashish xavfsidan saqlashga qaratilgan ishlarni takomillashtirish vazifasini o'rta qo'yimoqda"[1;294]. Yuqoridagi qarorda mahallalarda uyushmagan yoshlar bilan ishlash, ushbu toifani ijtimoiy-iqtisodiy faollashtirishda jamoat tashkilotlari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish, xalqimizning tarixiy merosi, urf-odatlar va milliy tarbiya an'alarini asrab-avaylash, keng aholi qatlamlari, ayniqsa, yoshlarimiz o'rtasida dinlararo bag'rikenglik, millatlararo totuvlik va o'zaro mehr-oqibat muhitini mustahkamlash bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqish va joriy etish kabi vazifalar ham belgilab berildi.

Madaniy-ma'rifiy tadbirlarni samarali tashkil etishda yoshlar bilan ishlashning o'ziga xos ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini inobatga olish muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, yoshlar bir xil qarash va ehtiyojlarga ega bo'lgan yagona qatlam emas. Ularning yoshga doir guruhlariga ajralishi, turmush tarzi, qiziqishlari, dunyoqarashi va hayotiy maqsadlari turlicha shakllanadi. Shu bois yoshlarga oid tashabbus va loyihalarni ishlab chiqishda ularning ichki ehtiyojlari, orzu-intilishlari hamda zamonaviy muammolariga aynan ular nigohidan yondashish talab etiladi. Aks holda tarbiyaviy ta'sir kutilgan samarani bermasligi mumkin.

Ayniqsa, uyushmagan yoshlar qatlami bilan ishlashda ta'sirchan va zamonaviy usullarni qo'llash zarur. Ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, jamiyat hayotiga jalb etish va ijtimoiy faolligini oshirish jarayonida salbiy ta'sir ko'rsatayotgan omillarni chuqur tahlil qilish lozim. Bugungi axborotlashgan jamiyatda "olomon madaniyati", yengil-yelpi g'oyalar va buzg'unchi mafkura turli kommunikasiya vositalari orqali tez tarqalmoqda. Shu nuqtai nazardan, qarshi kurashishda ham zamonaviy axborot maydoni imkoniyatlaridan oqilona foydalanish maqsadga muvofiq.

Xulosa sifatida ta’kidlash joizki, milliy g’oyani targ’ib etish, yoshlarda siyosiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirish, vatanparvarlik ruhini mustahkamlash demokratik ta’lim tizimining uzviy tarkibiy qismi hisoblanadi. Zero, demokratik jamiyatni barpo etish faqat huquqiy mexanizmlar yoki institusional islohotlar bilangina emas, balki fuqarolarning ongi, qarashlari va qadriyatlar tizimi orqali amalga oshadi. Shu ma’noda ta’lim tizimi jamiyat taraqqiyotining strategik tayanchi vazifasini bajaradi.

Adabiyotlar:

1.Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. - Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021.

2.Ergashev I. Zamondosh yoshlar qiyofasi// Axborot asrida ta’lim-tarbiya.- Toshkent: Akademnashr, 2012.

IMOM G‘AZZOLIYNING TASAVVUFSHUNOSLIK MAKTABI RIVOJIGA QO‘SHGAN HISSASI

Tuyg‘unova Dinora Xoliqul qizi

Jizzax viloyati Sh.Rashidov tumani 28-maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Imom G‘azzoliyning tasavvufshunoslik maktabi rivojiga qo‘shgan hissasi tahlil qilinib, allomaning qarashlari nafaqat islom falsafasi va tasavvuf tafakkurining shakllanishida, balki inson ma’naviyatini yuksaltirishga qaratilgan umuminsoniy g‘oyalarning rivojida ham muhim o‘rin egallashi bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: Imom G‘azzoliy, tasavvuf, so‘fiylik, shariat va tariqat, tavba, sabr, shukr, xavf, rajo (umid), faqr, zuhd, tavhid, tavakkul, muhabbat va shavq, qalbini poklash, axloqiy fazilat va boshqalar.

Аннотация: В данной статье анализируется вклад имама Газали в развитие суфийской школы и показывается, что взгляды ученого играют важную роль не только в формировании исламской философии и суфийской мысли, но и в развитии универсальных идей, направленных на повышение духовности человека.

Ключевые слова: имам Газали, суфизм, шариат и тарикат, покаяние, терпение, благодарность, опасность, надежда, бедность, аскетизм, монотеизм, доверие, любовь и страсть, очищение сердца, нравственная добродетель и др.

Abstract: This article analyzes Imam Ghazali's contribution to the development of the Sufi school and demonstrates that the scholar's views play a significant role not only in the formation of Islamic philosophy and Sufi thought, but also in the development of universal ideas aimed at enhancing human spirituality.

Keywords: Imam Ghazali, Sufism, Sharia and Tariqah, repentance, patience, gratitude, danger, hope, poverty, asceticism, monotheism, trust, love and passion, purification of the heart, moral virtue, etc.

Mustaqil taraqqiyot yo‘liga qadam qo‘ygan mamlakatimizda xalqimizning o‘z taqdirini o‘zi belgilashga bo‘lgan qat’iy irodasi, milliy o‘zlikni anglashga intilishi hamda demokratik tamoyillarni hayotga tatbiq etishga bo‘lgan sa’y-harakatlari yanada mustahkamlanmoqda. Shu bilan birga, insonni oliy qadriyat sifatida e’tirof etish, uning huquq va erkinliklarini himoya qilish masalasi davlat va jamiyat taraqqiyotining asosiy mezonlaridan biriga aylandi. Bu jarayonlar O‘zbekistonning barqaror rivojlanishi va kelajak istiqbolini belgilab beruvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Ayniqsa, mustaqillik davrida milliy meros va ma’naviy qadriyatlarga bo‘lgan munosabat tubdan yangilandi. Ilgari yetarlicha o‘rganilmagan yoki cheklangan holda talqin etilgan ko‘plab ma’naviy manbalar qayta kashf etildi. Shu ma’noda, o‘zbek xalqining milliy-

diniy merosida alohida o‘rin tutgan tasavvuf ta’limotini ilmiy jihatdan o‘rganish va tadqiq etish imkoniyatiga keng yo‘l ochildi.

Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab O‘zbekistonda tasavvuf ilmini tizimli ravishda o‘rganishga qaratilgan yangi ilmiy yo‘nalish - milliy tasavvufshunoslik maktabi shakllana boshladi. Bu jarayon mamlakatda ma’naviy merosni qayta baholash va milliy qadriyatlarni tiklash siyosati bilan uzviy bog‘liq holda rivojlandi.

Bu jarayonda buyuk allomalarning ilmiy, falsafiy va ma’naviy merosini ilmiy asosda tadqiq etish, uni keng jamoatchilikka yetkazish va yosh avlod ongiga singdirish muhim vazifalardan biriga aylanmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “buyuk tarixda hech narsa izsiz ketmaydi. U xalqlarning qonida, tarixiy xotirasida saqlanadi va amaliy ishlarida namoyon bo‘ladi. Shuning uchun ham u qudratlidir. Tarixiy merosni asrab-avaylash, o‘rganish va avlodlardan avlodlarga qoldirish davlatimiz siyosatining eng muhim ustuvor yo‘nalishlaridan biridir”.[1]

O‘zbek tasavvufshunoslik maktabining shakllanishi va rivojida bir qator taniqli olimlarning xizmatlari alohida ahamiyatga ega. Xususan, N.Komilov, I.Haqqulov, O.Usmon, G.Navro‘zova, S.Olim, A.Sh.Juzjoniy, S.Rafiddinov, R.Nosirov, I.Ostonaqulov kabi tadqiqotchilar tasavvuf tarixi, tariqatlar falsafasi, shuningdek, tasavvuf adabiyotining nazariy va badiiy jihatlarini chuqur o‘rganishga munosib hissa qo‘shdilar. Ularning ilmiy izlanishlari natijasida tasavvuf ta’limotining mazmun-mohiyati, uning inson ma’naviyatini shakllantirishdagi o‘rni hamda milliy madaniy meros bilan bog‘liq jihatlari kengroq yoritildi.

Yurtimizda Imom G‘azzoliy nomi ilm ahli uchun begona emas. So‘nggi yillarda uning “Kimiyo saodat” asari Mahkam Mahmudov va Sayfiddin Sayfulloh tomonidan tarjima va nashr qilindi, mashhur “Ihyo ul-ulum ad-din” kitobidan bir necha qismi tarjima qilinib, alohida kitob va risolalar holida chop etilmoqda. Shuningdek, O‘zFA I.Mo‘minov nomidagi Falsafa va huquq instituti olimlari tomonidan chop etilgan “Jahon falsafasi tarixidan lavhalar” monografiyasida Imom G‘azzoliyning hayoti va falsafiy qarashlari haqida qisqa ma’lumotlar berilgan.[2]

So‘z boshida G‘azzoliyning ilmiy merosi inson ma’naviyatini yuksaltirish, axloqiy tarbiya va ruhiy poklanish g‘oyalari targ‘ib etuvchi muhim manba sifatida baholagan. Natijada “Mukoshafat ul-qulub” nafaqat diniy-axloqiy asar sifatida, balki inson qalbi va ma’naviy kamolot masalalarini yorituvchi muhim ma’rifiy manba sifatida qayd etgan.

Shu bilan birga, tasavvuf ilmini o‘rganish va uning mazmun-mohiyatini ochib berishda taniqli olim, filologiya fanlari doktori Najmiddin Komilovning ilmiy ishlari alohida ahamiyat kasb etadi. Uning ikki jildidan iborat “Tasavvuf” asari mazkur sohada yaratilgan fundamental tadqiqotlardan biri sifatida e’tirof etiladi. Mazkur asarda tasavvuf ta’limotining tarixiy rivojlanishi, nazariy asoslari va ma’naviy-falsafiy mazmuni keng qamrovda tahlil qilingan.

Ayniqsa, muallif tasavvuf ta’limotining mohiyatini yoritishda islom mutafakkirlarining boy ilmiy merosiga tayanadi. Xususan, buyuk alloma Imom G‘azzoliyning asarlari tadqiqotda muhim manba sifatida keng qo‘llanilgan. Ushbu asarlar orqali tasavvufning inson ma’naviyatini yuksaltirishdagi o‘rni, ruhiy kamolotga erishish yo‘llari hamda axloqiy poklanish g‘oyalari chuqur va asosli tarzda talqin qilingan.

Professor Hamidjon Homidiy qalamiga mansub “Ko‘hna Sharq darg‘alari” hamda “Tasavvuf allomalari” kitoblaridan ham Imom G‘azzoliy hayoti va faoliyati haqida birlamchi ma’lumotga ega bo‘lish imkoni bor.[3] Ushbu ishlarning ahamiyatini inkor etmagan holda, aytish joyizki, Imom G‘azzoliy haqida o‘zbek tilida biror fundamental tadqiqot yaratilganicha yo‘q. Holbuki, Miraziz A‘zam qayd qilib o‘tganidek, “G‘azzoliy qisqa 53 yillik umri davomida 100ga yaqin asar yozib qoldirgan. Ular islom dinining turli tarmoqlariga taalluqli bo‘lib, dalillar qamrovi jihatidan juda katta miqyosga ega. Mazkur asarlar tafsir, hadis, tarix, falsafa, fiqh, tasavvuf va irfon olimlari uchungina emas, oddiy odamlar uchun ham muhim ahamiyatga egadir. Chunonchi faqihlar G‘azzoliyning «Basit», «Vajiz», «Vosit» kabi asarlaridan, mufasssirlar, kalom ilmining olimlari “Qavoid al-aqoid”, “Ar-risolat al-qudsiya”,

“Al-iqtisod fil-e’tiqod” singari kitoblaridan, mutasavviflar va umuman barcha haqiqat oshiqhlari “Ihyo ulum ad-din” nomli buyuk asaridan bahramand bo’lsalar, katta ruhiy quvonchni boshdan kechiradilar”. [4]

G’azzoliy faoliyat yuritgan davrgacha islom tafakkurida tasavvuf va kalom o’rtasida muayyan ziddiyatli munosabatlar mavjud edi. Bu ikki yo’nalish bir-biriga nisbatan tanqidiy va ba’zan murosasiz pozitsiyada turgani kuzatiladi. So’fiylar, odatda, dinning zohiriy qoidalari va marosimlariga asoslangan muomala ilmiga tanqidiy munosabat bildirib, insonning ichki poklanishi va ruhiy kamolotiga ko’proq e’tibor qaratar edilar. Ular haqiqiy ma’rifatga yetishishni qalb pokligi, ruhiy tajriba va botiniy mushohada orqali amalga oshadi, deb hisoblardilar.

Boshqa tomondan, kalom ilmi vakillari esa diniy aqidalarni mantiqiy va ratsional usullar orqali asoslashga intilgan holda, so’fiylikdagi kashf, mukoshafa va mujohada kabi irratsional bilish usullariga shubha bilan qarar edilar. Ular bu kabi ruhiy tajribalarni ba’zan bid’at yoki asossiz qarashlar sifatida baholashga moyil bo’lgan. Shu sababli, tasavvuf va kalom o’rtasida ma’lum darajada g’oyaviy qarama-qarshilik yuzaga kelgan.

Ana shunday sharoitda G’azzoliy o’z ilmiy va falsafiy faoliyati orqali bu ikki yo’nalish o’rtasida muayyan uyg’unlik yaratishga harakat qildi. U o’z asarlarida tasavvuf ta’limotini islom shariati tamoyillari bilan muvofiqlashtirishga alohida ahamiyat berdi.

Avgust Toluk fikricha, “G’azzoliy qalbidagi barcha ezguliklarni, aziz va yuksak tuyg’ularni, boy ilmi va pok amallarini Muhammad diniga bag’ishladi. U Aristotel falsafasi va so’fiylarning tariqatlarida mavjud eng aziz g’oyalar islom ilohiyotida borligini ko’rsatib berdi”. [5]

G’azzoliy tomonidan ilgari surilgan tasavvufiy ta’limot shariat va tariqat o’rtasidagi muvozanatni ta’minlashga qaratilgan mo’tadil qarashlar tizimi sifatida namoyon bo’ladi. U tasavvufni dinning zohiriy qoidalariga qarshi qo’ymay, aksincha, ularni ma’naviy jihatdan boyituvchi va inson qalbini poklashga xizmat qiluvchi yo’l sifatida talqin etadi. Shu jihatdan uning fikrlari ilk tasavvuf namoyandalari bo’lgan Junayd Bag’dodiy, Horis Muhosibiy va Amr Makkiy kabi mashhur so’fiylarning qarashlari bilan muayyan uyg’unlik kasb etadi. Biroq G’azzoliy tasavvufni mutlaq va tanqiddan xoli ta’limot sifatida qabul qilmagan. U barcha so’fiylar bir xil darajada haqiqat yo’lida, deb hisoblamaydi va ularning barcha fikrlari haqiqat mezonlariga to’liq javob beradi, degan qarashni qo’llab-quvvatlamaydi. Aksincha, u tasavvuf nomidan noto’g’ri foydalanish holatlarini keskin tanqid qiladi.

Xususan, uning mashhur “Ihyo ulum ad-din” asarida mehnat qilishdan qochib, xonaqohlarda faqat ibodat bilan mashg’ul bo’lib yashashni odat qilgan, tirikchiligini esa boshqalarning xayr-ehsoni hisobiga yuritishga uringan ayrim so’fiylar tanqid ostiga olinadi. G’azzoliy bunday holatlarni haqiqiy tasavvuf ruhiga zid deb baholaydi. Uning fikricha, mehnatsiz va mas’uliyatsiz hayot tarzi inson sha’nini kamsitadi va bunday holat aslida ruhiy kamolot yo’li emas, balki ijtimoiy jihatdan ham qabul qilib bo’lmaydigan holatdir. Shu bois u bu kabi holatlarni hatto sharmandali gadoylik darajasiga tushib qolish deb baholaydi. Shu tariqa, G’azzoliy tasavvufni ham ma’naviy kamolot, ham ijtimoiy mas’uliyat bilan uyg’un holda talqin qilishga intiladi.

G’azzoliy tasavvuf va irfonda falsafa ilmining yutuqlarini dadillik bilan qo’lladi. Masalan, “Ihyo ulum ad-din” kitobida nafs haqidagi fikrlari falsafiy ohang juda kuchli. Shuningdek, mantiqiy qonunlarni shariatda qo’llagani kabi, shariat rasm-rusumlarini so’fiylik ma’nolari bilan boyitdi. Alisher Navoiy “Nasoyim ul-muhabbat”da yozishicha, G’azzoliyning “Javohir ul-Qur’on” va “Mishkot ul-anvor” asarlari atoqli avliyolar, so’fiylarning xonaqohlarida asosiy saboq kitoblaridan hisoblangan. [6] “Kimiyo saodat” kitobi esa o’zbek tiliga tarjima qilib nashr etildi. “Ihyo ulum ad-din” kitobidan bir nech qismi o’zbek tiliga tarjima qilinib, alohida kitob holiga nashr etildi. [7]

G’azzoliy faoliyat yuritgan davrgacha tasavvuf va rasmiy shariat doirasi o’rtasida muayyan ziddiyatlar mavjud edi. Ayrim ulamolar tasavvufni islom ta’limotiga muqobil yoki undan chetga chiqqan yo’nalish sifatida baholagan bo’lsalar, so’fiylar esa dinning botiniy,

ma'naviy jihatlariga alohida urg'u berishgan. Ana shunday murakkab vaziyatda G'azzoliy o'z asarlari orqali tasavvuf islomga qarshi qo'yilgan ta'limot emas, balki islom madaniyati va ma'naviy muhitining o'zida shakllangan irfoniya-ma'rifiy hodisa ekanini ilmiy asoslarda izohlab bergan.

G'azzoliy mutaassiblikni keskin qoralab, diniy hamda mazhabiy bag'rikenglikni jamiyat taraqqiyoti uchun muhim omil sifatida baholaydi. Uning qarashlariga ko'ra, haqiqiy tasavvuf inson qalbini poklash, axloqiy kamolotga erishish va ruhiy tarbiyani mustahkamlashga qaratilgan ta'limotdir. Biroq bu amallar shariat qoidalariga muvofiq kelgan taqdirdagina insonni najotga yetaklovchi omilga aylanadi degan xulosaga kelgan.

G'azzoliyning mashhur "Ihyo ulum ad-din" asarida bu g'oyalar keng yoritilgan. Asarning uchinchi qismi "Muhlikot", ya'ni "Halokatga yetaklovchi amallar" deb nomlanib, unda inson qalbi va uning ma'naviy holati chuqur tahlil qilinadi. Muallif munofiqlik, yolg'onchilik, takabburlik, chaqimchilik, ilmga amal qilmaslik, mayxo'rlik, hasad, boylikka haddan tashqari ruju qo'yish va til ofatlari kabi illatlar inson qalbini qotirib, uni halokatga yetaklovchi omillar sifatida tanqid qiladi.

Shu bilan birga, G'azzoliy insonni ma'naviy kamolotga yetaklovchi fazilatlar haqida ham so'z yuritadi. Uning ta'limotiga ko'ra, soliq avvalo tavba maqomidan boshlab, sabr, shukr, xavf, rajo (umid), faqr, zuhd, tavhid, tavakkul, muhabbat va shavq kabi ruhiy manzillarni bosib o'tishi orqali ichki erkinlik va ma'naviy saodatga erishadi.

Xulosa qilib aytganda, G'azzoliy tasavvuf ta'limotini inson ma'naviy kamolotini ta'minlovchi, uni haqiqatni anglashga yo'naltiruvchi va jaholat hamda gumrohlikdan asraydigan muhim ruhiy-axloqiy yo'l sifatida talqin qiladi. U tasavvufni faqatgina mistik tajriba yoki alohida ruhiy amaliyot sifatida emas, balki inson qalbini poklash, axloqiy fazilatlarni mustahkamlash va haqiqiy ma'rifatga yetishishga xizmat qiluvchi tarbiyaviy tizim sifatida ko'radi. Uning qarashlari nafaqat islom falsafasi va tasavvuf tafakkurining shakllanishida, balki inson ma'naviyatini yuksaltirishga qaratilgan umuminsoniy g'oyalarning rivojida ham muhim o'rin egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мирзиёев.Ш.М.Миллий тараққиёт йўлимизни катъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. - Тошкент: «Ўзбекистон» НМИУ, 2017. -Б. 29.
2. Жаҳон фалсафаси тарихидан лавҳалар. - Т: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти, 2005. Б.402-407.
3. Ҳомидий Ҳ. Тасаввуф алломалари. -Т.: Шарқ, 2001. -Б.150-152.
4. Абу Ҳомид Ғаззолий. Мукошафат ул-қулуб/ Тарж.: Миразиз Аъзам. -Т.: Адолат, 2002. -Б.3.
5. Гарен, Эудженио. Проблемы Итальянского Возрождения. - М.: Прогресс, 1986.
6. Навоий, Алишер. Мукаммал асарлар тўплами. 20 томлик. 17 том. Насойим ул-мухаббат мин шамойим ул футувват. -Т.: Фан, 2003. -Б.98.
- 7.Зайниддин Муҳаммад Ғаззолий. Кимийи саодат. / Нашрга тайёрловчилар: С.Сайфуллоҳ, М.Маҳмуд. -Т.: Янги аср авлоди, 2005.

YOSHLAR MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYASINI YUKSALTIRISHDA MA'NAVIY MEROSNING O'RNI (YOXUD YUSUF XOS XOJIB ILMIY MEROSINING TARBIYAVIY AHAMIYATI)

Abduraxmonov Ish'aq

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti (Samarqand kampusi) Psixologiya va ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada yoshlar tarbiyasini takomillashtirishning ustuvor vazifalari tizimli ravishda yoritilgan. Xususan, Yusuf Xos Xojib ilmiy merosining tarbiyaviy salohiyati, uning asarlarida ilgari surilgan komil inson konsepsiyasining nazariy-metodologik asoslari hamda yosh avlodni ma'naviy yetuk shaxs sifatida shakllantirishdagi imkoniyatlari ilmiy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: yoshlar tarbiyasi, ma'naviy-axloqiy tarbiya, ma'naviy meros, Yusuf Xos Xojib, komil inson g'oyasi, milliy-ma'naviy qadriyatlar.

Аннотация: В статье систематически освещаются приоритетные задачи совершенствования воспитания молодежи. В частности, научно проанализированы воспитательный потенциал научного наследия Юсуфа Хос Ходжиба, теоретико-методологические основы концепции совершенного человека, выдвинутой в его произведениях, а также возможности формирования молодого поколения как духовно зрелой личности.

Ключевые слова: воспитание молодежи, духовно-нравственное воспитание, духовное наследие, Юсуф Хос Ходжиб, идея совершенного человека, национально-духовные ценности.

Abstract: The article systematically addresses the priority tasks of improving youth education. In particular, the educational potential of Yusuf Khos Khojib's scientific heritage, the theoretical and methodological foundations of the concept of a perfect person put forward in his works, as well as the possibilities of forming the younger generation as spiritually mature individuals, were scientifically analyzed.

Keywords: youth education, spiritual and moral education, spiritual heritage, Yusuf Khos Khojib, the idea of a perfect person, national-spiritual values.

Bugungi informasion globallashuv sharoitida yoshlarimizni turli ma'naviy tahdidlardan himoya etish hamda ularda milliy iftixor tuyg'usini shakllantirishda boy ma'naviy merosimiz muhim ahamiyat kasb etadi. Ajdodlarimiz tomonidan sharqona axloq - odobga doir ishlab chiqilgan ta'limotlar shaxs tarbiyasid, xususan, komil insonni tarbiyalashda hanuzgacha o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Ming yildan buyon sharqona tarbiyaning nazariy asosi bo'lgan Yusuf Xos Xojibning "Qutadg'u bilik" asari ham shunday ma'naviy meros sifatida turkiy xalqlar tafakkuri xazinasining noyob durdonasi, odob axloq falsafasining qomusi hisoblanadi.

Mazkur nodir ma'naviy merosning ming yilligi vatanimizda keng nishonlangan tantanalarda allomaning asari o'n asrdan buyon Sharq xalqlari ma'naviyati taraqqiyoti yo'lida beminnat xizmat qilib kelayotganligi xorijiy va respublikamizning atoqli olimlari tomonidan asoslab berildi. Axloq-odob falsafasining qomusi hisoblangan mazkur asar avvalo shaxs tarbiyasiga masalalariga qaratilgan bo'lib, unda insoniylikning go'zal xislatlari: xalollik, diyonatlilik, oqilonalikni tarannum yetiladi. Bizningcha asarning ilmiy ahamiyati shaxs tarbiyasi masalalarini bayon yetishda rasional mantiqiylik tamoyiliga asoslanganligidadir. Mazkur asarda olimning gnoseologik qarashlari, undagi mantiqiy rasionalistik yondashuvlar zamonaviy yepistemologik nuqtai nazardan hanuzgacha dolzarbligini yo'qotmagan. Alloma o'z asarida shaxs tarbiyasida aql va mantiqiy tafakkurning uzviy bog'liqligiga alohida urg'u beradi. Xususan, mutafakkir kishini olamni va borliqni, shuningdek o'z-o'zini bilish jarayonini rasionalistik nuqtai nazardan talqin yetadi. Prezidentimiz ta'kidlaganidek: Turkiy xalqlarning ulug' shoiri Yusuf Xos Xojibning "Qutadg'u bilik" asarida ham insonning bilim

quvvati va aqliy salohiyati behad ulug'lanadi"[1.133]. Alloma asarning ibtidosidayoq "Insonning qadri bilim bilan belgilanishi haqida" bob mavjud. Mazkur bobda insonning qadr-qimmatini uning aql-u farosati, yegallagan bilimi bilan o'lchanishga urg'u beradi. Shu o'rinda alloma insonning ulug'ligi bilim bilan belgilanishini ta'kidlar yekan, idrok va ma'rifat har qanday jumboq, tugunlarni hal qilish vositasi yekanligini uqtiradi.

Bilim berdi, shundan ulug'lik bugun

Ham idrok, ma'rifat-yozguvchi tugun[2: 28].

Shaxs tarbiyasida komillikka, ulug'likka bilimi bilan yerishishini, buning uchun yesa idrok va ma'rifat zarurligini ta'kidlaydi. Allomaning fikricha, idrok va ma'rifat har qanday jumboq, tugunlarni hal qilishning asosiy vositasidir.

Shaxs tarbiyasida yezgulik va yaxshilik, bunyodkorlik kabi axloqiy fazilatlarining ibtidosi va asosi ilm yekanligini alloma quyidagicha ta'kidlaydi:

Alloh kinga bersa bilim - idrok, bilig

Qo'l uzatgan ishi bo'lur yezgulik[2: 28].

Yusuf Xos Hojibning fikricha, bilimni yegallagan kishi doimo yezgulikka intiladi. Aql-idrok orqali inson yovuzlikning qanday mudhish oqibatlariga olib kelishini yaxshi anglaydi va shu bois ham yezgulik uchun kurashadi.

Yusuf Xos Hojib shaxs tarbiyasida bilimni, aql-idrok hosilasi der yekan, u X asrdayoq rasionalizm g'oyasini ilgari surgan. Inson mol-mulki, davlat-u boyligi, kuch-qudrati-yu, pahlavonligi bilan yemas, balki bilim bilan buyuklikka yetishini uqtirmoqda. Bilim uchun yesa aql, idrok, farosat zarurligini alohida qayd yetib o'tadi.

Idrok qayda bo'lsa, ulug'lik shunda

Bilim kimda bo'lsa buyuklik shunda[2: 28]

Insonning buyukligi, qudrati uning to'plagan boyligiga yoki aslzoda nasl-nasabiga, yoyinki go'zalligi, jismoniy kuch-quvvatiga yemas, balki faqat va faqat o'zlashtirib olgan bilimiga, mantiqiy tafakkur qobiliyatiga bog'likligini alloma asarida bir necha bor ta'kidlab o'tadi. To'g'ri idrok yetadigan va mantiqiy to'g'ri xulosa chiqara oladigan oqil odam, allomaning fikricha, albatta, o'z maqsadiga, murodiga yetadi.

Dono bilur, idrok yetadi oqil

Bilimli, oqilning murodi hosil [2: 28]

Mutafakkir avvalo, o'zlashtirib olingan bilimning mohiyatini yaxshi tushunib olish lozimligini aytib o'tadi. Shundagina o'quvchi yaxshi bilim olishi, puxta yegallangan bilim yesa, barcha muammolarni hal qilish omili yekanini uqtiradi, ya'ni nazariy olingan bilimlarini amaliyotga, ijtimoiy munosabatlarda oqilona foydalana olishligini ta'kidlaydi.

Bilim manosini bil, yaxshi bilim ol,

Bilimni bil mushkul yeringda qurol[2: 28]

Alloma shaxs kamolotida bilimni amaliyotda qo'llash zarurligini ta'kidlashi bilan zamonaviy yepistemolgogiyada nazariya va amaliyot birligini targ'ib yetmoqda.

Uquv, bilim juda yezgu narsa, soz,

Yesang ishlat, ko'kka aylagil parvoz

Jahongir bo'lmoq-chun zakovat kerak,

Yel olmoq-chun aql, farosat, yurak.

Bilim-la podsholar olamni tutdi,

Zakovatdan ko'p xalq qo'liga o'tdi. [2: 33]

Mazkur misralarda ham alloma kishi olgan bilim, uquvlarini amaliyotda qo'llay bilsagini barcha maqsadlarga yerishishi mumkinligini ta'kidlamogda.

Bilimning fazilatini bayon yetar yekan, alloma bilimsizlikning inson hayotidagi halokatli oqibatini bayon yetadi. Ayniqsa, bilimsizlikni shaxs tarbiyasida salbiy illat yekanligini alog'ida ta'kidlaydi.

Bilimsizning bari dardlik bo'ladi,

Dardin yemlamagan kishi o'ladi[2: 28].

Bilimsizlik insonni johillik - dardiga duchor qilishini uqtiradi. Dardni davolamasa, ya'ni yemlamasa, albatta halokatga duchor bo'ladi. Dardi davolanmagan, yemlanmagan bemorning o'limi muqarrar bo'lganidek, bilimsiz ham xor bo'lib halokatga uchrashini ta'kidlaydi. Bilimsizga davo - bu bilim olish, aynan shu tufayli baxtli bo'ladi, deb ta'kidlaydi Yusuf Xos Hojib.

Dardingga davo qil, kelgin, yey nodon

Bilimsiz xor, dono baxtlidir inon[2: 28]

Zakiyga kattadir zakoning nafi,

Bilimdan yana ham ortar sharafi[2: 29]

Yusuf xos Hojib inson faoliyatida aqlning o'rnini bayon yetishga juda katta urg'u beradi. Insonning bir-biridan farqi, aqli va idrok yetishg darajasi yekanini Yusuf Xos Hojib quyidagicha bayon yetadi:

Kishining kishidan talay farqi bor

Bu farqni bilimdir yetguvchi oshkor

Bilimsiz-la yo'qdir so'zim hyech mening

Xizimating bajaray, yey oqil, sening[2: 32]

Shaxs tarbiyasida, uning ma'naviy kamolotida bilimning bebaho ahamiyat kasb yetishini quyidagicha ta'kidlaydi:

Bilim qadni bukmas, boylikdir tayyor,

Ololmas qo'l cho'zib hyech o'g'ri , ayyor[2: 41].

Yusuf Xos Hojib gnoseologiyadagi yeng ye'tiborli jihatlardan biri ye'tiqod va aql kategoriyasi nisbatiga rasionalistik yondashuvidadir.

Barcha yezguliklar bilimdan kelgay,

Bilimdan odamzod Xudoni bilgay [2: 33]

Xristian dinining yetuk namoyandalari Xudoni bilishda aql shart yemas, desalar, ming yil avval Yusuf Xos Hojib Yaratguvchini bandasi faqat aqli tafakkuri va bilimi orqali tanishini ta'kidlaydi. Alloma har qanday ye'tiqod avvalo, aql va bilimga asoslanishini lozimligini ta'kidlashi gnoseologik qarashlarining yutug'ini tashkil yetadi.

Biz mutafakkirning "Qutadg'u bilig" asarida shaxs tarbiyasida rasionallik tamoyilini mohiyatini qisman yoritishga harakat qildik. Allomaning asari axloq-odobga doir qomusiy xarakterda bo'lib, unda yetika-yestetika, matematika, iqtisod, astronomiya, diplomatiya, tibbiyot, farmasevtika, harbiy soha, umuman, ijtimoiy, siyosiy-iqtisodiy, huquqiy va madaniy-ma'rifiy, ma'naviy, ilmiy va boshqa qator sohalarga doir qarashlarga duch kelish mumkin [3: 6].

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, avvalo Sharq xalqlari ma'naviy merosining nodir durdonalaridan biri bo'lgan Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asari shaxs tarbiyasi masalasida ming yildan buyon Markaziy Osiyo xalqlari madaniy taraqqiyotiga ijobiy ta'sirini o'tkazib kelmoqda. Ikkinchidan, Yusuf Xos Hojib "Qutadg'u bilig" asari hozirgi globallashuv sharoitida ham tarbiyaviy ahamiyatini yo'qotmagan va murakkab axborotlashgan jamiyat bosqichida yoshlarni turli ma'naviy tahdid va axborot xurujlaridan himoya yetishda muhim nazariy manba hisoblanadi. Uchinchidan, Yusuf Xos Hojib ilmiy merosining ma'naviy-axloqiy, tarbiyaviy ahamiyatini teran anglagan holda, undan uzluksiz ta'lim tizimini barcha bosqichlarida, shuningdek, milliy qadriyatlarimiz targ'ibotida keng foydalanish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev, Shavkat Miromonovich Hozirgi zamon va Yangi O'zbekiston - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2024y.-560 b.

2. Yusuf Xos Hojib. "Qutadg'u bilig" ("Saodatga yeltuvchi bilim"). - T, "Akademnashr"., 2015.

3. Ravshanov F. "Saodatga yeltuvchi bilim"ga qiziqib.../Yusuf Xos Hojib. "Qutadg'u bilig". Akademnashr. 2015.

4. Ravshanov, Fazliddin. Davlat fuqarolik xizmatchisining ma'naviy qiyofasi (Risola) [Matn] / F.Ravshanov. - Toshkent: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2023. - 296 b.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA RAQAMLI SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISHDA SUN'IY INTELLEKT VOSITALARIDAN FOYDALANISH

Bekbergenova Zamira Abatbay qizi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti
"Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(Boshlang'ich ta'lim)" mutaxassisligi bo'yicha 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning raqamli savodxonligini shakllantirishda sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish masalalari yoritilgan. Sun'iy intellekt asosidagi ta'lim platformalari, interaktiv dasturlar va kodlash muhitlarining pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: raqamli savodxonlik, sun'iy intellekt, boshlang'ich ta'lim, interaktiv metod, algoritmik tafakkur.

Аннотация: В данной диссертации рассматривается использование инструментов искусственного интеллекта в формировании цифровой грамотности учащихся в процессе начального образования. Анализируются педагогические возможности образовательных платформ на основе искусственного интеллекта, интерактивных программ и сред программирования.

Ключевые слова: цифровая грамотность, искусственный интеллект, начальное образование, интерактивный метод, алгоритмическое мышление.

Abstract: This thesis discusses the use of artificial intelligence tools in the formation of digital literacy of students in the process of primary education. The pedagogical possibilities of artificial intelligence-based educational platforms, interactive programs and coding environments are analyzed.

Keywords: digital literacy, artificial intelligence, primary education, interactive method, algorithmic thinking.

Bugungi kunda ilm-fan juda tez sur'atlar bilan rivojlanmoqda. Bunga asosiy sabab - raqamli texnologiyalarning keng qo'llanilishidir. Sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar tahlili kabi zamonaviy vositalar olimlarga murakkab masalalarni tez va aniq hal qilish imkonini bermoqda. Ilgari yillar davom etgan hisob-kitoblarni endilikda bir necha daqiqa ichida bajarilmoqda. Bu esa ilmiy izlanishlarning samaradorligini oshiradi.

Mamlakatimizda ham raqamlashtirish jarayonlariga katta e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, Raqamli O'zbekiston - 2030 strategiyasi asosida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, elektron darsliklar va onlayn platformalarni rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda. Bu esa nafaqat oliy ta'lim, balki umumiy o'rta va boshlang'ich ta'lim bosqichlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda.[1]

Raqamli texnologiyalar nafaqat katta ilmiy markazlarda, balki ta'lim jarayonida ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida bu jarayon alohida e'tiborni talab qiladi. Chunki aynan shu davrda bolalarda bilim olishga qiziqish shakllanadi, tafakkur va tasavvur rivojlanadi.

Boshlang'ich sinflarda raqamli vositalardan oqilona foydalanish o'quvchilarning mavzuni yaxshiroq tushunishiga yordam beradi. Masalan, virtual laboratoriyalar yoki animatsion taqdimotlar orqali murakkab tushunchalarni oddiy va qiziqarli shaklda tushuntirish mumkin. Bola ko'rib, eshitib va amalda bajarib o'rganar ekan, uning xotirasida bilim mustahkamroq saqlanadi. Shu jihatdan qaraganda, raqamli texnologiyalar ta'lim sifatini oshiruvchi samarali vosita hisoblanadi.

Boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanishning yana bir muhim tomoni - bu o'quvchilarda mustaqil fikrlash va axborotni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishdir. Masalan, oddiy interaktiv topshiriqlar yoki mantiqiy o'yinlar orqali bola muammoni mustaqil hal qilishga o'rganadi. Bu esa kelajakda ilmiy tafakkurning rivojlanishiga zamin yaratadi.

Albatta, raqamli texnologiyalardan foydalanishda me'yor va nazorat muhim ahamiyatga ega. Boshlang'ich yoshdagi o'quvchilar uchun texnologiya yordamchi vosita bo'lishi kerak, asosiy maqsad esa - o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi jonli muloqotni saqlab qolishdir. Chunki tarbiya va shaxs shakllanishida inson omili hal qiluvchi o'rin tutadi.

Raqamli savodxonlik tushunchasi

Raqamli savodxonlik - bu shaxsning raqamli muhitda ongli, xavfsiz va samarali faoliyat yurita olish qobiliyatidir. U axborot bilan ishlash, media madaniyat, kiberxavfsizlik va texnologik tafakkurni o'z ichiga oladi.

Sun'iy intellekt vositalarining pedagogik imkoniyatlari

Sun'iy intellekt asosidagi ta'lim vositalari o'quv jarayonini individuallashtirish, adaptiv o'qitish va tezkor teskari aloqa taqdim etish imkonini beradi. Masalan:

- Khan Academy - o'quvchining bilim darajasiga mos topshiriqlarni taklif etadi. Khan Academy O'zbek - bu o'zbek tilidagi ilk onlayn ta'lim maktabi. Xan akademiyasiga 2006 yilda amerikalik Salmon Xon tomonidan asos solingan. U boshqa shtatda istiqomat qiladigan jiyaniga matematika bo'yicha masofadan turib saboq berish uchun darslarni video shaklida yozib, youtube tarmog'iga joylashtirib boradi. Bu orada uning videosaboqlari boshqa foydalanuvchilar orasida ham keng tarqaladi. Shu tariqa akademianing ilk asosi qo'yilgan.[6]

- Duolingo - o'yin elementlari orqali o'qitishni tashkil etadi. **Duolingo, Inc.** (dju:oo'lingoo) - xorijiy tillarni o'rgatuvchi veb-sayt va mobil ilova bo'lib foydalanuvchilar oraliq takrorlash yordamida [so'z boyligi](#), [grammatika](#) va [talaffuzni](#) mashq qilish uchun o'ziga xos „ko'nikmalarga“ ega bo'lgan holda maqsadli tillariga moslashtirilgan „tarmoqlardan“ foydalangan holda o'rganadilar. Ko'nikmalar doirasidagi mashqlar yozma tarjima, o'qishni tushunish, nutqni tushunish va qisqa hikoya mashqlarini o'z ichiga olishi mumkin.[7]

- Scratch - boshlang'ich sinf o'quvchilarida algoritmik tafakkurni shakllantiradi. Scratch - bu kichik maktab o'quvchilari o'zlarining hikoya, multfilm, o'yin, taqdimot va boshqa loyihalarni yaratishlari uchun mo'jallangan dasturlash muhitidir. Scratch dasturida ishlashning ikkita usuli mavjud. Birinchi usul online shaklida bo'lib, scratch.mit.edu saytida ro'yxatdan o'tish orqali ishlash mumkin.[2]

- Code.org - dasturlash asoslarini sodda shaklda o'rgatadi. Code.org - bu yoshlar, ayniqsa maktab o'quvchilari uchun bepul, qiziqarli dasturlash darslarini taqdim etuvchi notijorat tashkilot va platforma.[3]

- ChatGPT - matn tuzish, savollarga javob topish va mustaqil fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi. **ChatGPT** ([inglizcha](#): *Generative Pre-trained Transformer*) - [OpenAI](#) tomonidan 2022-yil noyabr oyida ishga tushirilgan [chatbot](#). [4] U OpenAI ning [GPT-3](#) katta [til modellari](#) oilasi ustiga qurilgan va nazorat ostidagi mustahkamlovchi o'rganish texnikasi bilan yaxshilangan.[5]

Kodlash va algoritmik tafakkur

Boshlang‘ich ta‘limda blokli dasturlash muhiti o‘quvchilarda mantiqiy fikrlash, muammoni hal qilish va ijodkorlik ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Algoritmik tafakkur esa raqamli savodxonlikning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. O‘quvchilarda algoritmik tafakkurni shakllantirish - bu ularning mantiqiy fikrlashi, tizimli yondashuvi va muammolarni bosqichma-bosqich hal qilish qobiliyatini rivojlantirish demakdir. Ushbu ko‘nikmalarni shakllantirishda turli amaliy va kreativ yondashuvlar samarali natija beradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta‘lim jarayonida sun‘iy intellekt vositalaridan foydalanish o‘quvchilarning raqamli savodxonligini shakllantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. To‘g‘ri metodik yondashuv asosida tashkil etilgan ta‘lim jarayoni zamonaviy kompetensiyalarga ega, mustaqil fikrlovchi va axborot madaniyatiga ega shaxsni tarbiyalash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. *“Raqamli O‘zbekiston 2030”*, Toshkent sh., 2020-yil 5-oktabr, PF-6079-son
2. *“Scratch для детей”* Мажед Маржи Москва 2017
3. Code.org metodik qo‘llanmalari.
4. Roose. *“The Brilliance and Weirdness of ChatGPT”* (en-US) (HTML). *New York Times* (2022-yil 5-dekabr). - „Like those tools, ChatGPT - which stands for “generative pre-trained transformer” - landed with a splash.“. Qaraldi: 2022-yil 26-dekabr.
5. Quinn, Joanne. *Dive into deep learning : tools for engagement*, Thousand Oaks, California, 2020 - 551-bet. ISBN 9781544361376. Qaraldi: 2023-yil 10-yanvar.
6. <https://www.gazeta.uz/oz/2019/10/19/khan-academy/>
7. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Duolingo>

ФАХРИДДИН РОЗИЙ ТАЪЛИМОТИДА БОРЛИҚ ВА МАВЖУДОТ МАСАЛАСИ

Эшпулатов Иноят Сапарович

*Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий ҳавфсизлик ва мудофаа университети
жанубий оператив қумондонлик факультети катта ўқитувчиси Фалсафа доктори
(PhD)*

Аннотация: Ушбу тезисда XII аср ислом мутафаккири Фахриддин Розий таълимотида борлиқ (вужуд) ва мавжудот (мавжуд) масаласининг фалсафий-каломий таҳлили ёритилади. Тадқиқотда Розийнинг вожиб ул-вужуд ва мумкин ул-вужуд ҳақидаги назарияси, борлиқ ва моҳият муносабати, сабабият ҳамда оламнинг яратилганлиги тўғрисидаги қарашлари илмий асосда таҳлил қилинади. Шунингдек, унинг таълимотида ақлий далил ва эътиқодий асосларнинг уйғунлашуви очиқ берилади..

Калит сўзлар: Фахриддин Розий, борлиқ, мавжудот, вужуд, мумкинул-вужуд, вожибул-вужуд, моҳият ва вужуд муносабати, илоҳий фалсафа, калом илми, ашъарийлик, сабабият, метафизика, тафаккур, илоҳиёт, онтология, ақлий далил.

Annotation: This thesis provides a philosophical and theological analysis of the issue of existence (wujud) and existence (majujud) in the teachings of the 12th-century Islamic thinker Fakhriddin Razi. The study analyzes Razi's theory of necessary existence and possible existence, the relationship between existence and essence, causality, and the creation of the world on a scientific basis. It also reveals the combination of rational evidence and faith-based foundations in his teachings.

Key words: Fakhriddin Razi, existence, existence, existence, potential-existence, obligatory-existence, relationship between essence and existence, divine philosophy, knowledge of the word, Ash'ariism, causality, metaphysics, thinking, theology, ontology, intellectual evidence.

Аннотация: Данная диссертация представляет собой философский и теологический анализ вопроса существования (вуджуд) и существования (маджуджуд) в учении исламского мыслителя XII века Фахриддина Рази. В исследовании анализируется теория Рази о необходимом и возможном существовании, взаимосвязи между существованием и сущностью, причинности и сотворении мира на научной основе. Также раскрывается сочетание рациональных доказательств и оснований, базирующихся на вере, в его учении.

Ключевые слова: Фахриддин Рази, существование, существование, существование, потенциальное существование, обязательное существование, взаимосвязь между сущностью и существованием, божественная философия, знание слова, ашаритизм, причинность, метафизика, мышление, теология, онтология, интеллектуальное доказательство.

Ислом фалсафаси ва каломи тарихида борлиқ ва мавжудот масаласи марказий мавзулардан бири ҳисобланади. XII асрда яшаб ижод этган буюк мутафаккир Фахриддин Розий мазкур масалани чуқур мантикий ва фалсафий таҳлил қилган олимлардан биридир. У ашъарийлик мактаби намояндаси сифатида эътиқодий масалаларни ҳимоя қилган бўлса-да, фалсафий метод ва рационал далиллардан кенг фойдаланган.

Розий таълимотида борлиқ (вужуд) тушунчаси илоҳиёт, космология ва метафизика билан узвий боғлиқ ҳолда талқин этилади.

Розий фикрича, “вужуд” энг умумий ва қамровли тушунча бўлиб, барча мавжудотларга татбиқ этилади. У борлиқни икки асосий қисмга ажратади:

Вожиб ул-вужуд (зарурий борлиқ).

Мумкин ул-вужуд (имконий борлиқ).

Бу тасниф ислом фалсафасида аввал ҳам учраган бўлиб, хусусан Ибн Сино метафизикасида тизимли шаклда баён қилинган. Бироқ Розий ушбу ғояни каломий нуқтаи назардан қайта ишлаб чиққан.

Розийга кўра, Вожиб ул-вужуд - мавжудлиги ўз зотига боғлиқ бўлган мутлақ борлиқдир. У: якка, абадий, замон ва макондан мустақил, сабабга муҳтож эмас.

Мумкин ул-вужуд эса мавжуд бўлиши ҳам, бўлмаслиги ҳам мумкин бўлган нарсадир. Унинг мавжудлиги ташқи сабабга боғлиқ.

Розий сабаблар занжири чексиз давом этиши мумкин эмаслигини таъкидлайди. Агар барча нарсалар мумкин бўлса, уларни вужудга келтирувчи зарурий бир илк сабаб бўлиши шарт. Ана шу илк сабаб - Вожиб ул-вужуддир.

Файласуфлар олам азалий деган фикрни илгари сурганлар. Хусусан Ибн Сино оламни Вожиб ул-вужуддан зарурий тарзда содир бўлган деб ҳисоблайди.

Розий эса бу қарашни танқид қилади. Унингча: Агар олам азалий бўлса, у ҳолда у ҳам зарурий борлиқ бўлиб қолади. Бу эса ягона Вожиб ул-вужуд ғоясига зиддир.

Шу боис Розий оламнинг ҳудусини (яратилганлигини) ҳимоя қилади ва уни илоҳий ирода билан боғлайди.

Розий таълимотида муҳим масалалардан бири - вужуд ва моҳият ўртасидаги фарқдир.

Мумкин мавжудотларда моҳият ва вужуд бир-биридан фарқ қилади. Нарсанинг “нима экани” унинг “мавжудлиги”дан алоҳида тушунчадир.

Аммо Вожиб ул-вужудда моҳият ва вужуд айтилиши бир нарсадир. Яъни Унинг зоти Унинг мавжудлигидир. Бу фикр Розийнинг илоҳиёт назариясида марказий аҳамият касб этади.

Хулоса қилиб айтганда, Фахриддин Розий борлиқ ва мавжудот масаласини калом ва фалсафани уйғунлаштирган ҳолда таҳлил қилган мутафаккирдир. У борлиқни зарурий ва имконийга ажратиб, илоҳий ягона борлиқ ғоясини мантикий жиҳатдан асослаб берди. Унинг қарашлари ислом метафизикаси ривожига муҳим ўрин тутди ва кейинги ашъарий мутафаккирларга катта таъсир кўрсатган.

АДАБИЁТЛАР:

1. Fakhr al-Din al-Razi. *Al-Mabahith al-Mashriqiyya fi 'Ilm al-Ilahiyyat wa al-Tabi'iyat*. - Қоҳира: Дор ал-Кутуб, 1960.
2. Fakhr al-Din al-Razi. *Al-Matalib al-'Aliya min al-'Ilm al-Ilahi*. - Байрут: Дор ал-Кутуб ал-'Илмийя, 1987.
3. Fakhr al-Din al-Razi. *Tafsir al-Kabir (Mafatih al-Ghayb)*. - Байрут: Дор ал-Фикр, 1981.
4. Ibn Sina. *Kitab al-Shifa (al-Ilahiyyat)*. - Қоҳира: ал-Ҳай'а ал-Мисрия, 1952.
5. Al-Ghazali. *Tahafut al-Falasifa*. - Қоҳира: Дор ал-Маъориф, 1966.
6. Sayf al-Din al-Amidi. *Abkar al-Afkar fi Usul al-Din*. - Байрут: Дор ал-Кутуб ал-'Илмийя, 2003.
7. Majid Fakhry. *A History of Islamic Philosophy*. - New York: Columbia University Press, 2004.
8. Oliver Leaman. *Islamic Philosophy: An Introduction*. - Cambridge: Polity Press, 2002.
9. Frank Griffel. *Al-Ghazali's Philosophical Theology*. - Oxford: Oxford University Press, 2009.
10. Peter Adamson. *Philosophy in the Islamic World*. - Oxford: Oxford University Press, 2016.

YOSHLARNI MA'NAVIY VA AXLOQIY TARBIYALASHDA PEDAGOGIK METODLARNING O'RNI

Solijonova Mohidil,

Jizzax davlat pedagogika universiteti "Rus tili va adabiyoti"

yo'nalishi 1-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: falsafa fanlari doktori, professor: A.Saitkasimov

Annotatsiya. Ushbu maqolada yoshlarni ma'naviy va axloqiy tarbiyalash jarayonida pedagogik metodlarning o'rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Zamonaviy globallashuv sharoitida shaxs kamolotini ta'minlashda ta'lim va tarbiyaning uyg'unligi, pedagogik ta'sir usullarining samaradorligi hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayanish masalalari yoritiladi.

Kalit so'zlar. ma'naviy tarbiya, axloqiy tarbiya, pedagogik metod, shaxs kamoloti, milliy qadriyatlar, ta'lim jarayoni, ijtimoiylashuv, innovatsion yondashuv.

Аннотация. В данной статье научно и теоретически анализируется роль педагогических методов в процессе духовно-нравственного воспитания молодежи. Выделены вопросы гармонии воспитания и образования в обеспечении личностного развития в условиях современной глобализации, эффективности педагогических методов воздействия и опоры на национальные и универсальные ценности.

Ключевые слова: духовное воспитание, нравственное воспитание, педагогический метод, личностное развитие, национальные ценности, образовательный процесс, социализация, инновационный подход.

Annotation. This article scientifically and theoretically analyzes the role of pedagogical methods in the process of spiritual and moral education of young people. The issues of the harmony of education and upbringing in ensuring personal development in the conditions of modern globalization, the effectiveness of pedagogical methods of influence, and reliance on national and universal values are highlighted.

Keywords. spiritual education, moral education, pedagogical method, personal development, national values, educational process, socialization, innovative approach.

Hozirgi davrda yoshlarni ma'naviy va axloqiy jihatdan yetuk qilib tarbiyalash jamiyat taraqqiyotining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Globallashuv, axborot oqimining keskin ortishi va madaniy ta'sirlar xilma-xilligi sharoitida yosh avlod ongida mustahkam ma'naviy immunitetni shakllantirish zarurati ortib bormoqda.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya masalasi Sharq va G'arb pedagogikasida doimo markaziy o'rin egallagan. Jumladan, Abdulla Avloniy "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida tarbiyani "yo hayot, yo mamot" [1] masalasi sifatida baholagan. Shuningdek, Jan Amos Komenskiy ta'lim-tarbiyaning tabiiylik va izchillik tamoyillarini ilgari surgan bo'lsa, Konstantin Ushinskiy shaxsni tarbiyalashda milliy ruh va xalqchillik g'oyalariga tayanish lozimligini ta'kidlagan. Shu nuqtai nazardan, yoshlarni ma'naviy va axloqiy tarbiyalashda qo'llaniladigan pedagogik metodlarning ilmiy tahlili dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Ma'naviy tarbiya - shaxsning ichki dunyosi, e'tiqodi, qadriyatlari va hayotiy pozitsiyasini shakllantirish jarayonidir. Axloqiy tarbiya esa ijtimoiy me'yorlar, odob-axloq qoidalari hamda mas'uliyat tuyg'usini qaror toptirishga qaratilgan. Professor A.Saitkasimovning fikricha, "Bugungi davr, ijtimoiy-siyosiy islohotlar, unda fuqarolarning ishtiroki, ma'naviy-mafkuraviy jarayonlarning hayotiy salmog'idan kelib chiqqan holda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil yetish va olib borishni yanada rivojlantirish, insonlar qalbida sog'lom tafakkur va sog'lom dunyoqarashni mustahkamlash, ularni fidoyi va vatanrarvar kishilar yetib tarbiyalash bu boradagi chora-tadbirlarning asosiy mohiyatini tashkil qiladi". [1, -B.23].

Pedagogik nuqtai nazardan, mazkur jarayon ong, hissiyot va xulq-atvor birligi asosida amalga oshiriladi. Demak, tarbiya faqat axborot berish emas, balki shaxsiy tajriba orqali qadriyatlarni anglash va qabul qilish jarayonidir. Yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda quyidagi pedagogik metodlar muhim o'rin tutadi:

a) Ongga ta'sir etuvchi metodlar

Tushuntirish va ma'ruza

Suhbat va munozara

Badiiy asarlar tahlili

Bu metodlar yoshlar ongida axloqiy tushunchalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

b) Xulq-atvorni shakllantirish metodlari

Namuna ko'rsatish

Mashq va odatlantirish

Ijtimoiy faoliyatga jalb etish

Namuna metodi ayniqsa samarali bo'lib, o'qituvchi shaxsining o'zi tarbiyaviy ta'sir vositasiga aylanadi.

c) Rag'batlantirish va nazorat metodlari

Ma'naviy rag'bat

Jamoatchilik fikri

O'z-o'zini baholash

Mazkur metodlar shaxsda mas'uliyat va o'zini nazorat qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Zamonaviy ta'lim muhitida interaktiv metodlar, treninglar, keys-stadi, rolli o'yinlar va ijtimoiy loyihalar orqali ma'naviy-axloqiy tarbiya samaradorligi oshirilmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan oqilona foydalanish yoshlar ongida tanqidiy fikrlash va axborot madaniyatini shakllantirish imkonini beradi. Bunda milliy qadriyatlar va umuminsoniy tamoyillar uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma'naviyat va ma'rifat sohasi tadqiqotchilaridan A.Erkaev fikriga ko'ra, "Ma'naviyatning ijtimoiy vazifalari quyidagilardan iborat:

A) Millatni muhofaza qilish;

B) o'tmishga, bugunga va kelajakka oid hodisalarga baho berish, bu baholarning mezonlari va me'yorlarini belgilash (aksiologik vazifa);

V) jamiyatni va alohida shaxslarni muayyan hayotiy pozitsiyani egallashga undash;

G) millatni taraqqiyotga, alohida shaxsni takomillashishga rag'batlantirish;

D) insonning o'z shaxsiyati bilan ayniyatda yashashini, inson tabiatining rivojlanishi, takomillashishini ta'minlash". [6. -B.56].

Yoshlarni ma'naviy va axloqiy tarbiyalash murakkab, ko'p qirrali hamda uzluksiz jarayondir. Ushbu jarayonda pedagogik metodlarning ilmiy asoslangan holda qo'llanilishi shaxs kamolotini ta'minlaydi.

Samarali tarbiya:

1. Ilmiy-nazariy asosga;

2. Milliy va umuminsoniy qadriyatlarga;

3. Pedagog shaxsining shaxsiy namunasiga;

4. Innovatsion yondashuvlarga tayanadi.

Demak, pedagogik metodlarni tizimli va maqsadli ravishda qo'llash yosh avlodni ma'nan yetuk, axloqan barkamol etib tarbiyalashning muhim shartidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абдулла Авлоний. Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ. <https://ziyouz.uz/ozbek-nasri/abdulla-avloniy/abdulla-avloniy-turkiy-guliston-yoxud-axloq/>

2. Саиткасимов А. Ма'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish metodikasi. //Darslik. - Toshkent, 2025. -B. 23.

3. Эркаев А. Маънавият ва тараққиёт.-Т.: Маънавият, 2009. -Б. 56.

4. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Toshkent: Fan, 2010.

UMUMTALIM MAKTABLARIDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ORQALI O'QUV JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISHNING AHAMIYATI

Alibekov Javlon

Zomin tumanidagi 33-maktabning oliy toifali tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi kunda ta'lim tizimiida amalga oshirilayotgan islohatlar, ta'lim tizimidagi o'rganilayotgan tahliliy vazifalar, ta'lim jarayonida amaliyotga tatbiq etilayotgan yangiliklar, ta'lim tizimini barqaror rivojlantirishda qo'llanilayotgan innovatsion texnologiyalarning ahamiyati to'g'risida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, innovatsion, jarayon, vazifa, islohat, takomillashtirish, texnologiya, uslub, metodika, metodologiya, strategiya, istiqbol, mexanizm, infratuzilma.

Аннотация: В данной статье говорится обсуждаются реформы, реализуемые в системе образования, изучаемые аналитические задачи в системе образования, инновации, внедряемые в образовательный процесс, значение инновационных технологий, используемых в устойчивом развитии системы образования.

Ключевые слова: образование, обучение, инновационный, процесс, задача, реформа, совершенствование, технология, метод, методология, методология, стратегия, перспектива, механизм, инфраструктура.

Abstract: In this article, the reforms implemented in the education system, the analytical tasks being studied in the education system, the innovations implemented in the educational process, the importance of innovative technologies used in the sustainable development of the education system are discussed in this article. is spoken.

Key words: education, training, innovative, process, task, reform, improvement, technology, method, methodology, methodology, strategy, perspective, mechanism, infrastructure.

Bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan jarayonlar ta'lim tizimi sifatini oshirish, sohani innovatsion rivojlantirish, unda ilmiy va texnologik faoliyatni qo'llab-quvvatlash borasida muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan ilmiy soha va ta'lim tizimi innovatsion faoliyatning asosiy poydevori sifatida rivojlantirilmoqda. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "Ta'lim va fan sohasini rivojlantirishda ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini rag'batlantirish, ilmiy va innovatsiya yutuqlarini amaliyotga joriy etishning samarali mexanizmlarini yaratish, oliy o'quv yurtlari va ilmiy-tadqiqot institutlari huzurida ixtisoslashtirilgan ilmiy-eksperimental laboratoriyalar, yuqori texnologiya markazlari va texnoparklarni tashkil etish" [1] ko'zda tutilgan.

Ta'lim tizimida zamonaviy innovatsion dunyoqarashga ega bo'lgan ilmiy va pedagogik kadrlarni tayyorlash bilan bog'liq jarayonlarda namoyon bo'lmoqda. "Biz O'zbekistonni rivojlangan mamlakatga aylantirishni maqsad qilib qo'ygan ekanmiz, bunga faqat jadal islohotlar, ilm-ma'rifat va innovatsiya bilan erisha olamiz. Buning uchun, avvalambor, tashabbuskor islohotchi bo'lib maydonga chiqadigan, strategik fikr yuritadigan, bilimli va malakali yangi avlod kadrlarini tarbiyalashimiz zarur. Shuning uchun ham bog'chadan boshlab oliy o'quv yurtigacha - ta'limning barcha bo'g'inlarini isloh qilishni boshladik"[2].

Ta'lim tizimi o'zining butun jarayonlari davrida texnologik ishlarning yanada mukammalroq va yanada samaraliroq tizimini izlash bilan rivojlanib boradi. Yillar davomida rivojlanib va murakkablashib borayotgan ta'lim jarayonlari uni tashkil etishning yanada samarali bo'ladigan usullarni izlab topishni asosiy vazifa qilib qo'yadi. Muammoli jarayonlarni o'rganishni birinchi o'ringa chiqarish, uning bosqichli asoslarini shakllantirish borasida muayyan tizim hosil qilish innovatsion texnologiyalarning rivojlanishiga olib keladi.

Ta'lim sohasiga tegishli tadqiqotlar olib borgan olimlarning ta'kidlashicha, "Innovatsiya deb, ko'p qirrali jamiyat hayotining u yoki bu sohasini rivojlantirish uchun

ishlab chiqilgan ilg'or g'oyalar, ular asosida yaratilgan ilmiy-amaliy ishlanmalarni ilmfanlarning so'ngi yutug'i, texnika va texnologiyalarning yangi ixtirosi sifatida mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-huquqiy, ma'naviy-madaniy hayotida qo'llanilishiga aytiladi"[3]. Demak, innovatsiya inson tafakkuri va salohiyati orqali jamiyatning ma'lum sohasiga kiritilgan yangilik, kashfiyot va ixtirodir.

Innovatsion texnologiyalarni qo'llashdan asosiy maqsad - ta'limda samaradorlikka erishish, istiqbolli dasturlarini ishlab chiqish, ta'lim sub'ektlari manfaatlarini uyg'unlashtirishga xizmat qilishi mumkin. Belgilangan maqsadlarga erishish va kutilgan natijani olish - olib borilgan ishlar samaraliligini baholashning oliy mezonidir. Shu bilan birga ta'lim jarayoni samaradorligini baholash nihoyatda murakkab ekanligini ta'kidlash joiz. Chunki, ta'limda makon va zamon nuqtai nazari bilan berilayotgan amaliy takliflarni hayotga joriy etish uchun sub'ektlarning mavjud resurslari va imkoniyatlari chegaralangan bo'lishi mumkin. Lekin, mavjud shart-sharoitlardan foydalanib bu vazifalarni amalga oshirish ma'lum soha, qolaversa ta'limni rivojlanishiga xizmat qiladi. Xullas, "Ta'limda innovatsiyalar ta'lim jarayoniga yangiliklar kiritish, ta'lim va tarbiya jarayonini samaradorligini oshirish uchun uning texnologiyalari va mazmuniga o'zgartirish kiritish tushuniladi"[4].

Umumta'lim maktablarida innovatsion ta'lim texnologiyalar haqidagi bilimlar holati izlanishlarning turli yullari va rejalarini yuzaga keltiradi. Ta'lim jarayonida zamonaviy o'qitish uslublarini tanlash bilan bir qatorda ushbu bosqichning ajralmas tarkibiy qismi - qoidalar va tadbirlarni belgilash, turli texnologiyalar va bilish usullarini qo'llashni tartibga keltiruvchi harakatlar ketma-ketligini aniqlashtirish bilan bog'liq. Bunday qoidalar ta'lim jarayonini tashkil etishga hamda olingan bilimlarni amaliyotda qo'llashga xizmat qiladi.

Umumta'lim maktablarida innovatsion ta'lim texnologiyalarni qo'llashda quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

- Darsga qo'yilgan maqsadga;
- Berilayotgan ma'lumotlarning aniqligiga;
- Dars mazmunining tushunarligiga;
- Dars jarayonidagi muammolarni yechimini topishga;
- darsdagi natijaviylikga erisha olishga;
- Dars jarayonidagi mavjud texnologik, ilmiy-texnik ishlanmalar, aniq faktlar bilan bog'liq resurslarga tayanish.

Ta'limga bo'lgan ehtiyojlarning yangilanib hamda ortib borishi o'z navbatida ularning qisqa muddatda va sifatli qondirilishini ta'min etuvchi faoliyatni yo'lga qo'yilishini taqozo etadi. Ijtimoiy taraqqiyot bilan uzviy aloqadorlik kasb etuvchi, unga yangicha mazmun baxsh etishi mumkin bo'lgan ta'lim faoliyati bugungi kunning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. Tabiiy ravishda uni olib borish uchun pedagogik fanlar yutuqlaridan samarali va unumli foydalanish vazifasi ta'lim jarayonida tegishli texnologiyalarni qo'llash va undan samarali foydalanishni taqozo etadi.

Umumta'lim maktablarida innovatsion texnologiyalar qo'llashdan maqsad o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to'liq foydalaniladi. Interaktiv metodlar-bu guruh bo'lib ishlashni nazarda tutadi. Ushbu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o'quvchilarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi. Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga quyidagilar kiradi:

- O'quvchilarning dars davomida befarq bo'lmaslikka, mustaqil fikrlash va izlanishini ta'minlaydi;

- O'quvchilarni o'quv jarayonida bilimga olishga bo'lgan qiziqishlarini doimiy ravishda oshirib boradi;

- O'quvchilarning mustaqil ravishda masalaga ijodiy yondashuvini paydo qiladi;

- O'qituvchi va o'quvchining hamisha hamkorlikdagi faoliyatini ta'minlaydi.

Ta'lim tizimining barqaror rivojlanishi ta'lim bilan bog'liq ishlarni loyihalashga yangicha yondashuvlarni talab etmoqda. Umumta'lim maktablarida o'qitishga innovatsion

yondashuv mazkur jarayonlarni aniq vositalar yordamida samarali boshqarish va qo'yilgan maqsadlarga muvaffaqiyatli erishish natijalarini kafolatlaydi. Innovatsion yondashuv turli ta'lim sohalarini konseptual va loyihali tahlil etish, ta'lim va tarbiya bilan bog'liq muammolarni yechishda yangi imkoniyatlarni yaratadi. Umumta'lim maktablarida ta'lim jarayonini olib borish texnologiyalari ilmiy jihatdan asoslangan hamda kutilgan natijalarga erishishni ta'minlovchi hamda ta'lim jarayonining barcha bosqich, qismlari va vazifalari aniq belgilangan tizimdir.

Umumiy o'rta ta'lim tizimida ta'lim jarayonlarini tashkil etishda innovatsion texnologiyalarining nazariy asoslarini ishlab chiqish dolzarb vazifa sanalib, bu ta'limni olib borishga puxta loyiha ishlab chiqish va uni o'tkazish va yakuniga yetkazish jarayoniga katta turtki beradi. Nazariy va amaliy jihatdan puxta asoslangan o'quv va tarbiyaviy ishlanmalarni yaratish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Zero, nazariy asoslarga ega bo'lmasdan, muammoviy izlanishlarni olib borish mumkin emas. Umumiy o'rta ta'lim tizimidagi innovatsion texnologiyalar nazariyasi va uni o'quv jarayonlarida qo'llashni anglab yetish, uni istiqbollarini aniqlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda)
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. Xalq so'zi gazetasi 2020 yil 25 yanvar №19 (7521).
3. Yaxshilikov J., Muhammadiev N. Milliy g'oya: O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. -Toshkent, "Cho'lpon", 2018. -B. 549.
4. Рапасевич Е. Большая современная энциклопедия. - Минск, Современное слово, 2005. -С. 198.

G'ARB DAVLATLARIDA MEHR VA MUHABBATNING O'RNI (RATSIONAL VA IRRATSIONAL KO'RINISHI).

Nodira Sultonova

Toshkent amaliy fanlar universiteti professori f.f.d (DSc)

Annotatsiya: Maqolada milliy-ma'naviy tarbiya: mohiyati va tamoyillari. Mexribon farzandlarni tarbiyalashning milliy va ma'naviy omillari. Millat urf-odatlarini mehr va muhabbatning o'rni va ahamiyati. Xalq hayotida mavjud bo'lgan tartib va qoidalarning oilada barkamol avlod tarbiyasiga ta'siri.

Kalit so'zlar: oila, nikoh, mehr, muhabbat, axloq, kitob, inson, insonparvarlik, vatanparvarlik, milliy qadriyatlar.

Annotatsiya: In the article, national-spiritual education: essence and principles. National and spiritual factors of raising kind children. The role and importance of love and affection for national traditions. The influence of the order and rules existing in the life of the people on the education of a well-rounded generation in the family.

Keywords: family, marriage, affection, love, morality, book, human, humanitarianism, patriotism, national values.

Аннотация: В статье национально-духовное воспитание: сущность и принципы. Национально-духовные факторы воспитания добрых детей. Роль и значение любви и привязанности к национальным традициям. Влияние порядка и правил, существующих в жизни народа, на воспитание в семье всесторонне развитого поколения.

Ключевые слова: семья, брак, привязанность, любовь, мораль, книга, человек, гуманизм, патриотизм, национальные ценности.

Jahondagi aksariyat davlatlar doimo millatlararo totuvlik, Vatanga, tarixiy-madaniy merosga mehr, oila va farzandlarga, ayol va ota-onaga muhabbat kabi gumanistik g'oyalarni doimo qadrlab kelgan. Ayniqsa bugungi behalovat zamonda ko'p millatli mamlakatlarda, tinchlik, hamjihatlikni ta'minlashda mehr va muhabbatning mazmun-mohiyatini anglash va butun dunyo xalqlariga singdirish ulkan ahamiyat kasb etadi. Jahon ilm-fanida taraqqiyparvar kuchlar «hamma hammaga yov» prinsipi o'zining uzoq rivojlanish jarayonida yaratgan oliyanob, boqiy qadriyatlari - mehr va muhabbatni qarshi qo'yishga majbur bo'lmoqda. Jamiyatda mehr va muhabbat tuyg'usi nafaqat individual, balki juda katta ijtimoiy-antropologik muammolardan biri hisoblanib, ushbu xususiyatlarsiz "hayotni e'zozlash", sivilizatsiyalar inqirozini tatqiq etish zamonaviy ilm-fanning muhim masalasidir.

Mamlakatimizda «mehr» va «muhabbat», «oqibat», «muruvvat» kabi fazilatlarga katta e'tibor qaratish, bu tushunchalarni qayta-qayta targ'ib qilish, xalqimizni birdamlik, hamjihatlikka da'vat qilish ham bejiz emas».[1:482] Hozirgi kunda «mehr» va «muhabbat» tushunchalariga falsafiy kategoriya sifatida yondashib, ularni ijtimoiy-antropologik jihatdan o'rganish dolzarb ekanligidan dalolat beradi. Afsuski, bugun yoshlar orasida hayotni yengil-yelpi tasavvur qilish, oila muqaddas ekanini tushunib yetmaslik holatlari uchrab turibdi. Yosh oilalar orasida arimas sabablar bilan ajralishlar ko'payib bormoqda. Begunoh bolalar mehr va e'tiborga eng tashna vaqtida tirik yetim bo'lib, ota-ona tarbiyasidan bebahra qolmoqda. Ba'zi oilalardagi nosog'lom munosabatlar, qaynona-kelin, er-xotin o'rtasidagi janjallar, ayrim xotin-qizlarimizning o'z joniga qasd qilishi holatlari mavjud. Bu muammolarni aniqlab, amaliy hal etish usullari ishlab chiqish ob'ektiv zaruriyatdir.

Sharq uchun xudoga bo'lgan mehr-muhabbat barcha munosabatlarning asosidir. Ammo u insonni, insonga bo'lgan mehr-muhabbatni unutmaydi. Insondagi go'zallikni, oliyanob fazilatlarni, ma'naviy-ahloqiy sifatlarni ulug'lamagan Sharq mutafakkiri, shoiri, ilm ahli topilmaydi.

Mehr va muhabbat uch: shaxs, millat, insoniyat pog'onalarida tahlil qilinadi. Shaxs pog'onasidagi do'stlik va mehr-muhabbat konkret kishiga, insonga yo'naltiriladi. Konkret shaxsga bo'lgan munosabat sub'ekt dilini yangi-yangi tuyg'ular bilan boyitadi, unga mahbuba (mahbub)siga bo'lgan sevgisini, ishqini kuylash, ideallashtirish istagini uyg'otadi shu tariqa u o'zida insoniy fazilatlarni shakllantiradi. Mehr-muhabbat Vatan, do'stlik- xalq, millat, pog'onasida yanada yuksak pog'onaga ko'tariladi. Sub'ekt o'z mehr-muhabbatini Vatan, xalq, millati e'zozlaydigan, yaratgan, qadrlaydigan va muhtoj bo'lgan narsalarga qaratadi. Ularning quvonch dardlarini o'zining ma'naviy-ruhiy intilishlar manbaiga aylantiradi. Bu o'rinda su'bekt ham qanday fidoiylikka, jasoratga, hatto o'z jonidan kechishga shay bo'ladi.

Oiladagi hukmron sevgini muhabbatni olimlarimiz quyidagicha tahlil qiladilar: Ollox Taollox yaratganlarini behishtdan quvayotib, Momo Havoga debdi:-Sening homiladorlik paytidagi mashaqqatlaringni bag'oyat orttiraman. Sen dard bilan farzandlar tug'asan. Ishtiqoqing eringda bo'ladi, u esa senga hokim bo'ladi. [2:200]

G'arb mutafakkirlarning qarashlari tubdan farq qiladi. Kishilar ulug'lab kelayotgan mutafakkirlarning ayol haqidagi fikrlari esa bundan ham g'alati. Masalan, Xomer yozadi: Ayoldan ham halokatli narsa yo'q.deb, ayolga salbiy ta'rif beradi. [5:238]

Yetti donishmandlardan biri hisoblanadigan Fales o'zining ayol bo'lib tug'ilmagani haqida hamdu sanolar aytadi. Donishmandlarning donishmandi Suqrot esa, go'q butun erkaklarning fikrlarini ifoda etgandek, erkak qaxridan ko'ra, ayol mexr-muhabbatidan qurqish kerak, deydi. Budda, Konfutsiy ta'limotlaridan, Arastu, Shopengauer, Nistshe, Tolstoy, Bernard Shou asarlaridan ayol sha'niga aytilgan turli fikrlarni istagancha keltirish mumkin. Nima uchun erkak ruhi, hissi bilan ayolni sevishtga, ammo uni aqlu idroki, alfozi bilan kamsitishga intiladi? Nima uchun xaqoratli iboralar, eng taxqirona hikoyalar, o'xshatishlar, latifalar ayol haqida? Nega erkaklar o'zining "go'zal yarmini" kamsitishga, xo'rlashga odatiy hol deb qaraydilar? Mening fikrimcha, farang yozuvchisi Sofiya Segyur haq; "erkaklar ayollar haqida

ko'ngliga kelganini gapiradilar, ayollar esa erkaklar bilan ko'ngliga kelganini qiladilar" [5;111] deb yozadi. Ba'zi G'arb olim mutafakkirlari ayollarga nisbatan salbiy fikrlarni bildirgan.

Erkak aqlu idroki bilan yetgan haqiqat ayol qalbi bilan yetgan haqiqatdir. Erkak aqlu idroki, bilak kuchi bilan dunyoni o'ziniki qilishga intiladi, ushbu intilishlariga qarshi chiqqan har qanday kimsaga u yov ko'zi bilan qaraydi. Mavqe, lavozim, taxt egallashga intilgan erkakning xatti-harakatlarini kuzatsangiz, u o'z maqsadiga yetish uchun har qanday zo'ravonlik, qabixlik, razillikdan qaytmasligini ko'rasiz. Ushbu maqsadi uchun erkak nafaqat aziz kishilardan, hatto o'zidan ham kechishga shay. To'g'ri, uning bu xislatlari har doim ham ochiq namoyon bo'lavermaydi, ammo ushbu maqsadiga yetolmagan erkak uni yaqinlari davrasida, oilasida amalga oshirishga intiladi. Chunki "Har bir erkak qalbida hech bo'lmasa o'jiz jonivorlar yoki o'jizlar davrasini o'ziga itoat ettirishdek g'ayrimantiqiy istak yashiringan bo'ladi" deb ta'kidlanadi. [5;123]

Ming afsuski, erkak kuchi, quvvati to'lib-toshib turganida, bir xamla bilan dunyoni o'zgartirishim mumkin, deb o'ylaganida o'zining ijti hodlari kim uchun, nima uchun ekanligi haqida ko'pincha o'ylab ko'rmaydi. Aqlu idrok da'vatlariga quloq tutmaydi. Vaqt o'tadi, belida quvvati, bilagida kuchi, ko'zida nuri susaygach, erkak nima uchun yugurib, chopganlarining boisi haqida o'ylay boshlaydi. (Shopengauer, "Odam, aslida erkak, qirq yoshigacha roman, qirqidan keyin unga ilovlar yozadi" deganida shuni nazarda tutgan.) [7;386] Oqil ayol erkakning ushbu harakatlarini goho qo'llab-quvvatlab, aslida esa kinoya bilan kuzatib, Yaratgan vujudiga jo etgan azaliy burchini ado etib boradi. U qalbi bilan sezadiki, erkak qanchalik yugurib, chopmasin, ne-ne o'lkalarni, qit'alarni aqlu idroki bilan zabt etmasin, bir kunimas bir kuni u azaliyat tartiblariga itoatda yashayotgan, tinch va osuda hayot bilan. farzandlari, nevaralari tufayli muabbadni yaratayotgan ayol ostonasiga qaytishga majbur. Aytmoqchi bo'lgan fikrim shundaki, asrlar davomida ilgari surilgan aqlu idrokning (aslida erkak aqlu idrokining) har narsaga qodir, insoniyat va jamiyat taraqqiyoti ushbu kuch tufaylidir, degan aqida zimdan ayolning oiladagi yaratuvchanlik rolini inkor etib keldi. Ayol va taraqqiyot XX asrning o'rtalarigacha biri-biriga yot tushunchalar sifatida qaraldi. Insoniyat ayolning erkaklar bilan teng huquqli ekanligini tan olganiga hali yarim asrdan oshmadi. Endi biz ijtimoiy taraqqiyotni ayollar faolligisiz tasavvur qilolmaymiz. Ammo men ellik, yuz yil ichida ayollar hayotida keskin o'zgarishlar sodir bo'ladi deya olmayman. Nima uchun? Birinchidan, ijtimoiy hayotda, kasb-korda, asosiy faoliyatda differentsiatsiya ro'y berayotgan ekan, u oilaviy hayotga xam ta'sir etmay qolmaydi. Kimdir oilaviy hayotni, turmushni olib borishi kerak-da. Ikkinchidan, jamiyatimiz ko'proq erkaklar kuchiga, saloxiyatiga tayanadi. Eng muxim lavozimlar, soxalar, yuqori maoshli vazifalar erkaklar qo'lida. Shuning uchun ayollar, buni ular istaydilar yoki yo'q, erkaklar shovinizmiga bo'ysunishga majbur. Uchinchidan, ayollarimizning o'zida, tarixiy-madaniy an'analar tazyiqi ostida, albatta, oilada o'z so'zini, hukmini utkazishga moyillik kuchli. Ulardagi bu xislatni xatto inqiloblar ham o'zgartirolmadi. Ular xamon ushbu an'analarga muvofiq tarbiya oladilar. To'rtinchidan, tabiatan ayol farzandlari o'sib, ulg'ayadigan oilaviy muxitga bog'langan. Janna D,Ark, Inessa Armand kabi ayollar istisnolardir va ularni hech qachon ayollar namuna sifatida qabul qilmaganlar. Ayol farzandlarining sog'-salomat o'sishi, farovon yashashi uchun erkakka u yoqda tursin, hatto ya'jujga qaram yashashga ham tayyor.

Fikrimni eramizdan avvalgi VII-VI asrlarda yashagan shoira Sapfoning quyidagi so'zlarni aytib o'tadi: - "Oldingda o'tirib muloyim so'zlaringni tinglayotgan kishi mening nazarimda, baxtda, sevgida xudoga tengdir. Aslida bu fikr ularning xar ikkalasiga ham barobar taalluqlidir. Shunday baxt, sevgi nasib etganini tuyib yashaydigan erkak va ayol uchun oilada kim hukmron degan savol g'azofonadir" [7;382] deb ta'kidlaydi. Darhaqiqat, oilada erkakni eshitib, uning fikrlariga oqilona va samimiylik bilan javob qaytargan ayol soliha ayol sifatida talqin qilish maqsadga muvofiqdir.

G'arb olimlarimizning asarlarda "Millatni yo'q qilmoqchimisan? Uning ayollari tarbiasini buz!" degan fikrlar uchraydi, ushbu jumlar Qadimgi Yunon faylasufi Suqrotga

tegishli bo'lib, bir paytlar Yevropada qudratli kuchga ega bo'lgan va hatto Yunonistonni ishg'ol qilgan Sparta davlati abadiy yengib bo'lmas mamlakat sifatida ko'rildirdi. Bu qudratli davlatni har bir er o'g'loni bor ediki jang maydonida oxirgi qoni qolguncha arslon kabi olishardi. Ularni go'yo jang maydonida yengish imkonsiz edi. Hatto boshqa davlatga yurishga ketayotgan qo'shin ham Sparta chegarasini aylanib o'tgan. Qadimdan makkorligi bilan ko'p davlatlarni qulatgan Rimliklar ana shu yengib bo'lmas saltanatni qulatish uchun ko'p yillar harakat qilishdi va oxirida Yunon faylasufi Suqrotning millatni yo'q qilmoqchimisani uning ayollarini tarbiyasini buz iborasidan puxtalik bilan foydalanishdi. [8;208]

Dastlab Rimliklar Sparta bilan do'stlik aloqalarini yaxshilashdi va ularga o'zlarining savdo karvonlarini jo'natishdi. Bu paytda Sparta aholisi dehqonchilik bilan shug'ullanar, erkaklari doimiy janglarda bo'lgani sababli, odatda ayollar dehqonchilik ishlari bilan band bo'lar edi. Asta-sekin Sparta ichkarisiga kirib kelgan Rim savdogarlari qishloq ayollarini qimmatbaho buyumlar, gazlamalar bilan qiziqitirishni boshlashdi. Albatta bu chiroyli buyumlarni sotib olish uchun ularga oltin kerak edi. Bora-bora janglardan uyiga qaytayotgan erlardan ayollar jangdan oltin bilan qaytishni talab qila boshlashdi. Ilgari vatani, halqi, ornomusi uchun so'nggi qoni qolguncha olishgan millatning er yigitlari endi jangga oltin uchun kiradigan bo'ldi. Ular jangdan oltinsiz uylariga qaytishni istashmas, qaytganlarini uyda ming malomatlar kutib turardi. [9;28]

Birinchi bosqich amalga oshgach Rimliklar endi ikkinchi bosqichga o'tishdi. Ular savdo karvonlari orqali endi qullarni ham olib kelib Spartada sotishni yo'lga qo'yishdi. Yil o'n ikki oy dalada ishlaydigan ayollarga bu ishlarni qullarga qildirishlari mumkinligi, o'zlari uyda maishatda yashashlari asta-sekinlik bilan singdirildi. Vaqt o'tib ayollar hamma ishlarini qullariga qildiradigan va har bir Spartalikning uyida qul bo'lishi urfga aylandi. Shundan keyin erkaklari doimiy janglarda yurgan Sparta ayollariga qullari bilan yashirincha ishqiy munosabatlar qurish kabi yod g'oyalar faol feministkalar tomonidan singdirila boshlandi. Bu ishlar boshida erlardan yashirincha tutilardi toki Sparta Malikasining o'z quli bilan ishqiy munosabati ma'lum bo'lmaguncha. O'shanda hukmdor o'sha qulni qatl qildirib Malikani jazosiz qoldirgandi. Shu voqeadan keyin boshqa ayollar ham endi erlaridan qo'rqmaydigan va bu ishlarini sir tutmaydigan odat chiqarishdi. G'ururi singan erkaklar endi ilgarigidek jang maydonida o'lishni istashmas, ular himoya qiladigan orqalarida qadrliroq hech narsa qolmagandi. Oxirgi bor Rim qo'shinlari Spartaga bostirib kirganda qarshilarida g'ururi singan bir hovuch qo'rloqlar turardi. Ilgari jang maydonida sherdek olishgan Spartaliklar bu safar jangning birinchi qismidan jang maydonini tashlab qochishdi. Shu bilan bu qudratli davlat yer yuzidan batamom yo'q bo'lib ketdi. Erka-tayloq Sparta ayollari esa Rim bozorlarida qul qilib olib ketildi. [11;304]

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. -Toshkent: O'zbekiston NMIU, 2017. - B. 482. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. -Toshkent: O'zbekiston NMIU, 2017. - B. 482.
2. Abdulla Sher. Axloqshunoslik. Darslik. -T.: O'zbekiston faylasuflarimilliy jamiyati nashriyoti, 2010. -B. 200.
3. Abdulla Avloniy Turkiy guliston yoxud axloq. - T.: O'qituvchi, 1992.
4. Abu Abdullox Muhammad ibn Ismoil al Buxoriy. Hadis. 2. tomlik -T.:O'zbekiston milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti, 2008.
5. Gegel.Filosofiya religi v dvux tomax. T.1. M.: Misl, 1976. -S. 111.
6. Alimasov V.Falsafa yoxud fikrlash san'ati.T.Falsafa va xuquq.nashr., 2007. 67-b.
7. Freyd Z. Psixologiya bezsoznatelnogo.M.: Prsveshenie,1989.-S. 382 -383.
8. Teyyar de Sharden.Fenomen cheloveka. M.: Nauka, 1987. S. 208.
9. Platon. Socheneniya vtrex tomax. T. 2. M.: Mysl. 1970. s.28.
10. Kuzanskiy N.Sochineniya vdvux tomax. -T. 2. M.: Mysl.1980.s 386.
11. Shveyner A.Kultura etika.M.Progress,1973.S.304.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MA'NAViy-AXLOQIY TARBIYASINING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK SHAKLLANISHIDA HAYVONOT DUNYOSIDAN FOYDALANISH.

Tajiyazova Go'zalxon

Urganch Ranch texnologiya universiteti magistranti

Annotatsiya. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini shakllantirish jarayonida hayvonot dunyosidan foydalanishning pedagogik va psixologik asoslari kompleks tarzda tahlil qilinadi. Empatiya, rahm-shafqat, mas'uliyat, ekologik ong, ijtimoiy moslashuv va nutq rivoji kabi ko'rsatkichlarning hayvonlar bilan muloqot jarayonida shakllanish mexanizmlari ilmiy jihatdan asoslanadi. Shuningdek, tajriba-sinov modeli, metodik tavsiyalar hamda amaliy yondashuvlar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: ma'naviy-axloqiy tarbiya, maktabgacha yosh, hayvonot dunyosi, empatiya, ekologik madaniyat, pedagogik texnologiya, psixologik rivojlanish, ijtimoiy moslashuv.

Annotation. The article comprehensively analyzes pedagogical and psychological foundations of using the animal world in shaping moral education of preschool children. Mechanisms of empathy, responsibility, ecological awareness and social adaptation development are scientifically substantiated.

Аннотация. В статье комплексно анализируются педагогические и психологические основы использования животного мира в формировании духовно-нравственного воспитания детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: духовно-нравственное воспитание, дошкольный возраст, животный мир, эмпатия.

Key words: moral education, preschool age, animal world, empathy, ecological culture.

Maktabgacha yosh davri shaxs kamolatining eng muhim bosqichlaridan biri bo'lib, inson shaxsining poydevori qo'yiladigan, asosiy axloqiy me'yorlar va ijtimoiy qadriyatlar shakllanadigan eng muhim bosqich hisoblanadi [1,5-b]. Ijtimoiy xulq-atvori va axloqiy me'yorlarga munosabati shakllana boshlaydi. Shu boisdan maktabgacha yoshdagi bo'lgan bolalarni har tomomlama rivojlantirish maqsadida zamonaviy innovatsion va axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishga katta e'tibor qaratildi.

Zamonaviy globallashuv jarayonida axborot oqimining keskin ortishi, virtual muhitning kuchayishi bolalarning tabiiy hissiy rivojlanishiga muhim darajada salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli tarbiya jarayonida tabiiy, emotsional jihatdan yaqin va hayotiy vositalardan foydalanish zarurati ortmoqda. Hayvonot dunyosi maktabgacha yoshdagi bolalar uchun eng yaqin va tushunarli obyektlardan biridir. Bola hayvonni oddiy biologik mavjudot sifatida emas balki tirik, his qiluvchi jonzorot sifatida qabul qiladi. Ushbu psixologik qabul qilish mexanizmi ma'naviy-axloqiy tarbiya uchun mustahkam asos yaratadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida rivojlantiruvchi muhitni tashkil etishda bolalarning yoshi, individual xususiyatlari va ehtiyojlarini, shuningdek, mintaqaning madaniy va tarixiy xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi. Rivojlantiruvchi muhit mazmuniga quyidagi talablar qo'yiladi:

- mazmunan boy-davlat o'quv dasturining mazmuniga mos kelishi, materiallar, jihozlar va xona va bino tashqarisidagi inventarlarning xilma-xilligi;
- o'zgartuvchan-ta'lim va tarbiya jarayoni vaziyatiga, shuningdek, bolalarning qiziqishlari va imkoniyatlarining o'zgarishiga qarab rivojlantiruvchi muhitda o'zgarishlar bo'lish imkoniyatini nazarda tutadi;
- polifunksional-rivojlantiruvchi muhitning turli tarkibiy qismlaridan xilma-xil foydalanish imkoniyati;

- muqobil-guruhda turli joylar, rivojlanish markazlari, shuningdek, bolalarning erkin tanlovini ta'minlaydigan turli xil materiallar, o'yinlar, o'yinchoqlar va jihozlarning mavjudligi; o'yin materialining muntazam ravishda o'zgartirilishi, bolalarning o'yin, harakat, bilish va tadqiqot faoliyatini rag'batlantiradigan yangi buyum va ashyolarning paydo bo'lishi;

- hammabop-tarbiyalanuvchilar, shu jumladan, alohida ta'lim olish ehtiyojiga ega bo'lgan bolalar uchun ta'lim va tarbiya jarayonida foydalaniladigan barcha faoliyat turlarini ta'minlaydigan o'yinchoqlar, qo'llanmalar, resurslar bilan ta'minlanganligi;

- xavfsiz-barcha elementlarni ulardan foydalanishning ishonchliligi va xavfsizligini ta'minlash talablariga muvofiqligini nazarda tutadi;

- oqilona-davlat o'quv dasturi va davlat talablariga muvofiq zamonaviy rivojlantiruvchi muhitni yaratish, shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotining turli ta'lim dasturlarini amalga oshirishni ta'minlash uchun barcha imkoniyatlardan foydalanish; inklyuziv ta'lim tashkil etilgan taqdirda, zarur shart-sharoitlarni ta'minlash;

- mahalliy sharoitga moslashtirilgan-madaniy va tarixiy qadriyatlarga, milliy va mintaqaviy an'analar, tabiatga, iqlimga bog'liq xususiyatlar, hududdagi sanoat rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlariga mos bo'lishi;

- shaxsga yo'naltirilgan - pedagog har bir bolaning o'z qiziqishiga ko'ra shug'ullanishini ta'minlashi kerak (bolalar guruh muhitida osongina harakat qilishadi, qayerda nima joylashganini biladilar, o'yinchoqlar va barcha resurslardan erkin foydalana oladilar).

Rivojlantiruvchi muhitning mazmuni maktabgacha ta'lim tashkilotining sharoitlari va imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda kamida 5ta rivojlanish markazlarini tashkil etishni ta'minlashi kerak [27-b].

Aynan ushbu davrda bolaning dunyoqarashi, hissiy munosabatlari, zamonaviy pedagogika va rivojlanish psixologiyasi tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, aynan 3-7 yosh oralig'ida bolaning hissiy-intellektual sohasi, empatik qobiliyati hamda ijtimoiy xulq-atvori faol rivojlanadi[3-120-b]. Shu bois ushbu davrda ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonini tabiiy, bolaga yaqin va hissiy ta'sir kuchiga ega vositalar orqali tashkil etish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Hayvonot dunyosi maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o'ta jozibador va tabiiy qiziqish manbai hisoblanadi. Bola hayvonni kuzatar ekan, uni tirik, sezgir va mehrga muhtoj mavjudot sifatida qabul qiladi. Ushbu psixologik qabul qilish mexanizmi empatiya shakllanishining boshlang'ich bosqichini tashkil etadi. Empatiya esa ma'naviy-axloqiy tarbiyaning markaziy komponenti sifatida insonparvarlik, rahm-shafqat va ijtimoiy moslashuvning asosini yaratadi.

Hayvonlar bilan tizimli muloqot jarayonida bolalarda quyidagi sifatlar shakllanadi: birinchidan, rahm-shafqat. Bola och qolgan mushuk yoki suvga muhtoj qushni ko'rganida unda yordam berish istagi paydo bo'ladi. Ikkinchidan, mas'uliyat hissi. Agar bolaga jonivorga yem berish vazifasi topshirilsa, u o'z vazifasini bajarishga intiladi. Uchinchidan, sabr-toqat va e'tibor. Hayvonlarni kuzatish jarayoni boladan diqqatni jamlashni talab qiladi [5,63-B].

Pedagogik jarayonda hayvonot dunyosidan foydalanishning samaradorligi metodik tizimlilikka bog'liq. Kuzatish metodi orqali bolalar hayvonlarning yashash muhiti, oziqlanishi va xatti-harakatlarini o'rganadilar. Tarbiyachi mazkur jarayonni savol-javob asosida olib borib, bolalarni mustaqil fikrlashga undaydi. Masalan, "Nega qushlar qishda issiq joylarga uchib ketadi?" kabi savollar bolada sabab-oqibat munosabatlarini anglash ko'nikmasini rivojlantiradi.

Rolli o'yinlar ma'naviy-axloqiy sifatlarni mustahkamlovchi samarali vosita hisoblanadi. "Veterinar", "Tabiat himoyachisi", "Fermer" kabi o'yinlarda bola yordam berish, g'amxo'rlik qilish, adolatli bo'lish kabi axloqiy me'yorlarni amaliy tajriba orqali o'zlashtiradi. O'yin jarayoni bolaning ijtimoiy moslashuvini kuchaytiradi va muloqot madaniyatini rivojlantiradi. Badiiy adabiyot va ertaklar orqali hayvonlar obrazida axloqiy g'oyalar singdiriladi. Hayvonlar ishtirokidagi hikoyalar bolalarda yaxshilik va yomonlikni ajratish, sadoqat va xiyonatni tushunish, mehnatsevarlikni qadrlash kabi tushunchalarni

shakllantiradi. Muhokama jarayonida bolalarning fikr bildirishiga imkon berish ularning mustaqil tafakkurini rivojlantiradi.

Ekologik madaniyatni shakllantirish ma'naviy tarbiyaning ajralmas qismi sanaladi. Hayvonlarning yashash muhiti, ularni asrash zarurati, tabiatga zarar yetkazmaslik haqidagi suhbatlar bolalarda ekologik ongini rivojlantiradi. Bu esa kelajakda tabiatga mas'uliyatli munosabatda bo'ladigan shaxs shakllanishiga xizmat qiladi [4,94-b].

Tajriba sinovlar shuni ko'rsatadiki, hayvonot dunyosidan tizimli foydalanilgan guruhlarda bolalarning o'zaro munosabatlari yumshoqroq, agressiv hatti-harakatlar kamroq kuzatiladi. Bu hayvonlarning terapevtik ta'sirini ham ko'rsatadi. Shuningdek, hayvonlar bilan muloqat bolalarning nutq rivojiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bola ko'rganini tasvirlaydi, savollarga javob beradi, bu esa tafakkur va muloqat madaniyatini rivojlantiradi. Tajriba-sinov kuzatuvlari asosida ishlab chiqilgan modelga ko'ra, hayvonot dunyosidan tizimli foydalanish uch bosqichda amalga oshiriladi: diagnostika, ta'sir va nazorat. Diagnostika bosqichida bolalarning hayvonlarga munosabati o'rganiladi. Ta'sir bosqichida maxsus mashg'ulotlar, kuzatishlar va o'yinlar tashkil etiladi. Nazorat bosqichida esa shakllangan axloqiy sifatlar tahlil qilinadi. Natijalar empatiya va ijtimoiy moslashuv ko'rsatkichlarining sezilarli oshganini ko'rsatadi [5,63-B].

Ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonida ota-onalar bilan hamkorlik alohida ahamiyatga ega. Uy sharoitida jonivorlarga g'amxo'rlik qilish, birgalikda tabiat qo'yniga chiqish bolada mustahkam axloqiy ko'nikmalarni shakllantiradi. Tarbiyachi va ota-onaning hamkorligi tarbiyaning uzluksizligini ta'minlaydi. Ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, hayvonot dunyosidan foydalanish bolalarda agressiv xatti-harakatlarni kamaytiradi, hissiy barqarorlikni oshiradi va ijtimoiy moslashuvni kuchaytiradi. Shu bois maktabgacha ta'lim tizimida hayvonot dunyosidan foydalanish ilmiy asoslangan pedagogik texnologiya sifatida joriy etilishi maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, hayvonot dunyosi maktabgacha yoshdagi bolalarning ma'naviy-axloqiy kamolotida muhim pedagogik va psixologik resurs hisoblanadi. Tizimli, maqsadli va ilmiy asoslangan yondashuv orqali ushbu vosita barkamol, rahmdil va mas'uliyatli avlodni tarbiyalashda samarali natija beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni. Toshkent, 2019. 5-modda.
2. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. Toshkent, 2022. 27-bet.
3. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. Toshkent: O'qituvchi, 2010. 3,120-B.
4. Mavlonova R., Raxmonqulova N. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Toshkent: Fan, 2012. 4-97-B.
5. To'xtaxodjayeva M. Bolalar psixologiyasi. Toshkent: O'zbekiston, 2014. 5-63-B

ПРЕПОДАВАНИЕ РУССКОГО ЯЗЫКА В УНИВЕРСИТЕТЕ С ПОМОЩЬЮ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ СРЕДСТВ И ИХ РОЛЬ

Уктамова Зарифа,

Студентка 1-курса Джизакского государственного педагогического
университета, гр- 621-25

Annotatsiya. Ushbu maqola universitet sharoitida rus tilini chet tili va ona tili bo'lmagan til sifatida o'qitishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) rolini o'rganadi. Unda ta'lim jarayonida qo'llaniladigan AKT vositalarining asosiy turlari tahlil qilinadi, ulardan samarali foydalanishning pedagogik shartlari aniqlanadi va raqamli o'qitish vositalarining afzalliklari aniqlanadi.

Kalit soʻzlar: axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, rus tili chet tili sifatida, universitet ta'limi, raqamli oʻqitish vositalari, kommunikativ kompetensiya, interaktiv usullar, masofaviy ta'lim.

Аннотация. В статье рассматривается роль информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в преподавании русского языка как иностранного и неродного в университетской среде. Анализируются основные виды ИКТ-инструментов, применяемых в учебном процессе, раскрываются педагогические условия их эффективного использования, выявляются преимущества цифровых средств обучения.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, русский язык как иностранный, университетское образование, цифровые средства обучения, коммуникативная компетенция, интерактивные методы, дистанционное обучение.

Annotatsion. Abstract. This article examines the role of information and communication technologies (ICT) in teaching Russian as a foreign language and non-native language in a university setting. It analyzes the main types of ICT tools used in the educational process, identifies the pedagogical conditions for their effective use, and highlights the advantages of digital teaching tools.

Keywords: information and communication technologies, Russian as a foreign language, university education, digital teaching aids, communicative competence, interactive methods, distance learning.

Современная образовательная среда претерпевает кардинальные изменения под воздействием стремительно развивающихся информационно-коммуникационных технологий. Проникновение цифровых инструментов во все сферы жизни неизбежно трансформирует и систему высшего образования, открывая новые горизонты для организации учебного процесса. Преподавание русского языка в университете - дисциплина, требующая не только фундаментальных знаний лингвистики, но и постоянного поиска эффективных методических решений - оказывается особенно восприимчивой к внедрению информационно-коммуникационных средств.

Актуальность данной проблематики обусловлена рядом факторов: возросшими требованиями к качеству языковой подготовки специалистов, необходимостью формирования коммуникативной компетенции студентов в многоязычной среде, а также расширением практики дистанционного и смешанного обучения. Международный статус русского языка, его роль в научном и культурном пространстве постсоветских государств делают вопрос методической оснащённости преподавателей-русистов особенно значимым.

Цель настоящей статьи состоит в изучении роли информационно-коммуникационных технологий в процессе преподавания русского языка в университете, определении их педагогических возможностей и условий эффективного применения.

Под информационно-коммуникационными технологиями в контексте языкового образования понимается совокупность методов, процессов и программно-технических средств, обеспечивающих сбор, хранение, обработку, передачу и представление информации в учебных целях. Применительно к преподаванию русского языка выделяют несколько функциональных групп ИКТ-инструментов.

Первую группу составляют средства доставки учебного контента: электронные учебники, мультимедийные презентации, образовательные платформы (Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams), видеолекции и подкасты. Эти инструменты обеспечивают студентам доступ к качественным учебным материалам вне зависимости от места нахождения и времени суток, что особенно актуально при организации смешанного обучения [1, -С.448].

Вторую группу образуют интерактивные тренажёры и программы для самостоятельной работы: системы автоматической проверки упражнений (Duolingo, LinguaLeo, платформа «Русский без границ»), программы для изучения словарного

запаса (Quizlet, Anki), специализированные корпуса русского языка (НКРЯ). Данные инструменты позволяют реализовать принцип индивидуализации обучения: студент имеет возможность самостоятельно выбирать темп, объём и сложность упражнений [2, -С.112].

Третью группу составляют средства коммуникации и совместной деятельности: видеоконференцсвязь (Zoom, Skype), мессенджеры и форумы для организации учебного общения, вики-платформы и облачные редакторы для коллективной работы с текстом. Именно эта группа инструментов в наибольшей мере способствует развитию коммуникативной компетенции студентов через моделирование реальных ситуаций речевого общения.

Интеграция информационно-коммуникационных технологий в учебный процесс обеспечивает ряд значимых педагогических эффектов. Прежде всего, использование ИКТ существенно повышает мотивацию студентов к изучению языка. Мультимедийный контент, интерактивные задания, игровые элементы (геймификация) делают учебный процесс более привлекательным и разнообразным по сравнению с традиционными методами [3, -С.44].

Не менее важна роль ИКТ в активизации познавательной деятельности. Технология перевёрнутого класса (flipped classroom), при которой студенты самостоятельно осваивают теоретический материал с помощью видеолекций, а аудиторное время посвящается практике и обсуждению, кардинально меняет характер учебного взаимодействия. Преподаватель из транслятора знаний превращается в организатора учебной деятельности и фасилитатора [4, -С.67].

Цифровые технологии создают оптимальные условия для развития всех видов речевой деятельности. Аудирование обеспечивается аутентичными аудио- и видеоматериалами; говорение - системами распознавания и оценки речи, приложениями для видеообщения с носителями языка; чтение - электронными текстами с функцией мгновенного перевода; письмо - текстовыми редакторами с системами проверки орфографии и грамматики.

Важнейшим преимуществом ИКТ является возможность организации дифференцированного и адаптивного обучения. Современные образовательные платформы способны анализировать успехи учащегося и автоматически подбирать задания соответствующего уровня сложности, что позволяет преподавателю эффективно работать с разноуровневыми группами [5, -С.272].

Несмотря на очевидные преимущества, внедрение ИКТ в преподавание русского языка сопряжено с определёнными трудностями. Первая группа проблем связана с технической инфраструктурой: неравномерный доступ студентов к интернету и компьютерной технике, недостаточное оснащение учебных аудиторий создают неравные условия обучения.

Вторая группа ограничений носит методический характер. Механическое замещение традиционных форм работы цифровыми без осмысления педагогических целей нередко снижает качество обучения. Избыточное использование автоматизированных тестов не развивает продуктивных речевых умений; длительная работа с экраном снижает концентрацию внимания; алгоритмические средства проверки письменных работ не способны оценить логику, стиль и смысловую глубину текста.

Эффективное применение ИКТ требует соблюдения ряда педагогических условий. Во-первых, необходима методическая обоснованность выбора инструментов: каждое технологическое средство должно служить конкретной дидактической задаче. Во-вторых, важно сохранять баланс между цифровыми и традиционными формами работы, исходя из целей и содержания конкретного занятия. В-третьих, преподаватель должен обладать достаточной цифровой компетентностью, что предполагает систематическое повышение квалификации в области ИКТ [6, -С.260].

Проведённый анализ позволяет заключить, что информационно-коммуникационные технологии занимают всё более значимое место в системе методических средств преподавания русского языка в университете. Их грамотное применение способствует повышению качества языковой подготовки студентов, формированию коммуникативной компетенции, индивидуализации учебного процесса и расширению возможностей самостоятельной работы.

Вместе с тем эффективность ИКТ определяется не самими технологиями как таковыми, а методической концепцией, в рамках которой они используются. Цифровые средства не заменяют живого педагогического взаимодействия, а дополняют его, расширяя арсенал методических приёмов и создавая новые возможности для учебного общения.

Перспективным направлением дальнейших исследований представляется разработка методики комплексного использования ИКТ на разных уровнях владения русским языком, а также создание критериев оценки цифровой компетентности преподавателей-русистов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Азимов Э. Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). - М.: ИКАР, 2009. - С. 448.
2. Баграмова Н. В., Богданова О. Ю. Информационно-коммуникационные технологии в обучении иностранным языкам // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. - 2018. - № 191. - С. 112.
3. Дунаева Л. А. Средства информационных технологий в обучении русскому языку как иностранному: функционально-содержательный аспект // Вестник ЦМО МГУ. - 2006. - № 1. - С. 44.
4. Кирюхина М. В. Перевернутый класс как инновационная модель обучения русскому языку в вузе // Русский язык в школе. - 2020. - № 3. - С. 67.
5. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. - М.: Академия, 2010. -С. 272.
6. Титова С. В. Цифровые технологии в языковом обучении: теория и практика. - М.: Пранат, 2017. - С. 260.

ТРУДНОСТИ УСВОЕНИЯ ФОНЕТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ РУССКОГО ЯЗЫКА ИНОСТРАННЫМИ СТУДЕНТАМИ

Эшпулатова Мохинур,

Студентка 1-го курса специальности «Русский язык и литература» Джизакского государственного педагогического университета.

Annotatsiya. Ushbu maqolada rus tilining xorijiy talabalar uchun qiyinchilik tug'diradigan fonetik jihatlari ko'rib chiqiladi. Talaffuz, urg'u va intonatsiyaga alohida e'tibor qaratilgan. Keng tarqalgan xatolarni bartaraf etishning amaliy usullari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: fonetika, nutq tovushlari, talaffuz, urg'u, intonatsiya, xorijiy talabalar.

Аннотация: В статье рассматриваются особенности фонетической системы русского языка, которые вызывают трудности у иностранных студентов. Особое внимание уделено произношению, ударению и интонации. Рассматриваются практические способы преодоления типичных ошибок.

Ключевые слова: фонетика, звуки речи, произношение, ударение, интонация, иностранные студенты.

Abstract: This article examines the phonetic aspects of the Russian language that cause difficulties for international students. Particular attention is paid to pronunciation, stress, and intonation. Practical ways to overcome common errors are discussed.

Keywords: phonetics, speech sounds, pronunciation, stress, intonation, international students.

Русский язык является одним из самых распространённых языков мира и относится к числу сложных для изучения учащимися иностранными студентами. Особую трудность вызывает его фонетическая система. В школьных учебниках отмечается, что звуковой строй русского языка богат и разнообразен, что делает речь мелодичной, но сложной для точного воспроизведения.

Иностранные студенты часто сталкиваются с проблемами произношения мягких и твёрдых согласных, различения гласных в безударном положении, а также с особенностями ударения и интонации. Изучение данных понятий помогает не только улучшить произношение, но и понимать речь носителей языка в повседневных ситуациях. По мнению учёных, «Следует помнить, что при обучении произношению уже взрослых, студентов, выработка навыка правильной речи с точки зрения фонетики может вызывать определенные трудности». [1, -с. 245].

Фонетика изучает звуковой состав языка, его звуки, ударение и интонацию. В русском языке насчитывается звуки: гласные и согласные, звонкие и глухие, мягкие и твёрдые. Особенностью русского языка является наличие мягкости согласных, которая выражается особым положением языка. Например, слова мир и сыр различаются только мягкостью согласного [м'] и [с]. Гласные звуки в русском языке изменяются в зависимости от ударения. Это явление называется редукцией. Пример: в слове молоко гласная «о» под ударением произносится как [о], а без ударения как [а] или [э].

Особенностью русского языка является мягкости согласных, которая выражается особым положением языка. Например, слова мир и сыр различаются только мягкостью согласного [м'] и [с]. Гласные звуки в русском языке изменяются в зависимости от ударения. Это явление называется редукцией. Пример: в слове молоко гласная «о» под ударением произносится как [о], а без ударения как [а] или [э].

Произношение некоторых согласных для студентов, не имеющих в родном языке мягких согласных, становится серьёзной проблемой. Например, студенты могут произносить мел и мёл одинаково, не различая смысла. Другой частой ошибкой является неправильное ударение. В школьных учебниках подчёркивается, что ударение в русском языке свободное и подвижное, то есть может падать на любой слог: окно, но окна; Ударение переносится с последнего слога на первый. красивый - красива - красиво;

В прилагательных ударение также может смещаться в зависимости от рода и формы. торты - торты; В устной речи можно услышать оба варианта, но литературная норма - торты, что особенно важно знать учащимся. Для иностранных студентов это сложное явление, так как в их родном языке ударение чаще всего фиксированное. Кроме того, в речи носителей звуки часто изменяются: оглушение в конце слова (луг - лук), уподобление звуков (в просьбе - [фпроз'бе]). Такие изменения не всегда отражаются на письме, поэтому иностранным студентам трудно услышать и повторить их. В русской речи интонация играет важную роль в общении. В школьных учебниках отмечается, что с помощью интонации можно выражать эмоции, задавать вопросы, передавать отношение к собеседнику.

Русская интонация отличается разнообразием мелодических рисунков. Например: повествовательное предложение: Сегодня хорошая погода. - спокойное понижение тона в конце; вопросительное: Ты пойдёшь домой? - повышение тона в конце; восклицательное: Как красиво! - резкий подъём голоса. Для иностранных учащихся трудность заключается в том, что они часто сохраняют интонацию своего родного языка, что делает речь «неестественной» для русского слуха. По словам Р.Потаповой, «При артикулировании могут встретиться звуки, которых нет в родном языке и которые обучающиеся склонны

замещать звуками своего родного языка, так как слуховой и речевой аппарат людей адаптирован к функционированию в среде родного языка». [2, -с. 53].

Имеется несколько путей преодоления фонетических трудностей. Чтобы научиться правильно произносить звуки, необходимо сочетать теорию и практику:

1. Слуховые упражнения - прослушивание и повторение звуков и слов за диктором.
2. Артикуляционная гимнастика - тренировка движений органов речи (языка, губ, нёба).
3. Чтение вслух - помогает развивать правильную интонацию и чувство ударения.
4. Фонетический разбор - полезен для осознания различий между звуками.

Также эффективным методом является использование аудиозаписей и видеофрагментов с живой русской речью. Таким образом, чёткое произношение важно не только для понимания собеседником, но и для уверенности самого студента. Хорошее фонетическое владение языком облегчает восприятие русской речи, улучшает навыки говорения и способствует успешной коммуникации. Кроме того, правильное произношение помогает лучше усваивать грамматику и лексику, так как учащиеся слышат закономерности языка. По словам Л.Щербы, «Надо добиться того, чтобы учащиеся четко различали на слух правильное и неправильное произношение. И этого не так легко достичь; но зато, когда это достигнуто, главное уже сделано. Попутно надо помочь органам речи найти те непривычные для них движения, которые необходимы для достижения правильного эффекта». [3, с. 161].

Фонетика русского языка - сложная, но интересная область, особенно для тех, кто изучает русский как иностранный. Основные трудности связаны с редукцией гласных, мягкостью согласных и свободным ударением. Регулярная практика, внимание к интонации и использование школьных упражнений помогают иностранным учащимся преодолеть эти трудности. Таким образом, систематическая работа над фонетикой - важный шаг к формированию правильной и красивой русской речи.

Список использованной литературы:

1. Рубцова Е. Девдариани Н. Устранение фонетических трудностей в произношении при обучении русскому языку как иностранному. //Azimuth of Scientific Research: Pedagogy and Psychology. 2021. Т. 10. № 2(35) -р. 245.
2. Потапова Р.К. Артикуляторные характеристики сегментарных единиц звучащей речи // Общая и прикладная фонетика. М.: Изд-во Московского ун-та, 1997. -С. 53
3. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. Л.: Наука, 1974. 428 с.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA "TARBIYA" FANINI GLOBALLASHUV SHAROITIGA MOS O'QITISH: ZAMONAVIY TENDENSIYALAR VA YONDASHUVLAR

Farsaxonova Dilafruz Rizaxonovna,
JDPU Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası
dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori
(+998946670520)
dilafruzfars04@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются методы, подходы, методики подготовки будущих учителей начальных классов к эффективному преподаванию предмета "воспитание" в инновационной образовательной среде на основе современных технологий.

Ключевые слова: образование, воспитание, ученик, интерактивный метод, инновации, тренинг, обучение с проблемами, совместное обучение, наука "воспитания", учебник, метод, этика, нравственность, нравственное воспитание.

ABSTRACT

In this article, we will discuss specific methods, approaches and methodologies for preparing future primary school teachers for effective teaching of the subject of "education" in an innovative educational environment based on modern technologies.

Keywords: education, student, interactive method, innovation, training, problem-based education, collaborative education, textbook, method, moral education.

O'zbekiston Respublikasi o'z mustaqilligiga erishgach, mamlakatning siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy-ma'rifiy hayotida tub o'zgarishlar ro'y berishiga keng imkoniyatlar ochildi. Respublika rahbariyati boshchiligidagi mamlakat taraqqiyotining barcha sohalarida chuqur islohotlar amalga oshirildi va bu jarayon davom etmoqda. Jumladan, zamon talabiga va jahon standartlariga javob beradigan yetuk kadrlar tayyorlash bo'yicha ta'lim sohasida ham islohotlar olib borilmoqda. Shu asnda, mustaqillik sharoitida mamlakatimizda buyuk ma'naviyatimizni tiklash va yanada yuksaltirish, milliy ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, zamon talablari bilan uyg'unlashtirish maqsadida, yetuk kadrlar tayyorlash ishini jahon andozalari darajasiga chiqarish masalalariga alohida ahamiyat berilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'zining Oliy Majlisga Murojaatnomasida "...intellektual va madaniy salohiyatning qanday noyob boylik ekani, nodir talant egalarini tarbiyalab kamolga yetkazish hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini unutishga haqqimiz yo'q" [2], - deya ta'kidlagan edi.

Tarbiya - bu faqat ma'lum qoidalarni o'rgatish emas, balki shaxsning ichki dunyosini, qadriyatlarga bo'lgan munosabatini shakllantirish, uni Vatanga sadoqatli, jamoaga foydali inson qilib tarbiyalashdir. Shu sababli, pedagoglar, xususan, boshlang'ich ta'lim yo'nalishidagi mutaxassislar tarbiya fanini chuqur bilishlari, uni o'z faoliyatlarida samarali qo'llay olishlari zarur.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi PQ-4884-son qaroriga asosan Ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini yanada takomillashtirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar dasturi ishlab chiqildi. Mazkur dasturda 1-9-sinflar uchun yaratilgan «Tarbiya» fani darsligini davriylik asosida qayta nashr etishda buyuk bobolarimiz asarlaridan keng foydalangan holda to'ldirib borish vazifasi belgilab berilgan.

Tarbiya - yosh avlodni jamiyatga foydali, axloqan barkamol, ma'naviy yetuk va jismonan sog'lom shaxs qilib shakllantirish jarayonidir. Bu jarayon har bir pedagog faoliyatining ajralmas qismi bo'lib, ayniqsa bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda **tarbiya fani** alohida ahamiyat kasb etadi.

Tarbiya fanini o'qitishning asosiy maqsadi **bo'lajak pedagoglarga tarbiya nazariyasi va amaliyoti haqida chuqur bilim berish, ularni tarbiyaviy jarayonni to'g'ri tashkil eta oladigan, zamonaviy metodlardan foydalana oladigan va har tomonlama yetuk tarbiyachi sifatida tayyorlashdan iborat.**

Ushbu maqsadning mohiyati quyidagilarda aks etadi:

- bo'lajak o'qituvchilarda tarbiya jarayonining mazmuni, tamoyillari va qonuniyatlari haqidagi bilimlarni shakllantirish;
- ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq, tarbiyaviy faoliyatga mas'uliyat bilan yondashadigan shaxs sifatida tarbiyalash;
- amaliyotda tarbiyaviy metodlar va texnologiyalarni to'g'ri qo'llay olish ko'nikmalarini hosil qilish;
- o'quvchilar bilan tarbiyaviy ishlarda individual yondashuvni shakllantirishga tayyorlash.

Bo'lajak pedagoglar tarbiya fanini o'rganish davomida quyidagi vazifalarni amalga oshiradilar:

1. **Tarbiya jarayonining nazariy asoslarini o'zlashtirish.** Tarbiyaning maqsadi, vazifalari, mazmuni, tamoyillari, metod va vositalari haqida chuqur bilim olish. Turli tarbiya konsepsiyalari bilan tanishish.

2. **Pedagogik fikrlashni shakllantirish.** Tarbiyaviy vaziyatlarni tahlil qilish, muammoni aniqlash va uni hal qilish yo'llarini izlash orqali mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish.

3. **Tarbiyaviy ishlarni loyihalash va tashkil etish ko'nikmalarini rivojlantirish.** Tarbiyaviy tadbirlar senariysi tuzish, sinfda va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil qilish, o'quvchilarni ijtimoiy hayotga tayyorlashga xizmat qiluvchi mashg'ulotlarni o'tkazishga o'rganish.

4. **Axloqiy, ma'naviy, estetik, ekologik va mehnat tarbiyasi yo'nalishlarida bilim va yondashuvlarni egallash.** Tarbiyaning turli yo'nalishlari bo'yicha zamonaviy yondashuvlar, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyaviy ishlarni olib borishga tayyorlanish.

5. **Pedagogik madaniyat va kasbiy fazilatlarni rivojlantirish.** O'qituvchining nutqi, kiyinish madaniyati, muomala madaniyati va o'zini tutish qoidalari bilan tanishish orqali kasbiy etika va estetikani shakllantirish.

6. **Mustaqil ijodiy yondashuv va innovatsion fikrlashni rivojlantirish.** Tarbiyaviy faoliyatda yangi usullarni qo'llash, ijodiy loyihalar ishlab chiqish, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Tarbiya fanini o'zlashtirish orqali bo'lajak pedagog har bir darsni tarbiyaviy yo'nalishda tashkil eta oladi, sinf jamoasida ijobiy muhit yaratishga erishadi. Tarbiya fani - pedagogik ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib, bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu fan orqali o'qituvchi nafaqat nazariy bilim, balki amaliy ko'nikma va tarbiyaviy faoliyatga mas'uliyatli munosabatni ham egallaydi. Shuning uchun har bir pedagog tarbiya fanini chuqur o'rganib, uni o'z amaliy faoliyatida samarali qo'llay olishi lozim.

O'qituvchilarda pedagogik faoliyatni interfaol metodlar asosida tashkil etish malakasini shakllantirishning bir qator tamoyillari mavjud. Ular quyidagilar:

1. Darslarni interfaol metodlar asosida tashkil etish borasidagi yagona maqsadning qaror topganligi.

2. Harakatning izchil, maqsadga muvofiq, tizimli va uzluksiz amalga oshirilishi.

3. Darslarni interfaol metodlar asosida tashkil etishda mavjud shart-sharoit hamda sub'ektiv yondashuvlarni inobatga olish.

4. Pedagogik mahorat va iqtidorlarni erkin namoyish etish.

5. Yangi tajribalarni ommalashtirish.

6. Nazariy va amaliy faoliyat birligi [4; 225].

Darslarni samarali tashkil etishda mazkur tamoyillarni inobatga olish ijobiy samaralarni beradi.

Tarbiya fanini samarali o'qitish uchun nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash muhim. Talabalarning pedagogik amaliyoti, dars kuzatuvlari, mustaqil mashg'ulotlar orqali ular tarbiyaviy faoliyatni real muhitda sinab ko'rish imkoniga ega bo'ladi. Yosh pedagoglarga tarbiya darsini samarali o'qitishni tashkil etish uchun quyidagi amaliy ishlar ayniqsa foydalidir:

- tarbiyaviy dars ishlanmasi tuzish va taqdimot qilish;
- sinf soatlariga ssenariy tayyorlash;
- trening mashg'ulotlarini tashkil qilish;
- tarbiyaviy tadbirlar rejasini ishlab chiqish;
- jamoaviy rolli o'yinlarda ishtirok etish.

Bularning barchasi talabalarda tarbiya faniga nisbatan ongli yondashuv, mustaqil fikrlash va tashabbuskorlikni shakllantiradi.

Ilmiy izlanishlarimiz natijasiga ko'ra, bo'lajak pedagoglarni tarbiya fanini samarali o'qitishga tayyorlash maqsadida quyidagi takliflarni keltirib o'tishimiz mumkin:

- tarbiya faniga oid zamonaviy o'quv adabiyotlar va trening qo'llanmalar sonini ko'paytirish;
- fan doirasida o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga qaratilgan loyiha ishlarini yo'lga qo'yish;
- amaliy mashg'ulotlarda real sinf holatlariga asoslangan case-studylardan foydalanish;
- pedagogik amaliyotda tarbiyaviy jarayonni tahlil qilish bo'yicha seminarlar tashkil etish.

Xulosa qilib aytganda, tarbiya fanini samarali o'qitish - bu bo'lajak pedagoglarni nafaqat nazariy bilim bilan qurollantirish, balki ularda mustahkam kasbiy pozitsiya va tarbiyaviy mas'uliyatni shakllantirishdir. Bugungi kunda har bir o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki **shaxs tarbiyalovchi yetakchi** sifatida yetishmog'i lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoev Sh. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz (1-jild). - Toshkent: O'zbekiston. NMIU, 2017. 592 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. // Xalq so'zi. 2017-yil 23-dekabr.
3. Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi // Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrdagi 1059-son qarori.
4. Abdullayeva B. va b. (2021). *Umumiy pedagogika*. Innovatsiya-Ziyo.
5. Ismatova N. va b. (2023). *Tarbiya: 2-sinf uchun darslik*. 1-nashr. Novda.
6. Farsaxonova D.R. (2025). *Boshlang'ich ta'limda tarbiya fani*. Ilm nuri print.
7. Farsaxonova, D.R. (2022). *Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanini o'qitish texnologiyasi*. Fan ziyosi.
8. Farsakhanova, D. (2020). Improvement of the methodology of spiritual and moral education of students of pedagogical institutions. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
9. Usmanova O.V. va b. *Tarbiya: 1-sinf uchun darslik*. 1-nashr. - T.: Novda nomidagi nashriyot-manbaa ijodiy uyi, 2023. - 64 b.
10. Ro'zieva D. va b. *Tarbiya: 3-sinf uchun darslik*. 1-nashr. - T.: "Sano standart", 2023. - 96 b.
11. Shermuxamedova, S. va b. *Tarbiya: 4-sinf uchun darslik*. 1-nashr. - T.: "O'zbekiston", 2023. - 96 b.

PEDAGOGIK QOBILIYAT PEDAGOGIK MAHORATNI RIVOJLANTIRISH ASOSIDIR

Rabbimov M.T

Jizzax davlat pedagogika universiteti dotsenti

Аннотация: Статья посвящена вопросам формирования и развития педагогических навыков и умений учителя.

Annotation: This article deals with the formation and development of pedagogical skills and abilities of the teacher.

Ma'lumki, respublikamiz ta'lim tizimlarida hozirgi zamon o'qituvchilariga qo'yilgan asosiy talablardan biri har bir o'qituvchining pedagogik qobiliyatlariga va mahoratga ega bo'lishi zarurligi dolzarb muammolardan hisoblanadi.

Ushbu ma'ruzada bugungi kun o'qituvchisining pedagogik qobiliyatlari va mahoratining shakllantirish, rivojlantirish hamda takomillashtirish maqsad qilib quyilgan.

Pedagogik mahorat egasi oz mehnat sarf qilib, katta natijaga erishadi. Ijodkorlik uning hamrohi bo'ladi. Abdulla Avloniyning fikricha, sog'lom fikr, yaxshi axloq, ilm-ma'rifatga ega bo'lish uchun badanni tarbiyalash zarur. Badanni sog'lom va quvvatli bo'lmog'i insonga eng kerakli narsadir. Chunki o'qimoq, o'qitmoq va o'rgatmoq uchun insonga kuchli, kasalsiz vujud lozimdir. [1]. Qobiliyat, faoliyat jarayonida paydo bo'ladi va rivojlanadi. Pedagogik faoliyatning samarali bo'lishi uchun o'qituvchida qobiliyatning quyidagi turlari mavjud bo'lmog'i va tarbiyalab yetishtirilmog'i lozim.

1. Bilish qobiliyati - fanning tegishli sohalariga oid qobiliyat-dir. Bunday qobiliyatga ega bo'lgan o'qituvchi fanni o'quv kursi hajmidagina emas, balki ancha keng va chukkurroq bilishi, o'z fani soha-sidagi kashfiyot va yangiliklarni hamisha kuzatib borishi kerak.

2. Tushuntira olish qobiliyati- o'quv materialini o'quvchilarga tushunarli qilib bayon eta olish, o'quvchilarda mustaqil ravishda faol fikrlashga qiziqish uyg'otish qobiliyatidir. O'qituvchi zarur hollarda o'quv materialini o'zgartira olishi, qiyin narsani oson, murakkab narsani oddiy, noaniq narsani tushunarli qilib o'quvchilarga yetkaza olishi darkor.

3. Kuzatuvchanlik qobiliyati - o'quvchining, tarbiyalanuvchining ichki dunyosiga kira olish qobiliyati, o'quvchi shaxsini va uning vaqtinchalik ruhiy holatlarini juda yaxshi tushuna bilish bilan bogliq bo'lgan psixologik kuzatuvchanlikdir. Bunday o'qituvchi o'quvchining ruhiyatidagi ko'z ilg'amas o'zgarishlarni ham tez fahmlab oladi. O'quvchilar bunday o'qituvchi haqida «Qaramayotganga o'xshaydi-yu, hamma narsani ko'rib turadi», «O'quvchining xafa bo'lganligini yoki dars tayyorlamayotganligini ko'zidan biladi»-deydilar.

4. Nutq qobiliyati - nutq yordamida, shuningdek imo-ishora vositasida o'z fikr-tuyg'ularini aniq va ravshan ifodalash qobilyati. Bu o'qituvchilik kasbi uchun juda muhimdir. O'qituvchi ya'ni saboqni tushuntirayotgan, o'quvchining javobini tahlil qilayotgan yoki tanqid qilayotgan bo'lsa ham, uning nutqi hamisha o'zining ichki kuchi, ishonchi, o'zi gapirayotgan narsaga qiziqqanligi bilan ajralib turishi kerak.

O'qituvchining bayoni o'quvchilar fikri va diqqatini maksimal darajada faollashtirishga qaratiladi, o'qituvchi o'quvchilar oldida savollar qo'yib, ularni asta -sekin tug'ri javob berishga undaydi, o'quvchining diqqatini kuchaytiradi hamda fikrini faollashtiradi. («Mana bu yerga alohida e'tibor bering:», «O'ylab ko'ring» kabi). Shuningdek, o'rinli qochiriq, hazil, yengilgina istehzo nutqni jonlantirib yuboradi va uni o'quvchilar tez uzlashtiradi. O'qituvchining nutqi aniq, jonli, obrazli, talaffuzi jihatidan yorqin, ifodali, his-hayajonli bo'lib, unda stilistik, grammatik, fonetik nuqsonlar uchramasligi lozim. Bir xildagi cho'ziq, zeriktiradigan nutq o'quvchilarni juda tez charchatadi, ularni loqayd qilib qo'yadi. Ayrim o'quvchilar tez gapirishga, boshqalari sekin gapirishga moyil bo'ladilar.

5. Tashkilotchilik qobiliyati- birinchidan, o'quvchilar jamoasini uyushtirish, jipslashtirish, muhim vazifalarni hal etishga ruhlantirishni, ikkinchidan o'z ishini to'g'ri uyushtirishni nazarda tutadi.

6. Obru orttira olish qobiliyati - o'quvchilarga bevosita emotsional - irodaviy ta'sir ko'rsatish va shu asosda obru qozona olishdir. Obru faqat shu asosdagina emas, balki o'qituvchining fanni yaxshi bilishi, mehribonligi, nazokatligi va hokozolar asosida ham qozoniladi. Bu qobiliyat o'qituvchi shaxsiy sifatlarining butun bir yig'indisiga, chunonchi, uning irodaviy sifatlariga, shuningdek, o'quvchilarga ta'lim haqida tarbiya berish ma'suliyatini his etishga, o'zining haq ekanligiga ishonishga, bu ishonchni o'quvchilarga yetkaza olish kabilarga ham bog'liq.

7. Tog'ri muomala qila olish qobiliyati - bolalarga yaqinlasha olish, ular bilan pedagogik nuqtai nazardan juda samarali o'zaro munosabatlar o'rnatish, pedagogik nazokatning mavjudligini bildiradi.

8. Kelajakni ko'ra bilish qobiliyati - o'z harakatlarining oqibani ko'ra bilishda, o'quvchining kelajakda qanday odam bo'lishini tasavvur qila olishida, tarbiyalanuvchida qanday fazilatlarni taraqqiy ettirish lozimligini oldindan aytib bera olishda ifodalanadi. Bu qobiliyat pedagogik optimizmga, tarbiyaning qudratiga bogliqdir.

9. Diqqatni taqsimlay olish qobiliyati - o'qituvchi uchun diqqatning barcha xususiyatlari - hajmi, kuchi, ko'chuvchanligi, idora qilina olishi, safarbarligi kabilarning taraqqiy etishi bilan izohlanadi. [2].

Xulosa qilib aytganimizda, o'qituvchi yuqorida ko'rsatilgan qobiliyatlardan tashqari bir qancha ijobiy sifatlarga - aniq maqsadni ko'zlash, qat'iylik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, insonparvarlik, kamtarlik kabi sifatlarga ega bo'lishi kerak. Bunday sifatlar bo'lmasa, o'rta pedagogik darajadan yuqoriga ko'tarila olmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi Davlat-ilmiy nashriyoti. Toshkent 2004 yil. 98 bet.

2. Munavvarov A.Q. Pedagogika. O'quv qo'llanma. O'qituvchi nashriyoti. Toshkent. 1996 yil. 200 bet.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA MILLIY QADRIYATLAR VA VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYA BERISHNING INNOVATSION USULLARI

Tengelova Dilfuza Urazali qizi

University of innovation technologies

“Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim kafedrası” asisstant o'qituvchisi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, Milliy qadriyatlar, Vatanparvarlik, Pedagogik texnologiyalar, Raqamli platformalar, Interaktiv metodlar, Innovatsion usullar, Ta'lim siyosati, O'zbekiston, Yoshlar tarbiyasi

Ключевые слова: Начальное образование, Национальные ценности, Патриотизм, Педагогические технологии, Цифровые платформы, Интерактивные методы, Инновационные подходы, Политика образования, Узбекистан, Воспитание молодежи

Keywords: Primary education, National values, Patriotism, Pedagogical technologies, Digital platforms, Interactive methods, Innovative approaches, Educational policy, Uzbekistan, Youth upbringing

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'limda milliy qadriyatlarni o'rgatish va vatanparvarlikni shakllantirishning innovatsion usullari tahlil qilinadi. Milliy qadriyatlar asosida bolalarni tarbiyalashda pedagogik texnologiyalar va metodlarning roli, shuningdek, raqamli platformalar, interaktiv darslar va ta'limning yangi usullarining samarasi ko'rib chiqiladi. O'zbekiston Respublikasining ta'lim siyosatida milliy qadriyatlarni yoshlar ongiga singdirish va ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash uchun qo'llanilayotgan zamonaviy yondashuvlar haqida so'z yuritiladi.

Annotatsiya. В статье рассматриваются инновационные подходы в воспитании молодежи в духе патриотизма и передачи национальных ценностей через систему начального образования. Анализируется роль педагогических технологий и методов в воспитании патриотизма, а также использование цифровых платформ, интерактивных уроков и новых образовательных методов. Обсуждаются современные подходы в политике образования Узбекистана для формирования патриотических ценностей у молодежи.

Annotation . This article analyzes innovative approaches to teaching national values and instilling patriotism in primary education. The role of pedagogical technologies and methods, as well as the use of digital platforms, interactive lessons, and new educational methods in shaping patriotism, are examined. The article discusses the modern approaches in Uzbekistan's educational policy aimed at instilling patriotic values among youth.

Hozirgi kunda ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar doirasida boshlang'ich ta'lim tizimida bolalarda vatanparvarlikni shakllantirish uchun zamonaviy pedagogik usullar, interaktiv darslar, raqamli platformalar va innovatsion texnologiyalar joriy etilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 - 2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida farmonlari vatanparvarlik va milliy qadriyatlarni o'rgatishga qaratilgan yondashuvlarni kengaytirishga xizmat qilmoqda.[1].

Boshlang'ich ta'limda milliy qadriyatlarni o'rgatish va vatanparvarlik ruhida tarbiya berish o'quvchilarning ma'naviy va axloqiy rivojlanishining poydevorini tashkil etadi. O'zbekistonning ta'lim siyosatida yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularning milliy qadriyatlar asosida shaxsiyatini shakllantirish alohida o'rin tutadi. Milliy qadriyatlarni yosh avlodga o'rgatish jarayoni faqat o'quv dasturlari bilan cheklanib qolmaydi, balki zamonaviy pedagogik yondashuvlar va texnologiyalar yordamida amalga oshiriladi.

Milliy qadriyatlar va vatanparvarlikni shakllantirishda pedagogik texnologiyalarning o'рни beqiyos. Pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilarga o'zlarining tarixiy va madaniy merosini, milliy urf-odatlar va an'alarini o'rgatish, shuningdek, Vataniga bo'lgan sevgi va sadoqatni yanada mustahkamlash mumkin. Zamonaviy ta'limda interaktiv metodlar va raqamli texnologiyalar o'quvchilarning faolligini oshirish, ular bilan samarali muloqot qilish, shuningdek, milliy qadriyatlarni o'rgatishda muhim vositalar sifatida ishlatiladi.

Boshlang'ich ta'limda interaktiv darslar, o'quvchilarni guruhlar bo'yicha ishlashga jalb qilish, rolli o'yinlar va simulyatsiya usullarini qo'llash orqali milliy qadriyatlarni amaliy tarzda o'rganish imkoniyati yaratiladi. Ushbu pedagogik metodlar o'quvchilarga milliy qadriyatlarni nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham anglashga yordam beradi. Masalan, tarix darslarida o'quvchilarni o'zbek xalqining tarixiy shaxsiyatlari haqida suhbatlarga jalb qilish yoki geografiya darslarida O'zbekistonning tabiiy boyliklarini o'rganish orqali ularni milliy g'urur tuyg'usini kuchaytirish mumkin.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonida muhim o'rin tutadi. Boshlang'ich ta'limda milliy qadriyatlarni o'rgatish uchun raqamli platformalar va onlayn resurslardan foydalanish samarali bo'lmoqda. Ta'limning raqamli shaklga o'tishi o'quvchilarga milliy tarix va madaniyatni o'rganish, Vatanining boy tarixiy merosini anglash imkonini yaratadi. E-learning platformalari, video darsliklar, onlayn kurslar va interaktiv dars materiallari o'quvchilarning bilimini yanada kengaytiradi va o'rganish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi.

Misol uchun, "Ta'limni raqamlashtirish" dasturi doirasida O'zbekistonda milliy tarix va madaniyatni o'rgatishga qaratilgan elektron ta'lim resurslari va interaktiv dasturlar joriy etilgan. Ushbu dasturlar yordamida o'quvchilar tarixiy voqealarni ko'rish, xalqning urf-odatlarini va qadriyatlarini yanada yaxshiroq o'rganishlari mumkin.[2]

A.K.Kadrekova va M.A.Akniyazovalarning tadqiqotiga ko'ra "Boshlang'ich ta'limda milliy qadriyatlarni o'rgatish, ayniqsa, bolalarning shaxs sifatida shakllanishiga va ularning keyingi hayotidagi ijtimoiy, ma'naviy yuksalishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayon nafaqat bilim berish, balki o'quvchining qalbiga, ongiga ta'sir etish orqali amalga oshiriladi"[3].

Sh.I.Boymurodova va S.X.Samiyeva bugungi zamonaviy ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb vazifalardan biri yosh avlodni har birini milliy va umuminsoniy qadriyatlarga ruhiy tarbiyalash, yoshlarning ongida xalqimizning tarixiga hamda madaniy merosi va ma'naviy boyliklariga chuqur hurmat tuyg'usini shakllantirish muhim vositalardan biridir. Jumladan, boshlang'ich ta'lim esa asosan inson shaxsining ma'naviy poydevori shakllanadigan muhim davr bo'lib, bu jarayonda o'qituvchining pedagogik mahorati hamda milliy qadriyatlarga tayanish darajasi o'ta muhim hisoblanadi.

Boshlang'ich ta'limda milliy qadriyatlar va vatanparvarlik ruhida tarbiya berishning innovatsion usullari ta'lim tizimining samaradorligini oshiradi. Interaktiv metodlar, raqamli texnologiyalar va zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida bolalar nafaqat milliy tarixni, balki o'z Vataniga bo'lgan muhabbatni ham o'rganadilar. Milliy qadriyatlarni yoshlar ongiga singdirish uchun zamonaviy pedagogik yondashuvlar va texnologiyalar samarali vosita hisoblanadi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim siyosatidagi islohotlar va qarorlar ta'lim tizimida milliy qadriyatlarni o'rgatishga yanada imkoniyatlar yaratmoqda.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.05.2022 yildagi PF-134-son
2. Kadrekova, A.K., & Akniyazova, M.A. (2025). Boshlang'ich ta'limda milliy qadriyatlarni singdirishning ahamiyati. Ilmiy-nazariy va metodik jurnal, 214-221 betlar.
3. Boymurodova, Sh. I., & Samiyeva, S. X. (2026). Boshlang'ich ta'limda milliy qadriyatlar va an'anaviy tarbiya g'oyalarini shakllantirishning nazariy asoslari. Journal of Education, Ethics and Value, 5(01), 41-45. ISSN: 2181-4392.

GLOBALLASHUV JARAYONIDA YOSHLARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASH MUSTAHKAM JAMIYAT TAYANCHI

G'oziyev Ziyodulla

Jizzax davlat pedagogika universiteti "Ijtimoiy fanlar" kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi globallashuv jarayonlarida yoshlarimizda milliy o'zlik va vatanparvarlik g'oyalarini tarbiyalashning jamiyat rivojida o'ziga xos jihatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar. Vatan, vatanparvarlik, jamiyat, globallashuv, tinchlik, ma'naviyat, yoshlar, g'oya, ta'lim, tarbiya, targ'ibot.

Annotation. In this regard, in today's globalization, the education of national identity and patriotism among our youth is explained in the society.

Keywords. Homeland, patriotism, society, globalization, peace, spirituality, youth, ideas, education, upbringing, propaganda.

Annotatsiya. V etom kontekste, v usloviyax sovremennoy globalizatsii, v obshchestve neobxodimo udelyat osoboe vnimanie vospitaniyu natsionalnoy identichnosti i patriotizma sredi molodeji.

Klyuchevie slova. Rodina, patriotizm, obshchestvo, globalizatsiya, mir, duxovnost, molodej, idei, obrazovanie, vospitanie, propaganda.

Vatanparvarlik-kishining o'z tug'ilib o'sgan, kamol topgan joy, zamin o'lkaga bo'lgan mehru muhabbatini, munosabatlarini ifoda etadigan ijtimoiy va axloqiy xislatlari, fazilatlaridir. Vatanparvarlik aniq muhitda, zaminda va mavjud ma'naviy-axloqiy qadriyatlar asosida shakllanadigan ijtimoiy tuyg'udir. Vatanparvarlik, fuqarolar yakdilligi yosh va mustaqil mamlakatimiz xalqining bukilmaz irodasi, matonati, kelajakka va yurt istiqboliga ishonch g'oyalari bilan mujassamlashib, uyg'unlashib ketmokda. Ayni shu narsa jamiyatni qayta o'zgartirish yo'lidagi qiyinchiliklarni yengib o'tishga, mamlakat barqarorligi, tinchligi

va xavfsizligini ta'minlash ishlarida kishilarimizga harakatlantiruvchi kuch bo'lib xizmat qilmoqda.

Mamlakatimiz Birinchi Prezidenti I.A.Karimov quyidagi fikrlarni ta'kidlaydi: "O'zbekiston fuqarosining vatanparvarligi-bu qayta o'zgarishlar yo'lini ko'rsatuvchi, ko'zlangan maqsaddan chetga chiqmaydigan yo'lchi yulduz, ishonchli kompasdir"[1, B. 76].

Shuning uchun xam mamlakat taraqqiyoti va istiqboli uchun jon kuydirishning mazmun mohiyatini shaxs ma'naviy barkamolligi, uning har tomonlama aqliy, intellektual qobiliyatlari, bilim va salohiyati bilan belgilanadi. Bu borada Vatanimiz tarixiga oid "Mustaqil O'zbekiston tarixi" kitobida quyidagicha mulohaza qilingan: "Ichki bir tabiiy kuch million-million kishilar qalbida mudrab yotgan tuyg'ularni harakatga keltirib yubordi. Natijada odamlarning hayotga munosabati o'zgarib, o'z taqdiri bilan bog'liq bo'lgan zamin istiqbolini o'ylashga zarurat sezmokda"[3, -B.12-13.].

Mustaqillik va milliy tiklanish jarayonlari xalkimizning siyosiy faolligini oshishida asosiy turtki buldi. Istiqlool mohiyati, uning millat va mamlakat taqdirida tutgan o'rni tugrisida Birinchi Prezidentimiz I.Karimov shunday tushuntiradi: "Biz uchun mustaqillik-eng avvalo o'z takdirimizni kulimizga olish, o'zligimizni anglash, milliy qadriyatlarni, urf-odatlarimizni tiklash, hammamiz uchun mo'tabar shu vatanda, har bir xonadonda tinchlik-osoyishtalikni, barqarorlikni saqlashdir. Aziz vatanimizda adolat, insof, dinu diyonat, mehru oqibatni qaror toptirishdir"[2, -B. 283.].

Ona yurtga munosib farzand bo'lish, uni chinakam fidoiysi sifatida yashash, xalq va vatan tushunchalarini muqaddas ekanligini his qilish mamlakatimizda yashayotgan har bir fuqaroning ajralmas burchidir. Vatanparvarlik yuksak ma'naviy tushuncha bulib, u Vatan ozodligi, tinchligi va barqarorligi kabi jarayonlar bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu jarayonlar to'laligicha ta'minlanmas ekan, fuqarolik burchi va mas'uliyatiga putur yetadi, u o'z xususiyatini yo'qotadi. Vatanparvarlik kishilarda chuqur va samarador tarbiya jarayonlari, milliy istiqlool g'oyasining bunyodkor mazmuni bilan birgalikda singadi. Hozirgi globallashuv davrida insonlarning bunyodkor hatti-harakatlari bilan birgalikda vayronkorlikka bo'lgan intilishlari ham yuzaga qalqib chiqmoqda. Bu nafaqat tashqi, balki ichki munosabatlarda ham yaqqol namoyon bo'lmoqda. Vayronkor g'oyalarga qarshi kurashda avvalo kishilarning ogohligi, hushyorligi, bunyodkor g'oyalarning birligi zaruriyati vujudga kelmoqda. Bu kurashda milliy o'zlikni anglash, vatanga munosib fuqaro bulish ishonchli vosita bo'lib xizmat qiladi.

Xo'sh, shunday ekan, yoshlar orasida orasida qanday targ'ibot-tashviqot ishlarini olib bormog'imiz lozim bo'ladi:

Birinchidan, muassasalarida, milliy istiklol g'oyasini targ'ibot qilish samaradorligini yaxshilash, bu tadbirlar jonli misollar, targ'ibot vositalari orqali amalga oshirilishi lozim buladi.

Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhi bilan tarbiyalash ham milliy istiqlool g'oyasini singdirishning muhim metodidir. Ta'lim muassasalarida, harbiy qismlarda va harbiy o'quv yurtlarida milliy istiqlool g'oyasi ruhida tarbiyalash borasida o'quv ishlari bilan bir katorida ma'naviy-tarbiyaviy, vatanparvarlik sohasidagi ishlarni ham jonlantirish zarurdir. Shu maqsadda "Armiyam mustahkam tayachim", "Vatan himoyasi muqaddas burch", "Milliy istiqlool g'oyasi va vatanparvarlik tarbiyasi", "Huquqiy madaniyat va tarbiya", "Vatanparvarlik-oliy saodat", "Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir", "Vatanni sevmok iymondandir" kabi tadbirlar va uchrashuvlar, "Vatanparvar", "Burchga sadoqat", "Matonat" kabi klublari va to'garaklarini yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir. Harbiy yoshlar ishtirokida turli viktorinalar, ko'rik-tanlovlar o'tkazilib borilishi maqsadga muvofiqdir.

Axolini ma'naviy-ma'rifiy saviyasini ko'tarish, ularda vatanparvarlik tuyg'ularini yanada o'stirish maqsadida joylarda turli xil tadbirlar va uchrashuvlar, davra suhbatlari tashkil etish lozimdir. Jumladan:-

"O'zbekistonda dinlararo va millatlararo totuvlik-barqarorlik va xavfsizlikni ta'minlash asosi", "Ijtimoiy-siyosiy barqarorlik-jamiyatni siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy isloh

qilishni amalga oshirishning asosi”, “Etnik, madaniy va diniy bag‘rikenglik-O‘zbekistonning ma’naviy yuksalish manbai” “Yoshlar va islom” mavzularida aholi orasida, ayniqsa, yoshlar o‘rtasida ilmiy-amaliy seminarlar, davra suhbatlari o‘tkazib borish;

- Yoshlarda mamlakatda amalga oshirilayotgan siyosiy, ijtimoiy-iktisodiy o‘zgarishlar, mamlakat xavfsizligini ta’minlashga doir faol munosabatni shakllantirish maqsadida ta’lim muassasalarida, yoshlar tashkilotlari va birlashmalarida, harbiy chaqiriqqacha bo‘lgan yoshlar orasida “Jamiyat barqarorligi-O‘zbekistonni yanada rivojlantirish kafolati” mavzuida munozaralar, bahslar uyushtirish;

- Joylarda, maxallalarda, partiyalar va jamoat tashkilotlari, ijodkor ziyolilar va yoshlar faollari ishtirokida “O‘z uyingni uzing asra”, Tinchlik va osoyishtalik uchun kurashmok kerak” mavzuida turkum uchrashuv va davra suhbatlari o‘tkazish.

Adabiyotlar:

1. Karimov I.A. O‘zbekistonning o‘z istiqlool va taraqqiyot yo‘li -T., “O‘zbekiston”, 1992 y.
2. Karimov I.A. Bizdan ozod va obod Vatan qolsin. 2-jild. -T., “O‘zbekiston”, 1996 y.
3. N.Juraev, T.Fayzullaev. Mustaqil O‘zbekiston tarixi. 3 t. -T., “Sharq”, 2000 y.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINI KONSTRUKSIYALASH VA MODELLASHTIRISH KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Haydarov Mirjalol JDPU o‘qituvchi

khaydarov_uz@mail.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘ljak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining konstruksiyalash va modellashtirish kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, ta’lim jarayonida ushbu kompetensiyalarni shakllantirish usullari, innovatsion metodlar hamda ularni amaliy mashg‘ulotlarda qo‘llash imkoniyatlari tahlil qilingan. Konstruksiyalash va modellashtirish jarayonlari orqali talabalarning ijodiy fikrlashi, muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati hamda pedagogik faoliyatga tayyorgarligi rivojlanishi ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: konstruksiyalash, modellashtirish, kompetensiya, boshlang‘ich ta’lim, pedagogik faoliyat, innovatsion metodlar, ijodiy fikrlash.

"Bir narsani bilishimiz kerak: ilmsiz, innovatsiyasiz oldimizga qo‘ygan maqsadlarga hech qachon erisha olmaymiz"

Shavkat Mirziyoyev

Hozirgi zamon ta’lim tizimi o‘qituvchilardan nafaqat nazariy bilim, balki amaliy ko‘nikma va kompetensiyalarni ham talab qiladi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘qituvchi o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga, muammolarni hal qilishga va ijodiy yondashuvga o‘rgatishi zarur. Shu sababli bo‘ljak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining konstruksiyalash va modellashtirish kompetensiyalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Konstruksiyalash va modellashtirish jarayonlari o‘qituvchiga ta’lim jarayonini rejalashtirish, darsni samarali tashkil etish va turli pedagogik vaziyatlarni oldindan tahlil qilish imkonini beradi. Bu kompetensiyalar pedagogning kasbiy tayyorgarligini oshirishda muhim omillardan biridir.

Konstruksiyalash va modellashtirish kompetensiyalarining mohiyati

Konstruksiyalash - bu ta’lim jarayonining tarkibiy qismlarini oldindan rejalashtirish, tuzish va tashkil etish jarayonidir. U darsning maqsadi, mazmuni, metodlari va natijalarini tizimli ravishda ishlab chiqishni o‘z ichiga oladi.

Modellashtirish esa real pedagogik jarayonning soddalashtirilgan modelini yaratish orqali ta'lim jarayonini tahlil qilish va takomillashtirishga qaratilgan faoliyatdir. Modellashtirish orqali o'qituvchi turli pedagogik vaziyatlarni oldindan tasavvur qilib, ularni samarali hal etish yo'llarini ishlab chiqadi.

Bo'lajak o'qituvchilar uchun ushbu kompetensiyalar quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

- dars jarayonini loyihalash;
- o'quv materiallarini tizimlashtirish;
- ta'lim metodlarini tanlash va qo'llash;
- pedagogik jarayonni modellashtirish;
- o'quvchilarning faoliyatini tashkil etish.

Bu kompetensiyalar talabalarning kasbiy tayyorgarligini oshirishga xizmat qiladi.

Bo'lajak o'qituvchilarda ushbu kompetensiyalarni rivojlantirish usullari

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida konstruksiyalash va modellashtirish kompetensiyalarini rivojlantirish uchun ta'lim jarayonida turli pedagogik metodlardan foydalanish muhim hisoblanadi.

Birinchidan, **loyihaviy ta'lim metodi** samarali hisoblanadi. Bu metod orqali talabalar mustaqil ravishda ta'lim loyihalarini ishlab chiqadi va amaliy faoliyat orqali o'z bilimlarini mustahkamlaydi.

Ikkinchidan, **muammoli ta'lim metodi** talabalarning tahliliy va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Muammoli vaziyatlar orqali talabalar pedagogik jarayonni modellashtirishni o'rganadilar.

Uchinchidan, **interfaol metodlar** ham muhim rol o'ynaydi. Masalan:

- "Aqliy hujum"
- "Klaster"
- "Rol o'ynash"
- "Keys-stadi"

Bu metodlar talabalarni faol fikrlashga undaydi va pedagogik jarayonni modellashtirish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, axborot texnologiyalaridan foydalanish ham muhim hisoblanadi. Zamonaviy dasturlar yordamida dars jarayonini modellashtirish va virtual muhitda tajribalar o'tkazish imkoniyati yaratiladi.

Amaliy mashg'ulotlarda konstruksiyalash va modellashtirish

Pedagogika va metodika fanlarini o'qitishda amaliy mashg'ulotlar alohida ahamiyatga ega. Bu mashg'ulotlarda talabalar quyidagi faoliyatlarni bajarishlari mumkin:

- dars ishlanmasini yaratish;
- ta'lim jarayonining modelini ishlab chiqish;
- o'quv jarayonini loyihalash;
- pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish.

Masalan, talabalarga boshlang'ich sinf uchun ma'lum bir mavzu berilib, ular ushbu mavzu bo'yicha dars modelini yaratishlari mumkin. Bu jarayonda darsning maqsadi, metodlari, vositalari va kutilayotgan natijalari aniqlanadi.

Bunday mashg'ulotlar bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining konstruksiyalash va modellashtirish kompetensiyalarini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining muhim talabalaridan biridir. Ushbu kompetensiyalar o'qituvchining pedagogik faoliyatini samarali tashkil etish, ta'lim jarayonini rejalashtirish va o'quvchilarning bilimni oshirishga xizmat qiladi.

Ta'lim jarayonida innovatsion metodlar, interfaol usullar hamda axborot texnologiyalaridan foydalanish bo'lajak o'qituvchilarning konstruksiyalash va modellashtirish ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Natijada pedagogik faoliyatga tayyor, ijodiy fikrlaydigan va zamonaviy talablarga javob beradigan o'qituvchilar shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2020- yil 3 dekabr kuni ilm-fan va innovatsiyani rivojlantirish borasida oliy ta'lim muassasalari, ilmiy tashkilotlar, tarmoq va hududlar oldidagi ustuvor vazifalar muhokamasi yuzasidan videoselektor yig'ilishidan.

2. Хайдаров Мирджалал, Жамалдинова Хуршида. Развитие конструктивно-моделирующих компетенций будущих учителей начальных классов. "Boshlang'ich ta'limning zamonaviy tendensiyalari: ta'lim va tarbiya jarayonida didkatik vositalaridan foydalanishining dolzarb vositalari" mavzusidagi Xalqaro ilmiy -amaliy konferensiya materiallari Jizzax shahri, 2025 yil 14-noyabr 217-219-betlar

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING KREATIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

M.G'.Mo'minjonova - JDPU "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" katta o'qituvchisi, p.f.f.d.(PhD)

Annotatsiya: Maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining qobiliyatlari va imkoniyatlarini rivojlantirish, kreativlik, zamonaviy kasbiy bilimlari va kreativlik qobiliyatlarini takomillashtirish masalalari, kreativlikni shakllantirish shartlari, ta'lim mazmunini shakllantirish tamoyillari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Kreativlik, ta'lim mazmunini yangilash, kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish, boshlang'ich ta'lim, zamonaviy ta'lim, ko'nikma, qobiliyat, o'qitishni individuallashtirish, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari, kreativlikni oshirishga qaratilgan kompetensiyalar.

Bugungi kunda jahonda ta'limga kompetentli yondashuv asosida bitiruvchilarning raqobatbardoshligini oshirish, pedagog kadrlarning kreativ kompetentligini rivojlantirish orqali ijodiy ta'lim jarayonini loyhashtirishning zamonaviy metodik ta'minotini yaratish, talabalarda kasbiy faoliyat sohalariga yo'naltirilgan kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish, shuningdek oliy ta'limning ta'lim sifatini ta'minlash jarayonidagi ijtimoiy rolini oshirish masalalari dolzarb yo'nalishlardan biri sifatida tadqiq etilmoqda.

Oliy ta'lim muassasalarida talabalarda ijodiy qobiliyatni shakllantirish ta'lim-tarbiya jarayonining muhim tarkibiy qismi sanaladi. Zero, bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari sifatida ularning ijodiy qobiliyatga ega bo'lishlari muhim ahamiyatga ega.

Ta'lim jarayonining eng qisqacha ta'rifini quyidagicha berish mumkin: ta'lim jarayoni o'ziga xos boshqaruv jarayoni hisoblanib, bunda pedagogik tizimga maqsadli yo'naltirilgan holda ta'sir ko'rsatilishidir. Ma'lum ma'noda shuni ta'kidlash mumkinki, ta'lim jarayonida bilimlar tashkillashtiriladi va uzgalarga uzatiladi. Mazkur jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun pedagogika fanida maxsus ta'lim modellari qo'llaniladi. Bu modellar pedagogik tizimlarni oqilona boshqaruvni tashkil qilishga yordam beradi. Pedagogik modellar tarkibi va mohiyatiga ta'lim berishning tiplari kiradi. Pedagogika fanida ta'lim asosan uchta turga ajratiladi: an'anaviy ta'lim berish usuli, pedagogik texnologiyalarga asoslangan innovatsion ta'lim berish usuli, dasturlashtirilgan ta'lim berish usuli.[6]

Boshlang'ich ta'limning faol va yetakchi sub'ektlari bo'lgan o'quvchilarning yosh va pedagogik-psixologik xususiyatlari, shuningdek, texnologiyaning o'ziga xos jihatlari o'qituvchidan ijodiy yondashuvni talab qiladi.

Shaxsning hissiy qobiliyatga egaligi uning atrofdagilar bilan ijtimoiy munosabatlarni to'g'ri tashkil eta olishiga imkon beradi. Zero, bu qobiliyat nafaqat o'zligini tushunish, shu bilan birga atrofdagilarning uy-xayollari, ichki kechinmalari, orzu-o'ylarini tushunish, ularni his qila olish, ruhan yaqin bo'lishiga imkon yaratadi. Pedagogik oliy ta'lim bitiruvchilarining hissiy qobiliyat va ijodiy qobiliyatga ega bo'lishlari esa ta'lim-tarbiya jarayonining faol

sub'ektlari - o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlarning mo'tadil kechishini ta'minlaydi va yuzaga kelish ehtimoli bo'lgan ziddiyatlarning oldini olish, ularni bartaraf etishga yordam beradi. Har bir o'quvchining individual xususiyatini inobatga olish va unga muvofiq yondashish, shuningdek, o'quvchilarning xatti-harakatlarini to'g'ri tushunish, aytayotgan so'zlariga ishonch bildirishda bo'lajak pedagoglarning hissiy qobiliyatga ega bo'lishlari muhim ahamiyatga ega.[1]

Talabalarning kreativligini rivojlantirish va innovatsiyalarni yaratishga yo'naltirish, muammoli faoliyat turlarini tahlil qilish, muammolarni mustaqil anglash, o'z imkoniyatlarini rivojlantirishga sarflash - kreativ o'qitishning maqsadi hisoblanadi va aynan kreativ o'qitishga bo'lgan ehtiyojni talab qiladi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kreativ kompetentligini va pedagogik mahoratini rivojlantirish hamda ularning ijodiy fikrlashini kreativ o'qitish metodlari va innovatsion texnologiyalari yordamida takomillashtirish ahamiyatlidir.

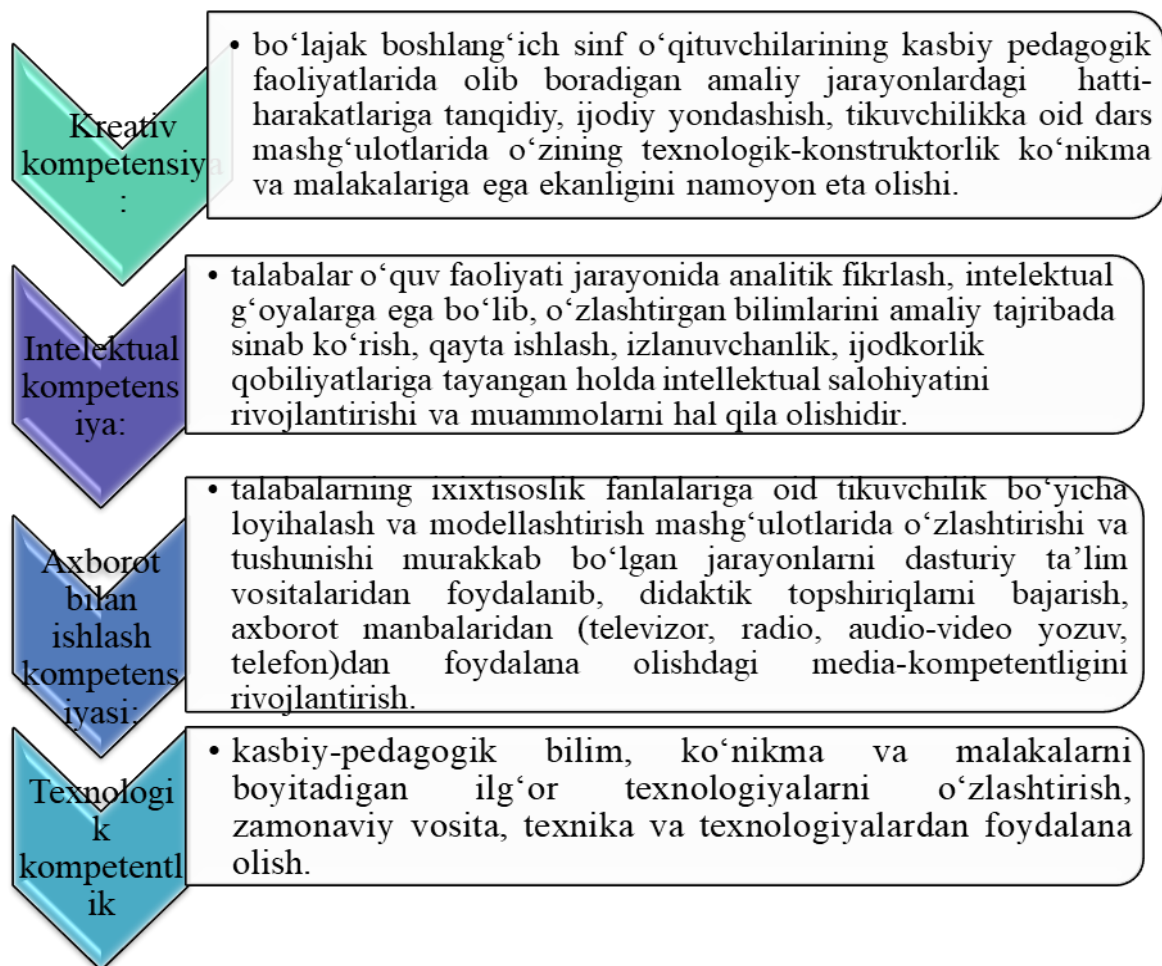
O'qitish jarayonining vazifasi ta'lim tarbiya va rivojlanish birligini ta'minlashni nazarda tutadi. Ta'lim beruvchilarning ilmiy-nazariy va amaliy bilimlarini oshirishda ularning kasbga bo'lgan qiziqishi va pedagoglarini kreativligini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.[2]

Bo'lajak pedagoglarni kreativlikni shakllantirish shartlari

- ✓ qiziqarli, murakkab vazifalar, aniq maqsad va vaqt bilan ta'minlash;
- ✓ kreativlik hissinı yuzaga keltirishini anglatish;
- ✓ bezovtalik va qo'rquv hissidan xalos bo'lishga yordam berish
- ✓ kreativ fikrlash ko'nikmalarini boshqa ko'nikmalar bilan rivojlantirishga yordam

berish;[3]

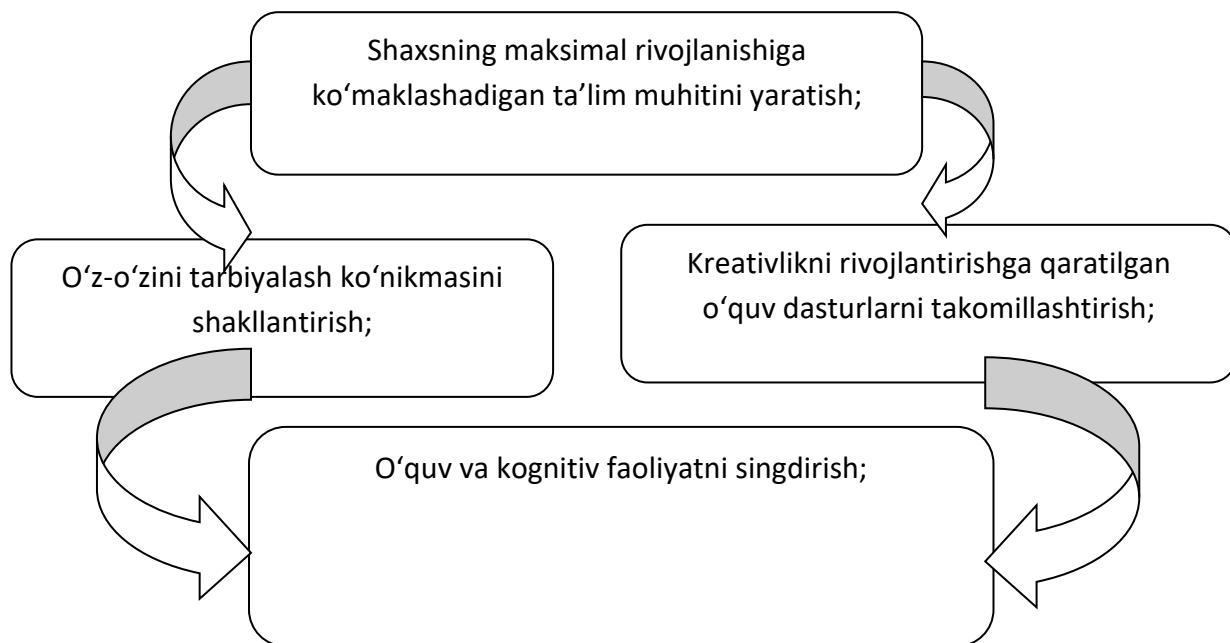
Kreativlik - ta'lim jarayonini tashkillashtirishni o'zida mujassamlashtirib, kreativ o'qitish jarayonini shakllantirish, kreativ o'qitish metodlari va innovatsion texnologiyalari orqali kasbiy-texnologik bilimlar olish va kreativ salohiyatni oshirish, turli uslublardan ko'nikmalar muvozanatini rivojlantirishda foydalanish, talabalarning ta'lim dasturlarini shakllantirishda faol ishtirok etishni o'z ichiga oladi. **(1-rasm)**

1-rasm. Kreativlikni oshirishga qaratilgan kompetensiyalar sxemasi

Texnologik kompetentlik - kasbiy-pedagogik bilim, ko'nikma va malakalarni boyitadigan ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirish, zamonaviy vosita, texnika va texnologiyalardan foydalana olishdir.

Kreativ kompetentlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan asosiy vazifalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

2-rasm. Kreativ kompetentlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan asosiy vazifalar

Ta'lim mazmuni darajasi insonlarning tabiat, jamiyat, insoniyat haqidagi bilimlariga, inson imkoniyatlari natijasida yaratilgan faoliyat turlari yuzasidan egallagan bilimlariga va muammolarni yangicha echimini topish, dunyoni anglash kabi qobiliyatlariga qarab aniqlanadi.[4]

Texnologiya ta'limida onglik va faollik tamoyili.

Talabalar tikuvchilikka oid kreativligini rivojlantirishi uchun qilayotgan ish mazmunini yaqqol tasavvur qilgandagina ishga ongli ravishda kirishadi. Bu tamoyil talabalarni tikuvchilikka oid kreativligini rivojlantirishda ilmiy bilimlarni hamda ularni amalda qo'llash metodlarini ongli va faol egallab oladigan, ularda ijodiy tashabbuskorlik va o'quv faoliyatida mustaqillik, tafakkur, nutqi rivojlantiriladi. Talabalarni tikuvchilikka oid kreativligini rivojlantirishdagi onglik tamoyili ta'lim jarayonining aniq maqsadlarini tushunish, o'rganilayotgan dalil, hodisa, jarayonlar va ular o'rtasidagi bog'lanishni tushungan holda o'zlashtirib olish, o'zlashtirilgan bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llay bilish kabi me'yorlarni anglatadi.

Texnologiya ta'limida ilmiylik va tizimlilik tamoyili talabalarning tikuvchilikka oid kreativligini rivojlantirishda ilmiy jihatdan asoslangan, amalda sinab ko'rilgan ma'lumotlar berilishini talab etadi. Ularni tanlab olishda fan va texnikaning eng so'nggi yutuqlari va kashfiyotlaridan foydalanish kerak.

- Ilmiy bilimlarni egallash jarayonida talabalarning tikuvchilikka oid kreativligi ilmiy dunyoqarash, tafakkur rivojlanadi. Har bir darsda o'qitiladigan o'quv materialining ilmiy mazmuni keng va chuqur bo'lishi bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining tikuvchilikka oid bilim, balki tafakkur hosil qilishi hamda uning ijodiy qobiliyati kreativ rivojlantirishi kerak. Buning uchun esa o'qituvchi o'z ilmiy saviyasini izchil ravishda oshirib borishi zamonaviy pedagogik texnologiyalar, kashfiyotlar va ilmiy yangiliklardan xabardor bo'lishi lozim. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari tikuvchilikka oid o'rganayotgan bilimlar, albatta nazariy tasdiqlangan va amalda sinalgan bo'lishi kerak.

Texnologiya ta'limida tizimlilik va izchillik- o'qitishni shunday tashkil etishni talab etadiki, bunda o'quv fanlarini o'qitish qat'iy mantiqiy tartibda olib boriladi. Talabalarni tikuvchilikka oid kreativ rivojlanishlari uchun bilim ko'nikma va malakalarini izchillik bilan egallab boradilar va ayni paytda amaliy vazifalarni hal qilish uchun ulardan foydalanishni o'rganadilar. Tizimlilik va izchillik tamoyili pedagogik jarayonning hamma bo'g'inlarida amalga oshiriladi. Uning talablari darsliklar va dasturlarni tuzishda o'z aksini topadi. O'quv materialini to'g'ri taqsimlash ya'ni oddiydan murakkabga, oddiy operatsiyalardan qiyinroq operatsiyalarni bajarishga o'tishni talab qiladi.[5]

Buning natijasida bo'lajak o'qituvchilar yetarli bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'ladi. Shunday qilib, kreativlik bo'yicha yuqorida keltirilgan tavsiyalar qo'llanilganda talabalarning bilim imkoniyatlari, ijodiy va amaliy qobiliyatlari rivojlanadi. Mashg'ulotlar davomida kasbga qiziqtirish asosida fanni samarali o'zlashtirishga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hamidov J.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlashda o'qitishning zamonaviy didaktik vositalarini yaratish va qo'llash texnologiyasi. Ped. Fan. Dokt. dissertatsiya. Toshkent.: 2017 y. - 19-21betlar.

2. Hamidov J.A. O'qitishning zamonaviy didaktik vositalarini yaratish texnologiyasi asoslari, g'oyalari va tamoyillari. O'zbekistonda professional ta'lim.-Toshkent, 2022.- № 1.- B. 41-46 betlar.

3. Hamidov J.A. Umumkasbiy fanlarni o'qitishda zamonaviy didaktik vositalardan foydalanish. Uzluksiz ta'lim tizimida yoshlarni o'qitishga yo'naltirishning muammo va yechimlari. Respublika ilmiy-nazariy anjuman materiallari. Jizzax-2022 yil. 409-416 betlar.

4. Ergasheva G. S. Oliy ta'lim muassasalari biologiya darsliklari o'quv materiallarini loyihalash didaktik asoslari. Nomzodlik Dissertatsiya avtoreferati. Toshkent 2006 yil.

5. Mo‘minjonova M.G’. O‘quv materiallari mazmunini loyihalash texnologiyasini takomillashtirish. Ped.Fan.Dokt.(PhD) dissertatsiya. Jizzax, : 2023 y. - 44-61 betlar.
6. Abdinazarova Z.X. Pedagogik texnologiyalarning talabalar aqliy taraqqiyotiga psixologik ta’siri. Monografiya. Toshkent. 2025y. 8-9 betlar.

ЁШЛАРДА МИЛЛИЙ ИДЕНТИКЛИК ВА ВАТАНПАРВАРЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ПСИХОЛОГИК ОМИЛЛАРИ.

Xakim G‘ofurovish Saidov
Urgansh Ranch texnologiya universiteti
“Ijtimoiy fanlar” kafedrası dotsenti, PhD.
saidovakim654@gmail.com

Annotatsiya: Ilmiy maqolada vatanimiz yoshlarini vatanparvarlik to‘yg‘usini shakllantirishning psixologik tomonlari asosida ta’lim sifatini ta’minlanishining o‘ziga xos yo‘nalishlari aniqlangan.

Kalit so‘zlar: vatanparvarlik to‘yg‘usini shakllantirish, adolat va ma’naviyat, komil inson, ta’lim sifati, yoshlar ijodkorligi, vatanparvarlik, milliy g‘urur, ijod va bunyodkorlik, shijoat, yurtga sadoqat, fidoiylilik.

Аннатация: В научной статье определены уникальные направления обеспечения качества образования на основе психологических аспектов формирования патриотизма среди молодежи нашей страны.

Ключевые слова: Формирование чувства патриотизма, справедливость и духовность, совершенная личность, качество образования, творчество молодежи, патриотизм, национальная гордость, творчество и созидание, мужество, преданность родине, самоотверженность

Abstract: In the scientific article, the unique directions of ensuring the quality of education based on the psychological aspects of forming patriotism among the youth of our country are identified.

Key words: Formation of patriotism, justice and spirituality, perfect person, quality of education, youth creativity, patriotism, national pride, creativity and construction, courage, loyalty to the homeland, selflessness

Bugungi globallashuv sharoitida yosh avlod ongi va dunyoqarashini shakllantirish masalasi davlat siyosati darajasidagi ustuvor vazifalardan biriga aylanmoqda. Ayniqsa, yoshlarda vatanparvarlik tuyg‘usini mustahkam shakllantirish jamiyat barqarorligi, milliy taraqqiyot va ma’naviy xavfsizlikning muhim omili hisoblanadi. O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlarda ham yoshlarning faol fuqarolik pozitsiyasini qaror toptirish, ularni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashga alohida e’tibor qaratilmoqda. Vatanparvarlik - bu shaxsning o‘z Vataniga bo‘lgan muhabbati, sadoqati, uning taqdiri va kelajagi uchun mas’uliyat hissini anglashidir. Mazkur tuyg‘u shaxsning ma’naviy-axloqiy fazilatlarini, milliy o‘zligini anglash darajasi hamda ijtimoiy faolligi bilan uzviy bog‘liq. Shu nuqtai nazardan, vatanparvarlikni shakllantirish faqat tarbiyaviy jarayon emas, balki murakkab psixologik mexanizmlarga tayanadigan ko‘p qirrali ijtimoiy-psixologik jarayon hisoblanadi.

Buyuk sarkarda Sohibqiron Amir Temur bobomiz «Askarlari baquvvat el qudratli bo‘lur, qudratli elning askarlari baquvvat bo‘lur» degan o‘g‘itlari va iboralari asosida ezgu niyatlarimizni bardavom ettirgan holda ijtimoiy-siyosiy, huquqiy, ma’naviy-ma’rifiy va mafkuraviy ishlar asosida davom ettirib, O‘zbekiston Respublikasi birinchi prezidenti I.Karimov «Farzandlari sog‘lom yurt qudratli bo‘ladi, qudratli yurtning farzandlari sog‘lom bo‘ladi» degan fikrlarini astoydil isbotini asoslashimiz zarur deb hisoblaymiz.

Soxibqiron bobomiz Amir Temurning hayotiy qarashlarida iymon, vijdon, halollik, poklik, mehnatsevarlik, bilimlilik, adolat, axloqiy poklik, yaxshi xulq, ma’naviy yetuklik

g'oyasi, ilm-fanga intilish kabi insonning eng oliy ma'naviy harakatlari mujassamlashgan. Amir Temur har bir ishda tajribaga asoslanishni alohida uqtiradi. Nodonlik, erinchoqlik, ilmsizlikni tanqid qiladi. Shuningdek, bobomiz Amir Temur kishilar hayotidagi yomonlikning shoxobchalari ta'ma, g'azab va ilmsizlik ekanligini ongli his etadi va rostgo'ylik, to'g'ri so'zlikni ulug'laydi, yolg'onchilikni esa odamlar o'rtasiga nizo soluvchi illat sifatida qoralaydi.

Amir Temur mamlakatning obodonligi, ilm-fanning ravnaqiga bog'liq bo'lsa, yoshlarning baxt-saodati va kamolotini uning bilimi va ma'rifatiga bog'liq deb biladi va yoshlarni ilm-ma'rifatga chorlaydi. Ilmli bo'lish faqat chidam bilan qilingan mehnat mahsuli ekanligini ta'kidlaydi. Amir Temurning shaxsi ulug'lanib, Sohibqiron, ya'ni shohlarning shohi, jahongir deb atalgan. Uning hayoti va amaliy faoliyati ko'p qirrali, har tomonlama ma'lumotga ega bo'lgan. Amir Temur insondagi asillik, tozalik, aql-farosatlilik, ehtiyotkorlik, ziyraklik, mehribonlik, xushmuomalalik, sabr-chidamlilik va tinchliksevarlik kabi sifatlarni qadrlagan¹⁷.

Biz uchun mustaqillik - Allohning o'zi el-yurtimizga in'om etgan tabiiy boyliklarga egalik qilish, xalqimiz qudrati, salohiyati, aqlu zakovatiga tayanib, O'zbekistonda yashayotgan har bir inson, har bir oila uchun munosib hayot qurish, kelajak avlodlar uchun ozod va obod Vatan qoldirishdir. Jonajon vatanimizga fidoyi bo'lib xizmat qilish uzoq muddatli, uzluksiz davom etadigan murakkab jarayon bo'lib, bu har bir insonning xususan, Respublikamiz yoshlari doimo xushyor, sergak, mahoratli, bilimli bo'lishlarini talab etadi. Yurtboshimiz haqli ravishda ta'kidlaganlaridek: "Bilimli avlod buyuk kelajakning, tadbirkor xalq farovon hayotning, do'stona hamkorlik esa taraqqiyotning kafolatidir".¹⁸

Darxaqiqat, komil insonlar - jamiyatdagi ilg'or qatlamdir. Shunday ekan, barkamol insonni tarbiyalash, Respublikamiz yoshlarini vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish masalasi - yangi O'zbekiston Respublikasining bosh maqsadi hisoblanadi. Komil inson o'z maslagi, Vatani, xalqi manfaatlariga yot, zararli g'oyalarni tarqatayotgan kimsalar ortidan ko'r-ko'rona ergashib ketavermaydi, ogoh va faol bo'ladi. Hayotda ezgulik hukmron bo'lishi uchun aql yaxshilik va adolatga xizmat qilishi zarurligi o'qtirib o'tiladi. Respublikamiz yoshlarida vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishda asosiy e'tibor ularning o'z ishiga mas'uliyatli va faol sub'ekt sifatida adolatli xukm chiqaruvchi yuksak ma'naviyatli inson bo'lishi muhim ahamiyatga egadir.

"Adolat va ma'naviyat-o'zaro chambarchas bog'liq tushunchalar bo'lib, ma'naviyat bo'lmagan joyda hech qachon adolat ham bo'lmaydi".¹⁹

Bugungi kunda ta'lim tizimida zamonaviy o'qituvchining kasbiy egallagan bilimlari hamda innovatsiya faoliyati orqali mamlakat istiqbolini o'z kelajagi bilan uyg'un ko'radigan, ijtimoiy-siyosiy hayotda ongli ravishda ishtirok etish qobiliyatiga ega bo'lgan, ijtimoiy jarayonlarda faol qatnashadigan erkin fikrlovchi vatanparvar tuyg'usi yuqori saviyada rivojlangan yoshlarimizni yanada shakllantirish, rivojlantirish va mukammal darajada takomillashtirish eng muhim kechiktirib bo'lmaydigan masalardan ekanligi hammamizga ma'lum. Mamlakatimiz ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning pirovard maksadi ham har tomonlama shakllangan intellektual kadrlarni tayyorlash, davlat va jamiyat tarakkiyotini yanada yuksaltirish va Uzbekistonning xalqaro nufuzini oshirish bilan bog'lik ishlarni yanada takomillashtirishdan iboratdir.

Bugungi kunda vatanimiz yoshlarini vatanparavarlik ruhida tarbiyalash hamda ularda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish masalalasi davlat siyosatidagi muhim va kechiktirib

¹⁷ Amir Temur o'gitlari. B.Ahmedov tahriri ostida. – Toshkent: Navro'z, 1992.

¹⁸ Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning asarlari va ma'ruzalaridan olingan fikrlar. Yoshlar nashriyot uyi. – Toshkent, 2019. 5-bet.

¹⁹ Mirziyoyev SH.M. Qonun va adolat ustuvorligini ta'minlash – barcha ezgu-maqсадlarimizga erishishning eng muhim sharti. Uning o'zi. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1-jild, – T.: B.432.

bo'lmaydigan masalalardan biri sifatida ekanligini aloxida e'tirof etishimiz muxim ekan, Xulosa sifatida shuni aloxida qayd etishimiz kerakki, ma'naviy barkamol inson o'zining qilgan ishlari, hayot va turmush tarzi bilan boshqalarning havasini uyg'otadi hamda hayotda iz qoldiradi. Eng muhimi, O'zbekiston taqdiri uchun mas'uliyat hissi oshadi va yoshlarimizda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantiriladi. Ayniqsa, Vatan oldidagi burchini ongli anglagan holda vatanparvar bo'lib yetishadi. Vatanparvarlik ayni vaqtda insonga yanada mas'uliyatli bo'lishni yuklaydi, uni ijod va bunyodkorlikka, shijoat va g'ayratga rag'batlantiradi. O'z vatanini sevish u bilan faxrlanish, uning baxt-saodati yo'lida faol faoliyat ko'rsatish demakdir. Inson o'z Vatanini sevmasa, unga sadoqat bilan farzandlik burchini ado etmasa, u haqiqiy inson bo'lishi mumkin emas. Vatanparvarlik insonning eng ulug', eng oliyjanob va eng muhim fazilati, odamiylikning tom ma'nodagi ifodasidir. Shu bois, "Milliy tiklanishdan-milliy yuksalish sari" dasturiy g'oya asosida yoshlarimizni ona yurtga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularning vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish, ularda tashabbuskorlik, fidoyilik, axloqiy fazilatlarni yanada rivojlantirish va takomillashtirish o'ta sharaflı vazifadir deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Qonun va adolat ustuvorligini ta'minlash - barcha ezu-maqсадlarimizga erishishning eng muhim sharti. Uning o'zi. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. - T.: 1-jild. , - T.: B.432.
2. Amir Temur o'g'itlari. B.Ahmedov tahriri ostida. - Toshkent: Navro'z, 1992.
3. Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning asarlari va ma'ruzalaridan olingan fikrlar.- Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2019.

YOSHLAR MA'NAVIY IMMUNITETINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Xolboyeva Gulnora Anorboyevna

Jizzax davlat pedagogika universiteti Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi kafedrası mudiri, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Xalniyazova Sevinch Kalmurat qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqolada yoshlar ma'naviy immunitetini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari, nazariy asoslari va amaliy mexanizmlari tahlil qilinadi. Globallashuv, axborot oqimining kuchayishi va ommaviy madaniyat ta'siri sharoitida yoshlarni turli g'oyaviy tahdidlardan himoya qilish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Tadqiqotda pedagogik kuzatuv, so'rovnoma, tahlil va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Natijalar ta'lim jarayonida ma'naviy qadriyatlarga asoslangan integrativ yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va ijtimoiy faoliyatni tashkil etish yoshlar ma'naviy immunitetini mustahkamlashda muhim omil ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ma'naviy immunitet, yoshlar tarbiyasi, pedagogik shart-sharoit, qadriyat, ijtimoiy tahdid, ma'naviy xavfsizlik, tarbiya jarayoni.

Annotation

This research article analyzes the pedagogical conditions, theoretical foundations, and practical mechanisms for developing spiritual immunity in young people. In the context of globalization, increased information flow, and the influence of mass culture, the issue of protecting young people from various ideological threats is becoming increasingly important.

The study utilized pedagogical observation, questionnaires, analysis, and synthesis. The results demonstrate that an integrative approach based on spiritual values, the organization of student-centered education, and social engagement in the educational process are important factors in strengthening the spiritual immunity of young people.

Keywords: spiritual immunity, youth education, pedagogical conditions, values, social threats, spiritual security, educational process.

Аннотация

В данной научной статье анализируются педагогические условия, теоретические основы и практические механизмы формирования духовного иммунитета молодежи. В условиях глобализации, усиления информационного потока и влияния массовой культуры вопрос защиты молодежи от различных идеологических угроз приобретает все большее значение. В исследовании использованы методы педагогического наблюдения, анкетирования, анализа и обобщения. Результаты показывают, что интегративный подход, основанный на духовных ценностях, организация личностно-ориентированного образования и социальной активности в образовательном процессе являются важными факторами укрепления духовного иммунитета молодежи.

Ключевые слова: духовный иммунитет, воспитание молодежи, педагогические условия, ценности, социальная угроза, духовная безопасность.

XXI asrda yoshlar ongiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar ko'lami kengaydi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy madaniyat va global axborot oqimi yoshlarning dunyoqarashi va qadriyat tizimiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois yoshlar ma'naviy immunitetini shakllantirish pedagogika fanining ustuvor vazifalaridan biriga aylanmoqda.

O'zbekiston Respublikasida yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash va ularning ma'naviy kamolotini ta'minlash davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan.

Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan "ma'naviy yuksalish - yangi O'zbekiston taraqqiyotining muhim poydevori" g'oyasi mazkur masalaning strategik ahamiyatini belgilaydi.

Ma'naviy иммунитет - bu shaxsning yot g'oyalar, zararli axborotlar va axloqiy buzilishlarga nisbatan ongli qarshilik ko'rsatish qobiliyatidir. U quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- mustahkam e'tiqod va qadriyatlar tizimi;
- tanqidiy fikrlash ko'nikmasi;
- axborotni saralash va tahlil qilish qobiliyati;
- ijtimoiy mas'uliyat va fuqarolik pozitsiyasi.

Psixologik jihatdan ma'naviy иммунитет shaxsning ichki barqarorligi, o'zini anglash darajasi va refleksiya qobiliyati bilan bog'liq.

Ta'lim jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'un holda singdirish muhim ahamiyatga ega. Bu borada tarixiy meros, buyuk ajdodlar hayoti va ma'rifiy qarashlarini o'rganish samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Masalan, Abu Nasr Forobiy, Alisher Navoiy kabi mutafakkirlar asarlarida komil inson g'oyasi markaziy o'rin egallaydi.

Axborot xurujlari davrida yoshlar har qanday ma'lumotni tahlil qila olish, manbani baholash va mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalariga ega bo'lishi zarur.

Debat, muammoli ta'lim, keys-stadi metodlari ma'naviy иммунитетni mustahkamlovchi samarali pedagogik vositalardir.

Yoshlarning jamoat ishlarida, volontyorlik harakatlarida va ijtimoiy loyihalarda ishtiroki ularning ijtimoiy mas'uliyatini kuchaytiradi. Faol ijtimoiy pozitsiya esa ma'naviy barqarorlikning muhim ko'rsatkichidir.

Ma'naviy иммунитетni shakllantirishda oilaviy tarbiya muhim rol o'ynaydi. Oila va maktab o'rtasidagi uzviy hamkorlik yoshlar tarbiyasida yaxlit tizimni yaratadi.

Har bir yoshning psixologik xususiyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini inobatga olish pedagogik samaradorlikni oshiradi. Individual yondashuv yoshning ichki e'tiqodini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ma'naviy immunitetni shakllantirish bir martalik tadbir emas, balki uzluksiz pedagogik jarayondir. Bu jarayon ta'lim, tarbiya va ijtimoiy muhitning uyg'unligini talab qiladi.

Yoshlar ongida mustahkam qadriyatlar tizimini shakllantirish ularni turli mafkuraviy tahdidlardan himoya qilishning eng samarali yo'lidir.

Yoshlar ma'naviy immunitetini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari quyidagilardan iborat:

1. Qadriyatlarga asoslangan ta'lim muhiti yaratish;
2. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish;
3. Ijtimoiy faollikni qo'llab-quvvatlash;
4. Oila va ta'lim muassasasi hamkorligini mustahkamlash;
5. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni amalga oshirish.

Mazkur omillar uyg'unligi yoshlarning ma'naviy barqarorligi va fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. - T.: O'zbekiston, 2021.
3. Forobiy A.N. Fozil odamlar shahri. - T.: Fan, 1993.
4. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. - T.: G'afur G'ulom, 1983.

MATEMATIKA DARSLARIDA YOSHLARNI MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASH

Xaitova Nazokat

JDPU, Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va metodikasi kafedrasida dotsenti

Annotatsiya

Mazkur maqolada matematika darslarida yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning pedagogik va psixologik asoslari yoritilgan. Matematika fanining tarbiyaviy imkoniyatlari, xususan, halollik, sabr-toqat, mas'uliyat, adolat va intizom kabi fazilatlarini shakllantirishdagi o'rni ilmiy manbalar asosida tahlil qilingan. Muammoli ta'lim, hamkorlikda o'qitish va refleksiya metodlarining samaradorligi asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari matematika ta'limini ma'naviy-axloqiy tarbiya bilan uyg'unlashtirish yoshlarni barkamol shaxs sifatida shakllantirishda muhim ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ma'naviy tarbiya, axloqiy fazilat, matematika ta'limi, pedagogik yondashuv, psixologik xususiyatlar, mantiqiy tafakkur, halollik, mas'uliyat.

Kirish

Ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri yoshlarni har tomonlama barkamol shaxs etib tarbiyalashdan iborat. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ta'limning asosiy maqsadi sifatida shaxsning intellektual, ma'naviy va axloqiy rivojlanishini ta'minlash belgilangan [1].

Shu nuqtai nazardan, har bir fan, jumladan matematika ham nafaqat bilim berish, balki tarbiyaviy vazifani bajarishi lozim.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning psixologik asoslari

Ma'naviy-axloqiy tarbiya shaxsning ongli xulq-atvorini shakllantirish jarayonidir. Psixologik tadqiqotlarga ko'ra, ta'lim jarayoni shaxs rivojlanishining muhim omili hisoblanadi.

Mashhur psixolog Lev Vygotsky ta'lim va rivojlanish o'zaro bog'liqligini asoslab, ijtimoiy muhitning shaxs shakllanishidagi rolini ko'rsatgan [2]. Uning fikricha, o'quvchi hamkorlik jarayonida yuqori natijalarga erishadi. Matematika darslaridagi guruhli ishlash aynan shu jarayonni ta'minlaydi.

Shuningdek, Jean Piaget kognitiv rivojlanish nazariyasida bolalarning mantiqiy tafakkuri bosqichma-bosqich shakllanishini ta'kidlaydi [3]. Matematika fanida mantiqiy operatsiyalarni bajarish o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi va bu axloqiy qaror qabul qilishga ham ta'sir ko'rsatadi.

Matematika fanining tarbiyaviy imkoniyatlari

Matematika aniqlik va dalillashga asoslangan fan bo'lib, unda har bir natija izchil fikrlash orqali isbotlanadi. Tadqiqotchilarning fikricha, matematika o'qitish jarayonida o'quvchilarda intizom, mas'uliyat va qat'iyat kabi sifatlar shakllanadi [4].

Halollik

Mustaqil masala yechish jarayonida o'quvchi o'z bilimiga tayanadi. Bu jarayon halollik va vijdonlilikni tarbiyalaydi.

Sabr-toqat

Murakkab masalalarni yechish sabr va irodani talab qiladi. Uzoq izlanishdan so'ng yechim topish o'quvchida qat'iyatni mustahkamlaydi [5].

Adolat va tenglik

Matematik tushunchalardagi tenglik va muvozanat ramziy ma'noda adolat g'oyasini anglashga xizmat qiladi. Bu o'quvchilarda ijtimoiy ongini rivojlantiradi.

Pedagogik yondashuvlar

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar matematika darslarining tarbiyaviy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

- **Muammoli ta'lim** - o'quvchini mustaqil fikrlashga undaydi [4].
- **Hamkorlikda o'qitish** - o'zaro hurmat va mas'uliyatni rivojlantiradi [2].
- **Refleksiya** - o'z-o'zini baholash ko'nikmasini shakllantiradi.

Bu metodlar matematika darslarini faqat bilim berish jarayoni emas, balki shaxs tarbiyasi maydoniga aylantiradi.

Xulosa

Matematika darslarida ma'naviy-axloqiy tarbiyani amalga oshirish pedagogik jihatdan asoslangan va psixologik nuqtai nazardan samarali jarayondir. Qonunchilik hujjatlarida belgilangan maqsadlar [1] hamda psixologik nazariyalar [2; 3] matematika fanining tarbiyaviy salohiyatini tasdiqlaydi. To'g'ri tashkil etilgan dars jarayoni yoshlarni mas'uliyatli, halol va adolatli shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. - Toshkent, 2020.
2. Lev Vygotsky. *Myshleniye i rech.* - Moskva: Pedagogika, 1982.
3. Jean Piaget. *The Psychology of the Child.* - New York: Basic Books, 1969.
4. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A. Pedagogik texnologiyalar. - Toshkent: O'qituvchi, 2010.
5. Jumayev M.E. Matematika o'qitish metodikasi. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.

MA'NAVIYATLI YOSHLARNI TARBIYALASH - GLOBALLASHUVNING ME'YORIY TALABI

Turanazarova Nilufar Rahmonqul qizi,

JDPU Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va metodikasi, Stajyor-o'qituvchi.

Annotatsiya. Mazkur maqolada globallashuv sharoitida ma'naviyatli yoshlarni tarbiyalash masalasi dolzarb ijtimoiy-pedagogik muammo sifatida tahlil qilinadi. Axborot texnologiyalari rivoji, madaniy almashinuv va iqtisodiy integratsiya jarayonlari yoshlar ongiga kuchli ta'sir ko'rsatayotgan bir davrda, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish asosida barkamol avlodni shakllantirish zarurati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar. Globallashuv, ma'naviyat, yoshlar tarbiyasi, milliy qadriyatlar, umuminsoniy qadriyatlar, axborot madaniyati, ma'naviy tahdid, barkamol avlod, komil inson, milliy o'zlik.

Abstract. This article analyzes the issue of educating spiritually developed youth in the context of globalization as an urgent socio-pedagogical problem. At a time when the development of information technologies, cultural exchange, and economic integration processes are exerting a strong influence on the minds of young people, the necessity of forming a well-rounded generation based on the harmonization of national and universal values is substantiated.

Key words: globalization, spirituality, youth education, national values, universal values, information culture, spiritual threat, well-rounded generation, perfect individual, national identity.

Аннотация. В данной статье вопрос воспитания духовной молодежи в условиях глобализации анализируется как актуальная социально-педагогическая проблема. В период, когда развитие информационных технологий, культурный обмен и процессы экономической интеграции оказывают сильное влияние на сознание молодежи, обосновывается необходимость формирования всесторонне развитого поколения на основе гармонизации национальных и общечеловеческих ценностей.

Ключевые слова: глобализация, духовность, воспитание молодежи, национальные ценности, общечеловеческие ценности, информационная культура, духовная угроза, всесторонне развитое поколение, совершенный человек, национальная идентичность.

Bugungi kunda dunyo miqyosida kechayotgan globallashuv jarayoni inson hayotining barcha jabhalariga chuqur kirib bordi. Iqtisodiy integratsiya, siyosiy hamkorlik, axborot texnologiyalarining rivoji va madaniyatlararo muloqot inson tafakkurini, turmush tarzini va qadriyatlarini o'zgartirmoqda. Ayniqsa, yoshlar ushbu jarayonning eng faol ishtirokchisi va bir vaqtning o'zida eng ta'sirchan qatlamidir. Shu bois globallashuv sharoitida ma'naviyatli yoshlarni tarbiyalash nafaqat milliy ehtiyoj, balki zamonaviy taraqqiyotning me'yoriy talabi sifatida namoyon bo'lmoqda.

Ma'naviyat insonning ichki dunyosi, axloqiy qarashlari, e'tiqodi, vijdoni va qadriyatlari majmuasidir. U jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri bo'lib, insonni ezgulikka, adolatga, vatanparvarlikka, fidoyilikka undaydi. Globallashuv sharoitida turli g'oyalar, mafkuralar va madaniy oqimlar o'zaro to'qnash kelar ekan, yoshlarning ma'naviy immunitetini mustahkamlash dolzarb vazifaga aylanadi.

Globallashuv tushunchasi va uning mohiyati

Globallashuv - bu dunyo mamlakatlari o'rtasidagi iqtisodiy, siyosiy, madaniy va axborot aloqalarining kengayishi va chuqurlashuvi jarayonidir. Bu jarayon natijasida dunyo "yagona makon"ga aylanmoqda. Internet va raqamli texnologiyalar tufayli geografik masofalar qisqardi, axborot almashinuvi tezlashdi.

Globallashuvning ijobiy jihatlari quyidagilardan iborat:

 Ilm-fan va texnologiya yutuqlarining tez tarqalishi

- ✚ *Xalqaro hamkorlikning kuchayishi*
- ✚ *Ta'lim va malaka oshirish imkoniyatlarining kengayishi*
- ✚ *Madaniyatlararo muloqotning rivojlanishi*

Biroq globallashuvning salbiy jihatlari ham mavjud:

- ❖ *Ommaviy madaniyatning milliy qadriyatlarga salbiy ta'siri*
- ❖ *Ma'naviyatsizlik va iste'molchilik kayfiyatining kuchayishi*
- ❖ *Axborot xurujlari va g'oyaviy tahdidlar*
- ❖ *Milliy o'zlikni yo'qotish xavfi*

Shu sababli globallashuv sharoitida yoshlarni to'g'ri yo'naltirish, ularni mustahkam ma'naviy asosda tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma'naviyat tushunchasi va uning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni

Ma'naviyat - insonning ruhiy, axloqiy va intellektual salohiyatini ifodalovchi tushuncha. U jamiyatning ma'naviy qiyofasini belgilaydi. Ma'naviyatli jamiyatda adolat, insonparvarlik, bag'rikenglik va o'zaro hurmat ustuvor bo'ladi.

Sharq mutafakkirlari ma'naviyat masalasiga alohida e'tibor qaratganlar. Masalan, Abu Nasr Forobiy o'zining "Fozil odamlar shahri" asarida jamiyat taraqqiyoti komil inson tarbiyasiga bog'liq ekanini ta'kidlagan. Abu Ali ibn Sino esa inson kamolotida ilm va axloqning uyg'unligini asosiy mezon sifatida ko'rsatgan. Alisher Navoiy asarlarida esa komil inson timsoli yuksak ma'naviyat egasi sifatida talqin etiladi.

Demak, ma'naviyat jamiyatning ichki kuchi, taraqqiyot poydevori hisoblanadi. Yoshlar ma'naviy jihatdan yetuk bo'lsa, jamiyat barqaror va taraqqiyparvar bo'ladi.

Yoshlar tarbiyasida oila va ta'lim muassasalarining o'rni

Ma'naviyatli yoshlarni tarbiyalash avvalo oiladan boshlanadi. Oila - birinchi tarbiya maskani. Ota-onaning shaxsiy namunasiga asoslangan tarbiya yosh ongiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Farzandlarga milliy qadriyatlarni, urf-odatlarini, hurmat va mas'uliyat tuyg'usini singdirish oilaning muhim vazifasidir.

Ta'lim muassasalari esa bu jarayonni tizimli ravishda davom ettiradi. Maktab, litsey, kollej va oliy ta'lim muassasalarida nafaqat bilim, balki tarbiya ham ustuvor bo'lishi zarur. Pedagoglar yoshlarni mustaqil fikrlashga, tanqidiy tahlil qilishga, axborotni saralashga o'rgatishi lozim.

Globallashuv sharoitida ma'naviy tahdidlar va ularga qarshi kurash

Axborot makonining kengayishi bilan birga turli zararli g'oyalar ham tez tarqalmoqda. Internet orqali yoshlar ongiga yot g'oyalar singdirilishi mumkin. Shuning uchun quyidagi choralar muhim:

- *Axborot madaniyatini shakllantirish*
- *Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish*
- *Milliy mafkura asoslarini mustahkamlash*
- *Sport, san'at va ilmiy faoliyatga jalb qilish*

Yoshlarni faqat taqiqlar bilan emas, balki ongli ravishda tushuntirish, muloqot va ishonch asosida tarbiyalash samaraliroq natija beradi.

Milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi

Globallashuv sharoitida milliy qadriyatlarni asrab-avaylash bilan birga umuminsoniy qadriyatlarni ham qabul qilish zarur. Inson huquqlari, demokratiya, tinchlik, bag'rikenglik kabi tushunchalar umumiy qadriyatlardir. Ularni milliy an'analar bilan uyg'unlashtirish yoshlar ongida keng dunyoqarashni shakllantiradi.

Barkamol avlod - taraqqiyot kafolati

Ma'naviyatli, bilimli va vatanparvar yoshlar - har qanday davlatning kelajagi. Barkamol avlodni tarbiyalash uzluksiz jarayon bo'lib, u oila, ta'lim tizimi, ommaviy axborot vositalari va jamoatchilik hamkorligini talab etadi.

Bugungi globallashuv davrida yoshlar nafaqat milliy, balki global miqyosda raqobatbardosh bo'lishi kerak. Buning uchun ularda quyidagi sifatlar shakllanishi lozim:

- *Mustaqil fikrlash*

- *Axloqiy poklik*
- *Vatanparvarlik*
- *Bag'rikenglik*
- *Innovatsion tafakkur*

Globallashuv - bu obyektiv jarayon. Uni to'xtatib bo'lmaydi, lekin to'g'ri boshqarish mumkin. Ma'naviyatli yoshlarni tarbiyalash globallashuvning salbiy oqibatlarini kamaytirish va ijobiy imkoniyatlaridan samarali foydalanishning eng muhim omilidir.

Milliy o'zlikni anglagan, umuminsoniy qadriyatlarni hurmat qiladigan, mustaqil fikrlaydigan va yuksak ma'naviyatga ega yoshlar jamiyat taraqqiyotining mustahkam poydevoridir. Shunday ekan, ma'naviyatli yoshlarni tarbiyalash bugungi kunning dolzarb vazifasi va globallashuv davrining asosiy me'yoriy talabidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston strategiyasi. - Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2021.
2. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. - Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993.
3. Abu Rayhon Beruniy. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. - Toshkent: Fan, 1968.

YOSHLARNI “TARIXIMIZ MILLIY QADRYATIMIZ”, MAVZUSIDA MA'NAVIY MEROSNI O'RGATISH

Bolqiyev Axmad Begali o'g'li

Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada respublikasmizda sog'lom avlodni tarbiyalash maqsadida bola tarbiyasini davlat siyosati darajasiga ko'tarish va unga vatanparvar, mehr-muhabbatli, insonparvar qilib tarbiyalashni maktabgacha yoshidayoq, boshlash va uni to'xtovsiz davom ettirish maktab, oila, mahalla jamoat tashkilotlari e'tiboridan chetga qolmasligi ta'kidlanmoqda

Аннотация. В данной статье за пределами внимания школы находится воспитание здорового поколения в нашей республике, воспитание детей до уровня государственной политики и воспитание их патриотичными, любящими и гуманными, начиная с дошкольного возраста и продолжая без остановки, семейные, районные общественные организации. Подчеркивается, что она не останется

Annotation. In this article, in order to raise a healthy generation in our republic, raising children to the level of state policy and raising them to be patriotic, loving, and humane, starting from preschool age and continuing without stopping, is beyond the attention of school, family, neighborhood public organizations. it is emphasized that it will not remain

Kalit so'zlar. Xalq og'zaki ijodi, boshlang'ich sinf darsligidagi vositalar, milliy qadriyat, tarbiya, usullar.

Ключевые слова. Народное искусство, инструменты в учебниках начальной школы, национальный талант, образование, методы.

Keywords. Folk art, tools in elementary school textbooks, national talent, education, methods.

Yoshlarimizni ilm fanning so'ngi yutuqlaridan to'liq bahramant qilgan holda, ularga tariximizni milliy qadryatimizni, ma'naviy merosimizni to'liq o'rgata borishimiz kerak. Bu bilan yoshlarda ularning kasbiy madaniyatini ham shakllantirgan bo'lamiz.

Bugungi kundagi yoshlarimizning har tamonlama kuchli, salohiyatli, bilimli tafakkur doirasi keng o'z ishining mohir ijotkori, o'z Vatanining jonkuyari bo'lishi, mustaqil O'zbekistonning taraqqiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Xalqimizning asrlar osha yashab kelayotgan an'analari, urf-odatlar, tili va ruhi negizida qurilgan milliy mustaqillik mafkurasi umuminsoniy qadryatlar bilan maxkam uyg'unlashgan hoda kelajakka ishonch tuyg'usi odamlar qalbi va ongiga yetkazishi ularni Vatanga muhabbat, insonparvarlik ruhida tarbiyalash, halollikni mardlik va sabr-bardoshlikni, adolat tuyg'usini, bilim va ma'rifatga intilishni tarbiyalash, yo'lida xizmat qilmog'i lozim. Shu bois istiqloq tufayli barcha ma'naviy merosimiz, urf-odatlarimiz, qadryatlarimiz tiklandi.

Ta'lim-tarbiya jarayoni har bir o'qituvchi va pedagogdan katta aql - zakovat, sabr - matonat, o'quvchilarga va o'z kasbiga yuksak mehr - muhabbatli bo'lishni talab etadi. O'qituvchining doimo izlanuvchan, bilim va tajribasini orttirib boruvchan bo'lishi, o'quvchilarni chuqur tushunish, ularning ichki dunyosini payqay olishi, o'sish va rivojlanish darajalarini nazorat qilib borishi va zarur paytda so'z, ish yoxud amaliy harakat bilan yordam bera olish qobiliyati ta'lim va tarbiya jarayonining muvaffaqiyatini ta'minlovchi omillardir.

O'qituvchi shaxsi - bu uni inson sifatida xarakterlovchi ijtimoiy ahamiyatga molik fazilatlarining barqaror tizimidir. O'qituvchi shaxsi o'z kasbiga ixlos qo'yishi va uning ijtimoiy ahamiyatini tushunib yetishi, bolalarga ta'sir o'tkazishi va ular bilan hamdardligida namoyon bo'luvchi shunday fazilatlar majmuasidirki, ular o'qituvchi faoliyati va muloqoti bilan uyg'unlashganda o'qituvchi mehnatining bir butunligiga erishiladi.

Ana shunday mas'uliyatli vazifalarni amalga oshirish uchun maktabgacha ta'lim muassasasi xodimlari o'zbek xalqining ta'lim-tarbiyaga oid tarixiy tajribasini hayotga tatbiq etishga mas'uldirlar.

Demak, biz ajdodlarimiz ma'naviy moddiy merosiga vorislik nuqtai nazaridan yondoshib, yosh avlodni maktabgacha ta'lim muassasalaridanoq to'g'ri tarbiyalashga erishmog'imiz lozim.

Chunki, xalqimizning aqidasiga ko'ra «Insonning kuchi tarbiyadadir». Shu jihatdan qaraganda O'rta Osiyo xalqlari, jumladan, o'zbek xalqi ham o'zining boy tarixiy, ma'naviy-madaniy merosi, ming yillar davomida tarkib topgan tarbiya amallari, an'analari, axloq-odob qoidalari xazinasiga egadir. Ana shu xalqning buyuk mutafakkirlari komil inson xususida, uning axloqi to'g'risida dunyoga mashhur buyuk mutafakkirlari komil inson xususida, uning axloqi to'g'risida dunyoga mashhur bo'lgan durdona asarlar yozib qoldirdilar, maktabgacha ta'lim muassasalaridanoq bobolarimiz qoldirgan buyuk merosdan foydalanish, tarbiya metodlarini qo'llash, ularni bolalar ongiga singdirish muhim ahamiyatga egadir. Bunday meroslardan Yusuf Xos Hojibning «Qutadg'u bilik», Kaykovusning «Qobusnoma», Ahmad Yugnakiyning «Bahoritsion», A.Navoiyning «Mahbub -ul-qulub», Devoniylarning «Axloqi Jaloliy», Husayn Voiz Koshifiyning «Futuvvatnomai Sultoniyy» kabi betakror, nodir asarlaridan foydalanish joizdir, deb hisoblaymiz.

Bobokalonlarimiz bolani har tomonlama uyg'un rivojlantirishga katta e'tibor qaratishgan. Shu bois respublikasmizda sog'lom avlodni tarbiyalash maqsadida bola tarbiyasini davlat siyosati darajasiga ko'tarish va unga vatanparvar, mehr-muhabbatli, insonparvar qilib tarbiyalashni maktabgacha yoshidayoq, boshlash va uni to'xtovsiz davom ettirish maktab, oila, mahalla jamoat tashkilotlari e'tiboridan chetga qolmasligi ta'kidlanmoqda. Shunday ekan, maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarni ilk yoshidanoq bobolar merosiga tayangan holda har tomonlama rivojlantirishni asosiy vazifalardan deb hisoblaymiz.

Axloqiy tarbiyaning mazmuni: yaxlit odobli shaxsni shakllantirishga qaratilgan.

Axloqiy tarbiyalangan shaxsda barqaror ma'naviy motivlar shakllangan bo'ladi. Axloqiy tushunchalarni turli yosh guruhlarida shakllantirish darajasi turlichadir. Bolalar o'zlashtiriyotgan axloqiy his-tuyg'ular, kechinmalar ma'naviy e'tiqodni shakllantirishning muhim sharoitlaridan biridir. Axloqiy his-tuyg'u insonning jamiyatga, odamlarga, o'ziga nisbatan emotsional munosabatini bildiradi. Bu odamlar o'rtasidagi muomala jarayonida

vujudga keladi va rivojlanadi. His- tuyg'ilar axloqiy bilimlar va etiqodlari bilan chambarchas bog'lanib ketadi. Axloqiy his-tuyg'ularni tarbiyalash alohida ajralib qolgan jamiyat emas, bu tushunchalarinson ehtiyojlari unung bilim va kechinmalarini uning sezgisi asosida vujudga keladi va rivojlanadi. Bola shaxsini tarbiyalashda pedagogik ta'sir ko'rsatish usul, uslublarning turli yo'llarini ishlab chiqish zarurdir pedagoglar axloqiy his - tuyg'ularning tarbiyalashga katta e'tibor qartishda ularning fikricha, yaxshi his-tuyg'ularning ildizi bolalikdan boshlanishi kerak.

Odamiylk, mehribonlik, hamkorlik ittifoq hayrixohlik, mehnatda tashvishlarda atrofdagi dunyo go'zalligi haqida g'amxo'rlik qilish hayajonlanish jarayonida vujudga keladi. Axloqiy odatlar axloqiy e'tiqodlar his -tuyg'ular bilan bir qatorda hulq -atvorning ichki reguliyatorlari tizimiga kiradi.

Boshlang'ich sinf "O'qish kitobi " darsliklarida maqolni quruq o'zigina keltirilmasdan, balki unga mos rivoyat va ertaklar beriladi.

Masalan 4-sinf "O'qish kitobi" dagi "Chaqimchiga mukofat" hikoyasini olaylik. O'quvchi bu asarni to'la o'qib chiqqandan so'ng chaqimchilik yomon illat ekanini, u odamlar orasini buzishini , hikoyadagi hokimga bevafoqlik qilganini va ohir oqibatda jazosini olganini ya'ni dorga ostirilganini biladi. Shu hikoya orqali o'quvchi "Vadaga vafo - mardning ishi", Chaqimchi tuxum po'chog' uning joyi tandiz - o'choq" ,kabi maqollarni ma'nosini osongina tushunib oladilar.

"Tuz haqi" hikoyasida (4sinf) ham shunday. Hikoya o'qib bo'lingach, sakvol va topshiriqlar bilan ishlanadi. 3-savolda bunday deyilgan: "Tuzning tabarrukligi to'g'risida qanday maqollarni bilasiz" Bir kun tuz totgan joyinga qirq kun salom ber", "Tuzini yeb tuzlig'iga tupirma" va boshqalar.

3-sinf "O'qish kitobida"da Farhod Musajonovning "Yaxshilik", hikoyasi berilgan. Bola uni o'qib , "Yaxshilik yerda qolmas " "Yaxshi niyat -yarim davlat " , "Yaxshidan bog' qoladi-yomondan dog' " , "Yaxshiga yondoshsang, yetarsan murodga, yomonga yondoshsang qolarsan uyatga " , " Yaxshi oshini yer , yomon boshini" ,

"Yaxshi suydirdir yomon so'ndirar", "Yaxshi sharofatli , yomon kasofatli" , "Yaxshidan gina bo'lmas, yomondan gina ketmas", "Yomon bola ko'zidan, bilinadi so'zidan", "Yaxshi bo'lsa bola, yomon bo'lsa balo", "Yaxshi bilan yursang omon bo'lasan, yomon bilan yursang yomon bo'lasan".

"Yahshilik qil daryoga ot , baliq biladi, baliq bilmasa Holiq biladi." (Holiq - olloh ismlaridan biri) kabi maqollar tanishadilar va ma'nosini tushinib yetadilar. Maqollar xalq donoligidir. Unda kishilarning hayotini obdon kuzatib, tajriba to'plab aytgan hikmatli so'zlari o'z ifodasini topgan Ihcham ko'pincha she'riy tarzda izhor etilgan maqollarning mavzusi rang barangdir. U rad qilinmas pishiq darajadagi nasihatdan iborat bo'ladi.

Yozma adabiyot namoyondalari ham o'z mulohazalarini aniq va ixcham ifodalab maqollardek serma'no hikmatlar Boshlang'ich ta'limda 2-sinf o'quvchilari "Navoiy hikmatlari" ni o'rganadilar. Masalan:

" Olamdan g'amsiz o'tay desang, ilmu hunar o'rgan " , "Sabr bila ko'p bog'liq ish ochilur, ishda oshiqqan ko'p toyilur",

Maqollar va hikmatli so'zlar ikkinchi , uchinchi, to'rtinchi sinf "O'qish kitobi" da mavzularni yakunlovchi, uning g'yaviy mazmunini o'qivchi hotirasida uzoq saqlovchi janr sifatida berilgan. Undan tashqari 3-sinf o'quvchilari, "Xalq og'zaki ijodi " ruknida berilgan do'stlik, ahillik, ilm -fan vahuar haqidagi xalq maqollarini o'rganadilar . Xalq maqollarini va hikmatli so'zlarini yodlash o'quvchilar tafakkurini o'stiradi , nutqini boyitadi, hayotidagi inkor etib bo'lmas turmush tajribalarini o'zlashtirishga yordam beradi.

Darsliklarda tez aytish va topishmoqlarga ham katta e'tibor berilgan. Bular ham xalq-og'zaki ijodi janrlari bo'lib, o'quvchilar zehnini o'tkir qilishga, tilini burro etishga mo'ljallangan. Tez aytishda biror bir tovush takrorlanadi, o'quvchi tez aytishli gapni yodlab undagi ma'lum bir tovushni to'g'ri tallafuz etish ko'nikmasiga erishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Begali o'g'li B. A. ISTIQLOL YILLARIDA SAID AHMAD IJODI //NIDERLAND" INTEGRATION, EVOLUTION, MODERNIZATION: WAYS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION". - 2023. - T. 14. - №.
 2. Sherali o'g'li B. S. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI XALQARO BAHOLASH DASTURI ORQALI O'QISH, MATEMATIKA VA TABIIY-ILMIY SAVODXONLIKLARINI O'RGANISH TEHNOLOGIYALARINING ME'YORIY-HUQUQIY ASOSLARI. - 2023.
 3. Ergashev A. МАВЖУДЛИК БИЛДИРУВЧИ (ЭКЗИСТЕНЦИОНАЛ) ГАПЛАР //Архив Научных Публикаций JSPI. - 2020.
 4. Ergashev A. Sintaksis bo'limining o'ziga xos xususiyati //Архив Научных Публикаций JSPI. - 2020.
 5. Ergashev A. Mutolaa san'atining paydo bo'lishi //Архив Научных Публикаций JSPI. - 2020.
 6. [Methodology of Teaching National Symbolic Stories Art and Stylistic Uniqueness](#)
EA Toshboy o'g'li - Journal of Innovation, Creativity and Art, 2023
1. www.jdpu.uz
 2. www.tdpu.uz

INOVATSION TA'LIM BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING KOGNITIV FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Buvrayev Akram Rustam o'g'li
Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi
Buvrayev1994@gmail.com

+998970254142

Djalilova Elnara

JIDPU Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Maqola boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kognitiv faoliyatini (bilish jarayonlari: idrok, diqqat, xotira, fikrlash va tasavvur) rivojlantirish masalalariga bag'ishlangan. Unda zamonaviy ta'lim talablari asosida pedagogik oliy o'quv yurtlarida talabalarining kognitiv qobiliyatlarini shakllantirish va takomillashtirishning nazariy asoslari, pedagogik shart-sharoitlari va samarali usullari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf o'qituvchilari, kognitiv faoliyat, interfaol metodlar, pedagogik tayyorgarlik, ta'lim jarayoni, psixologik kompetensiya, dars texnologiyalari.

Bugungi globallashuv va ta'lim tizimida yuz berayotgan jadal islohotlar sharoitida jamiyat taraqqiyoti bevosita inson kapitalining sifatiga, ayniqsa, ta'lim sohasida faoliyat yurituvchi pedagoglarning kasbiy va intellektual salohiyatiga bog'liqdir. Boshlang'ich ta'lim esa uzluksiz ta'lim tizimining poydevori bo'lib, unda o'quvchilarning bilish jarayonlari, mustaqil fikrlash qobiliyatlari, tafakkur va reflektiv faoliyati shakllanadi. Shu bois boshlang'ich sinf o'qituvchisining nafaqat metodik tayyorgarligi, balki yuqori darajadagi kognitiv faoliyatga ega bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy pedagog kognitiv faoliyati rivojlangan, ya'ni axborotni tez va samarali qabul qila oladigan, uni tahlil qilish, umumlashtirish va amaliyotda ijodiy qo'llash qobiliyatiga ega bo'lgan shaxs bo'lishi talab etilmoqda. Ayniqsa, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida ularning bilish faoliyatini faollashtirish, tanqidiy va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish muhim pedagogik vazifa sifatida maydonga chiqadi. Ushbu jihatlar maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kognitiv faoliyatini rivojlantirish masalasini ilmiy-pedagogik nuqtayi nazardan yoritishni taqozo etadi. O'qituvchining o'zi yetarli darajada

kognitiv kompetensiyalarga ega bo'lmasa, zamonaviy ta'lim texnologiyalarini tatbiq etish, interfaol metodlardan samarali foydalanish va ta'lim sifatini oshirish imkoniyatlari cheklanib qoladi.

Kognitiv faoliyat (bilish jarayonlari) insonning idrok etish, diqqat, xotira, fikrlash, tasavvur va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. Bu jarayonlar J. Piaget, L. Vygotskiy va boshqa psixologlar nazariyalarida chuqur o'rganilgan bo'lib, ta'limda markaziy o'rin tutadi. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko'ra, bolalar (va talabalar) bilimni passiv qabul qilmaydi, balki faol ravishda o'z tajribalari orqali quradilar. Vygotskiy esa "yaqin rivojlanish zonasi" tushunchasini ta'kidlab, o'qituvchi yordami bilan talabaning potentsiali yuqori darajaga ko'tarilishini aytadi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kognitiv faoliyatni rivojlantirishning ahamiyati shundaki, ular kelajakda o'quvchilarning bilish jarayonlarini faollashtirishga mas'ul. Agar o'qituvchining o'zi mantiqiy fikrlash, tahlil qilish va ijodiy yechim topish ko'nikmalariga ega bo'lmasa, bolalarda bu qobiliyatlarni shakllantira olmaydi. Zamonaviy pedagogikada (masalan, konstruktivizm yondashuvi) talabalar o'quv jarayonida faol ishtirok etishi, muammoli vaziyatlarni hal qilishi va o'z bilimlarini mustaqil qurishi talab etiladi. Bu o'qituvchining kognitiv qobiliyatlarini oshirish orqali amalga oshadi. Rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari:

Idrok va diqqat: Talabalarda sensor-perseptiv (sezgi orqali idrok) va verbal-mantiqiy idrokni kuchaytirish uchun amaliy mashqlar (masalan, kuzatuv va tahlil topshiriqlari) qo'llaniladi.

Xotira va tasavvur: Mnemonik usullar (eslab qolish texnikalari) va ijodiy vazifalar orqali rivojlantiriladi.

Fikrlash: Muammoli ta'lim (problem-based learning) asosida - talabalar muammoli vaziyatlarni o'zlari hal qilishadi, bu evristik (ijodiy) fikrlashni o'stiradi. Masalan, loyihaviy ishlar, guruh muhokamalari va interfaol metodlar (kognitiv mashqlar, rol o'yinlari).

Mustaqil va ijodiy faoliyat: Innovatsion texnologiyalar (raqamli vositalar, TRIZ elementlari) yordamida talabalar standart bo'lmagan muammolarni hal qilishni o'rganadilar. Pedagogik oliy o'quv yurtlarida bu jarayon tizimli bo'lishi kerak: nazariy darslar bilan birga amaliyot (pedagogik amaliyotda bolalar bilan ish) va o'z-o'zini baholash integratsiyalashadi. Natijada, bo'lajak o'qituvchilar nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchilarning kognitiv rivojlanishini rag'batlantiruvchi mutaxassisga aylanadilar. Bu ta'lim sifatini oshirish va jamiyatda ijodkor shaxslar tayyorlashga xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kognitiv faoliyati (idrok, diqqat, xotira, fikrlash, tasavvur) ni rivojlantirish ularning kasbiy kompetensiyasini oshirish va o'quvchilarda bilish jarayonlarini faollashtirish uchun muhimdir. Quyida samarali usullar va ularning qo'llanilishi haqida ma'lumot berilgan:

Muammoli ta'lim: Talabalar yoki o'qituvchilarga real pedagogik muammolar (masalan, bola diqqatini jamlashda qiyinchiliklar) beriladi va ularni guruhda yoki mustaqil hal qilish talab etiladi. Bu mantiqiy fikrlash va ijodiy yechim topishni rivojlantiradi.

Loyihaviy faoliyat: O'qituvchilar uzoq muddatli loyihalar (masalan, "Bolalarda tasavvurni rivojlantirish dasturi" loyihasi) ustida ishlaydilar. Bu xotirani, rejalashtirish va tahlil qilish qobiliyatlarini kuchaytiradi.

Interfaol metodlar: Guruhda fikr almashish orqali turli nuqtai nazarlarni tahlil qilish va yangi g'oyalarni shakllantirish o'rganiladi. Bu ijodiy fikrlash va diqqatni rivojlantiradi.

Rol o'yinlari va simulyatsiyalar: O'qituvchilar bola yoki o'qituvchi rolidagi dars o'tadilar, muammoli vaziyatlarni modellashtiradilar. Bu empatiya va tezkor fikrlashni oshiradi.

Kognitiv mashqlar va maxsus mashqlar:

- Diqqat uchun - "Shul'ts jadvali" yoki diqqatni almashtirish mashqlari.
- Xotira uchun - mnemonik usullar (assotsiatsiyalar, hikoya qurish).
- Fikrlash uchun - mantiqiy topshiriqlar, "nima bo'lardi agar..." savollari.

Innovatsion texnologiyalardan foydalanish: Raqamli platformalar (Kahoot, Mentimeter), virtual reallik yoki TRIZ (ijodiy muammolarni hal qilish nazariyasi) elementlari. Masalan, onlayn kognitiv o'yinlar orqali idrokni rivojlantirish.

Refleksiya va o'z-o'zini baholash: Har bir mashg'ulotdan keyin "Nima o'rgandim? Qanday qo'llayman?" savollariga javob yozish. Bu metakognitsiyani (o'z fikrlash jarayonini tahlil qilish) rivojlantiradi.

Amaliy pedagogik tajriba: Maktabda haqiqiy darslarda qatnashish va kuzatuvlar o'tkazish. Bu nazariyani amaliyot bilan bog'laydi va kognitiv moslashuvchanlikni oshiradi.

Kross-disciplinar yondashuv: Psixologiya, pedagogika va hatto san'at fanlarini birlashtirish (masalan, rasm chizish orqali tasavvurni rivojlantirish mashqlari).

Kognitiv faoliyatni rivojlantirishda raqamli ta'lim resurslari va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Elektron darsliklar, interaktiv platformalar, virtual laboratoriyalar va onlayn topshiriqlar orqali talabalar vizual va mantiqiy bilish jarayonlarini faol rivojlantiradi. Bu esa bo'lajak o'qituvchilarning zamonaviy ta'lim muhitida samarali faoliyat yuritishiga zamin yaratadi. Kognitiv faoliyat pedagoglarning bilish jarayonlari - idrok, tafakkur, xotira, diqqat va nutq faoliyati bilan uzviy bog'liq bo'lib, ularning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Kognitiv faoliyati rivojlangan bo'lajak o'qituvchi ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, o'quvchilarda bilim olishga bo'lgan barqaror qiziqishni shakllantirish va ularning intellektual imkoniyatlarini rivojlantirishga qodir bo'ladi.

Keltirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, refleksiv faoliyat hamda raqamli ta'lim resurslaridan foydalanish bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kognitiv faoliyatini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Mazkur yondashuvlar talabalarning mustaqil fikrlashi, tahliliy qobiliyatlari va ijodiy faolligini oshirishga xizmat qiladi. Natijada, bo'lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarlik darajasi, raqobatbardoshligi va zamonaviy ta'lim talablariga moslashuvchanligi ta'minlanadi. Shu asosda, oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida ularning kognitiv faoliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik shart-sharoitlarni tizimli ravishda joriy etish ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Xulosa qilib aytganda, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kognitiv faoliyatini rivojlantirish kompleks va tizimli yondashuvni talab etadi. Ta'lim jarayonida zamonaviy metodlar, refleksiv faoliyat va raqamli texnologiyalardan oqilona foydalanish orqali kelajakdagi pedagoglarning bilish faolligi va kasbiy tayyorgarligini yuqori bosqichga olib chiqish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim va tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. - Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. - Toshkent, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirishga oid qarorlari. - Toshkent.
4. G'oziev E. G. Psixologiya: bilish jarayonlari. - Toshkent: O'qituvchi, 2018.
5. Yo'ldoshev J. G'., Usmonov S. A. Pedagogik texnologiyalar asoslari. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
6. Buvrayev A.R. Talabalarni ma'naviy etuk qilib tarbiyalash "Boshlang'ich ta'limning zamonaviy tendentsiyalari: ta'lim va tarbiya jarayonida yangi avlod darsliklari "4k"(kritik fikrlash, kreativlik, kollaboratsiya, kommunikatsiya) modeli, muammo va yechimlar" IV Xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiyasi Jizzax shahri, 2024 yil 19 aprel Buvrayev A.R. Talabalarni ma'naviy etuk qilib tarbiyalash. 449 bet

YOSHLARNI MILLIY QADRYATLAR RUHIDA TARBIYALASHNING AHAMIYATI

Bolqiyev Axmad Begali o'g'li

Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada respublikasmizda sog'lom avlodni tarbiyalash maqsadida bola tarbiyasini davlat siyosati darajasiga ko'tarish va unga vatanparvar, mehr-muhabbatli, insonparvar qilib tarbiyalashni maktabgacha yoshidayoq, boshlash va uni to'xtovsiz davom ettirish maktab, oila, mahalla jamoat tashkilotlari e'tiboridan chetga qolmasligi ta'kidlanmoqda

Аннотация. В данной статье за пределами внимания школы находится воспитание здорового поколения в нашей республике, воспитание детей до уровня государственной политики и воспитание их патриотичными, любящими и гуманными, начиная с дошкольного возраста и продолжая без остановки, семейные, районные общественные организации. Подчеркивается, что она не останется

Annotation. In this article, in order to raise a healthy generation in our republic, raising children to the level of state policy and raising them to be patriotic, loving, and humane, starting from preschool age and continuing without stopping, is beyond the attention of school, family, neighborhood public organizations. it is emphasized that it will not remain

Kalit so'zlar. Xalq og'zaki ijodi, boshlang'ich sinf darsligidagi vositalar, milliy qadriyat, tarbiya, usullar.

Ключевые слова. Народное искусство, инструменты в учебниках начальной школы, национальный талант, образование, методы.

Keywords. Folk art, tools in elementary school textbooks, national talent, education, methods.

Yoshlarimizni ilm fanning so'ngi yutuqlaridan to'liq bahramant qilgan holda, ularga tariximizni milliy qadryatimizni, ma'naviy merosimizni to'liq o'rgata borishimiz kerak. Bu bilan yoshlarda ularning kasbiy madaniyatini ham shakllantirgan bo'lamiz.

Bugungi kundagi yoshlarimizning har tamonlama kuchli, salohiyatli, bilimli tafakkur doirasi keng o'z ishining mohir ijotkori, o'z Vatanining jonkuyari bo'lishi, mustaqil O'zbekistonning taraqqiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Xalqimizning asrlar osha yashab kelayotgan an'analari, urf-odatlari, tili va ruhi negizida qurilgan milliy mustaqillik mafkurasi umuminsoniy qadryatlar bilan maxkam uyg'unlashgan hoda kelajakka ishonch tuyg'usi odamlar qalbi va ongiga yetkazishi ularni Vatanga muhabbat, insonparvarlik ruhida tarbiyalash, halollikni mardlik va sabr-bardoshlikni, adolat tuyg'usini, bilim va ma'rifatga intilishni tarbiyalash, yo'lida xizmat qilmog'i lozim. Shu bois istiqlool tufayli barcha ma'naviy merosimiz, urf-odatlarimiz, qadryatlarimiz tiklandi.

Ta'lim-tarbiya jarayoni har bir o'qituvchi va pedagogdan katta aql - zakovat, sabr - matonat, o'quvchilarga va o'z kasbiga yuksak mehr - muhabbatli bo'lishni talab etadi. O'qituvchining doimo izlanuvchan, bilim va tajribasini orttirib boruvchan bo'lishi, o'quvchilarni chuqur tushunish, ularning ichki dunyosini payqay olishi, o'sish va rivojlanish darajalarini nazorat qilib borishi va zarur paytda so'z, ish yoxud amaliy harakat bilan yordam bera olish qobiliyati ta'lim va tarbiya jarayonining muvaffaqiyatini ta'minlovchi omillardir.

O'qituvchi shaxsi - bu uni inson sifatida xarakterlovchi ijtimoiy ahamiyatga molik fazilatlarining barqaror tizimidir. O'qituvchi shaxsi o'z kasbiga ixlos qo'yishi va uning ijtimoiy ahamiyatini tushunib yetishi, bolalarga ta'sir o'tkazishi va ular bilan hamdardligida namoyon bo'luvchi shunday fazilatlar majmuasidirki, ular o'qituvchi faoliyati va muloqoti bilan uyg'unlashganda o'qituvchi mehnatining bir butunligiga erishiladi.

Ana shunday mas'uliyatli vazifalarni amalga oshirish uchun maktabgacha ta'lim muassasasi xodimlari o'zbek xalqining ta'lim-tarbiyaga oid tarixiy tajribasini hayotga tatbiq etishga mas'uldirlar.

Demak, biz ajdodlarimiz ma'naviy moddiy merosiga vorislik nuqtai nazaridan yondoshib, yosh avlodni maktabgacha ta'lim muassasalaridanoq to'g'ri tarbiyalashga erishmog'imiz lozim.

Chunki, xalqimizning aqidasiga ko'ra «Insonning kuchi tarbiyadadir». Shu jihatdan qaraganda O'rta Osiyo xalqlari, jumladan, o'zbek xalqi ham o'zining boy tarixiy, ma'naviy-madaniy merosi, ming yillar davomida tarkib topgan tarbiya amallari, an'analari, axloq-odob qoidalari xazinasiga egadir. Ana shu xalqning buyuk mutafakkirlari komil inson xususida, uning axloqi to'g'risida dunyoga mashhur buyuk mutafakkirlari komil inson xususida, uning axloqi to'g'risida dunyoga mashhur bo'lgan durdona asarlar yozib qoldirdilar, maktabgacha ta'lim muassasalaridanoq bobolarimiz qoldirgan buyuk merosdan foydalanish, tarbiya metodlarini qo'llash, ularni bolalar ongiga singdirish muhim ahamiyatga egadir. Bunday meroslardan Yusuf Xos Hojibning «Qutadg'u bilik», Kaykovusning «Qobusnoma», Ahmad Yugnakiyning «Bahoritsion», A.Navoiyning «Mahbub -ul-qulub», Devoniyning «Axloqi Jaloliy», Husayn Voiz Koshifiyning «Futuvvatnomai Sultoni» kabi betakror, nodir asarlaridan foydalanish joizdir, deb hisoblaymiz.

Bobokalonlarimiz bolani har tomonlama uyg'un rivojlantirishga katta e'tibor qaratishgan. Shu bois respublikasmizda sog'lom avlodni tarbiyalash maqsadida bola tarbiyasini davlat siyosati darajasiga ko'tarish va unga vatanparvar, mehr-muhabbatli, insonparvar qilib tarbiyalashni maktabgacha yoshidayoq, boshlash va uni to'xtovsiz davom ettirish maktab, oila, mahalla jamoat tashkilotlari e'tiboridan chetga qolmasligi ta'kidlanmoqda. Shunday ekan, maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarni ilk yoshidanoq bobolar merosiga tayangan holda har tomonlama rivojlantirishni asosiy vazifalardan deb hisoblaymiz.

Axloqiy tarbiyaning mazmuni: yaxlit odobli shaxsni shakllantirishga qaratilgan.

Axloqiy tarbiyalangan shaxsda barqaror ma'naviy motivlar shakllangan bo'ladi. Axloqiy tushunchalarni turli yosh guruhlarida shakllantirish darajasi turlichadir. Bolalar o'zlashtiriyotgan axloqiy his-tuyg'ular, kechinmalar ma'naviy e'tiqodni shakllantirishning muhim sharoitlaridan biridir. Axloqiy his-tuyg'u insonning jamiyatga, odamlarga, o'ziga nisbatan emotsional munosabatini bildiradi. Bu odamlar o'rtasidagi muomala jarayonida vujudga keladi va rivojlanadi. His-tuyg'ular axloqiy bilimlar va etiqodlari bilan chambarchas bog'lanib ketadi. Axloqiy his-tuyg'ularni tarbiyalash alohida ajralib qolgan jamiyat emas, bu tushunchalarinso ehtiyojlari uning bilim va kechinmalarini uning sezgisi asosida vujudga keladi va rivojlanadi. Bola shaxsini tarbiyalashda pedagogik ta'sir ko'rsatish usul, uslublarning turli yo'llarini ishlab chiqish zarurdir pedagoglar axloqiy his - tuyg'ularning tarbiyalashga katta e'tibor qartishda ularning fikricha, yaxshi his-tuyg'ularning ildizi bolalikdan boshlanishi kerak.

Odamiylk, mehribonlik, hamkorlik ittifoq hayrixohlik, mehnatda tashvishlarda atrofdagi dunyo go'zalligi haqida g'amxo'rlik qilish hayajonlanish jarayonida vujudga keladi. Axloqiy odatlar axloqiy e'tiqodlar his -tuyg'ular bilan bir qatorda hulq -atvorning ichki reguliyatorlari tizimiga kiradi.

Boshlang'ich sinf "O'qish kitobi " darsliklarida maqolni quruq o'zigina keltirilmasdan, balki unga mos rivoyat va ertaklar beriladi.

Masalan 4-sinf "O'qish kitobi" dagi "Chaqimchiga mukofat" hikoyasini olaylik. O'quvchi bu asarni to'la o'qib chiqqandan so'ng chaqimchilik yomon illat ekanini, u odamlar orasini buzishini , hikoyadagi hokimga bevafoqlik qilganini va ohir oqibatda jazosini olganini ya'ni dorga ostirilganini biladi. Shu hikoya orqali o'quvchi "Vadaga vafo - mardning ishi", Chaqimchi tuxum po'chog' uning joyi tandiz - o'choq" ,kabi maqollarni ma'nosini osongina tushunib oladilar.

"Tuz haqi" hikoyasida (4sinf) ham shunday. Hikoya o'qib bo'lingach, sakvol va topshiriqlar bilan ishlanadi. 3-savolda bunday deyilgan: "Tuzning tabarrukligi to'g'risida qanday maqollarni bilasiz" Bir kun tuz totgan joyinga qirq kun salom ber", "Tuzini yeb tuzlig'iga tupirma" va boshqalar.

3-sinf “O‘qish kitobida”da Farhod Musajonovning “Yaxshilik”, hikoyasi berilgan. Bola uni o‘qib, “Yaxshilik yerda qolmas”, “Yaxshi niyat -yarim davlat”, “Yaxshidan bog‘ qoladi-yomondan dog‘”, “Yaxshiga yondoshsang, yetarsan murodga, yomonga yondoshsang qolarsan uyatga”, “Yaxshi oshini yer, yomon boshini”,

“Yaxshi suydirar yomon so‘ndirar”, “Yaxshi sharofatli, yomon kasofatli”, “Yaxshidan gina bo‘lmas, yomondan gina ketmas”, “Yomon bola ko‘zidan, bilinadi so‘zidan”, “Yaxshi bo‘lsa bola, yomon bo‘lsa balo”, “Yaxshi bilan yursang omon bo‘lasan, yomon bilan yursang yomon bo‘lasan”.

“Yaxshilik qil daryoga ot, baliq biladi, baliq bilmasa Holiq biladi.” (Holiq - olloh ismlaridan biri) kabi maqollar tanishadilar va ma‘nosini tushinib yetadilar. Maqollar xalq donoligidir. Unda kishilarning hayotini obdon kuzatib, tajriba to‘plab aytgan hikmatli so‘zlari o‘z ifodasini topgan. Icham ko‘pincha she‘riy tarzda izhor etilgan maqollarning mavzusi rang barangdir. U rad qilinmas pishiq darajadagi nasihatdan iborat bo‘ladi.

Yozma adabiyot namoyondalari ham o‘z mulohazalarini aniq va ixcham ifodalab maqollardek serma‘no hikmatlar Boshlang‘ich ta‘limda 2-sinf o‘quvchilari “Navoiy hikmatlari” ni o‘rganadilar. Masalan:

“Olamdan g‘amsiz o‘tay desang, ilmu hunar o‘rgan”, “Sabr bila ko‘p bog‘liq ish ochilur, ishda oshiqqan ko‘p toyilur”,

Maqollar va hikmatli so‘zlar ikkinchi, uchinchi, to‘rtinchi sinf “O‘qish kitobi” da mavzularni yakunlovchi, uning g‘yaviy mazmunini o‘qivchi hotirasida uzoq saqlovchi janr sifatida berilgan. Undan tashqari 3-sinf o‘quvchilari, “Xalq og‘zaki ijodi” ruknida berilgan do‘stlik, ahillik, ilm -fan vahuar haqidagi xalq maqollarini o‘rganadilar. Xalq maqollarini va hikmatli so‘zlarini yodlash o‘quvchilar tafakkurini o‘stiradi, nutqini boyitadi, hayotidagi inkor etib bo‘lmas turmush tajribalarini o‘zlashtirishga yordam beradi.

Darsliklarda tez aytish va topishmoqlarga ham katta e‘tibor berilgan. Bular ham xalq-og‘zaki ijodi janrlari bo‘lib, o‘quvchilar zehni o‘tkir qilishga, tilini burro etishga mo‘ljallangan. Tez aytishda biror bir tovush takrorlanadi, o‘quvchi tez aytishli gapni yodlab undagi ma‘lum bir tovushni to‘g‘ri tallafuz etish ko‘nikmasiga erishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

7. Begali o‘g‘li B. A. ISTIQLOL YILLARIDA SAID AHMAD IJODI //NIDERLAND" INTEGRATION, EVOLUTION, MODERNIZATION: WAYS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION". - 2023. - T. 14. - №.

8. Sherhali o‘g‘li B. S. BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI XALQARO BAHOLASH DASTURI ORQALI O‘QISH, MATEMATIKA VA TABIIY-ILMIY SAVODXONLIKLARINI O‘RGANISH TEHNOLOGIYALARINING ME‘YORIY-HUQUQIY ASOSLARI. - 2023.

9. Ergashev A. МАВЖУДЛИК БИЛДИРУВЧИ (ЭКЗИСТЕНЦИОНАЛ) ГАПЛАР //Архив Научных Публикаций JSPI. - 2020.

10. Ergashev A. Sintaksis bo‘limining o‘ziga xos xususiyati //Архив Научных Публикаций JSPI. - 2020.

11. Ergashev A. Mutolaa san‘atining paydo bo‘lishi //Архив Научных Публикаций JSPI. - 2020.

12. [Methodology of Teaching National Symbolic Stories Art and Stylistic Uniqueness](#) EA Toshboy o‘g‘li - Journal of Innovation, Creativity and Art, 2023

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARNI ERTAKNI QAYTA HIKOYA QILISH ORQALI MONOLOGIK NUTQQA O'RGATISH TEXNOLOGIYASI

Daminova Shoxista Farxodovna
JDPU Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi
kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola maktabgacha katta yoshdagi bolalarni ertaklarni qayta hikoya qilish orqali monologik nutqqa o'rgatish texnologiyasidan foydalanishni o'rganadi. Maktabgacha yosh ta'limi va tilni rivojlantirish bo'yicha adabiyotlarni o'rganib chiqib, biz ushbu aniq kontekstda texnologiyani kiritish samaradorligini tushunishga intilamiz. Maqolada mavjud usullarning har tomonlama tahlili keltirilgan, so'nggi tadqiqotlar natijalari muhokama qilingan va maktabgacha yoshdagi bolalarda til ko'nikmalarini oshirish uchun texnologiyadan foydalanishning potensial afzalliklari va muammolari haqida tushuncha berilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, texnologiya, monologik nutq, ertaklarni qayta hikoya qilish, tilni rivojlantirish, maktabgacha yosh, ta'lim ilovalari.

Maktabgacha yosh tilni rivojlantirish uchun muhim davr bo'lib, umrbod muloqot qilish qobiliyatiga asos soladi. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda tilni bilishni rivojlantirishning yondashuvlaridan biri bu texnologiyadan foydalanish, xususan monologik nutqni rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu maqola maktabgacha katta yoshdagi bolalarda monologik nutqni kuchaytirish uchun ertaklarni qayta hikoya qilish vositasida takrorlashni osonlashtirish uchun ta'lim dasturlaridan foydalanish samaradorligini o'rganadi.

Maktabgacha katta yosh davrida tilni rivojlantirish va ta'limdagi texnologiyaning o'rni bo'yicha mavjud tadqiqotlarni o'rganadi. Oldingi tadqiqotlar hikoya qilish kabi interaktiv va qiziqarli faoliyatning tilni o'zlashtirishga ijobiy ta'sirini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, sharh maktabgacha ta'limga texnologiyani integratsiyalashning potensial afzalliklari va kamchiliklarini o'rganadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda monologik nutqni rivojlantirishda texnologiyalarning ta'sirini baholash uchun tizimli tadqiqot o'tkaziladi. Ishtirokchilar ya'ni tarbiyalanuvchilar ertaklarni takrorlashga qaratilgan maxsus ishlab chiqilgan o'quv dasturi asosida nutqni rivojlantirish texnologiyalari orqali sinovdan o'tkazilishi mumkin. Tadqiqot tilni bilish qobiliyatini texnologiya aralashuvidan oldin va keyingi holatini baholash, shu jumladan so'z boyligini kengaytirish, jumalarning murakkabligi va hikoya qilishning izchilligi orqali o'lchanadi. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarga monologik nutqni o'rgatish, xususan ertakni qayta takrorlash kontekstida, ularning rivojlanish bosqichiga mos keladigan qiziqarli va interaktiv tadbirlarni o'z ichiga oladi.

Bu jarayonni yengillashtirish uchun texnologiyaga asoslangan ba'zi g'oyalar qo'llashimiz mumkin bo'ladi: Interaktiv ilovalar, ertaklar va hikoyalar platformalari: - Maktabgacha katta yoshdagi bolalar uchun mo'ljallangan interaktiv hikoyalar av ertaklar dasturlarini yoki platformalarini tanlaymiz. "Erkatoy bolajon sayti" yoki "Bolalar uchun tayyorlangan elektron kutubxona" kabi ilovalar bolalarga belgilar, sozlamalar va syujetni aytib berish orqali o'zlarining animatsion hikoyalarini yaratishga imkon beradi.

- Bolalarni o'z so'zlari bilan ertak aytib berish uchun ushbu ilovalardan foydalanishga undaymiz. Ushbu vositalarning interaktiv tabiati ularga monologik nutqni qiziqarli va ijodiy tarzda mashq qilishga yordam beradi.

Raqamli hikoyalar kitoblari:

- Audio xususiyatlari bilan raqamli hikoyalar kitoblaridan foydalaning. Ko'pgina ertak ilovalari bolalar o'zlari hikoya qilishdan oldin hikoyani bir necha marta tinglashlari mumkin bo'lgan ovoz chiqarib o'qish imkoniyatlarini taqdim etadi.

- Tinglaganingizdan so'ng, raqamli kitobdagi tasvirlardan ko'rsatma sifatida foydalanib, ertakni qayta aytib berishlarini so'rang. Bu ularning xotirasini va og'zaki ifoda etish qobiliyatini mustahkamlashga yordam beradi.

Animatsion hikoya videolari:

- Bolalar e'tiborini jalb qilish uchun ertaklarning animatsion videolarini namoyish eting. YouTube Kids kabi platformalar yoshga mos animatsion hikoyalarni taklif qiladi.

- Videoni tomosha qilgandan so'ng, bolalarni hikoyaning qahramonlari, voqealari va asosiy elementlari haqida munozaraga jalb qiling. Ularni o'z so'zlari yordamida hikoyani aytib berishga undang.

Raqamli hikoyalar vositalari:

- Ularni ertak uchun ssenariy yaratish va keyin yaratilgan vizual tasvirlar asosida hikoyani qayta hikoya qilish jarayonida boshqaring. Ovoz yozish ilovalari:

- Bolalarning imlosini yozib olish uchun ovoz yozish ilovalaridan foydalaning. "Ovozli eslatmalar" yoki maxsus hikoya qilish ilovalari kabi ilovalar ertakni hikoya qilish paytida o'z ovozlarni yozib olish imkonini beradi.

- O'zlarining yozuvlarini tinglash yoqimli va ibratli tajriba bo'lib, ularga monologik nutq qobiliyatlarini takomillashtirishga yordam beradi.

Interfaol doska o'yinlari:

- Interaktiv doskalar yoki smartboards birgalikda hikoya qilish faoliyati uchun ishlatilishi mumkin. "SMART Learning Suite" kabi ilovalar interaktiv o'yinlarni taklif qiladi, bu yerda bolalar ertak versiyalarini yaratish uchun hikoya elementlarini sudrab tashlashlari mumkin.

- Ularni o'z ijodlarini guruhga taqdim etishga undang, gapirish va hikoya qilishga ishonchni oshiring.

Kengaytirilgan haqiqat (AR) hikoyalari:

- Ertaklarni hayotga olib keladigan ar storytelling ilovalarini o'rganing. Ushbu ilovalar raqamli elementlarni qurilmaning kamerasi orqali haqiqiy dunyoga joylashtiradi.

- AR orqali- bir ertak boshlangandan keyin, bolalar o'z hayoliy tafakkurida ularning elementlarini birlashtirgan holda qisqa hikoya qilib berishlarini so'rang. Texnologiyani birlashtirganda, har tomonlama o'rganish tajribasini ta'minlash uchun ekran vaqtini amaliy, oflayn faoliyat bilan muvozanatlash juda muhimdir.

Bundan tashqari, har doim ishlatiladigan tarkib va texnologiya vositalarining yoshga mos kelishiga va ta'lim maqsadlariga mos kelishiga ishonch hosil qiling.

Muhokama bo'limi maktabgacha yoshdagi bolalarda yaxshilangan monologik nutqning uzoq muddatli ta'sirini hisobga olgan holda tadqiqot natijalarining oqibatlarini o'rganadi. Shuningdek, u tadqiqot davomida kuzatilgan har qanday cheklovlarni, masalan, ekran vaqtidagi muammolar va o'rganish uslublaridagi individual farqlarni ko'rib chiqadi. Bundan tashqari, maqolada texnologiyadan foydalanishni boshqa an'anaviy o'qitish usullari bilan muvozanatlash muhimligi muhokama qilindi.

Xulosa qilib ayganda ushbu maqolada xususan ertaklarni qayta hikoya qilishga qaratilgan ta'lim ilovalarini o'z ichiga olgan holda, maktabgacha katta yoshdagi bolalarda monologik nutqni rivojlantirish uchun samarali yondashuv hisoblanadi. Ijobiy natijalar shuni ko'rsatadiki, puxta ishlab chiqilgan raqamli aralashuvlar maktabgacha yosh ta'limida muhim rol o'ynashi mumkin, bu tarbiyachilar va ota-onalar uchun qimmatli vosita bo'lib xizmat qiladi. Yuqoridagi vazifalarni hal etishda albatta milliy ta'lim modelining muhim tarkibiy qismi bo'lgan pedagog xodimlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimi alohida o'rin tutadi. Pedagog xodimlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimi pedagog kadrlar tomonidan yangi ma'lumotlarni o'zlashtirish, bilim, ko'nikma va malakalar olishning bosh manbai hisoblanadi. Bolalarning nutqini o'stirishda nafaqat ko'rganlarini idrok etish, balki suhbatdoshlarini tinglay olish layoqatining mavjud darajasini ham hisobga olish zarur.

Mashg'ulotlarda sezgirlikni rivojlantirish orqali bolalar nutqini shakllantirishda turli buyumlarning nomlari, ularning xususiyatlarini aniq, to'liq yetkazish, narsalarning ranglari, shakllari, hajmi haqida aniq tasavvur hosil qilish talab etiladi. Tajribadan ma'lumki, bola ma'nosiz so'zlardan ko'ra ma'nodor tushunchalarni birmuncha tez va mustahkam eslab qolish

xususiyatiga ega. Uning nutqi maktab ta'limiga tayyorgarlik bosqichida kattalar bilan muloqotga kirishish, kishilarning fikrini o'qib olish va to'g'ri idrok qilish darajasida, nutqning tuzilishi esa, grammatika qoidalariga mos, mantiqan izchil, ifodali, miqdor va ko'lam jihatdan fikr almashishga yetarli bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Fozilova O.N., Jaloliddinova M.M., „Bolalarni maktabga tayyorlashda tarbiyachining kasbiy-pedagogik mahorati“ “PEDAGOGS” international research journal. 2025 y
2. O'rinova F.U., Jaloliddinova M.M., „ Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarini maktabga tayyorlash tamoyillari“ Journal of Advanced Research and Stability. ISSN: 2181-2608. www. sciencebox.uz/
3. Yuldashevich, M. A. (2020). SHAPING OF THE HEALTHY LIFESTYLE CULTURE IN PHYSICAL EDUCATION FOR OUR FUTURE TEACHERS. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8.
4. Махкамов, А. (2023). Аралаш таълим технологиялари асосида булажак уқитувчиларда соғлом турмуш тарзи маданиятини ривожлантириш технологиялари. Общество и инновации, 4(6/5), 45-49.
5. Махкамов, А. Ю. (2023). ОЛИЙ ТАЪЛИМ БИТИРУВЧИЛАРИ УЧУН ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ МАШҒУЛОТЛАРИДА СОҒЛОМ ТУРМУШ ТАРЗИ МАДАНИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ АМАЛИЙ-МЕТОДИК ИМКОНИЯТЛАРИ. Scientific Impulse, 1(9), 844- 851.
6. Maxkamov, A. Y. (2020). THE IMPORTANCE OF TEACHING GYMNASTICS IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 2(7), 350-355.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARIDA FANLARARO UZVIYLIKNI STEM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA SHAKLLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Samandarova Shahnoza Ergashevna

Samarqand davlat pedagogika instituti

Boshlang'icha va maktabgacha ta'lim

metodikasi kafedra o'qituvchisi

Shaxnozasamandarova913@gmail.com

Eshonqulova Shafoat Ergashevna

Jizzax davlat pedagogika universiteti dotsenti

Annotatsiya: Mazkur tezisda bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarida fanlararo uzviylikni STEM texnologiyalari asosida shakllantirish masalasi yoritilgan. STEM yondashuvining mazmuni, afzalliklari hamda pedagogik tayyorgarlikdagi o'rni tahlil qilingan. Shuningdek, metodik takomillashtirish yo'llari va amaliy ahamiyati ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: STEM ta'limi, fanlararo integratsiya, boshlang'ich ta'lim, pedagogik kompetensiya, innovatsion texnologiyalar.

Аннотация: В данной работе рассматривается проблема формирования межпредметной интеграции у будущих учителей начального образования на основе STEM-технологий. Проанализированы сущность STEM-подхода, его преимущества и роль в профессиональной подготовке педагогов. Также представлены пути совершенствования методики и практическая значимость исследования.

Ключевые слова: STEM-образование, межпредметная интеграция, начальное образование, педагогическая компетентность, инновационные технологии.

Annotation: This thesis examines the formation of interdisciplinary integration among future primary school teachers based on STEM technologies. The essence of the STEM approach, its advantages, and its role in teacher training are analyzed. Methods for improving the methodology and the practical significance of the approach are also discussed.

Keywords: STEM education, interdisciplinary integration, primary education, pedagogical competence, innovative technologies.

Asosiy qism

Fanlararo uzviylik - bu turli fanlar o'rtasidagi mazmuniy, metodik va amaliy bog'liqlikni ta'minlash jarayonidir. Boshlang'ich ta'limda bu ayniqsa muhim, chunki o'quvchi bilimni yaxlit holda qabul qiladi. Masalan, matematika, tabiatshunoslik, texnologiya va informatika fanlarini alohida emas, balki o'zaro bog'liq holda o'rganish samaradorlikni oshiradi.

STEM ta'limi aynan shunday integratsiyani ta'minlaydi. U quyidagi asosiy xususiyatlarga ega:

- Amaliy yo'naltirilganlik
- Loyihaviy faoliyat
- Muammoli vaziyatlar asosida o'qitish
- Tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirish
- Jamoaviy ishlash ko'nikmalarini shakllantirish

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarida fanlararo uzviylikni shakllantirish uchun ularning kasbiy tayyorgarligi jarayonida quyidagi komponentlar muhim ahamiyatga ega:

1. Nazariy tayyorgarlik

Talabalar fanlararo integratsiya, STEM yondashuvi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar haqida chuqur bilimga ega bo'lishi lozim. Bu bilimlar pedagogika, psixologiya, metodika fanlari orqali beriladi.

2. Metodik tayyorgarlik

Kelajak o'qituvchi turli fanlarni birlashtirib dars ishlanmalarini tuza olishi zarur. Masalan:

matematika + texnologiya → o'lchash va modellashtirish

tabiatshunoslik + muhandislik → oddiy konstruksiyalar yaratish

informatika + matematika → algoritmik fikrlash

3. Amaliy ko'nikmalar

STEM ta'limi faqat nazariy bilim bilan cheklanmaydi. Talabalar laboratoriya ishlari, loyiha faoliyati, tajribalar orqali amaliy tajriba orttirishi kerak.

4. Innovatsion pedagogik kompetensiya

Zamonaviy o'qituvchi raqamli texnologiyalar, interaktiv metodlar, masofaviy ta'lim vositalaridan foydalana olishi zarur. Bu STEM yondashuvining muhim qismi hisoblanadi.

STEM asosida fanlararo uzviylikni shakllantirish metodikasini takomillashtirish yo'llari

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda quyidagi metodik yondashuvlar samarali hisoblanadi:

Integrativ o'quv kurslarini joriy etish, Loyiha asosida o'qitish (Project-Based Learning), Muammoli o'qitish texnologiyalari, STEAM laboratoriyalar tashkil etish, Raqamli ta'lim resurslaridan foydalanish

Masalan, talabalar "Ekologik toza shahar modeli" loyihasini ishlab chiqish orqali matematika, fizika, texnologiya va informatika bilimlarini birgalikda qo'llashlari mumkin.

Boshlang'ich ta'lim uchun ahamiyati

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun STEM yondashuvi: qiziqarli va motivatsion ta'lim muhitini yaratadi, kuzatish va tajriba o'tkazish ko'nikmasini rivojlantiradi, mustaqil fikrlashni shakllantiradi, kelajak kasblariga tayyorlaydi

Shu sababli bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida fanlararo integratsiya metodikasini takomillashtirish strategik vazifa hisoblanadi.

Natijalar:

Tadqiqot jarayonida bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarida fanlararo uzviylikni STEM texnologiyalari asosida shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganildi hamda tajriba-sinov ishlari olib borildi. Olingan natijalar quyidagilarni ko'rsatdi.

Birinchidan, an'anaviy o'qitish jarayonida talabalar fanlararo integratsiya mohiyatini yetarli darajada anglamasligi, fanlarni alohida o'qitish stereotipiga ega ekanligi aniqlandi. STEM yondashuvi asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar esa ularning bilimlarni tizimli va kompleks tarzda qo'llash ko'nikmasini sezilarli darajada oshirdi.

Ikkinchidan, loyiha asosida o'qitish, muammoli vaziyatlar, konstruktorlik topshiriqlari va amaliy tajribalar orqali talabalar matematika, tabiiy fanlar, texnologiya va informatika elementlarini o'zaro bog'lab qo'llashni o'rgandilar. Natijada ularning analitik fikrlashi, kreativligi va muammoni hal qilish kompetensiyasi rivojlandi.

Uchinchidan, STEM texnologiyalaridan foydalanish talabalarning o'quv motivatsiyasini oshirdi. Mashg'ulotlarda interaktiv usullar, raqamli vositalar va tajriba ishlari qo'llanilganda talabalarning darsga jalb etilishi hamda mustaqil faoliyati sezilarli darajada faollashgani kuzatildi.

To'rtinchidan, bo'lajak o'qituvchilarda integrativ dars ishlanmalarini tuzish ko'nikmasi shakllandi. Ular boshlang'ich ta'lim fanlari o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash, kompleks topshiriqlar ishlab chiqish hamda real hayotga yo'naltirilgan o'quv vaziyatlarini yaratishga qodir bo'ldilar.

Beshinchidan, STEM asosida tayyorlangan metodika boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlash uchun ham samarali ekanligi isbotlandi. Talabalar tomonidan ishlab chiqilgan integrativ dars loyihalari o'quvchilarning qiziqishi, faolligi va mustaqil fikrlashini rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlangan.

Oltinchidan, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, STEM texnologiyalariga asoslangan fanlararo integratsiya bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini kompleks rivojlantiradi va ularni zamonaviy ta'lim talablariga mos holda tayyorlash imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, STEM texnologiyalari asosida fanlararo uzviylikni shakllantirish bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini oshiradi. Bu yondashuv o'quvchilarda tizimli fikrlash, muammoni hal qilish, ijodkorlik kabi muhim ko'nikmalarni rivojlantiradi. Shuningdek, ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Kelgusida pedagog kadrlarni tayyorlashda STEM metodikasini keng joriy etish, maxsus o'quv dasturlari ishlab chiqish hamda amaliy mashg'ulotlar ulushini oshirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. STEAM ta'limini umumta'lim maktablarida joriy etish metodik qo'llanmasi. Toshkent, 2022.

2. Xudoyberdiyev A. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

3. Qudratova Sh.B. Boshlang'ich ta'limda STEAM yondashuvi asoslari. - Toshkent: Universitet nashriyoti, 2023.

4. Ibragimova M.X. Boshlang'ich sinflarda integratsiyalashgan ta'lim metodikasi. Toshkent: O'qituvchi, 2022.

5. Rajabova L.Ch. Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalarni qo'llash. Toshkent: Fan, 2021.

6. Normurodov Sh.Z. Fanlararo integratsiya asosida ta'lim samaradorligini oshirish. Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

7. Tilavova M.M. Texnologiya fanini o'qitishda STEAM yondashuvi. Toshkent: Innovatsiya nashriyoti, 2024.

8. Boshlang'ich ta'limda kompetensiyaviy yondashuv asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2021.

9. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi. Toshkent: O'qituvchi, 2018.

PEDAGOGIK INTERAKTIV METODLAR ORQALI YOSHLAR AXLOQINI RIVOJLANTIRISH

Anorboyev Muhammadqodir Muzaffar o'g'li

Jizzax davlat pedagogika universiteti Boshlang'ich ta'lim
pedagogikasi kafedrası stajyor o'qituvchisi

Anotatsiya: Mazkur maqolada pedagogik interaktiv metodlar yordamida yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Interaktiv metodlarning mohiyati, ularning pedagogik va psixologik ahamiyati, shuningdek, yoshlarning axloqiy fazilatlarini shakllantirishdagi o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilingan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы развития духовно-нравственного воспитания молодежи с использованием педагогических интерактивных методов. Раскрывается сущность интерактивных методов, их педагогическое и психологическое значение, а также научно анализируется их роль в формировании нравственных качеств у молодежи.

Abstract: This article discusses the issues of developing the spiritual and moral education of youth through pedagogical interactive methods. The essence of interactive methods, their pedagogical and psychological significance, as well as their role in the formation of moral qualities in young people are scientifically analyzed.

Kalit so'zlar: interaktiv metodlar, pedagogika, yoshlar tarbiyasi, ma'naviy-axloqiy tarbiya, pedagogik texnologiyalar, ijodiy fikrlash, guruhli ish, debat, rolli o'yinlar, axloqiy qadriyatlar, ta'lim jarayoni.

Bugungi kunda yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasi jamiyatning barqarorligi va kelajagi uchun muhim ahamiyatga ega. Ma'naviy qadriyatlar yoshlar ongida shakllanganda ular nafaqat o'zini rivojlantiradi, balki atrof-muhitga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Axloqiy tarbiyani samarali tashkil etish uchun pedagoglar turli metod va usullarni qo'llashlari lozim. Shu jumladan, pedagogik interaktiv metodlar yoshlar axloqini rivojlantirishda alohida o'rin egallaydi. Interaktiv metodlar nafaqat bilim berishga, balki o'quvchilarning faol ishtirokini, ijodiy fikrlashini va ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Interaktiv metodlarning pedagogik ahamiyati shundaki, ular o'quvchilarni passiv qabul qiluvchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. O'quv jarayonida o'quvchilar bir-birlari bilan muloqot qiladi, fikr almashadi, muammolarga birgalikda yechim topadi va o'zaro hurmat, yordam, mas'uliyat kabi axloqiy qadriyatlarni o'zlashtiradi. Shu tarzda, yoshlar faqat nazariy bilimga ega bo'lib qolmay, balki axloqiy va ijtimoiy ko'nikmalarni ham rivojlantiradi.

Pedagogik interaktiv metodlarning asosiy shakllaridan biri guruh ishlari hisoblanadi. Guruh ishlari o'quvchilarga o'z fikrlarini bildirish, boshqalarni tinglash va birgalikda qaror qabul qilish imkonini beradi. Bu jarayonda yoshlar axloqiy qadriyatlarni amalda qo'llashni o'rganadi. Masalan, muayyan muammoni yechishda yordam berish, tengdoshlar bilan hamkorlik qilish va o'z fikrini hurmat bilan bildirish interaktiv metod orqali osonroq o'zlashtiriladi. Shu bilan birga, guruh ishlari raqobat ruhini ham uyg'otadi, lekin bu raqobat adolat, hurmat va axloqiy me'yorlar doirasida bo'lishi kerak. O'quvchilarning axloqiy qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda rol o'ynaydigan yana bir interaktiv metod muhokama va debatlaridir. Debatlar yoshlarni turli nuqtai nazarlarni ko'rib chiqishga, argumentlarni asoslashga va muloqotda axloqiy me'yorlarni saqlashga o'rgatadi. Bu metod yoshlarni tanqidiy fikrlashga undaydi, ularga axloqiy qarorlar qabul qilishda o'z shaxsiy javobgarligini his qilish imkonini beradi. Shu tariqa, interaktiv metodlar orqali axloqiy tarbiya nafaqat bilim, balki amaliy ko'nikmalarni ham shakllantiradi. Pedagogik o'yinlar ham yoshlar axloqini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. O'yin jarayonida o'quvchilar turli vaziyatlarni simulyatsiya qiladi, axloqiy qarorlar qabul qiladi va ularning oqibatlarini ko'radi. O'yinlar yoshlarning hissiy va ijtimoiy tajribasini boyitadi, ularni jamoada hamkorlik qilishga va axloqiy qadriyatlarni amalda qo'llashga o'rgatadi. Shu bilan birga, o'yinlar orqali

o'quvchilarda mas'uliyat, halollik va yordamga tayyorlik kabi xislatlar mustahkamlanadi. Masalan, "Etik dilemma" o'yini orqali o'quvchilar turli axloqiy vaziyatlarni muhokama qiladi va qarorlar qabul qiladi, bu esa ularning amaliy axloqiy ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda pedagoglarning shaxsiy namunasi ham muhim ahamiyatga ega. Interaktiv metodlar orqali pedagog o'quvchilarga o'zini to'g'ri tutish, hurmat bilan muloqot qilish va adolatli bo'lish kabi axloqiy qadriyatlarni namoyish etadi. Bu jarayonda yoshlar nafaqat pedagogdan bilim oladi, balki uning axloqiy xatti-harakatlarini kuzatib, shaxsiy hayotida qo'llashga o'rganadi. Pedagogning ijobiy namunasi o'quvchilarda halollik, mas'uliyat va mehribonlik kabi xislatlarni shakllantiradi. Shuningdek, axloqiy tarbiya jarayonida zamonaviy texnologiyalar va elektron vositalardan foydalanish ham samarani oshiradi. Masalan, interaktiv testlar, video materiallar, elektron forumlar va onlayn munozaralar o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi va axloqiy muammolarni hal qilishda ularni rag'batlantiradi. Bu usullar yoshlarni mustaqil fikrlashga, axloqiy qadriyatlarni tahlil qilishga va turli qarorlar qabul qilishga o'rgatadi. Onlayn platformalar orqali o'quvchilar turli vaziyatlarni simulyatsiya qilib, o'zaro muloqotda axloqiy me'yorlarni saqlashni o'rganadi.

Pedagogik interaktiv metodlar orqali yoshlar tarbiyasi faqat maktab yoki o'quv muassasasida emas, balki oilada va jamiyatda ham uzviy davom etadi. Masalan, guruh ishlari va debatlar orqali o'quvchilar oilada yordam, hurmat va mas'uliyatni amalda qo'llashga o'rganadi. Shu tariqa, pedagogik interaktiv metodlar yoshlarning axloqiy ongini shakllantirishda ham maktab, ham jamiyat bilan uzviy bog'lanishni ta'minlaydi. Xulosa qilib aytganda, pedagogik interaktiv metodlar yoshlar axloqini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Ular o'quvchilarning faolligini oshiradi, ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi, ijtimoiy va axloqiy qadriyatlarni mustahkamlaydi. Guruh ishlari, muhokama va debatlar, pedagogik o'yinlar va zamonaviy texnologiyalar orqali yoshlar nafaqat nazariy bilimga ega bo'ladi, balki axloqiy qarorlar qabul qilish, mas'uliyat va hurmat kabi qadriyatlarni amalda qo'llashni o'rganadi. Shu sababli, pedagogik interaktiv metodlarni qo'llash yoshlar tarbiyasida uzviy va zaruriy element sifatida qaraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva Sh. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Toshkent
2. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. Toshkent
3. Yo'ldoshev J. Pedagogik innovatsiyalar va interaktiv metodlar. Toshkent
4. Karimov I. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. Toshkent
5. Tolipov O., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent
6. Azizxo'jayeva N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. Toshkent
7. Ishmuhamedov R. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent
8. Rahimov A. Ta'lim jarayonida interaktiv metodlardan foydalanish. Toshkent

YOSHLAR IJTIMOYIY FAOLLIGINI OSHIRISH ORQALI MA'NAVIIY-AXLOQIY SIFATLARNI RIVOJLANTIRISH

Xolboyeva Gulnora Anorboyevna

*Jizzax davlat pedagogika universiteti Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi kafedrası mudiri,
pedagogika fanlari nomzodi, dotsent*

Nasriddinova Muxlisa Vahobiddin qizi

*Jizzax davlat pedagogika universiteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti 3-
bosqich talabasi*

Аnnотatsiya

Mazkur maqolada yoshlar ijtimoiy faolligini oshirish orqali ularning ma'naviy-axloqiy sifatlarini rivojlantirishning pedagogik va psixologik asoslari tahlil qilinadi. Ijtimoiy faollikning shaxs kamolotidagi o'rni, ma'naviy qadriyatlar shakllanishidagi ahamiyati hamda ta'lim muassasalarida samarali mexanizmlari yoritiladi. Tadqiqotda kuzatuv, suhbat, anketa va tahlil metodlaridan foydalanildi. Natijalar yoshlarning ijtimoiy tashabbuskorligi, jamoaviy ishlash ko'nikmalari va fuqarolik mas'uliyati ma'naviy-axloqiy sifatlarining rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy faollik, ma'naviy-axloqiy tarbiya, yoshlar, qadriyat, fuqarolik mas'uliyati, pedagogik mexanizm, psixologik omil.

Annotation

This article analyzes the pedagogical and psychological foundations for developing youth's spiritual and moral qualities by increasing their social activity. It emphasizes the role of social activity in personal development, the importance of fostering spiritual values, and its effective mechanisms in educational institutions. The study utilized observation, interviews, questionnaires, and analysis. The results confirm that social initiative, teamwork skills, and civic responsibility among young people directly influence the development of spiritual and moral qualities.

Keywords: social activity, spiritual and moral education, youth, values, civic responsibility, pedagogical mechanism, psychological factor.

Аннотация

В данной статье анализируются педагогические и психологические основы развития духовно-нравственных качеств молодежи путем повышения ее социальной активности. Подчеркивается роль социальной активности в личностном развитии, важность формирования духовных ценностей и ее эффективные механизмы в образовательных учреждениях. В исследовании использованы методы наблюдения, интервью, анкетирования и анализа. Результаты подтверждают, что социальная инициатива, навыки командной работы и гражданская ответственность молодежи напрямую влияют на развитие духовно-нравственных качеств.

Ключевые слова: социальная активность, духовно-нравственное воспитание, молодежь, ценности, гражданская ответственность, педагогический механизм, психологический фактор.

Globalashuv va axborotlashuv sharoitida yoshlarning ijtimoiy faolligi ularning ma'naviy-axloqiy kamolotida muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosati doirasida yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning ijtimoiy hayotdagi ishtirokini kuchaytirish masalasi ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan.

Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan yoshlar siyosati tashabbuslari, jumladan, yoshlarning ijtimoiy, ma'naviy va intellektual salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan islohotlar mazkur masalaning dolzarbligini yanada oshirmoqda.

Yoshlarning ijtimoiy faolligi - bu ularning jamiyat hayotida ongli ravishda ishtirok etishi, tashabbus ko'rsatishi, ijtimoiy mas'uliyatni his etishi va ijtimoiy qadriyatlarni amaliy faoliyat orqali namoyon etishidir.

Psixologik tadqiqotlarga ko'ra, shaxsning ma'naviy-axloqiy sifatlari faol ijtimoiy muhitda shakllanadi. Ijtimoiy faoliyat jarayonida yoshlar:

- hamkorlik qilishni,
- o'z fikrini asoslab berishni,
- mas'uliyatni zimmasiga olishni,
- boshqalarga nisbatan hurmat va bag'rikenglikni namoyon etishni o'rganadi.

Pedagogik nuqtai nazardan, ijtimoiy faollik tarbiya jarayonining samarali natijasi va ayni paytda vositasi hisoblanadi. Jamoat ishlari, volontyorlik, yoshlar ittifoqi faoliyati, loyihaviy ishlar yoshlarning ma'naviy pozitsiyasini mustahkamlaydi.

Yoshlar ijtimoiy faolligini oshirishning pedagogik mexanizmlari:

1. Loyihaviy faoliyatni tashkil etish

Loyiha asosida o'qitish (Project-based learning) yoshlarning tashabbuskorligi va mas'uliyatini oshiradi. Ijtimoiy muammolarni hal etishga qaratilgan loyihalar ularning empatiya va fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlaydi.

2. Volontyorlik harakatlari

Volontyorlik faoliyati orqali yoshlar ijtimoiy hamdardlik, insonparvarlik va jamiyatga foyda keltirish kabi qadriyatlarni amalda o'zlashtiradi.

3. Debat va munozara metodlari

Munozara jarayonida yoshlar tanqidiy fikrlash, hurmat bilan fikr bildirish, axloqiy pozitsiyani himoya qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

4. Ijtimoiy hamkorlik muhiti yaratish

Ta'lim muassasalarida demokratik muhit yaratish yoshlarning erkin fikr bildirishiga va faol ishtirokiga imkon beradi.

Yoshlar ijtimoiy faolligining rivojlanishida quyidagi psixologik omillar muhim ahamiyatga ega:

- Ichki motivatsiya
- O'z-o'zini anglash
- Refleksiya
- Emotsional intellekt

Shaxsning o'zini jamiyatning muhim a'zosi sifatida his etishi uning ma'naviy kamolotini jadallashtiradi. Ijtimoiy faoliyat jarayonida yoshlar o'z "Men" konsepsiyasini shakllantiradi va ijtimoiy qadriyatlarni shaxsiy e'tiqodga aylantiradi.

O'tkazilgan so'rovnoma natijalariga ko'ra, ijtimoiy faol yoshlar orasida quyidagi sifatlar yuqori darajada shakllanganligi aniqlandi:

- mas'uliyatlilik - 78%
- jamoaviylik - 81%
- bag'rikenglik - 74%
- ijtimoiy tashabbuskorlik - 69%

Mazkur natijalar ijtimoiy faollik va ma'naviy-axloqiy sifatlar o'rtasida bevosita bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi.

Ijtimoiy faollik yoshlarni passiv kuzatuvchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Faol ishtirok jarayonida yoshlar o'z qarashlarini shakllantiradi, qadriyatlarni ongli ravishda qabul qiladi va ijtimoiy mas'uliyatni his etadi.

Shu bois, ta'lim jarayonida ijtimoiy faollikni rag'batlantiruvchi pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Yoshlar ijtimoiy faolligini oshirish ularning ma'naviy-axloqiy sifatlarini rivojlantirishning samarali vositasidir. Ijtimoiy faoliyat orqali yoshlar fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlaydi, mas'uliyat, hamkorlik, bag'rikenglik va insonparvarlik kabi fazilatlarini amaliy faoliyatda namoyon etadi. Ta'lim muassasalarida ijtimoiy loyihalar, volontyorlik

harakatlari, debat klublari va jamoaviy ishlarni keng yo'lga qo'yish yoshlar ma'naviy kamolotining muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. - T.: Ma'naviyat, 2008.
3. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - T.: O'zbekiston, 2016.
4. G'oziyev E. Umumiy psixologiya. - T.: O'qituvchi, 2010.
5. To'xtaxodjayeva M. Pedagogika. - T.: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2012.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI QAYTA VA IJODIY HIKOYA QILISHGA O'RGATISH

Daminova Shoxista Farxodovna

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi kafedrasida katta o'qituvchisi

ANNOTATSIYA Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini o'stiruvchi vosita sanalgan qayta va ijodiy hikoya qilishga o'rgatish haqida fikr yuritilgan. "Sher va Durroj" hikoyatini nutq o'stirish mashg'uloti misolida maktabgacha yoshdagi bolalarga o'rgatishning usullari yoritilgan.

Kalit so'zlar: hikoya, masal, qayta hikoya, xotira, ijobiy va salbiy obraz, xayoliy uydurmalar, ertak to'qish.

Qayta so'zlab berish (hikoya qilish) - eshitilgan badiiy asarni ravon kelishtirib berishdir. Bola muallif tomonidan aytib berilgan tayyor mazmunni gapiradi va tayyor nutqiy shakllardan - so'zlardan, jummalardan, ularning izchilligidan foydalanadi.

Hikoya qilish - biron bir voqeani ravon qilib mufassal gapirib berishdir. Hikoya uchun bolaning o'zi mazmun va nutq shaklini tanlaydi.

Mazmuni bo'yicha hikoyalarni shartli ravishda ikki turga bo'lish mumkin:

a) hayotiy voqealarga asoslangan dalilli hikoyalar (bularga kuzatish yoki idrok qilish vaqtidagi hikoyalar, ko'rib turgan predmetni, o'yinchoqlarni tasvirlash, xotira bo'yicha hikoyalar, ya'ni ko'rilgan narsalar haqidagi hikoyalar kiradi).

b) ijodiy hikoyalar (bolalar tomonidan o'ylab tuzilgan hikoyalar) xayoliy (uydirma) materiallarga asoslanadi. Lekin ularda bolalarning tajribasi ham ishga solinadi. Hikoyaning bunday turi maktabga tayyorlov guruhida o'tkaziladi.

Olti yoshlik bolalar o'z xayol kuchlari bilan uncha murakkab bo'lmagan hikoya va ertaklarni to'qiy oladilar. Bolalar ijodiy hikoyalarda ishtirok etuvchi shaxslarning yangi obrazlarni, ularning harakati, qiliqlarini o'ylab topadilar. Hikoyalar shakli bo'yicha tasviriy va syujetli bo'lishi mumkin.

Tasviriy hikoya - bu biror premet, masalan, o'yinchoq, kiyim yoki hodisaning tug'ilgan kun, bayram va boshqalarning xarakterli belgilarini gapirib berishdir. Syujetli hikoya - bu qandaydir bir voqeani ijodiy gapirib berishdir. Masalan, «A'zam kuchukchani qanday qilib topib oladi?» va boshqalar.

Bolalarni hikoya qilishga o'rgatishda maxsus usullardan foydalaniladi. Hikoya qilishga o'rgatish usullari turli-tumandir. Ularning eng asosiylari - tarbiyachining hikoya qilish namunasini aytib berishi, hikoyaning rejasini tuzib berishi, hikoyani qismlar bo'yicha tuzish, uning rejasini jamoa bo'lib muhokama qilish tarbiyachining savollar berishi, aytib turishi va bolalarning hikoyalarni baholash usullaridir.

Tarbiyachi har bir mashg'ulot uchun aniq bitta yoki ikkita usulni asosiy usul qilib tanlaydi. Masalan, hikoya qilish namunasini aytib berish va hikoyaning rejasini tuzib berish yoki hikoya qilish rejasini tuzib berish va rejani jamoa bo'lib muhokama qilishni tanlashi

mumkin. Tarbiyachining hikoya qilish namunasi - bu didaktik usul bo'lib, uning yordamida tarbiyachi bolalarni boshqalardan o'rnak olib hikoya qilishga o'rgatadi.

Hikoya qilish namunasi qimmatli tarbiyaviy mazmunga ega bo'lishi, bolalarni o'z hikoyalarida yaxshi xatti-harakatlarni do'stlik tuyg'ularini tasvirlashga undashi lozim. Hikoya qilish namunasini berish usuli eng yengil usul bo'lib hisoblanadi, chunki bolalar tarbiyachining surat, predmet, voqealar haqidagi savollarini yoki ko'rsatmalarini emas, balki tayyor hikoyasini eshitadilar. Shuning uchun hikoya namunasi berish usulidan hikoya qilib berishga o'rgatishning birinchi bosqichlarida yoki tarbiyachi bolalar oldiga yangi vazifalar qo'yganda foydalaniladi.

Hikoyaning rejasini berish - bu hikoya tuzishda amal qilish lozim bo'lgan ikki uchta asosiy savollardir. Namuna bo'yicha ikki-uchta mashg'ulot o'tkazilgach, (masalan, o'yinchoqlarni tasvirlash), hikoyaning rejasini berish hikoya qilishga o'rgatishning mustaqil, asosiy usuli bo'lib qoladi. Tarbiyachi mashg'ulotgacha rejaning asosiy va qo'shimcha savollarini tayyorlaydi. Chunki bir mashg'ulotda reja savollarining o'zgarib turishi bolalarni faollashtiradi. Hikoyani turli-tuman qiladi.

Masalan, maktabgacha tayyorlov guruhi bolalari bilan ular yashaydigan ko'chalarini tasvirlash mashg'ulotida quyidagicha reja tavsiya qilish mumkin (bu savollar bittadan berilmay birdaniga beriladi):

1. Sening ko'changni nomi nima?
2. Sening ko'changda qanday binolar bor?
3. Sening ko'changda qanday transportlar o'tadi?

Uch-to'rt bola yuqoridagi reja savollari bo'yicha hikoya qilgach, quyidagi yangi savollarni berish mumkin:

1. Sening ko'changni nomi nima?
2. Sening ko'changda qanday daraxtlar bor?

3. Nima uchun sening ko'chang toza va chiroyli? Maktabga tayyorlov guruhida dasturda yanada yuqoriroq talablarni qo'yadi. Bolalarni rejadagi savollarga quloq solishga unga rioya qilishga o'rgatiladi (ayniqsa suratga qarab hikoya qilishda va jamoa tajribasidan olib to'qilgan hikoyalarda).

Bu guruhda bolalar o'rtoqlarining hikoyalarini nazorat qilishga ko'proq jalb etiladi (hozir nima haqida gapirish kerak? Hammaga tushunarli bo'lishi uchun hikoyani nimadan boshlashi yaxshirok?).

Reja tuzib berish hikoyaning namunasini berish usuliga qaraganda eng qiyin usul bo'lib undan bolalarni hikoya qilishga o'rgatishda keng foydalaniladi. Rejani jamoa bo'lib muhokama qilish - bu usul bolalarni ijodiy hikoya qilishga o'rgatishning birinchi bosqichlarida ko'proq qo'llaniladi. Bolalar hikoyaning qiyin turi, ya'ni tarbiyachi taklif etgan mavzu bo'yicha hikoyalar tuza olishlari va bu hikoyalar va bu hikoyalar turli-tuman bo'lishi uchun tarbiyachi bu usuldan foydalanishi mumkin.

Tarbiyachi bolalarga mavzu va rejani beradi.

Mavzu: Qizcha mushukchani qanday topdi?

1. Qizcha mushukchani qanday topdi .
2. Mushukcha qanday edi?
3. Qizcha u bilan nima qiladi?

Bolalarning joyida turib bergan javoblari hikoya bo'lmaydi, u bir necha yoki bitta jumladir. Maqsad - hikoyalarning turli-tuman bo'lishi mumkinligini ko'rsatishdir.

Tarbiyachi reja tuzayotganda jamoa bo'lib muhokama qilish uchun eng qiyin savollarni oldindan aniqlashi lozim. Qismlar bo'yicha hikoya tuzish. Odatda bu usul mazmuni qismlarga oson bo'linadigan suratlar bilan ishlashda foydalaniladi. Suratlar bilan ishlashda tarbiyachi oldindan uni shartli ravishda qismlarga bo'ladi va bola biror qism haqida so'zlab berishi lozim. Umumiy jamoa tajriba asosida hikoya qilishda tarbiyachi oldindan mavzuni juda mayda qismlarga bo'ladi, Masalan, «Bizning tipratikon» mavzusidagi tasviriy hikoyani

tuzishda tarbiyachi bolalarni tipratikon haqida hamma narsani birdan soʻzlamasdan, hammasini esga olish uchun tartib bilan soʻzlaymiz deb ogohlantiradi.

Soʻngra tarbiyachi har bir qismga reja beradi. Hozir bolalar eslang tipratikonning usti nima bilan qoplangan? Uning tumshugʻi qanday? U qanday yuradi? Bu reja bolalarning ikkita-uchta hikoyalaridan keyin boshqa qismga oʻtiladi. Bizda tipratikon qayerda yashaydi, uning qafasida nima bor, u nima uchun kerak aytib bering. Bolalarning javobidan keyin hikoyaning uchinchi qismiga oʻtiladi. Ayting-chi biz tipratikonni nima bilan boqdik.

Kim uni parvarish qiladi, qanday parvarish qildi va hikoyaning oxirida bolalardan biz oʻz tipratikonimizni kimga sovgʻa qildik, oʻrta guruh bolalari bizga nima dedilar? deb soʻrash mumkin. Jamoa hikoya uchun «Bolalar bogʻchasida», «Yangi yil archasi», «Hayvonot bogʻiga ekskursiya», «Shahar atrofiga sayohat» va boshqa mavzularni tanlab olish mumkin.

Mashgʻulotning oxirida tarbiyachi mavzuning hamma qismlari boʻyicha bitta umumiy reja beradi va yaxshi hikoya qiladigan 1-2 bola hammasi haqida birdan gapirib beradi.

Masalan, «Bizning tipratikon» hikoyasida har bir qism rejaları boʻyicha bolalar hikoya qilganlaridan keyin mashgʻulotning oxirida tarbiyachi bunday reja beradi:

1. Bizning tipratikonimiz qanday edi?
2. Biz uni qanday parvarish qildik?
3. Biz uni kimga sovgʻa qildik?

Savollar berish - bu keng tarqalgan usul. Lekin hikoya qilishda u ikkinchi darajali rol oʻynaydi. Savollar odatda javob berayotgan bolaga yoki butun guruhga hikoya tugagandan keyin uni aniqlash yoki toʻldirish uchun beriladi. Savollar metodik jihatdan toʻgʻri boʻlishi lozim. Baland ovoz bilan hamma bolalarga qarata javob berish uchun bolani chaqirishdan oldin pauzaga rioya qilish kerak. Aytib turish - hikoya qilish jarayonida bola yanglishib qolgan vaqtda savol berishdan koʻra, soʻzni yoki gapni aytib turishdan foydalanish yaxshiroqdir.

Aytib turish yoki toʻgʻrilash yetarli darajada baland ovozda hayrixohlik ruhida boʻlishi lozim. Toʻgʻrilangan soʻz yoki jumlaning bolaga takrorlash shart emas. Chunki bola hikoyaning davomini esdan chiqarib qoʻyishi mumkin. Bolalar hikoyasini baholash - oʻrgatuvchi usuldir. Shuning uchun umashgʻulotning oxirida emas, balki mashgʻulot jarayonida qoʻllaniladi. Baholash faqatgina hikoyasi baholanayotgan bolagagina taʼsir etib qolmay, qolgan bolalarga, ular tuzishi lozim boʻlgan hikoyalarga ham taʼsir etadi.

Bolalar bahoni tinglab tarbiyachi maqtaganlarga taqlid qiladilar. Har bir bolaning hikoyasi mufassal baho berish shart emas. Lekin baʼzi hikoyalarning qimmatli tomoni, yaʼni mustaqilligi, izchilligi ovoz kuchi, javob berganda turishi va hokazalar ajratib koʻrsatishi tavsiya etiladi. Kichik guruh bolalarida boshlangʻich monolog tarzidagi nutqiy oʻstirishda suratdan keng foydalanishadi. Bolalar suratlarni mashgʻulotlarda koʻradilar. Kundalik turmushda ham kitobdagi rasmlarni, suratlarni, taklifnomalarni koʻzdan kechiradilar.

Yilning boshida birinchi kichik guruhda bolalar tarbiyachining savoliga xor bilan javob bera oladilar. Tarbiyachi oʻz vaqtida bolalarga yordam berishi, yaʼni aytib turishi yoki birga javob berishi lozim. Oʻrta guruhda tarbiya dasturi asosida bolalarni hikoya qilishga oʻrgatishning mazmuni bir muncha murakkablashadi. Oʻrta guruh bolalari faqatgina yaxshi tanish ertak va hikoyalarni qayta hikoya qilibgina qolmay, mashgʻulotda birinchi marta oʻqib berilgan asarlarni ham qayta-qayta hikoya qilishga, predmetlar, oʻyinchoq, oʻsimlik, kiyimlarning koʻprok xarakterli belgilarini tasvirlab berishga oʻrganishlari lozim.

Agar bolalarga yaxshi tanish ertak va hikoyalarni qayta hikoya qilish malakasi kichkina guruhdan tarkib topa boshlasa, birinchi marta oʻqib berilgan adabiy asarni qayta hikoya qilish malakasi esa faqat oʻrta guruhda tarkib topa boshlaydi.

Qayta hikoya qilish uchun asarlar tanlashda quyidagi talablarni hisobga olish tavsiya etiladi:

- a) adabiy asar bolalarni ruhan tarbiyalash ishiga xizmat qilishi;
- b) adabiy asarlar oʻzining mazmuniga koʻra bolalarga tushunarli va ularning tajribasiga yaqin boʻlishi;

d) adabiy asarlar badiiy bezatilgan bo'lishi lozim. Agar mazmunan aniq tuzilgan, tushunarli, ifodali tilda qisqa, aniq jumlar bilan yozilgan bo'lishi kerak. Tarbiyachi bu talablarga asoslanib qayta hikoya qilish uchun asarlarni to'g'ri tanlashi hamda bolalarning so'zlab berish malakalarini ham hisobga olishi kerak.

Asarni tanlab olgandan so'ng tarbiyachi uni ifodali o'qishga o'rganish unda bolalar uchun noaniq bo'lgan so'zlarni ajratishi va ularni yaxshiroq tushuntirish yo'llarini o'ylab ko'rishi lozim.

Mashg'ulotning tuzilishini belgilashda tarbiyachi unga quyidagi qismlar kirishi mumkinligini esda saqlashi kerak:

1. Kirish suhbat. . Matnni birinchi o'qib berish.
3. Asar yuzasidan suhbat o'tkazish.
4. Matnni ikkinchi marta o'qib berish.
5. Bolalarning qayta hikoya qilishlari.

Katta guruh bolalarini hikoya qilishga o'rgatishda qayta hikoya qilish muhim o'rin egallaydi. Bolalar bog'chasining tarbiyachilari bolalarni adabiy asarlarni qayta hikoya qilishga o'rgatishga alohida e'tibor berishlari lozim. Chunki maktabda o'qishning birinchi kunidan boshlab ular qayta hikoya qilishga duch keladilar Katta guruhda tarbiyachi bu malakalarni mustahkamlashi va taraqqiy etishi lozim. Yilning boshida qayta hikoya qilish bo'yicha o'tkaziladigan bir necha mashg'ulotning tuzilishi o'rta guruhdagidek bo'lishi kerak.

Maktabgacha tayyorlov guruhining dasturi ham katta guruhdagi hikoya turlari ko'rsatilgan. Lekin bu yoshdagi bolalarni hali jamoa tajribalaridan hikoya tuzishga tarbiyachi tomonidan taklif etilgan mazmun bo'yicha hikoyalar to'qishga o'rgatishi kerak bo'ladi. Birinchi mashg'ulotlarda tarbiyachi hikoyaning boshlanishida o'zi gapirib beradi. Gapni suratda tasvirlangandan oldin bo'lib o'tgan voqealardan boshlaydi.

Masalan, qishki ko'ngilochar tadbirlar surati bo'yicha hikoyani boshlash namunasini beradi. U sayrgacha bolalar nima qilganliklari, nima bilan shug'ullanganliklari, kim ularga ko'chaga chiqishlarini taklif qilganliklari, bolalar qanday to'planganliklari, o'zlari bilan nimalar olib chiqqanliklari haqida hikoya qilib beradi. Nutqni o'stirish mashg'ulotlari, ayniqsa hikoya qilish mashg'ulotlari har kuni o'tkaziladigan ikki mashg'ulotning birinchisi qilib o'tkaziladi. Hikoya qilish mashg'ulotlari muntazam o'tkaziladi.

Haftada to'rt marta o'tkaziladigan ona tili mashg'ulotining bittasi hikoya qilishga bag'ishlangan bo'lishi zarur. Hamma dastur vazifalarini kiritish uchun oy davomida mashg'ulot turlarini xilma-xil qilish kerak. Masalan, katta guruhda bunday bo'ladi.

Birinchi oy. I hafta - predmetni tasvirlash, II hafta - qayta hikoya qilish, III hafta - suratli tasvirlash, IV hafta - o'z tajribalaridan hikoya qilish. Ikkinchi oy. I hafta - tasvirlash bo'yicha didaktik o'yin, II hafta - qayta hikoya qilish, III hafta - mayda suratlarni tasvirlash, IV hafta - esga tushirib gapiradigan tasviriy hikoya.

Hikoya qilish bo'yicha dastur materiallarini, nutqni o'stirish bo'yicha mazmunan bir-biriga yaqin boshqa mashg'ulotlarga qo'shib amalga oshirish mumkin. Masalan, mashg'ulotning ikkinchi qismi bolalarga hayvonlar haqida topishmoq, hikoya tuzdirish. Bir oyda har bir bola kamida bir martadan hikoya qilishga chaqirilgan bo'lishi lozim. Har bir mashg'ulotda 6-7 kishidan so'rash kerak.

Hikoya qilish mashg'ulotlarida tarbiyachi to'g'ri sur'atni saqlashi kerak. Bolalarni javob berishga shoshiltirmasligi, javobini o'ylashga vaqt berishi, har bir bolani aqliy ish jarayoniga tortishi lozim.

“Sher va Durroj” hikoyati

Bir o'rmonda zo'r Sher va Durroj yashar ekan. Sherning kichkinagina bolasi bo'lib, u hali yurishni bilmas ekan. Onasi uni juda yaxshi ko'rar va qumursqa halok qilmasin deb, doimo tishida tishlab yurar ekan.

Kunlardan bir kuni Sher bolasini tishlab olib yurganida Durroj pirr etib, sherning boshi ustidan uchib o'tibdi. Sher cho'chib ketibdi va bolasini qattiq tishlab olibdi. Bolasining joni

og'rib, yig'lab yuboribdi. Sher bu ishdan juda xafa bo'libdi. U bolasining yara bo'lgan joyini tili bilan yalab-yalab qo'yibdi.

Bolasi tinchlanibdi. Durroj Sherni doim shunday cho'chitib yurishni odat qilibdi. Nihoyat, Sher Durroj bilan do'stlashmoqchi bo'libdi va unga: "Kel, o'rmonda birga do'st bo'lib, tinchgina yashaylik. Sen ashulalar aytib meni xursand qil. Biror kimsa seni xafa qilsa, men hamma vaqt senga yordam beray", - debdi Durroj ham.

Kunlardan bir kuni Durroj: - "Men tuzoqqa tushdim, yordam ber!" -deb qichqiribdi. Sher yordam berish uchun yuguribdi. Qarasa Durroj uni aldabdi. U hech qanaqa tuzoqqa tushmagan ekan. Sher do'stidan xafa bo'libdi. Unga qarab: "Yolg'on so'zlamagin, yolg'onchi el oldida uyalib qoladi",-debdi. Ammo Durroj Sherning gapiga quloq solmabdi, yolg'onchiligini aldashini qo'ymabdi. Kunlardan bir kuni Durroj rostdan ovchi qo'yan tuzoqqa tushib qolibdi. "Dod! Meni tutib oldilar! Yordam ber!" -deb jon-jahdi bilan chaqiribdi. Sher uni eshitibdi.

Yordamga bormoqchi bo'libdi-yu, keyin o'ylab qolibdi: "Har doimgidek bu gal ham meni aldayotgandir. Bormayman" - debdi. Shunday qilib, Durroj o'z yolg'onchiligi tufayli do'stidan ayrilibdi va ovchi tuzog'iga tushibdi.

Masal bo'yicha savollar:

1. Kimlar do'st tutinishibdi?
2. Durroj Sherni nima deb aldabdi?
3. Durrojga kim qasd qasd qilibdi?
4. Sher nima uchun Durrojga yordamga kelmabdi?

Xulosa qilib aytganda, bolalar hikoyasini baholash - o'rgatuvchi usuldir. Shuning uchun u mashg'ulotning oxirida emas, balki mashg'ulot jarayonida qo'llaniladi. Baholash faqatgina hikoyasi baholanayotgan bolagagina ta'sir etib qolmay, qolgan bolalarga, ular tuzishi lozim bo'lgan hikoyalarga ham ta'sir etadi. Bolalar bahoni tinglab tarbiyachi maqtaganlarga taqlid qiladilar Har bir bolaning hikoyasi mufassal baho berish shart emas. Lekin ba'zi hikoyalarning qimmatli tomoni, ya'ni mustaqilligi, izchilligi ovoz kuchi, javob berganda turishi va hokazalar ajratib ko'rsatishi tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Maktabgacha ta'limga qo'yiladigan Davlat talablari. O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi vazirining 2017 yil 9 iyundagi 5-mh-son buyrug'i bilan tasdiqlanib, O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2017 yil 17 iyulda ro'yxatdan o'tkazilgan, ro'yxat raqami 2898.

2. O'zbekiston Xalq ta'limi vazirining 2016 yil 30 dekabrda «O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrda «2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PK-2707-son qarorida belgilangan vazifalarni amalga oshirish bo'yicha tadbirlar rejasi» to'g'risidagi 315-son buyrug'i.

3. Umarova V., Raxmonqulova Z. «Bolajon» tayanch dasturi bo'yicha adabiyot to'plami. -T.: «Bekinmachoq-plyus», 2012.

4. Mirjalilova S.S, Grosheva I.V, Nishanova M. Maktabgacha ta'lim muassasalarida kichik kutubxona yaratish, uning faoliyatini tashkil etish va bolalar badiiy adabiyotidan samarali foydalanish bo'yicha yo'riqnoma. / O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi Maktabgacha ta'lim muassasalari xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish respublika o'quv-metodika Markazida tashkil etilgan Ilmiy-metodik kengashning 2017 yil 25 yanvardagi navbatdan tashqari 1-sonli bayonnomasi qarori bilan tasdiqlangan.

5. Tafakkur gulshani. Vatandosh hamda xorijiy allomalarning aforizmlari va hikmatli so'zlari. / V.Vorontsov kompozitsiyasi. Tarj. Sh.Abdurazzoqova. - T.: G'.G'ulom nashriyoti, 1989.

YOSHLARNING MANA'VIY - AXLOQIY TARBIYASIDA PSIXOLOGIK OMILLARNING ROLI

Xaitova Nazokat

JDPU, Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va metodikasi kafedrası dotsenti

Umidullayeva Bonu

JDPU, maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti,

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi, 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasining pedagogik va psixologik xususiyatlari tizimli va kompleks yondashuv asosida tahlil qilinadi. Globallashuv sharoitida yoshlar ongiga ta'sir etuvchi ijtimoiy, madaniy va axborot omillari ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, qadriyatlar shakllanishining yosh davri xususiyatlari, identifikatsiya jarayoni, ma'naviy immunitet tushunchasi hamda tarbiya mexanizmlarining samaradorlik omillari asoslab beriladi. Maqolada pedagogik va psixologik integratsiya asosida yoshlar tarbiyasini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: ma'naviy tarbiya, axloqiy qadriyatlar, identifikatsiya, yoshlar psixologiyasi, pedagogik mexanizm, ijtimoiy muhit, ma'naviy immunitet, globallashuv.

Kirish

XXI asrda globallashuv jarayoni, raqamli kommunikatsiya vositalarining keng tarqalishi va axborot oqimining cheksizligi yoshlar ongiga mislsiz darajada ta'sir ko'rsatmoqda. Bir tomondan, bu jarayon bilim olish va dunyoqarashni kengaytirish imkoniyatini oshirsa, ikkinchi tomondan, ma'naviy qadriyatlar tizimida nomutanosibliklar yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda. Shu nuqtai nazardan, yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasini pedagogik va psixologik asosda tadqiq etish dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon bo'lmoqda. Jamiyatning barqaror rivojlanishi, ijtimoiy hamjihatlik va milliy xavfsizlik masalalari bevosita ma'naviy barkamol avlodni tarbiyalash bilan bog'liq. Ma'naviy-axloqiy tarbiya shaxsning ichki e'tiqodi, qadriyatlari, ijtimoiy mas'uliyati va hayotiy pozitsiyasini shakllantiradi.

Tadqiqotning maqsadi - yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasining pedagogik-psixologik xususiyatlarini kompleks tahlil qilish hamda samarali tarbiya mexanizmlarini ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari:

- ma'naviy-axloqiy tarbiyaning nazariy asoslarini tahlil qilish;
- yosh davri psixologiyasi nuqtai nazaridan qadriyatlar shakllanishini o'rganish;
- pedagogik ta'sir mexanizmlarini tizimlashtirish;
- zamonaviy axborot makonida ma'naviy immunitetni shakllantirish yo'llarini asoslash.

Asosiy qism

Sharq mutafakkirlarining merosida komil inson tarbiyasi markaziy o'rinni egallaydi. Ularning qarashlarida inson nafaqat jismonan barkamol, balki aqlan yetuk, ma'naviy jihatdan yuksalgan, axloqan pok bo'lishi zarurligi ta'kidlab o'tilgan. Komil inson tushunchasi shaxsning ichki va tashqi dunyosi uyg'unligini, axloq va ilmning birligini, shaxsning ijtimoiy-ma'naviy va ezgulik tamoyillariga sodiqligini anglatadi. Jumladan, Abu Nasr Forobiy inson axloqiy kamolotini jamiyatning ideal modeli sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, fozil jamiyatni barpo etish uchun avvalo fozil insonni tarbiyalash zarur. Jamiyatda fozil insonlar qanchalik ko'paysa, mamlakatda ham komil inson tushunchasi shuncha barqarorlashadi. Olim insonni jamiyatning asosiy va ajralmas qismi sifatida ko'rgan. Uning qarashlarida komil inson ilm-ma'rifatga intiluvchi, aql va axloq uyg'unligiga erishgan shaxsdir. Forobiy nazarida insonning baxt-saodati uning axloqiy kamolotiga bog'liq.

Abu Ali ibn Sino shaxs rivojlanishida irsiyat, muhit va tarbiya omillarining uyg'unligini ta'kidlaydi. Olim bundan tashqari komil inson tarbiyasida aql, bilim va axloqning uzviyligini asoslab beradi. Uning fikricha, insonda yaxshi xislatlarni shakllantirish

bolalikdan boshlanishi kerakdir. Ibn Sinoning qarashlarida axloqiy sifatlar yosh davriga mos ravishda shakllantirilishi lozimligi qayd etilgan. Unga ko'ra, komillik - bu nafaqat bilimdonlik, balki o'z xulqini boshqara olish, sabr-toqat va irodaviy barqarorlikdir. Sharq mutafakkirlarining qarashlarida komil inson tarbiyasi uzluksiz jarayon sifatida talqin etiladi. Bu jarayonda oila, ustoz, jamiyat va muhitning o'zaro uyg'unligi muhim omil hisoblanadi. Komillik faqat nazariy bilim bilan emas, balki amaliy fazilatlar, ezgu xulq-atvor va ijtimoiy mas'uliyat orqali namoyon bo'ladi.

"Inson" so'zi arabchadan olingan bo'lib, "odam" ma'nosini bildiradi. "Odam" tushunchasi ham arabcha so'z bo'lib, fikrlash, so'zlash va mehnat kilish kobiliyatiga ega bo'lgan, shu tufayli hamma maxlukotdan ustun turuvchi jonli zot ma'nolarini bildiradi²⁰. Har bir inson ma'naviy bilim orqali kamolotga erishadi va jamiyatda o'z o'rniga ega bo'ladi. Bu jarayon qadim-qadimdan beri davom etib kelmoqdadir. Zamonaviy pedagogikada ma'naviy-axloqiy tarbiya shaxsga yo'naltirilgan, kompetensiyaviy va integrativ yondashuv asosida tashkil etiladi. Bunda bilim, qadriyat va xulq-atvor birligi ta'minlanishi zarur.

Yosh davri psixologiyasi va qadriyatlar shakllanishi

Inson xulq a'tvori turli xil yoshda turlicha rivojlanadi. Inson tug'ilganida atrof-muhit bilan bevosita aloqaga kirishish imkoniyatiga ega bo'lmaydi. Unda vaqt o'tgan sari ong, nutq va harakat faoliyatlari yuzaga kela boshlaydi. 3 yoshidan boshlab unda "men" tushunchasi shakllanadi. Bu ilk bolalik davridagi o'tish jarayonidir. Undan keyin esa bola ulg'ayib, boshqa yosh davrlari bosqichiga ko'tarila boshlaydi. O'smirlik va ilk yoshlik davri shaxsning identifikatsiya bosqichi hisoblanadi. Erik Erikson nazariyasiga ko'ra, bu davrda shaxs "Men kimman?" degan savolga javob izlaydi. Qadriyatlar tizimi aynan shu jarayonda shakllanadi. Lev Vygotsky ta'kidlaganidek, shaxs rivojlanishi ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'sirda yuz beradi. Demak, yoshlarning ma'naviy shakllanishida oila, ta'lim muassasasi va ijtimoiy guruhlarining roli beqiyosdir.

Yoshlarning psixologik xususiyatlari quyidagilar bilan tavsiflanadi:

- yuqori emotsional sezgirlik;
- tengdoshlar ta'siriga moyillik;
- mustaqillikka intilish;
- tanqidiy fikrlashning shakllanishi.

Shu bois tarbiya jarayoni avtoritar emas, balki dialogik va hamkorlikka asoslangan bo'lishi zarur. Inson ayni shu davrda hissiyotlarga beriluvchan bo'ladi va keskin qarorlar chiqaradi, o'zi mustaqil o'sishni va boshqalarga nisbatan o'zining erkin fikrini bildirishni boshlaydi.

Hozirgi globallashuv sharoitida yoshlar ongiga turli mafkuraviy tahdidlar kirib kelmoqda. Ijtimoiy tarmoqlarda tarqaladigan radikal g'oyalar, zo'ravonlikni targ'ib qiluvchi materiallar va axloqiy me'yorlarga zid kontentlar yoshlar dunyoqarashiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ijtimoiy tarmoqlar orqali kelayotgan xabarni yoshlarning ongi turlicha talqin qiladi. Yomon xabarni eshitib, emotsiyaga berilish yoki qo'rqinchli xabar ta'sirida stressga tushish kabi jarayonlar hozirgi kunda juda ko'paymoqda. Bunday hollarda yoshlarda mafkuraviy tahdidlarga qarshi ma'naviy immunitet hosil qilish juda ham dolzarb vazifa hisoblanadi.

Ma'naviy immunitet - bu shaxsning salbiy axborot va zararli g'oyalarga nisbatan barqaror pozitsiyasidir. Bu shaxsning turli zararli g'oyalar, mafkuraviy tahdidlar, axloqiy buzuvchilik, yolg'on axborot va salbiy ijtimoiy ta'sirlarga nisbatan ichki barqarorlik, ongli qarshilik va mustahkam qadriyatlar asosida himoyalana olish qobiliyatidir. Uni shakllantirish uchun:

- media savodxonlikni rivojlantirish,
- tanqidiy fikrlashni kuchaytirish,
- milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlikni mustahkamlash zarur.

²⁰ O'zbek tilining izohli lug'ati. 1 - tom. - M.: "Rus tili", 1981. 520 - bet.

Hozirgi kunda jamiyat orasida media savodxonlikni keng targ'ib qilish ishlari olib borilmoqda. Inson ongiga tahdid qiluvchi turli xil g'oyalar yoki ta'sirlarga nisbatan to'g'ri fikr yuritish ma'naviy immunitetni yanada mustahkamlaydi.

Ertangi kun kelajagi bo'lmish yoshlarni ma'naviy va barkamol shaxs qilib voyaga yetkazishda, ma'naviy-axloqiy tarbiyasini samarali tashkil etishda quyidagi jarayonlar juda muhimdir:

1. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim.
2. Muammoli vaziyatli o'qitish.
3. Refleksiv tahlil metodlari.
4. Loyihaviy faoliyat asosida ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish.
5. Oila-ta'lim muassasasi-jamoatchilik hamkorligini kuchaytirish.

Bu jarayonlar yoshlarni ongini yanada boyitadi va erkin fikrlashga undaydi.

Xulosa

Yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasi uzluksiz, tizimli va ilmiy asoslangan pedagogik jarayon bo'lishi zarur. Globallashuv sharoitida yoshlarning ma'naviy immunitetini mustahkamlash, ularda mustaqil va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish strategik ahamiyat kasb etadi. Pedagogik va psixologik yondashuvlarning uyg'unligi ma'naviy barkamol shaxsni shakllantirishning muhim omilidir. Biz yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyamiz qanchalik darajada shakllansa, boyisa, mamlakatimiz rivoji ham shu darajada yuksaladi. Chunki, O'zbekiston kelajagi biz yoshlarning qo'lidadir.

Adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. - Toshkent: O'zbekiston, 2021.
2. To'xtaxodjayeva M.X. Pedagogika nazariyasi va tarixi. - Toshkent: O'qituvchi, 2018.
3. G'oziev E.G'. Yosh davri va pedagogik psixologiya. - Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2019.
4. Nishonova Z.T., Alimuhamedova A.Sh. Rivojlanish psixologiyasi. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
5. Quronov M., Jo'rayev R. Tarbiya nazariyasi. - Toshkent: Ma'naviyat, 2016.
6. Abdullayeva B.S. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar metodikasi. - Toshkent: Tafakkur, 2020.
7. Raximov B.X. Yoshlar ma'naviyatini shakllantirishning pedagogik asoslari. - Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2022.
8. Usmonova M.A. Yoshlar tarbiyasida ijtimoiy-psixologik yondashuvlar. - Toshkent: Universitet, 2021.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARI VA SUN'IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH METODLARI

Haydarov D.Sh. JDPU Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi kafedrasida dotsenti.

Shodiqulova Dilorom

Jizzax davlat pedagogika universiteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi.

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalash jarayonida innovatsion ta'lim texnologiyalari hamda sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanishning pedagogik ahamiyati tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalar, interaktiv metodlar va sun'iy intellekt asosidagi platformalar o'quvchilarning

bilim olish jarayonini yanada samarali tashkil etishga xizmat qilishi asoslab berilgan. Tadqiqot davomida loyiha metodi, muammoli ta'lim, raqamli ta'lim resurslari va sun'iy intellekt asosidagi o'quv vositalari yordamida o'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirish metodlari yoritilgan. Shuningdek, innovatsion texnologiyalar o'quvchilarda milliy qadriyatlarga hurmat, yurt taraqqiyotiga daxldorlik hissi va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishda muhim pedagogik vosita ekanligi ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar. vatanparvarlik tarbiyasi, innovatsion ta'lim texnologiyalari, sun'iy intellekt, boshlang'ich ta'lim, raqamli pedagogika, interaktiv metodlar, loyiha metodi, kompetensiyaviy yondashuv, raqamli ta'lim muhiti.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimida yosh avlodni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirish kelajakda jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shadigan shaxslarni voyaga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Vatanparvarlik tarbiyasi o'quvchilarda Vatanga muhabbat, milliy qadriyatlarga hurmat, davlat ramzlariga ehtirom va jamiyat manfaatlariga xizmat qilish kabi fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayondir.

Zamonaviy ta'lim tizimida axborot texnologiyalari, innovatsion metodlar va sun'iy intellekt imkoniyatlaridan keng foydalanilmoqda. Sun'iy intellekt asosidagi ta'lim vositalari o'quvchilarning individual qobiliyatlarini aniqlash, ularning bilim darajasiga mos ta'lim materiallarini taqdim etish va ta'lim jarayonini yanada interaktiv tashkil etishga yordam beradi.

Shu sababli boshlang'ich ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar va sun'iy intellektidan foydalanish o'quvchilarning bilim olish jarayonini samarali tashkil etish bilan birga, ularda vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirishda ham muhim pedagogik vosita hisoblanadi.

Asosiy qism. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirishning pedagogik ahamiyati. Boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarning shaxs sifatida shakllanishida muhim davr hisoblanadi. Bu davrda bolalarda axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy munosabatlar va fuqarolik pozitsiyasi shakllana boshlaydi.

Vatanparvarlik tarbiyasi quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

- * Vatanga muhabbat va sadoqat
- * milliy qadriyatlarga hurmat
- * davlat ramzlariga ehtirom
- * tarixiy merosga qiziqish
- * jamiyat oldidagi mas'uliyat hissi

Mazkur fazilatlarini shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar muhim rol o'ynaydi.

Innovatsion ta'lim texnologiyalarining imkoniyatlari

Innovatsion ta'lim texnologiyalari ta'lim jarayonini samarali tashkil etishga xizmat qiladigan zamonaviy pedagogik yondashuvlar majmuasidir. Ular o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlab, bilimlarni amaliy faoliyat orqali o'zlashtirishga yordam beradi.

Innovatsion ta'lim texnologiyalarining asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

- * o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi
- * ta'lim jarayonini interaktiv shaklda tashkil etadi
- * o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi
- * jamoaviy hamkorlikni kuchaytiradi

Shuningdek, innovatsion texnologiyalar o'quvchilarda milliy qadriyatlarga hurmat va Vatan taraqqiyotiga daxldorlik hissini shakllantirishga yordam beradi.

Sun'iy intellektning ta'lim jarayonidagi o'rni

Sun'iy intellekt zamonaviy ta'lim tizimida muhim innovatsion vositalardan biri hisoblanadi. Sun'iy intellekt asosidagi platformalar o'quvchilarning bilim darajasini tahlil qilish,

individual o'quv yo'nalishlarini belgilash va o'quv jarayonini optimallashtirish imkonini beradi.

Sun'iy intellektdan foydalanish quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- * individual ta'limni tashkil etish
- * o'quv materiallarini moslashtirish
- * o'quvchilarning qiziqishini oshirish
- * ta'lim jarayonini vizual va interaktiv shaklda tashkil etish

Masalan, sun'iy intellekt asosidagi ta'lim platformalari orqali o'quvchilarga Vatan tarixiga oid interaktiv materiallar, virtual sayohatlar va multimedia resurslari taqdim etilishi mumkin.

Vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirishda innovatsion metodlar

1. Loyiha metodi

Loyiha metodi o'quvchilarning mustaqil izlanish faoliyatini tashkil etishga asoslangan.

O'quvchilar kichik guruhlarda ishlash orqali muayyan loyiha ustida faoliyat olib boradilar.

Masalan:

- * "Mening Vatanim" loyihasi
- * "O'zbekistonning buyuk allomalari" loyihasi
- * "Yurtimizning tarixiy obidalar" loyihasi

Bunday loyihalar o'quvchilarda milliy g'urur va Vatanga muhabbat tuyg'ularini rivojlantiradi.

2. Muammoli ta'lim metodi

Muammoli ta'lim metodida o'quvchilarga muayyan muammoli vaziyat beriladi va ular bu muammoni mustaqil hal qilishga harakat qiladilar.

Masalan:

"Yurtimiz tabiatini asrash uchun qanday texnologik yechimlar yaratish mumkin?"

Bunday savollar o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

3. Raqamli ta'lim resurslaridan foydalanish

Raqamli texnologiyalar yordamida o'quvchilarga:

- * virtual muzeylar
- * interaktiv xaritalar
- * tarixiy videodarslar taqdim etilishi mumkin.

Bu esa o'quvchilarning Vatan tarixiga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

4. Sun'iy intellekt asosidagi ta'lim platformalaridan foydalanish

Sun'iy intellekt asosidagi ta'lim platformalari o'quvchilarning bilim darajasini aniqlash va ularga mos o'quv materiallarini taqdim etish imkonini beradi.

Masalan, sun'iy intellekt yordamida:

- * interaktiv viktorinalar
- * bilimlarni baholash tizimlari
- * individual ta'lim topshiriqlari yaratilishi mumkin.

Bu jarayon o'quvchilarning ta'limga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Natijalar va muhokama

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, innovatsion ta'lim texnologiyalari va sun'iy intellektdan foydalanish o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faolligini sezilarli darajada oshiradi.

Bunday darslar jarayonida o'quvchilar:

- * faol ishtirok etadilar
- * mustaqil fikrlashni o'rganadilar
- * jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar
- * milliy qadriyatlarga hurmat bilan qarashni o'rganadilar

Natijada o'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'ulari mustahkam shakllanadi.

Xulosa. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalash zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. Innovatsion ta'lim texnologiyalari va sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish bu jarayonni samarali tashkil etish imkonini beradi.

Zamonaviy pedagogik metodlar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning bilim olish jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etish bilan birga, ularda Vatanga muhabbat, milliy g'urur va ijtimoiy mas'uliyat tuyg'ularini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar va sun'iy intellektdan samarali foydalanish yosh avlodni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. - Toshkent: O'qituvchi, 2018.
2. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. - Toshkent, 2017.
3. Muslimov N. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. - Toshkent, 2019.
4. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. - Pearson Education, 2020.
5. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education. - Boston, 2019.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim tizimini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.

ВЛИЯНИЕ STEAM-ТЕХНОЛОГИЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ

Абдуллаева Анастасия Салаватовна

*студентка 2-курса факультета Дошкольного и начального образования
Джизакского государственного педагогического Университета*

Аннотация

Статья посвящена исследованию роли STEAM-технологий в формировании духовных и нравственных ценностей у молодежи. Рассматриваются педагогические и психологические аспекты применения междисциплинарного подхода (наука, технологии, инженерия, искусство, математика) для развития моральных качеств, ответственности, эмпатии и творческого мышления. Проанализированы современные образовательные практики, проектная деятельность и интерактивные методики, способствующие интеграции духовного воспитания в процесс обучения.

Ключевые слова: STEAM-технологии, духовные ценности, нравственное воспитание, молодежь, проектное обучение, междисциплинарный подход.

Annotation

This article examines the role of STEAM technologies in developing spiritual and moral values in young people. It examines the pedagogical and psychological aspects of using an interdisciplinary approach (science, technology, engineering, art, and mathematics) to develop moral qualities, responsibility, empathy, and creative thinking. It analyzes contemporary educational practices, project-based activities, and interactive methods that facilitate the integration of spiritual education into the learning process.

Keywords: STEAM technologies, spiritual values, moral education, young people, project-based learning, interdisciplinary approach.

Современная образовательная среда сталкивается с необходимостью интеграции духовно-нравственного воспитания и технологического обучения. STEAM-подход, объединяющий науку, технологии, инженерию, искусство и математику, традиционно ориентирован на развитие критического мышления, творческих навыков и практических компетенций. Однако современные исследования показывают, что проектная и исследовательская деятельность в рамках STEAM может быть эффективно

использована для формирования моральных и духовных ценностей молодежи [Кузнецова, 2020, с. 110-113].

Цель статьи - выявить педагогические механизмы применения STEAM-технологий для формирования духовных ценностей, определить их влияние на личностное и нравственное развитие молодежи.

Духовные ценности включают этические принципы, моральные ориентиры, уважение к личности, социальной ответственности и культурному наследию. Подростки и молодежь, вовлеченные в образовательные процессы, воспринимают эти ценности через активную деятельность, личный опыт и социальное взаимодействие.

STEAM-технологии обеспечивают платформу для практического применения моральных принципов через:

1. **Проектную деятельность** - создание проектов, отражающих социальные и этические проблемы.
2. **Командную работу** - развитие сотрудничества, эмпатии и уважения к мнению других участников.
3. **Интерактивные образовательные технологии** - симуляции, игровые платформы и виртуальные лаборатории для изучения социальных и моральных дилемм.

Участие молодежи в проектах, направленных на экологию, волонтерство, помощь сообществу, позволяет интегрировать научные знания и нравственные ориентиры. Такой подход формирует чувство ответственности, сопереживание и готовность к социально значимым действиям [Сидоренко, 2019, с. 89-92].

Использование виртуальных лабораторий, моделирования и симуляций помогает подросткам анализировать последствия различных решений, рассматривать моральные и этические аспекты научных и технологических проектов. Это развивает критическое мышление и способность к моральной рефлексии.

STEAM-подход позволяет объединять знания из различных областей, включая гуманитарные науки. Например, проект по созданию экологически чистого города может включать инженерные решения, математическое моделирование и этическое обсуждение воздействия на сообщество. Это способствует развитию ценностей заботы, ответственности и социальной солидарности [Кузнецова, 2020, с. 115-118].

Привлечение наставников и экспертов из разных областей позволяет молодежи видеть пример морального и профессионального поведения. Наставники демонстрируют, как научные знания могут служить благу общества и формировать духовные ориентиры.

Психологические исследования показывают, что молодежь, вовлеченная в проектную деятельность с этической и социальной направленностью, демонстрирует:

1. Более высокую эмпатию и понимание моральных последствий своих действий.
2. Развитие командного взаимодействия и навыков сотрудничества.
3. Осознанное принятие решений с учетом этических и социальных факторов.
4. Системное мышление и способность интегрировать научные знания и духовные ценности [Орлова, 2021, с. 55-57].

Таким образом, STEAM-технологии становятся эффективным инструментом формирования духовных ценностей, обеспечивая одновременно интеллектуальное и нравственное развитие молодежи.

STEAM-технологии оказывают значительное влияние на формирование духовных ценностей в молодежной среде. Через проектную деятельность, исследовательские методы, междисциплинарную интеграцию и наставничество молодежь усваивает нравственные нормы, развивает эмпатию, социальную ответственность и критическое мышление.

Комплексное использование STEAM-подхода позволяет гармонично сочетать интеллектуальное и нравственное воспитание, создавая условия для формирования высокоразвитой, морально зрелой личности, способной к социально значимой деятельности.

Список использованной литературы

1. Кузнецова, И. А. Интеграция образовательного и воспитательного процесса в условиях STEAM-образования. - М.: Просвещение, 2020. - 160 с.
2. Сидоренко, В. В. STEAM-технологии и нравственное воспитание молодежи. - Вестник педагогики, 2019, №4, с. 89-92.
3. Орлова, Т. В. Психолого-педагогические механизмы формирования моральных ценностей у молодежи. - Педагогика и психология, 2021, №2, с. 55-57.
4. Иванова, Л. Н. Современные подходы к воспитанию молодежи. - СПб.: Речь, 2018. - 190 с.
5. Петров, А. С. Методы формирования духовных ценностей в образовательной среде. - М.: Академия, 2017. - 132 с.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ У МОЛОДЕЖИ

Атабаев Шапулат Эшпулатович
старший преподаватель кафедры

*Педагогики начального образования Джизакского государственного
педагогического университета*

Давлет-заде Фируза Сардаровна

*студентка 1-курса факультета дошкольного
и начального образования Джизакского государственного педагогического
университета*

Аннотация

Статья посвящена анализу педагогических механизмов, способствующих формированию нравственных ценностей у молодежи. Рассматриваются основные подходы и методы воспитательной работы, включая интеграцию образовательного процесса и внеклассной деятельности. Особое внимание уделено психолого-педагогическим особенностям восприятия молодежью нравственных норм, роли личности педагога и факторов социального окружения. Исследование показывает, что комплексное применение активных, интерактивных и проектных методов способствует устойчивому усвоению нравственных ценностей и развитию моральной культуры молодых людей.

Ключевые слова: молодежь, нравственные ценности, педагогические механизмы, воспитание, нравственное развитие, образовательные технологии.

Annotation

This article analyzes pedagogical mechanisms that foster the development of moral values in young people. Key approaches and methods of educational work are examined, including the integration of the educational process and extracurricular activities. Particular attention is paid to the psychological and pedagogical characteristics of young people's perception of moral norms, the role of the teacher, and social factors. The study demonstrates that the integrated use of active, interactive, and project-based methods promotes the sustainable acquisition of moral values and the development of moral culture in young people.

Keywords: youth, moral values, pedagogical mechanisms, education, moral development, educational technologies.

Современное общество предъявляет высокие требования к духовно-нравственному развитию молодежи, рассматривая его как основу социальной стабильности и гражданской ответственности. В условиях глобализации и активного влияния медиа на ценностные ориентации молодых людей, особенно актуальным становится изучение педагогических механизмов формирования нравственных ценностей.

Под нравственными ценностями понимаются устойчивые принципы, регулирующие поведение личности, формирующие ответственность, честность, справедливость, эмпатию и гражданскую позицию. Эффективное воспитание этих ценностей требует системного подхода, включающего педагогические, психологические и социальные компоненты.

Цель статьи - выявить и проанализировать педагогические механизмы, способствующие формированию нравственных ценностей у молодежи, и определить их практическую эффективность.

Психологические исследования показывают, что формирование нравственных ценностей связано с развитием когнитивных, эмоциональных и мотивационных процессов. У молодежи наблюдается высокая восприимчивость к социальным моделям поведения, что требует применения методов воспитания, учитывающих индивидуальные особенности и уровень морального развития [Каган, 2016, с. 45-47].

С точки зрения педагогики, воспитание нравственности молодежи осуществляется через системное взаимодействие образовательных и внеурочных форм деятельности. Особую роль играет личность педагога, выступающая примером нравственного поведения и создающего влияния [Иванова, 2018, с. 102-105].

Основные педагогические механизмы формирования нравственных ценностей:

1. Пример и подражание

Одним из ключевых механизмов является демонстрация нравственного поведения педагогом. Молодежь часто усваивает ценности через наблюдение и подражание, что делает роль наставника центральной в воспитательном процессе [Петров, 2017, с. 67-70].

2. Дискуссии и моральные беседы

Организация дискуссий, обсуждение реальных жизненных ситуаций и нравственных дилемм способствует развитию критического мышления и способности принимать обоснованные моральные решения. Такие беседы формируют у молодежи умение анализировать последствия действий, развивают эмпатию и ответственность.

3. Проектная и социально-практическая деятельность

Участие в волонтерских проектах, социальных инициативах и командных заданиях формирует практические навыки нравственного поведения. Проекты позволяют молодежи применять моральные принципы на практике, укрепляя личностную ответственность и чувство гражданской позиции [Сидоренко, 2019, с. 88-90].

4. Интеграция образовательного процесса и воспитательной работы

Интегрированный подход предполагает, что нравственное воспитание реализуется не только на уроках обществознания или литературы, но и через внеклассные мероприятия, кружки, культурные и спортивные активности. Такой подход создает комплексную среду, где ценности воспринимаются естественно и осознанно [Кузнецова, 2020, с. 115-118].

Эффективность педагогических механизмов зависит от ряда факторов:

1. **Личностные особенности молодежи** - возрастные и психологические характеристики, ценностные ориентации, уровень эмоциональной восприимчивости.

2. **Социальная среда** - семья, сверстники, медиа и культурная среда оказывают существенное влияние на усвоение нравственных норм.

3. Профессиональная компетентность педагога - способность моделировать ситуации, использовать активные методы обучения и поддерживать доверительные отношения с молодежью.

Исследования показывают, что комплексное воздействие этих факторов повышает устойчивость формируемых нравственных ценностей и способствует развитию моральной зрелости личности [Орлова, 2021, с. 53-56].

Формирование нравственных ценностей у молодежи является сложным педагогическим и психологическим процессом, требующим системного и интегрированного подхода. Основными педагогическими механизмами выступают: пример и подражание, дискуссии и моральные беседы, проектная и социально-практическая деятельность, интеграция образовательного процесса и внеклассной работы.

Комплексное применение этих механизмов позволяет не только формировать устойчивые моральные ориентиры, но и развивать у молодежи критическое мышление, эмпатию, социальную ответственность и гражданскую позицию. Эффективность воспитания определяется взаимодействием педагогического мастерства, индивидуальных особенностей молодежи и социальной среды.

Список использованной литературы

1. Иванова, Л. Н. Современные подходы к воспитанию молодежи. - СПб.: Речь, 2018. - 190 с.
2. Петров, А. С. Методы нравственного воспитания в образовательной среде. - М.: Академия, 2017. - 132 с.
3. Сидоренко, В. В. Проектная деятельность как средство нравственного воспитания подростков. - Вестник педагогики, 2019, №3, с. 88-90.
4. Кузнецова, И. А. Интеграция образовательного и воспитательного процесса в школе. - М.: Просвещение, 2020. - 160 с.
5. Орлова, Т. В. Факторы эффективности нравственного воспитания молодежи. - Педагогика и психология, 2021, №2, с. 53-56.

ГАРМОНИЧНОЕ МЫШЛЕНИЕ: ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ЦЕННОСТЬ ЛИЧНОГО ПРИМЕРА ПРОСВЕЩЁННЫХ ЛЮДЕЙ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Атабаев Шапулат Эшпулатович

Старший преподаватель кафедры

*Педагогики начального образования Джизакского государственного
педагогического университета*

Маъруфжонов Роббияхон Бахтиёржон кизи

*Студентка 3-курса факультета дошкольного
и начального образования Джизакского государственного педагогического
университета*

Аннотация

В статье раскрывается сущность гармоничного мышления как интегративного качества личности младшего школьника. Обосновывается педагогическая ценность личного примера просвещённых людей в формировании духовно-нравственных ориентиров, гражданской ответственности и целостного мировосприятия учащихся начальной школы. Рассматриваются историко-педагогические идеи выдающихся мыслителей и просветителей, а также современные методические подходы к интеграции их наследия в образовательный процесс.

Ключевые слова: гармоничное мышление, личный пример, просветители, начальная школа, духовно-нравственное воспитание, ценностные ориентиры, педагогическая модель.

Annotation

This article explores the essence of harmonious thinking as an integrative personality trait in primary school students. It substantiates the pedagogical value of the personal example of enlightened individuals in shaping spiritual and moral values, civic responsibility, and a holistic worldview in primary school students. The article examines the historical and pedagogical ideas of prominent thinkers and educators, as well as contemporary methodological approaches to integrating their legacy into the educational process.

Keywords: harmonious thinking, personal example, educators, primary school, spiritual and moral education, value orientations, pedagogical model.

В условиях модернизации системы образования приоритетной задачей становится формирование гармонично развитой личности, способной к нравственному выбору и социальной ответственности. Начальная школа играет ключевую роль в становлении ценностных установок ребёнка, формировании его мировоззрения и нравственной культуры.

Современные исследования подтверждают, что личностно-ориентированное образование невозможно без обращения к позитивным образцам поведения и духовным ориентирам. В этой связи особую актуальность приобретает использование личного примера просвещённых людей как эффективного средства формирования гармоничного мышления младших школьников.

Цель исследования - обосновать педагогическую ценность личного примера просвещённых людей в формировании гармоничного мышления учащихся начальной школы.

Задачи исследования:

1. Раскрыть сущность понятия «гармоничное мышление».
2. Проанализировать историко-педагогические идеи просветителей.
3. Определить методические механизмы использования личного примера в образовательном процессе.

Методы исследования: анализ научной литературы, сравнительно-исторический метод, педагогическое моделирование, обобщение педагогического опыта.

Гармоничное мышление рассматривается как единство интеллектуального, нравственного и эмоционального компонентов личности. Оно предполагает способность ребёнка воспринимать мир целостно, осознавать взаимосвязь явлений и принимать нравственно обоснованные решения.

Идеи гармоничного развития личности нашли отражение в трудах античных и восточных мыслителей. Аристотель подчёркивал необходимость воспитания добродетельного гражданина, а Абу Наср Фараби рассматривал гармонию как основу общественного устройства.

В педагогической традиции значительный вклад внесли:

- Ян Амос Коменский
- Константин Дмитриевич Ушинский

Их идеи о природосообразности воспитания, народности образования и нравственном становлении личности остаются актуальными в современной педагогике.

Личный пример представляет собой особый механизм воспитательного воздействия, основанный на подражании и идентификации. В младшем школьном возрасте данный механизм является особенно эффективным в силу возрастных психологических особенностей детей.

Существенное влияние на формирование нравственных ориентиров оказали просветители национальной педагогической традиции, в частности Абдулла Авлони,

который подчёркивал, что нравственное воспитание является основой общественного прогресса.

Коменский рассматривал воспитание как процесс формирования целостной личности, сочетающей разум, мораль и духовность.

Для интеграции личного примера просвещённых людей в образовательный процесс начальной школы целесообразно использовать следующие методы:

1. Биографический анализ;
2. Проектную деятельность;
3. Проблемно-диалогическое обучение;
4. Интеграцию межпредметных связей;
5. Рефлексивные беседы.

Эффективность данных методов подтверждается практикой внедрения ценностно-ориентированного подхода в образовательных учреждениях.

Анализ педагогического опыта показывает, что систематическое обращение к личному примеру просвещённых людей способствует:

- формированию устойчивых нравственных установок;
- развитию эмпатии и социальной ответственности;
- укреплению гражданской идентичности;
- формированию целостного мировоззрения.

Гармоничное мышление выступает основой метапредметных результатов обучения и способствует успешной социализации ребёнка.

Педагогическая ценность личного примера просвещённых людей заключается в его способности интегрировать интеллектуальное, нравственное и гражданское развитие младшего школьника.

Формирование гармоничного мышления в начальной школе требует системного использования просветительского наследия в учебной и внеурочной деятельности.

Список литературы

1. Ян Амос Коменский. Великая дидактика. - М.: Педагогика, 2022.
2. Константин Дмитриевич Ушинский. Человек как предмет воспитания. - М.: Педагогика, 2018.
3. Абдулла Авлони. Туркий гулистан ёхуд ахлоқ. - Ташкент: Ўқитувчи, 2022.
4. Абу Наср Форобий. О добродетельном городе. - Ташкент: Фан, 2023.
5. Современные исследования по проблемам духовно-нравственного воспитания младших школьников. - М.: Просвещение, 2020.

MUNDARIJA

M.A.Yuldashev. Kirish soʻzi. Jizzax davlat pedagogika universiteti rektori, professor.....	3

TOʻRTINCHI SHOʻBA.

MAHALLALARDA IJTIMOYIY-MAʼNAVIY MUHITNI

BARQARORLASHTIRISHNING INNOVATSION OMILLARI

1	Yaxshilikov J. Yangi Oʻzbekistonda jamiyatni yuksaltirishda inson manfaatlari tamoyilining ustivorligi.....	5
2	Ergasheva M. Markaziy Osiyoda taʼlim-tarbiyaning falsafiy asoslari.....	8
3	Saidkulov N. Mahalla - jamiyat birdamligi asosi.....	11
4	Alibekov D., Alibekov J. Maʼnaviy barkamol shaxsni tarbiyalashda maktab, oila va mahalla integratsiyasi.....	14
5	Shakarov Oʻ. Jamoada ijobiy axloqiy muhitni tashkil etishda mehnatdan qoniqish hissini taʼminlash parametrlari.....	17
6	Toshboyev B. Mahallalarda ijtimoiy-maʼnaviy muhitni barqarorlashtirishda milliy xarakter va axloq simbiozining oʻrni.....	19
7	Soatov R. Yangi Oʻzbekiston sharoitida mahallalarda ijtimoiy-maʼnaviy barqarorlikni taʼminlash strategiyasi.....	23
8	Elmuradova S. Globallashuv jarayonlarida yoshlar maʼnaviy xavfsizligini taʼminlash va mahalla institutining oʻrni.....	25
9	Isakulov M. Yoshlarning ongi va tafakurini rivojlantirishda oila va maktab hamkorligi.....	28
10	Doniyorov M. Oʻzbek mahallalarida ijtimoiy-maʼnaviy muhitni barqarorlashtirishning innovatsion yoʻllari.....	31
11	Yusupova M. Mahallalarda ijtimoiy-maʼnaviy muhitni barqarorlashtirishda sogʻlom turmush tarzi va tibbiy madaniyatning ahamiyati.....	34
12	Matkarimov I. Mahalla fuqoro yigʻinlari raislarining maʼnaviy - ahloqiy sifatlarini rivojlantirish mahallada ijtimoiy-maʼnaviy muhitni barqarorlashtirishning muhim omili.....	36
13	Yuldashev Sh., Sharafiddinov A. Mahalla boshqaruvida innovatsion yondashuvlar va ijtimoiy barqarorlik omillari.....	39
14	Koshmuratov R. Mahallalarda ijtimoiy-maʼnaviy muhitni barqarorlashtirishning innovatsion omillari.....	41
15	Qilichova M., Muzaffarova H. Oila-mahalla tizimida bolalar tarbiyasining normativ-huquqiy va maʼnaviy asoslari.....	43
16	Zoirova A. Zamonaviy jamiyatda raqamlashgan taʼlim sistemasining ustuvor yoʻnalishlari.....	46
17	Musurmonov N. Mahallalarda ijtimoiy-maʼnaviy muhitni barqarorlashtirishning innovatsion omillari.....	49
18	Abdulfaizova D. Iqtisodiy zoʻravonlikka qarshi kurashda mahalla institutining transformatsiyasi.....	51
19	Aliqulov X. Mahallalarda ekologik madaniyatni shakllantirish - ijtimoiy barqarorlik omili sifatida.....	53
20	Suvonqulov J. Ekologik nazoratni amalga oshirishda mahalla vakolatlarining	

	huquqiy asoslari.....	56
21	Mo'minjonova M. Raqamli ta'lim muhitida modulli-kreativ yondashuv asosida o'quv materiallarini ishlab chiqishning metodik asoslari va didaktik.....	59
22	Usmonov A. Mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligida yoshlar ma'naviy immunitetini mustahkamlash strategiyalari.....	61
23	Bo'ltakov S. Mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhit asosida talabalarning kasbiy muloqot kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari.....	63
24	Burxonov Sh. Innovatsion ta'limda maktabgacha yoshdagi bolalar idroki.....	66
25	O'razboyeva Ch. O'zbekistonning yashil marvaridi - Zomin fenomeni.....	68
26	Nuraliyev S. O'zbekiston "Milliy tiklanish" demokratik partiyasi mafkurasining ijtimoiy falsafiy mohiyati.....	70
27	Расулов Ш. Содержания технологии военно-патриотического воспитания.....	72
28	Maxkamov A. O'quvchilarni innovatsion yondashuvlar asosida harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash jarayonlari mazmuni.....	75
29	Худойбердиева Д. Технология организация интеллектуальных возможностей одаренных детей дошкольного возраста.....	78
30	Спатаев Б. подготовка педагогических кадров на основе инновационных подходов.....	81
31	G'ulomjonov I. Yosh ofitserlarni ichki tahdidlardan himoyalash mazmuni.....	83
32	Xadjimetov B. Harbiy sohasida kadrlarni tayyorlashning sifat jihatidan yangi tizimini tashkil etish-davr talabi.....	86
33	Ergasheva M., Navro'zaliyeva M. Yangi O'zbekistonda mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirish: ijtimoiy siyosat va innovatsion yondashuvlar.....	89
34	Axmedova Shoxida Muxtarovna. O'quvchilarning mustaqil ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlanishda aqliy tarbiyaning o'rni.....	91

BESHINCHI SHO'BA.

YOSHALR MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYASINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.

35	Очилова Б. Философско-интеллектуальные основы и современная трансформация либерального образования.....	93
36	Meliyev X.A., Ergasheva K.O. Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda MTT va oila hamkorligi.....	100
37	Usmanova M.S. Yoshlarning ma'naviy qarashlarini shakllantirishda jadidchilar pedagogik qarashlarining ahamiyati.....	102
38	Alibekov D. Zamonaviy ta'lim makonida yoshlar innovatsion tafakkurni rivojlantirishning istiqbollari.....	104
39	X.A.Meliyev. Etnosport turlari vositasida yoshlarni ma'naviy-jismoniy tarbiyasini takomillashtirish mexanizmlari.....	107
40	Sodiqov H.M., Sodiqova D.R. Sharq mutafakkirlarining oilada bolalarni ma'naviy-ahloqiy tarbiyalashda oid pedagogik qarashlari.....	109
41	Isakulov M.R. Ta'lim-tarbiya jarayonlarida yoshlar tafakkurini rivojlantirish.....	113
42	Doniyarov M.A., Abduxalilova G.A. Yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda pedagogik-psixologik omillar.....	115
43	Saidkulov N.A. Problems of forming youth political consciousness in ensuring	

	social stability.....	118
44	Usmanov S. Muloqot ko'nikmalari rivojiga yo'naltirilgan interaktiv metodlarni qo'llash.....	120
45	Буранова Шахноза Абдуразаковна. Концептуальные основы и психолого-педагогические детерминанты духовно-нравственного воспитания молодежи в условиях глобальной трансформации социума.....	124
46	Буранова Шахноза Абдуразаковна. Механизмы интеграции педагогических и психологических факторов в процессе формирования нравственно-этического сознания современной молодежи.....	126
47	Қаюмов А., Мўминова З. Тарбиячининг гендер компетенцияси тузилиши модели.....	128
48	Abdullayev S.U., Ismadiyrov A.A. Aliqulov O.Y. Shaxsda emotsional intellektni rivojlantirishning psixologik asoslari va yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasining pedagogik-psixologik xususiyatlari.....	132
49	Abduraxmonova D.Y. Qayta hikoyalash-matnni anglash.....	135
50	Ochilov B. Zamonaviy ommaviy madaniyat sharoitida milliy qadriyatlarni asrash va rivojlantirish masalalari.....	139
51	Bahriddinov B.A. Raqamli muhitda yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi: pedagogik-psixologik tahlil.....	141
52	Xamidova G., Barotova K. Internet va virtual olam ta'sirida yoshlar tarbiyasini takomillashtirishning dolzarb vazifalari.....	142
53	Boltayeva B., Danaboyeva L. Til o'rganishda tinglab tushunish ko'nikmasi.....	144
54	D.Xojimetova. Yoshlarga ma'naviy-axloqiy tarbiya berish pirovard maqsadimiz....	146
55	Boltayeva B., Qo'ziboyeva K. Boshlang'ich ta'limda o'qib tushunish.....	148
56	Bo'ltakova R.X. Raqamli ta'lim muhitida art-pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari.....	150
57	Bayturayeva N.I. Oliy ta'lim talabalarida ijodiy fikrlashni rivojlantirish ko'nikmalarini hosil qilish.....	153
58	Xudoyqulova D.B. Til va kognitiv jarayonlar o'zaro aloqadorligining psixologik va neyrokognitiv asoslari.....	156
59	Rahmatova F.A., Quدراتova L.Sh. Bo'lajak o'qituvchilarda axborot bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirishda yuzaga keladigan psixologik muammolar va ularning yechimlari.....	159
60	G'aniyev O.A. Yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning pedagogik shart-sharoitlari va tamoyillari.....	161
61	Bo'ltakov S.X. Kasbiy muloqot kompetensiyasi tushunchasining pedagogik-psixologik mohiyati.....	164
62	Egamberganova D. Kichik maktab yoshidagi bolalarda agressiv xulq-atvorning psixologik sabablari.....	167
63	Qalandarova G. Globallashtirish jarayonida yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasining pedagogik-psixologik xususiyatlari.....	171
64	Qalandarova G. Masofaviy ta'lim texnologiyasini tanlashning pedagogik va psixologik asoslari.....	174
65	Kamoliddinova K.X. Tarbiya fanini o'qitish orqali o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirishga innovatsion yondashuvlar.....	177

66	Ko'kanova Sh. Raqamli madaniyat sharoitida o'quvchilarda mas'uliyat va ijtimoiy faollikni shakllantirish.....	180
67	Jumaboyeva M. Talabalar emotsional intellektining ijtimoiy munosabatlar rivojlanishdagi ahamiyati.....	182
68	Maksetova N.K. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida sog'lom turmush tarzi ko'nikmalarini shakllantirishda umumrivojlantiruvchi mashqlarning o'rni.....	184
69	Narzullayeva B.X. Innovatsion ta'lim muhitida tarbiya darslarini tashkil etish.....	186
70	Soipnazarova M. Abu Nasr Forobiy asarlarining tarbiyaviy ahamiyati.....	189
71	Soibnazarova M.N. Ibn sinoning pedagogik qarashlari.....	191
72	Musayev O.S, Umurzoqova G. Yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasining pedagogik-psixologik xususiyatlari.....	192
73	Mustafayeva Z.S., Muskanaliyeva Z.E. Pedagogical and psychological foundations of the formation of spiritual and moral qualities in preschool-age children in the conditions of a preschool educational organization.....	195
74	Nagmetova N.M. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida familistik madaniyatni rivojlantirishning didaktik aspektlari.....	198
75	Xamidova G., Nurillayeva M. Yoshlar ma'naviy-axloqiy kamolotida psixologik barqarorlik va emotsional intellektning o'rni.....	201
76	Ongarbayeva J.B. Boshlang'ich sinflarda matn tahlili orqali pragmatik kompetensiyani rivojlantirish.....	202
77	O'ktamqulova Sh.S. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga bayon yozdirish va tahlil qilish yo'llari.....	204
78	Xamidova G., O'rozova Z. Globallashuv sharoitida yoshlar ma'naviy immunitetini kuchaytirishning zamonaviy mexanizmlari.....	207
79	Pardayeva K.U. Yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda Abdulla Avloniy merosidan foydalanishning pedagogik asoslari.....	209
80	Qilichova M.X., Ne'matova N.A. Oila va ta'lim muassasalari hamkorligida yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasini rivojlantirishning psixologik omillari.....	212
81	Saparbaeva S. Ma'naviy-axloqiy tarbiya darajasini o'lchash mezonlari va indikatorlari.....	214
82	Saidova D.D. Yoshlar ma'naviy ahloqiy tarbiyasining pedagogik - psixologik xususiyatlari.....	217
83	Xamidova G., Samadova R. Kompetensiyaviy yondashuv asosida yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasini takomillashtirish yo'llari.....	219
84	Raximov B.X. Bo'lajak o'qituvchilarning intellektual faoliyatdagi asosiy jarayon mazmuni.....	220
85	Xamidova G., Saydaliyeva F. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar orqali yoshlar ma'naviy qadriyatlarini mustahkamlash.....	223
86	Rajabova Sh. Yoshlarda emotsional intellektni rivojlantirish orqali ma'naviy-axloqiy madaniyatni shakllantirish.....	225
87	Rajabova Sh. O'qituvchi innovatsion faoliyati modelini ishlab chiqish tajribasi.....	228
88	Shavkatov Sh.Sh. Mehnat migratsiyasi fenomenining psixologik talqini.....	231
89	Shodiyev J.X. O'smirlarning deviant xatti-harakatlarining oldini olishda oilaviy tarbiyaning roli.....	233
90	Sulaymonova T.Z. Milliy qadriyatlar - yagona ma'naviy makonning poydevori	

	sifatida.....	238
91	Xaitboyeva M.A. Yoshlar shaxs kamolotida ma'naviy-axloqiy tarbiyaning pedagogik va psixologik omillari.....	239
92	Xamidova G. Axborot xurujlari kuchaygan davrda yoshlar ongini mafkuraviy tahdidlardan himoyalash.....	241
93	Xoldorova Sh.I. Innovatsion ta'lim sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarini TIMSS xalqaro dasturiga tayyorlash.....	243
94	Zaretdinova N.K., Qo'zibayeva M.M. Ekologik vaziyat sotsiologik tadqiqot obyekti sifatida.....	246
95	Zaripova Z. E. Deviant xulqli yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasining pedagogik-psixologik xususiyatlari.....	249
96	Aliqulov O'Y., Ismadiyorov A.A., Abdullayev S.U. Ta'lim jarayonida yoshlarning ma'naviy-axloqiy kamoloti va stressga barqarorligini shakllantirishning psixologik asoslari.....	251
97	Мавлонов Х., Мавлонова Д. Экология фанини ўқитишда рақамли саводхонликнинг ўрни.....	254
98	Мустафаева З.С., Эрматова Ч.О. Возрастные и психологические особенности формирования нравственных качеств у молодёжи.....	257
99	Мамедова З.Х. Педагогические и психологические особенности духовно-нравственного воспитания молодёжи.....	260
100	G'oziyev Z. O'zbekistonda barkamol avlodni tarbiyalashning asosiy yo'nalishlari va istiqbollari.....	263
101	Атамуродова Р. Замоновий педагогикада ўқитувчининг ташкилотчилик ва кўникмаларни ривожлантиришдаги ўрни.....	265
102	Kuttibekova G.T. Boshlang'ich ta'limda innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish.....	267
103	Abdukarimov N.A. Boshlang'ich ta'lim jarayonida jismoniy tarbiya shakllarini tashkil etishning pedagogik xususiyatlari.....	270
104	O'ralova O.R. Abu Nasr Forobiyning "Fozil odamlar shahri" asarining pedagogik-psixologik ahamiyati.....	272
105	Kuttibekova G.T., Rizoqulova N. Yoshlarni ma'naviy - axloqiy tarbiyasining pedagogik-psixologik xususiyatlari.....	275
106	Mirzayev M. E raqamli avlod tarbiyasida harbiy vatanparvarlik harakatining yangi ijtimoiy-pedagogik parametrlari.....	277
107	Abdukarimov N.A. Jismoniy tarbiya darslarida tarbiyaviy va sog'lomlashtirish vazifalarining bajarilishi.....	280
108	Usmanova M.S. Navoiy ijodi asosida talabalarni ruhlantirishda ma'naviy tadbirlarning ahamiyati.....	283
109	Muxammadiyeva S. Ahmad Yassaviyning pedagogik qarashlari.....	286
110	Mamatqulova U.E. Ta'lim tashkilotlari va oila hamkorligida bolalarni milliylik ruhida tarbiyalash.....	288
111	Sayitkasimov Sh. Ta'lim muassasasi (texnikum)da o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish va rivojlantirish.....	289
112	Adhamqulov E. Yoshlar ijtimoiy faolligini oshirishda milliy g'oya targ'ibotining tutgan o'рни.....	293

113	Tuyg'unova D.X. Imom G'azzoliyning tasavvufshunoslik maktabi rivojira qo'shgan hissasi.....	296
114	Abduraxmonov I. Yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasini yuksaltirishda ma'naviy merosning o'rni (yoxud yusuf xos xojib ilmiy merosining tarbiyaviy ahamiyati).....	300
115	Bekbergenova Z.A. Boshlang'ich ta'limda raqamli savodxonlikni shakllantirishda sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish.....	303
116	Эшпулатов И.С. Фахриддин розий таълимотида борлиқ ва мавжудот масаласи.....	306
117	Saitkasimov A., Solijonova M. Yoshlarni ma'naviy va axloqiy tarbiyalashda pedagogik metodlarning o'rni.....	308
118	Alibekov J. Umumtalim maktablarida innovatsion ta'lim texnologiyalari orqali o'quv jarayonini takomillashtirishning ahamiyati.....	310
119	Sultonova N. G'arb davlatlarida mehr va muhabbatning o'rni (Ratsional va irratsional ko'rinishi).....	312
120	Tajiyazova G. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyasining pedagogik va psixologik shakllanishida hayvonot dunyosidan foydalanish.....	316
122	Уктамова З. Преподавание русского языка в университете с помощью информационно-коммуникационных средств и их роль.....	318
123	Эшпулатова М. Трудности усвоения фонетической системы русского языка иностранными студентами.....	321
124	Farsaxonova Dilafruz Rizaxonovna. Boshlang'ich ta'limda "tarbiya" fanini globallashuv sharoitiga mos o'qitish: zamonaviy tendensiyalar va yondashuvlar.....	323
125	Rabbimov M.T. Pedagogik qobiliyat pedagogik mahoratni rivojlantirish asosidir...	327
126	Tengelova Dilfuza Urazali qizi. Boshlang'ich ta'limda milliy qadriyatlar va vatanparvarlik ruhida tarbiya berishning innovatsion usullari.....	328
127	G'oziyev Ziyodulla. Globallashuv jarayonida yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash mustahkam jamiyat tayanchi.....	330
128	Haydarov Mirjalol. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini konstruksiyalash va modellashtirish kompetensiyalarini rivojlantirish.....	332
129	M.G'.Mo'minjonova. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish.....	334
130	Saidov Hakim G'ofurovish. Yoshlarda milliy identiklik va vatanparvarlikni rivojlantirishning psixologik omillari.....	338
131	Xolboyeva Gulnora Anorboyevna., Xalniyazova Sevinch Kalmurat qizi. Yoshlar ma'naviy immunitetini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari.....	340
132	Xaitova Nazokat. Matematika darslarida yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash...	342
133	Turanazarova Nilufar Rahmonqul qizi. Ma'naviyatli yoshlarni tarbiyalash - globallashuvning me'yoriy talabi.....	344
134	Bolqiyev Axmad Begali o'g'li. Yoshlarni "Tariximiz milliy qadryatimiz", mavzusida ma'naviy merosni o'rgatish.....	346
135	Buvrayev Akram Rustam o'g'li., Djalilova Elnara. Inovatsion ta'lim bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kognitiv faoliyatini rivojlantirish usullari.....	349
136	Bolqiyev Axmad Begali o'g'li. Yoshlarni milliy qadryatlar ruhida tarbiyalashning ahamiyati.....	352
137	Daminova Shoxista Farxodovna. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarni ertakni	

	qayta hikoya qilish orqali monologik nutqqa o'rgatish texnologiyasi.....	355
138	Samandarova Shahnoza Ergashevna., Eshonqulova Shafoat Ergashevna. Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarida fanlararo uzviylikni STEM texnologiyalari asosida shakllantirish metodikasini takomillashtirish.....	357
139	Anorboyev Muhammadqodir Muzaffar o'g'li. Pedagogik interaktiv metodlar orqali yoshlar axloqini rivojlantirish.....	360
140	Xolboyeva Gulnora Anorboyevna., Nasriddinova Muxlisa Vahobiddin qizi. Yoshlar ijtimoiy faolligini oshirish orqali ma'naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirish.....	362
141	Daminova Shoxista Farxodovna. Maktabgacha yoshdagi bolalarni qayta va ijodiy hikoya qilishga o'rgatish.....	364
142	Xaitova Nazokat., Umidullayeva Bonu. Yoshlarning mana'viy - axloqiy tarbiyasida psixologik omillarning roli.....	369
143	Haydarov D.Sh., Shodiqulova Dilorom. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda innovatsion ta'lim texnologiyalari va sun'iy intellektdan foydalanish metodlari.....	371
144	Абдуллаева Анастасия Салаватовна. Влияние steam-технологий на формирование духовных ценностей в молодежной среде.....	374
145	Атабаев Шапулат Эшпулатович., Давлет-заде Фируза Сардаровна. Педагогические механизмы формирования нравственных ценностей у молодежи.....	376
145	Атабаев Шапулат Эшпулатович., Маъруфжонова Роббияхон Бахтиёржон кизи. Гармоничное мышление: педагогическая ценность личного примера просвещённых людей в начальной школе.....	378

**“GLOBALASHUV SHAROITIDA YOSHLAR MA’NAVIY AXLOQIY
TARBIYASIDA JAMOATCHILIK TA’SIRINI OSHIRISH
MEXANIZMLARI”**

Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
Jizzax shahri, 2026 yil 28-mart

Muharrir: S.Normammedov
Musahhih: O.Musurmonov
Sahifalovchi: M.Do’stqulov

Nashriyot litsenziyasi
№ 242485, 19.03.2024
Ofset qog‘ozi. Bosishga ruhsat etildi 23.03.2026
Format A4. Garnitura «Times New Roman».
Shartli bosma taboq 24,25
Adadi 50 nusxa. Buyurtma №34

"JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI"

DAVLAT MUASSASASI nashriyoti

JDPU tahririy-nashriyot bo‘limi nashriyotida chop etildi
200343003, Jizzax viloyati, Jizzax shaxri,
Sh.Rashidov shox ko‘chasi, 4-uy
Tel./faks: (+99872) 226-02-93